III

ЧӘНУБИ АЗӘРБАЈЧАН ӘДӘБИЈЈАТЫ АНТОЛОКИЈАСЫ

АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
ХАЛГЛАР ДОСТЛУҒУ ОРДЕНЛИ НИЗАМИ
АДЫНА ӘДӘБИЈЈАТ ИНСТИТУТУ

АЗӘРБАЈЧАН КЛАССИК ИРСИ

ЧӘНУБИ АЗӘРБАЈЧАН ӘДӘБИЈЈАТЫ АНТОЛОКИЈАСЫ

ДӨРД ЧИЛДДӘ

БАКЫ — ЕЛМ — 1983

АЗӘРБАЈҸАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
ХАЛГЛАР ДОСТЛУҒУ ОРДЕНЛИ НИЗАМИ
АДЫНА ӘДӘБИЈЈАТ ИНСТИТУТУ

АЗӘРБАЈҸАН КЛАССИК ИРСИ

ҸӘНУБИ АЗӘРБАЈҸАН ӘДӘБИЈЈАТЫ АНТОЛОКИЈАСЫ

ДӨРД ҸИЛДДӘ

БАКЫ — ЕЛМ — 1988

АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
ХАЛГЛАР ДОСТЛУҒУ ОРДЕНЛИ НИЗАМИ
АДЫНА ӘДӘБИЈЈАТ ИНСТИТУТУ

ҸӘНУБИ АЗӘРБАЈҸАН ӘДӘБИЈЈАТЫ АНТОЛОКИЈАСЫ

ҮЧҮНҸҮ ҸИЛД

БАКЫ — ЕЛМ — 1988

С(Аз)1
Ч 73

Тәртиб едәнләр

Заһид Әхбәров, Теjмур Әһмәдов, Бәһлул Абдуллаjев, Мирәли Мәнафи, Рәфигә Гасымова, Тамилла Мәммәдова, Хураман Гулиjева, Назим Ризван

Шәрһләр, чоғрафи адлар вә лүғәт
Хураман Гулиjеванындыр.

Редактору

Азәрбаjчан ССР Елмләр Академиjасынын академики, республиканын халг jазычысы, Сосиалист Әмәjи Гәһрәманы

Мирзә Ибраһимов

Ч73 Чәнуби Азәрбаjчан әдәбиjjаты антолоkиjасы, III чилд (1941—1953), редактору М. Ибраһимов— Бакы: Елм, 1988.—552 с.

III чилддә Чәнуби Азәрбаjчан jазычы вә шаирләринин jарадычылығындан нүмунәләр верилмишдир. Илк дөврләрдә чилдин тәртибиндә өзүнәмәхсус чәтинликләр олса да, Иранда баш вермиш сон һадисәләрлә әлагәдар әдәби әлагәләр нисбәтән кенишләнди.

I вә II чилдләрдән фәргли олараг III чилддә ичтимаи-сиjаси, ингилаби руһлу ше'рләр верилмишдир. I чилд 30, II чилд 40, III чилд исә 50-дән артыг шаир вә jазычынын әсәрини әһатә едир. III чилддә намә'лум, jахуд аз мә'лум олан мүәллифләрин әсәрләри дә дахил едилмишдир.

Бу чилдин һазырланмасы вә нәшри тарихи шәраит үзүндән XIX—XX әсрләр Чәнуби Азәрбаjчан әдәбиjjатынын системли вә планлы сурәтдә өjрәнилмәсини зәрури етмишдир.

А $\frac{4702060000—5}{655\ (2)\ 88}$ 8—87 С(Аз)1

© „Елм" нәшриjjаты, 1988

ИНСТИТУТДАН

Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Низами адына Халглар Достлуғу орденли Әдәбијјат Институтунун XIX—XX әсрләр «Чәнуби Азәрбајчан әдәбијјаты шө'бәси»нин һазырладығы «Чәнуби Азәрбајчан әдәбијјаты антолокијасы»нын биринчи чилдини 1981-чи илдә, икинчи чилдини исә 1983-чү илдә «Елм» нәшријјаты чап етмишдир. Биринчи чилддә XIX әсрин, икинчи чилддә XX әсрин гырхынчы илләринә гәдәрки дөврүн әдәбијјатындан нүмунәләр топланмышдыр. Охучулара тәгдим олунан үчүнчү чилд 1941—1953-чү илләр әдәбијјатындан материаллары әһатә едир.

Антолокијанын илк дәфә планы тутуланда онун үч чилддә бурахылмасы нәзәрә алынмышды. Лакин тәдгигат вә ахтарышлар апарылдыгча XIX—XX әсрләр Чәнуби Азәрбајчан әдәбијјатынын һәм мәзмун, фикри-естетик чәһәтдән, һәм дә форма зәнкинлији е'тибарилә тәсәввүр едиләндән хејли зәнкин олдуғу мејдана чыхды. Одур ки, антолокијаны дөрд чилддә нәшр етмәк лазым кәлди. Дөрдүнчү чилдә 1953-чү илдән бизим күнләрәдәк јазылмыш сечмә әсәрләр дахил едиләчәкдир.

1941-чи илин пајызында Рза шаһ истибдадынын сарсылмасы илә бүтүн Иранда вә Чәнуби Азәрбајчанда бөјүк дәјишикликләр баш верди. Демократик һәрәкат күчләнди, истибдад әлејһинә, антиимпериалист мүбаризәләр нәтичәсиндә бүтүн ичтимаи-мә'нәви һәјат, о чүмләдән әдәби һәјат хејли чанланды. Тәчрүбәли јазычылар руһландылар, фәаллашдылар, әдәбијјата исте'дадлы кәнчләр кәлди. Јени мүтәрәгги мәзмунлу долғун әдәби әсәрләр јаранмаға башлады. Иранда фашист Алманијасы тә'сиринин күчләнмәси илә әлагәдар Советләр өлкәсинә гаршы јаранмыш тәһлүкәни арадан галдырмаг үчүн 1921-чи ил муаһидәнамәсинә әсасән Гызыл Ордунун ораја дахил олмасы, мүстәбид Рза шаһын тахт-тачдан әл чәкмәси, нәһајәт, совет халгынын Һитлер Алманијасы үзәриндә гәти гәләбәси бүтүн дүнјада, о чүмләдән Иранда милли-азадлыг вә демократик һәрәката күчлү тәкан верди. Әслиндә Пәһләви истибдадыны дармадағын етмиш 1979-чу ил Иран ингилабы да бу гајнаглардан су ичмишдир, мүстәмләкәчилик әлејһинә дүнјаны бүрүмүш антиимпериалист, ичтимаи вә милли-азадлыг һәрәкатлары илә бағлыдыр, гүдрәтли сосиализм чәбһәсиндән илһам алмышдыр.

Охучулара тәгдим олунан бу китабдакы ше'рләр, һекајәләр вә с. гејд етдијимиз дөврүн илк илләриндә (1941—1953-чү илләрдә) јаранмыш әдәбијјатдан нүмунәләрдир. Бу гыса мүддәтдә Чәнубдакы вәзијјәтлә әлагәдар олараг әдәби јарадычылыг мүхтәлиф мәрһәләләр кечирмиш, һәр мәрһәләнин өзүнәмәхсус сијаси, ичтимаи, әхлаги, естетик проблемләри олмушдур. Китабдакы әсәрләрдә һәмин дөврүн сәчијјәви хүсусијјәтләри өз әксини тапмышдыр.

Тәгдим едилән чилд габагкы чилдләрә нисбәтән даһа әһатәли вә мүкәммәлдир. Дөврүн әксәр мүәллифләри китабда тәмсил олунмушдур, анчаг аз бир гисми барәдә материал әлдә едә билмәмишик.

Икинчи чилд кими бу чилд дә мүгәддимәдән, поезија, нәср вә фолклор бөлмәләриндән, лүғәт вә шәрһләрдән ибарәтдир. Тәәссүф ки, материал јохлуғу үзүндән бу чилддә драм әсәри кетмир. Бу јолда мүәјјән сә'јләр көстәрилдисә дә, мүсбәт нәтичә әлдә олунмады. Бәлкә охучуларын вә әдәбијјат һәвәскарларынын сә'ји илә драм әсәрләри тапыб дөрдүнчү чилддә вермәк мүмкүн олду.

Чилдә дахил олмуш материаллары шө'бәнин әмәкдашлары бу гајдада тәртиб етмишләр:

Мирәли Мәнафи: Мәммәдәли Сәфвәт, Әләкбәр Пакзад, Һәддад, Һүсејнгулу Катиби Чошғун, Һашым Тәрлан, Јәдулла Әмини Мәфтун, Мирһидајәт Һәсари вә Мәммәдәли Манафзадә Сабитин әсәрләриндән нүмунәләри;

Заһид Әкбәров: Ибраһим Закир, Һилал Насири, Мәһәммәдһүсејн Шәһријар, Мирмеһди Чавуши, Гулу хан Борчалу, Гарадағлы Һушијар, Мәһәммәдәли Дүздүзани, Јәдулла Әсәди, Јәһја Шејда вә Сејид Чәфәр Пишәвәринин әсәрләриндән нүмунәләри;

Тејмур Әһмәдов: Балаш Азәроғлу, Исмајыл Чәфәрпур, Әбүлфәзл Һүсејни, Һөкумә Биллури, Мәдинә Күлкүн, Сөһраб Таһир, Һәмзә Хошкинаби вә Һәмид Мәммәдзадәнин әсәрләриндән нүмунәләри;

Рәфигә Гасымова: Әли Фитрәт, Мирмеһди Е'тимад, Һәбиб Саһир, Һүсејн Сәһһаф, Миртағы Милани, Мәһәммәдбағыр Никнам, Мүзәффәр Дирәфши, Хојлу Кәмали вә Муса Таһиринин ше'рләрини;

Тамилла Мәммәдова: Чәфәр Кашиф, Фәхрәддин Мәһзун, Әли Тудә, Булуд Гарачурлу Сәһәнд вә Аббас Пәнаһи Макулунун әсәрләриндән нүмунәләри;

Хураман Гулијева: Әләкбәр Деһхуда, Мирзә Һүсејн Кәрими вә Кәнчәли Сәһабинин әсәрләриндән нүмунәләри;

Назим Ризван: Сүлејман Чәһани Никбинин ше'рләриндән нүмунәләри.

Әввәлки чилдләрдә олдуғу кими, бу чилддә дә Чәнуби Азәрбајчан фолклорундан нүмунәләр верилмишдир. Һәм икинчи, һәм дә бу чилдин фолклор нүмунәләрини институтун әмәкдашы Бәһлул Абдуллајев топламышдыр.

Лүғәт вә шәрһләри Хураман Гулијева һазырламышдыр.

Республикамызын әдәбијјат һәвәскарларындан, Чәнуби Азәрбајчан вә Авропа шәһәрләриндән антолокијамыз һаггында мүхтәлиф мәктублар, рә'јләр вә мәсләһәтләр алырыг. «Азәрбајчан мүәллими» гәзетинин 28 март вә 11 апрел 1984-чү ил тарихли нөмрәләриндә чап олунмуш Чәнуби Азәрбајчанын көркәмли шаир вә тәдгигатчысы Кәрим Мәшрутәчи Сөнмәзин халг јазычысы, академик Мирзә Ибраһимова мәктубу, антолокијанын биринчи чилди барәдә гијмәтли тәнгиди гејдләри вә мәсләһәтләри бизим үчүн олдугча әһәмијјәтлидир. Ләнкәран шәһәриндән Рамиз Атакишијев адлы бир охучу һәм биринчи, һәм дә икинчи чилд һаггында бизә мүфәссәл бир мәктуб јазмышдыр. Һәр ики мәктубда дәјәрли гејд вә мәсләһәтләр вардыр. Алманија Федератив Республикасындан да икинчи чилд барәдә мәктуб кәлмишдир. Орада јашајан Чәнуби азәрбајчанлы достларымыз да Институтун бу истигамәтдә көрдүјү иши бөјүк севинчлә гаршылајыр, бизимлә мүнтәзәм әлагә сахлајачагларына сөз верирләр. Бүтүн бу охучулара миннәтдарлығымызы билдиририк.

Бу чилдин тәртибиндә шаир вә јазычыларын әсасән Чәнуби Азәрбајчанда вә Бакыда нәшр едилмиш китабларындан истифадә олунмушдур. Ејни заманда әдәбијјатшүнас вә журналист Гулам Мәммәдлинин Республика Әлјазмалар Институтунда сахланылан тәз-

кирәвары јазысындан, әдәбијјатымызын гочаман тәдгигатчысы вә тәблиғатчысы Сәламулла Ҹавидин Иранда чап етдирдији «Достларла көрүш», «Азәрбајҹан фолклорундан нүмунәләр» китабларындан, 1941—1946-чы илләрдә Тәбриздә нәшр олунмуш бир сыра гәзет вә журналлардан, вахтилә «Вәтән јолу»нда редаксијасында тәшкил едилмиш «Шаирләр мәҹлиси» мәҹмуәләриндән әмәкдашларымыз кениш бәһрәләнмишләр.

Әзиз охуҹулар, әлиниздә олан, мәгсәдимизә мүвафиг материаллары бизә көндәрмәклә, јахуд белә материаллар сахланылан һәр һансы архивин, китабхананын вә с. үнванны бизә јазмагла кәләҹәк ишләримизә бөјүк көмәк етмиш оларсыныз. Бу ҹүр хејирхаһ иш әдәбијјатымыза, халгымыза хидмәт демәкдир. Халгын рәғбәтини газанмаг исә инсан үчүн ән јахшы мүкафатдыр. Һөрмәтли достлар, белә мүкафаты әлдә етмәјә чалышын!

МИЛЛИ-АЗАДЛЫГ МУБАРИЗӘСИ ВӘ ДЕМОКРАТИК ҺӘРӘКАТЫН ГЫЗЫЛ СӘҺИФӘЛӘРИ

1940—1950-чи илләр Ҹәнуби Азәрбајҹан әдәбијјатынын чичәкләнмә дөврү олду. Бунун да көкләри һәмин илләрдә ичтимаи һәјатын ҹанланмасында, халгын милли-азадлыг вә демократик һәрәкатынын о вахта гәдәр көрүнмәмиш дәрәҹәдә кенишләнмәсиндә, фыртыналы дәрја кими чошараг шиддәтли далғаларла шәһәрләрдән кәндләрәдәк өлкәнин бүтүн кушәләрини әһатә етмәсиндә, бүтүн ичтимаи тәбәгәләри һәрәкәтә кәтирмәсиндә иди. Бу ҹанланма, бу кениш ичтимаи һәрәкат бир тәрәфдән Рза шаһ Пәһләви истибдадынын халг күтләләрини ҹана кәтирмәси, һәјаты дөзүлмәз дәрәҹәдә писләшдирмәси илә бағлы идисә, дикәр тәрәфдән дүнја сијаси вәзијјәтинин сон дәрәҹә кәркинләшмәси вә Икинҹи дүнја мүһарибәсинин башланмасы илә дөвләтләрарасы мүнасибәтләрдә төрәмиш ағыр вәзијјәтлә әлагәдар иди.

Әсримизин отузунҹу илләриндә Алманијада һакимијјәт башына кәлмиш Һитлер вә онун дүнјаја мејдан охујан ганлы үсули-идарәси јер үзүндә азадлыг үчүн, бүтүн бәшәријјәт үчүн тәһлүкә јаратмышды. Алман фашизми тарихин тәкәрини јени ганлы вурушмалара тәрәф чевирмишди... Дүнјанын сијаси һәјаты сабитлик билмирди, јени гопмуш сојуг күләкләр тез-тез истигамәтини дәјишир, каһ Шәрги, каһ Гәрби силкәләјирди, дөвләтләр арасында мүхтәлиф груплашмалар јаранир вә тез дә дағылырды, сијасәт башчылары раһатлыг билмәдән вурнухур, фыртыналардан кәнарда галмаг, үмидли сығынаҹаг сечмәк јолларыны ахтарыр, јери дүшдүкҹә бири-биринә кәләк кәлмәкдән чәкинмирдиләр.

Бу дөврдә Иран сәлтәнәтиндә отурмуш Рза шаһ өлкәнин сијаси, игтисади вә ичтимаи һәјатыны, талејини кетдикҹә даһа артыг Һитлер Алманијасына бағлајырды: ики ганлы һакими бирләшдирән гара нијјәтләр вә һиссләр артыг өз ишини көрмүшдү: Иранын бүтүн әразиси, бүтүн сијаси, игтисади вә һәрби саһәләри фашист мүшавирләри, мүтәхәссисләри, ҹасуслары илә долмушду. Алман фашист ордусунун 1941-ҹи илин ијун ајында Советләр өлкәсинә гәфләтән хаинҹәсинә басгыны илә Икинҹи дүнја мүһарибәси аловланды. Иран Һитлерин әлиндә ҹәнубдан Советләр өлкәсинә тәһлүкә јарадан бир мәнбәјә чеврилди вә бу заман 1921-ҹи ил Совет—Иран муаһидәсинә әсасланараг гошунларымыз ҹәнуб сәрһәдләримизи адламалы олду.

Ҹәнублу бачы вә гардашларымыз совет әскәрләрини өз хиласкарлары кими бөјүк һөрмәт вә мәһәббәтлә гаршыладылар. Һәмин күнләрдә азғын Рза шаһ тахт-таҹындан әл чәкиб Ираны тәрк етди вә јерини бәднам оғлу Мәһәммәд Рза Пәһләвијә верди. Иран ичтимаи һәјатында јени күләкләр—азадлыг нәсими әсмәјә, чиркли аби-һаваны тәмизләмәјә башлады.

Халг күтләләри мүтәрәгги дәјишикликләр, азадлыг арзусу вә үмиди илә јашамаға, фәалијјәт көстәрмәјә, һәмкарлар тәшкилатлары јаратмаға башлады. Зинданларын гапысы ачылды, сијаси мәһбуслар, о ҹүмләдән Иран Тудә партијасынын көркәмли хадимләри, мү-

бариз оғуллары азадлыға чыхыб фәалијјәт мејданына атылдылар. Ҹәнуби Азәрбајҹан вә Күрдүстан бу ингилаби һәрәкатын мәркәзинә чеврилди. Чүнки бурада халг икигат зүлм—ичтимаи-синфи вә милли зүлм алтында иди.

Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, бу дөврүн, јә'ни 1941-ҹи илдән башланмыш дөврүн әввәлинҹи илләри һәлә азадлыг вә тәрәгги ҹәбһәси илә мүртәҹе, деспотик ҹәбһә арасында гәти вурушмалар үчүн бир нөв һазырлыг, көзләмә-ахтарыш дөврү иди. Көзләнилирди ки, ким галиб кәләҹәк? Фашизм, јохса сосиализм, Һитлер Алманијасы, јохса Советләр өлкәси.

О илләр јахшы јадымыздадыр: бизим үчүн ағыр илләр иди, һәлә гошунларымыз ганлы дөјүшләр ичиндә кери чәкилирдиләр. Фашистләр һәр күн ирәлиләјир, шәһәрләримизи, кәндләримизи харабазара чевирирдиләр. О заман мән Тәбриздә идим. Јерли әһали үчүн әрәб әлифбасында чыхармаға башладығымыз «Вәтән јолунда» адлы Гызыл әскәр гәзетинин редактору ишләјирдим. Биз һәр күн ҹәбһәдән хәбәрләр чап едирдик. Бу хәбәрләрә мүвафиг әһалинин әһвали-руһијјәсини мүшаһидә етмәк мараглы иди. Һаким даирәләр, бәләдијјә ишчиләри ордумузун кери чәкилмәсини, фашистләрин шәһәрләри әлә кечирмәсини ешидәндә бизә сојуг мүнасибәт бәсләјирдиләр. Һәтта күчә һәрәкәтини низама салан ажанлар, Иран полиси вә әмнијјәләри арасында бизимлә саламлашмамаг үчүн үзләрини јана чевирәнләр дә олурду. Зәһмәткеш күтләләр исә кәдәрләнир, үмидини итирмирди.

Беләликлә, һәјатда ачыг вә кизли мүбаризә давам едир, күндән-күнә шиддәтләнмәјә башлајырды. Һәмин дөврдә Азәрбајҹан халгынын милли варлығы, тарихи кечмиши, мәншәји вә хүсусән дили әтрафында ачыг мүбаризә кәскин шәкил алмышды. Бу мәсәләләр барәдә мәҹлисләрдә, јығынҹагларда, тәдриҹән сајы артмагда олан мәтбуатда данышылыр вә јазылар чап олунур, ҹәмијјәт арасында бөјүк мараг јараныр, мүбаһисәләр доғурду. Сөз јох ки, бу мәсәләләрин, мүбаһисәләрин көкү кетдикҹә дәринләширди.

Һаким фарс шовинизми, мүстәбид шаһ һакимијјәти артыг нечә әср иди ки, Иранда јашајан башга милләтләрин, хүсусән фарслардан сонра бөјүк әксәријјәти тәшкил едән 12—16 милјона гәдәр Ҹәнуби Азәрбајҹан әһалисинин милли һүгуг вә ихтијаратыны гәбул етмирди. Һәтта Рза шаһ Азәрбајҹан сөзүнү хәритәдән тамамилә силмәк үчүн Ираны «астанлара» (әјаләтләрә) бөлмүшдү. Бу әјаләтләри нөмрәләмишди дә: биринҹи Астан, икинҹи Астан вә с... Бүтүн бунлара бахмајараг, азәрбајҹанлылар, күрдләр вә башгалары өзләринин гәдим милли мәдәнијјәтини, дилини, әдәбијјатыны бөјүк чәтинликләрлә дә олса, горујуб сахлајыр, јашадыр, инкишаф етдирирди. Истибдадын тә'гибләри, һәјата кечирдији ҹәза тәдбирләри исә халгы даһа да гәзәбләндирир, күчләндирирди.

Шаһ истибдадынын, шовинист руһлу Иран һаким даирәләринин Ҹәнуби Азәрбајҹан вә Күрдүстандакы милли зүлмү барәдә, бу халгларын дилинин, мәдәнијјәтинин тә'гиб олунмасы һаггында истәр фарс, истәрсә Азәрбајҹан мәтбуатында, һәтта хариҹи мәтбуатда о гәдәр јазылмыш, о гәдәр дејилмишдир ки, биз инди бу барәдә әтрафлы јазмаг истәмирик. Антолокијамызда вә китабларымызда да бу мәсәлә кифајәт гәдәр ишыгландырылмышдыр. Бунунла белә, халгын талеји вә һәјаты илә бағлы олан бу бөјүк мәсәләләрә јазычылар, шаирләр һеч вахт биканә гала билмәзләр. Халг исә Пәһләви

зүлмүнү лә'нәтләндирән, өз ана дилини тәрәннүм едән көзәл ше'рләр гошмушдур. Бу зүлм вә истибдад әлејһинә јазылмыш, дејилмиш, ағызларда кәзмиш ше'рләрдән бири белә иди:

Сәлтәнәт ишләрин әчәб верди фәнаја Пәһләви,
Милләти-бисадәти салды бәлаја Пәһләви.
Сојду он алты ил бизи чөвр илә шаһи-нахәләф,
Нәфти сатыб инкилисә милләти ејләди тәләф.
Мәчлиси алдадыр јенә оғлу кечә сәдарәтә,
Башлајачаг атасытәк милләти гәтлү гарәтә.
Дөзмәјәчәкди Тәбризин әһли бу чүр һәгарәтә.
Туш оласан сәни гәһри-худаја Пәһләви,
Сәлтәнәт ишләрин әчәб верди фәнаја Пәһләви!

Халгын руһуну, дәруни истәкләрини екс едән әсл вәтәнпәрвәр шаирләр Азәрбајчан әдәбијјатынын бүтүн тарихи боју варлығымызы, дилимизи, милли мәдәнијјәтимизи мүдафиә едән мә'налы, тә'сирли, бәдии чәһәтдән камил вә долғун әсәрләр јаратмышлар. Һәмин әсәрләрин бир гисми антолокијамызын һәм кечмиш чилдләриндә, һәм дә бу чилдиндә өз ексини тапмышдыр. Онлар көстәрир ки, Рза шаһ истибдадынын, милли зүлмүн түғјан етдији дөврләрдә дә Чәнуби Азәрбајчан јазычы вә шаирләри сусмамыш, мүбаризә мејданындан чәкилмәмиш, јазыб-јаратмышлар. Лакин Чәнуби Азәрбајчан әдәбијјатынын јени јүксәлиши, бир гајда олараг, халгын азадлыг вә демократик һәрәкатынын күчләндији дөврләрә тәсадүф едир.

XX әср Иран вә Чәнуби Азәрбајчан тарихиндә ән гүдрәтли ингилаби һәрәкат дөврләри бунлардыр:

1. Мә'лумдур ки, 1905—1911-чи илләр Иран мәшрутә ингилабы мүстәбид сәлтәнәтини титрәтмиш вә биринчи Иран Конститусијасыны (мәшрутәни) јаратмышдыр. 1905-чи ил биринчи рус ингилабынын тә'сирилә баш вермиш һәмин ингилаб Сәттарханын рәһбәрлији илә Чәнуби Азәрбајчандан башламышдыр.

2. Иранда демократик һәрәкатын икинчи јүксәлиш дөврү. Бу дөвр Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабы илә бағлыдыр. Бу ингилаб бәшәријјәтин тарихиндә әсаслы-көклү дөнүш олмагла дүнја тарихини јени јолуна салды, империализм системинин дағылмасы, мүстәмләкә халгларынын гуртулушу, сосиализмин гәләбәси дөврүнү ачды. Тәбиидир ки, бу, Иранда да азадлыг һәрәкатыны күчләндирди, она бөјүк тәкан верди. Мәһз бу заман Азәрбајчанда азадлыг мүбаризәси алովланды вә бу, 1920-чи илдә Азәрбајчан Совет Сосиалист Республикасынын јаранмасы илә нәтичәләнди. Чәнуби Азәрбајчанда исә Шејх Мәһәммәд Хијабанинин башчылығы илә халг күтләләри һәрәкәтә кәлди вә ингилаби дөјүшләр нәтичәсиндә орада јени «Азадистан» дөвләти јаранды.

3. Иранда вә хүсусән Чәнуби Азәрбајчанда ичтимаи һәјатын, демократик азадлыг мүбаризәсинин үчүнчү дөврү. Бу дөвр әсримизин гырхынчы илләринә тәсадүф едир. 1941—1945-чи ил Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә совет халгынын алман фашизми үзәриндә гәләбәси илә дүнја тарихинин јени сәһифәси ачылды. Бүтүн дүнјада мүстәмләкәчилијин тамамилә ләғв олунмасына шәраит јаранды. Бу дөврдә Чәнуби Азәрбајчанда милли-азадлыг вә демократија уғрунда мүбаризә тарихи гәләбә газанды: Азәрбајчан Демократик Фиргәси јаранды. Мәшһур ингилабчы, ичтимаи хадим вә күчлү публисист Пишәвәри фиргәјә башчы сечилди. Онун рәһбәрлији ил Фирг халг күт-

ләрини ичтимаи зүлм вә шаһлыг әлејһинә, демократик вә милли азадлыглар уғрунда мүбаризәјә галдырды. 1945-чи ил декабрын 12-дә Чәнуби Азәрбајчан милли-демократик дөвләти јаранды, тезликлә игтисади, ичтимаи-мәдәни саһәләрдә бир сыра ислаһатлар һәјата кечирилди: Азәрбајчаны тәрк едиб кетмиш мүлкәдарларын торпаглары кәндлиләр арасында пајланды, дөвләт идарәләриндә, ичтимаи тәшкилатларда, мaариф системиндә, мәктәбләрдә ана дили ишләнмәјә башлады, ишсизлији арадан галдырмаг, гадынлара вәтәндашлыг һүгугу вермәк јолунда гәдәмләр атылды. Бүтүн белә бөјүк тәдбирләр халг арасында көрүнмәмиш руһ јүксәклији ојадараг Азәрбајчанын сәрһәдләрини ашыб, бүтүн Иранда демократик һәрәкаты, антишаһ вә антиимпериалист мүбаризәни күчләндирди, бу мүбаризә узун илләр давам етди вә нәһајәт:

4. 1979-чу илдә јени гүввәтлә аловланыб Мәһәммәд Рза Пәһләвини Ирандан гачмаға мәчбур етди. Иранда 2500 иллик мүстәбид шаһлыг үсулу дармадағын олду.

Тәәссүф едилмәлидир ки, халгын, фәһлә, кәндли вә зијалыларын гәһрәманлығы илә, минләрлә гурбан баһасына гәләбә чалмыш ингилаб јолуну дәјишди. Бу ингилаб нәтичәсиндә һакимијјәт башына кәлмиш руһаниләр дәстәси вә мүртәче тәбәгәләрин нүмајәндәләри Иранда ингилаби далғалары јатырмаға, боғмаға башладылар.

Гејд етмәк лазымдыр ки, ингилабын халг һәјатына, халг шүуруна кәтирдији јениликләрин вә ишыглы фикирләрин гаршысыны һеч бир гүввә ала билмәјәчәкдир, о, кеч-тез инкишаф едиб, халгын хејринә олан, халгы азадлыг вә сәадәтә кәтирән јола чыхачагдыр.

Бүтүн бу мүрәккәб, зиддијјәтли, долашыг сијаси, ичтимаи һадисәләр, халгын гәләбә вахты кечирдији никбин дујғулар, ширин арзулар Чәнуби Азәрбајчан әдәбијјатында әкс олунмушдур. Ингилабын гаракүруһчулар тәрәфиндән көзләнилмәз вә арзуолунмаз чәтин јоллара салынмасы, әлбәттә, халг күтләләриндә гәзәб, нифрәт, кәдәр дә доғурмушдур. Бу һиссләр дә Чәнуб јазычыларынын әсәрләриндә өз бәдии ифадәсини тапмаја билмәзди. Һәмин әсәрләрдә һәјатла, халгын мүбаризәләри, арзулары, дәрдләри, еһтијачлары илә чанлы әлагәнин әкси ән јахшы кејфијјәтләрдәндир. Онлар әсәрләриндә азадлығы, маарифи, мәдәнијјәти, һаггы, әдаләти, әзилән, јохсул, зәһмәткеш тәбәгәләри мүдафиә едир, наданлығын, чәһаләтин бөјүк бәла олдуғуну көстәрирләр.

Иран ингилабы бөјүк бир һәгигәти—чәһаләтин дини фанатизмин сөјкәндији дивар олмасыны бир даһа нүмајиш етдирди. Бу дивары исә халгы маарифләндирмәклә, инсан шүурунун, елмин наилијјәтләрини јајмасла учурмаг олар. Ахы, тәбии һадисәләр, Күнәш системи, Јер күрәси, Ај вә улдузлар, кимјәви вә физики просесләр барәдә азчох елми тәсәввүрү олан адамы дини фанатизмин, чәһаләтин торуна салмаг чәтиндир. Демәли, бәдии әдәбијјатын бир бөјүк борчу да халгы маарифләндирмәк, онун көзүнү ачмагдыр.

Елми фикри, сағлам дүшүнчәни, заманын габагчыл идеалларыны, инсан үрәјинин вә халгын мә'нәви аләминин уча һиссләрини, али мәгсәдләрини тәсвир вә тәрәннүм Чәнуби Азәрбајчан әдәбијјатында кениш јер тутур. Шаири, јазычыны белә әсәрләр јаратмаға руһландыран нәдир? Һәр шејдән әввәл, халга, һәгигәтә мәһәббәтдир, тәмиз, саф инсанлыг дујғусудур, вәтәнпәрвәрлик һиссләридир! Чәнуб шаирләриндә бу һиссләр, ингилаби јүксәлишләр дөврүнүн бу сәрвәтләри синәдән гопан од кими аловланыр, ишыг верир!

Будур, Чошғун «Гәһрәманлар јурду» адлы ше'риндә белә бир руһла вәтәнини тәрәннүм едир.

Бу көзәл јурдун көзәл бағы, көзәл бостаны вар,
Парлаг улдуз тәк көзәл тарих, көзәл дастаны вар.
Кечмишиндә гәм, зәфәр, туфан, думан, һәсрәт, ситәм,
Бир узун тарих боју дәрди, гәми, фәрманы вар.
Һеч-гәмә, һеч дәрдә тәслим олмајан бир өлкәдир,
Зүлмә, әдвана бәрабәр одлу бир үсјаны вар.
Гәһрәманлар бәсләјиб өз синәсиндә бу дијар,
Мәрд оғулларла долу ејваны вар, мејданы вар.
Дүшмәни бәрбад едән Бабәк кими бир гәһрәман,
Милләти азад едән Сәрдари,—Сәттарханы вар.

1945-чи ил Азәрбајчан демократик һәрәкатыны үрәклә тәрәннүм етмиш гочаман, һәрарәтли шаир Әли Фитрәт исә вәтәни, вәтән ешгини һәр шејдән әзиз, инсанын бүтүн башга мәһәббәт дујғуларындан даһа јүксәк тутараг јазырды:

Мәним јарым дијарымдыр, дәхи бир өзкә јарым јох,
Вәтәндән гејри aләмдә мәним меһри—никарым јох.
Вәтән мәфтунијәм, дил дә одур, сәбрү гәрарым јох,
Мәһәббәт чамыны нуш етмишәм пејманә-пејманә.
Вәтән уғрунда чан вермәк мәнә ејни сәадәтдир,
Вәтән меһрин үрәкдә бәсләмәк фәхрү шәрафәтдир.

Чәнуби Азәрбајчанын индики гочаман шаири, естетик көзәллији илә сечилән ше'рләр мүәллифи Һәбиб Саһир вәтән мәһәббәтинин узаг јерләрдә, гүрбәт өлкәләрдә инсанын синәсиндә нечә гөвр етдијиндән данышыр:

Бир хәзанда
    Парлаг гызыл күнәш доғду.
Бир хәзанда
    Булуд кәлиб күнү боғду...
Анлајаркән хәзанлары
    Заман бизи говалады...
Кәлди заман, кечди заман...
    Ајры дүшдүк јурдумуздан.
Һәсрәт галдыг
    Сәрин-сәрин булаглара,
    Күл-чичәкли отлаглара.
Заман кечди, биз гурудуг
сусуз галан ағачлар тәк.
Тәрәвәтдән салды бизи,
    Билмәм гүрбәт?
    Јохса фәләк?![1]

Ејни һиссин одуну, аловуну биз јенә дә гочаман шаир, Азәрбајчанын саф, мүгәддәс руһлу оғлу мәрһум Ибраһим Закирин «Гүр-

---

[1] Бу мәгалә јазылыб гуртарандан бир нечә күн сонра бөјүк шаир Һәбиб Саһирин 83 јашында Тәбриздә вәфат етдији барәдә кәдәрли хәбәр кәлди. О, өлмүшсә дә, әсәрләри вә ады халгымызын үрәјиндә јашајачагдыр — *М. И.*

бәтдә» ше'риндә һисс едир, дујуруг. Бу ше'ри о, истибдад режиминин сүркүн етдији узагларда јазмышдыр:

Вәтәндән өтрү доланнам чаһанда Мәчнунтәк,
Тапылмајыр мәнә бир гәмкүсар гүрбәтдә.
Едиб хараба әзиз өлкәми о хаинләр,
Бу гәмли көз јашым ејләр нисар, гүрбәтдә.
Јетишсә вахт сәнин интигамыны аллыг,
О вахт гәлбим олар лаләзар гүрбәтдә.
Бу күндә Закир едәр әндәлибтәк әфган,
Едиб вәтән сөзүнү бир шуар, гүрбәтдә.

Халгын азадлыға чыхдығы күндән әзиз нә ола биләр? Белә бир күндә вәтән өвладлары өзләрини «Зимистандан баһара чыхмыш бүлбүлләр» кими һисс едирләр. Хүсусән шаирләр!

Чәфәр Кашиф милли демократик дөвләтин јарандығы күнү өмрүнүн ән хошбәхт күнү һесаб едәрәк «Әл чәкин!» ше'риндә азадлыға гаршы һијлә тору гуранлара мүрачиәтлә дејир:

Тутији-тә'бим кәзир бағда һәрасан, әл чәкин!
Гојмарыг бајгуш илә долсун күлүстан, әл чәкин!
Кә'бәтәк һөрмәтлидир халгә Азәрбајчанымыз,
Бу мүгәддәс торпаға гурбан јазылмыш чанымыз.
Гуртулуш фикриндәјик, мөһкәмләшиб иманымыз,
Азәриләр бир даһа олмаз пәришан, әл чәкин!
Мөһтәкирләр бизләри етмишди талан, әл чәкин!
Фикримиз азадәликдир, маликик хош нијјәтә,
Јадларын гәјјумлуғу лазым дејил биз милләтә.
Һәггдән илһам алыб гојдуг гәдәм һүрријјәтә,
Олмушуг һәр фәрдимиз бир мәрди-мејдан, әл чәкин!
Истәрик даим гураг әдл илә диван, әл чәкин!

Демократик вә милли-азадлыг һәрәкатынын галибијјәтилә јаранмыш халг һакимијјәтинә демәк олар ки, о дөврдә Чәнубда јашајан бүтүн шаирләр сөз гошмуш, ше'р јазмышлар. Бу әсәрләрин бир гисминдә һәмин гәләбәнин, милли азадлығын ојатдығы һиссләр үмуми бәшәри һиссләрлә, бејнәлмиләлчиликлә бирләшир, Азәрбајчан халгынын азадлығы бүтүн башга халгларын да бөјүк наилијјәти кими тәсвир олунур. Будур, шаир Һүсејн Сәһһафын «Милли һөкумәтин гурулмасы» ше'риндә охујуруг:

Нә гәдәр варды бу дүнја, сизә һәг јар олсун,
Дүшмәниз һәр ики дүнјада көрүм хар олсун,
Мәрһаба, шанлы фәдаиләримиз вар олсун
Чалышыб кәлди дүбарә јеринә иззәтимиз.
Азәристан, јенә өз халгыны дилшад еләдин,
Сән о јерсән ки, һамы милләти азад еләдин.
Көрүм абад оласан, милләти абад еләдин,
Тутуб афагы бу күн шөвкәтимиз, шөһрәтимиз.
Аз замандыр ки, верибдир һамы милләт әл-әлә,
Гырыла гејду әсарәт, дәхи ишләр дүзәлә.
Верилә сүлһү сәфа әдлилә бејнәлмиләлә,
Вар бизим дә һамы милләтләр илә ширкәтимиз.

1945-чи илдә халгын бөјүк гәләбәси мүртәчеләри, азадлыг дүшмәнләрини ваһимәјә салмышды. Онлар харичи империалист дөв-

лэтлэрлэ элбир олараг Азэрбајчан демократик дөвлэтинэ мин чүр бөһтан атырдылар. Һэтта «Азэрбајчан мэсэлэси»ни БМТ-нин Тэһлүкэсизлик Шурасына кечирмишдилэр. Бир сөзлэ, Иран истибдады вэ мүртэчелэри Америка, Инкилтэрэ вэ дикэр империалист дөвлэтлэрлэ элбир олуб, Икинчи дүнја мүһарибэсиндэн сонра јаранмыш демократик типли халг һакимијјэтини, Чэнуби Азэрбајчан милли дөвлэтини боғмаг истэјирдилэр. Чэнуб шаирлэри белэлэрини дэ атэшэ тутан гэтэлајигдир.

Еј күнэш, парла, о пис хэффашэ мејдан олмасын,
Бир дэ бу көнлүм мэним, зүлмилэ виран олмасын.
Еј баһарым, кэл јетиш, бүлбүл даһа зар етмэсин,
Чэкмэсин бир бөјлэ һичран, зарү кирјан олмасын.
Гој ситэмкар бағрыны ган ејлэсин эдлин күчү,
Бир дэ Азэр халгынын гэлби даһа ган олмасын.
Халгымыз азад олубдур зүлмү истибдаддан,
Зүлмү истибдада јарэб, бир дэ имкан олмасын.
Аризу ејлэр Кәмали даима пак гэлбилэ,
Бир даһа көз јашларындан бэһрү умман олмасын.

Чэнуб шаирлэри азадлыг вэ демократијанын, сүлһүн вэ эмин-аманлығын галасы олан Советлэр өлкэсинэ, совет халгына һөрмэт вэ мэһэббэти ифадэ едэн көзэл ше'рлэр јазмышлар. Чэнубун көркэмли шаири, мэрһум Сэһэнд Советлэр өлкэсини мэһз бу чүр тэрэннүм едир, она «ешг олсун!» дејир:

Бир гуртулуша ки, о
Һэјат верди еллэрэ,
Бир дэфэлик сон гојду
О гаранлыг иллэрэ...

Зэһмэткеш халгын ичэрисиндэн чыхмыш, өзү эмэклэ, зэһмэтлэ бөјүмүш пак вэ тэмиз үрэкли шаирлэрдэн бири, мэрһум Мир Меһди Чавуши «Көрдүјүм бир мэнзэрэ» ше'риндэ даһи Ленинин парлаг сурэтини јарадыр. Садэ, зэһмэткеш Чэнуб кэндлисинин она мэһэббэтини чанландырыр:

Бэли, дүнја таныр бу даһини,
Ленини — еллэрин пэнаһини.
Буна һөрмэт едэк кэрэк биз дэ,
Бизэ мэктэб бу ачды Тэбриздэ.
Су чыхартдырды бу күлүстанда,
Елимиз бајрам етди һэр јанда.
Хэстэхана, ана дилиндэ гэзет,
Сиздэн өтрү, оғул, ачыбды Совет.
Охујуб бэхтэвэр олун, балачан,
Ленинэ бағлајын үрэк башачан.

Шаир Совет Ордусунун гэлэбэлэриндэн руһланыр, ону Советлэр өлкэсинин совет халгынын азадлығыны горујан, ганлы дүшмэнлэрин, ишғалчыларын нијјэтлэрини пуча чыхаран бир гүввэ кими чанландырыр. Өлкэни фашизм кими ганичэнлэрдэн тэмизлэмиш ордумуз Кэмалинин «Тэбрик» ше'риндэ алэмэ ишыг, севинч јајан бир гүввэдир:

Көкэби талеи јаран, јенэ табан көрүрэм,
Сэһни-дүнјаны бүтүн рэнки-күлүстан көрүрэм.

Јохду бу мүлкдә бир зәррә гәдәр ғәмдән әсәр,
Бахырам өлкәдә һәр кимсәјә хәндан көрүрәм.
Баша чатды гара күн, ачды чичәк, олду баһар.
Бу көзәл бајрамы һәр бир гәмә дәрман көрүрәм.
Сындырыб дүшмәни һәр јердә совет ордулары,
О гызыл бајрағы Берлиндә нүмајан көрүрәм.
Гәһрәманлар јарадыбдыр, јашасын бөјлә вәтән,
Азәр өвладыны дава күнү аслан көрүрәм.

Әлбәттә, Чәнуб шаирләринин ешги, мәһәббәти, көзәллији тәрәннүм едән лирик ше'рләри дә чохдур. Бу ше'рләрдә фикир ојнаглығы, јүксәк бәдии зөвг, сөз вә ифадә көзәллији адамы валеһ едир.

Фәлсәфи дүшүнчәләр, һәјатын мә'насына аид долғун, мә'налы фикирләрлә долу ше'рләр дә Чәнуб әдәбијјатынын јарашығыдыр.

Јәдулла Әмининин «Һәгигәт» адлы ше'ринә диггәт един:

Көнүл, чалышкилә һәггин јолунда чәк зәһмәт,
О кәс ки, һәггә чалышмаз, иши рәван олмаз.
Һәгигәт аләминә гылкилән нәзәр һәр ан,
Бу јолда чәкмијә ким зәһмәт, әрмаған олмаз.
О өлкәнин ки, бинасы гојулду әдл илә,
Јәгин о өлкәдә һеч бир заман фәған олмаз.
Вәтән јолунда чалышмаг сәнә сәадәтди,
Вәтәнсиз адәмә һеч јердә бир мәкан олмаз.
Вәтән ки, зүлмәти-чәһл илә тирә тар олду,
Бу гәдр бил ки, вәтән әһли шадман олмаз.
Нә гәдр гүввән ола һифз гылкилән вәтәни,
Вәтән сәнин ана јурдунду, бир зијан олмаз.

Елә ше'рләр дә вар ки, сатирик руһдадыр, онларда бәдии үмумиләшдирмә, образлы тәфәккүр күчлүдүр. Һәддадын «Еј бинһәја киши» ше'риндәки образ чох чәһәтдән бизә сәчијјәви вә ибрәтамиз көрүнүр:

Өз нөвүнә хәјанәт едән бишәрәф киши,
Үммиди-хејр сәндә мүсәлманә галмады.
Нә хидмәт ејләдин вәтәнә, халга, милләтә,
Сәндән вәтәндә милләтә кархана галмады.
Ејлә күман етмә ки, дүнја галар сәнә,
Сәндән габаг дәдән кими һејвана галмады.

Манафзадә Сабит исә «Гәмли хатират» ше'риндә дүнјаја вә инсан әмәлләринә даһа кениш нәзәр салыр, охучунун нәзәрини даһа үмумиләшмиш фәлсәфи фикирләрә јөнәлдир:

Јетди мәратиби-бәшәр јыртычы гурд мәгамына
Јыртды, дағытды бир-бирин насјонализм намына.
Үмдә сәбәб бу гуртларын јыртычы еһтималына,
Шө'бәдеји-«Сәлиб» һәм дә, мә'рәкери-«Һилал» имиш.
Дад, бу ганлы вәг'әләр күнбәкүн имтидад едәр.
Шәргдә имтидади-чөвр аләми-гәрби шад едәр.
Һәр ган ичән бу мәсләки шә'нү шәрәфлә јад едәр,
Пәс көрүнүр ки, Мә'диләт аләм ара маһал имиш.
Дәһрдә варса әдл әкәр бу ситәмү чәфа нәдир?
Бунча бу ганлы вәг'әләр, бу һаму мачәра нәдир?
Шәрги әсир етмәјә гәрбдә бу мүддәа нәдир?
Пәс бу јаланчы Мә'диләт пәк гуру бир хәјал имиш!

Манафзадә «Нә имиш» ше'риндә зәманәнин, дүнја ишләринин чох тәзадлы вәзијјәтини әкс етдирир.

Гаты шовинизмә, фанатик диндарлыға кәтириб чыхаран «миллијјәтчилијә» вә мөвһуми е'тигадлара кор-коранә пәрәстишкарлығы Манафзадә «Нә имиш» ше'риндә беләә тәнгид едир:

Билмирәм доғрусу хилгәтдә бу мә'на нә имиш?
Јашамагчын јашајанларда тәмәнна нә имиш?
Јашамаг фикрини тә'гиб гылан чинси-бәшәр,
Бир дәјәрсиз иш үчүн мин чүрә хүлјаја дүшәр.
Һәлә шәхсијјәтә аидсә бу әһвал, өтүшәр,
Каһ олуб бүсбүтүн инсанлыға бир аләти-шәр!
Әсәбијјәтлә доған һисс үрәкләрдә дашыр,
Милләтә, динә пәрәстиш күчү һәддиндән ашыр.
Бу уғурларла бәшәр күтләси һала долашыр,
Бөјлә бир һалы көрүб фикр гачыр, әгл чашыр.
Мәзһәб үстүндә гопан бир белә говға нә имиш?!
Хилгәтин бу ишә көстәрдији мә'на нә имиш?!

Бу ше'рдә һәгиги фикир азадлығы вардыр, ишыглы инсан шүурунун, инсан дүшүнҹәсинин динләрин ағласығмаз мөвһуми ујдурмаларына гаршы е'тираз сәси ешидилир. Сағлам шүур вә һуманизм инсанлары, халглары бир-биринә дүшмән едән, бир-бири илә салышдыран чүрүк, дар, мәһдуд милләтчилијә, дини ҹәһаләтә гаршы гојулур.

«Антолокија»нын үчүнҹү ҹилдиндә иҹтимаи идејалы, фәлсәфи фикирләрлә долу, лирик мәһәббәт дујғулары илә, мүтәрәгги вә вәтәнпәрвәрлик һиссләри илә ашыланмыш бәдии ҹәһәтдән камил ше'рләр топланмышдыр. Әлбәттә, онлар һамысы бир сәвијјәдә дејил, һәр биринин өз рәнки, өз аһәнки вар вә бу да тәбиидир. Чүнки бурада мүхтәлиф тәбиәтли, мүхтәлиф исте'дадлы вә дүнјакөрүшлү шаирләрин, јазычыларын әсәрләри топланмышдыр. Мүасир Азәрбајҹан ше'ринин ҹанлы классики олан устад Шәһријардан тутмуш јухарыда мүәјјән мүнасибәтлә әсәрләриндән нүмунәләр кәтирдијимиз вә адларыны да чәкмәдијимиз, һәм көркәмли, һәм дә кәнҹ шаирләрә гәдәр, чохлары антолокијамызы шәрәфләндирир. Әминик ки, онларын әсәрләри күлл һалында 1940—1950-ҹи илләр Ҹәнуби Азәрбајҹан ше'ри барәдә охуҹуда ајдын тәсәввүр јарадаҹагдыр.

Антолокијаја дахил олмуш Балаш Азәроғлу, Әли Тудә, Мәдинә Күлкүн, Һөкумә Биллури, Сөһраб Таһир, Әбүлфәзл Һүсејни кими исте'дадлы шаирләри истәр Ҹәнуби Азәрбајҹанда, истәрсә дә Совет Азәрбајҹанында охуҹулар јахшы танəјырлар. Бу шаирләрин әсәрләри Бакыда дәфәләрлә чап едилмишдир вә онлар барәдә мәтбуатда хејли әдәби-тәнгиди јазы дәрҹ олунмушдур.

Антолокијамызын кечән ҹилдләриндә олдуғу кими, бу ҹилддә дә ајрыҹа нәср вә фолклор бөлмәләри вардыр. Нәср бөлмәсиндә С. Ҹ. Пишәвәри, Кәнҹәли Сәбаһи, Аббас Макулу кими гоҹаман јазычыларла јанашы, Ҹәнуб нәсринин јени нәслиндән олан Фәтһи Хошкинаби вә Һәмид Мәммәдзадәнин дә һекајәләриндән нүмунәләр верилмишдир.

Охуҹу бу ҹилддә Ҹәнуби Азәрбајҹан әдәбијјаты үфүгләринин кенишләндијини, онун гүдрәтли исте'дадларла, гијмәтли әсәрләрлә зәнкинләшдијини бир даһа көрә биләҹәкдир.

МИРЗӘ ИБРАҺИМОВ
Азәрбајҹанын халг јазычысы,
Сосиалист Әмәји Гәһрәманы

I ҺИССӘ

ШЕ'РЛӘР

МӘММӘДӘЛИ СӘФВӘТ*

ЕЈЛӘРӘМ

Һәр заман ки, бүлбүли-мәһбусу мән јад ејләрәм,
Ағларам мән һалына, һej дад-бидад ејләрәм.

Күл олуб харилә һәмдәм, күлшәни јадлар тутуб,
Һеј дүшүндүкчә бу һалы, аһү фәрјад ејләрәм.

Нејләјим, имкан верә бир күн мәнә дөври-зәман?
Көр нә бу дүнјалары һиддәтлә бәрбад ејләрәм.

Көрмүрәм бир кәс вәтәнчин ағлаја, гәмкин ола,
Көнлүмү бөјлә гәмилә зарү нашад ејләрәм.

Һәр кәлән бир нөв илә виран едәр бу өлкәни,
Бир һәја етмәз, дејәр: мән мүлкү абад ејләрәм!

Јалныз онда көнлүмү гәмдән хилас етмәк олар,—
Мән өмүр дүнјасыны онда ки, бәрбад ејләрәм.

СӘС САЛАР ФӘРЈАДЫМЫЗ

Ешгдир анчаг бизим бу аләми-ичадымыз,
Ешгдир дүнја үзүндә ән бөјүк устадымыз.

Ким бизи јад ејләјәр, кимдир бахан мәһбуслара,
Бир јана чыхмаз бизим әсла ки, аһү дадымыз.

Өмрүмүз кирдаба дүшмүш, гәрг олур, јохдур әлач,
Кимдән олсун бөјлә бир пис күндә, де, имдадымыз?

Ширинин уғрунда һәр кәс чаныны ејләр фәда,
Горхмаз өз севдасы уғрунда бизим Фәрһадымыз.

Ким ки, кечди ел јолунда өз башындан сидгилә,
Билдијин етсин—деди,—үшшага истибдадымыз.

Сәфвәтин гәлбиндә чағлар интигамын селләри,
Сәс салар туфан кими дүнјалара фәрјадымыз!

---

* Тәрчүмеји-һалы һаггында бах: I чилдә.

ӘЛӘКБӘР ДЕҺХУДА*

ВӘТӘНПӘРӘСТЛИК

Галыбдыр јадымда, бир күн ушагкән,
Дурна јувасына әл узатдым мән.
Бириси әлими тутуб дишләди,
Ағрысы бејнимә чыхыб ишләди.
Күләрәк сөјләди атам бу заман:
— Вәтәнпәрәстлији өјрән бөјлә дурнадан.

МӘҺРУМУН НӘФӘСИ

Сәнин о сачына әл атмаг олмаз,
О чан риштәсинә долашмаг олмаз,
Бөјүјүб назилә о көзәл никар,
Кимдә вар кәч бахсын она ихтијар,
Јүз јагут данәси сәпсәм көзүмдән,
Онун о ләʼлинә јол тапмарам мән,
Истәдим әл атам зәнәхданына,
Деди од тутарсан, әл вурсан она,
Солтанлар көзәлсиз олмајыб, олмаз,
Һамыдан көзәлдир Маһмуда Ајаз*.
Күнәшин чәзбәси олмазса әкәр,
Зәррәләр вүсала јетишәр мәкәр?
Мәһрумун нәфәси јараныб оддан,
Онунла ојнамаг олмаз һеч заман.
Хилгәтдә әбәди һаким дејилсән,
Әрәбә, Дејләмә, Лора дәјмә сән*.

АРИФИН ЈОЛУ

Бир ариф мәнимчүн сөјләди белә:
Јаралы гәлбләри сән кәтир әлә.
Дедим ки, нәләр вар дүнја бағында?
Деди, һәгигәтдән бир чәләнк бағла.

---

* Тәрчүмеји-һалы һаггында бах: II чилдә.

Сорушдум көјләрин улдузларындан,
Деди, мирваридир олмуш пәришан.
Дедим, чәрх дамында бу Кејван* нәдир?
Деди, һәр әмәлдән бир нишанәдир.
Дедим ки, бу көнүл нәдир бәс белә?
Деди ки, сирләрә мәскәндир елә.
Бир ашыг вар дедим, деди ки, әсла,
Зијалы фикридир нур сачан она.
Бу ачыг алындыр дүнјада фәгәт,
Дүјүнлү гаш үстә хош бир әламәт.
Олма сән кимсәјә әсла бәдкүман,
Гәлбинә дәјсә дә әкәр бир надан.
Ешг дәнизиндә гәм көвһәрләри,
Сәсләјир јығмаға достлар, бизләри.

ФӘГР ҺҮММӘТИ

Јарымдан ајрылыб дүшдүм һичрана,
Дүшмүшәм көрүн бир нечә деврана.
Онун гәм јүкүнү дашымаг үчүн
Башга ишләрими атмышам бүтүн.
Тас дамдан дүшүбдүр*,данышыр һамы,
Белә бир јаранын бәхјәси һаны?
Үрәјим ган олду бахынча она,
Назәнин көзәлин күл чәмалына.
Инсанлар бир дәфә дүшәр гујуја,
Мән исә ики јол дүшдүм ораја.
Ашигләр башчысы мән идим мүдам,
Һеч саја алмајыр инди бир адам.
О хумар көзүнә бах дилбәримин,
Биләрсән бу һалын нәдәндир јәгин.
Касыбын дәрдинә галмаз варлылар,
Көрмүшәм јүз дәфә, чох тәчрүбәм вар.
Ачардыр бу ишә фәгр һүммәти,
Бунунла ахтардым мән сәадәти!

АҒАНЫН ӘН ЈАХШЫ ИШИ

Нә үчүн дејирсән јохдур бир гәмхар,
Аға өлән заман гәм јејәнләр вар.
Нәвәләр мал үстә ағлајыр һамы,
Өзүн бах, көркүнән бу издиһамы.

Kaһ күмүш гүссәси, каһ кәнд давасы,
Башларда доланыр һәр күн һавасы.
Малыны јемәјиб бутимар кими,
Дојурар көрәсән белә вар кими?
Башга хәбисләри дүшүндүкчә о,
Хиффәтлә, һиддәтлә сыхыр овчуну.
Бир јахшы иши вар ағанын анчаг,
О да ки, чаныны вермәк олачаг.

ГАРЫНЫН ШИКАЈӘТИ

Һәлә дә көзүмдә дурур губары,
Ағларды наләјлә нечә бир гары.
Шикајәт едәрди көчүб кединчә,
Талајыб залимләр јазығы нечә.
— Сәнинчүн мүһәггәр көрүнән дахма,
Бир беһишт гәсридир мәнимчүн амма.
Сәнинчүн бир овуч күмүшә нә вар,
Мәнимчин гоһумдур, гардашдыр о вар.
Онун һәр кәрпичи гызылдыр инан,
Јадикар галыбдыр ата-анамдан,
Онун һәр јеринә салдыгча нәзәр,
Чанланыр көзүмдә дадлы кечмишләр.
Орадан ајрылсам мән бәдбәхт гары,
Нејнирәм бир дүнја дөвләти, вары.
Шадлығым бу евдә, бурдајды мәним,
Нејнирәм ки, сарај олсун мәсканим.

ЈАДА САЛ*

Кечди зүлмәт кечә, еј гуш, сәһәрдир,
Кечди о гаранлыг, көр нә хәбәрдир.
Сәһәр нәғмәсини охујур гушлар,
Јатанлар ајылыб, дејилдир хумар,
Ачыбдыр зүлфүнү бу көзәл дүнја,
Бир ибрәт көзилә нәзәр сал она.
Кәлди о Аһура еһтишамилә*,
Әһримән дүшүбдүр артыг тәләјә*.
О сөнән шәми сән бу дәм јад елә.
Јусифин муниси бу зинданда сән*,
Јухун тә'сир едиб, өзүн көрүрсән.

Көнүлләр севинир, додаглар күлүр,
Үзләрдән нечә көр севинч төкүлүр.
Тапдын өз јарыны, чатдын вүсала,
Бир ај ишығы тәк сән дүшдүн јола,
Кәтир хәјалына о дөвранлары,
Арзу аләминдә һәр кечә јары.
Улдуз сајмағыны инди јад елә.
Јенидән күл ачыб бағү күлүстан,
Еј бүлбүл, сән даһа ејләмә фәған,
Сүнбүлүн, нәркизин чәкмә гәмини,
Кәл көр бу бәзәкли ејш аләмини.
Гызылкүл бир јанда, үзүндә шәбнәм,
Сәнинчин дүнјада нә кәдәр, нә гәм,
Бир заман чәкәрдин бахыб интизар,
Инди ки көј чадыр гурубдур баһар,
О сојуг хәзаны аныб јад елә.
Сән ал нәзәрә о Пури-Имраны*.
Ки артыг кечибдир, о заман һаны!
Мә'рифәт көзәли кәлиб вәфаја,
Вермәди әһдини бади-фәнаја.
Учалды Кејвана бу јер үзүндән,
Уд-әнбәр гохусу, нәзарәт ет сән.
О гөвмә бәлалар кәлән заманы,
Көндәрди, билирсән чөврү-чәфаны,
Кәтир хәјалына бир-бир, јад елә.
Зәманә јенидән азад олубдур,
Көрпә тәк көнүлләр дилшад олубдур,
Нә чәннәт рәсми вар, нә дә ки Шәддад*,
Һөкм едә билмәјир артыг о чәллад,
О вахт ки, кимсәјә јох иди аман,
Һагг үстә өмүрләр олурду јалан,
Елә бир дөвраны бу күн јада сал.

ӘЛИ ФИТРӘТ

Гәзәлләри вә вәтәнпәрвәр ше'рләри илә танынмыш Фитрәт 1890-чы илдә Тәбриздә Молла Мәһәммәд Руһанинин аиләсиндә дүнјаја кәлмишдир. Әдлијјә рәиси олан Молла Мәһәммәд алим вә әдәбијјатшүнас бир шәхс иди. О, оғлуну гәдим үсули-мәктәбә вермиш, онун әдәбијјат дәрсләри илә өзү мәшғул олмушдур. Шаир 15—16 јашларында мәктәби тәрк едәрәк мүрәттиблик сәнәтини өјрәнмәк үчүн мәтбәәјә дахил олмуш вә тәгрибән 10 ил бурада чалышмышдыр. Мәтбәәдә ишләдији мүддәтдә әдәбијјатла марагланмыш вә ше'р демәјә башламышдыр. Шаир сонралар мәтбәәдән чыхараг башга ишләрдә чалышмыш, 1924-чү илдән 1945-чи иләдәк Тәбриз—Чулфа дәмир јолунда хидмәтчи ишләмишдир. 1932-чи илдә кәнчләрин тәрбијәсинә һәср едилмиш «Бум вә бүлбүл» («Бајгуш вә бүлбүл») адлы китабчасы, 1937-чи илдә исә «Дивани-Фитрәт» адлы 150 сәһифәлик мүнтәхәбаты Тәбриздә чап едилмишдир.

Әли Фитрәт 100 гәзәл, гәсидә јазмыш, «Сәһәнд», «Шаһин», «Тәбриз», «Азәрбајчан», «Вәтән јолунда» вә «Хавәри-нов» гәзетләриндә чыхыш етмишдир.

Фитрәт 1945-чи илдә Тәбриздә «Вәтән јолунда» гәзети јанында тәшкил едилмиш «Шаирләр мәчлиси»нин илк мүәссисләриндән бири олмушдур.

1945-чи илдән Чәнуби Азәрбајчанда милли демократик азадлыг һәрәкатынын фәал иштиракчыларындан олдуғу үчүн Теһран һөкумәти тәрәфиндән тә'гиб едилмишдир.

Иран ордусу хаинчәсинә Чәнуби Азәрбајчана сохулдугдан сонра Фитрәт һәбс едилмиш вә зинданда өлдүрүлмүшдүр.

ВӘТӘН ЕШГИ

Сәнә насеһ бу нөв'и башлама биһудә әфсанә,
Вәтән ешгиндә мән олдум бу күн шуридә диванә,

Һәгиги ашигәм, јох зәррәчә ешгимдә нөгсаным,
Мәрамым чох көзәл, ешгим мүгәддәс, тәр-тәмиз ганым,
Гочаман дағ кими мөһкәмләнибдир әзмү иманым,
Мәни сејли-һәвадис тәрпәдәммәз инди бир јанә.

Нә мән Вамиг* кими Әзрадән өтрү ејләрәм әфган,
Нә Сән'анам олам тәрса, чыхам мән тутдуғум јолдан*,
Нә Мәчнунам кәзәм вәһшиләр илә чөлдә сәркәрдан,
Чаһанда нәгси-ашигдир билә сиррини биканә.

Мәним јарым дијарымдыр, дәхи бир өзкә јарым јох,
Вәтәндән гејри аләмдә мәним меһрү никарым јох,
Вәтән мәфтунујам, дилдә, одур сәбрү гәрарым јох,
Мәһәббәт чамыны нуш етмишәм пејманә-пејманә.

Вәтән уғрунда чан вермәк мәнә ејни сәадәтдир,
Вәтән меһрин үрәкдә бәсләмәк фәхрү шәрафәтдир,
Көрүрсән онлары ки дәһрдә саһибшәһамәтдир,
Кирирләр ганлы дә'ваја вәтән ешгиндә мәрданә.

Бизә әчдадымыздан ирсдир намус илә гејрәт,
Бизә галиб кәләммәз чәнкдә аләмдә бир милләт,
Тутуб афаги, бахсан, диггәт илә, биздән һүрријјәт,
Батыб бу јолда чох али һүнәр саһибләри ганә.

Дилим азәр, елим азәр, мәканым Азәристандыр,
Әкәр мин чаным олса, һәр бири бу намә гурбандыр,
Мәнә бу Азәристан инди биллаһ бағи-ризвандыр,
Әкәрчи дөндәриб зүлмилә залим инди ниранә.

Рәгибә, еј сәба, мәндән јетир бу мәтләби инди,
Сөјлә, еј бимүрүввәт, сәндә нә динү, нә ајинди,
Һамы јердә бу дил мүстөвчиби тә'рифү тәһсиндир,
Чаһан нифрәт едәр сән башлајан биһудә бөһтанә.

Бизә бу дил галыб әчдадымыздан јадикар, анла,
Әба-чәддән бу дилдә ејләрик биз ифтихар анла,
Әкәрчи мәстсән, ол бирчә саәт һушјар, анла,
Кәлир бир күн сәни, Фитрәт, чәкәр бил паји-диванә.

МҮБАРӘК ОЛСУН!

Мүбарәк Октјабрдыр, кәтир саги, мәнә бадә,
Бу бајрамда гәмин олмаз, әмин ол мәрд азадә.
Бу бајрамдан сачылды һәр дијара нури-һүрријјәт,
Гызыл хәтт илә тарихә кечиб мәншури-һүрријјәт.

Верилди һәр јерә, һәр өлкәјә дәстури-һүрријјәт,
Одур, бүлбүл кими милләт кәлиб кәлшинлә фәрјадә.
Зебәсни зүлм көрдү, тәнкә кәлди халг едиб үсјан,
Чаризмин мәһвинә гојду бу күн дәһшәтли бир туфан.
Бинаи-зүлмү етди әдл әли бир анида виран,
Вүчуда кәлди аләмдә о күндән бу көзәл дөвран.
Мәним бу әрзимә лүтф ет, декил бу мәтләбим садә,
Көзүн ач хаби-гәфләтдән, ојан бир аз заман сән дә,
Өзүнә хидмәт ет, олма көзүм, мәрд өзкәјә бәндә,
Әкәр бир иттифаг етсәк, олар абад миһән дә,
Шүаин салса күн, шәбнәм дајанмаз бил ки, күлшәндә.
Сәадәт истәсән бирликдәдир валлаһи дүнјада,
Салам олсун сәнә биздән бу күн, еј намвәр рәһбәр.
Сәнин лүтфүнә инди дикибдир көзләрин елләр,
Бу вазеһ сөздүр аләмдә ата өвладыны көзләр.
Бизи салма нәзәрдән, еј олан бикәсләрә јавәр,
Рәвадырмы дүчар олсун бәшәр бирәһм сәјјада.

МӘЧЛИСИ-МИЛЛИЈӘ*

Бинаји-зүлмү едиб дәсти-әдл зиру-зәбәр,
Ачылды Мәчлиси-милли кедибдир һүзн-кәдәр.
Кедирди 1300-ил 24-шәмсидән,
Бу әмри*-ејр олуб-шанлы халгымыздан әсәр.
О көзләри ки, кечә субһәдәк јатаммазды,
Јатыбды көр нечә асудә инди о көзләр.
О дилләри ки, олар һәгг сөзүн дејәммәзди.
Бу күн олубдулар азад, халга нитг ејләр.
О милләти ки, олар даима ган ағларды,
Дөнүб заманә, олар күл кими тәмамы күләр.
О гамәти ки, әјилмәзди кибридән фәләкә,
Бу күн олубдур о гамәт мәлалидән чәнбәр.
Даһа гәм ејләмәз аләмдә азәр өвлады.
Ки, азәридән олуб азәриләрә рәһбәр.
О гузғуну ки, бура лашә фикринә кәлди.
Сыныбды балү пәри өвчидән ачаммаз кәр,
Кәрәк бу күн биз едәк иттифаг аләмдә.
Нифагидан олуру өлкәмиз дүчари-хәтәр.
Бу әмр хејридә лазымды чох тәлаш бизә,
Бизим тәрафүлүмүз фиргәјә зәрәрди, зәрәр.
Башында фикри-нифаги оланларын, Фитрәт,
Күнәш дүшүб көзүнә, көзләри едәр пәрпәр.

АЗӘРБАЈЧАНЫМ, ЈАША!

Јаша, јаша, Азәрбајчаным, јаша,
Сәнсән мәним динү иманым, јаша!

Күнәш кими нурун сачыр һәр јана,
Көзәл вәсфин кәлмәз сәнин бәјана,
Чанлар гурбан сәнин кими мәкана,
Шәрафәтли мәним мәканым, јаша,
Јаша, јаша, Азәрбајчаным, јаша!

Торпағын мишки-әнбәрдән јахшыдыр,
Дашларын лә'ли-көвһәрдән јахшыдыр,
Суларын аби-Көвсәрдән* јахшыдыр,
Сәнсән мәним бағи-чинаным, јаша,
Јаша, јаша, Азәрбајчаным, јаша!

Сән Бабәкләр, Короғлулар јурдусан,
Јатыб сәнин һәр кушәндә мин аслан,
Сән јетирдин Сәттархан тәк гәһрәман,
Олдун мәним руһи-рәваным, јаша,
Јаша, јаша, Азәрбајчаным, јаша!

Вәтән гәдри билән инсан вар олсун,
Оғлу, гызы онун бәхтијар олсун,
Вәтәнин севмәјән даим хар олсун,
Даим шәрәфли ашијаным, јаша,
Јаша, јаша, Азәрбајчаным, јаша!

Гызыл бајраг, гызыл ләшкәр јашасын,
Бизим әзиз, шанлы рәһбәр јашасын.
Бу милләтә олан сәрвәр јашасын,
Бир онадыр мәним күманым, јаша,
Јаша, јаша, Азәрбајчаным, јаша!

ОЛМАЗ

Сәнәма, сән кими бир дилбәри-зиба олмаз,
Күн илә ај да сәнә һүснидә һәмта олмаз.
Варды минләрчә бу күн шух, пәричөһрәникар,
Лејк, сәнтәк бириси шухи-дилара олмаз.
Һансы күлшәндә сәнин тәк күл олур аләмдә,

Чешми-мәстин кими һеч нәркизи-шәһла олмаз.
Бир нәзәр көрсә экәр аризи-алын һәр кәс,
Бир дә күлшәндә күлә мејли-тамаша олмаз.
Азәристаны чамалын еләјиб вадији-Тур,
Тури-Синада* да һәркиз бу тәчәлла олмаз.
Таги-әбруләринә сәчдә едәнләр сөјләр.
Бу көзәлликдә јәгин таги-кәлиса олмаз.
Ашигин салма нәзәрдән, доланым башына мән,
Көрисән мән кими бир ашиги-шејда олмаз.
Мәни-мәһчури бу күн зар гојуб һичранын,
Һичринә мәндә инан таби-тәвана олмаз.
Фитрәта, бу гәзәли-нәғзи јетир итмама,
Ешг әһлиндә билирсән сәри-севда олмаз.

ИТТИҺАД

Иттиһад илә чаһанда мәмләкәт абад олур,
Дәрду гәмдән, гуссәдән милләт бүтүн азад олур.

Иттиһад илә олур милләт һәмишә камран,
Иттиһад ејлә ки, олсун иззү шанын чавидан,
Пак адын дилләрдә галсын та нә гәдри вар чаһан,
Зикри—хејир илә һәмишә нами-никун јад олур.

Әл-әлә версин кәрәк сидгилә өвлади-вәтән,
Гојмасын хаинләри етсин бу торпагда өтән,
Кејсин ешг әһли кәрәк вәгти-зәрурәтдә кәфән,
Хаини јердән көтүрсүн һәрче бада-бад олур.

Кәр дилавәрсән бу күн гој әрсеје-ешгә гәдәм,
Олкинән сабитгәдәм өз мәсләкиндә, еј дәдәм,
Һүммәти-вала илә галдыр бу мејданда әләм,
Һүммәтиндән шөһрәтин хам ичрә бил Фәрһад олур.

Әрсеји-шәтрәнчидә биз шаһидик хәсм етди мат,
Гојмајыр бир сәмтдән олсун бизә раһи-ничат,
Малымыз талана кетди, халг олду бејлә лат,
Милләтә һәр күндә бир нејрәнк илә бидад олур.

Шурәвиләр иттиһад илә јетишди камына,
Јазды фәрмани-сәадәт, чәрхи-шура намына,
Афәрин олсун бу али милләтин игдамына,
Ки, онун һәр фәрди-фәрди, гејдидән азад олур.

ИТҺАФ

Еј верән гәлбимә сәфа, Мө'чүз,*
Сәндә вар күн кими зија, Мө'чүз,
Сәни көрмәк үчүн кәлиб, бир бах,
Јурдуна дост вә ашна, Мө'чүз.
Вәслинә биз јетишмәдик, јүз һејф,
Һичри көрдүн бизә рәва, Мө'чүз.
Дирилир һәр заман сәнин намын,
Еј фәнадан тапан бәга, Мө'чүз,
Инди чәннәтдә тәјјири-руһун,
Учур, еј мә'дәни вәфа, Мө'чүз.
Күл идин күлистанда солдун,
Оду, бүлбүл едәр нәва, Мө'чүз,
Үрәјим гана дөндү мөһнәтдән,
Такы зүлм етди әшгија, Мө'чүз.
Көстәрир шәрһи-һалыны әсәрин,
Ки нә гәдри чәкиб бәла, Мө'чүз,
Аризу ејләрәм олајдын каш,
Биз илә сән дә һәмсәда, Мө'чүз.
Охујур руһуна сәнин Фитрәт,
Инди «јасин» вә «һәл'әта», Мө'чүз.

ГЫЗЫЛ ОРДУНУН ГӘЛӘБӘЛӘРИ МҮНАСИБӘТИЛӘ

Кәтир шәраб мәнә сагиjи-мәләксима,
Башымда варды мәним инди өзкә бир сөвда.
Ичим о мејдән, олум мәст мәрд-мәрданә,
Алым гәләм әлимә, етмәјим сөзүмдә хәта.
Әдаләтин күнү чүн етди аләми рөвшән,
О нурудән јетишир көзләримә инди зија.
Вүчудума кәлири һәр нәфәсдә тазә рәван,
Вә чүнки кәлмеји-фәтһи-гәләм едир инша.
Јетир гулағыма һәр ләһзә мүждәји-нүсрәт,
Ки фәтһ бајрағын етди совет бу күн бәрпа.
Бинаји-зүлмү јыхыр әдл әлилә ләшкәри-сүрх,
Дејирләр сүбһ ачылыр, мәһв олур шәби-јәлда,
Чалырлар тәбли-бәшарәт тәмам јерләрдә,
Гурурлар зөвгилә һәр бир мәканда тазә бина.
Бу сөз мәни кәтириб инди шөвгә дүнјада,
Белә тәранә едим, бүлбүл етмәсин әсла.

Һәгигәт аләми биллаһ, бир өзкә аләмдир,
Һәгигәт истәјән етмәз зәманәдән пәрва.
Һәмишә талиби-һагг ол, бу дәһрдә Фитрәт,
Мәчазы кәсмә, кәсән агибәт олур рүсва.

МӘҺД АЗАДЕГАНЕ-ТӘБРИЗ

Нә көзәл, хошмәкандыр Тәбриз,
Мәһд азадекандыр Тәбриз.
Буну аләм билир: әзәл күндән
Саһиби-иззү шандыр Тәбриз.
Бахырам бирбәбир тәварихә,
Һәр заман һөкмрандыр Тәбриз.
Чүн һүмаји-сәадәтә оди ки,
Көрүрәм ашијандыр Тәбриз.
Хаин инсанларын көзүнә тикан,
Хадимә зијмәрамдыр Тәбриз.
Бу чаван дөвләтин вүчудундан,
Халга баги-чинандыр Тәбриз.
Көрдү ки, халгымыз олуб азад,
Оди ки, шадмандыр Тәбриз,
Бил, әзәлдән һүнәрли инсана
Һәр заман гәдрдандыр Тәбриз.
Демократын тәлаши-сә'индән
Бах нә әмнү амандыр Тәбриз.
Дахи бундан сора гәм еләмә, дил,
Пајтәхти-заландыр Тәбриз.
Бизә лазым дејил бир ајры лисан,
Саһиби-хошлисандыр Тәбриз.
Биз бу дилдә кәрәк дејиб охујаг,
Бизә бу дил рәвандыр Тәбриз.
Кор Зүлејха кими гоча вахтда
Лүтфи-һәгдән чавандыр Тәбриз.
Чәкәр ағушә тәнк кәр олсам,
Анадан меһрибандыр Тәбриз.

ИБРАҺИМ ЗАКИР

Ибраһим Әзим оғлу Закир мүасир Азәрбајҹан ше'ринин көркәмли нүмајәндәләриндән биридир.

О, 1891-ҹи илдә Ҹәнуби Азәрбајҹанын Әрдәбил маһалында Шејх Кәлхоран кәндиндә јохсул кәндли аиләсиндә доғулмушдур.

Бәдии јарадычылыға кәнҹ јашларындан башлајан Закирә «Молла Нәсрәддин» мәҹмуәсинин бөјүк тә'сири олмушдур.

60 илдән артыг бәдии јарадычылыг јолу кечмиш Ибраһим Закир М. Ә. Сабир вә М. Ә. Мө'ҹүз сатира мәктәбинин ләјагәтли давамчыларындандыр. Кәнҹ јашларындан мәшрутә һәрәкатында иштирак едән Закир 1916-ҹы илдә јаздығы «Мәнә нә», «Ара һәкимләри» адлы сатирик ше'рләри илә өз јарадычылыг јолуну мүәјјәнләшдирмишдир. «Фәрјад едирәм», «Новруз бајрамы» адлы ше'рләри Рәшт гәзетләриндә чап олунмушдур. Сонралар о, сатирик ше'рләринә вә сијаси фәалијјәтинә көрә јурдундан сүркүн едилмишдир. Онун сатираларында феодал-патриархал мүнасибәтләрин, фашизмин, мөвһуматын вә керилијин ифшасы әсас јер тутур. Шаир бүтүн јарадычылығы боју зәһмәткеш халгын сәадәти уғрунда чалышмыш, бејнәлмиләлчилији, сүлһү вә халглар достлуғуну тәрәннүм етмишдир.

И. Закир 1941—1945-ҹи илләрдә Ҹәнуби Азәрбајҹанда башламыш милли-азадлыг һәрәкатында јахындан иштирак етмиш, фәдаи башчысы олмушдур. 1945-ҹи илин декабрында Азәрбајҹанда демократ һөкумәти гурулдугдан сонра мәс'ул партија вәзифәсиндә ишләмишдир.

1946-чы илин декабрында Ҹәнуби Азәрбајҹан демократ дөвләти шаһ истибдады вә империализм ағалары тәрәфиндән ган дәрјасында боғулдугдан сонра Закир дә минләрлә тә'гиб олунан кими Совет Азәрбајҹанына пәнаһ кәтирмиш, өмрүнүн сон 25 илини Совет Иттифагында кечирмишдир. Бу дөврдә онун јарадычылығы форма вә мәзмун ҹәһәтдән даһа да зәнкинләшмишдир. Һәмин илләрдә онун «Мәним андым» (1950), «Зәфәр күнәши»

(1951), «Мүбариз кәнҹләр» (1955), «Ше'рләр» (1956), «Савалан хатирәси» (1961), «Вәтән нәғмәләри» (1964) вә «Мәни сусдурмајаҹаг» (1967) адлы китаблары нәшр едилмиш, мәтбуат сәһифәләриндә бир чох ше'рләри дәрҹ олунмушдур. Шаир өмрүнүн сонуна гәдәр бәдии јарадыҹылыгдан ајрылмамышдыр.

Ибраһим Закир 1971-чи ил октјабрын 27-дә Бакы шәһәриндә вәфат етмиш вә бурада дәфн олунмушдур.

ВӘТӘН, ЕЈ ВӘТӘН!

Еј мәним гәлбимин гәрары вәтән,
Анамын шанлы јадикары вәтән!
Сән мәним шә'ним, ифтихарымсан,
Бағү бостанү, ләләзарымсан,
Һәм күлүм, һәм дә күлүзарымсан,
Еј сыныг көнлүмүн баһары вәтән,
Шаирин һәмдәми, шүары вәтән!

Сәндән аллам һәмишә мән ләззәт,
Сәнсиз һеч кимлә етмәрәм сөһбәт,
Сәнин ешгинлә, еј маһи-тәл'әт,
Кәзәрәм халг ичиндә биминнәт.
Гәһрәман елләрин дијары вәтән,
Ашиги-севкили, никары, вәтән!

Јата билмәм сәнин фәрағында,
Саралыб рәнким иштијағында,
Разыјам ҹан верәм гучағында,
Ја батам гана гарлы дағында,
Оласан ҹисмимин мәзары вәтән,
Чәкмәјәм бунча интизары, вәтән!

Сәнсиз аләм мәнә ҹәһәннәмдир.
Еіши-ишрәт күнүм дә матәмдир.
Һәмдәмим дәрд, мүнисим гәмдир,
Јолдашым көз јашымла наләмдир.
Үзә олмуш сиришк ҹари, вәтән!
Едәрәм сәнсиз аһ-зари, вәтән!

Еј мәним севкилим, ана вәтәним,
Сәндәдир табү-тагәти-бәдәним.

Сәндәдир күлшәним, күлүм, чәмәним,
Фиргәтиндә күнүм гарады мәним.
Төкәрәм һүснә әшкибары, вәтән!
Кәзәрәм кушеји-кәнары, вәтән!

Сәндә галды чаван чијәркушәм,—*
Мәни дәрдү бәлаја салды бу гәм,
Нејләрәм чәннәт олса кәр аләм,
Гүссәдән од тутуб әлимдә гәләм,
Јандырар аләми шәрары, вәтән!
Түкәниб гәлбимин гәрары, вәтән!

АЗӘР*

Еј Азәр бајрамы, Еј Азәр күнү,
Сән азад елимин ифтихарысан.
Чох севир үрәкдән халгымыз сәни,
Чүн бизим Неһзәтин јадикарысан.

Ијирми бириндә Сәттархан ели*,
Дүшмәнә көстәрди өз гүдрәтини.
Тәбриздән чәкилди хаинләр әли,
Халг гурду өз милли һөкумәтини.

Тамаһ силаһыны төкдү дүшмәнләр,
Бизим өнүмүздә тәслимә кәлди.
Гызыл үфүгләрдә ачылды сәһәр,
Сәадәт мәним дә елимә кәлди.

Доғду шанлы күнү Азәристанын,
Онун һәр кушәси күлүстан олду.
Азадлыг јолунда өлән инсанын
Һүнәри дилләрдә бир дастан олду.

Күнләр бир-бириндән хош кәлиб кечди,
Залымдан, зүлмдән нишан галмады.
Күнәш парчалајыб зүлмәти кечди,
Нә зиндан, нә шаллаг, нә ган галмады.

О күнләр кедибсә əкәр елимдән,
Елә сәадәти гајтарарам мән.
Дүшмән чан гуртара билмәз әлимдән,
Чыхар ағ күнләрә бу әзиз вәтән.

Көзүм өнүндәдир о јахын заман,
Одур, дәстә-дәстә гәһрәман орду,
Кечдикчә Сәттархан хијабанындан
Шадлыға гәрг олур азәри јурду.

Одур, јенә әлдә гырмызы бајраг,
Тутуб күчәләри сајсыз издиһам.
Тәзәдән чанланыр бу ана торпаг,
Парлајыр күн кими һәр сәһәр, ахшам.

ГҮРБӘТДӘ

(Мазандаранын Сары шәһәриндә сүркүндә олан заман јазылмышдыр)

Әчәб бәлаләрә дүшдүм дијари-гүрбәтдә,
Ишим олуб нә едим аһу-зар, гүрбәтдә.
Өзүм мәризәм, үрәк гәмли, тагәтим јохдур,
Фәләк вурубду мәни ашикар, гүрбәтдә.
Нә бир кәлиб-кедәним вар, нә һалымы сорушан,
Көзүм галыб гапыда интизар, гүрбәтдә.
Нә вар тәбибә дејим, дәрдимә әлач етсин,
Бәла тутубду мәни бишүмар, гүрбәтдә.
Илан вуран јатар, амма мәним јухум кәлмәз,
Ки, рәхте-хабым олуб мур, мар, гүрбәтдә.
Әсәр бу мүрғи-дилим даима фәрагында,
Әлимдә јохду недим ихтијар, гүрбәтдә.
Данышдыранда мәни сиррими ниһан едәрәм,
Чәкәр бу атәши гәлбим шәрар, гүрбәтдә.
Вәтәндән өтрү доланнам чаһанда Мәчнунтәк,
Тапылмајыр мәнә бир гәмкүсар, гүрбәтдә.
Едиб хараба әзиз өлкәми о хаинләр,
Бу гәмли көз јашым ејләр нисар, гүрбәтдә.
Јетишсә вахт сәнин интигамыны аллых,
О вахт гәлбим олар лаләзар, гүрбәтдә.
Бу күндә Закир едәр әндәлибтәк әфған,
Едиб вәтән сөзүнү бир шуар, гүрбәтдә.
Үмидварам ки, олар чәннәтим мәнә гисмәт,
Көнүл дүшүб гәфәсә мүрғвар, гүрбәтдә.

ТӘБРИЗ

Еј Азәр елинин шанлы мәскәни,
Шикәстә гәлбимин баһары Тәбриз!
Өз ширин ҹанымтәк севирәм сәни,
Сәнсән үрәјимин дамары, Тәбриз!

Сәндә ки, Сәттархан ејләди гијам,
Әл-әлә вердиләр халгымыз тамам,
Үстүндә көрүнҹә милли бир низам,
Силинди гәлбимин губары, Тәбриз!

Сонра Шејх Мәһәммәд* олду нүмајан,
Ону горхутмады нә дар, нә зиндан.
Залымлар үстүнә башлады үсјан,
Олдун мәзлумларын һавары, Тәбриз!

Јатмады демократ фиргәси* раһәт,
О, Азәр ајында башлады неһзәт,
Тутду јер үзүнү сәндәки шөһрәт,
Олдун бүтүн дилләр шүары, Тәбриз!

Сәни ки, ешитдик зүлмдән азад,
Синәндә халгымыз јашарды дилшад.
Һаны оғланларын гојдуғу бүнјад,
Үстүндә ат чапар һәр јағы, Тәбриз?!

Де көрүм, һардадыр милли һөкумәт?
Сәнә үз верибдир бу гәм, бу мөһнәт,
Һаны о абадлыг, һаны о сән'әт,
Еј Азәр елинин вүгары, Тәбриз!

Нечин үзәриндә сис вар, думан вар,
Залымлар гурдуғу бир сазиман вар?
Ана ҹан, гәм чәкмә, бир аз заман вар,
Дәјишәр фәләјин мәдары, Тәбриз!

Еј мәним иззәтим, шөвкәтим, анам!
Гүссәдән гәлбимдә думан вар мүдам,
Даим фикрим будур алам интигам,
Сон олан торпағын нисары, Тәбриз!

Анд олсун јурдумда уча дағлара,
Анд олсун ачылан ал бајраглара,
Өлсәм дә әјмәрәм баш алчаглара,
Сәнсән гәһрәманлар дијары, Тәбриз!

МӘН АШИГИ-ҺҮРРИЈЈӘТӘМ

Көнүл, мән ашиги-һүрријјәтәм, чох ифтихарым вар,
Мәним азәдәликтәк гәлбимдә истәкли јарым вар.
Мәнә көстәрмә дүнјада көзү шәһла көзәлләрдән,
Көзәл зәһмәткеш елләрдән күлүзлү чох никарым вар.
Кедиб заһидләрә сөјлә, мәнә чох етмәсин тә'нә,
Һәгигәт әһлијәм, дүнјада дүзкүн бир шүарым вар.
Беһишти онлара вердим, јахамдан әл көтүрсүнләр,
Мәним дүнја евиндә чүн күнәшли лаләзарым вар.
Олар кетсин отурсун, мәскән етсин әрши-ә'ланы,
Мәним бағү чәмәндә дә көзәл дилбәр дијарым вар,
Онун фикриндә бир аләм кәзир, онда һәгигәт јох,
Мәним фикрим чәмаәтдир, олардан интизарым вар.
Олар истәр көзү бағлы бәшәр галсын чәһаләтдә,
Мәним дә ноими гуртармаға чох е'тибарым вар.
Кедиб үгба евиндә ејшү-ишрәт ејләсин заһид,
Мәним дә һансы аләмдә долансам ихтијарым вар.
Кечибдир өмр Закир, бир дә мөвһумата алданмаз,
Мәрамындан көтүрмәз әл, она чох е'тибарым вар.

ШАНЛЫ ХАЛГЫМЫЗ

Һәр гәдәр залым әлиндә олса талан халгымыз,
Залыма нифрәт едәр, олмаз пәришан халгымыз.
Еј вәтән хаинләри, мејданда чөвлан етмәјин,
Халгы наһаг өлдүрүб ал гана гәлтан етмәјин,
Гызларын көз јашыны дәрјаји-үмман етмәјин,
Бир гана ахыр алар тезликлә мин ган халгымыз,
Залымын гәсрин едәр торпагла јексан халгымыз.
Биз дә Бабәк нәслијик, әл чәкмәрик мејданыдан,
Горхмарыг сүркүндән, өлмәкдән, нә дә зинданыдан,
Аз галыб хаинләри вурруг чыхар Иранындан,
Өз ана јурдун едәр бағи-күлүстан халгымыз,
Түлкүнү гојмаз едә мејданда чөвлан халгымыз.

Кәр бу күн Иранда һаким нахәләф өвладыдыр,
Трумен, Чөрчилл вә Маршалл онларын устадыдыр*,
Азәристан әһли дә мәзлумларын имдадыдыр.
Чох заман чәкмәз, гурар әдлилә диван халгымыз,
Дағланан гәлбә гојарлар онда дәрман халгымыз.
Һагга анд олсун бу јолда башү чандан кечмишик,
Севкили гардашдан, өвлади-чавандан кечмишик,
Зиндәканлыгдан чәкиб әл, ханимандан кечмишик,
Анд ичиб вичданә, етсин тазә үсјан халгымыз,
Вермәсин дүшмәнләрә һеч јердә имкан халгымыз.
Өлкәмиздә гојмарыг Фир'онү Зөһһак әјләшә,**
Пак олан торпағымызда гөвми-напак әјләшә,
Азәр өвлады әли гојнунда гәмнак әјләшә,
Јох, јох, артыг истәмәз халгын чијәрган халгымыз,
Интигам алмаг диләр һәр ләһзә, һәр ан халгымыз.

Евдә раһәт јатмарыг аллыг чаванлар ганыны,
Хаин әлләрдән гутаррыг өлкәнин һәр јаныны,
Һеч фәрамуш етмәрик бизләр вәтән гурбаныны,
Чүн кәтирмишдир әзәлдән һагга иман халгымыз,
Һаггын үстүндә өләр, олмаз пәришан халгымыз.

ФӘДАИЛӘРӘ ВӘ ГЫЗЫЛБАШЛАРА

Еј икид фәдаи, шанлы гызылбаш,
Ана јурдумузун пасибанлары,
Әзәлдән вермишик әл-әлә, гардаш,
Өлкәдән говмаға шаһы, ханлары.

Кечәдән сүбһәтәк гарда, думанда,
Дағларда, дашларда ејләдик сәнкәр,
Дүшмәни кәрдүкдә һәр бир мәканда,
Лачын тәк шикара кедәрдик бизләр.

Һеч јадымдан чыхмаз рәшид Сәттархан
Јығды өз башына Азәр елини,
Ганичән шаһлара ејләди үсјан,
Кәсди јурдумуздан дүшмән элини.

Көзүм өнүндәдир о бөјүк неһзәт,
Кечәјлә дүшмәнин дөврәсин алдыз,
Һәр јердә дејилди сиздәки гүдрәт,
Адызы Бабәк тәк тарихә салдыз.

Гардашым, бир дә кәл верәк әл-әлә,
Зүлм евин јыхмаға кедәк Теһрана,
Шанлы гүдрәтимиз дөнәрәк селә,
Душмән дағытмаға ахыр һәр јана.

Одур, коммунистләр Јунанда, Чиндә
Кечәни дағларда етдиләр сәһәр,
Автомат әлләрдә јатды кәминдә,
Бүтүн дөјүшләрдә чалдылар зәфәр.

Душмәнә атылан топларын сәси
Горхуја салыбдыр падишаһлары,
Верир мәзлумлара шадлыг мүждәси,
Зүлмдән гуртарыр азадхаһлары.

Бах Һиндонезија партизанлары
Кәзир әлдә түфәнк мешәдә, дағда,
Өлкәдән говмагчын әһриманләри,
Һәр бири чалышыр кетсин габагда.

Сән дә түфәнкини һазырла, јағла,
Вахтын јахынлашыр, ејләмә гәфләт,
Һүчума кетмәјә белини бағла,
Вермәјәк душмәнә чәбһәдә фүрсәт.

Бу күн ана вәтән сәсләјир сәни,
Хаинләр ат чапыр синәси үстә,
Дејир кәл, душмәндән хилас ет мәни,
Зүлмдән, ситәмдән олмушам хәстә.

Мән түфәнк чијнимдә, гәләм әлимдә
Һазырам фиргәдән верилсин фәрман,
Гуртулуш, сәадәт сөзү дилимдә,
Азадлыг јолунда олмаға гурбан.

Гардашым, сәнин дә ихтијарын вар.
Вәтәни севирсән, мүнтәзир дајан,
Гој азадлыг олсун дилиндә шүар,
Зәфәр бизимләдир, бизимлә, инан!

КОММУНИСТЛӘР

Дүнјада олуб шәмси-дирәхшан коммунистләр,
Һаггы еләјиб халга нүмајан коммунистләр.
Истәр коммунист фиргәси аләм ола абад,
Милләтләр ола бир, һамы өмр еjләјә дилшад,
Мәзлума, фәгирә, олуна һәр чүрә имдад,
Һеч кимсә әсир олмаја, елләр ола азад,
Дүнјаны едәр бағү күлүстан, коммунистләр,
Халгы еләјәр хош күнә меһман, коммунистләр.

Севмәз булар аләмдә нә фәгрү нә фәлакәт,
Бир сәлә дејәр: мәһв ола зәнчири-әсарәт.
Бу фиргәдир, аләмләрә әнвари-һидајәт,
Бунлар чалышар халгы едә дәһрдә раһәт,
Әлбәттә, едәр һәр иши асан, коммунистләр,
Халгы еләјәр хош күнә меһман коммунистләр.

Бу фиргәдәдир рәһмлә инсаф, мүрүввәт,
Бу фиргәјә дахилди тамам әһли-һәгигәт.
Бу фиргә едәр кизли олан дәрдә тәбабәт,
Бу фиргә едәр ноинә һәр өлкәдә хидмәт,
Һазыр еләјәр мәчлиси-еһсан коммунистләр,
Халгы еләјиб хош күнә меһман коммунистләр.

Севмәзләр олар һијләни, тәзвири, ријаны,
Дүшмән таныјар һијләкәри, әһли-чәфаны,
Һагг сөзләр олар мәчлис ара вирдү зәбаны,
Бир көздә көрәрләр һамы мәхлуги-чаһаны,
Өз чанын едәр милләтә гурбан, коммунистләр,
Халгы еләјәр хош күнә меһман, коммунистләр.

Бу фиргәди туфана дүшән милләтә рәһбәр,
Бу фиргә биләр фәһләни, деһганы бәрабәр,
Бу фиргәди зүлмәт кечәдә шәмси-мүнәввәр,
Бу фиргәнин әтрафын алыб нурили әхтәр,
Чох-чох јашасын меһри дирәхшан коммунистләр,
Халгы еләјә хош күнә меһман коммунистләр.

Бунлар чалышыр јер үзүнү еjләјә күлзар,
Һәр јанда чәкиб су едәләр бағ вә булвар,
Баис одур, олмушдур олар фәһләјә һәмкар,
Дүзлүкдә гојар һәр тәрәфә тазә бир асар,
Истәр едә һәр јаны күлүстан коммунистләр,
Халгы еләсин хош күнә меһман коммунистләр.

ЗАҺИД ВӘ ШАИР

Заһид, мәнә аз вә'дә верин чәннәти-ризван,
Чәннәтдә әкәр варса көзәл һури вә гылман,
Вердик сәнә ол чәннәти әл чәк бу чаһандан,
Кет орда отур, гәсрин ола лө'лөи-мәрчан.
Гаилсән әкәр бир бу гәдәр пул нәјә лазым?
Милләтдән алырсан, охујурсан она Гуран.
Ағ ешшәјин, еркәк атын үстә доланырсан,
Көрчәк галырам сән дедијин сөзләрә һејран.
Һәр күн көрүрәм әһли-әјалын кејиб атлас,
Бичарә чамаат доланыр кучәдә үрјан.
Артдыгча пулун сән алысан деһкәдә әмлак,
Кәндчи әмәјиндән биши мәтбәхдә фисинчан.
Бағлатдырырсан, вурдурусан рә'јәтә шаллаг,
Арвад-ушағы кендән едир налә вә әфған.
Бу зүлмү едәрсән дә јенә ислам олурсан,
Һагг сөз дејирәм, тез верисән күфрүмә фәрман.
Бәсдир дәхи аләм ојаныб, сөјләмә һәдјан,
Һагг әһли ачыб көз, тутачагдыр боғазындан.
Нә јоми әләс вар, нә гијамәт, нә дә мизан,
Милләт гурачаг сәнлә мәнә әдлилә диван.
Чәннәт вәтәним, гәср өз евим, һури әјалым,
Гылман бу ушагларды, кәзәр өлкәдә әл'ан,
Закир гочалыбдыр, даһа мөһума инанмаз,
Ганмаз о, нә Инчил, нә Төврат, нә Гуран.
Һагдыр дедији, һагдан алар даима илһам,
Һагг ишчидир мәхлуга едәр не'мәти еһсан.

ЛЕНИН ХАЛГЫМЫЗЫН ДАДЫНА ЧАТДЫ

(28 Апрел)

Ахшамлар Хәзәрин кен саһилиндә
Ишыглы сәһәрә һәр баханда мән,
Көзүмүн өнүндән тарихләр кечир,
Көрүрәм гүссәдән гуртарыб вәтән...

Кечмишдә гошунла ганичән шаһлар
Кәлиб јандырарды Азәрбајчаны,
Шаһын фәрманилә «сәркәрдә», «сәрдар»,
Ганлара бојарды бурда инсаны.

Бакыда су кими аханда ал ган
Һəгигəт үзүндəн пəрдəни атды...
Гызарды шəфəглəр, күлдү асиман,
Ленин халгымызын дадына чатды.

Апрелдə əлини узатды рəһбəр,
Зүлмəтдəн гуртарды Азəрбајҹаны;
Хилас олду бизим обалар, еллəр,
Инди јурдумузун шөһрəти, шаны
Артыр күндəн-күнə, шад олурам мəн,
Көрүрəм Лениндəн нур алыр вəтəн.

Инди Бакыја бах, гəм јох, кəдəр јох,
Күчəлəр, һəјəтлəр, ејванлар күлүр.
Аға јох, нөкəр јох, фитнə јох, шəр јох,
Гардаштəк јашајыр, инсанлар күлүр...

Учуб дахма евлəр, палчыг диварлар,
Ағ дашдан тикилиб једди мəртəбə...
Комада өмр едəн јохсул адамлар
Бу јени дүнјада јетир мəтлəбə.

О заман чапылыб талaнан шəһəр
Бах, инди бəзəниб асиман кими.
Күнəштəк парлајыр һəр ахшам-сəһəр,
Нурун Шəргə сачыр кəһкəшан кими.

О үлкəр, о зүһəл, о күнəш, о ај
Бу гызыл Бакынын гуҹағындадыр.
Улдузлар күчəдə вурмушлар һалај,
Көј јерин, јер көјүн ҫорағындадыр.

Кимдир бу шəһəри ишыгландыран,
Даһимиз Ленинин бөјүк гүдрəти!
Одур өлкəмиздə ишыг јандыран,
Гуртаран гүссəдəн, гəмдəн бизлəри.

Одур ки, Тəбриз дə тутуб үзүнү
Гызыл Москвадан ниҹат көзлəјир.
Бөјүк Москваја дикиб көзүнү,
Онун дүһасындан һəјат көзлəјир.

МӘНИМ ӨЗ ДИЛИМ ВАР

Чыхды мәктәбиндән бир чаван оғлан
Әл вериб ајрылды јолдашларындан...
О һәрдән дәфтәри ачыб бахырды,
Өз ана дилиндә ше'р охујурду:
Дејирди:—Еј вәтән, еј Азәрбајчан!
Мән Азәр оғлујам, вүгарым сәнсән.
Әлимә һәр заман гәләм аланда
Дәфтәрә јаздығым шүарым сәнсән.
Кечәрәм јолунда ширин чанымдан,
Сәни гуртарарам дүшмәндән, инан!..
Бир әфсәр кәлирди далынча онун,
Ешидиб ше'рини Азәр оғлунун
Сәсләди... постундан кәлди пасибан.
Деди:—Көр нә дејир о кедән чаван,
Ону кәтир көрүм, нәчидир, кимдир?
Дедији сөзләрин һаггы өлүмдүр,
Дејәсән хошламыр шаһы, султаны,
Чох севир вәтәни Азәрбајчаны...
Пасибан оғлана кәлиб јетирди,
Јапышыб голундан ону кәтирди.
Сорушду чавандан ганичән әфсәр:
— Нәдир дәфтәриндә јаздығын сөзләр,
Тез о китаблары вер көрүм, мәнә.
Де, һансы мүәллим дәрс вериб сәнә?
Нә үчүн Сә'динин китабларындан
Ја да «Шаһнамә»дән охумајырсан?
Дејәсән демократ олубсан оғлан?!
Сә'дини, Һафизи хошламајырсан?
Ширин һәјатыны чаван унутду,
Горхмадан үзүнү әфсәрә тутду.
Деди:—Охујурам мән «Күлүстаны»
Јадымда галмајыб онун дастаны.
Сә'ди алим олуб, һаггдан кечмирәм,
Сөзләри фарсыдыр баша дүшмүрәм...
Мән бу китаблардан алырам илһам,
Одур, охујурам, һәр сәһәр, ахшам.
Бу нә «Шаһнамәдир», нә «Күлүстан»дыр.
Өз дилимиздәдир, мәнә асандыр;
«Гызыл сәһифәдир»,* ана дилиндә
Буну чох севирәм мән дә, елим дә,
Кечән ил јазылдыг... Милли һөкумәт...

Бунда јазылыбдыр биздәки гүдрәт.
Әфсәр бу сөзләри ешидән заман
Аз галды һирсиндән чатласын, инан!
Улады ит кими, һүрдү, гудурду,
Гарнына оғланын тәпикле вурду.
Деди:—Кәс, бу сөзү еләмә тәкрар,
Јолар өз сачыны, истәклин ағлар!
Истәрсән оласан евиндә раһәт,
Нәзакәтлә даныш, едәндә сөһбәт.
Зиллуллаһ бил шаһы, вәтән Теһраны,
Бу гәдәр шиширтмә Азәрбајчаны!
Әфсәрдән бу сөзү ешитчәк чаван
Дөндәрди үзүнү она накәһан.
Деди:—Мән горхмурам дардан, өлүмдән,
Өлсәм дә ајрылмаз руһум елимдән!
Оғрулар хан олур, ганичәнләр шаһ,
Бүтүн инсанлыға онлардыр бәдхаһ!
Мәним вәтәним вар, шанлы елим вар,
Нә түркәм, нә фарсам, ана дилим вар...
Көзүм тәк севирәм доғма Тәбризи,
Синәси үстүндә бәсләјир бизи.
Тәбризи вермәрәм јүз мин Теһрана
Гурбанам вәтәним Азәрбајчана!
Жандарма әфсәри әлиндә шаллаг,
Тәһдид еләјирди чаваны, анчаг,
Оғлан чәкинмирди һеч бир хәтәрдән...
Кечириб диггәтлә әфсәр нәзәрдән
Әлиндән оғланын китабы алды,
Дидиб ајағынын алтына салды.
Әмр етди, пасибан апарсын ону,—
Атсын зинданлара Азәр оғлуну!
О чаван зиндана јетишән заман
Сөзүнү дејирди һеч дајанмадан.
Дејирди:—Ешитсин шаһлар, султанлар.
Јердә галмајачаг төкүлән ганлар,
Елимиз едәчәк бир јени үсјан—
Аналар дәрдинә олачаг дәрман,
Нә шаһлар галачаг, нә дә тәхтү тач,
Халгымыз едәчәк дәрдинә әлач!..

ГАРДАШЛЫГ КӨМӘЈИ

Јазын орта ајы... Күн чыхан заман...
Чичәкләр етмишди чөлләри әлван.

Јашыл кејинмишди бағчалар, бағлар,
Сејрәнкаһ олмушду думанлы дағлар.
Чобанлар даш үстә түтәк чалырды,
Бахыб көзәлликдән ләззәт алырды.
Ордан мән бахырдым јашыл коллара,
Дәрәјә салланан әјри јоллара.
Дағлара, дашлара нәзәр салырдым,
Ана вәтәнимдән илһам алырдым.
Савалан дағыны чох уча көрдүм,
Синәси үстүндә бир гоча көрдүм.
Сачлары ағармыш гоча гәһрәман
Һәсрәтлә бахырды Шимала ордан.
— Әзиз гардаш!—дејиб гәдәм вурурду,
Каһ кәзир, доланыр, каһ отурурду.
Она јахын кетдим, мән вердим салам,
Сонра әрз еләдим:—Еј әзиз атам!
Лүтф еләә, изн вер, инчимә мәндән!
Атачан, бирчә сөз сорушум сәндән,
Көрүрәм кедирсән фикрә, хәјала,
Чох диггәт едирсән бурдан Шимала,
Јаныглы аһ чәкиб—гардаш!—дејирсән,
Дејәсән һәсрәтлә јол көзләјирсән?
Од вуруб гәлбимә гәмли сөзләрин.
Кимә мүнтәзирдир, ата, көзләрин?
Гоча бир аз дурду, динмәди әсла,
Сөвкәнди бир даша, етмәди сөһбәт,
Көрдүм кизлин галды мәнә һәгигәт...
Бир аз да јеријиб, јанында дурдум,
Әлими гочанын чијнинә гојдум.
Дедим:—Динлә мәни, еј гоча аслан!
Мәним дә сәнин тәк дәрдим вар, инан!
Сөзүнү сахлама өз үрәјиндә,
Сәнин гардашынам буну бил, мән дә!
Гоча бу сөзләри ешитди мәндән,
Үрәкдән аһ чәкиб дурду јериндән.
Меһрибан-меһрибан әлими тутду,
Чәкди бир чәмәнә мәни отуртду.
Деди:—Гој сиррими ејләјим изһар,
Дәрдимдән сәни дә едим хәбәрдар:
Көрүрсән бу чөлү, бу јајлаглары,
Зәнчир тәк бағланан сыра дағлары?
О Муған, о дәрја—о бөјүк үмман...
Әввәлдә бир олуб бу Азәрбајчан.

Бир јаны Губадыр, бир јаны Ширван,
Бир јаны Тәбриздир, бир јаны Зәнчан.
Бөјүк бир өлкәдир бу Азәрбајчан,
Хаинләр әлиндә олубдур талан,
Бабәк мәскәнидир дағлар тамами.
Тәбриз Саиб вериб, Кәнчә Низами.
О күн ки, Хәтаи* еләди реһләт,
Кәлди ишин үстә әһли-хәјанәт.
Гулдур падшаһлар, халгын дүшмәни,
Гурд кими бөлдүләр јурду, мәскәни,
Чалышыб азадлыг гәһрәманлары.
Өлкәдән говдулар ган соранлары,
Шимал ишығындан алдылар илһам,
Вәтән хаинләрин етдиләр е'дам.
Бакыда халг өзү олду һөкмран,
Галмады о јердә гүссәдән нишан.
Тәбризсә јенә дә јаныр одлара,
Һәлә дә әсирдир зүлмкарлара...
Дәрја тәк мөвч едир төкүлән ганлар,
Зинданда чан верир бизим чаванлар.
Һәлә сүркүн олур халгымыз тамам,
Раһатча јатмајыр һеч кәс сүбһү шам.
Көзүндә ганлы јаш гызлар, кәлинләр
Чәнуб чөлләриндә ач-сусуз инләр...
Ағардыб башымы бу мөһнәт, бу гәм.
Оғул, үрәјимдә дәрд кәтирмишәм.
Мән ки, дајанмышам бурда интизар,
Гүссәдән од тутуб үрәјим јанар.
Бир тәк мән дејиләм, чохдур јолдашым,
Мәнимлә бу дағда оғлум, гардашым,
Азад етмәк үчүн Азәр елини,
Өлкәдән кәсмәјә дүшмән әлини
Үч илдир етмишик бу дағы мәскән,
Шәбхуна кедирик көрәндә дүшмән.
Бизләрдә нә гәдәр чан вар, нәфәс вар,
Гојмарыг дағыда јурду јағылар!
Гочалы-чаванлы бу дағда бизләр,
Јарыб гајалары етмишик сәнкәр.
Гардаш гардашына едәчәк көмәк,
Бизләрә Шималдан көмәк кәләчәк!
Билирәм, һәр заман галмарыг дарда,
Зәфәр бајрағыјла бу јахынларда
Тәбризә дөнәрик... Өзүм габагда...
Рза хан оғлундан аларыг гисас,
Јенә дә гурарыг милли бир әсас!..

ҸӘФӘР КАШИФ

Ҹәфәр Мәммәдзадә Кашиф 1894-чү илдә Ҹәнуби Азәрбајҹанын Мамаған гәсәбәсиндә кәндли аиләсиндә доғулмушдур. Узун мүддәт Тифлисдә јашамыш вә өз ше'рләри илә мәтбуатда чыхыш етмишдир. 1945-ҹи илдә Ҹәнуби Азәрбајҹанда башланмыш милли-азадлыг һәрәкатынын әскәри кими өз ше'рләри илә јорулмаг билмәдән иртиҹа әлејһинә мүбаризә апармыш Кашиф 1947-ҹи илин әввәлләриндә Теһран ҹәлладлары тәрәфиндән вәһшиҹәсинә өлдүрүлмүшдүр.

ҺҮРРИЈЈӘТ ПӘРИСИНӘ

Кәзирдим фикрилә күлшәндә нашад,
Дејирдим: «Каш олајдым гуш тәк азад.
Учуб бир сејр едәјдим каинаты,
Дүрүст тәсвир едәјдим бу һәјаты».
Баһар фәслијди, ачмышды чичәкләр,
Һәјата руһ верирди шән әмәкләр.
Ачанда гөнчәдән ағзын гызыл күл
Гучагларды күлүн бичарә бүлбүл.
Тәбиәт күлшәниндә сејр едәрдим,
Һәгигәт аләминдә тејр едәрдим.
Салардым јарымы даим хәјалә,
Едәрдим ешгдән о дәмдә налә.
Дәриб күл үстә бағлардым әләфдән,
Көзәл бир сәс ешитдим сол тәрәфдән.
Дүшүб тәшвишә көнлүм нә'рәсиндән,
Фәгәт чох ашина билдим сәсиндән.
Дүрүст диггәт едиб, бахдым һәваја,
Саташды көзләрим бир мәһлигаја.
Нә көрдүм, бир мәләкдир галдырыб әл,
Дејир: «Еј севкилим, зәһмәткешим, кәл.
Һәгиги ашигин мәһбубијәм мән,
Бүтүн һәгкуларын мәтлубијәм мән.

Һәгигәт мәсканим, виҹдан шүарым,
Әдаләт бүлбүлүм, зәһмәт баһарым.
Һәмишә мәнбәји-зөвги-сәфајам,
Сәнинлә, еј чаван, мән ашинајам».
Дедим: «Мәндән чәкил, аварајам мән,
Әсири-меһнәтәм, бичарәјәм мән,
Ситәмкар овчулар салмышлар дама,
Фәлакәтдән јетиб өмрүм тамама.
Дүшүбдүр тутији-тәб'им һәвәсдән,
Гутармаг истәјир чаным гәфәсдән».
Деди: «Горхма, гузум, хошниjјәтәм, бил,
Сәнин чох севдиjин һүрриjјәтәм, бил,
Бүтүн бу каината сәрвәрәм мән,
Сәнә, Кашиф, һәмишә рәһбәрәм мән».

ӘЛ ЧӘКИН!

Тутији-тәб'им кәзир бағда һәрасан, әл чәкин!
Гојмарыг бајгуш илә долсун күлүстан, әл чәкин!

Сөјләјин Сејјид Зија* хаин дәјишсин чамәсин,
Дәсти-истибдадидә ојнатмасын чох хамәсин,
Һәрзәвү һәзјан илә долдурмасын рузнамәсин.
Олдунуз биз милләтә тарихи-дүшман, әл чәкин!
Етдиниз зәһмәткешә дүнјаны зиндан, әл чәкин!

Гој Һүсејни, Фатими дә виҹданын сатсын пула,
Гышгырыб рузнамәдә чәксин бизи әјри јола.
Әзмимиздән дөнмәрик, көр бу чаһан бәрбад ола,
Тәшнеји-һүрриjјәтик, еј гөвми-надан, әл чәкин!
Мүстәбидләр гәтлинә вар биздә фәрман, әл чәкин!

Кә'бәтәк һөрмәтли хәлгә Азәрибајчанымыз,
Бу мүгәддәс торпаға гурбан јазылмыш чанымыз,
Гуртулуш фикриндәјик, мөһкәмләшиб иманымыз,
Азәриләр бир даһа олмаз пәришан, әл чәкин!
Мөһтәкирләр бизләри етмишләр талан, әл чәкин!

Фикримиз азадәликдир, маликик хош ниjјәтә,
Јадларын гәјјумлуғу лазым дејил биз милләтә,
Һәггидән илһам алыб гојдуг гәдәм һүрриjјәтә,
Олмушуг һәр фәрдимиз бир мәрди-мејдан, әл чәкин!
Истәрик даим гураг әдл илә диван, әл чәкин!

Кирмишик меjдани-ешгә бир гәви иманилә,
Иртичаны әзмәjә анд ичмишик вичданилә,
Халгымыз баш галдырыб һагсызлыға үсjанилә,
Гоjмарыг гүссә едә бичарә деһган, әл чәкин!
Истәрик ел галмасын jохсул вә үрjан, әл чәкин!

Азәристан өлкәсин санма бу күн башсыз бәдән,
Ингилабын атәши фәвран едир һәр кушәдән.
Халгымыз һиддәтләнир сән етдиjин бу фитнәдән,
Jандырар ахыр сизи бу одлу туфан, әл чәкин!
Тазә дүнjа гурмаға биздә вар имкан, әл чәкин!

ФӘХРӘДДИН МӘҺЗУН

Мәһәммәдәли Фәхрәддин Мәһзун 1899-чу илдә Шимали Азәрбајчанын Кәдәбәј гәсәбәсиндә анадан олмушдур. Атасы Һүсејн Чәнуби Азәрбајчандан иди. О, тез вәфат етдијиндән Фәхрәддин бөјүк гардашларынын һимајәси алтында бөјүмүшдүр. Ибтидаи мәктәби гуртармыш, тәһсилини давам етдирмәјә имканы олмадығындан, бир мүддәт дәмирчиликлә мәшғул олмуш, даһа сонра фотографлығы өзүнә пешә етмишдир. Шәхси мүталиә јолу илә әдәбијјаты, хүсусән Азәрбајчан әдәбијјаты тарихини өјрәнмишдир.

1938-чи илдә Мәһзун Тәбризә кетмишдир. 1946-чы илдә Азәрбајчанда азадлыг һәрәкаты боғулдугдан сонра Теһрана көчмәјә мәчбур олмушдур.

Мәһзун һәлә кәнч јашларындан кичик ше'рләри илә диггәти чәлб етмиш, сонралар гәзәлләрилә бүтүн Азәрбајчанда шөһрәт газанмышдыр. Ше'рләри ашыглар, ханәндәләр тәрәфиндән мәчлисләрдә охунмуш, радио васитәсилә халга чатдырылмышдыр. О, Тәбриздә јаранмыш «Шаирләр мәчлиси»нин јетишдирмәләриндәндир. Мәһзунун ше'рләр китабы «Вәтән јолунда» гәзетиндә «Гәзәлләр» ады алтында чап едилмишдир. 1979-чу илдә онун «Һичран хәстәси» адлы китабы чапдан чыхмышдыр.

Шаир 1986-чы илдә Теһранда вәфат етмишдир.

КҮЛ ОЛМАСА

Бүлбүл баһара ешг јетирмәз күл олмаса,
Олмазды һүсн күлдә әкәр бүлбүл олмаса.
Зөвгү сәфасы хош ола билмәзди күлшәнин,
Сәһни чәмәндә этри-күлүсүнбүл олмаса.
Ашыг нәвасы неј тәк учалмазды аләмә,
Јарын фәраг мөһнәти кәр мүшкүл олмаса.
Инсан һәјаты нәш'әли олмазды дәһрдә,
Та бир вәфалы әһл илә һәммәнзил олмаса.

Бир дәм чаһанда күлмәз үзүм, һичри јаридән
Та дәһриндә мурадым әкәр һасил олмаса.
Дәрјаји-зүлмәт ичрә бәшәр гәрг оларды чох,
Күн тәк үзүн шүасы дүшән саһил олмаса.
Һәр бивәфа көзәлләрә Мәһзун көзәл демәз,
Тутимисал сөһбәти ширин дил олмаса.

СӘНСИЗ

Һичриндә никарым, ишим әфган иди сәнсиз,
Ағлар көзүмүн јашы бүтүн ган иди сәнсиз.
Бимеһрү вәфасызлары көрдүкчә дәма-дәм,
Бу көнлүм еви хак илә јексан иди сәнсиз.
Етмишди фәрағын мәни чох дәрдә кирифтар,
Бил, шөвги-вүсалын мәнә дәрман иди сәнсиз.
Аһым шәрәри шө'лә чәкәрди көјә јердән,
Гәлбим нечә бир атәши-сузан иди сәнсиз.
Күјиндә кәда олмаға мүштаг иди көнлүм,
Наәһл кәдалар мәнә султан иди сәнсиз.
Көрдүм о күнәш тәк үзүнү нура бојандым,
Јохса мәнә аләм гара зиндан иди сәнсиз.
Көрчәк үзүнү көр нечә шад олду бу Мәһзун,
Һичриндә бүтүн зару пәришан иди сәнсиз.

ХОШ ОЛАР ИНСАН ҺӘЈАТЫ

Хош олар инсан һәјаты севкили чанан илә.
Меһрү үлфәтдә вәфалы бир мәһи-табан илә.
Етмә дил мүлкүндә солтан һәр вәфасыз дилбәри
Хош кечәрми рузикарын нахәләф солтан илә?
Тири-мүжканына алданма вәфасыз мәһвәшин,
Рәһмсиз чәллад тәк ганын төкәр пејкан илә.
Мән чаһан күлзарынын бир бүлбүли-шејдасыјам,
Истәрәм дүнјаны шән, јохдур ишим виран илә.
Бәсди Мәһзун, кәл вәфалы мәһлигалардан данын,
Дәрдинә дәрман олар анчаг бу чүр дәрман илә.

ГӘЗӘЛ

Билсән нечә меһрин еләјиб көнлүмү мәфтун,
Ондандыр олуб мејли-дилим һүснүнә әфзун.

Нә меһр вәфада тапылар сән кими Лејли,
Нә рәсм вәфада тапылар мән кими Мәчнун.

Һәр ан үзүнү көрмәсәм аләмдә никарым,
Артар көзүмүн јашы олар дәһридә Чејһун.

Вәслинлә әлифтәк көрүнән гәддимә бир бах,
Һичран јүкүнүн алтда олубдур нечә бир нун*.

Булбул кими мән шура кәлирдим һәвәсинлә,
Сәнсиз нечә, еј күл, чикәрим олмаја пүрхун.

Вәслинлә сәнин шад идим аләмдә һәмишә,
Етдин јенә һичринлә мәни дәһридә Мәһзун.

КҮРД ГАРДАШЫМА

Күрдүстан елинин гәһрәман оғлу,
Кәл өпүм алнындан аслан гардашым.
Севирәм сизләри өз көзүм кими,
Вардыр чисмимиздә бир чан, гардашым!
Биканә ајырыб сизләри биздән,
Одур ки, дүшмүшдүк аралы сиздән,
Даһа ајрылмарыг бир-биримиздән.
Чүн белә көстәрир заман, гардашым!
Дөјүшдә горхмајан чәсур елин вар,
Инди бағлы дејил, азад дилин вар,
Бағчада ачылмыш тәзә күлүн вар,
Бүлбүлүм, күлүнә инан, гардашым!
Азадлыг чамындан ичибсиз бадә,
Јетишдин камына, јетдин мурада,
Фәхр елә, өмр елә инди дүнјада,
Гуртарыбдыр гәмли дөвран, гардашым!
Бах, хәзан өтүшүб, тәзә баһарда,
Һәр јанда бир севинч, бир шадлыг вардыр.
Вәтән зиндан дејил, доғма дијардыр,
Инди олуб јурдун чанан, гардашым!

МУСИГИДИР

Һәјат күлшәнинин хош һәвасы мусигидир,
Мәһәбәбт аләминин рәһнүмасы мусигидир.
Гәмү кудурәтә дүшмәнди хош сәдасилә,
Нә дәрд оларса көнүлдә дәвасы мусигидир.

Чаһанда руһи-бәшәр зөвг алыр бу мусигидән,
Тамам чисмидә руһун гидасы мусигидир.
Буна бәрабәр оланмаз чаһанда бадеји-наб,
Бүсати-ишрәтү ејшин гидасы мусигидир.
Чәмәндә кәрчи күлүн ашинасы бүлбүл олур,
Бизим дә көнлүмүзүн ашинасы мусигидир.
Хәјали-һурији гылманилән хош ол заһид,
Бизим хәјалымызын мәһлигасы мусигидир.
Тапылды дәрдимә дәрман чаһанда, еј Мәһзун,
Сәнин дә дәрдинин ахыр дәвасы мусигидир.

ГЫЗЫ НЕЈЛИРСӘН, ӘМОҒЛУ?

Кечмиш даһа синнин, гызы нејлирсән, әмоғлу!?
Өмрүн јајы кечмиш, бузу нејлирсән, әмоғлу!?
Бәсдир сәнә гырх јашлы сәнәм, өз бабын олсун.
Чејран кими гара көзү нејлирсән, әмоғлу!?

Инсаф елә, сөјлә! Јарашармы сәнә бир гыз?
Хошдур сәнә кәлмәкдән о, евдә гала јалгыз.
Бир елә даш тут ки, әгәллән ону галхыз,
Хосров кими, Ширин көзү нејлирсән, әмоғлу!?

Чох арвад алыб бошламаг ејләр сәни хәстә,
Бундан сора ал шерү гәзәлдән әлә дәстә.
Еј синни гоча, руһда чаван, еј боју бәстә!
Шәһла көз илә нәркизи нејлирсән, әмоғлу!?

Бир маһилига синнинә лајиг көзәл олса,
Бәд олмаз иди, шә'нинә јозсан гәзәл олса.
Чох јахшы оларды бу ишә кәр әмәл олса.
Чәк баша әбаны, хәзи нејлирсән, әмоғлу!?

Бошла гызы, оғлан! Бу нә ешгү, нә һәвәсдир?
Руһун гушу учмуш, бәдәнин бошча гәфәсдир.
Ондан олан өвлад даһа табута чәрәсдир,
Инди белә оғлан, гызы нејлирсән, әмоғлу!?

Һәштада јетишди даһа јох ләззәти ешгин,
Бундан сора көч ејләмәкин сән елә мәшгин.
Көздән төкүлүр жалә кими һеј үзә әшкин,
Һәштад ки гуртарды, јүзү, нејлирсән, әмоғлу!?

Инди сәнә лазымды кәрә бал илә, достум!
Гат бир-биринә јахшыча бир һал елә, достум,
Бәд олмаз әкәр кечсә бу минвал илә, достум,
Ат говмаг үчүн сән дүзү нејлирсән, әмоғлу!?

Дөвран кечә бир јари-вәфадар илә хошдур,
Бир назлы сәнәм, үлфәти хош јар илә хошдур,
Бүлбүл үрәкин күлшәнү күлзар илә хошдур,
Бир күлүзү сев, һәр үзү нејлирсән, әмоғлу!?

Бу ше'рдән устади-бүзүрк! Олма дил әфкар,
Кечмишдә, Видади дә јазыб Вагифә әш'ар.
Бу нәзмлә өз меһрими гылдым сәнә изһар,
Бир ешгли шаир тап, әзизим! Ола гәмхар.
Ешги аз олан шаири, нејлирсән, әмоғлу!?
Мәһзуну вә ја Мө'чүзү нејлирсән, әмоғлу!?

АЈРЫЛЫГ ДӘРДИ

Ајрылыг чәкмәкдән гочалдым, достлар,
Вәтәнимдән ајры, елимдән ајры.
Јашылбаш сона тәк дүшмүшәм узаг,
Чәмәнимдән ајры, күлүмдән ајры.

Дағытды јувамы ганичән чәллад,
Көзәл вәтәними еләди бәрбад,
Хәзан бүлбүлү тәк учдум һәр јана,
Күлшәнимдән ајры, күлүмдән ајры.

Әлимдән алдылар ана дилими,
Зүлм әлијлә сындырдылар белими.
Кәсдиләр дилими, сынды голларым,
Гәләмимдән ајры, дилимдән ајры.

Од тутду һичранда алышды чаным,
Јадыма дүшәндә Азәрбајчаным.
Хәстәјәм, гәрибәм, олмушам Мәһзун,
Вәтәнимдән ајры, елимдән ајры.

АҒАЈИ ҺӘДДАДЫН МӘКТУБУНА ЧАВАБ*

Бәрадәр, намәни алдым гутарды дәрди-һичраным,
Даһа әфлакә чыхмаз, неј кими фәрјаду әфганым.

Дили мәчруһума олду дәва, көндәрдикин мәктуб,
Даһа сәһһәт тапыб дәрдим, тапылды тазә дәрманым.
Јетир әрзи-сәлам мәндән кәман әбру никарыма,
Һилал гаш хәјалындан олубдур му кими чаным.
Салам ет Јәһја Шејдаја*, чунун етмиш мәни ешги.
Буна шаһиддир аләмдә мәним чаки-кирибаным.
Дирәфшини* әкәр көрсән әл тут соркилан һалын,
Фәрағында әзиз достун кечә-күндүз јаныр чаным.
Мәһәммәд Бағири* көрсән сәмиманә салам ејлә!
Мәнәм бир бүлбүли-шејда, олур бағи-күлүстаным.
Соруш әһвалыны бир дә о Аббас Сабирин*, достум!
Төкәр һичриндә ган-јаш даима бу чешми-кирјаным.
Мәһәммәд Ејмәнә* сөјлә фәрамуш етмәсин достун,
Мәни јаддан чыхартмышдыр нечүн ол маһи-табаным!?
Даһа габил сөзүм јохдур, худаһафиз, әзиз достлар!
Јетәр бу дәрди-сәр вермәк тәмама јетди дастаным.
Әлиндә төһфәси јохдур, сизә лајиг бу дәрвишин,
Мәтаым тәк бу јапрагдыр, будур нагабил еһсаным.
Мәламәт етмәјин мәктуб јазмыр сизләрә, Мәһзун,
Буна баис олуб мүтләг мәним һали-пәришаным.

ОЛСА

Өлсәм дә дирилләм мәнә гисмәт вәтән олса,
Кәр гәбрдә јатмыш, сојумуш бир бәдән олса.
Мәчнун кими мән Лејли гәминдә едиб әфган,
Чак ејлијәрәм синәми кәр пирәһән олса.
Минләрчә тәбиб етмәди бу дәрдими тәшхис,
Ғуссәм нә иди? Дәрдими, јарәб, биләи олса.
Чөһрәм саралыб, бел бүкүлүб, баш ағарыбдыр,
Һејрәтдә галар һалымы һәр кәс көрән олса.
Фәрјад едәрәм неј кими, Мәһзун, гәриб өлсәм,
Наләм ешидәр, гәбримин үстән кечән олса!

КӘЛӘЧӘК БАҺАРЫ ДҮНЈАНЫН

Кечәр фәсли-хәзан, еј дил, зимистан хар олар бир күн,
Чаһан бағы солуб кетмәз, кенә күлзар олар бир күн.
Ачар һәр јанда күлшәнләр, өтәр шөвгијлә бүлбүлләр,
Јетәр чананә ашигләр, она гәмхар олар бир күн.
Хәзандан бир нишан галмаз, кејәр зүмрүд донун бағлар,
Ачар әлван чичәкләр, бутәләрдә бар олар бир күн.

Гырар зәнчири бојнундан күләр мәзлум олан милләт,
Јатанлар хаби-гәфләтдән јәгин бидар олар бир күн.
О залимләр ки, мәзлумун тутарды шишәјә ганын,
Еләә накәсләрин анчаг чәзасы дар олар бир күн!
Олар азад һәр милләт о күн гејди-әсарәтдән,
Һәсәддән кор олар дүшмән, јәгин бимар олар бир күн.
Әдаләт мәснәдиндә әјләшәр һәг сөјләјән кәсләр,
Нә ишсизлик, нә ишкәнчә, нә дә азар олар бир күн.
Чаһан бағында һәр милләт кәзәр асудә гардаш тәк,
Нәсиби бинәва ашигләрин дилдар олар бир күн.
Тутуб сүлһүн шүары јер үзүн башдан-баша јексәр,
Күләр сүлһү севән, чәнк истәјәнләр хар олар бир күн.
Әкәр сүлһү көрүрсәнсә, оларсан шадыкам, Мәһзун!
Кәр олмазсанса әш'арын чаһанда вар олар бир күн.

МИР МЕҺДИ Е'ТИМАД*

АЗАДЛЫГ БАҺАРЫ

Сүбһ ачылыб, ишыгланыб, әнгаји-карван кәлир,
Нәғмәләри чәрәсләрин самиәјә рәван кәлир.
Һагг јолуну кедәнләрин ешги фәләкдә көрсәнир,
Сәс бүрүјүб сәмалары севкили гәһрәман кәлир.
Дәстәбәдәстә дурналар мүнтәзәм һал илә кедир,
Тәфригәни севәнләрин бағчасына хәзан кәлир.
Гол-будағы чинарларын гушлара ашијан олуб,
Халгы ајылтмаға чыхыб сәсләри һәр заман кәлир.
Гәфләт илә јатанлары хош јухудан ојатмаға,
Нәғмә кәлир, нәва кәлир, бир дә нәсими-чан кәлир.
Пәрвинин, ағ шәмајили көзду јатан чамаата,
Башларына јатанларын дәһшәтлә думан кәлир.
Бир күнәшин чәмалыны халгымыз ахтарыр көрә,
Сөјлә көрүм ки, бу күнәш јурдумуза һачан кәлир?
Пәрчәми-әдли галдыран, халгы һәјата сөвг едән,
Шанлы, шәрәфли бир баһар, аләмә әрмәған кәлир.

СЕЈИД ЗИЈАЈА*

(Тәнгид)

Булбул кәрәк өз ешгини даим күлә салсын,
Күл дә кәрәк өз көлкәсини бүлбүлә салсын.
Мәчнун кими ешгин јолуну тej едән олса,
Өз бојнуна мәрданә кәрәк силсилә салсын.
Азәр баласын чәрхи-фәләк мөһнәтә салды,
Санма чәкиб әл, дојмајыб истәр һәлә салсын.
Бир үнсүри-напак салыб зәһмәтә халгы,
Фикри будур Ирана бүтүн зәлзәлә салсын.
Горхутмаг үчүн тәчзијәни ејләјиб үнван,
Инди чалышыр бу сөзү дилдән-дилә салсын.
Чүн һәр нә деди кетмәди мәгсуди габагдан,

* Тәрчүмеји-һалы һаггында б а х: II чилдә.

Истәр бу јалан сөзләр илә вәлвәлә салсын.
Билмир бу јалан сөзләринә халгымыз ујмаз,
Кетсин өзүнүн тајфа-тифагын әлә салсын.
Бу анламазын маскыны (маска) аләм таныјыбдыр.
Истәр үзә маскын елә салсын, белә салсын.
Мә'насыз олан һај-күјә гијмәт верән олмаз.
Пыртлар бу шәлә истәсә сәр мәнзилә салсын.
Бу хаини гәрг ејләјәҹәк дәсти-тәбиәт,
Бу мә'рәкәдән олмаз, өзүн саһилә салсын.
Јаз Е'тимад, һәгг сөзләри бу һолара бахма,
Ҝимдир о сәнин ишләрини мүшкүлә салсын.

ДОҒМА АЗӘРБАЈҸАН

Еј дағ-дашы күл, бағчасы күл, торпағы мәрҹан,
Еј ај кими улдузлар ичиндә үзү табан.
Еј халгымызын шөвкәти, сәнсән бизә зијнәт,
Сәнсән верән өвладына дүнја боју не'мәт.
Јурдум, јувам елләр күлү, доғма вәтәнимсән,
Дүнја һамысы бир тәрәфә, сән дә мәнимсән.
Азадлығы чүн сәрв ағачы сәндән алыбдыр,
Дан улдузу тәк баш чәкиб әршә учалыбдыр.
Сәндән алыр илһамы о дағ-дашдакы туфан,
Сән тәрбијә версән даш олур лә'ли-бәдәхшан.
Бу гәлбләрин ҹошғун олан пак ганы сәнсән,
Азәр елинин иззәти сәнсән, ҹаны сәнсән.
Тарих о узун кечмишини јахшы јазыбдыр.
Шанлы адыны парлаг үрәкләрдә газыбдыр.
Һеч гүввә ҹаһанда ајыраммаз сәни мәндән,
Мүмкүнмү ајырмаг ола бир руһу бәдәндән.
Ешг олсун о ашигләрә ки, бағлады пејман,
Өз ҹанларыны ејләдиләр ешгүвә гурбан.
Оғланларынын фикри, мәрамы будур анҹаг,
Даим јаша еј иззәтимиз, еј ана торпаг.

АПАРЫР

Вәсли-ҹананы тапан ләззәти дидар апарыр,
Чәмәнә булбулү өз севкилиси јар апарыр.
Бир тамаша елә бу дағда ачан јасәмәнә,
Зәһмәтин мән чәкирәм, ләззәтин әғјар апарыр.
Сарибана дејирәм кетмә, бу јол горхулудур.

Сөзүмә бахмыр, о јандан да чиловдар апарыр.
Истәсән илләти-бәдбәхтлијини дәрк едәсән,
Өзкәди баиси һәр күн бөјүк әсрар апарыр.
Мүтәзәлзил еләјибләр бу евин пајәсини,
Јени тә'мирини бир горхулу ме'мар апарыр.
Сәни бир өмр әсир етмәјә Теһран чалышыр,
Белә бир мәрһәләдә агилү һүшјар апарыр.
Ач көзүн, јатма әзизим, бу гәдәр гәфләтилән,
Көр нечә вар-јохун хаини-гәддар апарыр.
Е'тимада дејирәм јазма, зијанын чәкәсән,
Гулаг асмыр сөзүмә, нәғмәли әш'ар апарыр.

КЕТ АДАМЫН ТАНЫ

Лајлај демә милләт ајылыбдыр, дәхи јатмаз.
Әлләшмә белә, һеч ким һәјатын сәнә сатмаз.
Мән мәрд оғулам, бил ки ганым пак вә тәмиздир,
Бир кәс о кәсиф ганыва өз ганыны гатмаз.
Биһудә мәнә сөјләмә әл чәк бу елиндән,
Гејрәтли олан тајфа-тәфагын, елин атмаз.
Мән ашигәм, өз севкилимин ешги јолунда,
Бир ешг бу аләмдә мәним ешгимә чатмаз.
Бу јолда чағырма, өзүви зәһмәтә салма,
Бир кәс дә әкәр јатса, сәсин калдыр, ојатмаз.
Һәр ким ки, аслар милләтини дәрдү бәлаја,
Кәр мә'рифәти олса башын бир дә учалтмаз.
Сағ-көндүмә кечдикдә једин јахшы әлимдән,
Дүнја боју дәрман ола бу дәрди сағалтмаз.
Мән Е'тимадын фикрини бир пајәдә көрдүм,
Бу ешгдән өзкә нә десән, бејнинә батмаз.

БҮЛБҮЛҮН ПӘРВАНӘ ИЛӘ СӨҺБӘТИ

Чәмәндә бир кечә әһбабилә отурмушдуг.
Бүсати-ешг дүзәлдиб тәранә гурмушдуг.
Ады чәмән, өзү башдан-баша гызыл күл иди,
Баханда һәр тәрәфә бир сачаглы сүнбүл иди.
Әсәрди бурда сәбанын нәсими һәр јандан,
Едәрди тазә ачылмыш чичәкләри хәндан.
О шәхсләр ки, севир шанлы нобаһары көрә,
Кәрәк бу бағда едиб сејр, рузикары көрә.
Көрә көзүјлә ки, ешгин баһары бурда јашар,
Кәзәндә лаләләр инсан ајағына долашар.

Белә мәканда оланлар, јазарлар ешг сөзүн,
Нишан верәрләр бүтүн әһли-зөвгә ешгин өзүн.
Чәкәрди шәм көзүм гаршысында шө'ләсини,
Саларды аj кими өз дөврәсиндә һаләсини.
Учарды шәм'ә тәрәф дәстә-дәстә пәрванә,
Өзүн ода-көзә вурмагда мәрди-мәрданә.
Атардылар ода чаһан јолунда чанларыны,
Верәрди һәр бириси ешгин имтаһанларыны.
Тәриги-ешгдә билмәзди һеч бири өзүнү,
Јаныб дејәрдиләр сәссиз үрәкдәки сөзүнү.
Бәјана кәлмәз иди интиһасы бу ешгин,
Үрәкдә нәгш олунурду сәфасы бу ешгин.
Бу ешг чазибәси ашигә нәсиһәтдир,
Нә он, нә јүз илә, минләрчә дәрси-һикмәтдир,
Бу ешгдән гачан инсанлара чәфа галачаг,
Чаһанда ешг сөзүјлә бу мәчара галачаг.
Бу ешг фәлсәфәси салды чох хәјала мәни,
Гәму мәлалымы позду, кәтирди һалә мәни.
Дуруб бу барәдә чохлу тәсәввүр ејләрдим,
Кәзиб бағы доланыб өз-өзүмә сөјләрдим:
Кәрәкдир ашиг олан ешг одујла одлансын,
Өзүн ода-көзә вурсун, јаныб аловлансын,
Бу фикрилә доланыб орда бир нечә саат,
Бурахмајырды хәјалым мәни олам раһат,
О дәм гулағыма бир ашина сәси кәлди,
Кедә-кедә бу сәсин ин'икасы јүксәлди.
Дедим көнүл, көрәсән бу кимин тәранәсидир,
Һәјата чатмаг үчүн ешг, күл бәһанәсидир.
Беш-он гәдәм көтүрүб бир гызылкүлү көрдүм,
Онун тиканлы будағында бүлбүлү көрдүм.
Дејир фәған илә пәрванәјә үрәк сөзүнү,
Гәм ејләмә, бу гәдәр салма мөһнәтә өзүнү.
Зәманәдә сәнә игбалу бәхт гардашдыр,
Бу ифтихар һәмишә сәнинлә јолдашдыр.
Кедиб о севкилинин һәсрәтиндә чан верисән,
Вәфаны севкилинә сидг илә нишан верисән.
Мәним тәк олмасын һеч кәс көрүм бу аләмдә,
Гана дөнүр үрәјим, зүлм одујла һәр дәмдә.
Хәзан јели әсәрәк солдурур гызыл күлүмү,
Јанар од ичрә салыр көз өнүндә севкилими,
Одур ки, налә олур гәлби-ашиганәмдә.
Јатаммырам, кечә-күндүз өз ашијанимдә.
Мәним чаһанда нәсибим будур әзәл күндән.

АЗӘРБАЈЧАНА ЈЕТИШМӘЗ

Ешг олмаса, ашиг ғәми-һичрана јетишмәз,
Вәсл истәмәјән севкили-чанана јетишмәз.

Кет ешг одуна јанмағы пәрванәдән өјрән,
Бу јолда азан, шәми-шәбистана јетишмәз.

Мән ашиги-налан кими бу јолда сүрүннәм,
Һејһат ки, аһим оху кејвана јетишмәз.

Аллаһ өзү шаһидди вәтән өлмүшүјәм мән,
Һеч анд илән аллаһ Гур'ана јетишмәз.

Бизләр севирик күллү күлүстанымыз олсун,
Илләр боју афәт о күлүстана јетишмәз.

Чох өлкә јаныр инди дә атәшләр ичиндә,
Иранда олан атәши-сузана јетишмәз.

Туфани-һавадис бүрүјүб хәлги-чаһани,
Бир һадисә аләмдә бу туфана јетишмәз.

Чох зүлмләр һәр күн ешидиб, ја охурам мән,
Әфсус ки, дүнјада бу пајана јетишмәз.

Бир күн кәләчәк әдл илә диван гурачаглар,
Дивани-гәза бир белә дөврана јетишмәз.

Хаинләрә тә'јин олачаг ганлы мүчазат,
Һеч ган јер үзүндә бу ахан гана јетишмәз.

Кәр дүрру көвһәр Е'тимад, аләмләри тутса,
О дүрр јәгин Азәрбајчана јетишмәз.

ТӘБРИЗИМ

Еј ана јурдумун күлү, күлшәни,
Сән күл гучағында бөјүтдүн мәни.
Истәрәм дүнјалар бојунча сәни,
Иззәтим, шөвкәтим, күлүм, Тәбризим!

Мән гурбанам сәнин гызыл күлүнә,
Гәһрәман тарихли, шанлы елинә.
Бәхтијар јурдумун ширин дилинә,
Сәндә ачылыбдыр, дилим, Тәбризим!

Мән ашигәм доғма Азәрбајҹана,
Онун ашигләри һеч кәлмәз сана,
Көзәлләр бир јана, сән дә бир јана,
Һүснүнлә фәхр едир елим, Тәбризим!

СӘТТАРХАН ЈУРДУ

Еј дағлары бүтүн аслан мәвасы,
Гејрәтләрин ҹошғун олан дәрјасы,
Шанлы, шәрафәтли елләр дүнјасы,
Ахан дағ-дашындан һәјат чешмәси.

Гојнунда бәсләдин, сән Сәттарханы,
Иран дағларындан кәсдин думаны,
Олду зәфәрләрдә тарих асланы,
Рәшид оғуллара, илһам нәғмәси.

Зүлмүн евин јыхдын, һәгги јаратдын,
Јатмыш олан хәлги дуруб ојатдын,
Дөнмәз ордун илә мәрама чатдын,
Сәс салды дүнјада вәтән кәлмәси.

УШАГЛАР ДИЛИНДӘН

Нәгл едирләр ки, мәни доғду анам,
Деди:—Бәһ-бәһ, нә көзәлдир бу балам.
Доланыб башыма пәрванә кими,
Чәкиб ағушуна, дүрданә кими.
Дејиб аһәнкилә лај-лај сөзүнү,
Јуммајыб чох кечә әсла көзүнү.
Ағлајан вахты чәкибдир јанына,
Сөјләјиб: «Ағлама, гурбан ҹанына».
Мәни күлдүрмәк үчүн пых-пых едиб,
Чахчахы әлдә тутуб, чых-чых едиб.
Јеријән вахты тутубдур әлими,
Ачыб өз доғма дилимдә дилими.
Өјрәдиб билмәдијим кәлмәләри,

Ана јурдумда олан нәғмәләри,
Мәндән өтрү ојун әсбабы алыб.
Каһ күлүб, каһ көтүрүб фишка чалыб.
Гојмајыб өзбашыма тәк доланам,
Өјрәдибдир ки, верәм халга салам,
Өјрәдиб: һөрмәт еләјолдашына,
Меһрибан ол бачына, гардашына.
Атанын өп әлини шаму сәһәр,
Дүз, вүгарла де, сөзүн олса әкәр.
Салмышам меһнәтә кәрчи анамы,
Севирәм һәм анамы, һәм атамы.
Дејирәм бу сөзү ешг илә һәр ан,
«Чаным олсун сәнә гурбан, аначан».
Е'тимад өлмәз, һәмишә диридир,
Ешг ола, халгымызын шаиридир.

КӘЛ ОХУ

Руһум гушу бир севкили чејранилә хошдур,
Бир назлы сәнәм сәрви-хураманилә хошдур.

Еј күл, өлүрәм, кәл соруш әһвалым, јохла,
Үшшаг үрәји дәрдинә чананилә хошдур.

Күл гөнчәси, чүн гөнчә ләбиндән алыр илһам,
Бүлбүлләр, одур, гөнчеји-хәнданилә хошдур.

Зүлфүндәки сүнбүлләринин әтрини аллам,
Бүлбүл күлүн ешгиндә күлүстанилә хошдур.

Чәк гашларынын хәнчәрини, ашиги өлдүр,
Чүн севкилилик аләми гурбанилә хошдур.

Күл үздә, гара зүлфләрин сајә салыбдыр,
Бу зүлмәтә бах, маһи-дирәхшанилә хошдур.

Еј күл, кәл оху «Е'тизад»ын нәғмәләриндән,
Азәрбајчан халгы, бу әлһанилә хошдур.

ВӘТӘН БАҺАРЫ

Кәлди таза ил, нәғмәсини башлады бүлбүл,
Дағ-даш күлә дөндү, јенә баш говзады сүнбүл.
Кетди гара гыш, кетди хәзан, ачды чичәкләр,

Бағлар јенә алды өзүнә шанлы бәзәкләр.
Руһлар вәтәнин шән баһарындан алыр илһам,
Вермиш өзүнә һәр бириси, бир көзәл әндам.
Чәһ-чәһ сәси верди, һамы симада тәравәт,
Кун а ачылыб јер үзүнә баби-сәадәт.
Санма мәни диванә ки, гышда баһар олмаз.
Олмаз чичәк асари, ағачлар күлә долмаз.
Күлзари-вәтән һәр тәрәфи инди баһардыр,
Һәр бир тәрәфиндә јени бир тәнтәнә вардыр.
Һәр саһәси гардыр, вәли һәр саһәдә јаз вар,
Бу јердә үрәк севкили, хош нәғмәли саз вар.

МӘҺӘББӘТ ӘЛИ

Сәнин ешгинлә көнүл дилшад јашар,
Анламаз дәрди нәдир, гүссә нәдир, шад јашар.

Кәч баханлар сәнә һәр ким ола, билсин бу сөзү,
Позулар варлығы көкдән, еви бәрбад јашар.

Бу евин пајәсини анлајан устад гојуб,
Рәхнә дүшмәз она, дүнја боју абад јашар.

Версә һәр кәс сәнә аләмдә мәһәббәт әлини,
Дили, фикри, гәләми, һәр заман азад јашар.

ГАЛМАЗ

Гәм етмә, еј көнүл! Аләмдә ашиг бихәбәр галмаз,
Бәла кәлсә, бәлајә чаныны еjләр сипәр, галмаз.

Кәрәк Мәчнун кими ешгин одунда даим одлансын,
Өзүн пәрванә тәк вурсун ода, бу од сөнәр, галмаз.

Һәгигәт јолларындан дөнмә, кет һәггин сәфасын тап,
Мәчазә галиб олма, чүн мәчаз әһли кедәр, галмаз.

Әлиндән тут бу халгын, көр нәдир дәрди, әлач еjлә,
Ады инсан олан өз күтләсиндән бихәбәр галмаз.

Бачардыгча елә бу өлкәдә өз халгына хидмәт,
Һәгигәт гаршысында чүн бу хидмәт бисәмәр галмаз.

О залимләр ки, мәзлумун тутарлар шишәјә ганын,
Белә залымлары ахыр тәбиәт маһв едәр, галмаз.

Шил олсун әлләрин, еј ганичән, позма бу күлзары,
Чинајәткар оланлар бир заман өмрүн сүрәр, галмаз.

Тәбиәт интигамын көстәрибдир сәдри-аләмдән,
Кәләр бир күн ки, анларсан, ахар ганлар һәдәр галмаз.

ЕЛИМӘ САЛАМ

Азәрәм, мән дә Азәри елијәм,
Бу бағын бир сачаглы сүнбүлүјәм.
Вар бу бағда көзәл-көзәл күлләр,
Охур һәр шахәсиндә бүлбүлләр.
Азәри нәғмәси, тәранәсидир,
Ешг әсрарынын нишанәсидир.
Сәф чәкиб дөврәсиндә улдузлар,
Сәсләнир динмәмиш бүтүн сазлар.
Нури-һәггин шүасыдыр бу мәһәл,
Өзү хош, вә'зи хош, фәзасы көзәл.
Сөзләри бүлбүлүн, сәбаһ илә шам,
Шиквәдир харидән тамам-тамам.
Сығыныб мәскән ејләјиб чәмәни,
Гојмајыр күлистана һеч кәләни.
Јол тапыб ешг аситанәсинә,
Хәнчәрин вәсл едиб нишанәсинә.
Гојмур өз јарынын көрә үзүнү,
Дејә чананына үрәк сөзүнү.
Бүлбүлүн наләси бу јолдандыр,
Нә'рәси, нәғмәси бу үнвандыр,
Ки поза күлшәнин тиканларыны,
Баһара дөндәрә хәзанларыны.
Көстәрир нәғмәсиндә һәгг јолуну.
Танысын әһли-ешг сағ-солуну.
Сөзләриндә рүмузи-ешг јатыб,
Заһиру батининдә һәгги тапыб.
Сиз дә, ај Азәри ели, чалышын,
Һиссү гејрәт одунда, бир алышын.
Дөврәмиздә олан тикан колуну,
Ришәсиндән гырын! Ачын јолуну...

Гәһрәманлыг бизә шүар олмуш,
Халгымызда бир ифтихар олмуш.
Јурдумузда јатыбды чох аслан,
Шејх Мәһәммәд, үрәкли Сәттархан.
О тәрәфдән Гачаг Нәби—Һејдәр
Бу тәрәфдән һүнәрли Бабәкләр.
Бәзл едибләр бу јолда чанларыны,
Вериб ешг илә имтаһанларыны.
Азәриләр ели шүчаәтдә,
Мисал олмуш тамам милләтдә,
Өзү пак, руһу пак, ганы пакдыр,
Бу ели севмәјәнсә напакдыр.
Јашасын Азәри ели јашасын,
Јашасын Азәри дили јашасын.
«Е'тимад»ын һәмишә әфкары,
Руһу, фикри, бәјаны, көфтары,—
Азәриләр јолунда вурғундур,
Одур әфкары бөјлә чошғундур.
Севирәм бу сөзү едим тәкрар:
Јашасын һәр нә Азәри ели вар!

ЗӘФӘР БАЈРАҒЫ

Сизә мүждә верир чәбһә дүзүндә,
Сабаһын ачылан күмүш өрпәји.
Полад галәләри фәтһ едиб кечир,
Вар Гызыл Ордунун парлаг диләји,
Зәфәр бајраглары өпүр көјләри,
Ајлар, улдузлар да едир ифтихар.
Јени һүчумларла дүшмән јурдуну,
Еј һүчум ордусу, ејлә тар-мар.
Доғма јурдумузда әсән нәсимләр,
Верир саламыны гәһрәманлара.
Еј шаир, онларын зәфәрләрини,
Гызыл хәтләр илә јаз дастанлара.
Азадлығы севән азәр оғуллар,
Үрәк сөзләримә шәрик олачаг.
Јаша әбәдилик, еј Гызыл Орду,
Сәндән гәринәләр илһам алачаг.

МҮБАРӘК ОКТЈАБР

Бу күн еjди-мүбарәкдир дәлил олмуш сәадәтдән,
Бу күн милләт хилас олду зәлаләтдән, чәһаләтдән.

Һумајун Октјабрдыр бу күн, фәрхәндә саәтдир,
Әсири-бәнди-гејди-зүлм олан шәхсә бәшарәтдир.
Зәмани-дәрду рәнҹү гәм кедиб, рузи-рәфаһәтдир,
Шәрафәтли бәшәр азад олуб гејди-әсарәтдән.
Бу күн өвҹи-шәрәфдән нуридән бир афитаб ачды,
Көрүб чүн милләтә баби-сәадәт ингилаб ачды.
Чыхыб дәсти-әдаләт бағлы әлләрдән тинаб ачды,
Гутарды аләм әһлин сәрбәсәр рәнҹү зәлаләтдән.
Вәтән күлзар олубдур, һәр јерә бахсан ачыб күлләр,
Охур һәр бир күл үстә вәҹддән шуридә бүлбүлләр,
Нәсими-сүбһдән рәггас олуб сәһрадә сүнбүлләр,
Едәр валеһ бахан инсанлары күлшән тәравәтдән.
Кәсилди әдл әлилә аҹизә зүлм еләјән әлләр,
Фәгири-бибәзаәт шад олуб, хунхарлар мүзтәр,
Дил азад олду, амма лал олуб наһәг дејән дилләр.
Гачыб бир кушәдә пүнһан олуб зүлмү хәҹаләтдән,
Кәсибләр риш'әји-ҹөвру инады ришәдән инди,
Белә һүррийјәтә аләмдә јүз мин ҹај тәһсинди,
Буну инкар едән Мүстәвҹиб мин лә'нү нифрәтди,
Бири инкар едә кәр ејләјәр ејни-һимагәтдән.

ЛЕНИНИН МӘЗАРЫНА

Чалынды нәғмеји-матәм, көјә дағылды думан,
Шәфәг саралды, јел әсди, баһар олду хәзан.
Гәләм шәфәг тәк алыб рәнк, гәмли мөһнәтдән,
Јазыб үфүгдә Ленин кәлмәсин, салыб шивән.
Одур ки, бајрағы алдыр, шәфәг әламәти вар.
Көј үзрә далғаланыр, һәр мәканда гијмәти вар.
Әкәр ки, заһир аләмдә баш түрабә чәкиб,
Ҹаһан бағында јени сәрвләр әлилә әкиб.
Азадлығы бәшәрә шанлы јадикар гојуб,
Әсасыны әбдалә һәр пајидар гојуб.
Өзү кедиб, доланыр һәр заманда симасы,
Әјандыр һәр бахана руһунун тәҹәлласы.
Хәлајигин үрәјиндә мәзарыны көрүрәм,
Гоҹа, ҹаван белә сөјләр: «Ленин, сәни севирәм».
О набәға уҹа дағ кәһкәшан гарталыдыр,
О јер үзүндә јашар, лејк Шәмс тимсалыдыр,
Нә гәдәр варса ҹаһан гануну онун галачаг,
Кедә-кедә јер үзүндә бу гајә көк салачаг.
Көзәл һәјат олачагдыр сабаһкы күн, кәләҹәк,
Јени һәјат илә даг-даш, гоҹа-ҹаван күләҹәк.
Нишан верир бәшәрә һәр заман бу өлмәз әсәр,
Нә гәдәр вар бу ҹаһан бајрағы һәмишә әсәр.

ЈАШАМАЗ

Өлкәсиндән хәбәри олмуіан инсан јашамаз,
Руһсуз аләмдә мүсәлләмди ки, бир чан јашамаз.
Һәр ким өз өлкәсинин фикрини башдан чыхарда,
Мәһв олар, хош күнә галмаз даһа имкан, јашамаз.
Әдлү инсафилә ол, бошлама әдлин јолуну,
Зүлм едән кәс кәр ола Сам, Нәриман,* јашамаз.
Меһрибан ол бу нәчиб хәлгивә, чан де, чан ешит,
Меһрибанлыг галар инсанә, бу дөвран јашамаз.
Хәлгивин фикрин еләә бошла бу хан ханлыгыви,
Даһы бундан сора бу өлкәдә бир хан јашамаз.
Бир күлүстанын әкәр күлләринә бахмыјалар,
Позулар күлләри ахыр, о күлүстан јашамаз.
Зүлмилә һөкм сүрән, халгыны аварә гојан,
Һәр ким олса олар ахырда пешиман, јашамаз.
Беләдир гаидәси зүлмилә абад олунан,
Кәләр ол күнки олар әдлилә виран, јашамаз.
Күндә бир рәнкә кириб хәлгиви алдатмакилә,
Үрәјин пак елә чүн һијләву бөһтан јашамаз.
Лә'л әкәр һәчмдә вәзн алмыја әсла өзүнә
Суја батмаз беләә бир лә'ли-Бәдәхшан, јашамаз.
Сәрвә тәһсин олунан тәк онун азадлығыдыр,
Бу сифәт олмаса бир сәрви-хураман јашамаз.
Бу гәдәр гојма фәлакәтдә вәтәндашларывы,
Беләә дирлик, беләә варлыг, беләә зиндан јашамаз.
Дәрди тәшхис әкәр олмуја бир чамиәнин,
Она тә'јин олунан нүсхә вә-дәрман јашамаз.

НЕЈЛӘЈИБ БУ ГУЗУ МИЛЛӘТ СӘНӘ, ТӘГСИРИ НӘДИР?

Ач көзүн, јатма, јатан кимсә мәламәтдә галыб,
Јатыб һәр кәс бу күнү хаби-чәһаләтдә галыб.
Һәр ким өз һәггинин үстүндә диф'а ејләмәјиб,
Дағылыб вар-јоху бир өмр шәматәтдә галыб.
Демә һәркиз бу јолу кетмәјә гадир дејиләм,
Кетмәјән кәс буну билсин ки, зәлаләтдә галыб.
Фүрсәти фөвт еләјиб хаинә тә'зим елијән,
Анласын ки, өзү, өвлады әсарәтдә галыб.
Сәни аварә гојан горхулу Теһран өзүдүр,
Дағыдыб өлкәләри, инди нәдамәтдә галыб.
Нејләјиб бу гузу милләт сәнә, тәгсири нәдир
Ки, һүгугунда узаг бир беләә мүддәтдә галыб?

Телграф ејләдиләр, јаздылар, һәр күн дедиләр:
Аға!! Бу милләти-бичарә фәлакәтдә галыб.
Дөшәкалты еләдин, истәмәдин анлыјасан,
Ҝәләсән, бир көрәсән халгы, нә һаләтдә галыб.
Де көрүм, инди хәјалун нәдир әл чәкмирсән,
Нә верүбсән ки, һүгугун бу ҹәмаәтдә галыб?
Үзүлүб чүн әлин әлдән, сәнә тәк чарә јолу,
Тәҹзијә намилә тәһмәтдә-һәрарәтдә галыб.
Шејхи* өлдүдиләр һеч ким демәсин һәг сөзүнү,
Ганыны алмаға гејрәт бу ҹәмаәтдә галыб.
Чох атылма, бу гәрә бәнзәмәз өзкә гәрәјә,
Мүхбирүссәлтәнәләр* күшеји-үзләтдә галыб.
Бизи бәдбәхт еләјән бир дә о насејиддүр,
О адамдыр ки, Фәләстиндә һимајәтдә галыб,
Инди беш-үч нәфәр әлваты јығыбдыр башына,
Бизи мәһв етмәк үчүн фикри ҹинајәтдә галыб.
Азәристан тутуб Азәр јаныр одлар ичрә,
Әли һәр јандан үзүлмүш, көзү милләтдә галыб.

ДОЛАНСЫН

Һәр ким ки севәр шә'нү шәрафәтлә долансын,
Өз халгыны гојмаз ки зәлаләтлә долансын.
Виҹданы оланлар буна һәркиз дөзә билмәз,
Гардашлары бир бөјлә фәлакәтлә долансын.
Өз милләтинин дәрдү гәмин һәр кәс унудса,
Лазымды ки, бир өмрү нәдамәтлә долансын.
Мә'наны атыб ләфзи тутанлар чалышырлар.
Бу јердә бүтүн халг ҹәһаләтдә долансын.
Еј хәлгини тәһгир еләјән, һәг демәк үзрә
Аллаһдан утан, бошла, нәҹабәтлә долансын.
Инсаф елә, инҹитмә, јапыш, галдыр әлиндән,
Гој дәрдини чәксин бу ҹәмаәтлә долансын.
Бичарә оланлар гој едә дәрдини изһар,
Гојма ону вә'з илә, һејрәтлә долансын.
Аләмдә кәрәк ел гәмини анламајанлар,
Гојсун уча өз бөркүнү шөвкәтлә долансын.
Ахырда тәбиәт о кәси мәһв едәҹәкдир,
Ким өлкәсинә фикри-хәјанәтлә долансын.

ВУРУН ГӘДӘМЛӘРИВИЗИ ТИТРӘСИН БҮТҮН ТЕҺРАН

Кенә көрүндү бу күн гәһрәман фәдаиләр,
Верир низамилә бир-бирдә сан фәдаиләр,
Вәтән дејиб вәтән ешгиндә көстәриб ешгин,
Бу шанлы јолда гојуб баш-чан фәдаиләр.
Ајыг галыб кечәни шәхтәләр габағында,
Шәһамәтилә вериб имтаһан фәдаиләр,
Түфәнк әлдә, гатар белдә һәр заман доланыр,
Ки, хаини едә тирәнишан фәдаиләр.
Вурун гәдәмләривизи, титрәсин бүтүн Теһран,
Көрә бу тәстивизи орда олан фәдаиләр.
Узагда нә'рә вуруб чох атылма, шишмә бизә,
Гојар гәрарывы ахыр чаван фәдаиләр.
О гәдәр кечмәјәчәкдир тамам Иранда,
Јәгин елә, олачаг һөкмран фәдаиләр.
Сабаһкы күн вәтәнә, Е'тимад, һөкм едәчәк,
Бизим рәшид елимиз, гәһрәман фәдаиләр.
Реже кедәндә фәдаи, чыхын тамашаја,
Дејин һамы: јашасын һәр заман фәдаиләр.

ДАР АҒАЧЫ

Еј дар ағачы, сәндә јатыбдыр бөјүк әсрар,
Кәлдикдә адын залым едәр зүлмүнә играр.
Мәзлумлара, бичарәләрә руһи-рәвансан,
Хаинләрә дүнја боју сәрмајеји-идбар.
Мәзлумларын һәр кәс ки ганын шишәјә тутду,
Аһи учалыб әршә ону етди кирифтар.
Чана!! Нә әкәрсән ону ахырда бичәрсән,
Дүнја еләјиб бил ки, һамилә белә рәфтар.
Бир дә демә һеч кәс мәни зиндана саланмаз.
Бу севмәдијин һәбсди, о севмәдијин дар.
Ојнатма гашын, кечди о күнләр ки, севәрдин,
Пул мүфтә, јемәк мүфтә, әраг бир долу анбар.
Көздүрсә сәнә фиргә, оғул, иш башы бағла,
Сазла табағын, бу хијабандыр, о да базар.
Гојмазла бычаг чәкмәкилә һај саласан сән,
Ја ки кедәсән јолда о дивар, бу дивар.
Биз оғруја, халгы сојана, чибкирә һәркиз,
Јол вермәрик етсин кенә өз халгына азар.

Олмаз даһи мә'руфәләр еһсан верә даим,
Әф'и кими зәһрин төкә халгы едә бимар.
Мән бу күнәтәк горхмамышам һәгги демәкдән.
Јаздым дүзү дүз, әјрини әјри, кечәни тар.
Салды мәни ишдән о филани, деди:—Јазма,—
Бундан белә јаздым, еләдим милләти бидар.
Вазеһ, дејирәм халг ешитсин буну, билсин,
Ахыр бу күнүн мисли дә хаинләр үчүн вар.
Бир јердә ешитдим буну устади-сүхәндән,
Хошдур едәсән бу сөзү һәр дөврдә тәкрар.
«Заһид!! Мәни алдатма, чәһәннәмдә од олмаз,
Онлар ки, јанырлар, оду бурдан апарырлар».

ЈЕНИ ҺӘЈАТЫМЫЗ

Үмиди-нәсими-сәадәт верир үрәкләрә чан,
Зәфәр гонаг кәлиб әһбаб үчүн узаг јолдан.
Күлүмсәјир вәтәним мин зәфәр һәвасилә,
Кәлир тәрәннүмә бүлбүл күлүн сәфасилә.
Көнүл гушу јени нәғмә дүзүб едир инша,
Вәтән дејир:—Јаша, оғлум, сән һәмишә јаша!
Алыбды гөвси-гүзеһ рәнки меј пијаләләри,
Вүгарла далғаланыр, көрсәнир фәрәһ әсәри.
Күлүн, чалын, охујун, рәгс един, сәфа дәмидир,
О меј дејил ки, ичирсиз, баһар шәбнәмидир.
Ситәм фәзасыны јексәр думан алыб, гар алыб,
Әчәл тутуб боғазындан, көмүр кими гаралыб.
Көрәндә севкили өвладыны вәтән анасы,
Кәлир о мәчлиси-миллидән ешгилә баласы.
Өпүб үзүн дејәр: Оғлум, сүдүм һалал өлсун,
Көрүм о дүшмәнивүн бағры ганилә долсун.
Мәним һәјатым үчүн сә'ј едиб дајанмамысан,
Өзүн салыб ода, амма од ичрә јанмамысан.
Дамарларында олан ган һәгигәтин ганыдыр,
Ғолундакы күчүн ешгин нишаныдыр, чаныдыр.
Бөјүк-кичик јолува дәстә-дәстә күл сәпәчәк,
Кәлиб гәбилә, оба ешг бајрағын өпәчәк.

ТУТСУН КӘРӘК ӨЗ МИЛЛӘТИМИЗ БУ ИШИ ХОШ ФАЛ

Еј јанғылара, одлара өз чанын атанлар,
Еј өмрү боју гәсри Гачарларда јатанлар,
Еј халгымызын рәһбәри, еј Шејх Мәһәммәд,
Еј фикри дәрин, әгли вәзин, шәхси-мүәјјәд,
Еј шанлы мүчаһидләримиз, еј улу Сәрдар,
Еј доктор Әрани, еј олан милләтә салар,
Еј халгынын уғрунда кејән ганлы кәфәнләр,
Еј минләр илә кушеји-зинданда өләнләр,
Бу өлкә чәтинликләрә һәр јанда дајанды,
Пәрванә кими дөврә вуруб одлара јанды.
Чох һадисәләр көрдү, вәли, дүшмәди руһдан,
Өз варлығыны етди вәтән ешгинә гурбан.
Кечди, гочалар бојнуна зәнчири-әсарәт,
Чох гызлар, ушаглар чәкиб азару-әзијјәт.
Чәлладлара диз чөкмәдиләр одда јананда,
Хаинләрә јалвармадылар бөјлә заманда.
Дағтәк дајаныб горхулу селләр габағында,
Дүз мәгсәдилә шанлы һәјатын сорағында.
Руһу, үрәји, фикри, хәјалы вәтән ешги,
Бу јердә ачан јасәмән ешги, чәмән ешги.
Ешг аләминә гојса гәдәм әһли-һәгигәт,
Мүтләг тапачагдыр вәтән ешгиндә шәрафәт.
Бу ешг һамы ешгләрин тачыдыр әлһәг,
Онсуз ола билмәз ола ешг әһли-мүвәффәг.
Бу ешг тәчәлласына сиз рәһбәримизсиз,
Азәрбајчан милләтинә сәрвәримизсиз.
Илһам алыб ешг әһли о даһи нәфәсүздән,
Елләр ајылыб өлкәдә гүдрәтли сәсүздән.
Еј јурдумузун рөвнәги бәрчәстә чамаллар,
Чандан усанан, бәзл елијән мал-мәналлар.
Өвладуза гајғуз чыха билмәз јадымыздан,
Сизләрсиз һәмишә вәтән ешгиндә верән чан.
Сизләр гојан азадлығын еһкамы дүзәлди,
Кетди гара гыш, тазә кәлин мөвсүмү кәлди.
Һәм мәчлиси-миллимизин е'ланы вурулду,
Һәм Кә'беји-амалымызын нәгши гурулду.
Тә'сис еләди мәчлиси сарсылмаз ирадә,
Ондан чаталар заһир-батиндә мурадә.
Фәрмандакы бисмиллаһи нәгши-әзәлидир,
Ол деһхуданын зинәти ахырда Әлидир.
Һәр кәлмәси, һәр чүмләси сәрмајеји-игбал

Тутсун кәрәк өз милләтимиз бу иши хош фал.
Билсинләр һамы баги-һәјатын күлүдүр бу,
Мә'надә азадәлик охујан бүлбүлүдүр бу.
Бундан сонра мәз һумлара чарә гылачаглар,
Залымдан онун әдлилә ганын алачаглар.
Бундан сонра гојмазлар ола халга тәәдди,
Јаинки фланкәс белә кәлди, елә кетди.
Разы галачаг халгымыз әмнијјәтимиздән,
Илһам алачаг күтлә бизим гүдрәтимиздән.
Мәһсулумуз һәр јердә бөјүк јер алачагдыр,
Нәф'и бизим өз торпағымызда галачагдыр.
Тәһсил едәчәк мәдрәсәдә чаһил оланлар,
Һәр хырда ушаглар, гочалар, тазә чаванлар.
Һәр шәһрдә даир олачаг бағчеји-итфал,
Өвладынын әхлагына олсун ата хошһал.
Мәктәбдә һамы дәрс алачаг доғма дилиндә,
Хошбәхт едәчәкдир анасын да, һәм елин дә.
Тәшкил олачаг милли мәризханәләр һәр күн,
Олсун саралан шәхсләрин сурәти күлкүн.
Мәччани мәдава олачагдыр зүәфалар.
Көз гаршысына чыхмајачаг бир дә кәдалар.
Бикарлар үчүн иш тапачаглар, ишә кетсин,
Азад јашасын, шаһиди-мәгсудуна јетсин.
Гојмазлар адын бир пара кәсләр лоту гојсун,
Дурсун күчәләрдә ону сојсун, буну сојсун.
Мә'мурлар оланмаз даһи бир кәндлини вурсун,
Һеч бир задын үстүндә чәкиб зиндана сүрсүн.
Шәһр ичрә бу тезликдә трамвај чәкәчәкләр,
Кәндләрдә тракторла јерин халг әкәчәкләр.
Асфалт олачагдыр бу хәрабә хијабанлар,
Батин олачаг күлмәли биһудә планлар.
Су гисмәти һәр јердә ачыб Кәрбү бәланы,
Көјләрдә вә јерләрдә салыб «ва әтәшаны!»
Јүзләрлә сулар мәхзәни јерләрдә галыбдыр,
Јох бир чыхадан, халг атәшиндән саралыбдыр.
Бундан сора бу гисмәти тәклил едәчәкләр,
Һәр јанда сулар мәнбәи тәшкил едәчәкләр.
Бир күн кәләчәк халгымыз инсан олачагдыр,
Бу торпағымыз розеји-ризван олачагдыр.
Елләр, обалар сејрә чыхыб тој тутачаглар,
Гәм кәлмәсини дилдән, үрәкдән атачаглар.
Бүлбүл ачачагдыр ганадын күлләр өнүндә,
Күлләр күләчәк фәхрилә бүлбүлләр өнүндә.

Күлшән күләчәк, күл күләчәк, бағ күләчәкдир,
Торпаг күләчәк, даш күләчәк, дағ күләчәкдир.
Мин вәчдилә баш галдырачагдыр көјә шимшад,
Гумри едәчәк халга фәрәһ нәғмәсини јад.
Бир гөвмдә кәр олса һәгиги мәдәнијјәт,
Лазымдыр едә күтләсинә бир белә хидмәт.
Өз гөвмүнү һәр ким ки, фәлакәтләрә салды,
Билсин буну, дүнја боју бәхти гара галды.
Сән дә бу вәтәндашларува ејлә һимајәт,
Чан де, чан ешит, ејләмә һеч һалда хәјанәт.

ҺӘБИБ САҺИР*

ГАФГАЗ ЈОЛЛАРЫНДА

(Бир парча)

Сөкүлмүшдү дан јери, чөл гушлары өтүрдү,
Түрүнч рәнкли ишыглар дағлар башын өпүрдү.
Јосун гохан бир һава Араслардан әсирди,
Гатар узун јоллары мәнзил-мәнзил кәсирди.
Пәнчәрәдән бахырдым јатар кими һәр јерә:
Ағ өрпәкли дағлара, јашыл кејмиш чөлләрә,
О пәрдәдә көрүнән хәјалымын көлкәси,
Санки мәнә дејирди: Бах, көзәлләр өлкәси!
Рө'јаларда көрдүјүн тилсимли пәрдәләр:
Бу күлләнән јолларда баһар әли нәгш едәр.
Бах! Күн доғур узагдан азадлығын күнәши,
Бу јоллары сарыјан алтун ишыглар дејил,
Азадлығын нурудур, шаир, һөрмәтлә әјил!...
Алгышла бу күнәши, улдузларын сүрүрин,
Бу бучагсыз чөлләри, шәнләндирән рәһбәрин,
Рө'јаларда көрдүјүн чәннәт јолу бу јолдур,
Бу јол арзу јолуна чөнүб кедән бир голдур.

Бах телеграф телиндә чивилдәшән гушлара.
Гара ипәк пәрләрә, мини-мини башлара,
Онлар сәнә һәр бири јол көстәрир узагдан
Билирләр ки, кәлирсән Хорасандан, Әрагдан.
Билирләр ки, Тәбриздән јары кечә кечмисән.
Сәһәндин ал чамындан сәрин сулар ичмисән,

1945-чи ИЛДӘ

Сөндү ганлы шәфәгләрин, кечди сакит бир кечә,
Дәјишилди бир кечәдә бу дүнјанын сәфһәси?
Сәдәф рәнкли фәчр ачылды узаглардан, дәниздән,
Јердән көјә ганадланды сәһәр зәфәр нәғмәси.
Гызылланан сулар ичрә нијлуфәрләр ачылды,
Ода јанан Берлин үстә ал бајраглар санчылды.

---

* Тәрчүмеји-һалы һаггында б а х: II чилдә.

Берлин дүшдү, фəгəт узаг дəнизлəрдə јапонлар,
Јанар дағтək алов, атəш пүскүрүрдү суларда.
Чинлилəрин евин јыхыб хəрмəнини јахаркəн,
Сəчдə гылыб падшаһа, салмадылар һеч јада!
Инсанларын налəсини, горхусуну аллаһын
Боғмаг үчүн көзлəдилəр фəрманыны бир шаһын.

Онларын да дөвранлары чох сүрмəди,
Бир кечə бир сеһрли гүввə илə үрəклəри партлады.
Гызыл Орду һəр тəрəфдəн сəрһəдлəри кечинчə,
Инкилтəрə, Америка адалара атлады.
[Күнəш оғлу] император булудларда гаралды,
Үрəјиндə тəзə ачан гызылкүллəр саралды.

Сөндү ганлы шəфəглəрин, 1945-чи ил.
Сəдəф рəнкли фəчрачылды сəһраларда, дəниздə.
Ган ағлајан дүнја күлдү, ачды əмəл күллəри,
Дүнја халгы севинəркəн, күлүмсəди Тəбриз дə.
Азадлығын бајрағыны Əркин үстə тахдылар,
Јенə сөнмүш мə'бəдлəрдə мəш'əллəри јахдылар,
Сəн доғдунса ганлар ичрə 1945-чи ил.

КЕЧƏ ИШЫГЛАРЫ

Ај башга бир дүнјаны ајдынладаркəн бизим,
Гаранлыг кечəмизи улдузлар ајдынладар.
Кизли, сөнүк ишыглар бағларын, мешəлəрин,
Əн гаранлыг јериндə əсрарлы јоллар ачар.
Зүлмəтлəрə алышган кечə гушлары белə,
О гəмли бош јоллардан узаглашыб гачарлар,
Јалныз о јоллар үстдə јорғун, ағыр көлкəлəр,
Гырыг, бикəс көнүллəр бир-бирини тапарлар.
Улдузлардан ахан нур јарпагларын үстүндə,
Донуг гара сулара дамла-дамла дүшəрлəр,
Санки кизли нəғмəлəр көјдəн енəн сəслəрə,
Анлашылмаз дил илə һəр дəм чаваб верəрлəр.
Ај башга бир дүнјаны ајдынладаркəн мəним
Хəлвəт олан евими улдузлар ајдынладар.
Рө'јаја далмыш кечə ағыр нəфəс алыркəн,
Мəним о јаныг көнлүм улдузлара учалар.

БИР ТОХУЧУ ГЫЗА

Учуб рәнкин гызым, сәсин каллашыб,
Көлкәләниб көзәл ала көзләрин,
Чых күнәшә, гаранлыгдыр кархана,
Узаглардан ешитмирәм сөзләрин.

Јетәр гызым, тохудуғун халчалар
Ајнабәндли салонлары сүсләди.
Әмәкләрин, инчә, солғун әлләрин,
Бир чох зәнкин ағалары бәсләди.

Назик ипәк халчаларын күл ачды,
Хәләтиндә һәр кәлинин, һәр бәјин,
Бәзәдинсә мәчлисләри де көрүм,
Заваллы гыз, бу дүнјада вар нәјин?

Нә вахтадәк ач гарынла ишләјиб,
Јорғун әлләр сәрф едәчәк мин әмәк.
Ешидибсән бу мисалы бабадан:
«Чылпаг кәзиб өзкәләри сүсләмәк».

Сән јашында олан гызлар күлләнир,
Нәдән солмуш ачан күлүн тез сәнин.
Мәхмәр кејиб зәнкинләрин гызлары,
Нәдән мәхмәр онлар үчүн, без сәнин.

Рәнкин учуб, додагларын көјәриб,
Күл, күнәшә ачсын солмуш күлләрин.
Кәл, гуш кими ганад ачыб узаглаш,
Гызыл күнәш өпсүн сары әлләрин.

БАСГЫН

Чән басыб дағлары, сәртдир һавалар,
Пајыз заманыдыр көчүб обалар.
Дөвраны кәлибдир гара булудун,
Сөнүбдүр очағы мүгәддәс јурдун.
Дахмалар сакитдир, гапылар бағлы,
Гурулуб чадырлар гаралы, ағлы.
Солтанын ордусу гызышсын дејә,
Мешәләр одлајыб, түстүләр пәјә.
Гулдурлар демәк ки, фүрсәт тапмышлар.
Бир нечә гыз, кәлин кечә гапмышлар.

Тахыллар алыныб, евләр таланыб,
Күчәләрдә чохлу чәмдәк галаныб.

Арвадлар јүјүрүр, ағлашыр гызлар,
Үфүгләр гаралыр, јағыр ағыр гар.
Гапылар бағланыр, кәсилир һәр сәс,
Кәнд чәкир гар ичрә ағыр бир нәфәс.
Зәфәринән орду алды бу кәнди,
Јыхды галалары, дүшманы јенди.

Сакит һава, лакин бәсләр фыртына,
Елләри истибдад кәтирәр чана.
Нә басгын, нә атәш, нә өлүм, нә ган,
Нә полад зәнчирләр, нә гара зиндан,
Нә сүнкү, нә хәнчәр, нә дар ағачы
Ганлы үсјанларын декил әлачы.
Тапдаланан инсан дүнјаји јыхар,
Зүлмүн хирмәнини атәшә јахар.
О бир чошғун селдир, өнү алынмаз,
О гызғын асландыр, әсир алынмаз.

АХШАМЧАҒЫДЫР

Чәваһир олдумса,
Кимсә алмады,
Әридим-әридим,
изим галмады.
Јолдашларым мәни
јада салмады,
Бурах кедим, көзәл! Ахшамчағыдыр.

Күн батыр, көлкәләр
јердә сүрүнүр,
Сәһәндин әтәки
сисә бүрүнүр,
Узаглардан гызыл
Вәтән көрүнүр,
Бурах кедим, көзәл! Ахшамчағыдыр.

Ағачлар ардындан
күмүш ај чыхыр,
Һәсрәтләр көнлүмү
јандырыб-јахыр.

Ајрылыг кечәси
пәрдәдән бахыр.
Бурах кедим, көзәл! Ахшамчағыдыр.

Дәјишди дөвран, аһ,
дәјишди дөвран.
Сөнән очаглары
кимдир јандыран?
Көлкәләр күчләнир,
башланыр туфан.
Бурах, кедим, көзәл! Ахшамчағыдыр.

Шәбнәмләр долдурур
күлләр тасыны,
Өлүб кечәнләрин
сахла јасыны!
Мәндән сонра гојма
гапы бағлансын.
Бурах кедим, көзәл! Ахшамчағыдыр.

ЗАМАНЫН СИРРИ

Јенә көвәрди от,
сары күл ачды.
Јүкүн чатды, заман
кечәјлән гачды.

Говаларкән кечә
һәр күн күндүзү
Сүрүнән бир өмрүн
галмады изи.

Әски илләр мәни
Јурддан чыхартды.
Мин ил кедән әввәл
карвана чатды.

Позмуш иди заман
бир илә јахын,
Үзүмү, көзүмү
көзәл нахышын.

Өзүмү ајнада
танымадым,

Ким имишәм мән, әчаба!
нә имиш адым?

Бағлар деди:—Шаир,
нә тез гочалдын.
Дағлар деди:—Јазыг
пис күнә галдын.

Нә үчүн солубсан,
сорушур күнәш,
Бомбоз олубсан, бах!—
дејирди атәш.

Јүнкүлләтди мәни
о гәдәр фәләк.
Тәрпәдир јелләр
саман чөпү тәк.

Гыздырмајыр мәни
нә од, нә очаг.
Сары ишыг кими
көрүнүр чыраг.

САЗАГ ӘСДИ

Сазаг әсди дағдан, һава буланды,
Хәзан олду бағлар, јарпаг саралды.
Сөнсә дә елләрин јанар чырағы,
Аловлу күнәшә бах, сөнмәз галды.

Шәргдән гопан әввәл өлүм туфаны,
Дағa, даша чырпды, дағылды, кетди.
Селләрин ашдығы, дашдығы јердә,
Јенә лалә ачды, көј отлар битди.

Гуруча чөлләрдә авара кәздим,
Батлаглара чумдум, палчыға батдым.
Ач гапыны ана, јенә дә кәлдим,
Дағлары ашараг, Вәтәнә чатдым.

ХӘЗАНЛАР

Хәзан чағы
Гызыл күнәш одланыбдыр,
Ағачларын јарпаглары
Минбир рәнклә бојаныбдыр...
Һәр јарпағын бир рәнки вар,
Севда рәнки,
Һәсрәт рәнки,
Тутгун, тозлу,
Гүрбәт рәнки...
Хәзан чағы јел әсәркән
Јағыр јарпаг,
Өлкүн јарпаг
Галаныбдыр галаг-галаг.
Јоллар узаг, көлләр дәрин,
Нәсим әсир сәрин-сәрин.
Дағлар бизим, бағлар бизим,
Јеријәркән јарпаг үстә
Галмаз изин...
Күн јандырмаз,
Сон баһардыр,
Санки ағач јарпаглары;
Лачивәрдди бир мәтндә
Нәггашлардыр..
Бир чох хәзан кәлиб, кечди...
Бир чох карван гонуб көчдү.
Бир хәзанда
јетим галдыг.
Бир хәзанда
севдаландыг.
Бир хәзанда
аловландыг.
Ән нәһајәт,
хүлјаларын һавасындан
ганадландыг.
Бир хәзанда
парлаг гызыл күнәш доғду.
Бир хәзанда
булуд кәлиб күнү боғду...
Анлајаркән хәзанлары
заман бизи говалады...
Кәлди заман, кечди заман...
Ајры дүшдүк јурдумуздан.

Һәсрәт галдыг
Сәрин-сәрин булаглара,
Күл-чичәкли отлаглара.
Заман кечди, биз гурудуг
Сусуз галан ағачлар тәк.
Тәравәтдән салды бизи,
Билмәм гүрбәт?
Јохса фәләк?

АРЗУ

Истәрәм гәмли вә туфанлы кечә јолчулара
Бир фанус тәк, ја да гүтб улдузу тәк
рәһбәр олам.
Истәрәм јај күнү чөлләрдә ахар
бир су олуб,
Дум-дуру көз јашы тәк јолда
чухур ичрә долам.
Истәрәм нәгш вә никарым гала,
ше'рим охуна.
Истәрәм бир сизи, һәсрәт тәк
үрәкләрдә галам.
Унудурса мәни ел, чәкмәсә тарих адымы
Истәрәм ај тәки јурд үстә
кечә шөвг салам.

ҺӘЈАТДЫР АХАР ЧЕШМӘ

Һәјатдыр ахар чешмә
Јетәр аһ, дастан демә!
Кечән күн, кечән кечә
Бир даһа дөнмәз кери.

Јухуларкән көһнә шәһәр,
Парларкән көјдә үлкәр,
Охуркән сусариләр,
Ан мәни, көзәл пәри!

Сәһәрин рузкарында,
Дәјирман суларында,
Тәбризин баһарында,
Рәнким вар, сөзүм вардыр.

Мәхмәри чичәкиндә,
Елләрин үрәкиндә,
Фәршләрин илмәкиндә,
Нахышым, изим вардыр.

Меһтабын чырағына,
Сәрхабын ал дағына,
Ол кәклик булағына,
Чохданды һәсрәтәм мән.

Елләрә алгыш олсун,
Дүшмәнә гарғыш олсун!
Гар јағсын, јағыш олсун,
Күлләнсин бизим вәтән!

Јоллардыр чала-чула,
Сағдан дөн чапаг сола.
О кедәркәлмәз јола,
Дикмә көз, јетәр, көзәл!

Дағларын башында гар,
Сәфәрдә һадисә вар,
Јол чәтин, кечидләр дар,
Һәлә ат кечәр, көзәл!...

Азәрбајчанын кәнч јазычысы намурад

ФРИДУН ИБРАҺИМИЈӘ*

Илдөнүмүн тутан јохду,
Јохдур сәни јада салан.
Гәбрин үстә көј от битди,
Еј намурад јазыг чаван.
Асылдығын күндән бәри,
Матәмлидир көј «Күлүстан!»*

Долашаркән шимал јели,
Јурдун гызыл бајрағында,
Елләр илә од јандырдын,
Бабәкиләр очағында.
Лакин әфсус, сон ишыг тәк,
Сөндүн һәјат чырағында.

Нә елләрин мәктәбиндә
Китабыны ачан олду,

Нә јаздығын гызыл јазы
Рәвач тапыб дастан олду.
Лакин санма бу әсрдә
Һәр шеј битиб нисјан олду.
Күнүн једди рәнки әрир,
«Гызыл үзән»* суларында.
Сәнин изин, көлкән галмыш
Астаранын баһарында.
Фашизм һәлә һөкм сүрүр
Гызыл одлар дијарында.

Мәктәбләрдә ана дилин
Охутдуран устад јохдур.
Орду-орду ојмагларда
Әсир чохдур, азад јохдур.
Кечиб чыраг, сөнүб очаг,
Хараба чох, абад јохду.

Гаранлыгдыр, тиканлыгдыр
Һәрамиләр пусгу гуруб.
«Бағмешәнин»* бағларыны
Тоз басыбдыр, афәт вуруб.
Азадлығын кәмисиндә
Кафтар дуруб, шејтан дуруб.

Далғаланыр фәзамызда
Зинданларын инилтиси.
Ешидилир сәһәр-ахшам
Радиодан дүшмән сәси.
Бир чох һәрзә от көвәриб,
Ганад кәриб јол иблиси....

Кетдим бабам дијарына
Көрдүм бајгуш фикрә далыб.
Гәбрин үстә ахшамчағы
Пајыз күнү шәфәг салыб.
Сәндән, јолдаш, хатирәләр,
Дәрин сөзләр чанда галыб.

Әзраилә гылынч чәксәм,
Јенә бир күн өләчәјәм.
Чыраг кими ја бир ахшам,
Ја бир сәһәр сөнәчәјәм.

Билирәм ки, јер алтында
Тоз-торпаға дөнәчәјәм.

Бунла беләәминәм ки,
Нур зүлмәти боғачагдыр.
Ән нәһајәт, үфүгләрдән
Гызыл күнәш доғачагдыр.
Даш нә гәдәр бәрк олса да,
Исти, сојуг ојачагдыр.

ГОРХМА!

Горхма, бу мави көј алтында јанан күнәшин
Вә үфүгләрдә күлән ал шәфәгин сөнмәјәчәк
Илк баһарына ачачаг күл, өтәчәк бүлбүлләр,
Дүнјамыз бир дә бу аләмдә хәзан көрмәјәчәк.

Дүнја дурдугча Сәһәндин уча бүрчүндә јанан,
Ол күмүш рәнкли ај јоллары ајдынлашдырачаг,
Ахачаг нәһрләрин, һәм ачачаг лаләләрин,
Бир дә евләрдә инан сөнмәјәчәк од вә очаг.

Еј мәним шанлы елим, һәмвәтәним, ал күнәшим,
Ајнә тәк парлаг үфүг, дәрја тәкин чәрх әсир.
Еј гадынлар, аналар, бирчә ачын пәнчәрәни,
Субһ ачылмагдады, сүбһүн јели дағлардан әсир...

ГОВАЛА ДҮШМАНЛАРЫ!

Гаранлыг ичрә гардашым,
Һәлә кизләнибдир гызыл күн.
Бах, боғса да сәни гаранлыг,
Гырмызы сәһәри бир дүшүн.

Зәманәнин тутгун сәһәри
Бизләрә дејир ки:—Кәл бәри.
Јетәр дахмаларда чәкдијин
Сыхынтылар, дәрдләр нә үчүн?
Ајагларында вар зәнчирләр,
Нәдәндир олубсан дәрбәдәр?

Сәнин әмәјинлә бәзәнир
Әлван ипәкләрлә Лаләзар.
Уддуғун ганлардыр ки, вәзир
Сарајында гызыл күл ачар....
Ҹәннәт бағ ичрә тикдијин
Сарајларда јатар һәр зәнкин.
Тозлу, јыртыг чадыр чөлләрдә
Ағыз ачыб сәни чағырар.
Нәсим зәнкинләри охшаркән
Ағ јел чадырыны габардар.

Јетәр о тутдуғун ол ган, гурум,
Газдығын гују бир учурум.
Көј сулар үстүндә чырпынан
Сәнсән полад кими јарадан.
Сәнин уддуғун тоз, торпаглар....
Гызыл, күмүш олуб топланар...
Кечә сона чатыб, күндүздүр,
Һәгајыг јолу бах, дүм-дүздүр...
Гурсанлары јурддан чыхардыб,
Говала, говала, суја төк,
Алгышласын сәни мави көј.

ВӘТӘНИН МАТӘМИНДӘ*

Гыса бир заманда баһар тәк
Чичәкләнән көзәл јурдумуз
Сојуг гәбристана бәнзәди,
Дағылды думан тәк ордумуз.
Күн чыхандан гара јел әсди,
Јыхылды гурғумуз, елимиз,
Одланды, таланды Хој, Тәбриз,
Урми ахар сулар дијары,
Күлү солуб, рәнки саралды,
Һәр күн, һәр кечә гапымыздан
Ачлыг, өлүм кирди ичәри.

Һеч унудулармы о күнләр?
Ҹәнуба јолланан сүркүнләр.
Ким унуда биләр о гышда?
Ахшамадәк гарда, јағышда,
Гара зинданларын өнүндә
Јерә сәрилән арвадлары.

Көрүркән гырмызы күн сөндү,
Империализм күлүб севинди...
Ол дишләри дүшмүш кафтарын
Көзү евлиләрә саташды....
Империализм бизә нә верди?
—Фәлакәт, ачлыг вә гара күн.
Ган изләринә бах, бир дүшүн,
Таны дүшмәнини, иланы!
Сәнин әмәјинлә бәсләнмиш
«Паразит»ин әти вә ганы...

Күнәш көрә билмәз бајгуш,
Гызыл-чин көпәји гудуртмуш.

О әмири, сатанлары
Ганады алтына алмышдыр...
Лакин јандырмагдан нә чыхар?
Гызыл гурғулары ким јыхар?

Гаранлыгдан чыхан күнәшләр
Онун гамашдырар көзүнү.
О јаралы чанавар кими
Дашдан-даша чырпар өзүнү.

Бурах чырпсын, чырпсын шејтан,
Гој мәһв олсун, ону тутмуш ган...

ГАНЛЫ ПАЈЫЗ

Булудлар галаг-галаг,
Төкүләр гуру јарпаг.
Пајыздыр: «Ганлы пајыз».
Ел көчүб, сөнүб очаг.

Су ахмаз зинә-зинә,
Ган ахыр су јеринә,
Елләрә диван тутур,
Амансыз дүшман јенә.

Ортаны зүлмәт басды,
Евләрдә инди јасды,
Дан јери ағараркән
Ҹәллад беш икид асды.

Көјдәкән рәби-гадир,
«Көлкәси јердә кәзир»,
Әфијун дәрвишләрә
Азәри олмуш әсир.

Тозлудур Тәбриз јолу,
Шејтанла јурдлар долу.
Зәнчирләр дәмирдәнсә,
Поладды елин голу,

Десә дә туфан ган-ган,
Чәкинмә гаранлыгдан!
Дур, гызыл мәш'әл јандыр,
Көрсә од, гачар шејтан.

АНА СӘСИ

Ана сәси асиманы бир сәсдир,
Ахар судур, тәранәдир, чәрәсдир.
О сәс илә дәринләшир рө'јалар,
О сәс илә хәјал көјә јүксәлир.
Ана дили парлаг гызыл ачардыр,
Елмләрин хәзинәси ачардыр.

ПАЈЫЗЫН ИЛК КҮНЛӘРИ

Сармашыглар титрәркән сәрин сулар башында,
Тәк-тәк дүшәр онларын саралмыш јарпаглары,
Һәлә мешә јашылкән, һәлә һава илыгкән,
Дағлар башын гар алыр, чөлләр олур сапсары.

Һәлә ахшам олмадан, күнәш дағда сөнмәдән,
Мөвешлин буз көлкәси дәрәләр ичрә енир,
Јашыл ипәк кејимли, Арыутан гушларын,
Һәр күнкү шән сәсләри јај кечмәдән гәмләнир.

Ахар сулар дурулур, көлкәләр дә узаныр,
Илыг күндә јоллардан кечән јорғун јолчулар,
Булагларын башында дүшүнчәли отуруб,
Көлкәләнән бағлара узаглардан бахарлар.

СЕВКИЛИМ

Мән өз әски севкилими танырам,
О Мисирдә гызылланмыш һејкәлдир.
О вахтилә бир инсан тәк фаникән,
Инди бу күн өлүм билмәз көзәлдир.

Онун хумар, ири сијаһ көзүндә,
Сәһраларда јатан күнүн нуру вар.
О, фүсункар, надир көзәл чичәкдир,
Анчаг Нилин кәнарында күл ачар.

Онун әјри, каман кими гашлары,
Көзәл гашдан нүмунәви бир гашдыр,
О, сәнәтин телишли бир лөһүндә,
Гызыл рәнкли, ағыр гијмәт бир дашдыр.

Онун галын додағында атәшин,
Бусәләрин рәнки һәлә солмамыш,
Сөндүрмәмиш исти, гуру ваһәдә,
Онун күллү баһарыны гар вә гыш.

Нечә мин ил әввәл, зүмрүд гәсрдә,
Бүсат гуруб, шамданлары јахармыш,
Залым гејзли бир фиронy бәкләркән,
Пәнчәрәни ачар, Нилә бахармыш.

Билсәм һансы ашиг онун әлиндән
Гызыл чамда ичмиш ешгин бадәсин,
Билсәм һансы хошбәхт ајдын кечәләр,
Узаглардан дујмуш онун шән сәсин...

Билсәм һансы Јусиф онун сачларын
Јелпик чалыб, јаваш-јаваш охшајыб,
Билсәм онун хүлјаларын, әсрарын,
Билсәм кимләр о хүлјада јашајыб.

Мән өз әски севкилими танырам,
О, гызылдан төкмә көзәл һејкәлдир!
Бир улдуздур, әбәдијјәт көјүндә,
Шаһ сәирдир, һәм дә ләтафәзәлдир...

##ҺӘДДАД

Әләкбәр Пакзад М. С. Сабир әдәби мәктәбинин көркәмли давамчыларындан биридир. О, «Һәддад» тәхәллүсү илә јазыб-јарадан сатирик бир шаир иди («Һәддад» әрәбчә «дәмирчи» демәкдир).

Һәддад 1901-чи илдә Тәбриз ингилабчысы аиләсиндә анадан олмушдур. Атасы азадхаһ олдуғу үчүн өлдүрүлмүш, ев-ешији гарәт едилмишдир. Әләкбәр 7 јашында икән анасы да өлмүш, о, кичик јашындан ишләјәрәк өзүндән кичик бачы вә гардашыны сахламышдыр.

Шаир өмрү боју дәмирчиликлә мәшғул олмушдур. Атасынын истибдадчылар тәрәфиндән өлдүрүлмәси, əзаб-əзијјәт ичәрисиндә бөјүмәси, һабелә өмрүнүн ахырына гәдәр ән ағыр зәһмәтлә үз-үзә кәлмәси онун өзүнүн дә үсјанкар шаир кими јетишмәсиндә бөјүк рол ојнамышдыр.

Һәддад 1966-чы илдә 65 јашында икән, достларындан биринин евиндә гонаг олдуғу заман гәфләтән вәфат етмишдир. Шаир өмрү боју евләнмәдији үчүн өвлады олмамыш, өләндән сонра бүтүн ирси, еләчә дә ше'рләринин әлјазма диваны өкеј гардашына галмышдыр. Шаирә һөрмәт бәсләјән, онун әш'арынын гәдрини билән бир нечә тәбризли һәмин ше'рләри чап етдирмәк истәмиш, һәтта Һәддадын гардашына һәмин әлјазмасы мүгабилиндә күлли мигдарда пул верәчәкләрини вә'д етмишләр. Лакин о, сәнәтин гәдрини билмәзлији үзүндәнми, јахуд да Һәддадын һәчв етдији адамлардан горхдуғу үчүнмү ше'рләри чапа вермәкдән чәкинмишдир.

Тәбризин мәшһур әдәбијјат хадими, шаир Јәһја Шејда бөјүк фәдакарлыг едәрәк Һәддадын ше'рләринин бир гисмини онун достларындан топлајараг «Одлу сөзләр» адлы китабчада чап етдирмишдир. Бурада нүмунә кәтирдијимиз ше'рләри дә биз һәмин китабдан көтүрмүшүк.

БАГГАЛЫН ҺӘЧВИНДӘ

Һамыдан габаг мән танырдым сәни,
Нә алдын, нә сатдын ки, олдун гәни.
Пиjилә парафини гатдын jаға,
Бу нөв илә сән дә газандын, аға.
О пулла кедиб һәччә гылдын намаз,
Сән еj «мө'мини-пакү» кәрдәндәраз.
Өзүнү бу халгдан кәнар еjләмә,
Габагча өз еjбиндә ар еjләмә.
Бизи jорма бича jерә, гыл кәрәм,
Мәзән битәәммүл бе гофтар дәм*.

JОХДУ МӘТАИ-ШЕ'РӘ МҮШТӘРИ

Еj дил, бу халга дәрдини изһар еjләмә,
Дәрдин худаjи-гадирә де, ар еjләмә.
Jа дәрдини худаjа де, әл чәк бу халгдан,
Jа халга да худа адын играр еjләмә.
Говмү гәбиләдән даһа бу дәрдинә әлач,
Етмәзләр, бичәһәт өзүнү хар еjләмә.
Онлар ки, иддиаjи-рәфагәт едәр сәнә,
Хабидә дүшмәниндилә, бидар еjләмә.
Од тутса, jанса хирмәни-сәбрин, даjанкилән,
Jансын, аманды, хәлги хәбәрдар еjләмә.
Аллаһ һәмишә мәһрәми-әсрардыр сәнә,
Һәркиз бу халгы мәһрәми-әсрар еjләмә.
Еj дил, худаjи-гадирилән олкилән рәфиг,
Накәс чамаәти өзүнә jар еjләмә.
Еj дил, jаман күнүн билисән өмрү аз олур,
Еj хунчиjәр, чох аһи-шәрәрбар еjләмә.
Һәр накәсин jемә чөрәjин, чәкмә миннәтин,
Вичданы борчлу, халгы тәләбкар еjләмә.
Нәфсин сөзүн гәбул еләмә, эглә табе ол,
Аләмдә сәрбүләнд jаша сән, ар еjләмә.
Jохду мәтаи-ше'рә бу Иранда мүштәри,
Әш'ар jазмағы өзүнә кар еjләмә.
Өвладын олса гоjкилән Һәддад, алверә,
Бәдбәхт олар, jазыгды, сәнәткар еjләмә.

АХ, НЕJЛӘJИМ?

Хаби-гәфләтдә jатан милләт оjанмыр jенә дә,
Уча jердән jыхылыб, санки дуранмыр jенә дә.

Јатыри шәбпәрәтәк күндүзү ахшама кими,
Кечәләр овчи-сәадәтдә учанмыр јенә дә.
Нә үмид илә јашар дәһрдә инсан көрәсән?
Раһи-үммиди тапанмыр булар инди јенә дә.
«Гәрни-бистумди» дејир, бомби-атомдан данышыр,
Өз мәдарын итириб, јахшы доланмыр јенә дә.
Һамы зәнчири-әсарәтдән өзүн етди хилас,
Бу јазыг милләт о зәнчири ачанмыр јенә дә.
Бу тилсмати-чәһаләтдә һәлә галмалыјыг,
Саһири-әср бу чадуну позанмыр јенә дә.
Башынын бөркүнә мөһтачды биканәләрә,
Нијә балидәләнир бирчә усанмыр јенә дә,
Сапы јох, ијнәси јох, та тикә өз шалварыны,
Көр нә бичарәдир, өз һалына јанмыр јенә дә:
Истилаһын дәјишиб «чох сағ ола» «мерси» дејир.
Санки биканәпәрәсди өзү данмыр јенә дә.
Бизә әсбаби-тәрәгги олуб ејнәк, криват.
Бу сөзү мән дејирәм, һеч ким инанмыр јенә дә.
Гарға истир јеријә газ кими, амма ки јазыг,
Јеријәнмир, атылыр, јахшы гачанмыр јенә дә.
Күндә бир мод дәјишир, өзкәјә тәглид едәјир,
Истир алманлы ола, лејк оланмыр јенә дә.
Фикри лазымды дәјишмәк, нә либасы, нә дили,
Кәч кедир гафиләниз, јолда дајанмыр јенә дә.
Гәрни-бистумду, кәрәк гыз кими оғлан бәзәнә,
Иш ки јохдур, чиби пулсузду, газанмыр јенә дә.
Адкалон, подр, этир, ајна, дараг, инди кәрәк
Иши бир тәһрә салыр, ја ки, саланмыр јенә дә?
Моди-имрузәди чүн гысса дону, дар шалвар,
Кәрмәк инди тағын алтында галанмыр јенә дә.
Чырылыб котларын инди далысындан әтәји,
Илләти инди онун вазеһ оланмыр јенә дә.
Бу тәмәддүн буларын фикрини мәсмум еләјиб,
Бу сәфеһ фикри булар баштан атанмыр јенә дә.
Милләтин бир чәрәји инди субајдыр көрүрәм,
Бу јазыглар нијә бәс арвад аланмыр јенә дә,
Бу кәбинләр, бу чеһизләр, бу да овзаји-зәнан,
Халг бу нәфспәрәстликдән утанмыр јенә дә.
Рәһбәри салеһ олан вахтыда милләт дүзәли,
Онда пис-јахшы ганар, инди гананмыр, јенә дә.
Һәбби—«ах нејлим» атанлар нечә пејсәр салыри,
Бәс нәдән шаири-дилхәстә саланмыр јенә дә,
Һәрә бир јол тутуб инди кедири сүр'әтлә,

Бәлкә мәгсуда чатар, лејк чатанмыр јенә дә.
Наүмид олмасын инсаң нечә бу милләтдән?
Фикри мәсмумдур, һеч бир сөзү ганмыр јенә дә.
Нечә ил бундан әзәл јахшы јазарды Һәддад,
Чүнки фикри јорулуб, ејлә јазанмыр јенә дә.

ЕЈ БИҺӘЈА КИШИ

Дүнја һәмишә Нуһу Сүлејмана* галмады,
Бәһрами-Кура*, Сами-Нәримана галмады.
Фәрманрәвајн-Қахнишинани-рузикар*,
Бир-бир тамам кетдилә, бир данә галмады.
Гојду адын әдаләтилә бу чаһанидә
Нуширәвани-адилү фәрзанә галмады.
Етди бина нә фикирлә Таги-Мәдајини*,
Виранә олду ахыри, Иранә галмады.
Қим чәкди раһи-аһәни Мазандәранидән,
Дүнјаји-дун онун кими султанә галмады.
Өлдү Ленин, вәфат еләди Сталин дадаш,
Берлин дијары Һитлери-алмана галмады.
Визрү вәбалы пуллу киши, јығма бојнуна,
Сәндә әгидә бәс нијә гур'анә галмады!?
Тәнзилә вермә пуллары, еј биһәја киши,
Етдин нә гәдр евләри виранә, галмады.
Өз нөвүнә хәјанәт едән бишәрәф киши,
Үммиди—хејр сәндә мүсәлманә галмады.
Нә хидмәт ејләдин вәтәнә, халга, милләтә?
Сәндән вәтәндә милләтә кархана галмады.
Ејлә күман ејләмә дүнја галар сәнә,
Сәндән габаг дәдән кими һејвана галмады.
Бир күн дәдән дејирди бу сәрвәт мәнимкидир,
Хабу хәјалыды, дејиб әфсанә, галмады.
Бахдыгча өз чәлалына ејләрди ифтихар,
Ахырда гојду кетди, о диванә галмады
Вахтын јетәрсә, сән дә кедәрсән, сәфеһ киши.
Бу көһнә дејридир ки, бәјә, ханә галмады,
Биканәләр јејәр малыны, арвадын алар.
Оғлун дејәр: Дәдә, пулун еһсанә галмады.
Јару синов кедәр кечәләр, һәм мил ојнадар,
...дејәр дағылды бу зорханә, галмады.
Чох варлы өлдү, арвады көрдүк бу шәһрдә,
Ахтарды, тапды, кетди бир оғланә, галмады.
Фүрсәтдир истифадә елә, еј јазыг киши,

Инди о гәдр мөвгеји-һичранә галмады.
Мәндән демәкди, сәндән ешитмәк бу сөзләри,
Фикрим јорулду, һөвсәлә дәстанә галмады.
Һәддадидән мүкәддәр олурсан бу барәдә,
Олсан да, мән дедим сөзү мәрданә, галмады.

ОЛАР

Тутуб вүчудуму башдан-ајаға јә'сү мәлал,
Худа билир нијә пејда олубду мәндә бу һал.
Кечән заманы, кәлән күнләри хәјал едирәм,
Гәрарү сәбрими әлдән алыр бу фикрү хәјал.
Һамы күлүр мәнә, биихтијар гәм кәлири,
Мәним кими һаны аләмдә бејлә хош игбал?
Тамам хәлг чәкәр өз гәмин, мән ел гәмини,
Одур ки, өз гәмими чәкмәјә јохумду мәчал.
О гәдр фикр еләдим, бәски фикрим олду мәриз,
Бир аз галыр јетишә афитаби-өмрә завал.
Шикәстә дилләри тә'мир ејләјән ме'мар
Бу сәрзәминидә тапмаг маһал олубду, маһал.
Јазых бу мүлкдә бир иддә анлајанлардыр,
Јазых о кимсә дејил ки, олубду әһли-суал.
Гәрибиләр кими куја ки, мән дә биватәнәм,
Галыб ата-бабалардан мәнә бу истиглал.
Мәним дә һәгги-һәјатым бу абү хакидә вар,
Кимә дејим сөзүмү, еј худаји-әглү кәмал?
Нә дил дејир, нә гәләм шәрһи-һалымы јазыри,
Гәләм шикәстә, өзүм хәстә, мүрги-дил бибал.
Комејти-тәб'ими салдым кәнара мәтләбдән,
Сөзү доландырырам, башлырам бир өзкә мәгал,
Әбәс дејил ки, зәминү заманә бәдбинәм,
Чавабыны верәрәм, илләти кәр олса суал.
Бу ичтимаја мәни кимләр ејләјиб бәдбин?
Кимин һесабынадыр билмирәм бу визрү вәбал?
Вәтән һавасына кәлдим бу дарү дүнјада,
Вәтән бәла илә кәрдүм олубду мала-мал.
Вәтән бәлалыдыр, мән дә бәлалы, милләт дә.
Бәла едир бизи, һәм биз бәланы истигбал.
Гәләм јазыр бу сөзү инди мән өзүм демирәм,
Вәтән бәлалы олар бизләрә олса ричал.
Хәјанәт ејләдиләр, хәлгә, милләтә, вәтәнә,
О кәсләри ки, олуб саһиби-мәгаму чәлал.
Бизә олар бу зәлаләт јолун нишан верди,

Олар бу миллэтин эхлагыны едиб памал.
Олар едиб бизи һагги-һәјатыдан мәһрум,
Һарам олуб бизә хош күн, вәли о говмә һалал.
Олар бу чамиәнин дәрдинә әлач елэмәз,
Олар фәгәт јараныблар јесинлә бејтүл-мал,
Олар едибдилә бу миллэти-фәләкзәдәни
Тамам јолчу, диләнчи, сүпүркәчи, һаммал,
Ола мүсәббиби-бәдбәхтијү фәлакәтдир,
Оларды миллэти биканәјә сатан дәллал.
Олар бу мүлкүдә фәрманрәвaји-миллэтдир,
Олар едибдиләр али мәгамлары ишгал.
Олар едибдиләр бу миллэти зәлилү зәбун,
Оларды һәр бириси инди мисли-Рүстәм-Зал*.
Олар едиб бизи алудеји-һәвавү һәвәс,
Кечә-күнүз бизи сәркәрм едибди тарү гавал,
Олар о кәсләрин өвладыды, бир өмрү тамам
Гојубла миллэтин надан о говми-бәд ә'мал.
Олар бу миллэтин әхлагыны едиб фасид,
Одур ки, миллэт олуб инди бејлә зишт эф'ал.
Буларды дүшмәни-халг; мајеји-фәсади-заман,
Булар едибдилә иблис тәк бизи иғфал.
Бунлар едиб бизи мәһрум елмү сәнәтдән,
Нәсиб олуб бизә фалчы, иланчы вә рәммал....
Өләнләрин дә бу ганларды јадикары бу күн,
Бу јол булар газачаглар бу миллэтә көвдал

БУДУР ТӘМӘДДҮН ӘКӘР...

Хоша о күнләрә, саги ки, бәрбәријјәт иди,
О бәрбәријјәтә гурбан олум ки, не'мәт иди.
Нә јахшы күнләр иди, сагија, кечән күнләр,
Һамы инанмыш иди, пакдил чәмаәт иди.
Нә варлы-јохсул арасында дүккүдүк вар иди,
Касыб нәчиб иди, дөвләтли бадәјанәт иди.
Нә јохсулун үрәји ган олурду бахдыгча,
Нә әгнијаларымыз бејлә бимүрүввәт иди.
Нә иддиа вар иди, нә тәкәббүрү һијлә,
Шикәстәнәфслик онда бу хәлгә адәт иди.
Бири кејирди гәдәк дон, бири дә шал күләчә,
Вә лејк, бир-биринә ишләри мәһәббәт иди.
Нә мерси-черси ганардыг, беистилаһи чәдид,
Нә хәлги-заһири хош, батини хәбасәт иди.
Нә фырлы баш вар иди биздә, нә матыхлы додаг.

О вахт зиј̇нәтимиз гејрәтү шәрафәт иди.
Нә бануванн-вәтән онда би һичаб идиләр,
Нә мәрдумани,заман вәршикәсти-гејрәт иди.
Нә онда гыз кими зијнәт едәрди оғланлар,
Нә онда милләтимиз бөјлә әһли-зијнәт иди.
Америка ејнәји, поз дәсмалы, фокул-крават
Капут, матик јох иди, мисли-бәдви-хилгәт иди.
Чибинә ајна-дараг гојмаз иди оғланлар,
О вахт ајна-дараг чүнки мали-өврәт иди.
Киши чөрәк газаныб, ханәвадә сахларды,
Гызына, оғлуна, арвадына мүсәлләт иди,
Она итаәт едир һәр нә әмри олса иди,
Евиндә һәр киши бир мүхтәдир һөкумәт иди.
Елә киши, елә арвад, елә оғул вар иди,
Бири-биринә вәфадарү басәдагәт иди.
Ити гылынчларымыз вар иди, гәви голумуз,
Тамам милләтә галиб олан бу милләт иди.
Будур тәмәддүн әкәр, зиндабад вәһшијјәт!
О вәһшилик бизә бир мајеји-сәадәт иди.
Олејди каш о чахмагдашы чалан күнләр,
Јалан дејил ки, десәм, күн о күн, о саәт иди.
Узун чубугларынан јахшы тахта гәлјанлар
Һәр евдә һазыр иди, мүнтәзир бехидмәт иди.
О күн ки, мәркәбимиз бир паланлы ешшәк иди,
Минәрди пири-чаван, чүнки биәзијјәт иди.
Нә дәндәси гырыларды, нә пәнчәр ејләрди,
Нә отомобил кими даим иши чинајәт иди.
Әкәрчи ајры хијабан бу шәһрдә јох иди,
Вәли, вилајәтимиз јахшы бир вилајәт иди.
Вар иди ејшү фәрәһ садә зиндәганлыгда,
Дүшүнмәдик о заман, биздә бу нә гәфләт иди.
Нә абијари ичәрдик, нә гүссәмиз вар иди,
Нә зиндәканлығы халгын белә мүсибәт иди.
Нә харыбар о заман күндә бир мәзәннә иди,
Нә онда пуллуларын фикри гәтлү-гарәт иди,
Нә онда бир белә «ширпәз», пәнирчалан вар иди,
Нә онда һәр дәлә-дуз саһибани-сәрвәт иди,
Нә хәлг бири-биринә онда биәлагә иди,
Нә рузикарын иши бизләрә әзијјәт иди.
Јејиб, ичиб доланырды чәмаәт асудә,
О вахт милләти-Иран бир азча раһәт иди.
Нә микроби-сәрәтан, нә фишари-хун вар иди,
Нә онда бир белә әмраз бинәһајәт иди.

Фишари руһ илә инди фишари-хун чохалыб,
Бу икки дәрдә дәва мырт иди, зәрафәт иди.
Бири дејәрди, күләрди, охурду, ојнарды,
Бирисинин иши аллаһына ибадәт иди.
Бириси зурна чаларды, бири гавал, бири тар,
Ашыг охурду, дејәрди сөзү нәсиһәт иди.
Јүз әлли ил бу вилајәтдә өмр едән чох иди,
Башы, көзү, гулағы, дишләри сәламәт иди.
Олар јејәрди камыш јағы, биз гәмиш јағы,
Нә тәми вар, нә дады, бизләрә бу гисмәт иди.
Гәрибә боллуг иди шәһримиз, учузлуг иди,
Касыбларын евинин хәрчи үч пәнабәт иди.
Ики-үч гран газананда пилов јејәрди касыб,
Нә назү не'мәти-пәрвәрдикара һәсрәт иди.
Нә алма, алча, әрик, шафталы бу гијмәт иди,
Нә әһл-әјал јанында касыб хәчаләт иди.
Јумуртанын үчү бир шаһыја олан күнләр,
Нә јағ, јумурта, пенир, үмдә бир тичарәт иди.
Говурма шорбасы, тәндир ашыјды, күрсү башы,
Гонаг кәләрди, јејәрди, әчәб зијафәт иди.
Говурма шорбасы чохданды дадмајыб милләт,
Әт олмајанда говурма јенә гәнимәт иди.
Говурма күпләринә әнкәбут тор тохујуб,
Сичан да фәзлә салыб, мәгсәди әдавәт иди.
Верәрди дөрд грана батманын әтин гәссаб,
Алырды хәлг, јејирди, дәваји-шәһвәт иди.
Алырды бир түмәнә батманын јағын милләт,
Нә јағлары оларын мајеји-кәсафәт иди.
Алырды дөрд пача, бир кәллә ол заман касыб
Ону јејән кечә евдә әчәб гијамәт иди...
Будур тәмәддүн әкәр, зиндабад вәһшијјәт,
Белә тәмәддүнә лә'нәт ки, биһәгигәт иди.
Дејибләр: «Чох билән аләмдә чох чәкәр, саги»,
Бу сөз ата-бабалардан бизә вәсијјәт иди.
Кечән кечиб, дәхи һәддәд јазма, әл сахла,
Елә күман елә ки, көрдүјүн рәвајәт иди.

КӘЛ МӘЗАРИДӘН ХӘБӘР АЛ

Фәраг чарәсин, еј саги, јаридән хәбәр ал,
Нә вах көзүм гутарар интизаридән хәбәр ал.
Шикәстә неј кими даим көнүл нәвајә кәлир,
Гутаркилән мәни бу аһү заридән, хәбәр ал.

Рәгибә мән демәрәм дәрдими, шәмадәт едәр,
Бу дәрд чарәсини ол никаридән хәбәр ал.
Дәруни-дил алышыб аз галыр зәбанә чәкә,
Бу од, о одду; дили-бигәраридән хәбәр ал.
Мәним одум сәни јандырмаға риза дејиләм,
Јахына кәлмә, сөзүн дур кәнаридән хәбәр ал.
Күман ејләмә бу Ваһидин гәзәлләриди,
Һәгигәтин бу сөзүн әһли-каридән хәбәр ал.
Нә ашигәм кулә, нә бүлбүлә, нә хошкулә мән,
Һамы таныр мәни әһли-дијаридән хәбәр ал.
Вәли зәманә гәмин чәкмәјә әлагәм вар,
Онун да илләтини рузикаридән хәбәр ал.
Гәрибә мәст еләјиб сагији-зәманә мәни,
Мәним бу һалымы бир һушијаридән хәбәр ал.
Бири күлүр, бири ағлыр, гәрибә аләмдир,
Бу һикмәти фәләки-кәчмәдаридән хәбәр ал.
Әлиндән һәр нә кәлир һәр кимин әсиркәләмир,
Бу зүлмүн ахырыны зүлмкаридән хәбәр ал.
Бири тутубду он иш, он нәфәр кәзир бикар
Бујур, бу илләти тәгсими-каридән хәбәр ал.
Кәмәршикән баһалыг, бир тәрәфдән ишсизлик,
Фәгир һалыны јохсул бекаридән хәбәр ал.
Тәмам шеј көрүсән күнбәкүн тәрәгги едир.
Јохунду кәр хәбәрин харибаридән хәбәр ал.
Чөрәк ки, беш гран он шаһыдыр, ону билисән,
Сујун мәзәннәсини абијаридән хәбәр ал.
Һамамчылар су пулун еләјибди једди гран,
Јалан десәм мән әкәр, шәһрдаридән хәбәр ал.
Тәјәммүм ејләкилән гүслун олса мин дәфә,
Хилафи-шәр дејил, шејх күбаридән хәбәр ал.
Касыб нахошласа бичарәнин әлачы нәдир,
Јавашча бу сөзү доктор Бәраридән хәбәр ал.
Әкәр зәманә дүзәлсә, мән өлсәм, еј саги,
Мәним дә һалымы кәл бир мәзаридән хәбәр ал.
Отуз беш ил бу вилајәтдә олмушам Һәддад,
Кәл әлләримдә олан бу габаридән хәбәр ал.

ЕЈЛӘ ИФТИХАР ИНДИ

Демә ки, кәч доланыр чәрхи-кәчмадар инди,
Сәнә ки, хошдур әмоғлу, бу рузикар инди.
Демә замана голајдыр, өзүн голајсан сән,
Пул өртүб ејбини, еј мәрди-набекар инди.

Əзəл нəјин вар иди, инди көр нəјин вардыр.
Бујур көрəк, сəнə һардан јетиб бу вар инди.
О, отомобил, о ханым, о имарəти-нөвсаз,
Бу да тичарəтин, еј мəрди-мүлкəдар инди.
Пулун риба кəтирир, мүлклəрин ичарə сəнин,
Варынды, мəн билирəм, мүлки-бишүмар инди.
Ешитмишəм һəлə кəндлəрдə сəн пенир чалысан,
Јүкүн аз олду, көтүрдүн изафəбар инди.
Əкəр мəхаричини көрмүрү бу ајидлəр,
Кəл ишлə мəнлə, ола əллəрин габар инди.
О мүмкүн олмаса, кет, бир һəјат баш бағла,
Беш-алты гыз кəти гој, ејлə кəсбү-кар инди.
Бир иш бəсиндир сəнин, еј он иш тутан дəјјус,
Бу шəһрдə нə гəдəр варды, көр бекар инди.
Кəлир гулағымыза тəбли әррəһил сəси,
Сəнин гулағын ешитмəз, олубду кар инди.
Танытмырам сəни бу халга, абырын кетсин,
Кəтирмирəм дилимə адын ашикар инди.
Бу күн-сабаһ чырачагсан бу дари-дүнјадан,
Сəн өлмəмиш сəнə оғлун газыр мəзар инди.
Ичазə версəн əкəр оғлунун јерин дејəрəм,
Һтел Паласда кедиб ојнуру гумар инди.
Нə гызларын билисəн нејлири, нə оғлун, əму,
Ду, бөркүвү уча гој, ејлə ифтихар инди.
Гызын тəлаш едири, бəлкə тез əрə кетсин,
Шишибди гарны онун чүнки барыдар инди.
Әјаглы күфтəјə бəнзəрди бир нəфəр көрдүм,
Дыгырланырды хијабанда бош-бекар инди.
Дедим, илаһи бу кимдир, шишибдир партлајачаг,
Јəгин чалыбды буну əгрəб илə мар инди.
Бири деди мəнə: гардаш, рибајејəн кишидир,
Јејиб, ичибди, олуб гарны бир тағар инди.
Дилим јорулду, һушум гачды, һөвсəлəм чашды,
Ичазə веркилəн та бир чəким сигар инди.
Бири деди мəнə: Һəддад, динмə, арам ол,
Башарсан олкилəн бу халгдан кəнар инди.

ИШ ЈОХДУ, БИКАРАМ

Нə касыба вə нə дөвлəтлијə тəрəфдарам,
Вəзифəсин билəн инсанлара хəридарам.
Касыбда елми-əдəб јохдур, варлыда инсаф,
Мəзəммəт ејлəмəјə мəн бу гөвму начарам.

Касыб авам иди, тэклифи-шэ'рини билмир,
Гэни билир, эмэл етмир, дејир ки, диндарам,
Касыб дејир мэнэ нэ, гој вэтэн хараб олсун,
Гэни дејир: бу мэрамэ сэнинлэ һэмкарам.
Бу нөв кетсэ экэр, бу вэтэн хараб олачаг,
Сөзүм јалан деји, бир мүхтэсэр хэбэрдарам.
Јатыбдыр хаби-чэһалэтдэ миллэт, эмма мэн,
Нэ јатмышам, бу јатанлар кими, нэ бидарам.
Экэрчи мэст елэјиб сагији-замана мэни,
Нэ ејлэ мэстэм өзүмдэн чыхам, нэ бидарам.
Нэ касыбам, вэ нэ дөвлэтли, ја үлул элбаб,
Нэ борчлујам бу вилајэтдэ, нэ тэлэбкарам.
Кечэ бу ше'ри јазанда ханым деди: ду јатаг,
Дедим: Сабаһ јатарам, иш ки, јохдур, бикарам.

ДЭМИРЧИ

Кэлмэ бу гэдэр налеву фэрјада, дэмирчи,
Кет чал чэкичин аһэнү фүлада, дэмирчи.

Бэсдир бу гэдэр фикр елэмэ, дуру дирази,
Өмрүн чоху кетмишди, галыб инди бир азы,
Дүнјада гэзаву гэдэрэ олкинэ разы,
Сэрмајеји-өмрүн кедэчэк бада, дэмирчи.

Чанын чыхачаг, чох чалышыб, аз јејэчэксэн,
Јыртых дону, јыртых туманы сэн кејэчэксэн.
Бундан сора дүнјада даһа нејлэјэчэксэн?
Синнин јетишиб јетмишэ, һэштада, дэмирчи.

Башын ағарыб, көзлэринин нуру кедибдир,
Гэддин бүкүлүб, голларынын зуру кедибдир.
Башында олан эгл чыхыб, шуру кедибдир,
Өз һалыны сал бир дэ өзүн јада дэмирчи.

Кет чал чэкичин, ишлэ дадаш, олкинэ хэстэ,
Бир дэф'э дэ чэкмэ даһа асудэ нэфэс дэ,
Руһун бэјэниб чүн бу иши рузи-элэстдэ,
Олдун о сэбэбдэн киши дүнјада, дэмирчи.

Дэрвиш кими һэр јердэ дуруб мэ'рэкэ гурма,
Каһи башына, каһ дөшүнэ бихуду вурма.

Рәдд ол көзүмүн кет габағындан белә, дурма,
Овгатымы тәлх ејләмә, еј садә, дәмирчи!

Өмрүн гутарынча чәкичи сән чалачагсан,
Һәр неччә десәм мән дәмири, сән алачагсан.
Һәм пул верәчәксән мәнә, һәм јалварачагсан,
Бича јерә кәлмә даһа фәрјада, дәмирчи.

Әглин вариди, сән дә бизим тәк газанајдын,
Дөвләтли олуб сәрвәтинә архаланајдын.
Сон систем «отул» сән дә минәјдин, доланајдын,
Раһәт јашајајдын, даһа дүнјада, дәмирчи.

Олдун нијә бәс рузи-әзәл ашиги-сән'әт?
Чәкдин нијә бича јерә сән бир белә зәһмәт?
Мәчбур еләди ким едәсән өмрүнү гарәт?
Салдын өзүнү зилләтә, үфтадә, дәмирчи?

Алверчиләри көрмәдин аја нә газанды?
Пуллар јығышыб бир-биринин үстә галанды?
Алвер демәк олмаз буна, валлаһи таланды,
Милјонлу олуб, бисәрү бипа да, дәмирчи?

Тә'риф ејләјиб алвери чүн Сејјиди-Ибрар*,
Һәрчәнд гојуб алвер үчүн шәр'идә ме'јар.
Разы дејилик, биз о дејән алверә, зинһар,
Биз инди варыг өзкә тәмәннадә, дәмирчи.

Үст өртүлү кеч, мәтләбин үстүн даһа ачма,
Сәбр ејләкилән, һөвсәлән олсун, һәлә дашма.
Сабитгәдәм ол, мә'рәкеји ешгдә гашма,
Ешг әһли һәмишә олу говғада, дәмирчи.

Фәрјаду фәган ејләмә, Һәддад, сөзү гуртар,
Олмаз сәнә гисмәт даһа бу дөвләти дидар.
Бир күн олачаг, гәһр едәчәк халиги-гәһһар,
Сән дә о күнә ол белә амадә, дәмирчи.

ГӘҺР АТӘШИ

Гәһр атәши гәлбимдә әкәр шө'ләвәр олса,
Мүтләг јаначагдыр нә гәдәр хушкү тәр олса.
Баш говзасалар гәбридән әчдадымыз инди,

Доғраллар өз өвладларыны һәр гәдәр олса,
Көрсә вәтән өвлады кедир, дәрреји-мөвтә,
Нејләр көрәсән Надири-хунинчијәр олса.

БАНӘЛИ ГЫЗ

Нә гәдр чөврү чәфа хәстә чана лазымды?
Нә гәдр ашиги-зара бәһанә лазымдыр?
Дедим ки:—Наз еләмә, көзләрин фәдасы олум,
Деди ки:—Наз никари-чаванә лазымдыр.
Дедим:—Һаралысан, еј мәһ? Деди ки, Банәлијәм.
Дедим:—Бу һуснә гәзәл ја, тәранә лазымдыр?
Дедим:—Мән илә кедәк Тәбризә ки, кәзмәлидир.
Деди ки:—Банәлијәм, күрдә Банә лазымдыр.
О гара телләрини сөјләдим низама салым.
—Чәкил кәнара—деди, зүлфә шанә лазымдыр.
—Гој, о көзүндән өпүм—сөјләдим, сорум халын,
Гуша, билирсән өзүн, абу-данә лазымдыр.
Дедим ки:—Ашигинәм гәлбдән, инан сөзүмә,
Деди ки:—Ашиг олана нишанә лазымдыр.
Деди:—Гочалмысан ахыр, башын, дишин төкүлүб,
Дедим ки:—Дүздү, чаван һәр чаванә лазымдыр.
—Нә чарә? Ешг—дедим,—бејлә мүшкүлү ганмаз,
Ки, шаирә һәвәси-ашиганә лазымдыр,
Гәзәл демәзди бу һәддәд, чүн сәни көрдү.
Деди:—Гәзәл демәјә бир бәһанә лазымдыр.

ҺИЛАЛ НАСИРИ

Мәһәммәдәли Һилал Насири 1903-чү илдә Тәбриздә анадан олмушдур. О, ибтидаи тәһсилини көһнә үсуллу мәктәбдә алараг сонра шәхси мүталиә илә мә'луматыны артырмыш вә ики ил «Иттиһадиjjә», «Рүшдиjjә» мәктәбләриндә риjазиjjатдан дәрс демишдир. Әдәбиjjат вә мәтбуатла марагландығындан китаб сатмаға башламыш, узун мүддәт бу пешә илә мәшғул олмушдур.

Һилал Насири Тәбриздә Шеjх Мәһәммәд Хиjабани неһзәти башландығы заман фиргәнин 13-чү илк тәшкилатынын катиби олмушдур. Китаб вә мәчмуә чап етмәк вә бу jолла халгын интибаһына jардым көстәрмәк онун севә-севә чалышдығы саһәләрдән бири иди. О, «Ситареји-Азәрбаjчан», «Азәрбаjчан улдузу» рузнамәсини, «Һопһопнамә», «Дивани-Лаһути», 35 мин сөздән ибарәт «Фарсча-франсызча лүғәт» вә дикәр китаблары чап етдирмишдир. Еjни заманда, «Мирзә Тағы хан Әмири-кәбир», «Нәжади-бәшәр», «Ана дили» пjесләрини jазыб Тәбриз сәһнәсиндә тамашаjа гоjмаға мүвәффәг олмушдур. Шаирин иртича илләриндән сонракы һәjаты һаггында мә'луматымыз jохдур. Чәнуби Азәрбаjчанда демократик һәрәкат вә халг һакимиjjәти jарандығы дөврдә (1941—1946) әдәби jарадычылығы даһа мәһсулдар олмушдур. Ашағыда чап олунан ше'рләр дә һәмин дөврүн мәһсулудур.

КӨШКИ-БАЛАБАН*

Көшки-балабан Араза бахар,
Аразын суjу көзләрдән ахар.

Еj Араз, гуру, ахма бир заман,
Еj бизи ода jандырыб-jахан,
Сәнлә аjрылды ана-баладан.
Көшки-балабан Араза бахар,
Аразын суjу көзләрдән ахар.

Ана чағырыр: Вај, балам һаны?
Бала чағырыр: Вај, анам һаны?
Мәләр гојдун сән һәр ики чаны!
Көшки-балабан Араза бахар,
Аразын сују көзләрдән ахар.

Дағларында вар ганымын изи,
Инди дә бахыр анамын көзү,
Уча дағлардан ахтарыр бизи.
Көшки-балабан Араза бахар,
Аразын сују көзләрдән ахар.

Күн батан заман гәлбим даралыр,
Бағрым олур ган, рәнким саралыр,
Бахырам сәнә, һава гаралыр,
Көшки-балабан Араза бахар,
Аразын сују көзләрдән ахар.

Јардан ајрылды адахлы гызлар,
Дизин гучаглар, үрәкдән сызлар,
Дөврәмә кәлин, еј адахсызлар.
Көшки-балабан Араза бахар,
Аразын сују көзләрдән ахар.

Илләр доланды, ағларкән јатдыг,
Тале ојанды, бир-бирин тапдыг,
Бир үрәк, бир ган бир јерә чатдыг,
Мәһәббәт көзү бир јерә бахар,
Аразын сују көзләрдә ахар.

Чатды бир-бирә оғул, аналар,
Узагдан көрүб голларын ачар,
Ана, кәл,—дејиб бағрына басар,
Мәһәббәт көзү бир јерә бахар,
Аразын сују көзләрдән ахар.

МӨ'ЧҮЗҮН ВӘТӘНИНДӘ

Вәтәни-Мө'чүзә бах, көр нә күлүстан олмуш,
Ким ки, бу фејзә јетиб саһиби-иман олмуш.
Мө'чүзүн ше'рләриндә дүзүлүб дүррү көһәр,

Хәзнәләрлә долу һәр гијмәтә шајан олмуш.
Билмирәм ше'рләриндә нә ләтафәт вар ким,
Бејтинин һәр бири бир чешмеји-һејван олмуш.
Мө'чүзүн фикри бизимчүн нә гәдәр зәнкиндир,
Чүмлә шаирләр онун фикринә һејран олмуш.
Һәр кәламында бәдаје јығылыб нәзмә дүшүб,
Хәлгинин һаллары һәр сәтрдә пүнһан олмуш.
Мө'чүзүн ше'ринә бахдыгча дедим: ешг олсун!
Көрүнүр, ше'рләриндән нә сүхәндан олмуш.
Шаирин кәр өзү јохдур, онун өлмәз јазысы,
Чүмлә шаирләрә һәр бејти бир үнван олмуш.
Вәтәни бағи-чинан тәк елә хош кәлди бизә,
Куја ки, һәр јери бир нәгшли ејван олмуш.
Вәслинә чатмады әл, чүн ону алмышды фәләк,
Әбәдилик бизә бир дөвреји-һичран олмуш.
Бу көзәл шаири јад етмәјиләндир ки, бу күн,
Бизә гисмәт бу гәдәр не'мәти-әлван олмуш.
Шүәра мәчлиси, һәм дә фүзәла мәчлиси вар,
Һәрә бир рәнкдә күлдәстеји-рејһан олмуш.
Шаиранә көрүнүр шаир олан мәһфәлләр,
Бу чәһәтдән шүәра чүмлә гәзәлхан олмуш.
Шүәранын чоху шөвг илә гәләм алмыш әлә,
Ше'рләр һәр тәрәфә көр нә дерәфшан олмуш.
Кәр олајды өзү бу әсрдә сөјләрди јәгин,
Хәлгдә чүнбүшә бах, көр нечә дөвран олмуш!
Мө'чүзүн мө'чүзәсиндәнди бу мәчлис гурулуб,
Сәдрдә сәдрнишин көр нечә хәндан* олмуш.
Гәбрдән дуркиләи, еј Мө'чүз, ширин данышаг,
Көркиләи дөврә нечә әср дерәхшан олмуш,
Һәр тәрәфдән әсәрәк јел кәтирир мүждеји-вәсл,
Кечди-һичран, һамы дилдадеји-чанан олмуш.

ГӘҺРӘМАНЛАР

(Дастан)

Һәр илин јахшы, көзәл бир фәсли вар,
Бу көзәл фәслин ады—фәсли-баһар.

Чун баһарда хош, сәрин јелләр әсәр,
Кушеји-чәннәт олар чөл сәрбәсәр.
Башлара һәр кушәдән күлләр јағар,
Һәр бахышдан мин мәһәббәтләр доғар.
Күл дүшәр ашигләрин даманинә,
Анд ичәр гәлбиндәки иманинә.
Дөврдән сүнбүл дүзәр сәрнизәсин,
Чөл гызыл ордуја истәр бәнзәсин.
Бағбан нәзмә салар өз бағыны,
Хош бәзәр, өз бағынын торпағыны.
Сәрв әкәр, рә'на әкәр, нәсрин әкәр,
Хару хәс бағда көрәрсә тез чәкәр,
Јасәмән бир кушәдә бајраг сачар,
Каһ занбаг, каһ гызылкүлләр ачар.
Кушеји-бағи-чинан олмуш совет,
Бәхтәвәр инсанилә долмуш совет.
Олду бүлбүл мәскәни бу күлүстан,
Ешгү вәчдә, шадлыға олду мәкан.
Бағбан бу мүлкү етди нобаһар.
Башлары күл јарпағын гылды нисар.
Вәчдә кәлди бу күлүстан бүлбүлү,
Чыхды јасдан, ешгилә тутду күлү.
Вәчд едәр бүлбүл тапанда өз күлүн,
Шәнләнәр күл дә, көрәндә бүлбүлүн.
Нобаһарын күнләриндән бир сәһәр,
Ешгилә хәндан оланда һәр бәшәр.
Бир көзәл гыз бир көзәл оғлан илә,
Бир тәпә үстә ләби-ханданилә.
Әјләшиб дикмишдиләр көз бир күлә,
Бәнзәјирдиләр олар бир бүлбүлә.
Каһ едир оғлан гыза разу нијаз,
Каһ едир гыз оғлана һәр гисм наз.
Һәр чәһәтдәнсә үрәкләр бир чалыр,
Мүттәфиг бир арзу илә галыр.
Тој нечә олсун да фикр еләрдиләр,
Һәр бири бир нәгшә зикр еләрдиләр.
Чохлу бу гисмәтдә сөһбәт етдиләр,
Ахырында бу гәрарә јетдиләр.
Издивач етсинләр бир илдән сора,
Гисмәт олсун каш һәр бир мәһчура
Бир белә садә һәјатә ешг ола,
Һәр бәшәр дүшсүн кәрәк бејлә јола.
Бир-бирин һәр ким севәрсә бар олар,

Орда ешгин руһу да бидар олар.
Хош дејәрләр, хош күләрләр һәр заман,
Орда тапмазсан јәгин рази-ниһан.
Мүлки-Шурада кәдәр әфсанәдир,
Һәр нә варса орда һәр инсанәдир.
Кечди хош күн, кәлди туфани-ғәза,
Чүн гәза кәлди гәзаја вер риза.
Гафил олма дүшмәни-гәддаридән,
Анланыр һәр атијә асардән.
Лејк дүшмән позмаға әмнијјәти,
Ахтарыр һәр бир дәгигә фүрсәти,
Бир-ики күн кечди олду сүбһдәм,
Гојду дүшмән о көзәл баға гәдәм.
Дүшмән, әмнијјәт вә чани-бәшәр,
Ганичән фашистләр, һитлерчиләр.
Ганлы әлләрлә бағы јолду олар,
Јандырыб күл бутәсин солдурдулар.
Бағбанын зәһмәтин намәрдләр,
Мин чинајәтлә фәнаја вердиләр.
Чох мәләксифәт, көзәл инсанлары,
Гызлары, арвадлары, оғланлары,
Рузү шәб зүлмилә налан етдиләр,
Евләрин һәр јандан талан етдиләр.
Һәр јерә од вурдулар, јандырдылар,
Аләми-инсаны одландырдылар.
Бир тәрәфдә ағлады мәзлумләр,
Бир тәрәфдә титрәди мә'сумиләр,
Күнбәкүн дә'ва гызыб олду шәдид,
Јанды, јандыгча дејиб һәлминмәзид.
Шәһәрләр јанды, бәшәр олду тәләф,
Һәр көзәл бир күлләјә олду һәдәф.
Һәр көзәл јер дөндү бир виранәјә,
Ләфзи-инсан дөндү бир әфсанәјә.
Әсләһә алды әлә шура гызы,
Парлады дүнја ичиндә улдузу.
Һәр киши дә'вајә кетди шөвгилә,
Чәнк едиб дүшдү ады дилдән-дилә.
Олду шура халгы сәрбази-вәтән,
Верди фитва чәнкә һәр бир әнчүмән.
Кәлди дә'ва мәскәни-мә'шугәјә,
Оғлан истәрди јетә мәһбубәјә.
Лејк фүрсәт вермәди дүшмән она,
Арзусу олду һәр јердән фәна.

Дүшмән алды шәһри, шәһр олду хәраб,
Оғланын гәлби јенә олду кәбаб.
Гыз нә олду шәһр алындыгдан сора?
Евләри виран олундугдан сора.
Бир түфәнк алды әлә аслан кими,
Чошду ганы одсачан вулкан кими.
Фәтһ едирди, ахтарырды өз күлүн,
Мин дилилә сәсләјирди бүлбүлүн.
Мә'шугундан ахтарырды бир хәбәр,
Чүнки бир ләшкәрлә етмишди сәфәр.
Лејк һеч кимдән күзариш билмәди,
Бу сәбәбдән дә үзү бир күлмәди.
Та гызыл орду јетишди фәтһилә,
Шәрһ алынды, гачды дүшмән кәнчәлә.
Беләдир ајини-рәсми-рузикар
Каһи гыш, каһи хәзан, каһи баһар.
Һәр тәрәфдән ләшкәри-сорхе-рәшид,
Ахды верди дүшмәнә зәрби-шәдид.
Та кәлиб бу шәһри дә фәтһ етдиләр.
Һәр чинајәт ејләјәнләр кетдиләр.
Танклар сындырды әввәл сәнкәри,
Дүшмәнин јексәр дағылды ләшкәри.
Оғланын танкы габаг олду рәван,
Дүшмәнин ордусун етди бағры ган.
Оғлан ордуда мисали-нур иди,
Дәстеји-танк ичрә чох мәшһур иди.
Күчәбәкүчә говурду дүшмәни,
Сөјләјирди кимсә јох тапсын мәни.
Та јетишди мәнзили-мә'шугәјә,
Бир хәрабә көрдү бәнзәр кучәјә.
Ахтаркән Кә'беји-амалыны,
Бихәбәрлик позду чох әһвалыны.
Дүшмәнин бу етдији зүлмүн көрүб,
Чох гәзәбнак олду өз танкын сүрүб
Та јетишди бир јерә һејран галыб,
Дүшмәни көрдү ки, сәркәрдан галыб.
Бир мәсәлсәлчи габагдан дүшмәни,
Атәшә тутмушду, кәсмир һәмләни.
Сөјләјирди: кимди бу имдад едән,
Дүшмәнин чанын алыб бәрбад едән.
Кимди бу јердә белә пүнһан олуб,
Белә бир мөвге дә чүн аслан олуб.
Чох бахыб бир дәстә партизан көрүб,

Бејрәги-Шураны да ләрзан көрүб.
Билди партизанды бу чәнк ејләјән,
Әрсәни дүшмәнләрә тәнк ејләјән.
Көрдү бир гыздыр, јаралы сызлајыр,
Күја бир арзуну о көзләјир.
Сөјләјир: өлдүм, мәрамә ирмәдим,
Һејф ола мәһбубими бир көрмәдим.
Ајрылыг етди мәни зарү зәбун,
Бурда игбалым да олду сәрникун.
Ким билир мән инди һарда галмышам,
Јарү јолдашдан кәнарда галмышам.
Еј вәтән, өлдүм јолунда ешг илә,
Вермәдим намусуму һеч бир әлә.
Дүшмәни һәр јердә памал ејләдим,
Һәр заман ичраји-амал ејләдим.
Хидмәтимдә етмәдим һеч бир гүсур,
Дүшмән ичрә салмышам шурү нәшур.
Таб едирдим, севкилим, ешгинлә мән.
Һеј алырдым мән хәбәр һәр кушәдән.
Сөјләди бу сөзләри биһал олуб,
Һушдан кетдикдә бәд әһвал олуб.
Бахды оғлан бир гыза, көрдү аман,
Јер олубдур һәр тәрәфдән ләхтә ган.
Гыз дүшүбдүр бир тәрәфдә зәхмдар,
Јарасындан ган ахыр, тутмур гәрар.
Сурәти торпагды, ганды јексәрә,
Зүлфү дә дүшмүш пәришан јерләрә,
Сәсләди ол дәмдә партизанлары,
Раһи-һечдә чан верән инсанлары.
Јарәни бир партизан тез бағлады,
Оғланын да синәсин гыз дағлады.
Бахды оғлан,—гыз нишанлымдыр,—деди,
Һәм күлүм, һәм руһи-чанымдыр,—деди.
Севкилимдир, өз күлүмдүр, аһ аман,
Ајры дүшмүшдүм јарымдан чох заман.
Бағрына басди о ганлы чисмини,
Зикр едирди иттисалән исмини.
Орда һазырлар да һејран галдылар.
Тахтын үстүндә гыза јер салдылар.
Гыз деди: Еј гәлбимә табү тәван,
Сән мәнә вердин әчәб бир имтаһан.
Чох ағыр јердә кәлиб тапдын мәни,
Гәлбдән мән бир мәләк билдим сәни.

Сән мәнә вердин һәјати-чавидан,
Һәм хилас етдин зүлүмдән бу заман,
Өлмәдим, тапдым сәни чаным кими,
Ешгими һифз етдим иманым кими.
Күлдү оғлан; сөјләди: Еј назәнин,
Еј мәним арами-гәлбим, нури-еjн.
Тәрк едән күндән сәни һеч бир заман,
Чыхмадын јаддан сән еј руһи-рәван.
Чох кечә фикринлә ачдым та сәһәр,
Гүдрәти-ешгинлә етдим фәтһләр.
Мүддәти-һичран әкәрчи чәкди тул,
Һәр мүсибәт кәлди дә етдим гәбул.
Лејк чатдым арзума чох көзәл,
Белә јазмышды гәләм рузи-әзәл.
Һәр нә истәрди бизә етди фәләк,
Кәлди вәсл әјјамы шад олмаг кәрәк.
Көрдү партизанлар әһвалы белә,
Гыз нишанлыјмыш һәмин оғланилә.
Кәлдиләр тәбрик үчүн чәшн етдиләр.
Чалдылар, ојнадылар, һәм кетдиләр.
Хошлугилә кечди күнләр рузү шәб,
Кәлмәди һеч кимсәјә бу иш әчәб,
Та гызын да лап сағалды јарәси,
Шадлыға дөнду дили-сәдпарәси.
Көч едиб һәм гојдулар чәнкә гәдәм,
Тутдулар дүшмәнләри раһи-әдәм.
Ешгилә дәваја мәшғул олдулар,
Аләми шөһрәтлә дә долдурдулар.
Ашигү мә'шуг јетди бир-бирә,
Шадү хәндан кетдиләр һәр бир јерә.
Дүшмәнин һәр ан һәјатын гырдылар,
Һәр јерә үз гојдулар, сындырдылар.
Кетдиләр инсанлар азад етмәјә,
Һәр хәрабә мүлки абад етмәјә.

Кечди күнләр Берлинә кирди олар,
Орда ал бајраг олунду бәргәрар.
Онлара әһсән деди чүмлә чаһан,
Доғду күн нурилә долду асиман.
Ачды күлләр, өтдү бүлбүлләр тамам,
Әһримәндән елләр алды интигам.

ЛЕНИН НАМИНƏ

Десəм ки, доғмајачаг һеч ана мисал Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə кəмал Ленин.

Камалинин ишығилə чаһан ишыгланды,
Бинаје-зүлмү ситəм од тутуб тамам јанды.
Бəшəр ишыглыға чыхмагла көр нə шадланды,
Дејəр чəһалəт олур инди пајмал, Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

Ленин дејəрди бəшəр гуртула бу гəмлəрдəн,
Баһар ола, ача күллəр чаһанда һəр јердəн,
Нə зүлм ола, нə чəһалəт, бəшəр күлə бирдəн,
Мəлал кетсə чаһандан кедəр мəлал Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

Ленин дејəрди гырылсын кəрəк һамы зəнчир,
Бəшəр һасарда галмаз, дејил бəшəр нəхчир,
Бу һалгалар бəшəри мəһв едир, үрəк инчир,
Бу дəрси əзбəр едибдир бу күн ричал, Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

Ленин дејəрди, бəшəр ишлəсин кəрəк јексəр,
Нəдир бу һөкм рəванлыг едир шəр сəрвəр,
Бу күн кəрəк јашасын əдл илə тамам бəшəр.
Белə оланда тəчəлла едəр чəмал Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

Советлəр өлкəси бир рөвзеји-чинан олду,
Ленин бу рөвзеји-ризвана бағбан олду,
Күл ачды əтри чаһан əһлинə əјан олду,
Чаһана сабит олунду надир хəјал Ленин.
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

Бəшəр сəадəт үчүн сүр'əтилə атды гəдəм.
Гурулду дөвлəти-шура, јыхылды зүлмү-ситəм
Чəһалəтин гапысы бағлы галды, јазды гəлəм,
Дур еј бəшəр ки, јолундан чыхыб һилал Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

Демə вəфат ејлəјибдир Ленин, Ленин өлмəз,
Олан зəифлəрə јавəр мүəјјəн өлмəз,
Чаһаны күлшəн едəн бир бəшəр јəгин өлмəз,
Нə гəдəр вар бу чаһан олмасын завал Ленин,
Инан ки, чох аз олар дəһрдə камал Ленин.

ГЫЗЫЛ ОРДУ

Гызыл Орду бу дүнјаја һәјати-чавидан верди,
Һәјаты мәһв олан инсанлара руһ рәван верди.
Фашист ордусу јандырмышды дүнјаны рәзаләтлә,
Гызыл Орду кириб мејданә дүнјаја аман верди.
Бәсирәтлә бахсан әкәр көрәрсән чүмлә милләтләр,
Гызыл Ордуја тә'зим ејләјиб гәлб ниһан верди.
Кәл еј милләтләрин пәште-пәнаһы меһрибан орду,
Сәнә ә'мали-пакын гәлби-пакымдан мәкан верди.
Ачыб ағушуну аләм дејир: кәл, еј гызыл әскәр,
Сәни бикәсләрә јавәр худаји-меһрибан верди.
Бәшәр азад галмаг арзусун истәјир сәндән,
Сәни зәнчири-зүлмү гырмаға дөвр заман верди.
Сән илә күл ачар аләм, күләр бу гәмли инсанлар,
Гызыл Орду бу дәвада көзәл бир имтаһан верди.
Сәнин сәрвиназын бәрги ишыгландырды бу дүнјаны,
Фашистин бајрағын јыхды, зәифә бир тәван верди,
Фашист ордусу һәр тифли-сағири јандыран күндә,
Гызыл Орду јығыб бүлбүлләрин һәм ашијан верди.

АЗӘРБАЈЧАН

Азәрбајчан, дә'ва күнү асланларын вар сәнин,
Мәдәнијјәт тарихиндә инсанларын вар сәнин.

Низами тәк шаирин вар, дүнја она фәхр едир,
Сабиринин дузлу сөзүн дүшмән көрүр гәһр едир,
Хаганиләр, Фүзулиләр, Нәсимиләр сеһр едир,
Вагиф кими шаирләрдән диванларын вар сәнин,
Мәдәнијјәт тарихиндә инсанларын вар сәнин.

Молла јазан журналувун халг ичиндә ады вар,
Јаздыглары сөзләринин ләззәти вар, дады вар,
Ләтифәләрлә долудур, ичиндә һәр зады вар,
Көрән билир ширин-ширин бәјанларын вар сәнин,
Мәдәнијјәт тарихиндә инсанларын вар сәнин.

Азәрбајчан, чох олмусан алимләрин мәскәни,
Халгын олуб һәр заманда чәһаләтин дүшмәни,
Сәнсән мәним шанлы елим, чох севирәм мән сәни,
Күнәш кими парлаг олан заманларын вар сәнин,
Мәдәнијјәт тарихиндә инсанларын вар сәнин.

Сән фашистин белин бүкдүн гүдрәтинлә, әлинлә,
Гујулардан чыхартдығын нефт адында селинлә,
Көмәк етдин јолдашлара, хош бәјанлы дилинлә,
Зәфәр тапдын дә'валарда, нишанларын вар сәнин,
Мәдәнијјәт тарихиндә инсанларын вар сәнин.

Фәләк бизи ајры салыб, чох бөјүкдүр елимиз,
Дүнја билир бирдир бизим нәсибимиз, дилимиз,
Гој јағылар билсин бизим бүкүлмәздир белимиз,
Дөјүшләрдә галиб чыхан чаванларын вар сәнин,
Мәдәнијјәт тарихиндә инсанларын вар сәнин.

ОКТЈАБР

Октјабр инглабы аләми шад еләди,
Һәр хәрабә мүлки бу бајрамла абад еләди.
Октјабр бајрамы сындырды зүлмүн пајәсин,
Салды һәр бир ханиманын башына өз сајәсин.
Судәмәр бикәс ушаглар, тапды һәр кәс дајәсин,
Октјабр зүлмдән дүнјаны азад еләди.

Октјабр ингилабында ачылды күл-чичәк,
Руһи-аләм рәгсә кәлди, ешгдән күлдү мәләк,
Парлады улдуз о күндә мат олду чәрхи-фәләк,
Көрдү набүд олду чар, аләмдә бидад еләди.

Октјабр ингилабы верди гүдрәт миллләтә,
Гурду Шура дөвләтин, милләт јетишди иззәтә,
Таги-шәстин дүшмәнин мәһв етди, салды зилләтә,
Һәр бүкүлмүш гәдди ачды сәрвү шүмшад еләди.

Чох јаша, еј Октјабр бајрамын бәрпа едән,
Сән едибсән мүлки-шураны белә бағү әдан,
Сән баш олдун халгына, олмаз јәгин башсыз бәдән,
Фикри-пакин милләтә һәр јердә имдад ејләди.

Сән Гызыл орду јаратдын, чөлләри етдин чәмән,
Харү хәс јанды, әкилди һәр јериндә јасәмән,
Күлләр ачды мүлки-шурадан говулду Әһримән,
Дүшмәни-шура әзаба дүшдү, фәрјад ејләди.

ҺҮСЕЈН СӘҺҺАФ

Һүсејн Сәһһаф 1906-чы илдә Тәбриз шәһәриндә дүнјаја кәлмишдир. Шаир Мирзә Шәриф адлы бир молланын гәдим үсулла мәктәбиндә тәһсил алмышдыр. Атасы јохсул, һәјат шәраити ағыр олдуғу үчүн Сәһһаф охумагла бәрабәр, чилдчи јанында шакирдлик етмиш вә бу иши өзүнә сәнәт сечәрәк чилдчиликлә мәшғул олмушдур. Мәһз буна көрә дә о, «Сәһһаф» тәхәллүсүнү гәбул едәрәк ше'рләрини бу ад алтында јазмышдыр.

Сәһһаф 12 јашындан башлајараг заманын тәгазасына мүнасиб ноһәләр, һәчвләрлә бәрабәр, комик вә сатирик әсәрләр дә јазмышдыр.

Әксәријјәти ана дилиндә олмагла шаирин 40 мин бејтә јахын ше'ри вардыр.

Шаир «Сәһәнд», «Азәрбајчан», «Вәтән јолунда» вә дикәр Тәбриз, Теһран гәзетләриндә чыхыш етмишдир.

Һүсејн Сәһһаф комик вә сатирик әсәрләрини хүсуси истеʼдадла јазмышдыр. О, дили садә, тәбии, рәван вә ифадәләри ајдын бир шаирдир.

ВӘТӘН ГУРБАНЫЈЫГ

Ешг ола ешг илә азадлыг севән бир милләтә,
Гојдулар сидг илә мәрданә гәдәм һүррријјәтә,
Гүввәти-гәлб илә игдам етдиләр бу нәһзәтә,
Гәринәләр зилләт чәкән елләр јетишди иззәтә,
Азәристанда олуб милли һөкумәт бәргәрар,
Азәр өвлады бу күн дүнјаја ејләр ифтихар.

Иттифаг илә бу күндә вермишик биз әл-әлә,
Әһли-Азәрбајчан олмуш тәмами јекдилә,
Иттиһадилә бүтүн дүнјаја салдыг вәлвәлә,
Гојмарыг бир дә вәтән өвлады дүшсүн мүшкүлә.
Алмышыг мухтаријјәт, гәмли көнүлләр шад олуб,
Ширләр зәнчири-истибдадидән азад олуб.

Биз мүчаһидләр бу күн лазымды ки, бир сан верәк,
Аләмә азадихаһлыг гүдрәти е'лан верәк,
Чанү дилдән һазырыг миһән јолунда чан верәк,
Рәһмсиз дүшмәнләрә бир дә чәтин имкан верәк.
Һаггымыздан кечмәрик та чанда чан вар бәрмәла,
Мүртәчеләр гојмарыг олсун бизә фәрман рәва.

Гол веририк биз бу милли дөвләтә вичдан илә,
Һазырыг мөһкәм ирада, бир гөв'и иман илә,
Әмрини ичра едәк сидгилә, башү чан илә,
Фәхримизди бу мәрам үстә бојансаг ган илә.
Раһи-миһәндә мүчаһид олмаса күлкүн кәфән,
Ашкар олмаз чаһанда мә'ниjи-һәблүлвәтән.

Биз вәтән гурбаныjыг, јохдур өлүмдән бакимиз,
Пак мәрам истәр бу күн дүнjадә гәлби-пакимиз.
Күлстан олсун вәтән, күлләр битирсин хакимиз,
Шад олур рәһбәрләри илә бу дили-гәмнакымыз,
Ашигик рузи-әзәлдән миһән илә рәһбәрә,
Дөзмүшүк, сәбр еjләрик дүнjада һәр мүшкүлләрә.

Һәр фәдаи гәһрәман гүдрәтлидир бир һәнкдән,
Галмарыг һәркиз далы биз әрсәликдә чәнкдән,
Гачмарыг дүшмән нә гәдри олса арү нәнкдән,
Еjләмәз шири-жәjан вәһшәт вәли пәләнкдән,
Чүн галыб сәрмәшг дәва бизләрә о сәрдаридән.
Ирсдир чүр'әт фәдаи халгына саларидән.

Гәһрәманлар сәрви-бәстан тәк дурублар сәфбәсәф,
Милләтү миһән јолунда әлләширләр чан бикеф,
Мүртәчеләр дәстәсин онлар едәр тирә һәдәф,
Мүтләга дүнjада олмаз бундан артыг бир шәрәф,
Сәфһеjи-тарихә сәбт еjләр бу вәсфи—рузикар,
Та чаһан вардыр галар бу сә'jи-һиммәт јадикар.

МИЛЛИ ҺӨКУМӘТӘ

(Сабирә нәзирә)

Еj шәрафәтли вәтәндашлар, һәмиjjәт вахтыдыр,
Сә'jү чиддиjjәт кәрәкдир, инди геjрәт вахтыдыр.

Шами-мөһнәт кетди, бидар ол, кәлиб вәхти-сәһәр,
Сә'ју чиддијјәтдә көрдүз вардыр бир тә'би әсәр,
Мүхтәсәр кушеш бу әснада вериб күллу-сәмәр,
Мүртәчеләр мәһв олуб, милли һөкумәт вахтыдыр.

Вахт—хош, нијјәт көзәл, мәгсуд—хош, һәнгам—хош,
Дөвр—хош, тәдбир—хош, амал—хош, әјјам—хош,
Һеј'әти-мәһбубумуз хош, сүбһ хошдур, шам хош,
Ач көзүн, еј шанлы милләт, јахшы фүрсәт вахтыдыр.

Еј чаванлар, халгымыз сиздән кәрәк дилшад ола,
Чәһд един мүлки-вәтән башдан-баша абад ола,
Та чаһан вар кушеши-сә'јиз чаһанда јад ола,
Имтаһан әјјамыдыр, кәсби-шәрафәт вахтыдыр.

Еј мүбариз гәһрәманлар, еј вәтән гардашларым,
Еј вәтән уғрунда чанындан кечән јолдашларым,
Кечди гәм әјјамы, мөһнәт ишләрим, көз јашларым,
Мөвгеји-вәчдү шәфәгдир, чәшнү ишрәт вахтыдыр.

Гәһрәманлар өвчи-иззәтдә ачыблар балү пәр,
Иртичанын сәмтинә һәрдәм олурлар һәмләвәр,
Вурдулар һәр бир тәрәфдә бедәги-фәтһү зәфәр,
Милләти-азадхаһин галибијјәт вахтыдыр.

Һәр кәс өз гәдринчә инсафу мүрүввәт ејләсин,
Хәлгимиз өз нөвбинә һәр нөв хидмәт ејләсин,
Бир-бириндән дәһрдә дәф'и-мәзәррәт ејләсин,
Бирләшин гардаш кими меһри-мәһәббәт вахтыдыр.

Милләти-Азәр бу күн вачибди версин әл-әлә,
Иттиһад етсин кәрәк, олсун тәмамән јекдилә,
Иттифаг илә салын бүнјади-зүлмә вәлвәлә,
Мөвгеји-ширкәтди, изһари-шүчаәт вахтыдыр.

Сејли-зүлмилә хәраб олмушду Азәрбајчан,
Азәристан әһлинә олмушду виранә мәкан,
Миһән олмушду нәзәрдән бир позулмуш күлүстан,
Инди фүрсәт вар, бећәмдүлла, имарәт вахтыдыр.

Мүртәче кәтди чөвланә шәгавәт атыны,
Верди хаинләр бу мүддәтдә бүрузә затыны,
Милләтә атырдылар һәр нөв тәһмилатыны,
Зүлмдән гуртардыг, инсафу мүрүввәт вахтыдыр.

Дүшдү хаинләр ајагдан хар олубдур ришвәхор,
Хаини-милләт бу возеһдир, олур нанајидар,
Пајидар олсун көрүм бу һеј'әти-милләт мәдар,
Барилаһә сән гәбул ет, истичабәт вахтыдыр.

Нәғмә башлар шөвг илә әлдә Сәһһафин гәләм,
Шәрһи-һали-милләти ејләр бачардыгча рәгәм?
Һејәти-милләт, фәдаи вәсфин ејләр дәмбәдәм,
Гәдрданлыг фәрздир, шүкрани-не'мәт вахтыдыр.

МИЛЛИ ҺӨКУМӘТИН ГУРУЛМАСЫ

Шүкруллаһ әлә кәлди јенә һүрријјәтимиз,
Јашасын һеј'әти-милли, јашасын милләтимиз.

Нә гәдәр варды бу дүнја сизә һәг јар олсун,
Дүшмәниз һәр ики дүнјада көрүм хар олсун,
Мәрһәба, шанлы фәдаиләримиз вар олсун,
Чалышыб кәлди дүбарә јеринә иззәтимиз.

Нечә илләрди ки, тутмушду бизи зүлмәти-зүлм,
Бир бөјүк гүссеји-дилсуз иди кејфијјәти-зүлм,
Мәһв олуб шанлы әдаләтлә бу күн гүдрәти-зүлм,
Мәрһәба милләти-миһән, јашасын гүдрәтимиз.

Азәристан, јенә өз халгыны дилшад еләдин,
Сән о јерсән ки, һамы милләти азад еләдин,
Көрүм абад оласан, милләти абад еләдин,
Тутуб афагы бу күн шөвкәтимиз, шөһрәтимиз.

Иртичанын бу күн елдә гырарыг ришәсини,
Әдлилә зүлм бинасына вуруб тишәсини,
Ганичән шәхсләр етмишди чәфа пешәсини,
Салды бир дәфә ајагдан нечә көр зәрбәтимиз.

Милләтин индијәдәк зүлм илә батмышды сәси,
Бу јә'гинимди, кәсилмишди һәмишә нәфәси,
Бу кешакешдә сән олдун вәтәнин дадрәси,
Күн кими заһир олуб аләмә чиддијјәтимиз.

Рүшвәхор иди бу јерләрдә идарәт тамам,
Атәши-рүшвәтилә јанды һамы хас илә ам,

Мүртәчеләр еләмишди һамынын сүбһүнү шам,
Күнбәкүн, илбәил артырды гәмү зилләтимиз.

Та гијам ејләди бу мүлләти-гәмпәрвәримиз,
Бүрчү-иззәтдә ишыгланды бу күн әхтәримиз,
Кетди гәм күнләри, шад олду дили-мүзтәримиз,
Галмады гәлбдә асари-гәмү мөһнәтимиз.

Аз замандыр ки, верибдир һамы милләт әл-әлә,
Гырыла гејди-әсарәт дәхи ишләр дүзәлә,
Верилә сүлһү сәфа әдлилә бејнәлмиләлә,
Вар бизим дә һамы милләтләр илә ширкәтимиз.

Та чаһан вар јашасын, һејјәти-милли јашасын!
Гүдрәтү шөвкәтү һејсијјәти-милли јашасын!
Һәшр олунча әләми-нүсрәти-милли јашасын!
Јашасын һеј'әтимиз, һеј'әти-миллијјәтимиз!
Ашикар ејләдиләр мә'нији-һәблүлвәтәни,
Јашасын һеј'әти-милли, јашасын әнчүмәни!

ГӘЗӘЛЛӘР

Бир бүлбүләм күл ешги алыбдыр тәванымы,
Еј бағи бан, дағытма мәним ашијанымы.

Мән ешг сиррин ејләрәм әғјардән нәһан,
Сән ашикарә салма бу зари-нәһанымы.

Илки гәза јазыбдыр әзәл күндә синәмә,
Бир күлдән өтрү вурмаға мин харә чанымы.

Дөндәрмә гана бағрымы күл гөнчәси кими,
Әршә учалтма пәрдәбәпәрдә фәғанымы.

Чүн ешг әглә галиб олуб, лаүбалијәм,
Фикр етмәрәм бу барәдә суди-зијанымы.

Гурбани-ешги-јар мәһәббәт фәдасыјам,
Мән вермишәм әзәлдән сәнә имтаһанымы.

Чанан јолунда вермәјә чан дилхошам өзүм,
Бу шәртилә өләндә кәсә јар јанымы.

Ахыр нәфәсдә бир дә көрәм күл ҹәмалыны,
Шәбнәм кими нисар едән әшки-раванымы,

Олсам да гәтл ешги-сәри-куји-јаридә,
Гојмаз Сәһһаф мәһв ола наму нишанымы.

АЈРЫЛМАЗ

Баһар мөвсүмү бүлбүл чәмәндән ајрылмаз,
Шүкүфтәләнмәсә күл, пираһәндән ајрылмаз.
Гәми-хәзанә дөзән әндәлиб, күл фәсли,
Фишари-харилә сәһни-чәмәндән ајрылмаз.
Мәним дә мүрғи-дилим пәршикәстә бүлбүл тәк,
Кәмәнди-зүлфи-шикәндәр шикәндән ајрылмаз.
Нечә мән әл көтүрүм түррәји-сәмәнсадән,
Шәмими-бәрки-күли-јасәмәндән ајрылмаз.
Сәба, бу әрзими әрз ет о маһи-рухсарә,
Әзизи-хәлг олан ахыр вәтәндән ајрылмаз.
Көрәндә ашиги мә'шугәси кедир сәфәрә?
Тәәччүбәм ки, нечә руһ бәдәндән ајрылмаз.
Хәјали сәгрилә мәндән никарым ајрылса,
Өлүнчә ашиги бејтүлһәзәндән ајрылмаз.
Һәмишә дилдә дејирдим о әнчәми-рәхшан,
Бу чәм'и тәрк еләјиб әнчүмәндән ајрылмаз.
Нәваи-Бәрбәт, чәнки-рүбабилә хош олан,
Кедәндә бағи-күлүстанә сәндән ајрылмаз.
Һәгигәт әһли олан еј никари-шәккәрләб,
Сәһһаф тәк бејлә ширин сухәндән ајрылмаз.

ИШЫГЛАНДЫР ДҮНЈАНЫ

Ҹәмалын шө'ләси чанә, ишыгландырды дүнјаны,
Хәҹаләт ејләди һүснүн фәләкдә маһи-табаны.
Вәчаһәт мүлкүнә бир шәһријари батәсәллүсән,
Одур әфвачи-һүснүн ејләјиб тәсхир дүнјаны.
Әкәр бичарә Мәчнун бир нәзәр көрсәјди рухсарын,
Атарды өз башындан, еј пәривәш, шури-Лејланы.
Дедим бир бусә вер лә'ли-ләбиндән, еј гәмәр тәл'әт,
Дедин кәр вермәсән чан нәгдини, јох мәндә имканы.
Сәбаһи-ејшими дөндәрди һичрин бир шәби-тарә,
Ишыг күндүз көзүмдә олду сәнсиз лејли-зүлманы.
Апарды дәрди-һичранын тәвану сәбрими дилдән,

Беғејр әз шәрбәсти-чәслин бу дәрдин јохду дәрманы.
Риіјази-һүснүнә хали-сијаһын етмисән дәрбан,
Көрүб ким бир шәһин афагда һиндуди-дәрбаны.
Мүһәггәгдир тәравәтдән салыр нур рухун чана,
Никаристани-Чин олса вә јахуд сурәти-Мани*.
Өзүн күл, көзләрин нәркиз, ләбин гөнчә, сөзүн шәккәр.,
Гәрибә басәфа күлшәнди, јох бир зәррә нөгсаны.
Сәһһаф, һәр ким бу доггуз сәтр ше'рә фиркини версә,
Биләр мәнзурини, ејләр мүәјјән исми-чананы.

МӨ'ЧҮЗҮН РУҺУНА

Еј шаири ширин-зәбан; еј фәхри-Азәрбајчан,
Шаһбази-әчи-ешгисән, еј Мө'чүзи-хүлди-ашијан.
Исми шәрифиндир Әли, Мө'чүз тәхәллүсдүр сәнә.
Олмаз дәхи бир кимсәјә бундан кәзәл нами-нишан.
Нури-кәламын аләми тутмушду сәртасәр сәнин,
Маһи-мүнәввәр тәк сөзүн олмушду аләмдә әјан,
Сәндән тапыбдыр дәһрдә рөвнәг фәсаһәт күлшәни,
Сәршари-тәб'индир ахыб дүнјада чүн аби-рәван.
Һикмәтди јексәр сөзләрин, зөвг әһлинин устадысан,
Һәр јердә вар бәзми-әдәб, әшшарин елијиб күлситан.
Ва һәсрата кетдин өзүн, кәсдин чаһандан үлфәтин,
Олдун ишыглы күн кими әбри-түраб ичрә ниһан.
Һәрчәнд һичранын сәнин алмыш көнүлләрдән гәрар,
Зәһри-фәрагын ләлә тәк әһбабын ејлиб бағры ган.
Лакин бизи арам едән шәһди-кәламындыр бу күн,
Галмыш вүчудундан сәнин бир јадикари-чавидан.
Үшшағи-ешгин чәзбәси чәкди мүгәддәс јурдуна,
Сән ач көзүн, лүтф гыл, бир хаби-раһәтдән ојан.
Дур ајаға көр нечә шанлы вәтән јолдашларын,
Шуридә бүлбүл кими һичриндә ејләрләр фәған!
Мө'чүза, санма вәтәндә сәнин гәдрини билән,
Јүз минләр сидг илә вар өлкәмиздә гәдрдан!
Дүнја нә гәдри вар јәгин дүшмәз бу дилләрдән адын,
Сән зиндеји-чавидсән һәр ләһзә, һәр күн, һәр заман.
Бу шанлы торпагдан сәнин кәрчи дүшүб гәбрин кәнар,
Даим кәзәр руһун гушу бағи-беһишти шадиман.
Мин шөвгилә кәлдик бу күн етдик зијарәт јурдуну,
Руһун һәмишә шад ола, еј Мө'чүзи-ширин- зәбан.

ШИРЛӘР МӘСКӘНИ

Еј вәтән, бир күн ола сән бизи дилшад едәсән,
Мәhв едиб залими, мәзлумлара имдад едәсән.
Зүлм зәнчирин ачыб хәлгини азад едәсән,
Сән шәhамәтлә әдаләт евин абад едәсән.
Гәhрәманлар анасы, ширләрин мәскәнисән,
Мәдәнијјәт севән азадәләрин күлшәнисән!

Ләлү мәрчанды бүтүн торпағын, еј шанлы вәтән,
Бахырам hәр тәрәфә күлдү, чичәк, сәрү сәмән.
Бу шәрафәтдә јер олмаз, бу тәравәтдә чәмән,
Сәнин уғрунда мүчаhидләр олуб лаләкәфән.
Су верән бағларына тазә чаванлар ганыдыр,
Гырмызы күлләрин әлдә сөзүмүн үнваныдыр.

Сел тәк үстүндә ахыб зүлмлә наhаг ганлар,
Бојаныб ганларына шанлы рәшид оғланлар.
Вермисән минләр илә шанлы, чәсур гурбанлар.
Алачаг ганларыны инди гәјур инсанлар.
Хош о күндән ки, бу сөзләр олачагдыр әмәли,
Кәсәчәк зүлмү ситәм ришәләрин гүдрәт әли.

Гојмусан дағларын илә башына тачи-шәрәф,
Бу шәрафәтлә оламмаз сәнә бир өлкә тәрәф.
Күнбәкүн артырыбан гәмли көнүлләрдә шүәф,
Чох фәда елләр олубдур раhи-ешгиндә тәләф.
Чүмлә Шәрг елләринин мәркәзи-hүрријјәтисән,
Азәристандыр адын, јер үзүнүн чәннәтисән.

МӘММӘДҺҮСЕЈН ШӘҺРИЈАР*

ГӘМ БАСДЫ ГӘЛЈАНЫМЫ

Гышын гәрә гејиди алыб мәним чанымы,
Хортдан дејиб гочалыг, кәсиб мәним јанымы.
Бу сигар да зәлитәк дүшүб мәним чанымa.
Додаг-додаға гојуб сорур мәним ганымы,
Сазаг сазын гурараг, гулагды санки бурур—
Чәкибдир иплијими, гырыбды гејтанымы.
Јенә гышын гошуну пајыз маршын чалараг
Кәрдидә варса бичәр лаләни, рејһанымы.
«Үшүдүм һа үшүдүм»,—дејир мәним дәрдими,
Күрсү товун итириб, ахтарыр дәрманымы.
Пајызламыш зәмијәм, вәрјан мәнә нә кәрәк,
Дөнәркә дөндәрәчәк дөндүкчә вәрјанымы.
Гој чалхасын бизи бу зәманә неһрә кими,
Мәним судум чүрүјүб, туршатсын ајранымы.
Дејәр дилим, гәләмим: ишдән салан мәни дә
Ишдән салыб, итириб пак адымы, санымы.
Һејдәрбаба јолутәк јол бағланыб үзүмә,
Овчу фәләк охлајыб сүрүјлә чејранымы.
Назлы јарым кедәли сөнүб мәним чырағым*,
Хан варса да нә кары, евин ки јох ханымы.
Мәрјәм көчүб кедибән, Шәһрзадым да кедир**,
Фәләк әлимдән алыр дүррүмү, мәрчанымы.
Јетимтәк үз-көзүмү нејбәт басыб, басачаг,
Јаман гарышдырачаг сәлгәми, сәһманымы.
Нә диз вар ки, сүрүнүм, нә үз вар ки, гајыдым,
Нә јүк галыб, нә јабы, сојубла карванымы.
Елдән мәни гочалыг азғын салыб, салачаг,
Итирди Тәбризими, удузду, Теһранымы.
Бизим чајханамызда төкәндә чај гонаға
Долдурду зәрдаб илә мәним дә финчанымы.
Гәлјанла, Шәһријарым, галдыр гәми, бахалым,
Мән дә хорулдадырам, гәм басды гәлјанымы.

Тәрчүмеји-һалы һаггында бах II чилдә.

ГАЧАГ НӘБИ

Дур гәфәс гапысын бир ачах, Нәби,
Гошулаг гушлара бир учах, Нәби.

Газамат истиди јата билмисән,
Аналар бешијин сата билмисән,
Аталар јурдуну ата билмисән,
Гејрәтүн гурбаны ај гочах, Нәби.

Он беш ил кавурун, зүлмүнә дөздүн,
Һәр нәгшә чәкдисә, нәгшәсин поздун,
Шимди ки, обадан, елдән әл үздүн,
Гәм јүкүн чатмышам, дур гачах, Нәби.

Дөрд бир дөврәмизи салдатлар алды,
Галалар учалды, гаранлыг салды,
Зинданун ишыгсыз, күнәшсиз галды,
Һүммәтүн учадыр, дам алчаг, Нәби.

Дедин бәс вәтән дә сабиг вәтәндир
Көрдүн ки, достун јох, һәпси дүшмәндир.
Вәтәндән галан бир гуру көвшәндир,
Ондáн да әл чәкиб ваз кечах, Нәби.

Чөлләрдә чәкмишдим вәтән зилләтин,
Кәримиш үзүндән чәким гүрбәтин,
Гырырам вәтәнин ипин, үлфәтин,
Чијәрдән ајрылмыр бир пычах, Нәби.

Вәтәндән дојмушам, Нәби, гынама,
Дур кедәк, бу халгы артыг сынама,
Дур көрүм, бу ағач бәнзир анама,
Телиннән гој гырым бир сачах, Нәби.

Һаралы олмалы, биләбилмәдик,
Ганларын ләкәсин силә билмәдик,
Бир дә биз бу јана кәлә билмәдик,
Аразын сујундан бир ичах, Нәби,
Гејрәтин гурбаны, ај гочах Нәби!

АМАН АЈРЫЛЫГ

Бизи јандырыр јаман ајрылыг,
Бу дарыхдыран думан ајрылыг,
Баша соврулан саман ајрылыг,
    Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Бир көзүн ачар, бир көзүн јумар,
Аразы сәрин көрдүкдә умар,
Хәзәри дәрин көрдүкдә чумар,
    Гәм дәрјасына чуман ајрылыг,
    Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Аразым вурсун баш дашдан даша,
Көз јашы кәрәк башлардан аша,
Нечә јад олсун гардаш гардаша,
    Нә дин ганыр, нә иман, ајрылыг,
    Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Дедим: ајрылыг, гынама мәни,
Сәни көрмүшәм елләр дүшмәни,
Јүз мин кәрә дә сынајам сәни,
    Аман ајрылыг, һаман ајрылыг,
    Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Көјләрин, күнүн, ајын кизләдир,
Улдуз ахтырыр, сајын кизләдир,
Охуну атыр, јајын кизләдир,

    Гәддими едән каман ајрылыг,
    Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Сән унутсан да, Сүлејман, мәни,
Унутмајачаг Шәһријар сәни,
Јаз кәләр бүлбүл гапсар чәмәни.
    Индилик севсин заман ајрылыг,
    Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Ајрылыг кәлә бир кәрәм гыјла,
Бир нечә күндә биздән ајрыла,
Гәм дә биз тәк сола, саврыла.
Һаны бир белә куман, ајрылыг,
Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

Амансыз көзүн јуман ајрылыг,
Чансызлығындан уман ајрылыг,
Ганла јазылмыш роман ајрылыг,
Аман ајрылыг, аман ајрылыг!

ДӨЈҮНМӘ ВӘ СӨЈҮНМӘ

Бир гәрн дә гардашдан узаглашмаг олурмуш?
Гардаш дејә бир өмр сораглашмаг олурмуш?
Бирдән дә бу гардашла гучаглашмаг олурмуш?
Бунлар елә ки, әрз еләдим, кәлди вә олду,
Мән һәр нә маһал фәрз еләдим, кәлди вә олду!

Биз ајрылалы гәрнди гардашларымыздан,
Ләшләр кими ајры дүшәли башларымыздан,
Үзмүш әли гафгазлы гарындашларымыздан,
Көр мән нә һал оллам белә дастаны көрәндә
Бирдән дә Әлијев* кими асланы көрәндә!

Гардаш, көзүм ахтармада гој бир сәни тапсын,
Ешгим тилисим дағлары Фәрһад кими чапсын,
Дүшмән вар исә, дөшләрини тәндирә јапсын,
Һәсрәт галалы биз сизә бир гәрн јарымдыр,
Ағлар көзүмүн шаһиди, ше'рим, сетарымдыр.

Оғраш гашалан һәлмә, көзү гашдан ајырмыш,
Чәллад тијәсилә бәдәни башдан ајырмыш,
Чандан чијәри, гардашы гардашдан ајырмыш,
Бир милләтә дүнја боју бир фачиә доғмуш,
Биз елләрин ол гәһрәман еһсасыны боғмуш.

Јатсын јава көзләр, һәләлик бәхти ојатдым,
Ел архама чатдыгда гәми, гүссәни атдым,
Гардаш, сәни тапдыгда дәрин арзума чатдым,
Санки Бакыны, Кәнчәни вердин мәнә, гардаш,
Тапдым елими, архамы, гурбан сәнә, гардаш.

Сән тәһвил алырсан мәни, гардаш да санырсан,
Минләр јад ичиндә мәни көрчәк дә танырсан,
Гәлбимдә, дилимдә нә сөзүм варса ганырсан,
Рүстәм, Бакыдан сөјлә мәнә, чан сәнә гурбан,
Тәбриз сәнә лајиг нәди, Теһран сәнә гурбан.

Гардаш, јенә сәнсән ки, далымда дајаныбсан,
Гардаш јата билмәзсә, ујубкән ојаныбсан,
Мән һәр ода јанмышсам, она сән дә јаныбсан,
Јад гардаш оламмаз бизә, гардаш да јад олмаз,
Гәлбим сән илә шад олу, сәнсиз дә шад олмаз.

Дүздүр ки, сизин ингилабыз халгы ајылтды,
Чапгын мал олан, мал-давар олсун да, гајытды
Амма бизим инсанларымыз кетди ки, кетди,
Гафгаз гајыдыб дөнмәди һеч өз мәдарындан,
Гисмәт һәлә јох Шәһријара Бәхтијарындан.

Гардаш, сәнә гурбан, бу саламы көтүрәрсән,
Ол гәһрәман елләрдә кәзәркән јетирәрсән,
Ордан да кәләндә бизә шадлыг кәтирәрсән,
Дејнән Дүмүрүл бүрчүнү дүшман јыха билмәз,
Гардаш нә гәдәр јадлаша, јаддан чыха билмәз.

Саргынды о сүсәнләрә, сүнбүлләрә көнлүм,
Бүлбүл кими гандыр о гызылкүлләрә көнлүм,
Ваһидләрә, Габилләрә, Бүлбүлләрә көнлүм,
Шаир олалы борчлуду Сабирләрә руһум,
Вурғунду Сүлејман кими саһирләрә руһум.

Раһимли, Сүлејманлы көрүм Бәхтијар олсун,
Күлкүн бачым Азәр гадыны бәргәрар олсун,
Осман, Нәби, Күрчајлы, Рәсул, Тудә вар олсун,
Фүрсәтдә Сәһәнд илә сизә күл сәпәрик биз,
Һәр көз сизи көрмүшсә, о көздән өпәрик биз.

Ешгинлә көнүл көз јола дикмиш јары көзләр,
Көнлүм јар итирмишсә, арар, ахтары көзләр,
Дил сәбр еләјиб динмәсә дә, јалвары көзләр,
Ашыг көзүдүр, чешмеји-Зәмзәм дә дејирләр,
Һичран одудур, нари-чәһәннәм дә дејирләр.

Бир күн олу ки, фатиһә биз сағ-сола веррик,
Дүнја һамы бир милләт олуб, гол-гола веррик,
Дүшмән дә мәһәббәт тапа, бизләр јола веррик.
Гардаш, үзүнә һәсрәт олуб чәкмәм о күн аһ,
Халгы ода јандырмаға гојма, улу аллаһ!

ТҮРКҮН ДИЛИ

Түркүн дилитәк севкили еһсаслы дил олмаз,
Ајры дилә гатсан әдәбијјат әсил олмаз.
Өз ләфзини фарса, әрәбә гатмаса шаир,
Ше'рин охујанлар, ешидәнләр кәсил олмаз.
Ше'рин кәрәк еһсас илә риггәтлә гарышсын,
Кәнд әһли билирләр ки, дошабсыз хәшил олмаз.
Мәндән дә нә залым чыхар, оғлум, нә гисасчы,
Бир дәфә буну ан ки, ипәкдән гәзил олмаз.
Өтмәз, охумаз бүлбүлү салсан гәфәс ичрә,
Дағ-дашда доғулмуш дәли чејран һәмил олмаз.
Сөзләр дә чәваһир кимидир, әсли бәдәлдән
Тәшхис верән олса, бу гәдәр зир-зибил олмаз.
Сағ күндә долар тахта-табаг әдвијә илә
Онда ки, нәнәм санчыланар зәнчәфил олмаз.
Шаир ола билмәзсән анан доғмаса шаир,
Миссән, а балам, һәр сарыкөјнәк гызыл олмаз,
Чох да ки, Сәрабын сују вар, јағ, балы вардыр,
Башы көјә дә чатса, Сараб Әрдәбил олмаз.
Инсан оду тутсун бу зәлил халгын әлиндән,
Аллаһы севәрсәнсә, бу инсан зәлил олмаз.
Милләт гәми олса бу јазыглар чөпә дөнмәз,
Әрбабларымыздан да гарынлар тәбил олмаз.
Бу Шәһријарын тәби кими чиммәли чешмә
Көвсәр ола билсә, демирәм, Сәлсәбил* олмаз.

САТИРИК ШЕ'Р

Бу кечә мән ки јата билмәјирәм,
Башы башлара гата билмәјирәм.
Јухусузлуг мәни гатлашдырды,
Мән бу намәрдә бата билмәјирәм.
Оғру галдырды газан-габламаны,
Ким әл атсын һачата, билмәјирәм
Оғрунун ким јетишиб омбасына

Зыхлаја бир зопа та билмәјирәм.
Ајлыг алдыг, кира вердик кетди,
Нә јејәк, еј вај, ата, билмәјирәм.
Дәдәмиз јох, кимә чәкмәк бараты,
Кими салмаг барата, билмәјирәм.
Чибдә галмышса да бир беш манатым,
Нә алым беш маната, билмәјирәм.
Дәли шејтан да дејир јорғаны сат,
Гышды, јорғанды, сата билмәјирәм.
Гар дејир, кәл, кишисән, памбыг атаг
Киши, мән памбыг ата билмәјирәм.
Һеј кәлиб мәндән атырлар шәтәли,
Ким салыб мазы мата билмәјирәм.
Зиндәканлыг хората бир шеј олуб,
Нәјә лазым хората, билмәјирәм.
Бир сүмүкдүр ки, боғазларда галыб,
Ким ата, ја ки ута, билмәјирәм.
Гар-јағышда бу нә гондум-көчдүм,
Нијә дүшдүк бу ота, билмәјирәм.
Бу китаблар азы бир ат јүкүдүр,
Буну ким чатсын ата, билмәјирәм.
Һеј сојугдан бүзүлүб бәј дурарам,
Кимди јенки-мушата, билмәјирәм.
Кечәмиз сүбһ олачаг ја һәлә вар,
Бахырам һеј саата билмәјирәм.
Гуш учар, амма нә дәрман еләмәк,
Даш дәјән гол-ганата, билмәјирәм.
Ај гардашлар, мәнә бир әл јетирин,
Јүкүм ағырды, чата билмәјирәм.
Тәби-ше'рим дајаныб сончуг атыр,
Мән дә ки, сончуг ата билмәјирәм.

БИР КӘЛИН

Нә зәриф бир кәлин, Әзизә, сәни
Мәнә лајиг тарым јаратмышды.

Бир зәриф руһа бир зәриф чисми
Издивач һөрмәтилә гатмышды.

Ешгимин бүлбүлү сәни тутмуш,
Һәр нә дүнјада күл вар атмышды.

Санки дустагикән мән азад идим,
Елә ешгин мәни раһатламышды.

Севкилим санки һәмнәфәс олалы,
Гәфәсимдән мәни чыхартмышды.

Чәннәт етмиш мәним чәһәннәмими,
Јандырыб-јахмасын азалтмышды.

Гара күн гаргасы гонанда мәним
Ағ күнүм варса да, гаралтмышды.

Адыбатмыш әчәл кәләндә бизә,
Мән ајым чыхды, күн дә батмышды.

Саралыб күн шәфәгдә ган чанағын
Горхудан титрәдиб чалатмышды.

Гара бајгуш чаланда ағ гушуму,
Зә'фәрантәк мәни саралтмышды

Кор гәза өз јолун кенәлдәндә
Чарәмин јолларын даралтмышды.

Нә гәдәр овдум, ачмадын көзүвү,
Көз сүкути-әбәдлә јатмышды.

О ала көз ојанмады ки, мәним
Бәхтими мин кәрәт ојатмышды.

Даһа киприкләрин олуб нештәр,
Јарамын көзмәсин гопартмышды.

Сәни вердим Беһишти-Зәһрајә*,
Мәнә мөвла әлин узатмышды.

Сән нә јахшы ешитмәдин, балалар,
«Ана вај» наләсин учалтмышды.

Үрәји доғранан анан мәләди,
Дүнја зәһрин она јалатмышды.

Сән баһар етдијин чәмәндә хәзан,
Һәр нә күл-гөнчә вар созалтмышды.

Нә јаман јердә көчдү карванымыз,
Нә јејин јүк-јапым да чатмышды?!

Гырха сән јетмәдин, чаван кетдин,
Мән кедәјдим ки, једдим алтмышды.

Гоча вахтымда бу гәра бахтим
Мәни гултәк бәлајә сатмышды.

Һалал кәлири варды. Һејһат, дәрд дә чох иди,
Өләндә бирчә иллик хәрҹлијимиз јох иди.

О өләндә, көзләрдән нә гәдәр јаш сүзүлдү,
Онун вары, дөвләти,

Мәһәббәти, һөрмәти,
Сонсуз мирварилэр тәк кирпикләрә дүзүлдү.

Архасынча һәлә дә аһ чәкир ел синәси,
Бир рәһмәт гафиләси, мәһәббәт гафиләси.

Мәним анам—елә бир атанын јадикары,
Тәкчә бизим евин јох, јүз евин ифтихары.

Ел-обаја көзүндән ишыг верән бир ана,
Һејһат, сөндү о ишыг. Дөнду дүнја зиндана.

Хејр. Өлмәјибдир о. Ешидирәм сәсини,
Үшүјәндә дујурам јенә од нәфәсини.

Көрүрәм вермиш јенә ушагларла баш-баша,
Јенә дуз төкүр аша.

—Наһид, кири,
—Бижән, кеч... Чәкил бир аз кәнара.
Кәфкири гој јеринә. Әл-ајаға аз долаш,
Јенә фикриндә хәстә. Јенә дә сәбзәли аш.

О, атамын јанында торпаға тапшырылды,
Кәлди гоһум-әгрәба, башсағлығы вердиләр.

Додагларда чүмләләр кәлмә-кәлмә гырылды,
Көз јашына гарышды тәсәллиләр, үмидләр.

Јахшы хәтм тутулду гәмли, әләмли, мәһзун,
Зәһмәт чәкиб кәләнләр, лүтфүнүз артыг олсун.

Үрәјими јандырыр, көјнәдир ана дәрди,
Мән анамы истәдим, онлар тәсәлли верди.

Бәс о кимдир,
Јорғаны јенә үстүмә чәкди?
Јенә кечә јарысы стәкана су төкдү.

Гыздырманын ичиндә башым-бәдәним јаныр,
Горхулу бир јухудан мән јенә дә ојаныр,

Көзләрими ачанда јенә көрүрәм ону,
Ајағымын учунда јалгыз отурдуғуну.

Бу кечә сүбһә јахын о јенә кәлди аста,
Јенә бармағы үстдә. Јенә гулағы сәсдә.

Јенә өз аллаһыјла раз-нијаз едирди.
О, аһәстә-аһәстә.
Хејр. Өлмәјиб анам. Јашајыр көксүм үстдә.

Нә гәдәр ки мән сағам, анам да сағдыр мәним,
Сәсимдә, нәфәсимдә јашајачагдыр мәним.

Јашајачаг гәмимдә, пәришан күлүшүмдә,
Бир сөзүнү јад едиб гырылан күлүшүмдә.

Онун сүдүндән әмдим мән шаирлик тәбими,
Һәјатымы, өмрүмү, илһамымы, гәлбими.

Бир шаирә дөндәрән, бир мәш'әлә дөндәрән,
Анам олду. Анамдыр мәнә һәр шеји верән.

О мәним мә'бәдимдир,
Өлмәздир, әбәдидир.

Һеч өләрми, сөјләјин, суал верин чаһана:
Шәһријары јетирән шир үрәкли бир ана?.

О, севкидән јоғрулмуш јанар, гајнар бир үрәк,
Һара кетсәм, көксүмдә мәнимлә бир кедәчәк.

Һеч билсән мәнә бир вахт нәләр, нәләр демиш о,
Һәгигәтләр сөјләмиш, әфсанәләр демиш о.

Онун нағылларыјла ганадланмыш хәјалым,
Бајатылар, лајлалар, тәранәләр демиш о.

Бешијимин башында каһ күлмүш, каһ ағламыш,
Гундағымын бағыны нәғмәләрлә бағламыш.

Мәним ешгим, илһамым, һәр нәјим вар, онундур,
Бу гәмләр, бу әләмләр, бу мисралар онундур.

Мән јазмырам бәлкә дә јазыр инди бу ше'ри,
Онун гызыл шүа тәк көнүл титрәјишләри.

Мән онун сајәсиндә боја-баша чатмышам,
Анам мәни јаратмыш, мән аләм јаратмышам.

Пәрәстарлыг еләди, беш ил хәстә оғлуна
Ганлы көз јашларыјла ниҹат верән бир ана.

Бәс өвлады нејләди? Һеч нә. Инан ки, һеч нә.
Шәфаханәдә јалгыз, өзкәнин үмидинә.

Бир күн хәбәр кәлди ки, тамам олду һәјаты,
Сынды голум-ганадым.

Гум шәһәри јолунда дағлар мәни данлады,
Дағлары да өзүм тәк синәси шан-шан көрдүм.

Дағлары да өзүм тәк сәссиз данышан көрдүм,
Гара чизкиләр долу бу сәһра бир гәм јолу.
Мәним үчүн горхулу...

Дәрјача да елә бил ағлајырды һалыма,
Дајаныб фикрә далдыг,
Күмбәзин әтрафыны доланыб намаз гылдыг.

Көј мамырлы дашларын бахдыг јан-јөрәсинә,
Дүшдү көзүмүн јашы јасинин сурәсинә.

Битди, јасин дә битди,
Анам торпаға кетди.

Мән о кечә атамы көрдүм, јухумда көрдүм,
О, анамы сәсләди. Анам һај верди она.
Ајын дөрд чеврәсини булуд-думан бүрүдү,
Билдим анам кедәчәк.

Ана,
кетмә!
Чан ана!

Атам һәјәт бағында, өз уча чардағында,
Ән үлви бир аләмин мүгәддәс гучағында...
Елә аләм ки, орда нә әләм вар, нә гәм вар,
Әзиз ана, оғлундур бу сөзләри сөјләјән.

Бүтүн әзабларынын, дәрдләринин муздуну,
Бир дамчы көз јашыјла өдәјирәм бу күн мән.

Сән дәрдими чәкмәкдән хилас олдун, өләрәк,
Раһат ују, ана чан, тәзә јерин мүбарәк.

Гаршыдадыр, гаршыда һәлә гәмим, кәдәрим,
Мәним анасыз күнүм. Мәним јетим күнләрим.

Бирдән санки јер чәкиб үрәјими апарды,
Гәбристан сукутунда анам фәрјад гопарды.

Дашларын арасыјла о јүјүрүр, о гачыр,
Ајаглары долашыр.
О јыхылыр,
Дикәлир,
Кәлир. Далымча кәлир.
Һүркмүш бир дәли кими вағзалачан јүјүрдүм.
Адам ичинә кирдим.
Евә кәлиб чатанда
Көрдүм о, мәндән габаг кәлиб дуруб ејванда.
Чабалајыр, чырпыныр, мәндән килејләнирди.
Јарымгапалы көзләр елә бил ки дејирди:
—Мәндән ајрылма.

Кәлдим. Башым кичәлләнирди,
Үрәјимә елә бил чивә долдурурдулар.

Көзүмүн габағында јер-көј галхыб-енирди,
Һәр шеј пәрән-пәрәнди... Һәр шеј горхунч, тар-мар.

Башымдан басмаг үчүн сәма мәни кәзирди,
Туфанда боғмаг үчүн дәрја мәни кәзирди.

Күнаһкар көзләримдә дүнја зүлмәтә дөнмүш,
Машынын тәкәриндә күләкләр ода дөнмүш.

Күләкләрми бу әсән, ја онун зәиф сәси,
Мәним архамча гачан о вүчудун наләси?

Евә кәлдим.
Охланмыш,
Дилимдә сөз гурумуш.
Көрдүм јенә һовузун о, башында отурмуш,
Јенә дә мис ләјәндә ағ көпүјү јајыр о,
Мәним андыра галмыш көјнәјими јујур о.
Санки азча гымышды,
Амма гәлби сынмышды.
Деди:—Мәни торпаға тапшырыб кәлдин,
Сағ ол,
Јалгыз гојмајачағам сәни, бинәва оғул.
Истәдим күлүмсүнүб чыхам бу иштибаһдан,
Анчаг о, хәјал иди. Синәм од тутду аһдан.
Јумруг бојда гәлбимдә дүнја бојда кәдәрим.
Сән инди бир хәјалсан. Ејвај, анам, мадәрим!

ГӘСИДӘ

(Бир парча)

Падишаһ, диггәтлә бах, туфан долу Тәбризди бу,
Кечмишиндән бојланыр јүз гәһрәман, мин гәһрәман.
Шәмсин өз шәһри, Чәлаләддин Мәһәммәд Кә'бәси*
Ки, демиш, еј сарибан, ач јүкләри, хошдур мәкан.
Бу һәмән торпагды ки, мејдан ачыб азадлыға,
Нәғмәсијлә, нә'рәсилә од сачыб Сәттархан.

Шејх Мәһмуд* илә Саиб Тәбризи* илләр боју
Ешг, үрфан көјләриндә олдулар бир кәһкәшан...
Падишаһ, бу анадәк мән тәрчүман олдум, јетәр.

Динлә, гој Тәбриз десин өз дәрдини битәрҹүман:
«Шәһри-Тәбризәм, бәлалардан сәни һифз етмишәм,
Голларым бир ҹүт гылынҹ, көксүм сипәр, бағрым нишан.

Јүз вәлиәһдә кешик чәкмиш, бешик олмуш синәм,
Көксүмүн үстүндә дурмуш гүррәли тәхти-Кәјан.
Шәрги Гәрбә, Гәрби Шәргә бағлајан јоллар мәним,
Ҹан мәним, карван мәним, сарбан мәним, мән-бағрыган.

Рузикарын дар көзүндән дүшмүшәм мән бәхтикәм,
Гәһрәманам, ағлајан бир тифлә дөнмүш гәһрәман.

Бәсләрәм мин чолпа мән, һејһат, учарлар гүрбәтә,
Архасынҹа аһ чәкәр дәнсиз, сусуз бир ашијан.

Мән әдаләт гәсријәм, учмуш тағым, сынмыш голум,
Мән мәһәббәт јурдујам, күлзарымы вурмуш хәзан.

Бир тикә рузи үчүн ҹандан кечир халгым мәним,
Ҹан учуз... рузи баһа... галмаг чәтин, өлмәк асан.

Јүк вуруб үз дөндәрәр һәр ләһзә мәндән бир ахын,
Бир ахын ки, јолчусу налан, сәфил, биханиман.

Падишаһ, бир ҹарә гыл, гајтар кери ол дәстәни,
Һәр кәс өз јурдунда галсын, гачмасын дост-ашнадан.

Бу гәриб меһманлары өз јурдуна ҹәм ејлә сән,
Ар дејилми нан үчүн ҹан кәздирә инсан олан?.

Ачдыр һәр карханәни, мәс'уд елә һәр ханәни,
Шад олуб, азад олуб ағлар көзүм күлсүн бир ан.

Әкәр аллаһ меһрибанса, меһри варса кәр шаһын,
Бир даһа күлзар олар бу бағ-бағат, бу буситан.

Биз әдаләт, биз һәгигәт истәрик «халиг» дејә,
Халг әкәр нашад исә, шад һеч олармы шадиман?

Падшаһа, ал оху, өлмәз гылар ше'рим сәни,
Шәһријарәм, сеһрикарәм, шаирәм, ҹадубәјан.

АЗӘРБАЈЧАН

Көнлүм гушу ганад чалмаз сәнсиз бир ан, Азәрбајчан,
Хош күнләрин кетмир мүдам хәјалымдан, Азәрбајчан.

Сәндән узаг дүшсәм дә мән ешгин илә јашајырам,
Јараланмыш гәлбим кими, гәлби виран Азәрбајчан...

Бүтүн дүнја билир сәнин гүдрәтинлә, дөвләтинлә
Абад олуб, азад олуб мүлки-Иран, Азәрбајчан.

Бисүтуни-ингилабда Ширин—вәтән үчүн Фәрһад
Күлүнк вурмуш өз башына, заман-заман, Азәрбајчан.

Вәтән ешги мәктәбиндә чан вермәји өјрәнмишик,
Устадымыз дејиб һечдир вәтәнсиз чан, Азәрбајчан.

Гуртармагчүн залимләрин әлиндән Реј шүмшадыны,
Өз шүмшадын башдан-баша олуб ал ган, Азәрбајчан.

Јарәб, нәдир бир бу гәдәр үрәкләри ган етмәјин,
Голубағлы галачагдыр нә вахтачан Азәрбајчан?

Икидләрин Иран үчүн шәһид олуб, әвәзиндә
Дәрд алмысан, гәм алмысан сән Ирандан, Азәрбајчан.

Өвладларын нә вахтадәк тәрки-вәтән олачагдыр?
Әл-әлә вер, үсјан елә, ојан, ојан, Азәрбајчан.

Бәсдир фәраг одларындан күл әләнди башымыза,
Дур ајаға, ја азад ол, ја тамам јан, Азәрбајчан.

Шәһријарын үрәји дә сәнинки тәк јаралыдыр,
Азадлыгдыр мәнә мәлһәм, сәнә дәрман, Азәрбајчан.

МИР МЕҺДИ ЧАВУШИ

Мир Меһди Чавуши 1909-чу илдә Тәбриздә дәмирчи Һәбибин аиләсиндә анадан олмушдур. О, ибтидаи тәһсилини көһнә үсуллу мәктәбдә, орта тәһсилини исә «Шәмс» мәдрәсәсиндә алмышдыр. Ағыр һәјат шәраити Чавушинин охумасына мане олмуш, ону атасынын јанында ишләмәјә мәчбур етмишдир. 17 јашында икән атадан јетим галмыш Мир Меһди 6 нәфәрдән ибарәт аиләни сахламалы олмушдур. Исте'дадлы вә чалышган олдуғундан шәхси дәрс алмагла мә'луматыны артырмышдыр.

Бир Меһди кәнч јашларындан М. Ә. Сабир вә Һүсејн Чавидин әсәрләрини мүталиә едир, ше'р јазмаға һәвәс көстәрир.

Чавушинин әсас јарадычылығы 1941-чи илдән башлајыр. Икинчи дүнја мүһарибәси илләриндә шаирин ше'рләри «Вәтән јолунда», «Азәрбајчан» гәзетләриндә вә бир сыра мәчмуәләрдә чап олунур.

Чавуши ше'рләриндә азадлығы, вәтәни, халгы вә истиглалијјәти тәрәннүм етмишдир. Сонралар Совет Азәрбајчанына кәлән Мир Меһди узун мүддәт Губа рајонунда јашамыш вә јаратмышдыр.

Республика мәтбуат сәһифәләриндә шаирин чохлу ше'ри дәрч олунмушдур. Мир Меһди 1967-чи илдә вәфат етмишдир.

КАСЫБ

Нејләјим, көзләринин јашы дөнүб ганә, касыб!
Ач галыб әһли-әјалын, јетишиб чанә, касыб!
Учуг ев, гыш кечәси, шахта, боран, көһнә һәсир,
Сүбһәдәк көрпәләрин бузлу сојугдан мәләшир,
Нә чөрәк вер, нә чыраг, нә еләјим Кәлбә Нәсир,
Аз мәни дәнк елә, вермәм пулу еһсанә, касыб!
Нәјә лазымды едәм рәһм мүсәлманә, касыб!

Күндүз ахшама гәдәр ағла, көзүн кор олсун,
Он шаһы тап, чөрәк ал, көз јашы гат шор олсун,
Јекинән ләззәт илә, гој көзүнә нур олсун,
Сәбр елә күн нә гәдәр кечсә зәлиланә, касыб!
Чарә ахтарма, мүти ол белә фәрманә, касыб!

Һеј кәлиб дәнк еләдин!—Мән дә бир инсанәм ахы,
Дүшмүшәм фәгр одуна, һали-пәришанәм ахы,
Вар-јохум пак кедиб әлдән, кимә гурбанәм ахы,
Нијә дөнсүн бу гәдәр ханәси виранә, касыб!
Нә билим, гејрәтә бах, милләтә, вичданә, касыб!

Һәлә пис-пис дејисән јохду сәдагәт сиздә,
Нә һәгигәт, нә мүрүввәт, нә дәјанәт сиздә,
Нә кәрамәт, нә сәхавәт, нә әдаләт сиздә,
Бир көз ач, аләмә бах, бир дә бу дөвранә, касыб!
Етдијиз ишрәтә бах, бир дә бу үрјанә, касыб!
Мәндә кәл сән көрүсән бир бу гәдәр чаһи-чәлал,
Ев, ешик, кәнд, тичарәт, даһа чох мали-мәнал,
Вериб аллаһ, мәнә нә, сиррин өзүндән хәбәр ал,
Даһа бош-бош данышыб, бурма көзүн јанә, касыб!
Һеч олар көр өзүнү охшада инсанә, касыб!

Кәрчи дөвран дәјишиб, вәзи гәрарын билирәм,
Позачаг өлкәләрин зүлмү-бүсатын билирәм,
Фүгара-касибәнин онда хәјалын, билирәм,
Бирләшиб санки дәниздир кәлир үсјанә касыб!
Гурачаг мәһкәмәни әдл илә үдванә, касыб!

ТӘНБӘЛ ОҒУЛА АТАНЫН НӘСИҺӘТИ

Хош сәмәр вермәз, оғул, инсанә јатмаг бу гәдәр,
Бил ки, өмрүн бу көзәл саәтинин гијмәти вар.
Бир тәкан вер өзүнә, галх ајаға көзләрин ач,
Көр ки тәнбәлләрә әсрин нә ағыр төһмәти вар.
Хаби—гәфләтдә јатанлар ајылыр инди бүтүн,
Чүнки вахтын олара вердији бир фүрсәти вар.
Кәрчи, дүнјада јатыб әдлилә зүлмүн әләми,
Нури-һагг галиб олуб, јер үзүнә нүсрәти вар.
Лејк сәндән дә кәрәк, оғлум, ола бир һүммәт,
Чүн јашар дәһрдә ол кәс ки, онун һүммәти вар.

Мүфтә бир лоғма чөрәк һеч кәсә вермәзләр инан,
Кәрәк инсан өзүнә иш көрә ким гејрәти вар.
Кишидән истәнилән-һиммәт илә, гејрәтдир,
Олса һәр кәсдә јәгин ет ки, онун гүдрәти вар.
Инди дүнја дәјишир сүр'әт илә өз вәз'ин,
Дур ки, инсанлара һәр јердә онун диггәти вар.
Даһа бәсдир бу гәдәр никбәт илә әмр еләмәк,
Ја өлүм, ја ки зәфәр—бу мәсәлин шөһрәти вар.
Ачылыб сүбһи-сәадәт, гурулуб бәзми-нишат,
Гафил олма, чағыр ол кәсләри ким зинәти вар.
Бил ки, зинәт дејилән елм вә әдәбдир бәшәрә,
Һәр кәсин варса, онун халга бөјүк миннәти вар.
Талиб олмаз пула дүнјадә олан әһли-кәмал,
Чүнки дүнјадә онун елм кими сәрвәти вар.

САБИРАНӘ ЧОЧУГ

Еј атәши-фәгирә дүшүб одланан чочуг,
Чөври-зәманәдән үзү күл тәк солан чочуг.
Диварларын дибиндә јатыб гал сәфил кими,
Титрә сојугда, көз јашы төк ганлы сел кими,
Бир көһнә тап, ајагларыны бағла шил кими,
Тап бир хәрабә орда галыб ет фәган, чочуг,
Вај-вај дејиб сызылда, чыха та ки, чан чочуг.

Јолдан кәлиб кедәнләрә сүздүрмә көзләрин,
Вермәз әсәр бу хәлгә сәнин одлу сөзләрин,
Сахла әлинлә, титрәмәсин јарә дизләрин,
Сәбр ејлә, дөз, усанма кәләр бир заман, чочуг.
Онда олар үрәкдәки һалын әјан, чочуг.

Әрбаблара бахыб үрәјин ганә дөнмәсин,
Јүз дәст либасы вар, сәнә бир көһнә вермәсин,
Төк көз јашын, үзүндәки күлданә сөнмәсин,
Бајрамда күл һәмишә ачар, бағры ган чочуг,
Сән дә гызылкүл ач, дејим әлван олан, чочуг.

Салма өзүн әбәс јерә бош-бош хәјалә сән,
Бәсдир бу гәдр дөзмүсән одлу мәлалә сән,
Доғмуш күнәш сәадәтилә, бах шималә сән,
Дур инди мән кими ели ет шадман, чочуг,
Гој галмасын үрәкдә бу һәсрәт нәһан, чочуг.

ДАҺИ ЛЕНИНӘ

Сән набиғеји-әсрсән, еј шәмси-сәадәт,
Доғду сәни һәг, верди чаһан мүлкүнә зинәт,
Дүнјаны күнәш тәк елӘдин әдл илә рөвшән,
Олду јер үзү һаг севән инсанлара чәннәт,
Алдын вәтән уғрунда әлә гырмызы бајраг,
Чалдын гары дүшмәнләрә мин гәһр илә зәрбәт.
Азад еләдин өлкәни, күлдү ана торпаг,
Күлдүрдү бүтүн халгыны, шад ејләди, хошбәхт,
Сән гурдуғун ол партија күч алды дүһандан,
Мәзлумлара дүнјада олуб хани-кәрамәт.
Јох мәндә ләјагәт едәм овсафыны тә'риф,
Чүнки күнәшин мәдһинә јох зәррәдә чүр'әт.
Лакин сүрүнәр ашиг олан куји-вәфадә,
Бәлкә чата бир күн едә мә'шуги зијарәт.

КӨРДҮЈҮМ БИР МӘНЗӘРӘ

Бу рәвајәт дејил, һәгигәтдир,
Әһли-зөвгә бу сөз бәшарәтдир.
Беш күн әввәл күнортадан сонра
Нәзәрим дүшдү бир шән ихтијара.
Үч чочуг дөврәсиндә ихтијарын,
Топлашыб лалә тәк о бәхтијарын,
Бири тутмуш әлиндә бир шәкили,
Санки бүлбүл дәрибди тазә күлү.
Көстәрир ихтијарә диггәтлә,
Ал, дејир бах, бу рәсмә һөрмәтлә.
Алды рәсми гоча, гызарды үзү
Фәрәһиндән онун јашарды көзү.
О бахыб рәсмә чох мараг илә,
Өпдү күл тәк тәмиз додаг илә.
Сорду шәкли верән чочуг гочадан:
—Таныјырсанмы рәһбәри, бабачан?
Бәли, дүнја таныр бу даһини,
Ленини—елләрин пәнаһини,
Буна һөрмәт едәк кәрәк биз дә.
Бизә мәктәб бу ачды Тәбриздә.
Су чыхартдырды бу күлүстанда.
Елимиз бајрам етди һәр јанда.
Хәстәханә, ана дилиндә гәзет,

Сиздән өтрү, оғул, ачыбды Совет.
Охујун, бәхтәвәр олун, балачан,
Ленинә бағлајын үрәк башачан.

КӘЛӘР

Хәзан фәрагинә дөзмүш шикәстә бир бүлбүл,
Јетәндә фәсли-баһара јенә о чанә кәләр.
Ачар һәбибини көрчәк јанан сыныг ганадын,
Дејәр ки, һичринә јанмыш пәрим, нишанә кәләр.
Аманды, гојма көзүндән кәнарә бирчә мәни,
Нә вахт бир дә белә фүрсәти-замана кәләр.
Чәмәндә зөвгә кәләр бүлбүлүн күләндә күлү,
Фәрәһләниб доланар күлшәни, тәранә кәләр.
Нәдәнди ашигә мә'шуг һәмишә наз сатар,
Көрәндә дилбәрини рәнкбәрәнк бәһанә кәләр.
Төкәндә шәм көзүндән һеј одлу мирварид,
Атар өзүн ода пәрванә јанә-јанә кәләр.
Мәһәббәт аләминә гојмајан гәдәм нә биләр,
Ки, ашигин үрәји ешгдән зәбанә кәләр.
Көрүм рәгибини, дилбәр, чаһанда хар олсун,
О күндән ашигинин һәсрәти әјанә кәләр.

МӘНИ

Кәмәнди-ешгинә, дилбәр, дүшүб әсир олдум,
Кәл инди чанымы ал, ја јетир вүсалә мәни.
Үрәкдә һәсрәтими гојма чох нәһан галсын,
Ки, горхурам кәтирә ахыры зәвалә мәни.
Көтүр һичаби әкәр мүмкүн олса бир саәт,
Кәрамәт ејлә, гонаг ет о күл чәмалә мәни.
Дејирләр ашигин олмаз вәфасы, бош сөздүр?
Бу гәдр дәрди гәмә ким вериб һәвалә мәни.
Мәһалдыр әтәјиндән чәкир никар әлими,
Гәбул ејләмәсән чәк дәхи һилалә мәни.
Учанда јарә тәрәф дәстә-дәстә бүлбүлләр,
Чошур мәним дә мәлалым, салыр хәјалә мәни.
Тәрәһһүм ејлә, амандыр, һәгигәт ашигијәм,
Камалым олса кәр, кәл јетир кәмалә мәни.

ЈАШАР

Ашиг нә гәдәр көрсә чәфа рузикардан,
Тәрк ејләмәз о дилбәрини, камран јашар.

Бир зэррэ инчимэз дола кэр бағры ган илэ,
Вэсли—никарэ сахлар ону эрмəған, јашар.
Пэрванэ тэк вурар өзүнү шэмэ мэн кими,
Олса кабаб чисми экэр, нимичан јашар.
Гојмаз гэдэм кэнарэ о куји-һэбибдэн,
Пејкани-һичр гэддин едэр чүн каман, јашар.
Кэрчи хэзан рэһм ејлэмэз гэмли бүлбүлэ,
Лакин өзү хэзан олараг, чүлүстан јашар.
Пејмани-ешги ичмэји эсан дүшүнмэјин,
Хошбэхт олур о кэс ки вериб имтаһан јашар.
Һэггин јолун кэсэрсэ экэр фовче зүлмкар,
Набуд едэр һэгигэт ону чавидан јашар.
Гојмаз рэгиби эмр елэсин чанлы интигам,
Дүнјада ган соран чанаварлар һачан јашар?
Һэр кэс едэрсэ залимэ гаршы мүбаризэ,
Дүнја боју шэрэфли ады гэһрэман јашар.
Еј дил, һэмишэ раһи-мэһэббэтдэ вур гэдэм,
Чүнки гэдэм бу јолда вуранлар эјан јашар.
Јэ'ни галар ады јер үзүндэ һэмишэлик
Парлаг күнэш кими лэкэсиз һэр заман јашар.
Бундан сонра шүар олачаг нэсли Азэрэ,
Һэр шеј вэтэн јолунда дејиб, шадиман јашар.

ОКТЈАБР БАЈРАМЫНА

Нэсими-сүбһи-сэадэт доғур үфүглэрдэн,
Чаһани ејлэмэјэ бэзм күлүстан көрүнүр.
Позулду эдл илэ зүлмүн эсасы дүнјада
Һэгигэт эһлинэ дүнја кениш чинан көрүнүр.
Зэфэр либасы кејиб вэслэт илэ Октјабр,
Едибди фэтһ кэлир, шанлы гэһрэман көрүнүр.
Кечэндэ вермиш иди имтаһан экэр ки, јенэ
Вериб дүбарэ бу күн эсл имтаһан көрүнүр.
Баш үстэ далғаланыр лалэ тэк гызыл бајраг,
Бүтүн һэјата вериб нури-чавидан көрүнүр.
Эдалэтин зоруну көстэриб совет халгы,
Бүтүн фашизми эзиб, гүдрэти нишан көрүнүр.
Күлүмсэјир јер үзү, өлкэлэр күлүр күл тэк,
Азадлығын күнэши, парламыш эјан көрүнүр.
Верир сэба јели мүждэ, күлүр бу күн фиргэт,
Бэшэр сэадэтинэ шанлы бир заман көрүнүр.

ЈУРДУМА

Кәлинидир гоча Шәргин, көзәлидир дүнјанын,
Јер үзүндә чәннәт кими күлзары вар јурдумун.
Гучағында Низамиләр, Фүзулиләр бәсләјән,
Тарихләрдә фәхр еләјән дијары вар јурдумун.

Доғма вәтән илһам алыр Нәсимидән, Гөвсидән,
Сөз мүлкүндә Хагани тәк ме'мары вар јурдумун.
Позулмаз бир сарај тикмиш ше'рләриндән Мәһсәти,
Саиб кими кәсәр сөзлү әфшары вар јурдумун.

Азәрбајчан фәхр еләјир Хәтаи тәк оғлуна,
Сөз бағына бәзәк верән баһары вар јурдумун.
Фәләкинин әсәрләри мә'на вериб тарихә,
Вагиф кими ифтихары, вүгары вар јурдумун.

Илләр боју чәһаләтдән јатанлары ојадан
Гаранлыгда Сабир кими фанары вар јурдумун.
Гачаг Нәби гәзәбиндән дүшмән әсир инди дә,
Короғлуја сәнкәр олан дағлары вар јурдумун.

Инди бүтүн күлүмсәјир, гызылкүл тәк ел күлүр,
Һәр күн јени бир зәфәри, шүары вар јурдумун.
Јер үзүнә ничат верән бөјүк совет халгынын
Гүдрәтинә, камалына, илгары вар јурдумун.

МӘНЗУМ ҺЕКАЈӘ

Бөјлә нәгл ејләјирләр, бир заман
Зүлм ејләрди нөвинә даим.
Чәкиниб кимсәдән утанмазды,
Нәдир әхлаг, елм, о, ганмазды.
Һарда варса, чәфалар ишләрди,
Гара әфи кими о дишләрди.
Кечә-күндүз о ган ичән чәллад
Ханәләр ејләјәрди һеј бәрбад.
Атды вичданы, бүсбүтүн данды,
Еви бир күн аловланыб јанды.
Кәлди залим нә көрдү—ев дағылыб,
Күл олуб мәскәни, хараба галыб.
Башыны јолду, дүшдү тагәтдән,
Деди: ким од вуруб әдавәтдән,

Евими јандырыб хараб етди,
Дағ чәкиб гәлбими кабаб етди.
Бағыраркән о ганичән залим
Ешидиб кәлди бир нәфәр алим.
Деди: бича јерә өзүн јорма,
Әмәлиндир, нәтичәсин сорма!
Етдијин зүлмләр аловланды,
Ахыр, еј зүлмкар, евин јанды.
Бу мәсәлдә нәтичә вар анчаг,
Гансоран зүлмкар ган гусачаг.
Нечә Һитлер, о рәһмсиз чәллад,
Етди зүлм илә аләми бәрбад,
Нә гәдәр ханыманлар одланды,
Нә гәдәр көрпә күл-чичәк јанды.
Јерләрә ахды сел кими ганлар,
Бикүнаһ өлдү мәзлум инсанлар.
Нә гәдәр зүлм едәрсә залимләр,
Онларын көзләрини һәгг дәләр!

АЗӘРБАЈЧАН

Әзиз вәтән, көзәл дијар,
Үрәјиндә нә сирр вар,
Ачыб синәндә лаләләр,
Верир мәризи-ешгә чан,
Сәнинлә, еј Азәрбајчан!
Еј аловлу, бөјүк дијар
Галмыш Зәрдүштдән јадикар.
Әзиз Вәтән, әзиз ана,
Әјилмәдин һеч дүшмана.
Од јанармыш гучағында,
Сәнин һәр бир бучағында
Бабәк кими исти ганлар,
Короғлу тәк гәһрәманлар,
Ат белиндә кәзәрмишләр,
Јағылары әзәрмишләр.
Гачаг Нәби, бөјүк Елхан
Синән үстдә вермишләр чан.
Низамиләр, Фүзулиләр,
Хагани тәк од оғлу, од
Јүзләрчә шаир доғмусан;
Чәһаләти сән боғмусан.
Мәнә бәсдир бу ифтихар—

Сабир кими гызыл фанар
Јандырмысан гоча Шәргдә,
Ишыг салыб бүтүн гәрбә;
Ганымда вар онун ганы,
Пак сахларам о вичданы.
Әјилмәрәм туфанлара,
Анд ичмишәм пак ганлара.
Гаршыда һазыр дурмушам,
Вурғун кими вурулмушам
Әзәл күндән сәнә, ана!
Ајрылмарам сәндән јана!
Бир гәтрә гандан горхмарам,
Чандан ширидир хош мәрам.
Икидләрдә бир гајда вар,
Дөјүшләрдән илһам алар.
Мән дә сәнин өвладынам,
Еј мәскәним, јурдум, јувам.
Мән дөшүндән сүд әммишәм,
Гүввәт алыб дирчәлмишәм.
Өпүрәм мән түрбәтини,
Унутмарам зәһмәтини.
Көзәл дијар, әзиз вәтән,
Јадымда вар бир заман сән
Баһар кими ағлајырдын,
Үрәјими дағлајырдын.
Еј мөһтәшәм, зәнкин дијар,
Инди сәнин нә гәмин вар?
Күлүмсәјир, дағын, дашын,
Вугарла јүксәлир башын.
Нә хәзан вар, нә туфан вар,
Нә шахта вар, нә боран вар.
Гој ешитсин доғма елим,
Гөнчәләниб гызылкүлүм.
Күлүр үзә көзәл баһар,
Доғур һәјата башга бар.
Әсир шималдан сәба,
Чичәкләрә верир сәфа,
Күлүмсәјир чәмән, күлүр,
Һәјат күлүр, вәтән күлүр.

АЛДАТ ӨЗҮНҮ...

Алдат өзүнү, шөһрәтә талиб дејиләм мән,
Һејһат! Јашамагчүн она бир ан әјиләм мән.

Миннәтлә әкәр башыма шаһ тәк гојалар тач,
Нифрәтлә она туф демәсәм чох рәзиләм мән.
Јалвармарам әсла белә, мәһв олсам һәјатда,
Кәр дар ағачындан асылыб, ја кәсиләм мән.
Азад јашамагдыр мәним аләмдә мәрамым,
Чүнки Ленинин әсринә мәнсуб нәсиләм мән!

СОВЕТ ГАДЫНЛАРЫНА

Ана, мисалы күнәшдир, доғур һәјат ондан
Бүтүн бәшәр алыр илһам о шанлы гүдрәтдән.
О даһиләр бөјүдүб меһрибан гучағында,
Онун хәмирәси пак хәлг олубду хилгәтдән.
Кәрәк бүтүн бәшәријјәт гадынла фәхр еләсин,
Кәмали-елми-әдәб јоғрулуб бу гүввәтдән.
Әкәрчи, өлкәләрин бир чохунда минләрчә
Салыбды бә'зиләри ол рүбаби гијмәтдән.
Вәли, дәјишди заман әсримиздә өз сејрин,
Ојатды јер үзүнүн халгыны о гәфләтдән.
Түлуе-шәмси-сәадәт Ленинлә јүксәлди,
Бүтүн һәјата сәба мүждә верди нүсрәтдән.
Олур гадынлар үчүн илдә бир дәфә бајрам,
Фәрәһләнир аналар, бејлә шән мүрүввәтдән.
О шанлы бајрама тәбрик дејир бүтүн аләм,
Гадынлар ешгинә тарих чошур мәсәррәтдән.
О шанлы халгы доған зати-пакә ешг олсун,
Ки, гуртарыб бәшәри кет-кедә әсарәтдән.
Әдаләт илә фашизми үз үстә сәрди јерә,
Күлүмсәјиб јер үзү инди ол шүчаәтдән.
Гој инди зүлмкарын паслы гәлби одлансын
Көз өртмәсин кәләчәк нәсилләр бу ибрәтдән.
Һәмишә күлсүн һәгигәт, күл ачсын азадлыг;
Гуртарсын өлкәләри әдлилә мүсибәтдән.
Гој инди ојнасын анчаг шикәстә бүлбүлләр,
Јени баһара јол ачсын бу шанлы фүрсәтдән.

ДИЛИМИ

Сәбт едиб сәфһеји-тарихинә дөвран дилими,
Сахлајыбдыр билин һәр әсрдә табан дилими.
Бир чырагдыр ки, ону јандырыб әввәлдә заман,
Сөндүрәнмәз ола кәр мин кәрә туфан дилими.

Азәри нәсли олуб—Азәрбајҹан вәтәним,
Гојмарам тәһгир едә шүбһәли виҹдан дилими,
Мәнә бу дилдә анам көрпә икән лајла дејиб,
Нә гәдәр наз чәкиб етмәјә хәндан дилими.
Нечә мин илди ки, дүнја таныр одлар вәтәнин,
Дана билмәз баха ким тарихә һәр ан дилимы.
Шаһи Исмајыла хәлгим нә үчүн һөрмәт едиб?
Чүн рәваҹ вермиш иди әсрә о султан дилими,
Кәрчи илләр боју дөвран биз илә кәҹ кетди,
Ганә дөндәрди мәним атәши-һиҹран дилими.
Даһа јох зәррәҹә горхум, едә кәр гәм түғјан,
Чүн доғуб илк баһарым, күлдүрә налан дилими.
Гој күл ачсын ана јурдум, она күлсүн бу елим,
Еләсин ешгилә гој инди күлүстан дилими!

БҮЛБҮЛҮН АРЗУСУ

Мән истәрәм баһар олсун, күлсүн бүтүн өлкәләр,
Дағлар ачсын гызыл күлләр, јарпаглансын мешәләр.
Мән истәрәм учуб гонам ал бајраглы күлләрә,
Шаир кими нәғмә гошуб «дурун» дејәм елләрә.
Мән истәрәм дашсын чајлар, үсјан етсин сел кими,
Әримәсин гәфләтилән күн кечирән ел кими.
Мән истәрәм чобан дағда ҹејранлары отарсын,
Залым сәјјад пәнҹәсиндән о ҹанлары гуртарсын.
Мән истәрәм һөкм еләсин өлкәләрә әдаләт,
Чулғамасын инсанлары һеч бир јердә рәзаләт.
Мән истәрәм дағ башында һеч вахт думан олмасын,
Азад халгын үрәјинә дәрд вә гүссә долмасын.
Мән истәрәм үфүгләрдән сүрүкләнсин гаранлыг,
Фәрәһләнсин бүтүн елләр, һәвәсләнсин азадлыг.
Мән истәрәм нә зүлм олсун, нә зүлмдән бир әсәр,
Нә дә залым пәнҹәсиндә мәзлум олсун бир нәфәр.
Мән истәрәм абад етсин халгым јурду, вәтәни,
Аҹ јатмасын лакин онун аиләси кечәни.
Мән истәрәм инсанлардан көтүрүлсүн бу хисләт,
Бири јесин, бири кејсин, бири галсын хәҹаләт.
Мән истәрәм һәр кәс кәрәк лајигинҹә ишләсин,
Өз әлинин әмәјилә һалал чөрәк дишләсин.

ЧОШҒУН

Һүсејнгулу Катиби 1910-чу илдә Тәбриздә анадан олмушдур. О, һәлә кәнч јашларындан публисистик мәгаләләр јазмаға башламышдыр. Онун «Вәтән парчасындан палтар кејмәк» адлы биринчи мәгаләси 1930-чу илдә «Тәбриз» адлы гәзетдә чап олунмушдур. Сонра о, 1935-чи илдән бәри «Иран» гәзетиндә мүхтәлиф мәгаләләрлә чыхыш етмишдир. Һәмин тарихдән е'тибарән Катиби Әдлијјә Назирлијинин һүгуг мәчәлләләриндә, о чүмләдән «Кануни-вүкәла», «Һүгуги-мәрдом» вә «Һүгуги-емруз» («Вәкилләр гануну», «Инсан һүгугу» вә «Бу күнүн һүгугу») мәчәлләләринә һүгуги мөвзуда чохлу мәгалә јазыб чап етдирмишдир.

Доктор Катибинин биринчи китабы 1959-чу илдә («Си фәсл дәр фәнни-инша»—«Инша фәнни һаггында 30 фәсил») чапдан чыхмышдыр.

Катиби 1979-чу иләдәк 15 чилд әсәр («Азәрбајчан вә милли вәһдәт», «Фарсча јазы гајдасы», «Шүкуфеји-әдәб», «Гулдарлыг», «Һаггын мәфһум вә мәншәји». «Бәшәр һүгугу е'ланы», «Фарс нәсринин гыса тарихи», «Мүасир дүнја јазычылары», «Леһистан фачиәси», «Франсызча-фарсча лүғәт», «Либерализмдән социализмә гәдәр», «Әдәб вә әдәбијјат», «Вәкаләт», «Азәрбајчан таблосу», «Һүгуг вә сәнәт») јазыб чап етдирмишдир.

Катиби 1941-чи илдә «Мәһтаб» журналынын баш мүһәррири олмушдур. Ејни заманда о, 1967—1971-чи илә гәдәр «Кануни-вүкәла» журналынын баш мүһәррири вәзифәсиндә чалышмышдыр. О, фарсча јаздығы китаблардан башга, Азәрбајчан дилиндә дә «Чошғун» тәхәллүсү илә ше'рләр јазмышдыр.

Доктор Катиби 1955—1977-чи илләрдә али мәктәбләрдә устадлыг мәгамында һүгуг елминдән дәрс демишдир. Әлдә етдијимиз мә'лумата әсасән Һүсејнгулу Катибинин адларыны чәкдијимиз китабдан башга, даһа доггуз чилд китабы чапа һазырдыр. «Фарси вә франсе», «Чәмијјәт елми һагда лүғәт», «Азәрбајчан маариф вә мәдәнијјәти тарихи», «Иранда һөкумәт тарихинә бир бахыш» вә с. о чүмләдәндир.

ВАР

Бу көзәл јурдун көзәл бағы, көзәл бостаны вар,
Парлаг улдуз тәк көзәл тарих, көзәл дастаны вар.
Кечмишиндә гәм, зәфәр, туфан, думан, һәсрәт, ситәм,
Бир узун тарих боју дәрди, гәми, һирмани вар.
Һеч гәмә, һеч дәрдә тәслим олмајан бир өлкәдир,
Зүлмә, үдвана аловлу, одлу бир үсјаны вар.
Гәһрәманлар бәсләјиб өз синәсиндә бу дијар,
Мәрд оғулларла долу ејваны вар, мејданы вар.
Дүшмәни бәрбад едән Бабәк кими бир гәһрәман,
Милләти азад едән Сәрдары, Сәттарханы вар.
Бу дијарын чәбһәсиндә бир көзәл сөз парлајыр,
Бу сөзү јаддан чыхармаз һәр кимин иманы вар.
Кәлмә, еј сәјјад, бу чөлләрдә аһу сејдинә,
Дағларында дәстә-дәстә бәбри вар, асланы вар.

«ӘЗИЗ ШӘҺРИЈАРА САЛАМ» ШЕ'РИНДӘН БИР НЕЧӘ БӘНД

«Сөзүн Шәһријары» дедин өзүнә,
Сөзүн дүздүр, анд ичирәм сөзүнә,
Саташмасын пис көз көрүм көзүнә,
Һәр кәс өзүн көрүр сәнин ше'риндә,
Үрәк сөзүн көрүр сәнин ше'риндә.

Пәриләр ганады, ашыглар сазы,
Мешәләрин сәси, сүбһүн ајазы,
Ахыб гәләминдән олубдур јазы,
Олубдур мәснәви, олубдур гәзәл,
Сәнин јаздыгларын көзәлдир, көзәл.

Ше'рин тәравәтли бағын кәзәркән,
Көзәл чичәкләрдән хонча бәзәркән,
Бәдии ше'р инчисини дүзәркән,
Ачды јахасыны гаршына анам,
Деди: һүнәринә, ше'ринә гурбан.

Сөјләди: кәл оғул, унутма мәни,
Долан өз јурдунда бағы, чәмәни.
Бил ки, ана Вәтән унутмаз сәни,
Кәл, сал нәфәсини ана јурдума,
Илһам ал елиндән, чат мурадына.

Ше'рин дүнјасында һамыдан уча,
Фәхр едир бүтүн Иран адына.
Саиби-Тәбризи парлаг бир сима,
Мәзмун јаратмагда јох имиш тајы,
Бәдиәләринин билинмәз сајы.

«Ханчобаны» адла јаздығы әш'ар,
Әдәб саһәсиндә гојдуғу асар.
Үрфан аләминдә тапмыш иштиһар,
«Нәбати» шөһрәтли дәјәрли шаир,
Халг ичрә танынмыш һүнәрли шаир.

Азәр өвладынын шөһрәти, шаны,
Чулғајыб күнәш тәк бүтүн дүнјаны,
Азад јашамагдыр онун нишаны,
Азадлыг бајрағын дашыјан халгым,
Шәрәфлә, гејрәтлә јашајан халгым.

Гәһрәман Сәттархан, шәрәфли инсан,
Мәшрутә дајағы, рәшид пәһливан,
Истибдад галасын јыхыб, дағыдан,
Аслан тәк сәнкәрә јатан Сәттархан,
Шәрәфә, шөһрәтә, чатан Сәттархан.

Хијабаны кими бөјүк бир рәһбәр,
Бүрүмүш шөһрәти чаһаны јексәр.
Бу даһи инсана һамы фәхр едәр,
Азадлыг јолунда верди чаныны,
Халгын дүшмәнләри төкдү ганыны.

Ше'римин булағы гајнајыб-дашыр,
Инсан валеһ олур әгилләр чашыр.
Доғрудан шаирлик сәнә јарашыр,
Сөзүн, ше'рин кәмалыны көстәрир,
Түрк дилинин чәлалыны көстәрир.

Шаирим Шәһријар! Бир даһа даныш,
Даныш, гардашлара, достлара даныш.
Елинә, өлкәнә, јурдуна даныш,
Даныш! Гој хәјалын пәрваза кәлсин,
Шејда бүлбүл кими аваза кәлсин.

Азәр өлкәсиндә, даһи бир инсан,
Фикри илә верән инсанлара чан.
Халгында ојадан түкәнмәз иман,
Һәгигәт чарчысы Зәрдүшт пејғәмбәр,
Дүнјаја аз кәлиб онун тәк бәшәр.

Улдуз тәк парлајан гәһрәман Бабәк,
Шүчаәтин каны, пәһләван Бабәк.
Халгымын мәрд оғлу Әрсәлан, Бабәк,
Полад сәнкәр иди дә'ва күнүндә,
Ити гылынч кими дүшмән өнүндә.

Ше'рә низам вермиш бөјүк Низами,
Гәзәлдә сајырлар устад Һүмами,
Көјдән уча, Хаганинин кәламы.
Һәр бири бир устад, бир бөјүк шаир,
Нә тәк шаир демәк, бәлкә бир саһир.

МИР ТАҒЫ МИЛАНИ

Тәбризин мүасир устад шаирләриндән бири дә Мир Тағы Миланидир. Милани 1914-чү илдә Тәбриздә доғулмушдур. О, ибтидаи тәһсилини «Ризван» вә «Фүјузат» мәктәбләриндә алмыш, һәлә о заманлар Азәрбајчан вә фарс дилләриндә јазмаға башламышдыр. Милани тәһсилини орта мәктәбдә давам етдирмиш, ораны да мүвәффәгијјәтлә битириб, Теһран университетинин әдәбијјат факултәсинә дахил олмушдур. Бурада үч ил тәһсил алдыгдан сонра мүәллим кими Мәшһәдә көндәрилмишдир. Бир ил Мәшһәддә галараг Теһрана гајытмыш, сонра Гумда, Тәбриздә әдәбијјат мүәллими ишләмишдир. Бир мүәллим вә шаир кими кәнч нәслин тәрбијә вә тә'лими илә мәшғул олуб, өз ше'рләри илә охучуларын диггәтини чәлб етмишдир. Онун ше'рләриндә әсас јери ичтимаи мәсәләләр тутмагдадыр. Әсәрләри Тәбриздә «Фәрјад», «Азәрбајчан», «Вәтән јолунда» гәзетләриндә, «Шәфәғ» мәчәлләсиндә вә Теһран рузнамәләриндә чап олунмушдур. Тәбриздә Совет мәдәнијјәти еви шаирин бир ше'рләр мәчмуәсини чап етмишдир.

АЗӘРБАЈЧАН

Рәвадыр фәхр едә һәр јердә, бәхтиндән ола рази,
Вәтән һәр кимсәјә дүнјада Азәрбајчан олса.

Әкәр вәслин нәсибим, еј никари-меһрибан, олса,
Сәнә вәгф ејләрәм биллаһ һәјати-чавидан олса.
Сәнин вәслин беһишти-әднидир, еј назәнин дилбәр,
Мәнә сәнсиз чәһәннәмдир әкәр бағи-чинан олса,
Будур әһдим мәним, халиг билир, еј намувәр-миһән,
Сәнә хидмәт едәм сидгилә та чанымда чан олса.
Тутуб зүлмәт сәни һәр сәмтдән, лакин мә'лул олма,
Чыхар ахыр булуддан күн, әкәр бирдәм ниһан олса.
Әзәл күндән бу адәтдир ки, бағү буситан ичрә
Олар пәжмүрдә күләр бағибан намеһрибан олса.
Јәгин ислаһ олар бир күн нә гәдри вар хараб етди,
Јетәр вәсли-күлә бүлбүл әчәлдән кәр аман олса.

Сәнин һүснүн билир аләм, тәмами-һәддән артыгдыр,
Одур вәсфин әда олмаз әкәр јүз ил бәјан олса.
Бөјүк инсанлар етдин тәрбијәт даһи мәһәббәтлә,
Таныр дүнја сәни торпагдакы чанлар әјан олса,
Сәни бир дәм унутмаз бу һәзин көнлүм, көзәл јурдум,
Мәнимчүн хәлги аләм чүмләси көр хәсми-чан олса.
Мәнә кәр вермәләр, јох шүбһә, тә'виз етмәрәм, һаша,
Сәнин бир кәрпичинлә көр һәлә мүлки-чаһан олса.
Рәвадыр фәхр едә, бир јердә бәхтиндән ола разы,
Вәтән һәр кимсәјә дүнјада Азәрбајчан олса.
Јашар дүнјада, зира, чавибдан багиди бир милләт,
Низами шаири, чәнкавәри Сәттархан олса.

ТӘБРИК

Кокәби талеи јаран, јенә табан көрүрәм,
Сәһни-дүнјаны бүтүн рәнки-күлүстан көрүрәм.
Јохду бу мүлкдә бир зәррә гәдәр гәмдән әсәр,
Бахырам өлкәдә бир кимсәјә хәндан көрүрәм.
Баша чатды гара күн, ачды чичәк, олду баһар,
Бу көзәл бајрамы һәр бир гәмә дәрман көрүрәм.
Сындырыб дүшмәни һәр јердә совет ордулары,
О гызыл бајрағы Берлиндә нүмајан көрүрәм.
Гәһрәманлар јарадыбдыр, јашасын бејлә вәтән,
Азәр өвладыны дәва күнү аслан көрүрәм.

ГИТ'Ә

Ешитмисән ки, бири тапды јолда бир пис әрик,
Јејәндә көрдү ачы тәми варды, бәдмәзәди.
Деди: билиндирири заһирин ки, фасидсән,
Ки батини пис олан кимсәнин үзү гәрәди.

ҺЕКАЈӘ

Бириси шүшә јүкләди улаға,
Бизләди, сүдү һејваны габаға.
Јолда ондан сорушду бир бикар:
—Де көрүм гардашым, јүкүндә нә вар?
Деди:—Гардаш, сорушма, дәрд чохду,
Кәр јыхылса улаг, јүкүм јохду.

ГӘЗӘЛ

ОЛМАСА

Ҹәм олар көнлүм әкәр зүлфүн пәришан олмаса,
Өлдүрәр һиҹрин мәни, васл илә дәрман олмаса,
Аз галыб сәнсиз гырылсын риштеји-өмрүм мәним,
Јох һәјатын бәһрәси, дидари-ҹанан олмаса.
Ејби јох гәмдән төкүлсә синәмә көз јашларым,
Гөнчәләр күлмәз, күл ачмаз, әбри-кирјан олмаса.
Атәши-һиҹриндә гој јансын јазыг көнлүм мәним,
Не'мәти-васлин билинмәз, дәрди-һиҹран олмаса.
Олмасајды шаир, аләм бејлә тапмазды сәфа,
Јох чәмәндә зөвг әкәр бүлбүл гәзәлхан олмаса.
Тәрбијәт лазымды халга та ҹаһан абад ола,
Ихтилаф олмаз дәхи дүнјада надан олмаса.
Јер үзүндән гој фашизм асари мәһв олсун тамам,
Раһат олмаз хәлг, зүлм асари виран олмаса.

ГУЛУ ХАН БОРЧАЛУ

Гулу хан Борчалунун әсл ады Нағыдыр. Бабасынын ады Гулу хан олдуғундан аиләдә ону белә чағырмышлар. Нағы 1915-чи илдә Нәгдидә ағаји Рзагулу ханын аиләсиндә дүнјаја кәлмишдир. Сулдуз маһалында јашајан Гарапапаг тајфасы, о чүмләдән Гулу ханын бабалары 1828-чи илдә Аббас Мирзә тәрәфиндән Тифлисин Борчалы маһалындан Иран Азәрбајчанына көчүрүлмүшләр.

Гулу хан тәһсилини Нәгдидә, көһнә үсуллу мәктәбдә алмыш вә бүтүн һәјатыны һәмин гәсәбәдә кечирмишдир.

Рза шаһ дөврүндә ганула мүхалиф һәрби вәзифәјә чағырылдығы вахт:

Шаһә әрз ејләмишәм әрзими пост илә тамам,
Чәкиб әрбаби-рүчу, көр нечә базарә мәни.
Мәмләкәт бир-бирә дәјмиш ады «тәчдидијјә нәзәр»,
Кимисә тутмаг үчүн салдылар азарә мәни.
Һәгги һеч кимсә сорушмаз нә гәдәр јохду пулун,
Кәтириблә бураја сатмаға динарә мәни.
Нәди гануни-әдаләт? Ады вар, шөһрәти вар,
Дүзүнү сөјләјирәм кәр чәкәләр дарә мәни.
Борчалу, бәсди бу гәдр ејләмә аһ илә фәған,
Һазырам хидмәт үчүн гој кәлиб апарә мәни

ше'ри илә һәрби вәзифәјә чағрылма ишләриндәки һагсызлыглары нәзмә чәкдији үчүн тә'гиб олунмушдур.

Гулу хан һаггындакы биографик мә'лумат 1945-чи илдә Тәбриздә чап олунмуш «Шаирләр мәчлиси» мәчмуәсиндән көтүрүлмүшдүр. Шаирин сонракы һәјаты барәдә мә'лумат јохдур.

ГӘЛӘМ АЗАД, ДИЛ АЗАД, БҮТҮН ӨЛКӘ АЗАД

Азәристан күл ачыб көрмәли әјјам олду,
Бәхтү игбал аты азәр елинә рам олду.
Демократ фиргәси тәшкили вериб хәлгә тәкан,

Бу бөјүк неһзәтә хош вәгтдә игдам олду.
Ешидиб нәһзәти-азәрлини Теһрани-мәхоф,
Јухудан галхан адамлар кими сәрсәм олду.
Тәзәдән гафил едиб товламаға азәрини,
Мүхтәлиф шәклдә мә'мурлар е'зам олду.
Халгы тәһрик eләјиб бир јерә салмалыг үчүн
Ләшкәрү кишвәријә чүрбәчүр әһкам олду.
Кимиси тәчзијә адилә бизә төһмәт едиб,
Кимиси вә'зә чыхыб һамији-ислам олду.
Милләтин гүдрәтини билмијән һакимләримиз
Иши базичә сајыб, сәһл тутуб хам олду.
Иртича һәр нә гәдәр чәһд еләди, тутмады баш,
Оху дәјди даша, ахыр өзү бәднам-олду.
Милләт өз һаггыны алмаглыға ганун үзрә,
Һамы бир сәслә гијам етди, иш итмам олду.
Хәлг азадлыг илә сечки ишин кәтди баша,
Милли Мәчлис ачылыб аләмә е'лам олду.
Азәрин иқирмибирин һеч вахт унутмаз елимиз,
Азәристанә о күн шәнличә бајрам олду.
Гурулуб Мәчлиси-милли, сечилиб сәдри о күн,
Дөвләтин гурулушу халга бир ән'ам олду.
Дөвләтин сәдринә кечмәклә бөјүк рәһбәримиз,
Вәтәнин гуртулушу көнлүмә илһам олду.
Ачылыб сүбһи-сәадәт, күл ачыб күлшәнимиз,
Дүшмәнин сүбһү дөнүб зүлмәтә, ахшам олду.
Гәрнләр һәсрәтини чәкдији истиглали
Алды милләт әлинә, хәлг ширинкам олду.
Иртича бир дә чыхыб мејдана чөвлан еләмәк,
Даһа бу өлкә ара дахили-өвһам олду.
Гәләм азад, дил азад, бүтүн өлкә азад,
Милләти-азәријә јахшы сәрәнчам олду.
Тутачаг бу күнү бајрам кәлән азәр нәсли,
Јер тутуб сәфһеји-тарихдә мадам олду.
Борчалу ше'р јазыр мәсти-мејү бадә дејил,
Вәтәнин ешги она мејлә долу чам олду.

КҮНҮ-КҮНДӘН АРТСЫН ЧАМАЛЫН, «ШӘФӘГ»*

Бир илдир баш верир бизим үфүгдән,
Ишыглы күн кими чамалын, «Шәфәг».
Гөнчә тәк ачылыб севинирәм мән,
Һәр ајда көрчәкин һилалын, «Шәфәг».

Сән ишыг саландан бизим дијара,
Дөндәрдин өлкәни көзәл бaһара,
Чәһаләт пәрдәсин еjләдин пара,
Бөjүк не'мәт олду вүсалын, «Шәфәг».

Сәни вәрәгләjиб охуjан заман,
Нәзәрә кәлирсән шән бир күлүстан,
Мөвзулар вар сәндә күл кими әлван,
Шәкәрдән шириндир мәгалын, «Шәфәг».

Һәр сәһфән данышыр ше'рдән, сәнәтдән,
Бир вәрәг тарихдән, бири хилгәтдән.
Һәр чүмлән бәһс едир бир һәгигәтдән,
Һәр көрән дүшүнүр камалын, «Шәфәг».

Әзбәски, үнванын ширин jазырсан,
Олдуғун мәчлиси күл тәк бәзирсән,
Гызыл вәрәг кими әлдә кәзирсән,
Күнү-күндән артыр чәлалын, «Шәфәг».

Абад олсун көрүм совет торпағы,
Минләрлә jетириб тәмәддүн бағы,
Һәр бағда бәсләмиш мин күл будағы,
О бағлардан кәлмиш нәһалын, «Шәфәг».

Сәнин гурулушун бу ил тамамы,
Шаирин көнлүнә салыб илһамы,
Тәбрик деjән заман бу шән баjрамы,
Истәрәм чох олсун мисалын, «Шәфәг».

Достларын көрмәсин мәлалын, «Шәфәг»,
Олмасын һеч заман завалын, «Шәфәг»,
Шаир jолдашларла Борчалын, «Шәфәг»,
Шад олсун көрәндә шән һалын, «Шәфәг».

АШЫГ ҺҮСЕЈН ЧАВАН

Мүасир дөврдә Азәрбајчан классик ашыг јарадычылығы ән'әнәләрини давам етдирән сәнәткарлардан бири дә Ашыг Һүсејн Чавандыр.

Ашыг Һүсејн 1916-чы илдә Чәнуби Азәрбајчанда Гарадағын Кәрмәдуз маһалынын Ут кәндиндә Микајыл адлы јохсул бир рәнчбәрин аиләсиндә дүнјаја көз ачмышдыр.

Һүсејн 6 јашында икән атасы вәфат едир. 1936-чы илдә аиләси Шимали Азәрбајчана көчмәли олур. Анасынын һимајәси алтында бөјүјән Һүсејн гојун-гузу отарыр, тәсәррүфат ишләри илә мәшғул олур. Бу дөврдән о, шифаһи халг әдәбијјатына чидди мараг көстәрир, ашыгларын мәчлисләриндә ешитдији маһны, дастан вә нағыллар онда ашыглыг сәнәтинә һәвәси артырыр. Ити јаддашыны, бәдаһәтән сөзгошма габилијјәтини көрән кәндлиләр ону Ашыг Әләскәрин гардашы оғлу Мусанын јанына шакирдлијә көндәрирләр. О, бөјүк устадын доғма кәнди Ағкилсәдә 8 ил ашыглыг сәнәтини өјрәнир.

Ашыг Һүсејн 1938-чи илдә доғма јурду Чәнуби Азәрбајчана көчүр. Һәмин күнләрдән исте'дадлы ашыг-шаир сәдәфли сазындан ајрылмыр, ел арасында чалыб-чағырыр. Илк илләрдә арабир ше'р јазса да, поетик јарадычылыға әсасән 1940-чы илләрдән башламышдыр. Онун илк ше'рләри: «Күл, Азәрбајчан», «Ојан», «Ана вәтән», «Октјабр» вә с. Тәбриздә чыхан «Вәтән јолунда» гәзетиндә дәрч олунмушдур.

Милли демократик һөкумәт Ашыг Һүсејн Чаванын ичтимаи-сијаси вә әдәби фәалијјәтини јүксәк гијмәтләндирәрәк ону «21 Азәр» медалы илә тәлтиф етмишдир. Бу дөврдә сәнәткар халг артисти адына да лајиг көрүлмүшдүр.

1946-чы илдә Милли демократик һөкумәт иртича гүввәләри тәрәфиндән боғулдугдан сонра Совет Азәрбајчанына пәнаһ кәтирән Ашыг Һүсејн Чаванын јарадычылығы даһа сәмәрәли олур. Ашығын мүхтәлиф формада јаз-

дығы ше'рләри—гошма, кәрајлы, тәчнис, мүхәммәс вә с. гәзет вә журналларда чап едилмиш, бир нечә дилә тәрҹүмә едилмишдир. Онун «Сәнәткара ашигәм», «Кимдән өјрәндин», «Бојлана-бојлана» ше'рләринә мусиги бәстәләнмишдир.

Ашыг Һүсејн Ҹаванын «Москва», «Сәттархан», «Кәлбәҹәр сәфәри», «Ашыг Һүсејн вә Севинҹ», «Гарадағ сәфәри» вә с. дастанлары јазмышдыр. О, ејни заманда ијирмидән артыг халг дастаныны әзбәр билир. Онун индијәдәк «Азадлыг маһнылары», «Ашығын арзулары», «Ше'рләр», «Гошмалар», «Сәдәфли саз», «Даныш, телли сазым», «Баһар кими» адлы китаблары нәшр олунуб күтләви тиражла бурахылмышдыр.

Ашыг Һүсејн Ҹаван 1959-ҹу илдә Москвада кечирилән Азәрбајҹан инҹәсәнәти вә әдәбијјаты онкүнлүјүндә иштирак етмиш вә «Шәрәф нишаны» ордени илә тәлтиф олунмушдур. О, бир сыра олимпиадаларда мүсабигә заманы биринҹилик газанмышдыр.

Ашыг сәнәтинин инкишафы вә тәблиғи саһәсиндә фәалијјәтинә көрә 1967-ҹи илдә Ашыг Һүсејн Ҹавана Азәрбајҹан ССР Әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси фәхри ады верилмишдир.

Камил сәнәткар 1985-ҹи ил нојабр ајында, 69 јашында вәфат етмишдир.

ЛЕНИН

О көзәл мәрамын, көзәл мәгсәдин
Салыб өз нуруну ҹаһана, Ленин!
Кетмәз үрәкләрдән һеч мәһәббәтин,
Галар тарихләрдә нишана, Ленин!

Сән јаратдын тәзә дүнја, шән һәјат,
Гој шад олсун руһун, еј бөјүк устад!
Кетдикҹә ад алыр гурдуғун бүсат,
Алгыш дејир сәнә замана, Ленин!

Јајылыб мәгсәдин тутуб елләри,
Сән азад ејләдин бағлы дилләри,
Һәр јанда ачылыб Шура күлләри,
Дөнүб совет ели күлшәнә, Ленин!

Салдығын бағларын шириндир бары,
Шириндир һејвасы, шириндир нары,
Кәтирдин елләрә өмүр баһары,
Алгыш сәнин кими лоғмана, Ленин!

ЧӘКИЧИМ ВАР, ОРАҒЫМ ВАР!

Илк баһарын муждәчиси,
Шән нәғмәли гарангушам.
Бөјүк бир халгын елчиси,
Әзәл күндән јаранмышам.

Азадлыг ачыб көзүмү,
Сечмәрәм елдән өзүмү,
Нәғмәми, ширин сөзүмү,
Халгым илә бир анмышам.

Кирпик чалмырам сүбһәтән,
Гәлбимдә, дилимдә Вәтән.
Гынамасын гој һәр јетән,
Вәтән үчүн мән биһушам.

Ашигәм елмә, сәнәтә,
Һалал әмәјә, зәһмәтә.
Јурдумдакы мәһәббәтә
Әзәл күндән бағланмышам.

Чәкичим вар, орағым вар,
Күнәш рәнкли бајрағым вар,
Нуру сөнмәз чырағым вар,
Шәфәгләрә бојанмышам,

Партијанын гүдрәтинә,
Бөјүк Совет дөвләтинә,
Гардашым рус милләтинә
Көрпәликдән инанмышам.

Чаван Һүсејн күлшәнләрдә
Галхыр сәсин пәрдә-пәрдә,
Шән өлкәмдә мәчлисләрдә
Күнәшдән тез ојанмышам.

СӘНИНДИР

Ана јурдум Азәрбајҹан,
Гениш уммaнлар сәниндир.
Көј чәмәнләр, јашыл дүзләр,
Галын орманлар сәниндир.

Нә көзәлсән, доғма вәтән,
Илһам алыб һәр күн сәндән,
Тәбиәти тәслим едән
Бөјүк лоғманлар сәниндир.

Күн кими һәр јана дүшән,
Көнүлләри ејләјән шән,
Көр нә гәдәр дәјишмишсән,
Бу хош заманлар сәниндир.

Бир бах бу сүлһ ҹәбһәсинә,
Инсанларын һагг сәсинә,
Чәтинлијә кәрән синә
Инди милјонлар сәниндир.

Һәр заман ешгинлә ҹошан,
Чајлары чајлара гошан.
Дөшләриндә гызыл нишан
Гоч гәһрәманлар сәниндир.

Әзиз ана, синән үстә
Шәфа тапыр һәр бир хәстә,
Кешијиндә дәстә-дәстә
Дуран оғланлар сәниндир.

Сән бир күлшән, Һүсејн бүлбүл,
Гүдрәтинлә ачыбдыр дил,
Милјон- милјон, нәсил-нәсил
Хошбәхт инсанлар сәниндир.

ТӘБРИЗИ

Еј инсан ҹәллады, гудурмуш јағы,
Наһагдан батырма гана Тәбризи!
Интигам күнләри кәләр јетишәр,
Бәсди, кәтирмә сән ҹана Тәбризи!

Горхутмаз Тәбризи нә өлүм, нә дар,
Ондадыр әзәмәт, мәтанәт, вүгар.
О билир дүнјада һагг, әдаләт вар,
Гојмарыг одлара јана Тәбризи!

О гара булудлар, әсән туфанлар,
Бир заман Тәбризин күчүнү анлар.
Азадлыг уғрунда төкүлән ганлар
Дөндәрәчәк күлүстана Тәбризи!

Минбир ох дәјсә дә јараланмаз о,
Гылынчла кәссәләр параланмаз о,
Халгындан әл чәкиб араланмаз о,
Билир Азәрбајчан ана Тәбризи!

Ана чох истәјәр өз өвладыны,
Унутмаз олармы ана адыны?
Һүсејн јахшы таныр өз устадыны,
Ајырмаз өзүндән јана Тәбризи!

ГОШМАЛАР

БИЛМИРӘМ

Ешгин фәрағына, јар чәфасына,
Севкилим, дајаныб дөзә билмирәм.
Лә'нәт көзәлләрин бивәфасына,
Мән өз илгарымы поза билмирәм.

Мәһәббәтин мәни ејләјиб әсир,
Һәсрәтин гәлбими гылынч тәк кәсир,
Үрәјим чырпыныр, әлләрим әсир,
Сәни вәсф ејләјиб јаза билмирәм.

Чыханда гаршыма сән күлә-күлә,
Өтүр көнлүм гушу дөнүр бүлбүлә.
Сәнсиз бир саатым дөнүр бир илә,
Нә үчүндүр мәнә чәза, билмирәм.

МАРАЛ

Боз дағлардан, тәпәләрдән
Енин, кәлин дүзә, марал!

Көј чәмәнләр, јашыл дүзләр,
Меһрибандыр сизә, марал!

Ојлағыныз көј отлагдыр,
Сују дуру, саф булагдыр,
Көзәл дөвран, көзәл чағдыр,
Кәлмәјәсиз көзә, марал!

Ел бәзәниб ал гумаша,
Бу күн сиз дә кәлин чоша,
Өвлаглары башдан-баша
Кәзин сүзә-сүзә, марал!

Сәһралар солмаз күл ачыб,
Лалә, нәркиз, сүнбүл ачыб,
Дилсиз чөлләр дә дил ачыб,
Күлүмсәјир үзә, марал!

Һүсејнәм, бир диләјим вар,
Сулардан саф үрәјим вар.
Елим, архам, көмәјим вар,
Мән чөкмәрәм дизә, марал!

БӘС

Өвлад анасындан ајрылан заман
Ана, ана, дејиб ағламазмы бәс!
Ана өвладыны басыб бағрына
Гәлбини гәлбинә бағламазмы бәс!

Ана ајрылығы јамандыр, достлар,
Ајрылмышам мән нә замандыр, достлар,
Сизсә ајрылмајын, амандыр, достлар,
Ајрылыг гәлбләри дағламазмы бәс!

Ајрылыг дағындан дағлыдыр синә,
Һүсејн демәз дәрдин һеч өзкәсинә;
Ким истәр, ким истәр голлары сына,
Сынан голу ана бағламазмы бәс!

СОРАҒА ДҮШДҮ

Көнлүм јер үзүнү кәзди, долашды,
Азадлыг ешгилә сораға дүшдү.
Јарыб сәрһәдләри, дағлары ашды,
Көзүм ал ипәкли бајраға дүшдү.

Чәтин күнләрими јадда сахладым,
Нә јада баш әјдим, нә дә ағладым,
Азадлыг намына китаб бағладым,
Адым китабларда вараға дүшдү.

Чыхсын ағ күнләрә һәр инсан, дедим,
Јарансын халгыма хош дөвран, дедим,
Ҹанымы Вәтәнә мән гурбан дедим,
Гурбанлар ичиндә садаға дүшдү.

Һәр ким ки, халгына барлы бағ әкди,
Солмаз күлләр ачды арзусу, әһди,
Чохлары шанына бир гүррә чәкди,
Мәнимки чәкичә, ораға дүшдү.

Булудлар силинди, думанлар гачды,
Азадлыг нуруну һәр јана сачды,
Арзуларым инсан кими дил ачды,
Учуб пәрванә тәк чираға дүшдү.

Мән ашиг олмадым сијаһ телләрә,
Гөнчә јанаглара, тути дилләрә,
Сәсим јајылдыгҹа доғма елләрә,
Шөһрәтим дилләрә, додаға дүшдү.

Ҹаван Һүсејнәм, ел пејманәсијәм,
Бөјүк азадлығын пәрванәсијәм,
Ашыг Әләскәрин нишанәсијәм,
Сәсим обалара, ојмаға дүшдү.

ДАНЫШ, ТЕЛЛИ САЗЫМ, ДАНЫШ!

Нәдир дәрдин, сөјлә, нијә сусмусан?
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!
Кимдән инҹимисән, кимдән күсмүсән?
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Диллән, телли сазым, сәдәфли сазым!
Сән данышмајанда кәлмир авазым,
Галыр үрәјимдә истәјим, арзым,
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Санки дил билирсән, сөз анлајырсан,
Ширин арзулары тез анлајырсан,
Арифсән, ишарә, көз анлајырсан,
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Бәлкә ајрылыбсан өз сирдашындан,
Доғма вәтәниндән, ган гардашындан.
Одурму дағылыб һушун башындан?
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Сәндәми вәтәни гәмли көрүрсән?
Дили бағлы, чох ситәмли көрүрсән?
Мүнтәзир көзләри нәмли көрүрсән,
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Сөјлә, көрүрсәнми наһаг ганлары,
Зүлмүдән од тутан ханиманлары?
Күнаһсыз асылан гәһрәманлары...
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Мән дујурам: гәмли-гәмли өтүрсән,
Нә вар, белә гәм бәһринә батырсан?
Өлән чаванлара јасмы тутурсан,
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Нәдир истәдијин, арзын, диләјин?
Гуш кими чырпыныр нәбзин, үрәјин,
Күнәшдән парлагдыр бил, кәләчәјин,
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

Ҹуша кәл, гүссәни пәрдәләрдән ат!
Сәсини ешитсин бүтүн ел, елат,
Сән дә достлар кими өз арзуна чат,
Даныш, телли сазым, даныш, сән даныш!

КӘРАЈЛЫЛАР

ГИМДӘН ӨЈРӘНДИН

Севкилим, сән марал кими
Кәзмәји кимдән өјрәндин?
Ај габаға чыға тели
Дүзмәји кимдән өјрәндин?

Тез јухудан ојанмағы,
Ал гумаша бојанмағы,
Кәрдән чәкиб дајанмағы,
Сүзмәји кимдән өјрәндин?

Мән севирәм Зәрнишаны,
Онда вар күлүн нишаны.
Сағ әлинлә бәнөвшәни
Үзмәји кимдән өјрәндин?

Кәклик кими гајаларда,
Чејран кими сәһраларда,
Сона кими дәрјаларда,
Үзмәји кимдән өјрәндин?

Булуд алмасын ај үзүн,
Һүсејн сазла дејир сөзүн,
Хумар-хумар ала көзүн
Сүзмәји кимдән өјрәндин?

БОЈЛАНА-БОЈЛАНА

Азад бир гыз кириб бағa,
Кәзир бојлана-бојлана,
Хумар көзүн сола-сағa,
Сүзүр бојлана-бојлана.

Ичиб ешгин булағындан,
Кәзир Мәчнун сорағында,
Һәр гөнчәни будағындан
Үзүр бојлана-бојлана.

Позмур әһдин, дүз илгарын,
Сајыр ширин арзуларын,

Нечә күндүр көрмүр јарын,
Дөјүр бојлана-бојлана.

Китабын алыб әлинә,
Сығал верибдир телинә,
Атылыб ешгин көлүнә,
Үзүр бојлана-бојлана.

Бәјәндим хәсјәтин, һалын,
Сағ үзүндә гоша халын,
Севкисинин әл дәсмалын
Бәзир* бојлана-бојлана.

Јараныб көзәл саатда,
Азад дөвран, хош һәјатда,
Гара күнү ајаг алтда
Әзир бојлана-бојлана.

Ачыб гөнчә дәһаныны,
Гумру тәкин зәбаныны,
Чаван Һүсејнин чаныны
Үзүр бојлана-бојлана.

УСТАДНАМӘ

КАМИЛ СӘРРАФ

Камил сәрраф, јахшы таны көвһәри,
Зәһмәтин һеч олуб, зәндин итмәсин!
Шәрбәт әвәзинә ичмә зәһәри,
Сонра да гәлбини о инчитмәсин!

Һәгиги дост олан досту унутмаз,
О мәрддән әл чәкмәз, намәрди тутмаз,
Күл ләкә көтүрмәз, гызыл пас тутмаз,
Мәним сөзләрими дост унутмасын!

Сөзләрим ганана бир нәсиһәтдир,
Дујмајан дујмасын, бу һәгигәтдир.
Күл һәмдәми бүлбүл олар, адәтдир,
Тикан кәлиб күл јанында битмәсин!

---

* Бәзәјир.

Ара вуран сөз кәздирән бир инсан
Ел ичиндә ад газанмаз һеч заман.
Һусејнин көнлүнә јар олсун дөвран,
Үз дөндәриб бәхтин јана кетмәсин!

ДИВАНИЛӘР

ДЕЈӘК

Ашыгсанса, көтүр сазын
Јени дөврандан дејәк!
Халгымыза фәрәһ верән
Волгадан, Дондан дејәк!
Кәзәк тәзә шәһәрләри,
Абад олан кәндләри,
Сусуз чөлләрдә бағ салан
Маһир бағбандан дејәк!

Инди бизә меһрибандыр,
Ахар чајлар, кур сулар.
Партијанын нәфәсилә
Чичәкләнир арзулар.
Кәлиб бизә јолдаш олур
Ағ күнә тамарзулар.
Бу ганундан, бу һәјатдан,
Бу хош замандан дејәк!

Бүтүн шәһәр рәһмәт охур
Ленин кими рәһбәрә.
Онун дәрин кәлмәләри
Чан верир үрәкләрә,
Чаван Һүсејн һејран олуб
Бу гурғуја, һүнәрә,
Партијаны јарадандан,
Даһи инсандан дејәк!

КӘЛ ДАНЫШАГ

Әр мејданына кәлән ашыг,
Кәл данышаг чәнкинән.
Сән хаксан, дур јериндә,
Ишин нәдир сәнкинән?
Чәнкә кәлән синәсиндә

Тәб'и олар дәрја тәк,
Нәзмә чәкәр, сөзүн дејәр
Нечә чүр ирәнкинән.

Нанәчибин јүзү кәлсә,
Биринә баш әјмәрәм,
Мәрдләрә бу сәрим пешкәш,
Намәрдләри сајмарам.
Һәр јетәни мејданымда
Баш атмаға гојмарам.
Данышарам камал илә,
Кәлмә-кәлмә, ганкинән.

Данышанда данышкилән
Камалынан, һушунан,
Зијан чәкмәз һеч бир заман
Ариф олуб дүшүнән!..
Ләж данышан дүшәр нара,
О алышар аташнан.
Сөзүн ара, дүшмә нара,
Нә аташда јанкинән.

Ашыг кәрәк сөзләрини
Бағласын һәгигәтә,
Ешидәнләр әһсән десин
Хош данышыг, сәһбәтә.
Доғру јолда дүз доланан
Һеч вахт дүшмәз зилләтә.
Јолдан азан зәлил олар,
Ешит, сән инанкинән!

Мән Һүсејнәм, истәрәм ки,
Мәрд данышам, мәрд динәм,
Әләскәрдән дәрс алмышам,
Долудур, чошур синәм.
Сәррафыјам лә'л танырам,
Мис-бүрүнчү нејлирәм,
Сечәрәм гызыл-күмүшү,
Данышма мәһәнкинән!

АШЫГ

(Додагдәјмәз дивани)

Сән кәнар кәз шәр ишләрдән,
Гададан, гандан, ашыг!
Елләрин ширин диләји
Чыхсын дәһандан, ашыг!
Һәгигәтдән зәр хырд елә,
Ел ичиндә ад газан!
Сәсинә сәсләр јетишсин,
Сәнин чаһандан, ашыг!

Кечән илләр кечди, ашыг,
Јени һәјатдан дејәк!
Ја харичдән, ја дахилдән,
Ја каинатдан дејәк!
Һәгигәтдән, сијасәтдән,
Ја да сәнәтдән дејәк!
Дејәк халгын хиласкары,
Даһи инсандан, ашыг!

Ҹаван Һүсејн һәр дәгигә
Даһиләрдән дәрс алыр.
Халгын әзиз кәләчәјин
Јазыр, дастана салыр.
Азадлығын ешги илә
Ганад чалыр, саз чалыр,
Ашыгсанса, сән дә дәрс ал,
Дәрсин аландан, ашыг!

МҮХӘММӘС

АЛАКӨЗ

Гәләм гашлы, сијаһ сачлы
Көзәл баласан, Алакөз.
Сән күлјанаг, гајмагдодаг,
Ләби пијаласан, Алакөз.
Мән бир бимар, бир әрзим вар,
Әрзим аласан, Алакөз,
Аһ чәкәрәм, јаш төкәрәм
Чешмим силәсән, Алакөз.

Һәм үз-үзә, һәм көз-көзә,
Чаным аласан, Алакөз.

Көзәл кәлин, назик әлин
Чанлары чандан еjләjир,
Ағлыны алыр сәриндән,
Диндән, имандан еjләjир.
Едир абдал, салыр чөлә,
Ханыманындан еjләjир,
Ала көзләр сүзүләндә
Көнлүмү хәндан еjләjир,
Әзәл күндән jараныбсан,
Мәнә баласан, Алакөз.

Чох доландым сәһралары,
Көрмәдим сән тәк маралы,
Көрән еjләр аһү нала,
Кәсиләр сәбру гәрары,
Фәрһад кими дағлар чапар,
Дүшсә Шириндән аралы.

Ешг учундан олар Мәчнун,
Кәзәр дағлары jаралы.
Инсафдырмы ашигини
Дәрдә саласан, Алакөз!?

Әлләринлә бадә версән,
Ичәрәм олса да ағы,
Шүмшад кими бармагларын
Гоj чәксин синәмә дағы.
Бил ки, атәшсиз әридир
Ешгин үрәjимдә jағы.
Кәл үзүнү тутма jана
Гоj көрүм гаjмаг додағы,
Күсдүрдүjүн бу көнлүмү
Нолар, аласан Алакөз?

Чаван Һүсеjн фәрагында
Кечә-күндүз едир нала,
Ашыглара jохдур завал,
Рәһм елә, jетир вүсала.
Сәнин бир хош бахышыны
Вермәрәм ики маһала.
Ала көзләр сүзүләндә
Салыр мәни мин хәjала.
Һәрдән-һәрдән сән бизә дә
Нәзәр гыласан, Алакөз.

МӘҺӘММӘДБАҒЫР НИКНАМ

Мәһәммәдбағыр Никнам 1921-чи илдә Тәбриздә дәмирчи аиләсиндә дүнјаја кәлмишдир. О, 5—6 јашларында јетим галмыш вә дајысынын һимајәсиндә јашајараг, кибрит карханасында ишләмәклә кечинмишдир. Никнам Маһмуд адлы бир ушагдан әлифба дәрси алмагла савадсызлығыны ләғв едиб, сонра бөјүкләрә мәхсус мәктәбдә молла јанында вә нәһајәт «Низами» мәдрәсәсиндә тәһсилини артырмышды. Әскәри вәзифәдә (низам) оларкән:

Бағрым олубду гәмдән ал ган, чәнаб Сәрван,
Сәрбазлара једиртдиз сиз ган, чәнаб Сәрван.
Шаллаг, көтәк, ишкәнчә, Сәрван, бизи чүрүтдү,
Ган ағлајыри баханда керидән, чәнаб Сәрван.
Башмагларын үзүнә пиј сүртүрүк парылдыр,
Алтдан бахыр ајаглар үрјан, чәнаб Сәрван.
Кәл гисмәтин шамдан бир күн өзүн хәбәр тут,
Сәккизчә мисгал олмуш мизан, чәнаб Сәрван.
Арзум будур чаһанда бир елә күн олајды,
Бир һәгг тутајды ахыр диван, чәнаб Сәрван.

—ше'рини јазыб гапыја јапышдырдығы үчүн тә'гиб едилиб дөјүлмүш вә һәбс чәзасына мәһкум едилмишди. 1941-чи илдә низам вәзифәдән бурахылыб, јенә дә кибрит карханасына ишә гајытмышды. Никнам фәһләләр арасында фәал вә чалышган ичтимаи ишчи кими танынмышдыр. Шаирин ше'рләри Тәбриздә «Вәтән јолун»да, «Хавәри-но» вә «Азәрбајчан» рузнамәләриндә чап олунмушдур.

Иран ордусуна әскәр чағырылдығы заман забитләрин оғурлуг вә чинајәтләрини ше'рлә тәнгид етдији үчүн дәфәләрлә дөјүлүб һәбс едилмишдир. Рза шаһ тахтдан дүшдүкдән сонра ичтимаи ишләрдә, хүсусилә һәмкарлар тәшкилатларында фәалијәт көстәрмиш, Азәрбајчанын милли һөкумәт гурулушунда әлдә силаһ иштирак етмишдир.

Никнам 1946-чы илин декабрында Теһранда вәһшичәсинә өлдүрүлмүшдүр.

ӘЗИЗ ЈУРДУМ АЗӘРБАЈЧАНА

Шөһрәтин кетмәкдәдир, һәр јана, Азәрбајчаным,
Јүксәлибдир хош адын кејвана, Азәрбајчаным!
Гој сәнин башын учалсын көјләрә дүнја боју,
Әјмәдин баш һәр јетән солтана, Азәрбајчаным!
Имтаһанлар вермисән азадлығын уғрунда сән,
Зүлмә гаршы галхмысан үсјана, Азәрбајчаным!
Чохлу гурбанлар верибсән дәһри-азадидә сән,
Та чатыбсан бир беләдөврана, Азәрбајчаным!
Гәһрәман оғланларын һеч бир заман баш әјмәјиб,
Сәф чәкибдир индидә мәрданә, Азәрбајчаным!
Еј вәтән, уғрунда һәр ан һазырам чан вермәјә,
Гој мәним чисмим бојансын гана, Азәрбајчаным!
Бәсләјибсән чох мәни наз илә ағушунда сән,
Тапмышам вахт кирмәјә мејдана Азәрбајчаным!
Кәр учам шаһин кими аләмләри сејр еләјим,
Шүбһәсиз сәнсән мәнә кашанә, Азәрбајчаным!
Гој ачылсын гырмызы күлләр, баһар олсун јенә,
Бәнзәсин бир кушеји-ризвана, Азәрбајчаным!
Аз галыр күлсүн үзүн, еј Азәристан, торпағы,
Вер хәбәр синәндә Сәттархана, Азәрбајчаным!

АЛ КҮНӘШ

Нә көзәл ал күнәш доғду тәбиәт,
Мәһв олуб бүсбүтүн дағылды зүлмәт.
Халгымыз көстәриб бөјүк шәһамәт,
Гуруб өлкәмиздә милли һөкумәт.
Инсанлар зүлмдән тапыбдыр ничат,
Азаддыр јашамаг, азаддыр һәјат.
Јар олуб һәмишә һәгигәт бизә,
Одур ки, јол тапыб сәадәт бизә.
Залымдан алалы амансыз гисас,
Мәзлумлар олублар гүссәдән хилас.
Үзләри саралан, солан јетимләр,
Көзләри јаш илә долан јетимләр.
Көнүлдән хураман јашајачаглар,
Бир бөјүк вәзифә дашыјачаглар.
Бир дә олмајачаг хәтәр дүнјада,
Азад јашајачаг бәшәр дүнјада.
Вәтәним нә гәдәр олуб бәхтијар,
Көрүнүр көзүмә тазә бир баһар,
Баш вериб лаләләр гызыл гөнчәләр,

Бахдыгча шад олар көнлүм динчәләр.
Кәләчәк нәслимиз көрпә ушаглар,
Дил ачыб көрәчәк азаддыр дијар.
Мәрһәба, дүнјада бу хош нијјәтә,
Дөндәриб јурдуму бағи-чәннәтә.
Галмады мәним дә кәдәрим, гәмим,
Азадлыг олачаг јару һәмдәмим.
Јашасын гәһрәман Азәр өвлады,
Тарихдә шөһрәти, ады вар, ады!

ДОҒМА ДИЛИМ

Көрпәлијин бир күн әввәл илиндә,
Ағлајырдым һәзин-һәзин бешикдә,
Анам мәнә Азәрбајчан дилиндә,
Лај-лај дејиб отурарды кешикдә.

Тә'лим верди анам мәнә бу дилдә,
Азәрбајчан дили мәним дилимдир,
Шәрафәт вар, шүчаәт вар бу елдә,
Азәрбајчан ели мәним елимдир.

Хатирчәмәм доғма, шанлы елимдән,
Бағламышам өз әлимә белими.
Буну бил ки, ала билмәз әлимдән,
Дүшмән мәним ширин ана дилими.

Һәр милләтин мөһтәрәмдир өз дили,
Буна көрә дил бағлыдыр һәјата.
Чүнки дилдир һәлл ејләјән мүшкүлү,
Дил јол ачар сәадәтә, ничата.

Бир милләтин јурдун хараб ејләсән,
Јенә өзүн јығышдырар о милләт.
Дилин алсан, бағрын кабаб ејләсән,
О милләти мәһв ејләјәр фәләкәт.

Бу вәтәнин дағы, дашы, торпағы,
Ашинадыр Азәрбајчан дилилә.
Сөһбәт едәр гызыл күлүн јарпағы,
Булбүл илә Азәристан дилилә.

СЕВИРӘМ АНА ТОРПАҒЫ

Мүбтәла олалы Вәтән ешгинә,
Јазырам өз ана дилимдә јенә.
Мән вәтән ешгинин мүбтәласыјам,
Вәтәнин ашиги-хошнәвасыјам.
Бүлбүләм вәтәним күлүн јарпағы,
Севирәм чан кими ана торпағы.
Көзәлдир доғулмуш дијарым мәним,
Вәтәндир чаһанда никарым мәним.
Шириндир чаһанда ана өвлада,
Чанымдан әзиздир вәтән дүнјада,
Вәтәнин дөшүндән сүд әммишәм мән,
Мәни бөјүтмүшдүр бу әзиз вәтән.
Унуда билмәрәм ана һаггыны,
Ана һүзурунда бала һаггыны.
Һазырам уғрунда бојанам гана,
Вәфасыз дејиләм, еј әзиз ана!
Еј әзиз мәсканим, еј көзәл дијар,
Һәр заман едәрәм сәнлә ифтихар.
Бизә илһам верир торпағын, дашын,
Учалыб көјләрә әјилмәз башын.
Асланлар јувасы, јатағы сәнсән,
Сәадәт јолунун мајағы сәнсән.
Мәним фәхрим, шаным вүгарым, јаша,
Јаша, еј мүгәддәс дијарым, јаша!

ГӘЗӘЛЛӘР

КЕТМӘСИН

Еј дил, амандыр сөјләкилән јарә кетмәсин,
Јохдур әлимдә инди мәним чарә кетмәсин.
Рәһм ејләсин, фәрағидә ағлатмасын мәни,
Һәсрәт гојуб бу јарыны дидарә, кетмәсин.
Илләр боју сыхыбды кечән ағрылар мәни,
Дөндәрмәсин о нурлу күнүм тарә, кетмәсин.
Мән нејләрәм зәманәдә мә'шугәсиз һәјат,
Онсуз олар чаһанда күнүм гарә, кетмәсин.

Һичрин одунда јанмаға ашиг тәвани јох,
Бир дә вуруб бу көнлүмә мин јарә, кетмәсин.
Бу бәс дејилмиш, атәши-ешгиндә јанмышам,
Јандырмасын мәни јенә бир нарә, кетмәсин.

Һејлим вурулмушам мән о мәһпарә һүснүнә,
Гој салмасын мәни јанар одларә, кетмәсин.

БӘРАБӘР

Бир вәслин олуб мин шәби-һичранә бәрабәр,
Кәл биркә вураг бадәләри чанә бәрабәр.
Еј гамәти рә'на, сәни һәмта тутарам мән,
Дүнја долусу севкили чананә бәрабәр.
Инсаф еләмәз сүнбүли-тәшбеһ елијәнләр,
Тел-тел дағылан зүлфи-зәрәфшанә бәрабәр.
Гәмдән силиниб бүсбүтүн ајинеји-гәлбим,
Кәл биркә ичәк бир-ики пејманә бәрабәр.
Илләр боју чәкдин бу күнүн һәсрәтин, еј шух,
Кәл шүкр еләјәк халиги-сүбһанә бәрабәр.
Халгым да тапыб инди тапды бу аләмдә сәадәт,
Олмуш вәтәним рөвзеји-ризванә бәрабәр.
Бундан сора милләт сaралыб солмајачагдыр,
Мүтләг олачаг һуријү гылманә бәрабәр.

ОЛМАСЫН

Дилбара, ахыр, мәним көнлүм нечә ган олмасын,
Көзләрим јашы ахыб дәрјаји-үмман олмасын?

Һәсрәтин һәр ан чәкиб, саил кими, еһсанынын,
Ағ бухагдан һеч мәнә бир бусә еһсан олмасын.

Кәлкинән чан риштәсин гыр бағла, јарым, зүлфүнә,
Гој үзүндә телбәтел зүлфүн пәришан олмасын!

Еј пәризадә, мәним кәл һалымы ал бир хәбәр,
Гој бу јанмыш көнлүмүн асары виран олмасын.

Ешг одундан кәр јанам, пәрванә тәк хошдур мәнә,
Истәрәм вәслиндә ким бир дәфә һичран олмасын.

Һичр одунда та јетинчә вәслинә чох јанмышам,
Бир дә гој һәсрәт көзүм һичриндә кирјан олмасын.

Бир һәгигәт ешгдир аләмдә бу ешгим мәним,
Бивәфајәм кәр чаным чанана гурбан олмасын.

КӨРӘНДӘ

Сәбрим түкәнир сурәти-чананы көрәндә,
Дүнја нәди билмәм, сәри-зибаны көрәндә.

Көнлүмлә тәчәссүм олунур бир јени аләм,
Биһуш олурам көзләри чејраны көрәндә.

Етдикчә тәбәссүм, едир аләмләри дилшад,
Күлләр дә күлүр, ол ләби-хәнданы көрәндә.

Амма үзүм һеч вахт нијә бундан белә күлмә:
Јурдумда бахыб нареји-нөгсаны көрәндә.

Көрдүкчә бу јохсуллары минләрчә сызылдар,
Бағрым ган олур, аһ, бу јәтиманы көрәндә.

Артыр дәхи көнлүмдә о хаинләрә нифрәт,
Чәһл ичрә бүтүн милләти-Ирани көрәндә.

Әтрафда галырды белә өвзалара һејран,
Кәндләрдә кедиб дөвреји-хан-ханы көрәндә.

Бавәр еләјән ким, дириликдән дојур инсан,
Көз јашы төкүр налеји-деһганы көрәндә.

МӨ'ЧҮЗӘ ИТҺАФ

ШӘБҮСТӘРДӘ

Мәрами-пакына гурбан, севимли шаиримиз,
Итирсә чисмини торпаг, итирмәрик сәни биз.
Мәзарын ичрә јат асудә, јеткилән, Мө'чүз,
Сәнин кими бахырыг севдикин никарына биз.

Заваллы милләт үчүн галма гәбрдә никаран,
Кечибди сән көрән әјјам, јетибди хош дөвран.
Көнүлдә јүксәлир инди мәһәббәтин һәр ан,
Бу күн зијарәт үчүн кәлмишк дијарына биз.

Ишыглы көвһәр идин өлкәдә әјан о заман,
Тапылмады сәнә сәррафи-гәдрдан о заман.
Дедин һәјати-бәшәрдән веринчә чан о заман,
Чаһанда фәхр едәрик бил ки, ифтихарына биз

Дөзүб мәшәггәтә һәгдән чевирмәдән үзүнү,
Шәһамәт илә дедин сән өлүнчә һәгг сөзүнү.
Нә гәдр вурдула тә'нә итирмәдин өзүнү,
Вурулмушуг одур инди сәнин шуарына биз.

БАЛАШ АЗӘРОҒЛУ

Азәрбајчанын халг шаири Балаш Азәроғлу Чәнуби Азәрбајчанда мүасир демократик әдәбијјатын јаранмасы, тәшәккүлү вә инкишафы саһәсиндә мисилсиз хидмәтләри илә диггәти чәлб едир. Онун поетик јарадычылығында Чәнуби Азәрбајчан фәһлә вә кәндлиләринин ингилаби мүбаризәси, ағыр һәјаты, вүсал һәсрәти, арзу-истәји, сабаһа дәрин инамы, дикәр тәрәфдән, Совет Азәрбајчанында халгын бәхтијар һәјаты, сүлһ, әмин-аманлыг уғрунда мүбаризәси әлван бојаларла тәсвир олунмушдур.

Балаш Аллаһбағыш оғлу Абизадә 1921-чи илдә Бакыда анадан олмуш, орта тәһсилини дә бурада алмышдыр. Балашын бәдии әдәбијјата чошғун һәвәси орта мәктәбдә охујаркән ојанмышды.

1938-чи илдә аиләси Чәнуби Азәрбајчанын Әрдәбил шәһәринә көчдүјүндән Балаш фарс ибтидаи мәктәбиндә тәһсил алыр. Кәнч Балаш бурада ичтимаи фәалијјәтә башлајыр. Иран Халг партијасына дахил олур. 1943-чү илдә ону «Азәрбајчан зидд фашист чәмијјәти»нин Әрдәбил вилајәт шө'бәсинә сәдр сечирләр. Ејни заманда һәмин чәмијјәтин органы—«Јумруг» гәзетинин редактору олур.

Балаш Азәроғлу 1945-чи илдә Азәрбајчан Демократ Партијасы сыраларына дахил олур. О, Азәрбајчан Демократ Партијасынын Әрдәбил вилајәт комитәсинин шө'бә мүдири, Әрдәбил вилајәт комитәсинин органы олан «Чөвдәт» гәзетинин редактору кими фәалијјәт көстәрир. Ејни заманда, 1942—1945-чи илләрдә «Шаирләр мәчлиси»нин Әрдәбил шөбәсинә рәһбәрлик едир. Шаирин илк «Ше'рләр» (1943) китабы Әрдәбилдә, икинчи «Ше'рләр» (1945) китабы исә Тәбриздә нәшр олунмушдур. Балаш Азәроғлу 1946-чы илдә Тәбриздә Милли һөкумәт тәрәфиндән Азәрбајчан Дөвләт Радио Комитәсинин сәдр мүавини тә'јин едилир. Ејни заманда «Јазычылар вә шаирләр чәмијјәти»нин идарә һеј'әтинин үзвү сечилир. 1941—1946-чы илләрдә о, ичтимаи фәалијјәти

илә јанашы, јарадычылығыны да давам етдирмиш, ше'рләри дөври мәтбуатда, «Шаирләр мәчлиси» алманахында, милли һөкумәтин нәшр етдији ана дили дәрсликләриндә чап олунмушдур.

1947—1952-чи илләрдә Балаш Азәроғлу Азәрбајчан Дөвләт Университетинин филолокија факүлтәсиндә тәһсил алыр. Ејни заманда бәдии јарадычылыгла чидди мәшғул олур.

Балаш Азәроғлу 1947-чи илдән е'тибарән Чәнуби Азәрбајчан Јазычылар Чәмијјәтинин сәдри вәзифәсиндә чалышыр.

Балаш Азәроғлу 1948—1953-чү илләрдә Азәрбајчан Демократ Партијасынын Мәркәзи Комитәсинин органы «Азәрбајчан» гәзетиндә әдәби-бәдии шө'бәнин мүдири, 1953—1959-чу илләрдә исә һәмин гәзетин редактору олмушдур. 1959-чу илдә о, Азәрбајчан Демократ Партијасы Мәркәзи Комитәсинин сәдр мүавини сечилир.

Балаш Азәроғлу Иран Халг Партијасынын вә Азәрбајчан Демократ Партијасы Мәркәзи Комитәсинин үзвү, ССРИ-дә јашајан иранлы сијаси мүһачирләр чәмијјәтинин Азәрбајчан шө'бәсинин рәјасәт һеј'әтинин үзвү кими ичтимаи-сијаси фәалијјәтини давам етдирир.

Шаирин Азәрбајчан совет әдәбијјатынын инкишафында да хидмәтләри диггәтәлајиғдир. Балаш Азәроғлу Азәрбајчан ССР Јазычылар Иттифагынын пленум үзвү вә катибидир. О, әдәбијјат саһәсиндә хидмәтләринә көрә Азәрбајчанын Халг шаири фәхри адына лајиг көрүлмүшдүр. Б. Азәроғлу ики дәфә Азәрбајчан ССР Али Советинин Фәхри Фәрманы, В. И. Ленинин анадан олмасынын јүз иллији илә әлагәдар Ленин јубилеј медалы, «Шәрәф нишаны» вә «Халглар достлуғу» орденләри илә тәлтиф едилмишдир.

Балаш Азәроғлунун әсәрләри ССРИ вә харичи өлкә халгларынын дилләринә тәрчүмә олунуб күтләви тиражла бурахылмышдыр. Онун Азәрбајчан вә рус дилләриндә 30-дан артыг әсәри «Сәһәр шәфәгләри» (1955), «Елә оғул истәјир вәтән» (1956), «Итмиш гыз һаггында дастан» (1957), «Сечилмиш әсәрләри» (ики чилддә—1958—1970), «Мәним күнәшим» (1956), «Јарпаглар төкүләндә» (1971) вә с. нәшр едилмишдир.

Балаш Азәроғлу әдәбијјатшүнас алим кими классик Азәрбајчан әдәбијјатынын тәдгиги илә дә мәшғул олур.

ИНГИЛАБ ШАИРИЈӘМ

Мән нә шаһ, мән нә султан, нә јарашыг, нә зијнәт,
Нә әфсанә, нә мәләк, нә сарај, нә сәлтәнәт,
Нә гәдим әсрләри јада салыб ағлајан,
Нә өмрүнү гәзәлә, мәрсијәјә бағлајан,
Нә дөврүн һакиминә ше'р јазыб пул алан,
Нә чәлладлар өнүндә һәјат үчүн алчалан,
Нә пејмана, нә саги, нә шәраб шаиријәм,
Азадлығын чарчысы, ингилаб шаиријәм.

Мән әјилиб һакимин әлләриндән өпмәдим,
Ше'рими чичәк кими ајаглара сәпмәдим.
Нә ачиз бир бәндәјәм, нә сатылмыш бир гулам,
Нә сарај мәддаһыјам дәркаһлардан говулам,
Мән елләрин оғлујам, елләр бөјүтмүш мәни,
Ше'рим елдән алыбдыр бу илһамы, гүввәни,
Мән нә шам, нә пәрванә, нә рүбаб шаиријәм,
Азадлығын чарчысы, ингилаб шаиријәм.

Мәним көнүл дәфтәрим бәнзәјир күлүстана,
Онда јер верилмәмиш гарлы гыша, туфана.
Бир баһар әтри вардыр һәр ше'римдә, сөзүмдә,
Баһарын һәсрәтилә јашајырам өзүм дә.
Мән әл ачыб көјләрдән диләмәдим азадлыг.
Мәним архаландығым онлардан даһа артыг,
Өлкәләр һәсрәт чәкән афитаб шаиријәм,
Азадлығын чарчысы, ингилаб шаиријәм.

КАРВАН

Кечәнин гулағында кәдәрли зәнк сәсләри,
Ағыр-ағыр јол кедир карван шимала сары.
Хәјал мәни апарыр, көрән нә вахтдан бәри,
Дүнјаны аддымлајыр зәнкин дәвә гатары.
Карван шимала кедир, карван чәнуба кедир,
Карван бә'зән вәтәндән узаглара јол алыр.
Карван бүтүн дүнјаны заман-заман гәт едир,
Карван кәдәр кәтирир, карван севинч апарыр.
Карван кедир... Бир заман Әбүлүла Муәрри
Бәлкә дә бу карванла бүтүн Шәрги доланды.
Ким билир о даһинин ән көзәл әсәрләри
Исти гумлар үстүндә, хәјалында јаранды...
Карван кедир арамсыз, кечә гара, јол узаг,

Архамда мави дәниз, өндә гарлы Савалан.
Дәвәләр бир аһәнклә јенә аддымлајараг
Өтүрләр бабаларын кечдији тозлу јолдан.
Сарванын көзләриндә јухусузлуг гәми вар,
Нечә кечә јатмамыш, һеј јеријир-јеријир.
Сарванын өзүнүн дә гәрибә аләми вар,
Зәнк сәсләри алтында һәр күн бајаты дејир:

Ағ дәвә дүздә галды,
Јүкү Тәбриздә галды.
Оғланы ган апарды,
Дәрманы гызда галды.

Кечә сакит, узаглар әкс едир бу нәғмәни,
Дәвәләр арам-арам аддымлајырлар јенә.
О, Хәзәр саһилиндән алыб апарыр мәни,
Гәдим Бабәк јурдуна—Савалан әтәјинә...

КӘЛИН, ДОСТЛАР, КӘЛИН

Кәлин, вәтәндашлар, кәлин, а достлар,
Шаирин сизләрә шад хәбәри вар.
Јенә дә учалыр кур сәсим мәним,
Сөнмәмиш илһамым, һәвәсим мәним,
Танырјыр бу елләр әзәлдән мәни,
Чүнки ајырмамыш бу елдән мәни
Нә фикрим, нә арзум, нә дә сәнәтим;
Онун арзусудур саф мәһәббәтим.
Гәлбимиз ајрыса, синәмиз бирдир,
Мәнә илһам верән бизим елләрдир.
Гој сәсим јајылсын шәһәрә, кәндә,
Кәлсин дәмирчи дә, екин екән дә,
Ајағы чарыглы, әли чомаглы,
Узун јапынчылы, дәри папаглы
Муздурлар, чобанлар де, ким вар кәлсин,
Вәтәнин гәдрини дујанлар кәлсин.
Кәлсин гој көзләри јолда галанлар,
Сәттархан јурдуна архалананлар.
Кәлиб ахын-ахын гошулсун бизә,
Гајнајыб гарышсын сых чәркәмизә.
Кәлин, вәтән дејән чаванлар, кәлин,
Кәлиб, сиз истәјән заманлар, кәлин,
Кәл, јапыш ананын инди әлиндән.
Онун архасында бир дағ кими сән
Дајан, гојма дүшмән тохунсун она.

Онун о меһрибан, ана гојнуна
Дүнјалар сығыныр көрүрсән бә'зән.
Сәни о сахлады көрпәлијиндән,
Дөјдү күрәјини ачы күләкләр,
Пасибанын олду һәр ахшам, сәһәр,
Чыхартды һәјатын фыртынасындан.
Инди о, кирдабда боғулан заман
Меһрибан голуну ачараг сәнә,
Дејир: «—Дар күнүмдүр, оғул, кәлсәнә,
Кәл, јад пәнчәләрдән кәл, гуртар мәни,
Көзләрим јолларда галды амандыр,
Сөнән чырағымы әлинлә јандыр.
Бәлкә бу зүлмәтдән гуртараг биз дә,
Бир дә гул олмајаг өз өлкәмиздә»,

СӘНСӘН

Еј одлар вәтәни, одлар торпағы
Анамын меһрибан гучағы сәнсән.
Кәзәм дә дүнјаны мән дијар-дијар,
Јенә дә өмрүмүн нөврағы сәнсән.

Сәнсән дүшүндүјүм, сәнсән андығым,
Чәтиндә, дар күндә архаландығым,
Мүгәддәс билдијим, улу сандығым
Ше'римин, гәлбимин сорағы сәнсән.

Сәндән илһам алыр сөзләрим мәним,
Сәндән ничат умур көзләрим мәним,
Һәлә әјилмәјиб дизләрим мәним,
Чүнки о дизләрин дајағы сәнсән.

Десәм ки, вурғунам, диванә санма,
Мән өз өвладынам, биканә санма,
Бир шамсыз, атәшсиз пәрванә санма,
Јандығым одларын очағы сәнсән.

Сыхса да нә гәдәр рузикар мәни,
Јандырыб јахса да интизар мәни,
Боғмаз фыртыналар, далғалар мәни,
Ағыр күнләримин сынағы сәнсән.

Нә олар ки, көнүл бир лалә олса,
Баһарым әлиндә пијалә олса?!

Азадлыг дүнјаја шәлалә олса,
Онун гајнадығы булағы сәнсән.

Гој билсин, еј вәтән, һәр алчаг јағы,
Сән Бабәк јурдусан, Азәр торпағы.
Башынын үстүндә зәфәр бајрағы,
Шәргдә ингилабын дајағы сәнсән.

Һеч вахт әјилмәмиш о шаһ вүгарын
Өнүндә ган ичән гәсбкарларын.
Күндүз күнәшисән бизим достларын,
Кечәләр ишыглы чырағы сәнсән.

СӘТТАРХАН

Јенә диндирдиләр көнүл тарымы,
Билмирәм зил дејә, ја да бәм дејә,
Мән дә бу мејдана атылдым, еј дост,
Әлимдә бир кағыз, бир гәләм дејә.
Пәрванә һәр заман чырпар өзүнү
Чыраға, мәш'әлә; јанар шәм—дејә.
Чох да өјүнмәсин дејир Баһара
«Бу јерин шаири тәк мәнәм» дејә.
Өз шәкәр дилинә архаланды о,
Мәнә дил билмәјән бир әчәм дејә.
Билмәди дилим дә, вәтәним дә вар,
Дүнјада нә десән вәтәнимдә вар.

Шаир бәрк ајагда сынагдан чыхар,
Узаг јоллар кечән кәһәрләр кими.
Јенә дә илһамым тутду әлимдән
Көмәјә јетишән сәһәрләр кими.
Мән дә өз борчуму вермәк истәрәм
Сәнәт чәбһәсиндә сәфәрбәр кими.
Сәттархан бу халгын арасындадыр,
Јашајыр һәр заман бир рәһбәр кими.
Вәтәнинә садиг бир әскәр кими.
Мән онун јолунда әмрә һазырам
Түфәнким—гәләмдир, күчүм—сәнәтим,
Халгыма бәллидир саф мәһәббәтим.

Биз һеч вахт сынагдан намәрд чыхмарыг,
Икидләрин ганы ганымыздадыр.

Нә дүшмән, нә өлүм горхутмаз бизи,
Сәттархан һәр заман јанымыздадыр.
О бизим тарихә дүшәндән бәри,
Гүдрәт адымызда, санымыздадыр.
Чохлары истәди ајырсын ону,
Көрдү гәлбимиздә, чанымыздадыр.
Әзәлдән гајдадыр биздә һәр заман,
Үрәкдә јашајар адлы гәһрәман.

Тәбризин гојнундан чох икид чыхыб
Фәгәт учалмамыш Сәттархан кими.
Ағ сачлы тарихи варагла бир-бир,
Оху һәр хәттини бир дастан кими.
Онда ај да вардыр, улдуз да вардыр,
Синәси бәзәкли асиман кими.
Чох аз-аз гәһрәман јетирир заман
Бу ел бөјүтдүјү гәһрәман кими.
Ону јашадачаг халгымыз бизим
Ән әзиз, ән бөјүк бир инсан кими.
Нә гәдәр биз варыг, о ад да вардыр,
Елин арзулары о адда вардыр.

Кәздим бу өлкәни мән гарыш-гарыш,
Һәр јердән чох севир Гарадағ ону.
Бөјүдүб һәјата һәдијјә вермиш
Кичик пәнчәрәли бир отаг ону.
Баһар күнләриндә хатырлајырды
Ушагкән кәздији һәр будаг ону.
Көрдүм о дағлары, гајалыглары
Гојнунда сахламыш чох гонаг ону.
Мәнә һәзин-һәзин бир дастан деди
Тә'рифә башлајыб һәр булаг ону.
Билин, тәбиәт дә таныјыр, достлар,
Кимдә ел севкиси, вәтән ешги вар.
Гочалар дејирди: «Онун кәнчлији
Сылдырым дағларда, гајада кечди.
Дүшмән ордусујла дурду үз-үзә,
Өмрүнүн чох күнү говғада кечди.
Һүчума кечәндә титрәди дағлар,
Дағ үстдән дағ чәкди, о, јада, кечди.
Тез јаныб, тез сөндү зүлмәт ичиндә,
Елә бил шам иди дүнјада, кечди.
Әкәр сөндүсә дә оду, шө'ләси,
Ады көнүлләрин олду нәғмәси.

Бизим бу јерләрә көз дикән јағы
Аз орду чәкмәмиш өмрү бојунча.
Халгымыз һәр заман сирдаш кәсилмиш
Јәһәрли бир ата, мисри гылынча.
Дүнјаны чәбһәдә көрән чаванлар,
Өмрүнү дағларда кечирән гоча
Демиш ки:—Мүмкүнмү мән јашајаркән
Јурдуму дүшмәнләр гојсун һәррача.
Гызлар гылынч чәкиб мејдана чыхмыш
—Јадларын әлиндә әсир галынча—
Демиш ки:—«Ја өллүк вәтәнимиздә,
Ја да азад олсун вәтәнимиз дә».

Бу ел һәр чәтинә, дара дүшәндә
Һеч дилсиз көјләрә әл ачмамышдыр.
Һәлә јалвармајыб бир гулам кими,
Кимсәнин өнүндә дил ачмамышдыр.
Күлзара бәнзәјән бу јер, бу торпаг
Јағылар әлиндә дил ачмамышдыр.
Севмәмиш әзәлдән јадлары јурдум,
Онлара сиррини ел ачмамышдыр.
Халг өз дүјүнүнү тәк өзү ачмыш,
Нә танры, нә пара-пул ачмамышдыр.
Вәтән кирдабларда боғулан заман
Ја Бабәк гуртармыш, ја да Сәттархан.

Сәрдара дедиләр: «Кәл гошул бизә»,
О деди:—Кечмәрик новрағымыздан.
Чанымыз бизләрә әзиз дејилдир
Ана јурдумуздан, торпағымыздан.
Бу Шәрг өлкәләри илһам алачаг
Бир күн, гана батмыш бајрағымызда
Бир сәнкәр башында анд ичмишик к
Өләк, ајрылмајаг јарағымыздан.
Мәндән Рәһимхана* хәбәр апарын,
Гошуну гачмасын габағымыздан.
Онун бу сөзләри бир шүар олду,
Нәсилдән-нәсилә јадикар олду.

Дөјүш күнләриндә бир ад газанды,
Танығыр ән узаг шәһәрләр ону.
Бә'зән ал күнәшлә јанашы тутду
Баһарда ачылан сәһәрләр ону.

Инди нәгш еjләjир варагларында
Тарихи jашадан әсәрләр ону.
Бизимчүн ән әзиз бир jадикардыр
Дөjүш чәбһәсиндә көрәнләр ону.
Онун икидлиjи бундан бәллидир:
Бәjәнмиш Ленинтәк бир рәһбәр ону.
Демиш ки, адынла фәхр едир вәтән,
Бу Шәрг елләриндә һүнәрдә тәксән.

Деjин Сәттархана галхсын мәзардан,
Инди jурдумузда күлләр ачыбдыр.
Ашыг синәсинә басыб сазыны,
Шеjда бүлбүл кими дилләр ачыбдыр.
Гурғушун кечмәjән, сүнкү ачмаjан,
Горхулу jоллары селләр ачыбдыр.
Артыг боран кечиб, гарлы гыш кечиб
Бизә гучағыны илләр ачыбдыр.
Одлара атылмыш Азәрбаjчана
Сәадәт гапысын елләр ачыбдыр.
Сәндән гүввәт алдыг дөjүшләрдә биз,
Дәjишди тарихи чаван нәслимиз.

Jох, дүшмән демәсин өлүбдүр Сәрдар,
Онун көксүндәки үрәк биздәдир.
Jанашы дурмурса бу күн бизимлә
Билин, көтүрдүjү түфәнк биздәдир.
Бизим арзумуз бир, амалымыз бир,
О истәк, о һәсрәт, диләк биздәдир.
Мән кимә әл ачыб көмәк истәдим?
Дүнjа һәсрәт чәкән көмәк биздәдир.
Иранын елләри бизә көз дикиб
Азадлыг күнәши демәк биздәдир.
Буну шәрглиләр дә билмишдир артыг
Биздән кечәчәкдир Шәргә азадлыг.

ӨМҮР КИТАБЫ

Баһар күнләридир... Сакит бир кечә,
Кәлмиш отағыма аj пәнчәрәдән.
Jенә миз далында отуруб тәкчә
Галын бир китабла данышырам мән.
О деjир: Аз чевир варагларыны,
Оху, һәр чүмләни дәриндән бир-бир,

Бу күн вараглајыб бир китаб кими
Бахдығын, унутма, инсан өмрүдүр.
Шаирсән, јахшы бах, дәриндән дүшүн,
Заманын ән кичик һөкмүнү динлә.
Бил ки, вараглајыб кечирсән һәр күн
Өмүр китабыны сән өз әлинлә.

ВӘТӘН МӘҺӘББӘТИ

Мән һиҹранла долу өмүр сүрмүшәм,
Мин әзаб чәкмишәм, мин гәм көрмүшәм.
Ахыб нејсан кими көзүмүн јашы,
Нәләр чәкдирмәмиш мәнә бу аләм.
Инан ки, әјиләр дағларын башы
Әкәр дәрдләрими она сөјләсәм.
Фәгәт гуртармышам дардан, чәтиндән
Тәк сәнин ешгинлә, вәтән, еј вәтән.

Өмрүмүн кәнҹлији бир чичәк олду,
Вахтсыз туфанларын әлиндә солду,
Ганунлар бағлады голума зәнҹир,
Мәни ајырдылар доғма елимдән.
Өзүм дә билмәдим күнаһым нәдир,
Фәгәт дедиләр ки, мүгәссирәм мән.
Даддым зәманәнин һәр мөһнәтиндән,
Сәнин хатиринчин, вәтән, еј вәтән.

Кечди ајлар, илләр, заман да дөндү,
Јүз иллик бир һәјат бир анда дөндү.
Јенә дә башланды һагг савашлары,
Халгым ат ојнатды, силаһ көтүрдү.
Силиб јанағына ахан јашлары,
Инсанлар јурдума пәнаһ кәтирди.
Өлкәләр данышды рәшадәтиндән,
Дүшдүн дилдән-дилә, вәтән, еј вәтән.

Демәјин бунлар ки, бир хатиратдыр,
Јох, мәним өмрүмдүр, бу бир һәјатдыр.
Онун һәр сәтриндә үрәк ганым вар,
Көнлүм динҹәлмәјир ону анмаса,
Буну јахшы демиш бизим бабалар,
«Көздән јаш чыхмајыр үрәк јанмаса».

Бир кәдәр дујсан да һәр сөһбәтимдән,
Сәнин һәсрәтиндир, вәтән, еј вәтән.

Гој дүшмән демәсин узагдајам мән,
Јох, мәни бөјүдән торпагдајам мән.
Онун нәфәсилә гызыныр синәм,
Севиб әзизләјир бу дағлар мәни.
Мән бөјүк Бабәкин нишанәсијәм.
Әјмәз бу јаралар, бу дағлар мәни.
Һәр күн илһам алыб мәһәббәтиндән,
Артыр гүдрәтимиз, вәтән, еј вәтән.

Атамын сәнкәри мәзары олду,
Үстүнә бир гырыг кәрпич гојулду.
Достлары сүнкүјлә газды: «Мүчаһид».
Мәним дә «Фәдаи» галачаг адым.
Сабаһкы дөјүшә олмасам шаһид,
Башга бир ад илә јенә өвладым
О күн вурушачаг...
Бил, бу зүлмәтдән
Гуртарачаг сәни, вәтән, еј вәтән.

СӘН ФӘДАИ ОҒЛУСАН

Гардашым, намусла өмүр сүрмүсән,
Һәјатын шәрәфли, шанлы дастандыр,
Сәни мәһәббәтлә бөјүдән Вәтән
Сәттархан јурдудур, Азәрбајчандыр.

Сәни бәсләмәди кен сарајларын
Нәш'әли күнләри, назы, не'мәти,
Сән ки, башы ачыг, ајағы јалын
Илләрлә ахтардын һәр сәадәти.

Фәгәт кәндиниздән бир хејли узаг
Ағалар јашајан бир шәһәр дә вар.
Теһран дедикләри о јердә анчаг
Сәнә бәнзәмәјир бә'зи ушаглар...

Көрмәдин, орада јашыдын сәнин
Сәһәрләр назланыр јумшаг јатагда,
Сәнин күн алтында јанды бәдәнин,
Ону бөјүтдүләр сәрин отагда.

О, мәктәбә кетди һәр сәһәр еркән
Голтуғунда китаб, әлиндә чичәк,
Сәнинсә чијнинә салдылар бә'зән
Кичик бир чантаны, ичиндә чөрәк.

О, миз архасында отурду һәр күн,
Дастанлар динләди мүәллиминдән.
Каһ гузу отардын, каһ бостан күддүн
Сән исти билмәдән, сојуг билмәдән.

О, китабда көрдү дәрәни, дағы,
Көрдү, горхусундан әсди бәдәни.
О јерләр гојнунда һәр баһар чағы
Севиб, әзизләјиб бөјүтдү сәни.

О, күнә чыхмады, горхду гаралар,
Пәнҹәрә далындан бахды дүнјаја.
Бир мис парчасытәк дөјдүкҹә рузкар
Гызардын, бәркидин, чыхдын ортаја.

О, «һәјат» сөзүнә јабанчы галды,
Кәнара чыхмады өз «дүнјасындан»,
Сәнсә бу мәфһуму, бу бөјүк ады
Өјрәндин хилгәтин әл јазмасындан.

О Теһранда олду, сән кәнддә олдун,
Һесаба сығмајан бир фәргиниз вар.
Заман доландыгҹа сән јаша долдун,
Дүшүндүн нә имиш бу ајрылыглар.

Гардашым, мәрданә өмүр сүрмүсән,
Һәјатын шәрәфли, шанлы дастандыр.
Сәни мәһәббәтлә бөјүдән Вәтән
Сәттархан јурдудур, Азәрбајҹандыр.

Бабам мүҹаһиддир, билирсән буну,
Азадлыг јолунда ҹаһад ејләмиш.
Халгымыз һеч заман унутмаз ону,
О, һүнәр ејләмиш, о ад ејләмиш.

Атан Вәтән үчүн кечди ҹанындан,
—Гој азад јашасын елимиз,—деди.
О, дар ағаҹындан асылан заман
—Галиб кәләҹәјик јенә биз,—деди.

Инди, әзиз гардаш, нөвбә сәниндир,
Һүнәр мејданында өзүнү көстәр.
Буну унутма ки, заман һөкм едир,
Вәтәнә борчлудур биздә һәр нәфәр.

Бир бах ки, нечәдир ананын һалы,
Бу јурда гәдәмин басандан бәри.
Әли аг әлчәкли, үзү пудралы,
Көлкәсиндән горхан Теһран әфсәри.

Гардашым, сәсини учалт тәзәдән,
Аналар чыхартсын гара либасы.
Гој сәнин күчүнү анласын дүшмән.
Титрәсин өнүндә шаһлар дүнјасы.

Сәсин сәнкәрләрдән учалан заман,
Сәнә сәс верәчәк бу доғма торпаг.
Сән гисас алмаға чатынча, инан,
Дүшмәнә гардашын диван тутачаг.

Кәл инди, гардашым, кәл даһа вахтдыр.
Дәстәмиз гој дөнсүн бөјүк ордуја.
Билирәм ки, сабаһ јарадачагдыр
Бачын да Тәбриздә «Кәнч гвардија»*.

ҺАШЫМ ТӘРЛАН

Һашым Тәрлан 1923-чү илдә Бакы шәһәриндә анадан олмуш, илк тәһсилини бурада алмышдыр. О, кичик јашларындан ше'р јазмаға башламышдыр.

Тәрланын аиләси Чәнуби Азәрбајчандан олдуғу үчүн 1938-чи илдә онлар Ирана көчүб, Сәраб шәһәринин јахынлығында, ата-баба јурдлары олан Зәнкилабад кәндиндә мәскән салырлар. Икинчи дүнја мүһарибәси дөврүндә Тәрлан кәнди тәрк едәрәк Теһрана көчүр, орада бир мүддәт нәччар ишләјир, сонра көјнәктикмә кархасына ишә дахил олур.

Доғрудур, Тәрлан һәлә мәктәбли икән ше'р јазмаға башламышдыр; һәтта Бакыда оларкән «Пионер» журналында ше'ри чап едилмишдир. Лакин Чәнуби Азәрбајчана көчәндән сонра өз исте'дадыны көстәрмәјә имканы олмамышдыр. Тәбриздә «Вәтән јолунда» ады илә нәшр олунан Гызыл Орду гәзети вә бу гәзетин редаксијасы нәздиндә тәшкил едилмиш «Шаирләр мәчлиси» кәнч шаирин фәалијјәтинә көмәк көстәрди. О, һәмин редаксија вә әдәби чәмијјәтлә сых әлагәјә кирир, өзүнүн вәтәнпәрвәрлик руһунда јаздығы ше'рләрини чап етдирир.

1946-чы илин декабрында Чәнуби Азәрбајчанда милли һәрәкат боғулдугдан сонра Тәрлан бир мүддәт һәбсә алыныр вә сүркүн олунур. Азад оландан сонра о, јарадычылығыны каһ кизли, каһ ачыг шәкилдә давам етдирир. Нәһајәт, 1979-чу илдә Иранда баш верән ингилаб, шаһлыг режиминин деврилмәси вә Америка империализминин вәтәниндән говулмасы Һ. Тәрланын јарадычылығына тәкан верир, јени илһамла даһа да ингилаби ше'рләр јазмаға башлајыр.

Һ. Тәрлан 1964-чү илдән е'тибарән Сәламуллаһ Чавидин Теһранда тәшкил етдији «Достлар көрүшү» әдәби мәчлисинә чәлб олунмушдур. Мәчлисин фәал ичласларында иштирак едир.

Тәрланын илк јарадычылыг дөврүнү әһатә едән «Аловлу ше'рләр» адлы китабы охучуларын бөјүк рәғбәтини газанмышдыр.

ГАЛИБИЈЈӘТ БАЈРАМЫ

Сон гојду һәрбә артыг дүнјада сүлһ гурулду,
Галибијјәт бајрамында зәфәр тәбли вурулду.
Мәһкум олду гары дүшмән әбәдилик өлүмә,
Кәләчәјин динч һәјаты бәхш олунду аләмә.
Гызыл Орду вүгар илә мәғлуб етди дүшмәни,
Азад гылды фәлакәтдән һәр ели, һәр өлкәни.
«Хиласкар Гызыл Орду» дејир дүнја һәр заман,
Дөјүшләрдә јаранмышдыр әзәл күндән гәһрәман.
Јетирди өз хиласкарлыг вәзифәсин јеринә,
Санчды Гызыл бајрағыны мин вүгарла Берлинә.
Галмајачаг јер үзүндә јағылардан бир әсәр,
Даһа хошбәхт јашајачаг сабаһ кәлән нәсилләр.
Советләрин вүгарыдыр бу гәләбә, бу һүнәр,
Гызыл Орду мәрдлијиндән јаранмышдыр бу зәфәр.
Һеч бир гүввә ала билмәз бу ордунун гаршысын,
Она илһам верән бөјүк даһи рәһбәр јашасын.

ВӘТӘН

Әзәл күндән ашыг кими јар олдум,
Сәнә бу дүнјада меһрибан вәтән.
Севдим сәни мин ешглә вурулдум,
Аналыг һаггына һәр заман вәтән.

Илһам алдым сәнин шән гучағындан,
Меһрибан ана тәк сүд вердин мәнә.
Бој атдым ичдикчә һәр булағындан
Одур гәлбимдә вар мәһәббәт сәнә.

Одлар өлкәсидир әзәлдән адын,
Күләр торпағында шанлы сәадәт.
Адынла фәхр едир бүтүн өвладын,
Дејәр, јаша Вәтән, јаша мәһәббәт!

Јаша, көзәл дијар, еј әзиз Вәтән!
Нә гәдәр истидир гучағын сәнин.
Гојнунда бәсләнмиш бир шаирәм мән,
Көнлүмә руһ верир торпағын сәнин.

Мән дә горујурам јағыдан сәни,
Әлимдә гәләмим мәрд-мәрданә,
Инан, торпағына кәлән дүшмәни
Елләр гојмајачаг сәнин гојнуна.

МӘНИМДИР

Әзиз Вәтән, сәнин доғма елиндә
Битән лалә, ачан күлләр мәнимдир.
Бу шөвкәтли, әзәмәтли торпағын
Гојнундакы икид елләр мәнимдир.

Аслан кими халгымдакы чох һүнәр,
Тарих билир вүгарлыдыр дағ гәдәр.
Бүлбүл кими нәғмә дејән һәр сәһәр,
Сазындакы сәсли телләр мәнимдир.

Сәадәтдән илһам алды елимиз,
Күнәш чыхды ишыгланды күнүмүз,
Јурдумузун шөһрәтидир дилимиз,
Бу шөһрәтли ширин дилләр мәнимдир.

Инди доғма дијар кејинир әлван,
Вәтән көјләриндән чәкилир думан.
Фәхрдир көнлүмә бу нур һәр заман,
Азәрбајҹан адлы елләр мәнимдир.

ТОХУҸУ ГЫЗ ВӘ САВАЛАН

Әришләрә долашдыгҹа гызҹығазын бармаглары,
Мин кәдәри андырырды, онун солғун јанаглары,
О, мин хәјал аләминдә бир халчаны тохујурду,
Додаглары арасында һәзин-һәзин охујурду:
«Әндаз-әришин памбыг пулум кәлир сандыг-сандық
Әндаза одуна јанды, она көрә хырда галды».
Ода јанды, бир аһ чәкди үрәкләрә, вурду јара,
Јанындакы пәнҹәрәдән нәзәр салды узаглара.
Көзү дүшдү о һәјәтдә Саваланын зирвәсинә,
Көрдү ону мин вүгарла үфүгләрә кәриб синә,
Көзәл гызын дәрди ҹошду, јенә дәрди тәзәләнди,
Саваланы бир дост билиб, үрәјинә нур әләнди.
Деди: «Ешит, еј Савалан, динлә мәни, еј Савалан,
Бу јерләрдә бир кәсим јох, мәндән өтрү дәрдә галан,
Сән тарихләр шаһидисән, дүнја гәдәр јашын вардыр,
Билирәм ки, бу сөзләрим сәнин үчүн нақүвардыр.
Мән анадан олан күндән гара кејмиш бәхтим мәним,
Иш дәзкаһы ахшам-сәһәр олмуш хаби-рахтим мәним.
Көз бахдыгҹа өнүндәки әришләрә, аргаҹлара,
Һејран галыр тохудуғум «Ҹејрангачан јамаҹлара»,

Өз ганымла бојанмышдыр тохудуғум гырмызылар,
Көзләримин нурун алды јаратдығым нәгши-никар,
Илмә чалдым ахшам-сәһәр, дил ачмадым доста, јада,
Зәһмәт чәкдим һүнәримлә, дәсти-рәнҹим кетди бада.
Даш үрәкли залым әрбаб оғурлады сәрвәтими,
Фәгәт күндә беш грана алды мәним сәрвәтими.
Бу дәрдләрим бир тәрәфә, ики илдир севкилимдән,
Дара дүшмүш бүлбүл кими, ајрылмышам өз күлүмдән.
«Гајыдарам, фикр еләмә» дејиб мәни вида етди,
О бир парча чөрәк үчүн Теһран јолун тутуб кетди.
Инди тамам ики илдир нә сәс вар, нә сораг ондан.
Аман аллаһ, јанды бағрым, дәрд әлиндән, еј Савалан!»
Бу сөзләрдән кәдәр басды Саваланын чөһрәсини,
Нә'рә чәкди, ҹуша кәлди, думан алды дөврәсини,
Нитгә кәлди гоҹаман дағ, бу торпағын ады, саны,
Шөһрәтиндән илһам алан һәр Бабәки, Сәттарханы.
Деди гыза: «Динлә мәни заваллы гыз, сөзүм чохдур,
Гоҹалсам да, вүгарлыјам, дизләримдә дөзүм чохдур.
Көһнәликдән нишанәдир, башымдакы ағ сачларым,
Һәр сачымда јува салмыш кәкликләрим, турачларым.
Бу бир сөнмәз һәгигәтдир, дүнја гәдәр јашым вардыр,
Амма нечин дедин мәнә, бу дәрди-дил накүвардыр?
Евлад дәрди олан заман анасындан гачармы һеч,
Агил олан өз сиррини биканәјә ачармы һеч?
Мән бу јурдун, бу елләрин мәһрәмијәм әзәл күндән
Азәр елим, сојугганлы көрмәмишәм өмрүмдә мән.
Ашигләрә илһам верир Азәрбајҹан көзәлләри,
Кечмишиндән рөвнәг алыр шаирләрин гәзәлләри.
Әмма әфсус, Азәр ели дүчар олуб фитнәкара,
Ҹәллад кими һәјатыны, варлығыны чәкиб дара.
Чох көрмүшәм залымларын гылынҹындан ган аханда,
Чох көрмүшәм зүлм әлијлә һакимләри ев јыханда,
Ешитмишәм сәнин кими мин көзәлин фәрјадыны,
Тарих боју тәһгир олмуш бу торпағын һәр гадыны,
Ҹаван гызлар әсир олмуш хаганларын сарајында,
Бири ејшү һәвәс күдмүш, бири даим ҹан һајында.
Зор күҹүнә атылмышлар варлыларын гуҹағына,
Көзү јашлы аналарын су сәпилмиш оҹағына.
Заваллы гыз, ешитдинми сөзләрими инди мәним.
Гәдимләрдән беләолмуш, «Азәр» адлы бу вәтәним.
Хатириндә јахшы сахла, сон кәлмәни, өтүр заман,
Ағламагла јетишәрми мәгсәдинә јолда азан?
Үрәк јахан налəләрдән чарә олмаз бу дәрдләрә,

Көз јашлары тә'сир етмәз дашүрәкли намәрдләрә.
Кәр истәсән јетишәсән өз һаггына, әдаләтә,
Кәр истәсән сон гојула бу дијарда һәр зиллətə,
Вер әлини бир үрәклә гардашынын мәрд әлинә,
Һагг јолунда гылынч вурмаг ејиб дејил һәр кәлинә.
Бах, о заман тохудуғун халча сәнә галачагдыр,
Илмә чалан бармагларын өз һаггыны алачагдыр».
Тамам етди сөзләрини гочаман дағ сусду бирдән,
Јенә гарлы сачларыны чискин, думан алды, һәмән,
Чаван гыз да динләмишди Саваланын сөһбәтини,
Дүшүнмүшдү о мә'налы сөзләринин гијмәтини.
О, мин хәјал аләминдә фикрә кетди узун заман,
Сонра деди: «Сән һаглысан, һагг сәниндир, еј Савалан».

МӘНӘМ

Чох да өз елимдә, вәтәнимдәјәм,
Јадлар әлиндә әзилән мәнәм.
Өз доғма дилимдә данышсам да мән,
Дили хәнчәр илә кәсилән мәнәм.

Сүлејман Рүстәмә дәрд олуб вәтән,
Көз јашы әләниб ше'рләриндән.
Рүстәм олмасајды дејәрдим ки, мән,
Әли һәр тәрәфдән үзүлән мәнәм.

Билирәм, билирсән нәдир кәдәрим,
Гаранлыг кечәдир, ајдын сәһәрим.
Чап үзү көрмәјән сөз инчиләрим,
Тахчада јан-јана дүзүлән мәнәм.

Ган гардашым дејир кечдин варындан
Аһ чәкди бахдыгда өз дијарындан.
Заманын ејбәчәр барамагларындан
Бабәкин ал ганы сүзүлән мәнәм.

МӘФТУН

Јәдулла Әмини Ҹәнуби Азәрбајҹанын мүасир шаирләриндән биридир. О, «Мәфтун» тәхәллүсү илә ше'рләр јазыр.

Мәфтун һәм классик, һәм дә јени формада ше'р јазан бир устад кими бүтүн Иранда шөһрәт тапмышдыр. Онун тәрҹүмеји-һалыны һәләлик әлдә едә билмәмишик, лакин чап олунан ше'р китабчаларыны охумушуг. Јазыларындан көрүнүр ки, мүтәрәгги фикирли вәтәнпәрвәр шаирдир. Ејни заманда онун ингилаби-романтик вә символик ше'рләри диггәти ҹәлб едир. Бурада биз шаирин «Кулак» («Туфан») адлы китабындан бир нечә ше'р нүмунәси веририк.

ҺАГГЫН КҮҸҮ

Һаг чај кими дәрјаја ахыб јол тапаҹагдыр,
Даш атмаг илән кимсә ону чөндәрә билмәз.
Дүнјада гаранлыглар әкәр ҹәм ола баһәм,
Бир хырдаҹа шәм'ин ишығын сөндүрә билмәз!

УРУМИЈЈӘ ДӘРЈАСЫНА

Кениш көјдән бир парчадыр, асланыбдыр јер үзрә,
Узагдан да вүгарлыдыр, Урумијјә дәрјасы,
Өлкәмизин симасында әзиз бир мави көздүр,
Гәмишләрдән киприкләри, ҹәмәнләрдән сүрмәси.

Узаглара көз дикәндә бөјүк үфүг алтында,
Думанда итмиш дағлары рө'ја кими кизләнир,
Једди мәнзил фасиләдән бу шөвкәти көрәндә,
Елбрус онун габағында карван кими кизләнир.

Дәрја ичрә, һәр тәрәфдән ҹәлал илә көрсәнән,
Уҹа дағлы, ширин сулу, јашыл бир ҹәзирә вар,
О јурдун гәлбиндә бизим јалан дүнјадан узаг,
Бабәк дөврүндән јашајан, дүзкүн бир ширә вар.

Бу дәрјанын мәнзәрәси гүруб ләһзәләриндә
Чамал севән руһлар үчүн боллу сәфасы вардыр,
Аби-һәјат әфсанәсин доғру едән дәрјамыз,
Хәстә галан чанлар үчүн кәскин шәфасы вардыр.

Көј суларда назик гызлар гамәтләрин әјәркән,
Дејирсән ки, чејранларды сүнбүл отлур әкиндә,
Онлары көрчәк ағларам үрәк ичрә кечмишә,
Нә арзулар гүјланмышдыр бу дәрјанын тәкиндә.

Јајын исди күнләриндә Күнәш алов төкәндә,
Дәрјанын јанмыш чанында көз јашысы дуз бағлар,
Гыш күнүндә сојуг јелләр сызылты илә әсәндә,
Мә'јус галан үрәкләр тәк дөрдбирјаны буз бағлар.

Чәтинлији асанлыға чөндәрән дәрја олма,
Дәмир јола сон гојаркән судан бир јол ачырсан,
О јан көрпү, бу јан көрпү, дүзкүн көзлә баханда,
Јолдан кәлән сәфәрчијә узун бир гол ачырсан.

Јурдумузун һәр јанындан бир нишан вар гојнунда,
Һәр өлкәдән бир су кәлиб севинчәк ахыр синәвә,
Чајлар сәнә гарышаркән, көзәл көпүкләр битир,
Дејирсән ки, елчи кәлиб ағ күл тахыр синәвә.

Өлкәмиздә бөјүк шанлы дәрја! Сәнин суларын,
Үрәјиндә дүшмән үчүн ачы зәһәр бәсләјир,
Далғаларын ачыг голлу һәр бир јана аханда,
Зәнчирдә галмыш дағлары азадлыға сәсләјир...

ИНСАН ВӘ СОРУШЧУ

Ај учабаш! Ај тәләсән киши, кимсән?
—Инсан, торпағын танрысы
Һәм, артыгча, атан, анан кимләр имиш?
—Анам сәһәр нәсими иди, атам күнорта күнәши.
—Анадан олдуғун јери, бир дә тарихин дә, кәрәк.
—Һадисә баш верән илин бајрамында, интизарлар
шәһәриндә.
—Һаны сичил, һаны сичиллин нөмрәси?
—Инсан үчүн сичил јох! Нөмрә дә јох!
Ајаг үстә дурмуш олса, өзүн ајдын таныдыр о.
—Сөјлә кәрәк, һанкы дөвләтә бағлысан?

—Гэзалардан суваj мэним дөвлэтим jox!
—Jерин hара, ишин hара?
—Jерим зүлмэт адасыдыр, көз jашлары көрфэзиндэ,
Ишим күндүз шэhэринэ jол ахтармаг.
—Бундан өнчэ hансы чэзалар көрүбсэн?
—Мэним үчүн гэзалардан башга чэза олмамышдыр.
—Гэзалары өз гоjнуна чэкибсэнми?
—Бэли, боjнума чэкмишэм, лакин боjун гоjмамышам.
—Мэзhэбиндэн даныш көрэк!
—Инсан үчүн шэрафэтдэн башга мэзhэб олмамышдыр.
—Бэс мүгэддэс очаг jохмуш сэнин үчүн?
—Бу улдузсуз кечэниздэ hэр бир улдуз очагдыр.
—Дүзкүнлүjэ сэн интизам верирсэнми?
—hэр инсанын варлығы бир илтизамдыр.
— Jалан данышмаға сэн анд ичэндэ инсан боjун эjмэjини
билдирибдир.
—Иттиhамлы!
Сэн игамэт jерин нечэ jол дэjишмисэн?
—Али чэнаб сорушчу!
Jер дэjишмэкдэн даныша билмэрэм мэн.
Jер дэjишмэк кечмишлэрдэн эл үзмэкдир,
Кечмишлэри дэjишмэкдир.
—Билирсэнми? Дэфтэрчэн вар?
—Дэфтэрчэ вар, лакин биjмэ деjилэм мэн.

—Иттиhамлы!
Вэкил сэнэ кэрэк деjил?
—Али чэнаб сорушчу!
Кор олмаjан инсанлара эса чэкэн нэ үчүндүр?
—Бу елчилэр танрылара даhа jахшы!
—Иттиhамлы кишичығаз!
Бизэ иман кэрэк деjил гал.
—Али чэнаб сорушчу!
Иман, бизим күчэлэри горуjандыр.
Лакин элбэт, танынмаjан варлыгларын hаггындакы
иманлар jох.
Иттиhамлы! Елэ бил ки, сэнин беjнин валаjлыдыр.
Сағламлыға нисбэт тэсдиг варындырмы?
—Али чэнаб сорушчу!
Сағламлығы тэсдиг едэн мэним сағлам голларымдыр,
Вурушмамдыр, ирадэмдир, күвэндиjим идеалдыр.
—Иттиhамлы кишичығаз!
Фэхр едирсэн өз иргинэ?

—Јох, һеч вә'дә! Чүнки ирг инсана фәхр вермәз,
Тәрсәсинә, фәхрләрдир иргләри јараданлар.
—Иттиһамлы!
—Сәнин јурдун вә тарихин мүгәддәс бир шеј дејил?
—Али ҹәнаб сорушчу!
—Тарих алданмамыш олса, мүгәддәсдир.
Лакин, вәтән:
Әлбәттә, гәдрин билмәк кәрәк.

—Иттиһамлы кишичығаз!
Сән бу түстүлү аләмдә
Чичәк гәдәр мә'нәвијјәт үчүн мәкан вермирсәнми?
—Али ҹәнаб сорушчу!
—Гаранлыг дөјүшүмүз, аләмләрә учушумуз,
Чајларын јолун дөндәрмәк,
Булудлары сүркән етмәк,
Сәһәр гајығчыларынын сәс-сәсә вермәкләри дә,
Ики дәниз, ики үрәк, ики сәрһәд арасында
Јапышыглыг.
Бунлар мә'нәвијјәтдирләр.

—Иттиһамлы кишичығаз!
Демәк бизим дүнјамызда һесаб јохдур, китаб јохдур?
Әзәл күндән инсан бәли демәмишми?
—Али ҹәнаб сорушчу!
—Инсан фикриндә ахтарыш, бир ҹүр оғурлуг демәкдир.
Инсанын ағзын кәзишмәк, кәлмәләрә кәлмәјибләр.
Бунлар мә'нәвијјәтдирләр.

—Иттиһамлы кишичығаз!
Әдаләт мә'муру илә бу дурушмағын нә демәкдир?
—Али ҹәнаб сорушчу!
Мә'мур нәдир? Сән әдаләт үчүн әмр ет.
Лакин, әлбәт, тараз илә, гылынҹ илә көрсәдилән әдаләт
јох.
Мән билмирәм бу силәҹәк мәлакәнин көзләриндә нә
гајырыр?

—Иттиһамлы кишичығаз!
Һара белә тәләсирсән?
Өлүмдән горхун јохдурму?
—Али ҹәнаб сорушчу!
Инсан үчүн өлүм јолун ахырыдыр.

—Бәс єләдә, өзәлдүрмәк сәнин үчүн кәсә јолдур?
—Јох, һеч вә'дә, чүнки биз көрпүјә чатаг кәрәк.
Сонра ондан кечмәлијик.
Иттиһамлы!
Сорушдум ки, һара белә тәләсирсән?
—Сәссизлијә... Ајдын, азад, сорушугсуз сәссизлијә...
—Сорушуглар инчидирми?
—Бәли, сорушуглар инчидәндир.

Иттиһамлы!
—Инди көрпү габағында дајаныбсан,
Сәнин чүрмүн билинибдир.
Сон дифа вахтыдыр инди,
Сөзүн олса данышкилән, јохса чүрмә јетишмәмиш
гуртарыбдыр.
—Али чәнаб сорушчу!
Чүрмүн сәнә билинмәси мүбарәкдир.
Лакин бу күн.
Көз өтүрән сон дифадан.
Сон дифада.
Торпаг түстүјә дөнәчәк.

МҮЗӘФФӘР ДИРӘФШИ

1924-чү илдә доғулмуш Мүзәффәр Дирәфши һәлә Тәбриздә «Данеш» мәдрәсәсиндә тәһсил алмагда икән атасы азадхаһлыгда иттиһам едиләрәк Рза хан мә'мурлары тәрәфиндән Теһрана сүркүн едилмишди. Әлбәттә, атасынын мүтәрәгги фикирләри Мүзәффәр Дирәфшијә тә'сир көстәрилмишди. О, илк ше'рләрини Рза шаһ истибдады әлејһинә јазмышдыр. Атасынын вәфаты кәнч шаирә дәрин тә'сир бурахмыш вә о:

Аһ худаја, бу нә аһу, энииндир,
Әдл һаны, инсаф һаны, дин һаны,
Һамы кәлиб чана, үрәкләр јаныр,
Зүлмү чәфа, чөвр тутуб һәр јаны?—

дејәрәк Теһран зүлмкарларындан шикајәт етмишдир.

Шаир ағыр әзијјәт вә мәшәггәтлә тәһсилини давам етдириб, Тәбриздә «Данешсәра»ны битирир вә бир мүәллим кими халгына хидмәт етмәјә башлајыр. Дирәфшинин јаздығы ше'рләр узун мүддәт чап едилә билмәдијиндән чоху итиб-батмышдыр.

Шәһривәр һадисәсиндән сонра шаир јенидән руһланараг азәрбајчанча ше'рләр јазмаға башлајыр вә ше'рләрини Тәбриздә чыхан гәзетләрдә чап етдирмәјә мүвәффәг олур. «Шаирләр мәчлиси»нин фәал үзвләриндән олан Дирәфшинин јарадычылығында хәлгилик үстүн јер тутур.

Һазырда шаир муасир Чәнуби Азәрбајчан мәтбуатында («Варлыг», «Ингилаб јолунда» мәчмуәләриндә) чыхыш етмәкдәдир.

СӨЗҮН АХЫРДА ЈЕРИТДИ

Көрдүн нечә милләт сөзүн ахырда јеритди,
Тә'сис ејләјиб мәчлисини мәгсәдә јетди.

Ај мәшди флани, дүзү лап өз арамыздыр,
Мән билмирәм инсанлыға нагис һарамыздыр,
Шајәд ки, үрәкдә олан артыг јарамыздыр.

Мин шүкр ола аллаһа, бу тарихи пајыздыр,
Ким шад ејләјиб милләти әлһәг дирилтди,
Көрдүн нечә милләт сөзүн ахырда јеритди.

Мәркәздә билирсән, дадашым, һеч нә хәбәрдир?
Јох! Бәс гулаг ас, кәрче бу әсбаби-кәдәрдир.
Бир үмдә јығылмыш орада мушү бәгәрдир,
Тәбриздә дејирләр о ки бөһтан, о ки шәрдир.
Дерләр ки, шәлә пыртлады, сәрриштә дә кетди,
Көрдүн нечә милләт сөзүн ахырда јеритди.

Бир иддә верирләр бу ишә тәғзијә рәнкин,
Бә зиси дејир бәс оранын тезли хәфәнкин.
Билмирми олар халг ојаныб гыздыры әнкин,
Зүлм ејләјәнин, мүфтәхорун, фикри-чәфәнкин.
Ганмыр мәкәр онлар ки, рәзаләт сөзү битди,
Көрдүн нечә милләт сөзүн ахырда јеритди.
Илләр боју әзбәс ки, гојублар бизи налан,
Зүлм илә чәфа атәшинә дәһрдәсузан.
Чох дидәләри ејләдиләр чөвр илә кирјан,
Ахыр сел олуб көз јашымыз ејләди үсјан.
Сөндүрдү чәфа атәшин әслән ситәм етди,
Көрдүн нечә милләт сөзүн ахырда јеритди!
Валлаһи бу неһзәт,
Биллаһи бу гејрәт,
Ваге бизә нисбәт,
Иззәти-сәадәт.

ВӘТӘН ЕШГИ

Вәтәнин ешг одуна бу дили-диванә јанар,
Нечә ки, шөлеи-шәм'ә пәри-пәрванә јанар.
Јүксәлиб көјләрә нари јетиб афага оду,
Одланыб шанлы күнәш атәши-пиранә јанар.
Јанды, гуртулду көнүл, лакин онун сөзүндән,
Од дүшүб инди дәхи чисми-пәришанә јанар.
Нечә фәрјада кәлиб, ејләмәјим аһу фәған,
Говрулуб ганлы үрәк һәсрәти-чанана јанар.
Ешги инкар ејләјән, кет дәхи пәрванәјә бах,
Чаныны көр нә вуруб шәм'и-шәбистанә јанар.
Сагија, мәчлиси-меј ичрә демә нами-вәтән,
Одланыр синәләр ондан меји-мејханә јанар.
Кимсәнин олмаса гәлбиндә вәтән ешги јәгин,

Өмрү биһудә сүрүб атәши-хисранә јанар.
Шаирәм, һүббү вәтәндир мәнә аләмдә шуар,
Оду ким ешг одуна бу дили-диванә јанар.

БИРЛИК

Бирликдәди күч, ондады әсрари-сәадәт,
Бирликдәди зор, ондады рәмзи-әбәдијјәт.

Бирликлә чатар һәггинә һәр милләти-мәзлум,
Бирликлә гылар гәдрини һәр чамиә мә'лум.
Бирликлә едәр дүшмәни һәр тајфә мә'дум,
Ондан јетәр амалына һәр шанили үммәт.

Бирликди гојан зүлмү, ситәм мүлкүнү виран,
Бирликди верән дәһрдә азадлыға имкан.
Бирликди бүтүн өлкәләрин дәрдинә дәрман,
Онлан гојур һәр өлкә баша тачи-шәрафәт.

Бирлик еlә гүдрәт ки, едәр дүшмәни набуд,
Бирлик бөјүк аләмди, гылар елләри мәс'уд.
Бирлик дејилән мө'чүзәли гүввәди, јахуд,
Бир селди чошар исә верәр зүлмә нәһајәт.

Бирликди олан елләр үчүн мәнбәи-гүдрәт,
Бирликдәдир анчаг һамы милләтләрә иззәт.
Ганунду позулмаз бу сөз, еј талиби-нүсрәт;
«Тә'мин едәр азадәлији милләтә вәһдәт».

Лазымдыр ола чүмлә нифагын еви бәрбад,
Зәнчири-чәфаны гыра милләт, ола азад,
Азад ола фикри, гәләми, өмр едә дилшад,
Нуруи сача бу өлкәдә хуршиди-һәгигәт.

ГӘЗӘЛ

Вә'деи-вәсл вериб рузи-әзәл јар мәнә,
Көрүр, әмма нә едим һичри-сәзавар мәнә.
Ајрылыг данәсини кимсә әкиб дүнјада,
Көрүм олсун әли шил, чүн оду гәддар мәнә.
Лүтф едиб гәмли күнүмдә мәнә јар олмады јар,
Тә'нә вурса јери вардыр әкәр әғјар мәнә.
Сачы сүнбүл, көзү нәркиз, ләби гөнчә, үзү күл,

Вар үмидим ки, ола гисмәт о күлзар мәнә.
Еј фәләк, кәл бу гәдәр еjләмә һәггиндә ситәм,
Рәһм гыл һалыма, гоj јетсин о дилдар мәнә.
Дөндәриб көнлүмү бир гәтрә гана, һичри-гәмин,
Нолу бундан сора јарым ола гәмхар мәнә.
Кәсмә лүтфүн мәни-дилхәстәдән, еj шух никар,
Шән күнүз сәнсиз, олар јохса шәби-тар мәнә.
Чох фәған еjләмә көнлүм, бу гәдәр олма пәриш,
Гылма бир ичзилә мин дәрдини изһар мәнә.
Јетәрәм васлинә јарын, јашарам иззәт илә,
Кәр ола һүммәтилә бәхт мәдәдкар мәнә.

ЛАЗЫМДЫ

Бу шанлы вәтәндә кәрәк имран јарадылсын,
Азадлыға, абадлыға имкан јарадылсын.

Өлкәмдә кәрәк гыш әрисин, күллү јаз олсун,
Һәм тәфригәнин ришәси билмәррә газылсын.
Бирлик шүары чүмлә үрәкләрдә јазылсын,
Та вәһдәти-милли сөзүнә чан јарадылсын.

Лазымды гоj олсун дәхи зүлмүн еви виран,
Чөвр етмәсин ачиз үрәјин гәһрлә ал-ган.
Әдл илә гурулсун һамы залымлара диван,
Һәр ган едәнә өлкәдә бир ган јарадылсын.

Лазымды чәһаләт евинин бојну јыхылсын,
Елмин гапысы халг үзүнә јексәр ачылсын.
Бу өлкәдә елмилә һүнәр нури сачылсын,
Та халгыда азадлыға иман јарадылсын.

Лазымды верилсин дәхи һәр сәнәтә гијмәт,
Сон системи илә даир ола әмри-фәлаһәт.
Бәлкә јенә асајишә, раһатлыға милләт,
Бу милләти-бичанә, јени чан јарадылсын.

Олсун кәрәк елмин, билијин мәш'әли әнвар,
Һәр фәрд ганыб хејир илә шәрин, ола һүшјар,
Милләт өзү олсун өзүнә һакими-мухтар,
Һагсызлыға һәр күн јени үсјан јарадылсын.

ЕЛ КҮЧҮ, СЕЛ КҮЧҮ

Мән өлкәмин рифаһыны зилләтлә көзләмәм,
Бәлкә онун ничатына тәсмим тутмушам.
Тәһдүдү зәчрү тәһлүкәдән бак еләмәм,
Бу јолда горхуну, өлүмү мән унутмушам.
Әзмим будур ки, еләјим өз чанымы фәда,
Олсун ки, тә'ми-зиндәлики милләтим дада.

Ичз еләмәм кинајәли чәллада һеч заман,
Зикр ејләрәм дилимдә Хијабанинин* сөзүн.
Зүлмә баш әјмәрәм нә гәдәр вар чанымда чан,
Вар гүдрәтим чыхармаға дүшмәнләрин көзүн.
Агил елм верибди бу нөв илә дәрсими,
Хоф еләмәм ки, ел күчүдүр, сел күчү кими.

Ичаб едир зәманәмизин тазә горхусу,
Мәһкум ола фәнаја, зәвала ситәм едән.
Хош сөјләјиб нә јахшы һәкиманә сөзду бу,
Мә'лумдур јетәр дәрәјә әкри јол кедән.
Зәнчири-зүлмү гырмаг үчүн гәһрәман елим,
Галхыб ајаға, һазыр олуб рәзмә шир ким.

Артыг тәсәллүт етмә мәнә ганлы дүшмәним,
Азадәјәм, чаһанда гулам олмарам кимә.
Парлагды, шәнди, фәхрлиди кечмишим мәним,
Вардыр ләјагәтим ки, гылам чарә дәрдимә.
Зәнкин, ширин, сәфалы, мәлаһәтлидир дилим,
Гејрәтли, ганлы, шанлы, шәрафәтлидир елим.

Бир күн јетәр ки, мәһкәмеји-әдли милләтим,
Еһгаги-һәгг үчүн гочаман өлкәдә гурар.
Мә'лум олар о күн һамыја шанлы гүдрәтим,
Залым, дәхи, о мәһкәмеји-әдлидә дурар.
Мәһкум олуб һәјахәти үзрә чәзаланар,
Јандырдығы од ичрә дүшүб гәһрилән јанар.

Бас шанлы бағрына мәни, еј бағры ган вәтән,
Гој һәгг јолунда чанымы гурбан едим сәнә.
Бах көр нә чырпыныр үрәјим чөври-харидән,
Зүлмә, чәфаја, зилләтә мән дөзмәрәм јенә.
Зикр ејләрәм дилимдә Хијабанинин сөзүн,
Вар гүдрәтим чыхармаға дүшмәнләрин көзүн.

МӨ'ЧҮЗӘ

Ејләдин мө'чүзәләр өз гәләминлә ичад,
Еј олан чөври-ситәмдән үрәји ган, Мө'чүз.
Һејф ола олмады бир ләһзә сәнин гәлбин шад,
Өз һәјатын боју гәлбин ачы әфган, Мө'чүз.

Сәни дујдугда бу күн гәмлә долу хатирәләр,
Баш верир гәлбдә бир өзкә бөјүк шури-нәва.
Шаирин дәрдини јахшы дүшүнәр шаирләр,
Милләтин дәрдини сән кәшф еләдин дүрлү дәва.

Ше'р илә чәмиәнин нәглини тәгрир еләдин,
Гәләм алдын әлә бир зөвглү нәггаш кими сән.
Чох ачы фачиәни мәнзәрә тәсвир еләдин,
Бу чәһаләтдә галан өлкәнин әһвалындан.

Сән һәгигәт күлүнә ашиг олан бүлбүл идин,
Оду ким, шурә кәлиб јаздын һәгигәтдән сән.
Сән һәгигәтдә исә рајиһәли бир күл идин,
Сачыр әтрин һәлә дә али, дәрин сөзләрдән.

Шад ола руһун, еј Азәр елинин халг сәси,
Сәни һөрмәтлә гылыр јад бу күн шанлы вәтән.
Тапа билмәз сәнә јол бир дәм өлүм зајиәси,
Өлмәз асарын илә халгымыз ичрә дирисән.

ЈӘҺЈА ШЕЈДА

Шејда Һәсән оғлу 1924-чү илдә Тәбриздә анадан олмушдур. Тәһсилини орадакы Һиндистан мәдрәсәсинин механика шө'бәсини битирмәклә баша вурмушдур. О, 15 јашларындан башлајараг ше'р јазмыш, 1943—46-чы илләрдә Тәбриздә милли азадлыг һәрәкаты башларкән бүтүн варлығы илә бу һәрәката гошулуб ону тәрәннүм етмишдир. Шејданын ше'рләри Тәбриздә нәшр олунан мүтәрәгги гәзетләрин һамысында чап едилмишдир. Шејда Тәбриздә јарадылмыш «Шаирләр мәчлиси»нин илк тәшкилатчыларындан вә фәал үзвләриндән бири олмушдур.

1946-чы илин декабрында Тәбриз шәһәри Теһран гошунлары тәрәфиндән тутулдугдан сонра узун мүддәт Јәһја Шејдадан хәбәр олмамышдыр. Лакин сонралар о, Тәбриздә «Радио Азәрбадиган»да әмәкдашлыг етмишдир.

Јәһја Шејда Әли Нәзминин «Сижимгулу», Әләкбәр Һәддадын «Одлу сөзләр», Мө'чүзүн ше'р китабларыны тапыб чап етдирмишдир. О, 40 илә јахын Азәрбајчан әдәбијјаты саһәсиндә фасиләсиз чалышан, бөјүк бир мәтанәт вә әзмлә јазыб-јарадан шәхсијјәт кими танынмышдыр.

ҮРӘК СӨЗЛӘРИ

Шәм'и тәк јаннам гәминдән лејк карым хәндәдир,
Јохдур шәм'ин чарәси, даим јанар та зиндәдир.
Олмусан дил шәһринә Јусиф кими фәрманрәва,
Мин Зүлејхалар* сәнә чану дилилә бәндәдир.
Тутса дүнјаны экәр чох назәнин меһпарәләр,
Вермәрәм дил онлара мәнзурим, еј дил, сәндәдир.
Ешги-миһәндир шүарым, бил вәтәндир севдијим,
Та ки вар дүнја бу ешгим һәр заман пајәндәдир.
Азәри өвладыјыг биз сатмарыг пула вәтән,
Сатса јурдун пула һәр кәс дәһрдә шәрмәндәдир.
Азәри тарихини мәһв истәјәнләр анласын,
Азәриләр талеји дүнја боју фәрхәндәдир.

ӨЗ НАМУСЛУ МИЛЛӘТИМӘ!

Ајылды хаби-гәфләтдән јатанлар бәр мәла, милләт!
Ајыл сән дә чалыш бир көркилән зөвгү сәфа, милләт!
Чыхыб хуршиди-һүррријјәт, едиб һәр јаны нурани,
Чәһаләт дәрдинә етмәк кәрәк инди дәва, милләт!
Бизи хаби-чәһаләтдә јатырдан тарүмар олсун,
Ки иғфал етди даим бизләри о ашина, милләт!
Кәһи тирјак верди, етди тирјаки бу мәхлугу,
Фәлакәт, гүссә вә мөһнәт бизә билди рәва, милләт!
Чәкиб тирјаки шөвгилә вүчуду мәһв олуб сөндү,
Дәмадәм ејләди неј тәк одур аһү нәва милләт!
Нәдир илләт ки, Азәрбајчанда күлдү бир кимсә?!
Едиб аһүфәған о күлмаға, тутду әза, милләт!
Чалышмаг вахтыдыр инди нифағын ришәсин кәсмах,
Нүфагү тәфригә ејлиб бизи ахыр фәна, милләт.
Бизи сојду о бивичдан дәмадәм зүлмү чөвр етди,
Јејиб пејсәр јоғунлатды, бизи етди кәда, милләт.
Нәдән бәс горхусан тәһдиддән, ја ки өлүмдән сән,
Өлүм бир дәфә јазмышдыр сәнә килки-гәза милләт.
Мәсәлдир ки, дејирләр: ја өлүм, ја алмаг истиғлал
Бу әһдә бәс нијә етмәзмисән инди вәфа, милләт!

АҒЛАМА!

Булбүли-шејда кими, еј дил, сән һәр ан ағлама,
Мәскәнин ахыр олар түрфә күлүстан, ағлама.
Чидду чәһд илә олар вәсли-күлә бүлбүл чата,
Сәбр гыл, чөвру чәфаји-харә пүнһан, ағлама.
Күл вүсалындан өтүр чәксин кәрәк дад әндәлиб,
Вәсли-чананә чатарсан, етмә әфған, ағлама.
Јердә галмаз мәзлумун аһы буну сән һәтм бил,
Лалә тәк кәрчи олубдур бағры алган, ағлама.
Бир заман әлбәт кәләр солғун үрәкләр шад олар,
Залыма гаршы олар дәһшәтли үсјан, ағлама.
Онда мәзлумлар үзү мин вәчдилә даим күләр,
Зүлмүн асары олар, әлбәттә, виран, ағлама.
Азәри өвладына һеч вәгт јарашмаз ағламаг,
Бахкилән дүнја күлүр, ол сән дә хәндан, ағлама.
Вәсли-күл, бәзми-чәмән инди мүһәјјадыр сәнә,
Башла шурилә нәва, мурғи-хошәлһан, ағлама.
Зүлмилә көр күлшәнин тарач ола бил, дилбәрим,
Бу хәсараты едәр лүтфилә чәбран, ағлама.

Инди Шејданын будур јалныз тәмәннасы бу күн,
Булбули-Шејда кими, еј дил, сән һәр ан ағлама.

ҺИТЛЕРИН НӨВҺӘСИ

Гызыл Орду тутуб үз Берлинә, шадан кәлири,
Етдијим зүлмләрә әдлилә диван кәлири.

Нејлијум, чарә нәдир, инди гојум бәс һара чан,
Гызыл Орду јетириб Берлинә, кәлмәзди күман,
Көббелс, кәл, дәхи өлдүм, мәним әһвалыма јан,
Бахырам һәр тәрәфә наләву әфган кәлири,
Гызыл Орду тутуб үз Берлинә, шадан кәлирән.

Бош јерә сәрф еләдим мән нә гәдәр топу түфәнк,
Ган ахыр сел кими, вар һәр нә гәдәр чәбһеји-чәнк,
Гызыл Орду еләди шә'н илә чох әрсәни тәнк,
Гошунум парчаланыб өлкәјә һәр ан кәлири,
Гызыл Орду тутуб үз Берлинә, шадан кәлири.

Фикрим азмышды дејирдим оларам шаһи-чаһан,
Өлдүрәрдим нә гәдәр варса ушаг, пир, чаван,
Бајрағым јатды, гошун сынды, кәлир өмрә думан,
Етдијим зүлмләрә әдлилә диван кәлири,
Гызыл Орду нечә көр Берлинә шадан кәлири.

АЗӘРИСТАН ЕШГИНӘ

Вер мәнә бир бадә, саги, Азәристан ешгинә,
Ондакы шану шәрәфлә, пак вичдан ешгинә.
Аситанында чөкүб диз, сәчдә гыллам би гәрәз,
Кәрчи ваиз сәчдә ејләр һуру гылман ешгинә.
Мән вәтән уғрунда, чана, кечмишәм чандан әкәр,
Јохдур һикмәт бунда, чүн гурбанды бу чан ешгинә.
Розеји-ризван ешитсән, Азәристан мүлкүдүр,
Заһида, етмә тә'мә сән бағү ризван ешгинә.
Мән она пабәстәјәм, чан һечди гурбан олса да,
Вермишәм чан нәгдини һәр ләһзә әрзан, ешгинә,
Бир көзәлдир севкилим, аләм чәкәр мүштагыны,
Мин пәри пејкәр олар бахдыгча һејран ешгинә.
Јурдуму мән дину имандан билиб һифз ејләрәм,
Сөјләрәм алса хәбәр һәр кимсә иман ешгинә.
Васли мүмкүн олмаз аләмдә бу күн һәр накәсә,
Әл тапаммаз һәр гәдәр сә'ј етсә надан ешгинә.

ШАНЛЫ ГҮВВӘ

О күн ки кечди хәзан, фәсли-нобаһар олду,
Күнәш доғуб чәмәнә, өлкә лаләзар олду.
Чәмәндә ачды гызылкүл мисали-бејрәги-сорх,
Јени низам о мәчлисдә бәргәрар олду.
Охур чәмәндә јенә әндәлиби-шејда да,
Әкәрчи һичрә дөзүб вәслә интизар олду.
Әсарәт ичрә бу милләт мәһалдыр јашасын,
Һәгигәтин күнәши инди ашкар олду.
О күн ки, чөкдү думан һәр јерә үфүгләрдән,
Бу шанлы гүввә әлилә гачыб кәнар олду.
Гызыл гошун еләди мәһв зүлм әждәрини,
Һәгигәт әһлинә халиг чаһанда јар олду.
Чалышды нәслини кәсди фашистләрин јердән,
Алынды Берлин о күн халга ифтихар олду.
Алынды Берлин, о күндән јыхылды зүлмүн еви,
Фашизм дәстәси мәһв олду тар-мар олду.

ВҮСАЛ

Доланым башына, еј дилбәри-хуршидмисал,
Мән дејирдим даһа јетмәз мәнә дидари чәмал.
Аллаһа шүкр едәрәм инди вүсалын көрчәк,
Нечә кәлдин өзүн һичринлә еј јари-шимал.
Кечә-күндүз сәнин һичранинә ган-јаш төкдүм,
Сәни көрмәклији көнлүмдә едирдим амал.
Бу үмид илә мәкәр вәсл чатыб бир-биримиз,
Әл-әлә вермәкилән раһәт ола фикрү хәјал.
Интизар көзләрими шад еләјиб кәлди бу күн,
Вер онун шөвгүнә, саги, мәнә бир шүрби-зүлал.
Сагија, бадә кәтир јар зәфәрдән кәлмиш,
Севирәм чүн севинир ешг илә о дидеји-ал.
Дедин әл чәк, вәли мән сөјләдим олмаз мүмкүн,
Насеһа, етмә мәнә бир белә тәклифи-мәһал.
Гүссәдән сынмыш иди балү пәрим сән кәлдин,
Шөвгә кәлдим һәвәсиндән ачылыб һәм пәрү бал.
Руһ чаһандан дүшәр ајры, нијә бәс мән дүшдүм?!
Бу гәләт сөздү дејирләр буну етмәзлә суал.
Еј көзүм нури, бу вазеһди вә ја рө'јадыр,
Бәхтимин күзкүсүнә көрсәнири һүснү вүсал.
Вәтәним пәртөви-нуриндән ишыгланды бу күн,
Сән күнәшсән мәкәр, еј јари-пәсәндидә хисал.
Сизи мин дилләр илән сахлады о рәһбәримиз,

Белә һаил атаја олмасын аләмдә завал,
Һејфди сән гуру торпағә гојарсан гәдәмин,
Гој гәдәм көзләрим үстә, өзүнә вермә мәлал.
Һејләјим мән бу вүсалә ки, көзүм көзләмәдә,
Јетирибдир мәнә сән тири-худавәнди-тәаля.
Көзүм ајдын бу вүсалә ки, Хәзәрдән кәлдин,
Чәкмәнин кердин алым мән сәнин, еј сәһри-һилал.
Кәлди тәшвигә севинчәк деди: Шејда, инди,
Ајрылыг голларыны рәһм еләјиб бојнума сал.

ЛАЛӘЗАР ОЛУБ

Дәрд-гәм өлкәмдән кәнарә кедиб,
Ситәмин бинасы тар-мар олуб.
Күл ачыб чәмәнләр, бүлбүлләр охур,
Мәскәним нә әчәб лаләзар олуб..
Јурдуму гојдулар бир заман виран,
Хаинләр истәди галмасын нишан.
Дурмушду баш үстә бир гара думан,
Шүкр инди думан бир кәнар олуб.
Јашасын, мәчлиси-миллимиз һәр ан,
Бизләрә әмнијјәт ејләјиб еһсан.
Јашасын өлкәнин нәзмини гуран,
Кинли дүшмәнимиз харү зар олуб.
Дилимдә әзбәрим вәтәндир, вәтән,
Шөвкәтим, сәрвәрим вәтәндир, вәтән,
Севкили-дилбәрим вәтәндир, вәтән
Бу сөз эш'арымда бир шүар олуб.

ГӘЗӘЛЛӘР

СӘНСИЗ

Баһар әјјамыдыр, күлләр ачыбдыр ночәван сәнсиз,
Гочалдым, бу баһар өмрүм олубдур чүн хәзан сәнсиз.
Сәнин һичранын од салды, үрәк јандырды, еј Лејли,
Одур Мәчнун кими дағларда тутдум мән мәкан сәнсиз.
Көрәндә данеји-халын беһишти тәрк едәр Адәм,
Сәба, сөјлә ки, вердим мән чәнати—рајекан сәнсиз.
Кечә рө'јада көрдүм вәсл олуб дилшад олурмушдуг,
Ајрылдым һичрдә төкдүм үзарә ләхтәган сәнсиз.
Отурдум гәмкин һаләтлә, пәришан олду әһвалым,
Сиришки-әшким олду дидәдән хејил рәван сәнсиз.

Әкәрчи истәдим бу сиррими һеч билмәсин әғјар,
Нә чарә, ган олан көздән олур сиррим әјан сәнсиз.
Бујурдум һичр әлачы ашигә мәктуби-чанандыр.
Нечә гәлбим дөзәр, дилбәр, кедиб табу тәван сәнсиз.
Сәнин ешгин едибдир Куһкән инди бу Шејданы,
Ки, вурду тишә башә, верди али имтаһан сәнсиз.

ОЛАН ЈЕРДӘ

Әсәр галмаз кәдәрдән сән кими чанан олан јердә,
Гачар зүлмәт, бу ајдындыр күнәш табан олан јердә.
Кәдаји-дәркәһәм, говма гапындан ашиги-зары,
Мәкәр олмаз фәгир, еј шәһријар, еһсан олан јердә.
Бәшәр даим чәкәр зилләт көрә кәр јохду һүрријјәт,
Олар аварә Мәчнун тәк чаһанда хан олан јердә.
Дүнән бу нәғмәни бүлбүл охурду күл будағында,
Доланмаг мүшкүл ишдир, милләти надан олан јердә.
Әсәр јарпаг кими залым, олар пүнһан хәчаләтдән,
Чәзасы әдлилә даим онун диван олан јердә.
Мәним шуридә бүлбүл тәк мәканым Азәристандыр,
Зүлејхајә* нә һачәт Јусифи-Кән'ан олан јердә.
Демә мүмкүн дејил бир ан чәһаләтдән кәнар олмаг,
Чәһаләт риштәсини гырмаг олар, үрфан олан јердә.
Кәрәк наһәггә әдлилә чаһанда ејләмәк үсјан,
Учар зүлмүн бинасы әдлилә диван олан јердә.

СӘНӘ ГУРБАН ОЛУМ

Сәнә гурбан олум, еј гашы кәман, сәрврәван,
Гәддими етди һилали гашынын фикри каман.
Чох көзәлләр доланыб көрмүшәм аләмдә, вәли
Сән кими көрмәмишәм сурәти күл, гөнчәдәһан.
Варды мин сирри-ниһаным ки, десәм дил'јаначаг,
Горхурам ки, демәсәм дә тута од руһү рәван.
Истәдим билдирәм әһвалымы о јарә, дедим;
Гоча һалын нә билир дәһрдә һәр тазә чаван.
Сәри-кујиндә нә гәдр ејләмишәм наләву аһ,
Хәлг едәр хејли шикајәт она, јетмәзми фәған?!
Демә заһид, мәнә, вар һуру бейишт үгбадә,
Һури јарымды мәним, куји онун бағи-чинан.
Дәрдими шәм'ә дедим, башлады көз јашы төкүб,
Бәс ки, гәлбимдә көрүбдүр мәним әсрари-ниһан.
Көзләримдән кечә-күндүз едәрәм әшк рәван,
Бу сөзә шаһид олуб шәм' верир шәрһү бәјан.

КӘЛИРИ

Јанаркән һичр одуна инди хош сәда кәлири,
Јәгин ки, васлдир о јари-мәһлига кәлири.
Көрүбдү гејриләр ичрә едир о чох фәрјад,
Гуртармаға мәни о инди гаршыма кәлири.
Рәгиб әлиндә чаным чыхды көрмәдим пајан,
Сәба кәлиб деди: бу зүлмә интиһа кәлири!
Деди: бу јар зәфәрдән кәлир севинчәк олуб,
Дедим ки, јар бизә хош кәлиб, сәфа кәлири.
Көнүл гушу учуру башда Шәрг сөвдасы,
Бу кор олан көзүмә онда бир зија кәлири.
Сәда кәлирди үрәкдән гулаг вериб билдим:
«Сәфәр-сәфәр»—дејәрәк һәр заман нәва кәлири.

ЕЈЛӘР

Ол ашигләр ки, васли-дилбәри даим хәјал ејләр,
Буна һејрәтдәјәм бичарәләр фикри-мәһал ејләр.
Көзү шәһла, ләби пүстә, үзү бир бағи-чәннәт тәк,
Гашын меһраба, һүснүн маһи-табанә мисал ејләр,
Өләр һичранла чатмаз јарә, лакин васли-јар истәр,
Бу нөвилә чаһанда гәлбидән дәф'и-мәлал ејләр.
Көрәндә күфри-зүлфүн дин, иманы верәр бадә,
Мәкәр бир дилбәрин зүлфү ону ашүфтәһал ејләр.
Көрәндә данеји-халын јејәр һијлә о Адәм тәк,
Едән тәрки-чинаны јар үзүндә гарә хал ејләр.
Едәр ашигләрин гәлбин чырағбан пәртөви-һүсну,
Үзүндән чәксә әбри чилвеји-хуршид чамал ејләр.
Доланар јарын ардынча, төкәр рүхсарына ган-јаш,
Јатар рө'јадә дә даим јенә фикри-вүсал ејләр.

НЕЈЛӘМИШДИМ СӘНӘ МӘН

Нејләмишдим сәнә мән, еј мәһи-табан, де көрүм,
Башладын ашиги-зар илә бу чәнкү чәдәли.
Хәнчәри-наз чәкиб ашиги өлдүрмә даһа,
Сүлб олуб табу тәваным сәни бир ан көрәли.
Кирпикин ох кими даим вурури гәлбимә тир,
Еј кәмандар, нәдир нијјәтинин маһисили?!
Охласа гәлбими кәр навәки-дилдузи-фәраг,
Шадәм өмрүн көзәлим, јетсә сәнинлә әчәли.
Мән сәнин ешгинә пабәнд олалы Мәчнунәм,

Одур Лејли дејәрәк сејр едирәм мән чәбәли.
Ешгин аләмдә позулмаз кедә кәр мал илә чан,
Бир бинадыр бу мәһәббәт ки, онун јох хәләли:
Әһд гылмышды ки, Шејда гәзәли тәрк елијә,
Сәни көрчәк алышыб јазды бу ширин гәзәли.

ШАИРЛӘР МӘЧЛИСИНӘ*

Хәзан кәлди јенә баран позуб нәзми-күлүстаны,
Ачыбдыр зүлм әлин бағда, верибдир чөври-јәғманы.
Һәдир бу рузикари-дун, едир инсанлары мәһзун,
Ачајды каш дикәркун ики үзлү бу дөвраны.
Ки, каһ новбаһар ејләр, каһи Лејлү нәһар ејләр,
Кәһи әфсурдә зар ејләр, верәр каһ ејши-тулани.
Көнүл, јекрәнк инсанлар әкәр мејли ола көрсүн,
Кәрәк кәлсин әдәб күлзарына етсин тамашаны.
Өзү тәсдиг етсин ким бу күлшән тазә вә тәрдир,
Әкәр мин фитнә етсә чәрх солмаз бағү бостаны.
Ачыбдыр рәнкбәрәнк күлләр, охур шуридә бүлбүлләр,
Верир мин вәчд һәр гәлбә көрә һәр кәс бу шүәраны.
Дејим елм кәмалындан оларын фәрд-фәрд етди,
Ки та һәр кәс көрә јохдур бу бағын зәррә нөгсаны.
Бу мәчлис фәхр едир һәр ан Әли фитрәт кими шәхсә,
Ки, ше'ри ејләјиб һејран бу күндә Азәристаны.
Мәнә мүмкүн дејил етмәк онун вәсфин бу фикрилә,
Тәвана јохдур шакирддә ки, јазсын вәсфи-устаны.
Фүнуни-ше'рдә маһирди чүнки Е'тимадул-һәг,
Нәјә лазымды зинәт ејләмәк бәс руји-зибаны.
Бинаји-ше'р Чавуши хәјалындан олуб мөһкәм,
Онун һүббүлвәтән фикри әһатә етмиш һәр јаны.
Рүбаби ше'рдә Сәһһаф едиб сеһри-һилал етди,
Әкәр бавәр гыламмазсан ону сиркү күлүстаны.
Дерәфши ше'рдә даим чыхыб мәнгуру банүсрәт,
Мүзәффәрдир она шөһрәт чошур чохтәб'и-үмманы.
Гәзәлдә маһирү камил бири дә Дүздүзанидир,
Ки, әшары верир пәжмүрдә чанә тазәдән чаны.
Әкәрки Азәроғлу ешгә мүнкирдир, гәзәл јазмаз,
Һеча вәзниндә һәр ше'ри олубдур дилләр үнваны.
Гәзәл даим јазар Мәһзун нә ширин хош бәјан ејләр,
Никару һичр әлиндән даима еләр о әфганы.
Баханда Имәнин әш'арына ширинди шәкәрдән,
Әкәрки тазә шаирди, вәли ше'ридир үрфани.

Əкəр тəкрар ола сөзлəр вə ја ки, шајекан олса,
Едəр əһли-һүнəр бəхшиш бу күн Јəһја Шејданы.

СƏН ДЕЈƏН ОЛДУ, МƏН ДЕЈƏН?!

(Сабирə нəзирə)

Сөјлə мəнə көрүм, дадаш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!
Башува дүшдү инди даш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Сəн демəдин мəкəр өлүб јохду чаны чəмаəтин,
Чаны да олса биллаһи јохду ганы чəмаəтин?
Мəн дə јадында вар, дедим демə ки, јохду гејрəтин!
Кизли əмəллəр олду фаш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Һүбби-вəтəнди мəгсəдим сөјлəмəдин чəмаəтə?!
Амма инанмадын вəли зəррə гəдəр бу миллəтə.
Мəн дə əфəндим, сөјлəдим башлама бөјлə бидəтə,
Сəн дə атырдын онда гаш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Мəн демəдиммм, ај јазыг, бош јерə сəн һырылдама,
Гарға кими атылма чох мə'рəкəдə фырылдама.
Танбура чалма бизлəрə гыр-гыр едиб гырылдама,
Тутмады һијлəлəр дə баш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Сəн демəдин ки, Азəри јурду кəрəк хəраб ола,
Миллəти чөвру зүлмдəн даими дил кəбаб ола,
Гојмарам идеалына һеч бири камијаб ола,
Инди ишин олубду јаш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Мəн демəдимми Тəбризин варды рəшид чаванлары,
Ширлəри, мүчаһиди, сəрбазы, гəһрəманлары.
Мəчлиси-милли, əнчүмəн, фиргəси, парламанлары,
Орда биширди миллəт аш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Мəн дə јадында вар, дедим башыны салма чəнчəлə,
Гəлјаны чəк, уј һирсини, гурма бу миллəтə тəлə.
Һəлл олунар бу күн-сабаһ ахыры сирри-мəсəлə,
Етмə бу гəдр сəн тəлаш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

Көр нечə Азəр өвлады фəхрилə иттиһад едиб,
Руһуну сəрдарын бу күн гəбрдə хејли шад едиб.
Иззəтү шə'ни чəддимиз бизлəрə ирси јад едиб,
Кəс сəсини, сејид дадаш, сəн дејəн олду, мəн дејəн?!

ӘЛИ ТУДӘ

Әли Гулу оғлу Чавадзадә (Әли Тудә) 1924-чү илдә Бакыда анадан олмушдур. Ата-анасыны тез итирдијиндән ону ана нәнәси сахлајыб бөјүтмүшдүр. 1932-чи илдә мәктәбә кетмиш, 1937—1938-чи илләрдә Бакы Пионерләр сарајындакы әдәбијјат дәрнәјинин фәал үзвләриндән бири олмушдур. 1937-чи илдә «Јени јол» гәзетиндә Һејдәр Рзазадә имзасы илә «Вәтән нәғмәси» адлы ше'рини дәрч етдирмишдир. 1938-чи илдә нәнәси илә бәрабәр Чәнуби Азәрбајчана көчәрәк Чанахбулагда јашамышдыр. Бир мүддәт бурада тәсәррүфат ишләри вә фәһләликлә мәшғул олмушдур. 1942—43-чү илләрдә Астара—Әнзәли шосе јолунун асфалтлашдырылмасында әввәлдән ахыра гәдәр иштирак етмишдир. Сонра о, Әрдәбилә кәлмиш, гочаман партија үзвләринин зәманәти илә партија сыраларына гәбул едилмиш вә ишә көтүрүлмүшдүр. Јерли мәтбуатда ше'рләри чыхмышдыр. 1945-чи илдә Азәрбајчан Демократ Партијасынын үзвү олан Әли Тудә Милли һөкумәт гурулдугдан сонра (1946) Әрдәбилдән Тәбризә чағырылмышдыр. Әввәлчә Маариф Назирлијиндә шө'бә мүдири кими фәалијјәт көстәрмиш, сонра Тәбриз Дөвләт Филармонијасына мүдир тә'јин едилмишдир.

1946-чы илдә сијаси, ичтимаи, әдәби хидмәтләринә көрә Милли Мәчлис тәрәфиндән «21 Азәр» медалы илә тәлтиф олунмушдур. Милли һөкумәтин сүгутундан сонра (12 декабр 1946-чы ил) Совет Азәрбајчанына кәлмишдир. О, «Әдәбијјат» гәзетиндә әдәби ишчи чалышмыш, 1947-чи илдә АДУ-нун филоложи факүлтәсинә дахил олмушдур. 1952-чи илдә тәһсилини мүвәффәгијјәтлә баша вурмушдур.

Илк китабы 1950-чи илдә Бакыда «Чәнуб нәғмәләри» ады илә чыхмышдыр. 1952—53-чү илләрдә Азәрнәшрин бәдии әдәбијјат шө'бәсиндә редактор ишләмиш, сонра Бакы Али Партија Мәктәбиндә тәһсил алмышдыр. Бир мүддәт Азәрбајчан Демократ Партијасынын мәркәзи органы олан «Азәрбајчан» гәзетиндә әдәби шө'бә мүдири вәзифәсиндә чалышмыш, сонралар јалныз бәдии јарадычылыгла мәшғул олмушдур.

Әли Тудә бир нечә лирик-епик поеманын мүәллифидир.

1959-чу илдә Москвада кечирилән әдәбијјат вә инчәсәнәт онкүнлүјү мүнасибәтилә «Әмәкдә фәргләнмәјә көрә» медалы илә тәлтиф олунмушдур. Әсәрләри рус, инкилис, һинд, түрк, украјна, ермәни, күрчү, тачик, татар дилләринә тәрчүмә едилмишдир. Шаир рус, фарс, ермәни, күрчү, түркмән, гырғыз шаирләринин ше'рләрини Азәрбајчан дилинә чевирмишдир.

СЕВКИЛИМ

Мән гызыл сәһәри ајдын көрәндә
Кәлир күмүш сазым шура, севкилим!
Күнәш ағ сачыны көјдә һөрәндә
Сән гара зүлфүнү дара, севкилим!

Икијә ајрылды доғма бир дијар,
Гардашым јашады азад-бәхтијар...
О тајда јаратды көзәл бир баһар,
Мән дүшдүм гушбашы гара, севкилим!

Анчаг дар күндә дә вәтәни севдим,
Баһары хошладым, күлшәни севдим.
Көзәлләр ичиндә тәк сәни севдим,
Ачдым өз көнлүмү јара, севкилим!

Сарсыда билмәди нә һичран мәни,
Нә зәнчир, нә гандал, нә зиндан мәни.
Һәсрәтин јашатды һәр заман мәни
О гылды дәрдимә чарә, севкилим!

Көзүмдән кетмәди бир ан сурәтин,
Дилимдән дүшмәди ширин сөһбәтин,
Көнлүмдә сөнмәди од мәһәббәтин,
Истәсән ач ону ара севкилим!

Сәндән ајрылараг узаға дүшсәм,
Јағыша, думана, сазаға дүшсәм,
Дөјүш мејданында торпаға дүшсәм,
Силаһ ал сән дә кәл ора, севкилим!

Нарын әлләринлә јохла көксүмү,
Лоғман ол, һәр дәрддән сахла көксүмү.
Ипәк телләринлә бағла көксүмү,
Ону инчитмәсин јара, севкилим!

Јох, сәндән дүшмәрәм бир дә аралы,
Нә сән тәк оларсан, нә мән јаралы.
Биз ал бәзәјәндә доғма маһалы,
Дүшмәнләр кејәчәк гара, севкилим!

МӘН НӘ КӘТИРДИМ

Мән өз гардашыма меһман кәләндә,
Бир гәләм, бир дәфтәр, бир чан кәтирдим.
Дағларын дөшүнү топлар дәләндә,
Бир ләкә дүшмәјән вичдан кәтирдим.

Мән ону күнәшдән тәмиз сахладым,
Чанымдан, көзүмдән әзиз сахладым,
Бу кичик гәлбимдә дәниз сахладым,
Бир хилгәт көрмәди пүнһан кәтирдим.

Үчуз тутмасынлар бу совгатымы,
Һиссими, дујғуму, еһсасатымы...
Мән өз варлығымы, өз һәјатымы
Доғма гардашыма гурбан кәтирдим.

Үрәк дағ дејилдир бир парча әтдир,
Бәс ону јашадан һансы гүдрәтдир?
Бир арзу, бир үмид, бир мәһәббәтдир
Мән о мәһәббәтдән нишан кәтирдим.

Гардашым! Илләрлә истәдин ки, сән,
Өз ана јурдумда азад олум мән.
Лакин чәлалымы дағытды дүшмән,
Тәк сәнә, тәк сәнә куман кәтирдим.

Јенә Азәрбајчан ган ағлајыр, ган,
О азад олмаса јашамам, инан!
Кәрәк мән Тәбризә гајыдан заман
Дејәм ки, тәзә бир дөвран кәтирдим.

КӘНЧЛИК

Јүз иллик бир өмүр сүрсә дә адам,
Дејир заман нијә јарытмаз олур.
Дүнјада јүз баһар көрсә дә адам,
Өз өмүр баһары гајытмаз олур.

Шаир! Өз вахтынын гәдрини бил сән,
Бирчә дәгигән дә кетмәсин һәдәр!
Ше'рдән күлдәстә јарада билсән,
Әллӓрдән-элләрә доланыб-кәзәр...

Арзусуз, әмәлсиз јашајан инсан
Һәјатда мејвәсиз ағач кимидир.
Мин јарпаг ачса да ја көј, ја әлван,
Бир күләк әсәндә тарач кимидир!

Һачанки ушагдым, бир көрпә гушдум,
Кәдәр дә, һичран да нәғмәмә јадды.
Бөјүдүм, шаирлик ешгинә дүшдүм,
Јашым чохалдыгча дәрдим дә артды!

Ишыглы хәјала далыб һәр кечә,
Ана Вәтәнимин һалына јандым.
Маса архасында отуруб тәкчә,
Бу күнү дүшүндүм, сабаһы андым.

Мән инди нә гушам, нә дә нәғмәкар,
Сәнәт ордусунда бир кәнч әскәрәм!
Нә гәдәр дөјүш вар, мүбаризә вар,
Бајрағым вәтәндир, силаһым гәләм!

КИТАБ ТОНГАЛЫ*

Шәһәрин ичиндә дашлы бир мејдан
Јаныр орталыгда китаб тонгалы.
Кәнарда дајанан нечә јүз инсан
Алова бахдыгча көзү гаралыр.

Валиси данышыр јад бир гонагла
Гонаг ејнәклидир. Билинмир фәгәт,
Дәһшәтли јанғына елә марагла
О тамаша едир, јохса нәзарәт?

—Гој јансын!
—Күл олсун!
—Бизимдир дүнја—
Дејә ловғаланыр һәлә ағалар.
Јанан китабларла бир јердә куја
Ингилаблары да јандырмаг олар.

Аh, өз дилимиздә јараныб галан,
Ше'рләр, нәғмәләр, дастанлар јаныр.
Санки тәк кағызлар дејил күл олан
Арзулар, илhамлар, вичданлар јаныр.

Бах, Мө'чүз аловлар ичиндән галхыр,
Сары әбасына бүрүнән тәки—
Каh ше'р охујур, каh да ки бахыр,
Гызыл бир күрсүдә көрүнән тәки.

Бах, о да Сәттархан! Сағдыр еләә бил,
Далғалы сачлары нечә дә ағдыр?!
Бәлкә гызаран да аловлар дејил
Сәрдарын чијниндә гызыл бајрагдыр.

Аловлар ардындан Ашыг Аббас да,
Гәтран да, Саиб дә, Гөвси дә кәлир.
Јана-јана ахыр сакит Араз да,
Мирзә Фәтәлинин сәси дә кәлир.

—Тәбризли гардашлар, дајанмајын лал,
Дүнја танығыркән шөhрәтимизи.
О тирјәки вали, бу јанан тонгал
Нечин тәhгир етсин милләтимизи?

Издиhам hиддәтлә кәлир ирәли,
О: «Интигам!»—дејир, «Јалныз интигам!»
Кәлир, әршә дәјән нәhәнк мәш'әли
Өз нәфәси илә сөндүрсүн тамам.

Гонаг сакит иди ахы бајагдан,
Инди адамларда гәзәб дујунча—
Валијә нә исә дејир гырагдан
Сәрбазлар сәф чәкир мејдан бојунча.

Сојуг сәрнизәләр hаваны дәлир,
Дәмирләр hасарла кәсир гаршыны.
Одур ағалара көмәјә кәлир
Нечә сәрбаз долу дөвләт машыны.

Издиhам ичиндән кичик бир ушаг
Тонгалын јанына гачыр бу заман,
О өз китабыны танығыр, анчаг
Оддан көтүрмәјә hардадыр имкан?

Ахы бу китабла нечә күн әввәл
О дәрс охумушдур ана дилиндә.
Евә гајытмышдыр гајғысыз, дәчәл,
Ишыг көзләриндә, мә'на дилиндә.

О өз китабыны көтүрүр мәғрур,
Ити аддымларла чыхыр арадан.
Гәзәбли валинин әмрилә одур,
Далбадал күлләләр јағыр архадан.

Ушаг үзү үстә јыхылыр јерә,
Нәмли торпаглара төкүлүр ганы.
Галхыр, издиһама бахыр сон кәрә,
Көмәјә чағырыр бүтүн мејданы.

О өлүр, архадан ким исә бирдән
Кәлир, о валини боғмаг истәјир.
Дүнјаны галдырыб елә бил јердән
О даз тәпәсинә гахмаг истәјир.

—Нәдир мејдандакы бу күл јығыны?
Нәдир бу вәһшилик, нәдир бу бусат?
Мәним көзләримин тәк ишығыны
Де нијә кечиртдин, де нијә, чәллад?

Гој сәни өлдүрүм өз әлләримлә
Сәнсән мәним ганлым, мәним чәлладым.
Әдаләтли олан әмәлләримлә
Тарихә гатил тәк гој дүшсүн адым.

Дејә о чејнәјир додагларыны,
Бир мәгам ахтарыр өз гисасына.
Кечирмәк истәјир дырнагларыны
Титрәјән валинин дүз боғазына.

О киши тәк дејил, јох, архасында
Издиһам гајнајыр бир үмман кими.
Дашса, дағ бојдакы һәр далғасында
Мин валини удар бир туфан кими.

Вали дәјишмишдир. Нә форс, нә фәрман,
О инди тәләсир һејрәт ичиндә.
Гонағын голуна кирир никаран,
Машына апарыр дәһшәт ичиндә.

Билир, кечиксәләр мејданда бир аз
Нә ејнәкли гонаг, нә о галачаг.
Бу гыса шалварлы, о тәпәси даз
Тонгалын ичиндә тонгал олачаг.

Ағалар бәрк гачыр. Вали унудур
Өз кичик рүтбәли сирдашларыны.
Сәрбазлар сәрнизә далында одур,
Кизләтмәк истәјир өз башларыны.

Јох, онлар да кедир ити ајагла,
Нә мејдана бахыр, нә дә ки, ода,
Чамаат күрәклә, сујла, торпагла
Тонгалы кечирир һис уда-уда...

Адамлар дағылыр. Габагдаса тәк,
Одур башыачыг бир нәфәр кәлир.
Достлары архадан ахыр гошун тәк,
Елә бил далынча бир шәһәр кәлир.

Ағыр аддымларла о кәлир, анчаг
Гәзәбли көзләри јашларла долу.
Исти гучағында бајагкы ушаг,
Вахтсыз өлдүрүлмүш күнаһсыз оғлу.

О кәлир, оғлунун палтары ал ган.
Бир сарылыг чөкмүш күл јанағына.
О санки дөјүшдә јаралар алан
Ал бајрағы алмыш өз гучағына.

Адамлар дағылыр, кедир дөрд јана,
Инди кирмәсә дә дөјүшә һәлә,
Сабаһ гисас дејә о даш мејдана,
Даһа да инамла бирләшиб кәлә...

ЈАШАЈАНЛАР КӨРӘЧӘКДИР

Гарабағын јајлағыны
Мешә өртмүш думан кими.
Мән кәзирәм гучағыны
Бир вәфалы меһман кими.

Колхоз кәнди чичәк-чичәк...
Көркәминдән дојмур үрәк.
Һәјат ширин, өмүр көдәк,
Күнләр кечир карван кими.

Торпаг ана, баһар чаға,
Сүрү галхыр јашыл дағa...
Үфүгләрә баха-баха,
Чобан күлүр дөвран кими.

Додағында динәндә неј,
Тәбиәтдә сусур һәр шеј...
Нәғмә дејир санки јер-көј,
Бир јаныглы каман кими.

Парчаланмыш ана торпаг;
Бу Гарабағ, о Гарадағ...
Лал сәрһәддә Араз анчаг
Һарај чәкир инсан кими.

Әһәр гызы көзү јашлы,
Дағлар уча, јоллар дашлы...
Јенә дәрдим һәддән ашды,
Даљғаланды үмман кими.

Бир јаранмыш Азәрбајҹан!
Ајырса да ону заман,
Көрәҹәкдир һәр јашајан
Бу өлкәни бир ҹан кими.

О вахт мән дә сәһәр-ахшам,
Бу торпагдан алыб илһам,
Саз көтүрүб, сөз гошарам
Бизим Ашыг Ҹаван* кими...

СӘНИН КӨЗЛӘДИЈИН КҮН КӘЛӘҸӘКДИР

Сән еј Сәттарханын ана торпағы!
Данышдәрдләрини, ач, данышмәнә,
Көнлүм доланса да бүтүн ојлағы,
Сәнин талејинә бағланыр јенә....

Һәсрәтлә бахырам... инди бу јердә
Даһа көрүнмәјир достлар, танышлар.
Ганлы мејданларда, дар күчәләрдә
Нә исә ахтарыр гәмли бахышлар....

Одур зинданларда минләрчә инсан
Дилиндә азадлыг, голунда зәнчир,
Узун кечәләрдә јатмајыб бир ан
Һеј көмәк көзләјир, көмәк көзләјир....

Инди Вашингтонун гоча дәллалы
Тәбриз базарында нә алыр?
—Вичдан!
Шаһ сатыр намусу, ары, игбалы,
Өз әлилә верир доллара гурбан.

Даһиләр бөјүдән бу гочаман јурд,
Көр инди кимләрин сејранкаһыдыр?!
Сәһәрләр үфүгдә топланан булуд
Мин јазыг ананын көнүл аһыдыр.

Бу аһ эридәчәк бөјүк бир дағы,
Бу аһ даш зинданы титрәдәчәкдир.
Еј вәтән торпағы, вәтән торпағы,
Сәнин көзләдијин күн кәләчәкдир!

Елләр орду чәкиб һеј гатар-гатар,
Дөјүшә чағырыр һәр заман мәни.
Одлу үрәјимдә бир мурадым вар,
Одур бу һәјатда јашадан мәни.

О нәдир? Еј вәтән, сәнин бајрамын,
Сәнин сон ничатын, сон гуртулушун.
Гој ше'рин, сәнәтин, тәб'ин, илһамын,
Сәсини ешитсин гәсбкар гошун.

Мәним бу арзума бир хәјал кими
Шаһәншаһ күләрсә, гој күлсүн, нә гәм.
Мән өз истәјими истигбал кими
Һәјат јолларында көзләјәчәјәм....

Сачларым ағарса, тәзә гар кими,
Бу, нөгсан дејилдир, һөкми-замандыр...

Фәгәт бу дүнјадан интизар кими,
Үрәји нискилли кетмәк јамандыр.

Билирәм мән буну, билирәм јәгин,
Сабаһ курлајанда һаггын нәғмәси
Бу гартал бахышлы фәдаиләрин
Шанлы чәбһәләрдән кәләчәк сәси....

О вахт дағылачаг шаһын нөврағы,
Тачы да, тахты да әзиләчәкдир....
Еј вәтән торпағы, вәтән торпағы,
Сәнин көзләдијин күн кәләчәкдир!

Ајаға галхараг беш милјонлуг ел,
Силаһ көтүрәндә бир нәфәр кими,
Алакөз гызларын кејиниб шинел,
Сәнә анд ичәчәк бир әскәр кими.

«Думанлы Тәбриз»ин гәһрәманлары
Душмәнин көксүндән кечдикчә бир-бир,
«Горхулу Теһран»ын шаһ салонлары
Тәпикләр алтында титрәјәчәкдир....

Гачгынлар, сүркүнләр, гуллар, әсирләр
Буну дујачаг ки, бир гуртулуш вар.
О ағыр гандаллар, паслы зәнчирләр
Овучлар ичиндә овулачаглар.

Зинданда чүрүјән ган гардашымыз
Өмүрлүк чыхачаг, Гәсри-Гачардан,
Мин пәнаһсыз гадын, мин күнаһсыз гыз
Интигам алачаг бир һөкмдардан.

О заман һәр оба, һәр ел, һәр ојмаг
Сәнин әдаләтли һөкмүнү динләр.
Сонсуз гәзәбиндән гуртармајачаг,
Сәнин чалалыны талан едәнләр.

Јенә Сәттарханын зәфәр бајрағы
Башымыз үстүндә јүксәләчәкдир.
Еј вәтән торпағы, вәтән торпағы,
Сәнин көзләдијин күн кәләчәкдир!

О бајраг гүрурла далғаландыгча,
Милјонлар бахачаг һүснүнә бир-бир.
Өмрүнү зилләтлә кечирмиш гоча
Кәсиб гаршымызы сөјләјәчәкдир:

—Достлар! Бу бајрағы учадан асын,
Заман дәјишдикчә көһнә мүһити.
Обалар, ојмаглар, гој алгышлансын,
Һәр икид әскәри, мәрд мүчаһиди.

Һәр шаһ бир ганун да кәтирди бизә,
Һаггын о ганунла боғулду сәси.
Даһа көрүнмәсин көзләримизә
Шаһын, шаһзадәнин мүчәссәмәси.

Аналар ешидиб ажан сөзүнү,
Кечә өз евиндә етмәсин тәлаш.
Луғәтдән позунуз «һичран» сөзүнү,
Һәсрәтдә галмасын бачыја гардаш.

Буну көрәчәкдир бу ел, бу ојмаг,
Тарих јазачагдыр өтән анлары...
Бәхтијар нәслимиз унутмајачаг
Сәадәт уғрунда ахан ганлары.

Мин чичәк дәстәси, мин күл јарпағы
Шәһидләр гәбринә сәпиләчәкдир.
Еј вәтән торпағы, вәтән торпағы,
Сәнин көзләдијин күн кәләчәкдир!

ИСМАЈЫЛ ЧӘФӘРПУР

Исмајыл Гәһрәман оғлу Чәфәрпур 1925-чи илдә Чәнуби Азәрбајчанда Сәлмас маһалынын Дилмәган (Шаһпур) шәһәриндә сәнәткар аиләсиндә анадан олмушдур. Ана дилиндә охумагдан мәһрум едилмиш јүз минләрлә азәрбајчанлы ушаг кими Чәфәрпур да орта тәһсилини фарс дилиндә алмышдыр.

Совет гошунларынын алман фашизми үзәриндәки гәләбәси јахынлашдыгча Чәнуби Азәрбајчанда кедән ингилаби һәрәкат да кенишләнирди. Азадлыг, истиглалијјәт вә хошбәхт һәјат уғрундакы аловлу мүбаризәјә ингилаби чошғунлугла гошулан бир чох кәнчләр кими Чәфәрпур да өз талејини халг һәрәкаты илә бағлады. О, 1942-чи илдә Иран Халг Партијасы сыраларына дахил олду.

Нәһајәт, 1945-чи илин декабр ајында Азәрбајчан Демократ Партијасынын рәһбәрлији илә Чәнуби Азәрбајчанда Милли һөкумәт јаранды. Чәфәрпур да башга кәнчләр кими азад нәфәс алды. О, 1945-чи илдә Азәрбајчан Демократ Партијасынын үзвү олмушдур. Ејни заманда, милли азадлыг һәрәкатында фәал иштирак етмишдир. Сәлмасда һәрби комендант, милис рәиси, Тәбриз шәһәр милис идарәсиндә шө'бә мүдири вәзифәләриндә чалышмышдыр. Анчаг тәһсилини давам етдирмәк үчүн кениш шәраит Чәфәрпур үчүн 1946-чы илин декабрындан, јә'ни Совет Иттифагына пәнаһ кәтирдикдән сонра јаранмыш олду. О, Азәрбајчан Дөвләт Университетинин шәргшүнаслыг факүлтәсиндә тәһсилини давам етдирди. Университет һәјаты, алдығы елми-нәзәри билик вә марагла охудуғу совет әдәбијјаты онун ше'р јарадычылығына мејл көстәрмәсиндә һәлледичи рол ојнады.

О, 1952—1956-чы илләрдә «Азәрбајчан» рузнамәсиндә ишләмишдир. 1956—1960-чы илләрдә Москвада, Али әдәбијјат курсунда тәһсил алмышдыр. 1958—1963-чү илләрдә Азәрбајчан Демократ Партијасынын органы «Азәрбајчан» журналынын мәс'ул катиби олмушдур.

Гələm təчрүбəсини дурмадан артырмаға чалышан кəнч шаир күнүн актуал мəсəлəлəринə чаваб вермəјə чан атыр. 1949—1955-чи иллəрдə Чəфəрпурун јаздығы ше'рлəрин бир һиссəси «Гардаш төһфəси», «Сүлһүн кешијиндə», «Кəлəчəк бизимдир» вə «Азадлыг јолларында» адлы алманахларда вə «Чəнуби Азəрбајчан шаирлəри» адлы китабда чап едилмишдир.

Исмајыл Чəфəрпур ССРИ Јазычылар Иттифагынын үзвү олмушдур. О, республика дөври мəтбуатында фəал чыхыш етмиш, өз елми-тəнгиди, публисист мəгалəлəри вə ше'рлəри илə танынмышдыр. Исмајыл Чəфəрпур 1956-чы илдəн гəфлəтəн вəфат етдији 1977-чи илə гəдəр 10-дан артыг ше'р мəчмуəси чап етдирмишдир.

Исмајыл Чəфəрпурун «Нə гəдəр һəјат вар, Ленин диридир», «Беш баһар», «Чəнуба мəктуб», «Ел гызы», «Сүлһ уғрунда», «Күрд гардашым», «Дан јери сөкүлəндə» вə башга ше'рлəри, һабелə «Гəһрəманын дүшүнчəлəри» адлы поемасы диггəти чəлб едир.

1964-чү илдə Исмајыл Чəфəрпур Азəрбајчан ССР Елмлəр Академијасынын Низами адына Əдəбијјат Институтунун аспирантурасына дахил олмушдур. 1967-чи илдə «Чəнуби Азəрбајчан демократик ше'ринин инкишаф јоллары» мөвзусунда намизəдлик диссертасијасы мүдафиə етмиш, филолокија елмлəри намизəди алимлик дəрəчəсинə лајиг көрүлмүшдүр. 1964—1967-чи иллəрдə Исмајыл Чəфəрпур Азəрбајчан Радио Комитəсиндə харичи верилишлəр баш редаксијасында мүхбир вəзифəсиндə чалышмышдыр.

Исмајыл Чəфəрпур Низами адына Əдəбијјат Институтунда XIX əср Азəрбајчан əдəбијјаты тарихи вə Чəнуби Азəрбајчан əдəбијјаты шө'бəлəриндə баш елми ишчи олмушдур.

НƏ ГƏДƏР ҺƏЈАТ ВАР, ЛЕНИН ДИРИДИР

Дəјишир фəсиллəр, иллəр доланыр,
Һəмишə баһардыр əмəлин сəнин.
Һəр елдə, обада бир мəш'əл јаныр,
Сə'јинлə, дүһанла еј бөјүк Ленин.

Сəн инсан нəслинин хиласкарысан,
Бүтүн бəшəријјəт борчлудур сəнə.
Мəзлумун архасы, һавадарысан,
Һүррријјəт, һəгигəт борчлудур сəнə!

Сәнин әсәрини охудугда мән
Сәадәт, гуртулуш, зәфәр анырам.
Сән мәним гәлбимдә, үрәјимдәсән,
Мән сәнин дүһандан ниҹат алырам.

Сән еј коммунизмин ал бајрағыны
Гадир әлләријлә көјә галдыран.
Бөјүк рус елини, рус торпағыны
Горујан аловдан, фыртыналардан.

Инди о бајрағын архасында, бах,
Бирләшиб дүнјанын мәзлум халглары.
Һамы о бајраға архаланараг,
Апарыр зәфәрә гәбиләләри...

Полшаны, Маҹары бәзәјән күнәш
Сабаһ Тәбризә дә ишыг сачаҹаг,
Шө'ләси сөнмәјән бу јанар атәш,
Һәр јердә олаҹаг бир гызыл бајраг.

Јыхдын өз әлинлә көһнә дүнјаны,
Гурдун сәадәтин илк баһарыны.
Мәним гәләмимдә о гүдрәт һаны,
Тәрәннүм ејләсин игтидарыны!?

Сән еј инсанларын тутуб әлиндән
Ал бајраг алтында гардаш ејләјән!
Асылы олмадан ана дилиндән
Дәрин мәһәббәтлә сирдаш ејләјән!

Ленин өлмәјибдир, өләрми Ленин?
Милјонла көнүлләр онун јеридир!
Халглар јашадаҹаг онун әмәлин,
Нә гәдәр һәјат вар, Ленин дирилир!

ҸӘНУБА МӘКТУБ

Баһардыр... Јенә дә бизим чәмәнләр
Кејибдир әјнинә зүмрүд палтары.
Күнәш сачларыны һөрүр һәр сәһәр,
Әријир шам кими дағларын гары.

Буланлыг гар сују уча дағлардан
Ахдыгча узаныр ган дамары тәк,
Лалә баш галдырыр торпагдан һәр ан,
Сујун кәлишиндән һәвәсләнәрәк.

Гышын мөһнәтиндән азад олараг,
Нәғмәкар бүлбүлүн ачылыр дили.
Дәрин нәфәс алыр севинчлә торпаг,
Әсдикчә баһарын мүлајим јели.

Бу баһар чағында аловлу гәлбим
Сәндән ајры дејил, инан, севкилим.
Һәләлик вәслинә чатмырса әлим,
Сәни дүшүнүрәм һәр ан, севкилим.

Меһрибан севкилим, узун кечәни
Көзүмүн өнүндә көрүрәм сәни.
Билирәм чатылмыш гәләм гашларын,
Вурғуну олдуғум узун сачларын,
Дүшүб јарашыглы чијинләринә...
Јол чәкир о гара көзләрин јенә.
Һәр күн ешитдикчә сән бәд бир хәбәр,
Ләкәсиз гәлбинә чарпаз дағ олур,
Үрәјин од тутур, гәзәблә долур.
Аловлар ичиндә бој атдыгча сән,
Кери галмајырсан мүбаризәдән.
Човғунлу, боранлы, горхунч кечәләр
Өнүндә олса да мин горху, хәтәр,
Әзмлә, һүнәрлә доғма фиргәнин
Баша чатдырырсан көстәришләрин.
Нүмајиш оланда гәһрәман тәкин
Әлиндә плакат, бахышында кин,
Сыранын өнүндә учалыр сәсин,
Һәр сөзүм нәғмәјә чеврилир, инан,
Дарыхма бир ан да ајрылығымдан.
Мән шимал елиндә, ган гардашымын
Азад өлкәсиндә нәфәс алырам.
Күнәшдән нур алмыш ити көзүмлә
Шималдан чәнуба нәзәр салырам.
Көрүрәм вәтәндә ахан ганлары,
Орда ат ојнадан һөкмранлары,
Ајағы гандаллы гәһрәманлары,

Сабаһын ешгиjлә чарпышанлары.
Үрәjим алышыр, од тутур, инан!
Гәлбини сыхмасын бу гәм, бу һичран.
Доғрудур, чәтиндир һичран, интизар,
Һичрансыз вүсалын нә мә'насы вар?
Һәjатда гајдадыр әзәл-бинадан
Аjрылыг чыхарыр ешги сынагдан.
Севкилим, билирәм бир инамла сән
Интизар-интизар јолун үстәсән.
Көзүнү дикибсән шимала сары,
Хәjалән дуjурсан бу шән баһары.
Деjирсән:—Бәс һачан jарым кәләчәк,
Көнлүм ачылачаг, үзүм күләчәк?
Jенә дә тутачаг назик әлимдән,
Нәғмә динләjәчәк ширин дилимдән.
Сонра да бу jурдда чиjин-чиjинә
Бүсат гурачағыг һүнәрлә jенә...

Севкилим, бу һәjат, бу мүбаризә,
Бизи чатдырачаг бир-биримизә.
Гоj ағыр кәлмәсин аjрылыг сәнә,
Бизим дә күчәдә тоj олар jенә.
Jорулма дөjүшдән, мүбаризәдән,
Поладдан jоғрулмуш партиjамыз вар.
Сәнин ирадәнә инанырам мән,
Шүбһәсиз күләчәк үзүнә баһар.

О һәjат—о дәһшәт чох сүрмәjәчәк,
Инан ки, севкилим, бир күн кәләчәк
Jенә дуjачағам ширин дилиндән
Зәфәр нәғмәсини күлә-күлә мән.
Шималда, чәнубда бир олар баһар,
Бөлүнән бир үрәк jенә говушар,
Онда ешитмәрәм һичран сәсини,
Jазарам мәһәббәт тәранәсини!

СӘН ӨЛМӘДИН

(Фәдаи достума итһаф едирәм)

Һава булуд, шахта гуру, күнәшин дә рәнки солғун,
Чох дәриндән нәфәс алыр ана Тәбриз jорғун-jорғун.
Одур! Jенә дар ағачы учалыбдыр меjданчада,
Мусиги дә өлүм маршы чалыр jенә аста-аста.

Сәф чәкибдир шәрид кими шаһәншаһын әскәрләри,
Сыраларын габағында сатгын Теһран әфсәрләри
Ловғаланыб, бир-бирилә утанмадан данышырлар.
Көзләрини сүздүрүрләр дөрд тәрәфә хумар-хумар.
Мејданчанын әтрафында ағбирчәкли аналар да,
Мин һәјәчан кечирирләр, көзләри дә галыб дарда.
Одур! Инди вәтән оғлу сәрнизәләр арасындан
Гашларыны чатыб бахыр, үрәјиндә сонсуз һәјәчан,
Қәдәр долу бир үрәклә ана сүзүр өз оғлуну,
Елә бил ки, јерин, көјүн ағырлығы сыхыр ону.
Бахышында, көркәминдә мәрд ананын олса да гәм,
Мәғрур-мәғрур бахыр анчаг, көзләриндә көрүнмүр нәм.
Дејир:—Мәним икид оғлум, һалал олсун сүдүм сәнә,
Сон нәфәсин галанадәк садиг галдын вәтәнинә!
Көзләримин габағында баһарымын күлү солса,
Јалвармарам азғынлара, ана гәлбим ганла долса,
Бир икидин анасыјам, полад кими ирадәм вар,
Мән бир дағам, јыха билмәз тәмәлимдән сәрт туфанлар!
Анд ичибдир бизим елләр сәнин өлмәз әмәлинә,
Һәр фәдаи түфәнкини алачагдыр өз әлинә,
Сон зәфәрә чатанадәк өн сырада вурушачаг,
Бу торпаглар ал күнәшли бир баһарла говушачаг!
Һејкәлини јүксәлдәчәк, јүксәлдикчә доғма вәтән,
Сән өлмүрсән, икид оғлум, дөјүшләрдә бизимләсән!
Сәрһәнк буну динләдикчә күлүш кәзир додағында,
Әмр еләјир:—Чәкин дара, анасынын габағында!
Гој оғлуну дарда көрсүн, јенә гәлби чошуб-дашсын,
Зәһмәт чәкиб бөјүтдүјү «гәһрәманла» видалашсын!
Мәһбус сусуб гулаг асыр, үрәјиндә фыртыналар
Далғаланыр дәниз кими, бахышында мин мә'на вар...
Бу сүкутла видалашыр, достларыјла о бир анлыг,
Бир аз кечир һиддәтләнир, о сүкуту позур артыг,
Дејир:—Мурдар үзүнүзү сон нәфәсдә көрүрәм мән,
Ахырыныз елә бу ан кәлиб кечир нәзәримдән.
Бу күн мәни өз гојнуна алачагдыр ана торпаг.
Бу мејданда кәләчәкдә мәһкәмәниз гурулачаг!
Беш милјонлуг халгымыздан бир мүбариз әскәрәм мән.
Дөнмәрәм мән өз јолумдан, партијамдан, мәсләкимдән!
Гој лә'нәтлә јад олунсун сизин мурдар әмәлиниз,
Һагг јолунда алны ачыг чанымыздан кечирик биз.
Чох кечибдир бизим елләр белә ганлы фыртынадан,
Мән өлсәм дә азад күнә чыхачагдыр Азәрбајчан!
Севинмәјин, өјүнмәјин ловға-ловға бу саат сиз,

Һагг јолунда өлүрүксә, өлмәјәчәк әмәлимиз!
Елә бил ки, о икидин һәр сөзү бир бомба олур,
Бу сөзләрдән чәлладларын үрәјинә горху долур.
Күләк әсир, туфан гопур, јер үзүнә чөкүр гара,
О күн икид фәдаини јарамазлар чәкир дара,
Сөндүрүрләр гәһрәманын јанан һәјат чырағыны,
Һәр күн белә сөндүрүрләр бир ананын очағыны.
Лакин онлар өлмәјирләр, өлмәјирләр, һеч вахт, инан
Милјонларын үрәјиндә јашајарлар заман-заман!

ҺӘКИМ ГЫЗ

Һәлә јадымдадыр нечә ил габаг
Боранлы гыш күнү кечдик Араздан.
Илк көрүш аз олду, ајрылдыг, анчаг
Көркәмин чыхмады јадымдан, инан.

Шахта чох сәрт иди, һава гаранлыг,
Араз гәмли-гәмли чошур, ахырды.
Саһилдә јанашы дурдуг бир анлыг,
Сајрышан улдузлар бизә бахырды...

Бә'зән пычылдашыб ики дост кими
Шикајәт едирдик талејимиздән.
Гәлбини сыхдыгча ајрылыг гәми,
Гара көзләрин дә долурду бә'зән.

Доғма партијамыз ачды көзүнү,
Һүнәрлә атылдын һәјата, еј гыз!
Унутдун ајрылыг, гүрбәт сөзүнү,
Өзүнү санмадын бир ан да јалгыз.

Сәни севә-севә бу доғма вәтән
Басды өз бағрына бир ана кими,
Бакылы гызы да мәктәбдә бә'зән,
Доланды башына пәрванә кими.

Мәктәбдә, күчәдә кәздиниз гоша,
Гојмады дарыхсын одлу үрәјин,
Гијмәтли вахтыны вермәдин боша,
Бурда чичәкләнди арзун, диләјин...

Бә'зән дә кечәләр өз отағында
Јатмадын, јухуна һарам да гатдын.

Имтаһан күнүндә, сорғу чағында,
Дилин долашмады, арзуна чатдын.

Чалышдын инадла, һүнәр көстәрдин,
Һәјат мәктәбинә чыхдын вүгарла.
Чәкдијин зәһмәтин барыны дәрдин,
Говушдун нәш'әли бир илк баһарла.

Ајлар, илләр кечир көрүшүмүздән,
Инди бој атыбсан, јаша долубсан.
Башында ағ ләчәк, ағ халатда сән,
Хәстәјә бахырсан, һәким олубсан.

Бу күн фәхр етмәјә һаглысан, өјүн!
Әлиндә сәнәтин, һүнәрин вардыр.
Даһа далда галды о дөвран, о күн,
Сәни доған ана нә бәхтијардыр!

Инди һәр хәстәнин нәбзини тутчаг,
Арајыб дәрдинә тапырсан дәрман.
Вахтсыз өлүмләрә чәкирсән гәләм,
Сәндән һәјат алыр јенидән инсан.

Сабаһ—ал күнәшли зәфәр күнүндә
Аразын гәлбини јарыб кечәрик.
Тәбриздә ағ халат јенә әјниндә,
Вүсал бадәсини биркә ичәрик.

УНУДУЛМАЗ КҮН

(Мәшрутә ингилабынын 45-чи илдөнүмү мүнасибәтилә)

Тарих јаша долур, мүбаризәләр
Чыхарыр сынагдан мәрд инсанлары.
Һәр бир ағ вәрәгдә јазылан әсәр,
Јашадыр һөрмәтлә гәһрәманлары.

Бу ана торпагда бизим бабалар
Аз гылынч чәкмәмиш азғын елләрә,
Һәр дашын дибиндә ганлы бир мәзар,
Чанлы бир шаһиддир өтән илләрә.

Бу доғма торпағын үрәјинә бах,
Даима вурғусу, дөјүнтүсү вар.

Икидләр ганына бојанан торпаг,
Бизә бабалардан галмыш јадикар.

Һәлә дүшмәјибдир дилләримиздән
Сәрдарын шәрәфли, гәһрәман ады.
Әсрләр кечсә дә мүгәддәс вәтән,
Әзизләјәчәкдир садиг өвлады.

Бу күн гүдрәтилә мүчаһидләрин,
Јүксәлиб вәтәнин зәфәр бајрағы,
Думанлы үфүгдән ајдын сәһәрин
Азәр елләринә кәлиб сорағы.

Шимал күнәшинин илк шүалары,
Сачыб гоча Шәргә бизим өлкәдән.
Асланлар ојлағы, одлар дијары,
Ојаныб шималын ал шәфәгиндән.

О шәфәг ингилаб мүәллиминин
Ити көзләриндән сачан ишыгдыр,
Ингилаб даһиси бөјүк Ленинин
Ады тарихләрә бир јарашыгдыр.

Бу шәфәг һәјатда һеч сөнмәз, инан,
Чүн онун алову үрәкләрдәдир!
Елимиз чәкинмәз гасырғалардан,
Сәрдарын гүдрәти биликләрдәдир.

Јенә дә халгымын ирадәсилә
Кәсиләр јадларын ганлы пәнчәси.
Һәјатдан әл үзәр сон нәфәсилә,
Учалар гуртулуш зәфәр нәғмәси.

КҮРД ГАРДАШЫМА

Бир үрәјик ики чанда—ајрылмарыг һеч заман,
Ганлы дөјүш чәбһәсиндә јада вермәрик аман.
Чаш-баш етмәз елимизи нә фыртына, нә думан,
Сөзүмүз бир, јолумуз бир, көнлүмүз бир, гардашым,
Тарих боју вурушмалар фәхримиздир, гардашым!

Өлкәмизин дағларына зинәт вериб ганымыз,
Азад һәјат гурмаг үчүн јаранывбдыр чанымыз,
Буна шаһид тарих боју шөһрәтимиз, шанымыз...
Дөјүш үчүн бөјүдүбдүр сәни анан, гардашым!
Силаһыны гојма јерә, гана ал ган, гардашым!

Короғлунун, Чаванширин унутмарыг адыны,
Ана вәтән унутмајыб, унутмаз өвладыны!
Анламышыг әзәл күндән азадлығын дадыны,
Әјил өпүм, бир дә өпүм күл үзүндән, гардашым,
Зәфәр сөзү анлашылыр һәр сөзүндән, гардашым!

Јадындамы әзиз гардаш, дост әлини сыхдығым,
Јолундакы тиканлары әлләримлә јығдығым,
Дәстә-дәстә чичәкләрлә мән гаршына чыхдығым,
Мәғрур башын әјилмәсин һеч бир заман, гардашым!
Гара зиндан јыхылачаг, буна инан гардашым!

Илләр боју таламышдыр, әзиз гардаш, јад бизи,
Зинданларда чүрүтмүшдүр һәр јетән чәллад бизи,
Сызлатмасын бәрк ајагда дәрд бизи, фәрјад бизи,
Чәсур елин дөјүш күнү дајанмасын, гардашым!
Сатгынлара, азғынлара инанмасын, гардашым!

Вәтәнимиз тарих боју гәһрәманлар јетириб,
Гәмкин олма газиләри, арсенләри итириб,
Һәр шәһидин пак ганилә торпаг күллә битириб,
Чичик ачар диләјимиз, баһар олар, гардашым!
Хаинләрин горхусундан рәнки солар, гардашым!

Дүјүнләмә гашларыны, позулмасын вүгарын,
Мә'јус олма кәләчәкдән, сил көнүлдән губарын,
Јадына сал, јадына сал кечмишдәки илгарын,
Галх ајаға, дајанмадан едәк үсјан, гардашым!
Һагг да бизим, гәләбә дә, буна инан, гардашым!

Мәрд елинин гејрәтинә әзәлдән инанырам.
Сән мәним өз үрәјимсән, сәни јахшы танырам.
Сәни солғун көрәндә мән од тутараг јанырам,
Јени дөвран, јени һәјат гурулачаг, гардашым!
Сәрчешмәдә буланан су дурулачаг, гардашым!

ӘБҮЛФӘЗЛ ҺҮСЕЈНИ (ҺӘСРӘТ)

Әбүлфәзл Әмираслан оғлу Һүсејни 1925-чи илдә Тәбриздә анадан олмушдур. О, илк вә орта тәһсилини бу шәһәрдә алмышдыр.

Ә. Һүсејни икинчи дүнја мүһарибәси дөврүндә Иранда азадлыг һәрәкатынын јахындан иштиракчысы олмушдур. О, Ҹәнуби Азәрбајҹанда партизан дәстәсинә башчылыг етмишдир.

1946-чы илдән Шимали Азәрбајҹанда мүһаҹирәтдә олан Әбүлфәзл әввәлҹә диш һәкимлији мәктәбини фәргләнмә диплому илә битириб, бир мүддәт бу ихтисас үзрә чалышмышдыр. Лакин һәлә орта мәктәбдә әдәбијјата һәвәс көстәрән вә ше'рләр јазан Әбүлфәзли бәдии әдәбијјата даһа чох ҹәлб етдији үчүн Азәрбајҹан Дөвләт Университетинә дахил олуб (1949—1954) филолокија факүлтәсини битирир. Әбүлфәзл бир мүддәт орта мәктәбләрдә әдәбијјат вә дилдән дәрс дејир, сонра журналистлик фәалијјәтилә мәшғул олур. Бу иллердән бәдии јарадыҹылығыны даһа ҹидди шәкилдә давам етдирир. Ше'р, һекајә вә тәрҹүмәләрини дөври мәтбуатда чап етдирир. Онун илк ше'рләр китабы 1961-чи илдә «Мәһәббәт аловлары» ады илә нәшр едилир. Шаирин јарадыҹылығында гәзәл хүсуси јер тутур. Әбүлфәзл гәзәлләрини «Һәсрәт» тәхәллүсү илә јазыр. Онун фарсҹа јаздығы гәзәл вә ше'рләр Таҹикистанда да нәшр олунур. Әбүлфәзл Һүсејни Һәсрәт бир нечә пјесин мүәллифидир. Бөјүк шаир Нәсиминин һәјатына һәср етдији мәнзум драмы сәһнәјә гојулмушдур. Ушаглар үчүн јаздығы әллијә ґәдәр ше'р, һекајә вә нағыл мәтбуатда чап олунмушдур.

Әбүлфәзл Һүсејни тәрҹүмә саһәсиндә дә фәалијјәт көстәрир. О, Низами, Хагани, Гәтран, Фәләки, Ҹами, Нәваи, Әвһәди, Баба Таһир Үрјан, Ирәҹ Мирзә, Ханым Пәрвин Е'тисами, Шәһријар, Ариф Гәзвини, Деһхуда вә башгаларындан тәрҹүмәләр етмишдир. О, ејни заманда орта әсрләрдә әрәбҹә јазан Азәрбајҹан шаирләринин әсәрләринин бир гисмини дилимизә тәрҹүмә етмишдир. Әбүл-

фэзл Һүсејни Мирзә Әләкбәр Сабирин фарсча јаздығы әсәрләрин һамысыны азәрбајҹанҹаја чевирмишдир. Ә. Һүсејни илк дәфә Һафиз Ширазинин сечилмиш әсәрләрини тәрҹүмә едиб, ајрыҹа китаб һалында бурахдырмышдыр.

Ә. Һүсејнинин Азәрбајҹан әдәбијјатыны фарс охуҹуларына танытдырмагда да хидмәтләри тәгдирәлајигдир. Онун тәрҹүмәсиндә Вагифин гәзәлләри, Сәмәд Вурғун вә Рәсул Рзанын бир сыра ше'рләри Таҹикистанда нәшр едилмишдир. Онун тәрҹүмә етдији Һүсејн Ҹавидин «Хәјјам» пјеси Таҹикистан Дөвләт Драм Театрында тамашаја һазырланмышдыр.

Әбүлфәзл Һүсејни 1961-ҹи илдән Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасынын Низами адына Әдәбијјат Институтунда елми фәалијјәтә башламышдыр. О, Институтун мәтншүнаслыг шө'бәсинин баш елми ишчисидир. Әбүлфәзл Һүсејни 1968-ҹи илдә Мирзә Аға Тәбризинин һәјат вә јарадыҹылығы мөвзусунда диссертасија мүдафиә едиб филолокија елмләри намизәди алимлик дәрәҹәси алмышдыр. О, «Низами ирсинин Шәргдә нәшри тарихи» адлы монографијасыны да јазыб битирмишдир. Әбүлфәзл даһи Низаминин диванынын тәнгиди мәтнини кениш мүгәддимә илә (фарс дилиндә) тәртиб едиб тәһвил вермишдир. Ә. Һүсејнин гәдим Азәрбајҹан мәдәнијјәтинә—Азәрбајҹан дилинә, мусигисинә, театрына, рәссамлыг вә ме'марлығына даир бир сыра тәдгигатлары вардыр. Онун елми мәгаләләри мәркәзи мәтбуатда вә республика мәтбуатында нәшр едилир.

Әбүлфәзл Һүсејни Нәсими, Хәтаи, Шүкуһи, Халхали, Нәбати, Гарадағлы, Әндәлиб, Һади вә б. классикләрин әсәрләринин чапа һазырланмасында јахындан иштирак етмиш, редактор вә тәртибчи олмушдур.

Әбүлфәзл Һүсејни шаир, насир, тәрҹүмәчи, әдәбијјатшүнас-алим вә мәтншүнас кими Азәрбајҹан әдәбијјатынын тәдгиги, нәшри вә тәблиғи саһәсиндә фәал чалышыр.

КОРЕЈАЛЫ ГАРДАШЫМА

Сән «Вәтән!» сөјләјә кирдин мејдана,
Башына од төкдү гәсбкар јағы.
Од вуруб јурдуну гојду вирана,
Ал гана бојанды вәтән торпағы.

Бомба јағдыранда о јаделлиләр
Бил ки, мән дә сизин чәбһәниздәјәм.
О күнү көрмүшдүр бизим дә дијар,
Аналар тутмушдур оғлуна матәм.

Дүшмән дә азадлыг дејә һај салыр!
Көрүр өз ишини кизли һиләләр.
Јад «гардаш» олса да јадлыгда галыр,
Мәкрилә өзүнү онлар дост еләр.

Көрүрәм дағылыр кәндләр, шәһәрләр,
Дағларын башыны чулғајыр думан.
Гардаш, сәнинкидир бүтүн бу јерләр,
Кечәчәк бу дәһшәт, бу атәш, бу ган.

Гојма парчалансын ана вәтәнин,
Ону өз гәлбинтәк бүтөв сахла сән!
Сағалмаз көнлүнүн јарасы сәнин,
Әкәр парчаланса һәјатда вәтән.

Мөһкәм дур, мөһкәм вур, көз дикиб сәнә,
Һиндли дә, зәнчи дә буну јахшы бил,
Ајдындыр һамыја, јәгиндир мәнә,
Гәләбә күнләри узагда дејил.

Азадлыг,
сәадәт,
сүлһ,
һәјат,
һәгигәт!
Бу јолда әл-әлә верибдир халглар.
Инсанлыг гәләбә чалачаг әлбәт,
Сарсылмаз елләртәк бир архасы вар!

БИЗИМ ВӘТӘН

Бизим елләр Чаванширләр јетириб,
Бабәкләри бөјүтмүшдүр бу дијар.
Гызыл күлләр, бәнөвшәләр битириб,
Тарих боју газанмышдыр ифтихар!

Сәттарханын, Бағырханын чүр'әти
Јер үзүндә олуб бөјүк бир дастан.

Хијабани—бөјүк алим шөһрәти
Јашајачаг бу өлкәдә һәр заман.

Аслан кими әсир дүшүб дүшмәнә,
Дүјүнләниб гашларынын арасы.
Баш әјмәрәм дејир јолдан өтәнә!
Сағалачаг бу синәмин јарасы.

Һеч бир заман өвладыны унутмаз,
Бу икидләр, гәһрәманлар өлкәси.
Туфанлардан еһтишамы позулмаз,
Чичәкләнәр јајлаглары, чөлкәси.

Инди борчдур һәр гочаја, чавана,
Гурбан верә өз чаныны јурдуна.
Ифтихардыр һәр вичданлы инсана,
Азадлыгчүн төкә ганын јурдуна.

Силаһланаг сәнәтилә, елмилә,
Гуртулушун кәләчәји бундадыр,
Көз дикибдир елләринә бу вәтән,
Бизләрин дә үмидимиз ондадыр...

ӘЈИЛМӘЗ

(Сүлејман Рүстәмә чаваб)

Көнлүмдә накәсдән һисси-интигам,
Руһумда үлвијјәт тутубдур мәгам,
Ешгимдә сабитәм, нә гәдәр варам,
Әмин ол, инан ки, бу баш әјилмәз.

Азадлыг ешгилә дөјүнүр үрәк,
Беләә бир арзујла дөјүнсүн кәрәк,
Тәмиз вичданына пак анд ичәрәк,
Мәним бу елләрим гардаш, әјилмәз.

Бөјүк әчдадынын икид өвлады
Кәтириб јадына өлмәз әчдады,
Дөјүш күнләриндә гылынч ојнады,
Бојанса ал гана даг-даш, әјилмәз.

Бир заман үрәктәк тәндән ajрылдыг,
Нә дәрдләр чәкмишик jашындан артыг,
Инди өз көнлүндән илһам алмышыг,
Олмаз бу халгымыз чаш-баш, әjилмәз.

Кечсә дә күндүзүм, һәм кечәм гара,
Дәjсә дә гәлбимә минләрлә jара,
Бағлыдыр варлығым әһдә-илгара,
Ким олса мәнлиjә сирдаш, әjилмәз.

Бир баш ки, инсанын ифтихарыдыр,
Әглидир, һушудур, игтидарыдыр,
Һәр нәдән гиjмәтли тәнһа варыдыр,
Дүнjалар етсә дә тәлаш, әjилмәз.

ИШЫГ САЧЫР АЗӘРБАJЧАН

Әзиз вәтән Азәрбаjчан,
Сәнин уча, бу дик башын
Нәләр чәкиб азғынлардан,
Ган ағлаjыб дағын, дашын,
Олмаjыбдыр бир сирдашын.
Һәр бир вәһши jолдан өтән
Од вурубдур чәмәнинә.
Истәjибдир саһиб ола,
Бу икидләр вәтәнинә,
Анчаг көрүб гүдрәтини,
Елләринин һүммәтини.
Ики jерә бөлдү һараj,
Ач гурд кими jадлар сәни.
Шаһлар-чарлар диш гычыртды,
Ағлар гоjду бу вәтәни.
Дағ чәкилиб чапразыдан,
Үрәjиндән jаралысан.
Азәрбаjчан, еj күл диjар,
Кәлин кими бәзәклисән.
Нечә даһи баш галдырыб,
Ифтихарла бу өлкәдән.
Мәдәниjjәт күлшәнисән,
Гәһрәманлар мәскәнисән.
Бир күн кәләр күлә-күлә
Бүрүнәрсән ал гумаша.
Дүнjа дуруб һәр тәрәфдән

Ејләр сәнә һеј тамаша,
Күнәш кими көрәр чаһан
Ишыг сачыр Азәрбајчан!....

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

Јенә салмышдыр үфүгләр гара шал,
Ана Тәбриздә бөјүк тәһлүкә вар.
Һәр тәрәф гәмди, мүсибәтди, мәлал;
Ачы пајизә дөнүб шанлы баһар,
Учушур јарпаглар.

Боз думан бүркәләмиш дағлары да,
Ағлајыр јер, уча көјләр, мән дә.
Солдуруб шахта бүтүн бағлары да,
Көзә чарпмазды чичәк күлшәндә,
Нәстәрән, сусән дә.

Ал күнәш кизләдибән сачларыны
Накам өлмүш икидин дилбәритәк,
Сәрвләр дә әјиб өз башларыны,
Һәм ујулдарды фәган илә күләк
Аһу-зар ејләјәрәк...

Дахманын чөлләрәдир пәнчәрәси,
«Лалә»* сәмтиндә, шәһәрдән кәнара;
Чанланыр көздә әләм мәнзәрәси,
Бахырам мән о солухмуш дијара,
О позулмаз вүгара.

Шүшүдән бир јығын инсан көрүнүр,
Каһ да бир сәс дујурам онлардан.
Үрәјим синәдә гуштәк дөјүнүр,
Јәгин истәрди ки, учсун орадан,
Она јохдур имкан.

Истәрәм билмәјә бу һадисәни,
Чулғајыб фикрими сонсуз һәјәчан.
Шур тутуб гәһрлә боғмагда мәни,
Тәрк едиб мәнзили гачдым һејран,
Һалы тутғун, налан.

Чатыбан күтләни күрдүм гәмли,
Һәм дә һејрәтдәдир анчаг ки, нәдән?
Издиһам артмада, көзләр нәмли,
Ирәли кечдим о дәм зәһмәт илән,
Сејр едиб диггәтилән, мән.
Бир нәфәр әфсәри күрдүм јаралы,
Күлмәјир чөһрәси лакин мәсрур.
Издиһамдан нечә аддым аралы,
Уча бир дағ кими дурмуш, мәғрур,
Алнында гүрур.
Санки асландыр о, зәнчирә дүшүб,
Јығылыб дөврәсинә вәһшиләр.
Гаршысында нечә чәллад дүзүлүб,
Јохдур онларда адамлыгдан әсәр.

Дад едилләр бачысы, һәм анасы,
Халгы тутмушду кәдәр, гәм, дәһшәт.
Белә сөјләрди о елләр баласы:
—Ејләјин сөзләримә сиз диггәт!

Мән нә јағы, нә дә гулдур, нә ханам.
Нә оғурлуг, нә дә ган ејләмишәм.
Нә дә бир намус үчүн кәч баханам,
Пак бөјүтмүш мәни чүн пак өлкәм.

Лирә, доллара вәтән сатмамышам,
Нә дә мән харичиләр нөвкәријәм.
Ган ичиб, муфтә јејиб јатмамышам,
Мән азадлыг јолунун әскәријәм.

Көз ачыб бағлы көрәндән дилими,
Шаһларын зүлмүнә үсјан етдим.
Истәдим гуртула гәмдән елими,
Чанымы халгыма гурбан етдим.

Диридир чүнки мүгәддәс вәтәним,
Алачаг гојнуна даим мәни дә.
Гој бу күн ганә бојансын бәдәним,
Тутачаг бир белә күн дүшмәни дә.

Гоча сәрһәнк ачыб ағзын бу заман
Бағырыб сөјләди: «Атәш, атәш!»
Әфсәрин синәсини верди нишан,
Елә бил јанды сәмаларда күнәш.

Дујғусуз, гәлби гара азғынлар
Ачдылар атәши, анчаг ки, нијә?
Һаггыны дујмајан о сатгынлар
Билмәдин бир кимин әмрилә, кимә?!
Сәс дејиб дағлара әкс олду бу ан,
«Берно»*лардан атылан тир сәсинә,
Гопараг дәһшәт илә бир туфан,
Шәрик олсун вәтәнин гүссәсинә.
Халг ичиндә һәрәкәт санки дәниз,
Далға вурмагда бу дәм һәр јердән.
Гаты чән ичрә итәркән Тәбриз,
Мин хәјал илә баханлар бирдән
Галдырыб налә: «Оғул, чан!—дедиләр,
«—Мәһв ола дөвләти-Иран» дедиләр.
Горхмадан инди өлүмдән, оддан,
Әфсәрин нә'шин алыб элләринә.
Әјдиләр башларыны һөрмәтлә,
Әл чәкиб иззәт илә телләринә,
Деди бир шәхс бу чүр һиддәтлә:
—Бу ахан ганлар олуб бир үмман,
Аләмә сәс салачаг фыртынасы.
Чарпышан далғаларын ардындан
Јаначаг көјдә сәадәт зијасы.
Ал ганынла күл ачаркән бу дијар,
Һејкәлин бир галатәк јүксәләчәк!
Јатдығын торпаг олуб бир күлзар,
Даима фәхр едәчәкдир кәләчәк!

* «Берно»—силаһ адыдыр.

СҮЛЕЈМАН ЧАҺАНИ НИКБИН

Сүлејман Мәммәдәли оғлу Чаһани Никбин 1925-чи ил апрел ајында Чәнуби Азәрбајчанын Нәмин гәсәбәсиндә анадан олмуш вә тәһсилини дә орадакы Фирдовси адына мәктәбдә алмышдыр.

1945-чи илдә бир чох мүтәрәгги кәнчләр кими милли һәрәкатда иштирак едән Сүлејман Чаһани 1946-чы илин сонунда Совет Иттифагына мүһачирәт етмишдир.

1948-чи илин сентјабрында о, Кировабад кәнд тәсәррүфаты техникумуна дахил олараг ораны битирмиш, Ағамалыоғлу адына Кәнд Тәсәррүфаты Институту јанындакы икииллик Битки мүһафизәси курсунда тәһсилини давам етдирмиш вә ики ил Хачмаз рајонунда агроном ишләмишдир.

Сүлејман 1956—1961-чи илләрдә Ағамалыоғлу адына Кәнд Тәсәррүфаты Институтуну битирмиш, бир мүддәт Ханлар рајонунда чалышмышдыр. 1963-чү илдә аспирантураја дахил олмуш, 1966-чы илдә кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәди алимлик дәрәчәси алмышдыр. Һазырда С. Чаһани Кировабадда өз ихтисасы үзрә чалышыр.

С. Чаһанинин «Демишәм» адлы илк ше'ри 1949-чу илдә «Азәрбајчан» гәзетиндә дәрч олунмушдур. О, мүнтәзәм олараг мәтбуат сәһифәләриндә чыхыш едир.

СӘНСӘН

Партија, илк сөзүм, илкин шүарым,
Һәјат јолларында чырағым сәнсән.
Кәләчәк ағ күнүм, әһдим, вүгарым,
Өмрүмүн баһары, нөврағым сәнсән.
Сәнсән мүәллимим, сәнсән рәһбәрим,
Сәнсән сәадәтим, сәнсән зәфәрим,
Баһарын чарчысы ајдын сәһәрим,
Јолума нур сачан мајағым сәнсән.
Сәнинлә учалыр һәр јердә башым,
Сәнсән јахын достум, архам, сирдашым,

Азадлыг јолунда чәбһә јолдашым,
Көјдә далғаланан бајрағым сәнсән.
Тә'лимсиз, јарагсыз дејин, бир әскәр
Чәбһәдә дүшмәнә нә чаваб верәр?
Сән мәнә командир, мән дә бир әскәр,
Дөјүшдә сынанмыш јарағым сәнсән.
Ганадсыз бир шаһин едәрми пәрваз?
Дүшәр јер үстүнә, әрши доланмаз.
Сидг илә тутмушам ал бајрағындан,
Партија, ганадым, дајағым сәнсән.

АРЗУЛАР

(Сосиалист Әмәји Гәһрәманларымыза итһаф едирәм)

Сән јашадын әмәклә, гәлбиндә мин арзулар,
Дедин—көрәк һәјатда әмәкдән ширин нә вар.
Илләр боју зүлмидә гурумады көз јашын,
Бәјин, ханын әлиндән нәләр чәкмәди башын!
Кедиб бир гарыш јери зәһмәтинлә әкирдин,
Мәһсул һазыр оланда хан евинә төкүрдүн.
Чәкирдин һеј аһлары, дејирдин—һаны әмәк?
Мән алнымын тәрилә ишләдим, апарды бәј.
О гаранлыг дөврдә, гәлбиндә мин арзулар,
Көзләјирдин кәләчәк бир севимли илк баһар.
Көзләдијин баһары халгын әлилә гурду,
Азадлығын бајрағы јурдумузда вурулду.
Бир ил азад јашадын, нә бәј көрдүн, нә дә хан,
Күлдү сәнин үзүнә ал шәфәгли бир дөвран.
Ачылды бағлы дилин, чичәкләнди арзулар,
Сән дә фәдаи олдун, көнлүндә мин ифтихар.
Күлдү ана јурдумуз, Вәтәнимиз севинди,
Гәһрәман фиргәмизлә елләримиз өјүндү.
Јенә басды гаранлыг јурдумузу бир кечә,
Шаһ ордусу Тәбризә һүчум етди кизличә.
Халгын сәрвәтини дә гарәт етдиләр јенә,
Ач көрпәнин әлиндән јапышараг о күн сән
Гардашынын јанына бах, пәнаһ кәтирмисән.
Сән әмәк чәбһәсиндә үзүн ағ, гәлбин тәмиз,
Бизи гәләбәләрә апарачаг фиргәмиз.
Будур әмәк өлкәси, арзун чичәкләнир, бах,
Һәр кәс өз әмәјинә бурда архаланачаг.
Чалыш гардашым, чалыш, бу өлкәдә јарат, гур,
Бурда ишә, әмәјә бөјүк гијмәт гојулур.

СҮЛҺҮН КЕШИЈИНДӘ

Сүлһүн кешијиндәјик фиргәнин гүдрәтилә,
Бир вурур үрәјимиз онун мәһәббәтилә.
Сүлһү бизә бәхш едән одур әзәлдән бәри,
Халгымызын пәнаһы, дилимизин әзбәри.
Сүлһүн кешијиндәјик; елләр, сәадәт—дејә,
Сүлһдүр верән елләрә азадлыг вә һәдијјә.
Кувәнмәсин доллара сүлһүн гәддар дүшмәни,
Советләр Өлкәсидир сүлһүн бөјүк вәтәни.
Сүлһүн кешијиндәјик, сүлһү горујуруг биз,
Бу ҹәбһәдә бирләшиб гәһрәман елләримиз.
Сүлһүн кешијиндәјик, тутдуғумуз јол һагдыр,
Партијанын һаг сәси јолумуза мајагдыр.

ҺӘКИМӘ БИЛЛУРИ

Ҹәнуби Азәрбајҹанда мүасир демократик поезијанын јаранмасы вә инкишафында көркәмли хидмәтләри олан шаирләрдән бири дә Һәкимә Биллуридир.

Һәкимә Биллури 1926-чы ил мартын 3-дә Зәнҹан шәһәриндә дәмирчи Ибраһимин аиләсиндә дүнјаја көз ачмышдыр. Зәнҹанда «Азәри» гызлар орта мәктәбиндә охудуғу илләрдә мүталиәјә һәвәс көстәрмиш, ше'р јазмаға, өз арзу вә истәјини сәнәт дили илә ифадә етмәјә чалышмышдыр. Биллури илк ше'рләрини фарсҹа јазмышдыр.

1941-ҹи илдә Совет Ордусунун Ирана кәлмәси илә әлагәдар Ҹәнуби Азәрбајҹанда демократик мејлләрин күҹләнмәси кәнҹ Һәкимәнин доғма ана дилиндә јазыб-јаратмасына имкан верди. Онун «Азәрбајҹан», «Олмаса», «Гаркәр», «Көзләрим» вә с. ше'рләри Зәнҹанда «Азәр», Тәбриздә «Вәтән јолунда» гәзетләриндә вә Бакыда «Азәрбајҹан» журналларында чап олунурду.

Биллури Ҹәнуби Азәрбајҹанда ингилаби мүбаризә дөврүндә ҹидди ичтимаи-сијаси фәалијјәти вә бәдии јарадыҹылығы илә зәһмәткеш күтләләрин азадлығы ишинә јардым көстәрмишдир. Азәрбајҹан Демократик Партијасынын Зәнҹан Вилајәт Комитәсиндә, ССРИ—Иран Мәдәни Әлагә Ҹәмијјәтиндә вә Зәнҹан мәдәнијјәт евиндә мүхтәлиф вәзифәләрдә чалышмышдыр. Ингилаби фәалијјәтинә көрә Һәкимә Биллури «21 Азәр» медалы илә тәлтиф олунмушдур.

1946-чы илдә Һәкимә Биллури доғма Зәнҹаны тәрк етмәли олду. Совет Азәрбајҹанында сијаси мүһаҹирәтдә олан Биллури тәһсилини давам етдирмәк үчүн кениш имкан тапыр. 1947—1952-ҹи илләрдә С. М. Киров адына Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин филолокија факүлтәсини битирәрәк Азәрбајҹан Дөвләт Нәшријјатынын әдәби-бәдии шө'бәсиндә редактор ишләмишдир.

1954—1956-чы илләрдә Азәрбајҹан Коммунист Партијасы Мәркәзи Комитәси јанында Али Партија Мәктәбини фәргләнмә диплому илә битирмишдир.

1960—1963-чү илләрдә Москвада Сов.ИКП МК јанында олан Ичтимаи Елмләр Академијасында тәһсил алмыш, орада «Иран Азәрбајчанынын реалист демократик әдәбијјаты» мөвзусунда намизәдлик диссертасијасы мүдафиә етмишдир.

Һәкимә Биллури Азәрбајчан Демократ Партијасынын МК үзвү сечилмишдир. 1956—1960-чы илләрдә «Азәрбајчан» гәзетинин баш редактору олмушдур. О, 1964-чү илдән индијәдәк Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасынын Јахын вә Орта Шәрг Халглары Институтунда баш елми ишчи вәзифәсиндә чалышыр. Бурада мүасир Иран әдәбијјатынын вә Чәнуби Азәрбајчан поезијасынын тәдгиги илә мәшғулдур. О, Мәммәдһүсејн Шәһријар һаггында монографијанын мүәллифидир.

Һәкимә Биллуринин гырх илдән артыг јазыб-јаратдығы поезијасы зәнкин, әлван вә рәнкарәнкдир. Онун «Мәним арзум», «Өлмәз гәһрәман», «Һәјат јолларында», «Сәндән узагларда», «Шаирин јадикары», «Чинар көзләјир мәни», «Апар мәни о јерләрә» вә с. китабларында, истәрсә дә мүхтәлиф дилләрдә чап етдирдији әсәрләрдә Чәнуби Азәрбајчан зәһмәткешләринин кешмәкешли һәјаты, ингилаби мүбаризәси вә мүасир совет керчәклији, халглар достлуғу вә һуманизм башлыча јер тутур.

Азәрбајчан совет әдәбијјаты вә елминин инкишафы саһәсиндә сәмәрәли хидмәтләринә көрә Һәкимә Биллури Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин Фәхри Фәрманы, В. И. Ленинин анадан олмасынын 100 иллији мүнасибәтилә Ленин јубилеј медалы, «Әмәкдә икидлијә көрә» медалы вә «Сосиализм јарышы галиби» медалы илә тәлтиф едилмиш, «Әмәкдар инчәсәнәт хадими» фәхри адына лајиг көрүлмүшдүр.

ЛЕНИН

Мән адыны ешитмишдим
Көрпә икән өз анамдан,
Лакин сәни һәјатымда
Көрмәмишдим һеч бир заман.
Мән шәклини, фәгәт бир күн
Сејрә далдым дөнә-дөнә
Бахдым, бахдым ајрылмадан
Мә'на долу көзләринә...
Ағыр һәјат јолларында

Дүшүнәндә һәмишә мән,
Бајрағындан јапышараг,
Гәдәм гојдум дөјүшә мән.
Әлләримдән тутду даим,
Сәнин долғун әсәрләрин.
Мүбаризә јолларијлә
О апарды мәни, Ленин!
Чох халглара сәадәти,
Азадлығы бәхш етдин сән.
Гансыз олмур ингилаблар—
Мән өјрәндим ону сәндән.
Өләнләрә нә ағладым,
Нә диз чөкдүм ачизләр тәк;
Јанды гәзәб атәшилә
Синәмдәки һәссас үрәк.
Унудулур һәјатында
Јахшылығы унуданлар.
Көрүшүнә чан атырам,
Үрәјимдә бир е'тибар.
Додағымда адын кәзир,
Үрәјимдә мәһәббәтин.
Сән достусан, устадысан,
Рәһбәрисән һәр милләтин.

Москва бир ана кими,
Өз гојнуна алмыш бизи.
О өз илыг нәфәсилә
Исиндирир гәлбимизи.
Арзуламыш өмрү боју
Гәлбим доғма Москваны,
Бир дә онун гучағында
Јатан бөјүк бир инсаны.
Будур, инди бу арзума
Ганад верир Гызыл Мејдан...
Мавзолејә тәләсирик,
Гәлбимиздә бөјүк һәјәчан.
Дајанырыг биз нөвбәјә,
Үрәкләрдә бир һәсрәт вар.
Интизарлы бахышларда
Бу түрбәјә мәһәббәт вар.
Архамызда кимсә јохдур,
Гаршымызда сајсыз инсан...
Кремлин ал улдузлары

Күнәш кими јаныр һәр ан.
Дајанмышдыр бир сырада
Һәм гаралар, һәм дә ағлар,
Көр, нечә дә кәдәрлидир,
Бөјүк, кичик, кәнч, ихтијар!
Кечир анлар, дәгигәләр,
Һава сојуг, һава думан,
Һәсрәт долу бу көзләрим
Арха сәмтә бахан заман,
Көрә билмир сонунчуну,
Архамызда чох инсан вар!
Мејдан долу, мејдан сакит,
Гыса кечир данышыглар.
Мәгбәрәнин өнүндәјәм,
Гәлбим вурур ағыр-ағыр.
Башларыны ачыб һамы,
Мәгбәрәјә бахыр, бахыр.
Мән Ленинин гаршысындан
Аста-аста кечирәм, бах.
Дүшүнүрәм... көзләримдән
Кәлиб кечир јад бир торпаг:
Финландија сәрһәддидир;
Фин көрфәзи, шахталы күн;
Донур һава, донур инсан;
Гашларында јенә дүјүн,
Галын бузлар үзәрилә,
Дајанмадан, кедир Ленин.
Чатылмышдыр онун гашы,
Јенә фикир едир Ленин?
Ону белә дүшүндүрән
Вәтән һәсрәтидир, бәлкә?
Бәлкә дә, изләјир ону,
Бу човғунда, бир тәһлүкә?
Јох, нә һичран, нә дә тә'гиб
Дүшүндүрмүр ону әсла.
О дүшүнүр: нә етмәк ки,
Азад олсун бүтүн дүнја...

Мән бу хәјал ичиндә дә
Көз чәкмирәм бир ан ондан,
Кениш алны, мәтин гәлби
Һәм чанлыдыр, һәм меһрибан.
Онун үзү ишыг сачыр,

Һеч сөнмәјән бир күнәш тәк.
Өлмәмишдир—дејә, Ленин,
Пычылдајыр мәнә үрәк.
Ленин, бу ад бир һәјатдыр;
Өлмәз һәјат, өлмәз Ленин.
Гуртулушун јолларында
Бајрағыдыр о һәр елин.
Бах, Ленинин арзулары,
Партијанын әмәлләри
Азад дүнја јаратмышдыр.
Бу дүнјаја ССРИ
Јол көстәрән бир мајакдыр,
Өндә кедән бир бајрагдыр!
О мајакдан јајылан нур,
Коммунизмин дүһасыдыр.
Галиб чыхмыш јени дүнја,
Ингилаблар дүнјасыдыр.

МОСКВА

Пәнҹәрәмиз күчәјәдир,
кечә сакит, көј ишыг.
Шәһәр чохдан јухуламышдыр,
кәл-кет кәсилмиш артыг.
Кремлин ал улдузлары
әтрафа нур сачараг,
Азадлығын дүһасы тәк
јенә ојагдыр, ојаг.
Һаггын, сүлһүн, сәадәтин
кешијини чәкәрәк,
Чарпыр бөјүк бир ешг илә
арзу долу бир үрәк;
О јатмамыш, коммунизмә—
кәләҹәјә јол ачыр,
Кремлин ал улдузлары
о јоллара нур сачыр.
Спасски гүлләсиндә
саат вурур арабир,
Азадлығын, сәадәтин
мүждәсини кәтирир.
Кремлин дик гүлләсиндә
бир ал бајраг дурур, бах,
Бөјүк рәһбәр, јанан улдуз,

вуран саат, о бајраг
Азадлығын чарчысыдыр,
сүлһүн мөһкәм дајағы.
Пәнчәрәмдән сејр етдикчә
әзиз, доғма торпағы,
Елә бил ки, ганад ачыб
сәмалара галхырам,
Көзүм дојмур Москвадан,
һеј бахдыгча бахырам,
Бүтүн кечә лопа-лопа
фасиләсиз јағыр гар,
Дүшүнүрәм өз-өзүмә
сабаһ јоллар гапанар.
Ағарыр дан, ачылыр сүбһ,
күлүр сәһәрин үзү,
Одур, завод мүһәндиси,
ал јанаглы рус гызы,
Һәлә күнәш чыхмамышкән
иш үстүнә кедир, бах;
Бүтүн кечә јаған гардан
нишанә көрмүр анчаг.
Күчәләрдән ири машын
јаған гары сүпүрүр,
Күлүр шәһәр, чошур һәјат,
көзләр, үрәкләр күлүр.
Әмәк севән инсанлары
алгышлајыр ал сәһәр,
Бу күн јени бир гүввәтлә
чошур јенә бу шәһәр.

ҺӘЈАТ ЈОЛЛАРЫНДА

Нә гәдәр чәтиндир тәклик дүнјада,
Дағданмы, дашданмы јаранмышам мән?
Бир кимсә салмајыр шаири јада,
Чохдандыр күсмүшәм өз талејимдән.

Дејиб дүшүнәрдим гәлбдә изтираб,
Кечә ај дағларда батана кими...
Илләр кәлиб кечди... јалныз ингилаб
Мәни дә бөјүтдү бир ана кими.

Әсарәт, истисмар дүнјасында мән
Бој атдым, мәктәбә вердиләр мәни.
Дүшүндүм о күндән, билдим о күндән:
Јохсулун вәтәндә јохдур вәтәни.

Санки әл-голуму бағламышдылар,
Ганлы ганунларын зәнчирләринә.
Синәми илк күндән дағламышдылар,
Тәк гәлбим сирдашды һәр заман мәнә.

Бүтүн һәјат боју гачыб јүјүрән
Ојнар ушаглара дикиб көзүмү,
Фәгәт ајрылмаздым дүшүнчәләрдән.
Јашлы һисс едәрдим даим өзүмү.

Бә'зән ач кедәрдим мәктәбә, бә'зән
Чантама гојулмуш гуру чөрәклә.
Гәлбимин башында алышарды гәм,
Бах, мәктәб һәјаты кечмишдир белә.

Бә'зән јағыш јағар, бә'зән гар јағар,
Күчәләрдә палчыг чыхарды дизә.
Әлчәксиз, өрпәксиз һәр ахшам чағы
Көјәрмиш дөнәрдим мән евимизә.

Бә'зән дә сојугдан донмуш әлими,
Бир од кәзәрдим ки, исидим бәлкә,
Фәгәт исинәрди гојнумда онлар,
Көзләрим аловлу јаш төкә-төкә...

Мәктәбә комиссија кәләрди һәрдән,
Јохсул ушагларын адын јазарды.
Милјонер гызлары чәкиб өзүнү,
Үзүмә бахараг додаг бүзәрди.

Бә'зән тутулардым, јашла доларды,
Дүшмәнин көзүнә дик бахан көзүм.
Мәһәббәт көрәндә достдан, гоһумдан
Сығмазды көксүмә сөһбәтим-сөзүм.

Атам савадсызды, лакин ағлынын
Көзүјлә көрәрди чох узаглары.
Дејәрди ағлама, сил көзләрини,
Кәл, сән дә гәлбими дағлама бары.

Дарыхма, кәләчәк бир елә күн ки,
«Атам јохсул иди» дејәркән дилин.
Башын енмәјәчәк даһа көксүнә.
Гәдри билинәчәк габарлы әлин.

Ата! Мән билмирәм, инди һардасан,
Билмирәм, әмәлин, сәнәтин нәдир?
Өлмүшмү, ја сағмы, ја дустагмысан?
Бах, бу дүшүнчәләр гәлбими дидир.

Ешит сөзләрими, талесиз гоча:
Дедијин мәнимчин олмуш һәгигәт,
Де, өз талејиндән күсмәсин бачым,
Јахындыр, о күн ки, о да нәһајәт,
Мәним тәк дүшүнүб, биләчәк буну,
Ингилаб јолунун нә олдуғуну.

ВӘТӘНИН ШӘРӘФЛИ ОҒЛУНА

(Фиридун Ибраһиминин хатирәсинә)

Достум, сәнин хатирән әбәди мунисимдир,
Сәни дүшүндүкчә мән, сәни андыгча һәр ан,
Интигам, изтираб, кин, алов алыр көнлүмү!
Ганым донур елә бил, чырпыныр гәлбим һаман.

Сәнинлә биз бир јолун, бир мәрамын достујуг,
Бир сујун, бир торпағын јаратдығы бир инсан.
Һәр заман гәлбимиз дә, андымыз да бир олмуш,
Бир әгидә саһиби, бир дүшүнчә, бир иман.

Сәнин мүгәддәс арзун, азадәлик, сәадәт
Бәхш етмәк иди, достум, бизим доғма елләрә,
Ишыглансын дејирдин бу сәһралар, бу јерләр,
Инди дә бу өлкәдән күнәш доғсун һәр јерә.

Достум, баһар фәслинин ајлы бир кечәсиндә
Сән јарандын, бу арзу сәнинлә бир јаранды.
Инди һәјат сөнсә дә, о гајнар көзләриндә,
Арзун сөнмәјән улдуз, үрәјин асимандыр.

Көрпәјкән мәрд ананын ширин лајлај сәсиндә
Дујмушдун бу арзунун дәрин мә'насыны сән.

Мүбаризә јолунда чарпышырдын инадла,
Көрүрдүн ирадәнин зәфәрини о күндән.

Инди сән һарадасан? Бу суал чох ачыдыр,
Гара мәзармы өртмүш сәнин күләр үзүнү?
Һәјат вар ки, өлүмдүр; лакин шәрәфлә өлмәк!—
Һәр икид, һәр гәһрәман арзу едәр о күнү.

Јох-јох сән өлмәмишсән ел гәлбиндә әбәди
Сәнин шанлы һејкәлин даим вүгарла дурур.
Сән халгымын фәхрисән, јахшы бил, вәфалы дост,
Бу һејкәли сејр едәр елләр алнында гүрур.

Фиридун! Бу шәрәфли адда бир ифтихар вар,
Бу адла халгымыз да, өлкәмиз дә танышдыр.
Өлүм кор тәбиәтин ганунудур әзәлдән,
Фәгәт гәһрәманлара өлүм јаранмамышдыр.

Нә о гаранлыг зиндан, нә чансыз дар ағачы;
Доғма елдән, вәтәндән сәни ајырмамыш, бил;
Бах, сәнин хатирәни дујур јенә үрәкләр,
О хатирә һеч заман бизлән ајрылан дејил.

Бир сөнмәз шүа кими парлар уча зирвәдә
Сәнин о тәмиз адын, сәнин о пак вичданын.
Лајигсән кәр фәхр едиб елләр һәр заман десә:
Сән гәһрәман оғлусан доғма Азәрбајчанын!

АНА

Тәбриз кәдәрлијди, сән ағлајырдын,
Кечәјди биз сәндән ајрылан заман,
Пәришан көркәмин, о сон сөзләрин,
Бир ан хатиримдән чыхмамыш, инан.

Адыны дилимә кәтирәндә мән,
Санки, алов алыр додагларымы.
Јахын кәл, јахын кәл өпүм үзүндән,
Өпүм рәнки гачмыш јанагларыны.

Елә мә'лул-мә'лул бахма үзүмә!
Бахышын гәлбимә од сачыр сәнин.
Сән јалгыз дејилсән, сыхма гәлбини,
Бөјүк бир халгын вар, бөјүк вәтәнин.

О халгын, о елин гызысан сән дә,
Онун гүдрәти дә, шөһрәти дә вар.
Гәһрәман өлкәмиз сарсылмамышдыр,
Сојуб таладыса ону јағылар.

Билирәм, чох сыхыр сәни ајрылыг,
Әсарәт дүнјасы башына дардыр.
Лакин унутма ки, һәр бир кечәнин,
Мин бир шүа сачан күндүзү вардыр.

Әлимдән нә кәлир?—демә бир даһа,
Демә ки, гочајам, сачларым думағ.
Вәтән өз гәһрәман оглу, гызыны,
Һәр заман, һәр заман кәнч сахлајачаг.

Алнынын хәтләри, бәјаз сачларын
Кечмиш һәјатындан бир јадикардыр.
Һөрмәт о сачлара, нифрәт кечмишә.
Бу күнүн өз ады, мә'насы вардыр.

Галх ана, галх ана! Сәни дөјүшә
Чағыран өз гызын, өз вәтәниндир.
Бах, јаныр одларда одлар дијары,
Бу вәтән, бу торпаг, бу ел сәниндир!

БАЛАЧА ДУСТАГ

Будур, Афинанын бир күчәсиндә
Учалмыш көјләрә гара бир бина.
Бу бина минләри јола салмышдыр
Өлүм ајағына, дар ајағына...

Сијаси дустаглар сахланыр бурда,
Бахышлар пәришан, бәнизләр сары.
Бурада чүрүјүр һеј заман-заман,
Бир халгын гәһрәман мәрд оғуллары.

Сијаси дустаглар ичәрисиндә,
Кәзинир меһрибан көзәл бир ушаг.
Бурда доғулараг, бурда дил ачмыш,
Бу мә'сум, күнаһсыз, балача дустаг.

Бу зиндан, бу көрпә, бунлардыр, бахын,
Гәрбин «азадлығы», «мәдәнијјәти».
Будур Американын јунан халгына
«Јардым», «достлуғу», сонсуз «һөрмәти».

Никос Белојаннис*бу өлмәз ады
Унутмајачагдыр бүтүн бир чаһан.
О икид атанын јадикарыны
Сыхыр пәнчәсиндә бу нәмли зиндан.

Өмүрлүк дустагдыр бурада чохдан
Көзәл Иоанниду—гәһрәман ана.
Көрпәсә бунлары дујмајыр һәлә,
Онунчун кизлидир бу сирр, бу мә'на.

Лакин о интигам символу кими
Гаранлыг мәһбәсдә бој атачагдыр.
Јенә өз һөкмүнү верәчәк заман,
Халгын көзләдији күн чатачагдыр.

Јәгин ки, о заман халг бајрағыны
Гүдрәтли әлиндә мөһкәм тутараг,
Өнүндә кедәчәк мүбаризәнин
Букүнкү меһрибан балача дустаг.
О күн бу «азадлыг», бу «мәдәнијјәт»
Көкүндән сарсылыб дағылар, әлбәт.

МӘДИНӘ КҮЛКҮН

Ҹәнуби Азәрбајҹанда мүасир демократик поезијанын јаранмасы вә инкишафында Мәдинә Күлкүнүн көркәмли хидмәтләри олмушдур. Онун поезијасы Ҹәнуби Азәрбајҹан халгынын ағыр һәјатыны, мүбаризәсини вә кәләҹәјә инамыны, дикәр тәрәфдән, садә совет адамларынын коммунизм гуруҹулуғу јолунда мисилсиз һүнәрини, сулһ вә әмин-аманлыг уғрунда мүбаризәсини, дүнја халглары илә достлуг әлагәләрини вә бејнәлмиләлчилијини долғун екс етдирир.

Мәдинә Нурулла гызы Әләкбәрзадә 1926-чы илдә Бакыда анадан олмушдур. Бакыда орта мәктәбин ибтидаи синфиндә икән—1938-чи илдә, аилә үзвләри илә Ҹәнуби Азәрбајҹана көчән Мәдинә бир нечә ил Әрдәбил шәһәриндә, сонра исә Тәбриздә јашамышдыр. О, әмәк фәалијјәтинә Тәбриз тохуҹулуг карханасында башламышдыр. Бу она халг һәјаты илә јахындан таныш олмаға имкан јаратмышдыр.

1941—46-чы илләрдә Ҹәнуби Азәрбајҹанда милли азадлыг һәрәкатынын күчләнмәси вә демократик милли һөкумәтин јаранмасы Мәдинәнин һәјатында дөнүш јаратды. Бу дөврдә, сијаси-ичтимаи вә мәдәни һәјатда кәркин мүбаризә кетдији бир вахтда Мәдинә Күлкүн бүтүн гүввәсини анадилли әдәбијјатын тәблиғи вә инкишафы ишинә һәср едир. Ејни заманда Тәбриз театрында милли мәдәнијјәтин дирчәлишинә көмәк едир.

Мәдинә Күлкүн милли азадлыг һәрәкатынын гызғын дөврүндә бир әлиндә силаһ, бир әлиндә гәләм халг күтләләринин хошбәхтлији наминә инамла вурушмушдур. О, 1945-чи илдә Азәрбајҹан Демократ Фиргәсинә дахил олмушдур. Милли һөкумәт дөврүндә Тәбриздә Гадынлар клубу бүросунун үзвү сечилмишдир. Ејни заманда «Азәрбајҹан» рузнамәсинин хүсуси мүхбири вәзифәсиндә ишләмишдир.

Мәдинә Күлкүн кәнҹлик дөврүндән ше'рә, сәнәтә күчлү мејл көстәрмиш, 1944-чү илдән ше'р јазмаға баш-

ламышдыр. Онун илк ше'рләри 1945-чи илдә Тәбриздә «Вәтән јолунда» гызыл әскәр гәзетиндә дәрч олунмушдур. Мәдинә Күлкүн бу гәзетин нәздиндә олан «Шаирләр мәчлиси»нин вә Милли һөкумәт дөврүндә јаранмыш «Јазычылар вә шаирләр чәмијјәти»нин үзву олмушдур. Һәмин вахтдан мүнтәзәм бәдии јарадычылыға башламыш, өз әсәрләриндә халгын ингилаби мүбаризәсини, арзу-истәјини, кәдәр вә севинчини илһамла гәләмә алмышдыр. Онун бу ше'рләри дөври мәтбуатда, «Шаирләр мәчлиси» алманахында, һабелә 1946-чы илдә Тәбриздә милли һөкумәт вахты нәшр олунмуш ана дили дәрсликләриндә чап едилмишдир. Ингилаби фәалијјәтинә көрә Мәдинә Күлкүн 1946-чы илдә Тәбриздә «21 Азәр» медалы илә тәлтиф етмишләр.

1948—1952-чи илләрдә В. И. Ленин адына Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун дил вә әдәбијјат факүлтәсиндә тәһсил алмышдыр.

Илк ше'рләри 1950-чи илдә Бакыда нәшр едилән «Тәбризин баһары» вә «Саваланын әтәкләриндә» адлы китабларында топланмышдыр. Онун әсәрләри совет халгларынын вә бир сыра харичи өлкә халгларынын дилләринә тәрчүмә олунмушдур. Индијәдәк шаирәнин 21 («Сүлһүн сәси», «Јадикар үзүк», «Пәрванә», «Тәбриз гызы», «Фиридун», «Хатирәләримин нәғмәси», «Јора билмәз јоллар мәни» вә с.) китабы чапдан чыхмышдыр.

Мәдинә Күлкүн 1958-чи илдән ССРИ Јазычылар Иттифагынын үзвүдүр. О, ССРИ Јазычыларынын III гурултајында гонаг сифәтилә иштирак етмишдир. 1950—59-чу илләрдә кечирилән Азәрбајчан әдәбијјаты вә инчәсәнәти онкүнлүкләринин иштиракчысы олмушдур. Мәдинә Күлкүн әдәби јарадычылығы илә јанашы, ичтимаисијаси фәалијјәтини дә давам етдирир. Һазырда о, Азәрбајчан Демократ Партијасынын МК үзвлүјүнә намизәд, ССРИ-дә јашајан иранлы сијаси мүһачирләр чәмијјәтинин Азәрбајчан шө'бәси пленумунун үзвү, ејни заманда Асија вә Африка өлкәләри һәмрә'јлији Азәрбајчан ССР Комитәсинин үзвү кими кениш фәалијјәт көстәрир. Азәрбајчан әдәбијјатынын инкишафы вә тәблиғи саһәсиндә сәмәрәли хидмәтләринә көрә Мәдинә Күлкүн ики дәфә Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин Фәхри Фәрманы илә, В. И. Ленинин анадан олмасынын 100 иллији илә әлагәдар Ленин јубилеј медалы, 1981-чи илдә «Шәрәф нишаны» ордени илә тәлтиф едилмишдир.

ДОҒМА ПАРТИЈАМ

Мәним әзиз партијам,
О күн ки, бајрағыны
Галдырыб азад етдин
Сән вәтән торпағыны,
Һәјат күлдү о заман
Бизим доғма елләрә
Халг тапшырды бәхтини
Инандығы әлләрә.
Даһа хәзан көрмәдик,
Гүссәјә чәкдик гәләм.
Сән јаратдын јурдумда
Ал күнәшли бир aләм.
Сән еј доғма партијам,
Садиг әскәринәм мән.
Анд ичиб бајрағындан
Јапышдығым о күндән
Архамда сән дајандын,
Чыхдым вурушмалардан.
Бајрағыны дашыдым
Әлимдә заман-заман.
Шуар етдим һәјата
Һәр әмрини, сөзүнү.
Сән гуртардын зүлмәтдән
Өмрүмүн күндүзүнү.
Елә бил гоча Тәбриз
Сәнлә биркә доғулду.
Башынын үстүндәки
О думанлар дағылды.
Аналар гәм јүкүнү
Бир даш кими атдылар.
Оғуллар тәзә дөвран,
Хош күнләр јаратдылар.
Сәнин әмәлләриндә
Бирләшди әлләримиз.
Сәнин һәр чағрышына
Сәс верди елләримиз.
Мәним доғма дилими
Сән гајтардын өзүмә.
Парлаг шәфәгләриндән
Кечәмә, күндүзүмә
Сән бир ишыг вердин ки,
О әбәди парылдар.

Ону сөндүрә билмәз
Буз нәфәсли туфанлар.
Сәнин бајрағын алтда
Бирләшдикчә о күн биз,
Мүгәддәс арзуларла
Вурду үрәкләримиз.
О күн тәбризли фәһлә
Севинчиндән күләрәк,
Гарадағ кәндлисинин
Сыхды әлини бәрк-бәрк.
Инди илләр кечмишдир
Јарандығын о күндән.
Јенә дә архамызда
Дағ кими дурмусан сән,
Мәним доғма партијам!
Јенә бир ајдын сәһәр
Әјилмәз бајрағыны
Бизим мәрд фәдаиләр.
Сабаһ күнәш доғанда
Санчар Сәһәндин үстә.
Силинәр көз јашы да,
Дағыдылар мәһбәс дә.
Дүшмәнләр бир дә көрәр
Биздә олан гүдрәти.
Һеч заман сөнмәмишдир
Синәмиздә јурд салан
Бу вәтән мәһәббәти.
Сәнин бајрағын алтда
Сабаһкы дөјүшләрә
Јенә кедәчәјик биз.
Јенә ешидәчәкдир
Ингилаб нәғмәмизи
Баһар сораглы Тәбриз...

СӘҺӘР АЧЫЛДЫ

(21 Азәр күнү мүнасибәтилә)

Јурдума күн доғду ачылды сәһәр,
Гаранлыг кечәдән галмады әсәр.
Күнәшин шөвгүндән дил ачды вәтән,
Дәјишди донуну бүтүн чөл, чәмән.
Көксүндә гушлара јер верди күлләр,

Севинди гүссәли, гәмли көнүлләр.
Учалды көјләрә һаггын бајрағы,
Азад нәфәс алды Вәтән торпағы.
Зүлмүн зәнчирини гырды әлимиз,
Бајрам палтарыны кејди елимиз.
Тәбиәт севинди, һәјат севинди,
Кәзди оба-оба нәғмәләр динди.
Күлдү шәфәгләрдә јујунан күлләр,
Күлдү шәфәгләрә бојанан күлләр.
Тәбиәтдә гышды, һәјатда баһар,
Бу тәзә гурулан бүсатда баһар.
Һәр тәрәфә бахдым севинчим артды,
Јер-көј үрәјимдә нәғмә ојатды.
Елин ағ күнүндән маһнылар јаздым,
Мәним дә һәјатда бу иди арзум...

АЗАД ГЫЗ

Фыртыналар боғуб мәни,
Селләр, сулар апармады.
Әсдисә дә сәрт күләкләр
Будағымдан гопармады.
Заман шаһид, тарих шаһид,
Нәләр чәкди башым мәним.
Унудулмаз ачы, ширин
Хатирәм, јаддашым мәним.
Кәнч јашымда чох өтмүшәм
Көврәк-көврәк бүлбүл кими.
Ачылмадан аз галмышам
Хәзәл олам бир күл кими.
Вәтәнимдә дустаг олуб,
Дөјүлмүшәм дәмир кими.
Фәгәт гыра билмәмишләр
Инадымы, ирадәми.
Вәтән ешги һәр бир заман
Јенилмәјән күчүм олуб.
Елин дәрди көнүл дәрдим,
Севинчи севинчим олуб.
Чох бахмышам һәсрәт-һәсрәт
Көјдә учан гушлара мән.
Истәмишәм нәғмә дејим
Ајларымдан, илләримдән.
Инди күлүр арзуларым,

Фәрәһимдән чошур синәм.
Азад олмуш вәтәнимдә
Азад нәғмәләр дејирәм.
Дилим азад, сөзүм азад,
Өмрү ағ чичәкли јазам.
Һаггым вардыр дејәм, достлар;
Азад гызам, азад гызам.
Дәрја бојда бу севинчим
Сығышмајыр илә, аја.
Көзләримдә башдан-баша
Күлүр дүнја, күлүр дүнја...

КӘЛӘЧӘЈӘМ

Сәһәр-сәһәр өтән бүлбүл,
Динлә мәни бир сән, бүлбүл.
Дәрдли олан өз дәрдини
Дејәр сәнә бә'зән бүлбүл.

Мән нә күләм, нә чичәјәм,
Нә дә әсән бир күләјәм.
Өтсән, бизим елләрә, де,
Мән јенә дә кәләчәјәм.

Ағламасын анам даһа,
Де, сон гојсун дәрдә, аһа.
Кечә узун олса, јенә
Үмидимиз вар сабаһа.

Әјилмәсин де, јадлара,
Чәксәләр дә ону дара.
Ифтихардыр, синәсиндән
Алса әкәр дәрин јара.

Ады вардыр көнүлләрдә,
Сорса әкәр һансы јердә.
Сөјлә, бирдир үрәјимиз,
О елләрдә, бу елләрдә.

Арха мәнәм анам үчүн,
Ганад мәнәм лајлам үчүн.
Кәрәк өзүм мәлһәм тапам,
Көз-көз олан јарам чүн.

Оху булбул, бағча-бағча,
Гулаг асым мән дојунча.
Билмәсин һеч һәсрәт нәди,
Јер үзүндә чаван, гоча.

Мән нә күләм, нә чичәјәм,
Нә дә әсән бир күләјәм.
Өтсән бизим елләрә, де,
Мән јенә дә кәләчәјәм.

ХАТИРӘ

Гарлы јоллар. Гатарымыз
Бир гуш кими өтүб кечир.
Фикрим санки ганад тахыр
Оба-оба учур-учур.
Гатар кечир, сағда, солда
Кәнд евләри күлүр үзә,
Бу көзәллик нур чиләјир,
Севинч јајыр гәлбимизә.
Тәбиәт ағ чуна сәрмиш
Мешәләрә пәнбә гардан.
Бир јадикар галмыш санки,
Ағ чичәкләр илк баһардан.
Гатар кедир, тарла-тарла,
Зәми-зәми, јол узаныр.
Дост елләрә мәһәббәтдән
Үрәјимдә чираг јаныр.
Гатар кедир. Мән хәјалда,
Мәним синә дәфтәримин
Чичәкләнир һәр варағы.
Сәни һеч вахт унутмарам,
Рус торпағы, рус торпағы...
Гатар кедир, һәр гарыш јер
Зәфәрләрдән верир хәбәр.
Өмрә, күнә нур чиләјир
Һәр ачылан ајдын сәһәр.
О сәһәрдә совет халгы
Дөјүшләрдә галиб чыхды.
О сәһәрдә елләр дуруб
Бир-биринин әлин сыхды.
Бу күн мән дә о галибләр
Очағына кедирәм, бах,

Москвадыр верән бизә
Кәләчәкдән мүждә, сораг.
Мән кедирәм, Ленин кими
Хиласкарын вәтәнинә.
Мән кедирәм Пушкин кими
Сәнәткарын вәтәнинә.
Сөһбәтләрдә ешитмишдим
Москванын адыны мән.
Инди исә бир дост кими
Тутачагдыр әлләримдән.
Басачагдыр синәсинә
Мәни дә өз өвлады тәк.
Чүнки онун варлығыјла
Дөјүнмүшдүр бу кәнч үрәк...
Гатарымыз өтүб кечир,
Сејр едирәм мән јоллары,
Әсән күләк һәр тәрәфә
Сәпәләјир јаған гары.
Ајрылмырам пәнчәрәдән,
Һеј бахырам узаглара,
Мән кедирәм сәадәтин
Мүждәчиси бир дијара.
Мән кедирәм о јерә ки,
Орда сөнмәз күнәш вардыр,
Мән кедирәм о јерә ки,
О солмајан бир баһардыр.
Мән кедирәм о јерә ки,
Гүввәт вериб һәр ан мәнә,
Мән кедирәм, халгымыздан
Салам дејәм рус елинә.
Кечәчәјәм о јердән ки,
Кәлиб кечмиш нечә баһар,
Орда Ленин—о даһинин
Ајағынын изләри вар...
Кечә кечир, гатар дурур,
Үфүгләрдә доғур сәһәр.
Ачыр бизә голларыны
Әзәмәтли, доғма шәһәр.
Көзләримдә севинч јашы,
Үрәјимдә һәјәчан вар,
Дејирәм ки, күн олсун ки,
Азад олмуш бүтүн халглар
Кәлиб көрсүн Москваны,

Сулһун бөјүк дајағыны.
О јајмышдыр јер үзүнә
Азадлығын сорағыны.

ЈЕНӘ КҮЛӘЧӘКДИР ҮЗҮНӘ ҺӘЈАТ

Синә дәфтәрими ачырам јенә,
Охусун нәғмәми јахын да, јад да.
Вериб бу илһамы өз халгым мәнә,
Халгымла хошбахтам мән бу һәјатда,
Охусун нәғмәми јахын да, јад да.

Вәтән, вурғунујам бу адын мән дә,
Ән әзиз меһрибан бир өвлад кими.
Сонсуз бир мәһәббәт јашајыр мәндә,
Она бағламышам мән өз гәлбими,
Ән әзиз, меһрибан бир өвлад кими.

Үрәјим ачылмаз күлмәзсә вәтән,
Онун гучағында јетмишәм боја.
Үрәкдән дујмушам, анламышам мән,
Мәнимдир кәрдүјүм бу дағ, бу гаја.
Мән бурда доғулуб, јетмишәм боја.

Бу доғма торпағы сејрә далдыгча,
Күлүбдүр үзүмә јени бир аләм.
Һәр бир гарышындан мин зөвг алдыгча,
Силиниб гәлбимдән бүтүн дәр, әләм.
Күлүбдүр үзүмә јени бир аләм.

Өмрүм вәтәнимлә чичәкләнибдир,
Онун торпағындан јоғрулмушам мән.
Арзуму елләрә јајмагчүн бир-бир
Додағы нәғмәли көрпә гушам мән,
Вәтән торпағындан јоғрулмушам мән.

Сән вердин нәғмәмә гоша ганад да,
Бу көнүл нәғмәмин башысан, вәтән.
Сәнинлә хошбахтам мән бу һәјатда,
Нә гәдәр һәјат вар јаша сән, вәтән,
Бу көнүл нәғмәмин башысан, вәтән.

Адын дилимиздә бир шүар кими,
Јенә гырачағыг зәнчирләри биз.
Көксүн чичәкләнәр илк баһар кими,
Сән илә севинәр, күләр гәлбимиз,
Гырарыг голундан зәнчирләри биз.

О бөјүк, уғурлу күнә аз галыр,
Үрәјим үмидлә чырпыныр мәним.
Икидләр јоллара тәзә из салыр,
Севин, сән дә севин доғма вәтәним,
Үрәјим үмидлә чырпыныр мәним...

СӨҺРАБ ТАҺИР

Мүасир Азәрбајҹан демократик поезијасынын көркәмли нүмајәндәләриндән бири дә Сөһраб Таһирдир. Јарадычылыға 50-ҹи илләрдән башлајан Сөһраб Таһир истеʼдадлы шаир, публисист вә насир кими танынып.

Сөһраб Таһир (Таһири) Әбүлфәз оғлу 1926-чы илдә Ҹәнуби Азәрбајҹанын Астара шәһәриндә анадан олмушдур. Әбүлфәз киши ата-баба сәнәти дәмирчиликлә күзәран едир, аиләсини доландырырды. О, 1920-ҹи илдә Коммунист Партијасы сыраларына дахил олур вә әмәкчи күтләләрин азадлығы уғрунда мүбаризә апарыр. Она көрә дә мүстәбид Рза хан тәрәфиндән сонра һәбс едилиб Әрдәбилә, орадан да Кирманшаһа сүркүнә көндәрилир. Бу дөврдә низами орта мәктәбиндә һазырлыг синфиндә тәһсил алан кичик јашлы Сөһраб да аиләси илә Кирманшаһа кедир, он ил сүркүн шәраитиндә јашајыр. Кирманшаһын тәбии көзәллији вә тарихи абидәләри онун гәлбиндә силинмәз изләр бурахыр. Бурада «Сәадәт» вә «Шаһпур» фарс орта мәктәбләриндә тәһсилини давам етдирир. Мәктәбин сон синфиндән чыхыб атасы илә инкилис-Иран нефт ширкәтиндә торначы сехиндә фәһлә ишләјир. Бу дөврдә ишин ағырлығына бахмајараг, Сөһраб үзв олдуғу Ибн-Сина адына шәһәр китабханасындан мүнтәзәм китаблар алыб мүталиә едир. Шифаһи халг әдәбијјаты илә јанашы, фарс әдәбијјаты, хариҹи дилдән тәрҹүмә китаблары илә ҹидди мәшғул олур.

1941-ҹи илдә Совет Ордусунун Ҹәнуби Азәрбајҹана дахил олмасы јүз минләрлә адамы сүркүн һәјатындан хилас едир. Әбүлфәз кишинин аиләси дә Һәмәдана көчүр. Лакин еһтијаҹ онлары Солтанабад, Гум, Теһран, Тәбриз шәһәрләриндә иш ахтармаға мәҹбур едир. Әбүлфәз киши гардашы Һидајәтлә Тәбриздә електрик-гајнагчы сехи ачыр. Бу дөврдә Ҹәнуби Азәрбајҹанда милли демократик һәрәкат тәлатүмә кәлмишди. Кәнҹ Сөһраб да ингилаби һадисәләрдән кәнарда гала билмир. О, әлдә силаһ халг һәрәкатына гошулур. Милли һөкумәт гурул-

дугдан сонра Азәрбајҹан Демократ Партијасы Мәркәзи Комитәсиндә ишләјир. Бу дөврдә гәләмә алдығы илк ше'рләриндә Сөһраб Таһир Совет Ордусунун гәһрәманлығыны, ингилабчы халгын мүбаризә әзмини, вәтәнпәрвәрлији вә милли ифтихар һиссини ифадә етмәјә чалышыр.

Сөһраб Таһир 21 Азәр ингилабында иштирак етдијинә көрә, «21 Азәр» медалы илә тәлтиф едилир. О, 1945-ҹи илдә Азәрбајҹан Демократ Партијасы сыраларына гәбул олунур. 1946-чы илдә Бакы һәрби мәктәбинә көндәрилир. Сонра тибб мәктәбиндә тәһсил алыр.

1948-ҹи илдә «Гызыл Орду» адлы илк мәтбу ше'ри «Азәрбајҹан» рузнамәсиндә чап олунур. Бундан сонра дөври мәтбуатда кәнҹ шаирин ше'рләри ара-сыра нәшр едилир. 1952—1959-ҹу илләрдә Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин филолокија факүлтәсиндә охудуғу дөврдә «Ај ишығында» адлы илк ше'рләр китабы чапдан чыхыр. Һәмин илләрдә Сөһраб Таһир «Азәрбајҹан» гәзетинин әдәби-бәдии шө'бәсинин әмәкдашы иди.

1958-ҹи илдә ССРИ Јазычылар Иттифагынын үзвлүјүнә гәбул олунур. Бир ил сөнра, ССРИ Јазычылар Иттифагынын нәздиндә олан М. Горки адына икииллик Али Әдәбијјат курсуна көндәрилир. Москва һәјаты шаирин јарадычылығына ҹидди тә'сир көстәрир. Бурада рус вә дикәр гардаш совет халгларынын јазычылары илә јахындан танып олур. 1959—1961-ҹи илләрдә Бакыда нәшр олунан «Булаг» вә «Сәндән узагда» китабларында шаир Ҹәнуби Азәрбајҹан милли азадлыг һәрәкатындан һадисәләри конкрет лөвһәләрдә тәсвир етмәклә, халгын сарсылмаз мүбаризә әзмини вермәјә чалышырды. Сөһраб Таһир әдәби јарадычылыгла јанашы, иҹтимаи-сијаси фәалијјәтини давам етдирир. О, Азәрбајҹан Демократ Фиргәсинин МК үзвү, Шәһәр Партија Комитәсинин биринҹи катиби сечилир.

1957—1960-чы илләрдә Сөһраб Таһир Ҹәнуби Азәрбајҹан Јазычылар Ҹәмијјәтинин сәдри, идарә һеј'әтинин үзвү, «Литературны Азербайджан» журналынын редаксија һеј'әтинин үзвү вә б. иҹтимаи әдәби вәзифәләри јеринә јетирир. Онун индијәдәк 15 китабы—«Һәјат ширин-дир» (1963), «Гырылан зәнҹирләр» (1965), «Мән сәни көрмүшәм» (1967), «Кәл көрүшәк» (1968), «Атәш булағы» (1977), «Сәттархан һаггында дастан» (1976) вә с. ше'рләр мәҹмуәси, «Өлүмдән күчлү» (1979) һекајәләр

китабы чапдан чыхмышдыр. Шаирин әсәрләри ССРИ халгларынын дилләринә тәрҹүмә едилиб күтләви тиражла бурахылмышдыр. Исте'дадлы шаир, публисист вә насир Сөһраб Таһир јарадыҹылығынын чичәкләндији бир дөврдә илһамла јазыб јарадыр.

СОВЕТ ОРДУСУНА

Кет, совет әскәри, уғурлар олсун,
Сарсылмаз гүдрәтин даим вар олсун.
Сән һәјат кәтирдин бизим елләрә,
Дүшүбдүр шөһрәтин бүтүн дилләрә,
Әјил өпсүн сәни, ағ сачлы анан,
Гырмызы пагонлу әскәри бу ан,
Өпүр, видалашыр онунла ана,
Санки өз оғлудур басыр бағрына.
Кедир хиласкарым, мүзәффәр кедир,
Ахыб архасынча бир шәһәр кедир,
Мәним дә көнлүмү сарсыдыр артыг
Бу ган гардашлардан вахтсыз ајрылыг.
Өтүб заман кечир, о вахтдан бәри
Әсарәт, фәлакәт сарсыдыр елләри,
Талајыр јурдуму апарыр јадлар,
Инсанлыг билмәјән азғын ҹәлладлар.
Еј Совет Ордусу—сүлһүн ордусу!
Дүнја халгларынын бу күн арзусу
Үмидлә бағлыдыр пак илгарына,
Инди дә тәбризли кәлинләр, гызлар,
Кетдијин јоллара бахыр интизар.
Бир һәсрәт, бир үмид јашадыр бизи,
Сабаһ азад едәк доғма Тәбризи.
Сүлһүн, сәадәтин ал бајрағыны
Санҹаг Саваланын дик зирвәсинә.
Гој азадлыг ачсын өз гучағыны,
Халгы гаршыласын сәадәт јенә.

АЈ ИШЫҒЫНДА

(«Азәрбајҹан» рузнамәсинин 500-ҹү нөмрәсинин чапдан чыхмасы мүнасибәтилә)

Кечә сакит, ај ишыглы, асиман дүмағ,
Һәр ағаҹда мин бөҹәнәк сәсләнир, динир.

Хурчунунда «Азәрбајҹан», әлиндә чомаг,
Бир кәндли дә дағ јолуилә кәндинә енир.

Сон мәнзилдир; илк көрүшә кәндли тәләсир,
Хәјалында бир дилбәрин шән бахышлары.
Елә бу вахт гајалардан бир сәс јүксәлир,
О ендикчә јамаҹлары, сон јохушлары.

—Дајан! Кимсән!?
—Кәндли баба.
—Һарадыр јолун?!
—Јахын кәндә...
—Ал бу јүкү далымча сән дә.

Кәндли оғлан бир анлыға дајаныр јорғун,
Гаршысында боз кејимли, гыса шалварлы,
Көдәк бојлу нечә мистер дурмушдур онун,
О, мүлкәдар сөјүшүнү чох динләмишди,
О, мүбашир көтәкиндән чох инләмишди,
О, ажанлар тәпијинин билир дадыны,
О, көз ачыб ачы көрмүш өз һәјатыны.
Анҹаг бу сәрт һәјатында азғын јадлара,
Гызыл кәзән, нефт ахтаран бу ҹәлладлара,
Бир ан белә нөкәр кими алчалмамышдыр,
Јох, мистерин бәхшишинә о галмамышдыр.
Көзләриндән од чиләнир:
Кәндли дилләнир:
—Мән јурдумда, вәтәнимдә муздур да олсам,
Чох говмушам чомағымла јад «гонаглары»
Сизсә кәлиб дырнағызла һәр сәһәр ахшам,
Ешәләјин, ешәләјин боз торпаглары.
Бизим дағлар зәнкин олса, билин ки, анҹаг,
Үстүнүздә од пүскүрүб, алов сачаҹаг!

Кәндли дөнүр, јола дүшүр кәндинә сары,
Мистерләри о архада бурахыр, кедир.
Көрүндүкҹә кәндләринин илк дахмалары,
Мин севинҹлә доғма јурда о бахыр, кедир.

Кечә сакит, ај ишыглы, асиман дүмағ,
Ајна кими тәртәмиздир сәманын үзү.
Мин һәсрәтлә јухусуна һарам гатараг,
Бахыр јола гара телли бир вәтән гызы.

О далғындыр, сэhэр доғур, исинир вэтэн,
Говур ишыг гаранлығы, заман заманы.
Севкилиси дүшмэнлэрин кечиб ичиндэн,
Кэтирэчэк јенэ кэндэ «Азэрбајчаны».

О јол кэлир, дағлар ашыр кечэни бүтүн
Хурчунунда кэндэ гэзет кэтирир hэр күн.

КЭНЧ ФЭДАИ

Беш ил кечир бу күндэн ки, сэн фэдаи јазылдын,
Дөјүшлэрдэ гартал кими зэфэрлэрэ атылдын.
Беш ил кечир јапышараг бир мөhтэшэм бајрагдан,
Анд ичдин ки, азадлығын эскэријэм hэр заман.

Сэнин полад гүдрэтинэ архаланды өлкэмиз,
Ел фэхр етди кэнчлијин бу башланғыч күнүнэ.
Чэбhэлэрдэ эмэлини сынадыгча фиргэмиз,
О шэрэфли билетин тэк сэн парладын лэкэсиз.

Кэнч гардашым чэсарэтлэ баша чатдыр еллэри,
Һэјат сэнин, ишыглы бир кэлэчэк дэ сэниндир.
Сүлh севэн, эмэк севэн Азэрбајчан еллэри,
Тарих боју ифтихарын, шөhрэтиндир, шанындыр.

Бу күн мэктэб hэјатындыр, камал өјрэн, елм ахтар,
Гардашына буругларда тэслим олур тэбиэт,
Јурдумуза гајыданда мүзэффэр тэк бэхтијар,
Төhфэ едиб халгымыза сэн елм апар, о сэнэт.

Одур, чаван комсомолун јорулмајыр голлары,
Коммунизм дүнјасыны јаратдыгча күлшэндэ.
Сабаh сэн дэ өјрэндикчэ бу ишыглы јоллары,
Азадлығы эзэмэтлэ гурачагсан вэтэндэ.
Вэтэн күлсүн, hэр күлшэндэ шэфэг сачсын чаhана,
Бүтүн дүнја чаванлары эhсэн десин ешгинэ.
Сэадэтин бајрағыјла сэн кедэндэ јурдуна,
Халгымыз да эсарэтдэн азад олсун гој јенэ.
Бүтүн дүнја чаванлары эhсэн десин ешгинэ.

МҮБАРИЗ МӘКТӘБЛИ

Гыш фәслидир... сәһәр чағы; мави сулара,
Гуру шахта шишә кими бир өртүк салыр.
Чырпыр ачыг гапылары күләк бу ара,
Һәр дөнкәдә өлүм дадан бир нәғмә чалыр.
Бүтүн күнү күчәләри ишсиз өлчәрәк,
Фәһләләр дә көлкә кими кечирләр тәк-тәк.

Сојуг кәсир мәктәблинин ачыг әлини,
Јола дүшүр дахмасындан мин бир һәвәслә
Бу күн јадлар тәһгир едир доғма дилини;
О дәрс алыр билмәдији бир дилдә һәлә.

Дүнән иди; мүәллимдән алды тапшырыг,
Дәрс ишинә нәгшә чәксин вәтән мүлкүндән.
Кәнч мәктәбли чох дүшүндү, чох јазды, артыг,
Бир вәрәги фырчасыјла етди мәзин,
О чәкмәди нәгшәсиндә һеч дә Ираны,
Фәгәт чәкди өз јурдуну—Азәрбајчаны.

Араз ахды о нәгшәдә гајғысыз, азад,
Нә сәрһәдләр, нә зәнчирләр өнүнә чыхды.
Елә бил ки, чилвәләнди бир азад һәјат,
Мәктәблини гучујараг бағрына сыхды.
Мәдрәсәдир; ушаглары сарыр һәјәчан,
Илкин дәфә о нәгшәни көрәндән бәри.
Гумрал телли, гара көзлү о икид оғлан,
Инди дујур һәсрәтиндә севинч сәсләри.
Бир аздан да миз үстүнә сәрилир нәгшә,
Гоншу синиф издиһамла кәлир көрүшә.
Мүәллим дә о нәгшәјә бахыр, һеј бахыр,
Үрәјиндән көзләринә бир гәзәб ахыр.
Дејир:—Һаны бурда вәтән, бәс һаны Иран?!
Мәктәблисә сәсә кәлир дејир о јандан:
—Мән чәкмишәм өз вәтәним Азәрбајчандан,
Сизин вәтән узагдадыр, ады Ирандыр.
Мүәллимин ачығындан әлләри әсир,
Үрәјини кин доғрајыр, пахыллыг кәсир.

Чатыр Тәбриз валисинә бу «горхунч» хәбәр
Сәндәлинин үзәриндә јаныр ағрыдан.
Јығылараг о азғынлар, көнлү сөнүкләр,
Ев јыхмаға, ган етмәјә веринчә фәрман,

Һаман күнү мәдрәсәдән говулур ушаг;
Мүбаризә мејданында мәрд дурур анҹаг.

Будур јенә Шешкиландан ахыр издиһам,
Кечиб кедир әзәмәтлә сүлһүн карваны.
Мәктәбли дә нәгшәсилә гәлбиндә инам,
Гошулараг фәһләләрә кәзир һәр јаны.

ЗИНДАН ДИВАРЫНДА ҮЧ СӨЗ

Шахта һәр күн һүҹум чәкди нәмли мәһбәсә,
О, гысылды каһ дивара, каһ буҹаглара.
Нә инләди, нә јалварды нә дә бир кәсә
Өз дәрдиндән сөһбәт ачды, о бәхти гара.

Ајлар кечди; әридикҹә илләр зинданда,
О фиргәчи үзүлдүсә, гәлби дәмирдир.
О ки доғма вәтәниндә—Азәрбајҹанда
Нә оғрудур, нә ҹанидир, нә мүгәссирдир.

Өлүм јахын, дустаг хәстә, дустаг никаран,
Истәјинә, арзусуна чатмамыш анҹаг.
О билди ки, видалашса бу сәрт һәјатдан,
Көрпә ушаг, севкилиси башсыз галаҹаг.

Онун өлүм фәрманыны јазанда Теһран,
Мәһбус сызыб јаш диварда нечә сөз јазды...
Башы үстә, Тәбриз оғлу, о икид инсан,
Бир «Ленин», бир «Азадлыг» сөзүнү јазды.

О, беш јашлы көрпәсинин шән һәјатыны,
О сөзләрин мә'насында, күҹүндә көрдү.
О, халгларын, инсанларын сон ниҹатыны
Ениндә, азадлығын јолунда билди.

Кечә кечди; сәһәр гызы ағ ләчәјилә,
Ал бәзәнмиш үфүгләрдән бојланды, бахды.
Күнәш галхыб дилим-дилим өз шәфәгилә,
Зинданын да баҹасына сүзүлдү, ахды.

Фәгәт мәһбус көрүнмәди; о, һәр обашдан,
Сејр едәрди гызыл рәнкли Шәрги бир анлыг.
Ајаз кәсмиш, шахта вурмуш бу илк ахшамдан,
Јад әлләрлә күлләләнди кизлиндә јазыг.

Күн јајылды; әл-ајаға дүшдү ажанлар,
Бир хәндәјә сүрүдүләр о кәнч оғланы.
Онун сөзү долашдыса һеј дијар-дијар,
Тапылмады чәсәдисә, галды үнваны.

Һаман күнү кәтирдиләр бир јени дустаг,
О чаван да фиргәчидир; атдылар бура.
О, тавана, диварлара гәриб бахараг,
Дустағын да сөзләрини көрдү бу ара.

Севинчиндән вәчдә кәлди, јашарды көзү,
Елә билди мәһбәсдә дә баһарды, јазды.
Сонра сыныг бир гәләмлә о чаван өзү,
«Сүлһ» сөзүнү о сөзләрлә јанашы јазды.

Күндә мин јол экс-сәда верди о сөзләр,
Бејни хумар зинданбанын гулагларында.
О сөзләрдән илһам алыб чалды мин зәфәр,
Фиргәчиләр Азәрбајчан торпагларында.

РУЗНАМӘ САТАН УШАГ

Теһранын бир учгар хијабанындан,
Өтүр ишсиз фәһлә ајағы јалын.
Одур, мәғрур-мәғрур кечир бу заман,
Бир тачир гарны тох, палтары галын.

Гачыр күчә боју јохсул бир ушаг,
Бир дәстә рузнамә голтуғундадыр.
Онун әјни чылпаг, һәјаты чылпаг,
Күн боју әрбабын гуллуғундадыр.

Сәсләјир, јүјүрүр, кәзир мүштәри,
Анчаг аланы јох «Иттилат»ын.
Ушаг да дүшүнүр... билир бу сирри,
Артыг бамбашгадыр һөкмү һәјатын.

Дүшүнүр кизлиндә бир рузнамә вар,
Фәһләләр үрәкдән севирләр ону.
Онун сәһифәсиндә одлу мисралар,
Ағ күнә чағырыр ана јурдуну.

Нә етсин она да чатмајыр әли,
Бу сирр дә ушаға чохдан әјандыр.
О билир шөһрәти елләрә бәлли,
Мүбариз бир гәзет «Азәрбајчан»дыр.

Ахшам мәсчид үстдән верилир азан,
Ушаг да үмидсиз дөнүр керијә.
Одур саһибкары һирсдән, ачыгдан,
Ону ишдән говур «тәнбәлсән» дејә.

Ушағын гәлбинин артыр кәдәри,
О нәләр чәкмәмиш кичик јашында.
Кечир дөнкәләри, дал күчәләри,
О, мин сәфил көрүр һәр тин башында.

О көрүр бир јанда бәзәниб отаг,
Ағалар отурмуш, ејш вар, ишрәт вар.
Одур, бир јанда да әл-дил ачараг,
Бир јолчу дөнкәдә дурмуш интизар.

Өтүб кечәнләрдән мәрһәмәт умур,
Лакин әлләринә дүшүр јағыш-гар.
Бир башга ишсиз дә отурмуш будур,
Нискилли гәлбини јејир хәјаллар.

О ушаг кечәләр јурдсуз галараг,
Күндүзләр ач кәзир гүрбәт шәһәрдә...
О, кичик олса да дүшүнүр анчаг,
«Сабаһ бир күнәшли ајдын сәһәрдә,

Јенә тутачагдыр үсјан һәр јаны,
О да баһар кими шән олачагдыр.
Алыб өз гојнуна «Азәрбајчан»ы,
Севинчлә јурдуна сәс салачагдыр!»

ИКИ ОЈУН

Вашингтон, думанлы, варлы бир шәһәр...
Кәзир һәр дөнкәдә ишсиз фәһләләр.
Машынлар апарыр «Ағ евә» сары
Бәзәкли, «мәдәни», шишман лордлары.
Јығылыб чәнаблар јенә дә бәлкә,
Гурсунлар дүнјада јени тәһлүкә.
Будур; уча сарај, башга бир һәјат,

Ојнајыр, дәрс алыр мәктәб ушағы.
Киминин әлиндә тахта автомат,
Кимдә дә јаланчы дөјүш јарағы
Бурда һәрб өјрәнир һәр кичик ушаг,
Бу сарај «ағларын» бир мәктәбидир.
Гырғын һазырлајыб, ханиман јыхмаг
Онларын әзәлдән «нәҹиб» дәбидир.
Бир аздан ушаглар галхыр һүҹума,
Дамаглар дөјүшкән бир нәғмә чалыр.
Ара сакитләшир... бу ҹәлал амма,
Кичик бејинләрдә дәрин из салыр.
Вәһши һисс јарадан һәрб ојунчағы,
Индидән дөјүшә чәкир ушағы.
Сабаһ бу лордзадә, бу кәнҹ задәкан
Мин фәсад гураҹаг, гырғын салаҹаг.
Азадлыг ҹәбһәси бу сон галыгдан
Инанын бир даһа гисас алаҹаг.
Бакыдыр. Јурдумун көзәл шәһәри...
Бурада сәадәтлә говушур инсан.
Ағ күнүн, һәјатын гызыл сәһәри,
Бурда хилас олмуш фыртыналардан.
Ушаг јаслысыдыр; бир јашыл бағда...
Ушаглар ојнајыр кефдә, дамагда,
Балача Елханын тутуб әлиндән
Тутуб танс өјрәдир дәстә рәһбәри.
Ушаг нәғмәсинин сәсләри бә'зән
Долашыр евбәев азад шәһәри.
Чарһовуз гырағында бир гәшәнк ушаг.
Арх газыр, су чәкир, дәјирман тикир,
Кими дә әлинә беләчә алараг,
Һәвәслә бағчада бир шитил әкир.
Кәлән ағ күнләрдә бу шән ушаглар,
Кими агрономдур, кими мүһәндис.
Совет вәтәниндә азад, бәхтијар,
Бөјүјүр, бој атыр доғма нәслимиз.
Хошбәхтдир ушаглар, хошбәхтдир һамы,
Ленин дөврүндә, зәфәр елиндә.
Онун дүһасындан алыб илһамы
Гурур инсан оғлу шәнлик елиндә.

СӘҺӘНД

Булуд Гарачурлу (Б. Г. Сәһәнд) 1927-чи илдә Чәнуби Азәрбајчанын Марағa шәһәриндә јохсул бир аиләдә доғулмушдур. Илк тәһсилини мәдрәсәдә алмыш, јашајышын чәтинлији үзүндән мәктәбдә охуја билмәмишдир. О, чаван јашларындан сијаси-ичтимаи мүбаризәјә гошулмуш вә 1941-чи илдә Рза хан истибдадынын јыхылмасы илә Иранда јаранан демократик чәрәјанларда фәал иштирак етмишди. Сәһәндин ше'р вә сөз јарадычылығы да елә бу илләрдә чичәкләнмишдир. Онун илк ше'рләри әввәлчә дивар гәзетләриндә, сонра да бә'зән үмуми гәзет вә мәчмуәләрдә чап едилмишдир.

1945-чи илдә Азәрбајчанда баш верән милли-демократик халг һәрәкаты Сәһәнди руһландырмыш, онун сијаси-әдәби фәалијјәтинә гол-ганад вермишдир. Лакин Азәрбајчанда милли һөкумәт узун сүрмәмиш, бир ил сонра империалист вә истибдад нөкәрләри тәрәфиндән мәһв едилмишдир. Бу фачиә шаирдә дәрин вә силинмәз тә'сир бурахмыш, һәтта өмрүнүн сонуна гәдәр јаздығы әсәрләриндә из салмышдыр. «Араз» вә «Хатирә» мәнзумәләри шаирин бу илләрдә дашыдығы ачы-ширин хатирәләрин вә Азәрбајчан милли-демократик халг һәрәкатынын чанлы тәсвири олмушдур. 1949—1950-чи илләрдә јазылмыш вә сонралар тәкмилләшдирилмиш бу ики бөјүк мәнзумә Сәһәндин гүдрәтли бир халг шаири олдуғуну көстәрмәкдәдир. Азәрбајчанда милли һөкумәт мәһв едилдикдән сонра Сәһәнд өз јерини мүбаризә сәнкәрләриндә сахлајыр. О, 1950—51-чи илләрдә Иран, еләчә дә Азәрбајчанда баш вермиш милли-демократик халг һәрәкатында фәал иштирак етдији үчүн һәбс едилир.

Сәһәнд Мүсәддиг һөкумәтинин девирилмәсиндән бир нечә күн әввәл зиндандан бурахылыр вә јенә дә мүбаризәјә гошулур. О, Теһранда јашајыр, вәтәниндән вә халгындан әлагәсини үзмүр. Шаирин бөјүк әдәби ирси дә мәһз бу илләрин мәһсулудур. Сәһәндин бу илләрдә јаздығы ше'рләрдә Вјетнамдан башламыш, Испанија вә Ку-

баја гәдәр дүнја халгларынын мүбаризәси, һәм дә шаирин өз вәтәнинә, халгына аид мәсәләләр тәсвир едилир.

Сәһәнд «Сазымын сөзү» әсәрини Азәрбајчанын халг әдәбијјатынын өлмәз јадикары сајылан «Дәдә Горгуд» дастанлары әсасында јазмышдыр. О, китабын биринчи чилдинә «Сазымын сөзү», икинчи чилдинә «Дәдәмин китабы» адыны вермишдир. Шаир биринчи вә икинчи чилдләри сағ икән чап етдирмиш, үч вә дөрдүнчү чилдләрин исә нәшринә мүвафиг ола билмәмишдир.

Шаир онларча бөјүк вә кичик ше'р вә мәнзумә јазмышдыр. Сәһәнд гүдрәтли тәбини тәкчә Азәрбајчан јох, фарс ше'риндә дә сынамыш вә бу сынагдан мүвәффәгијјәтлә чыхмышдыр.

Сәһәнд 1979-чу илин баһарында Теһранда вәфат етмишдир.

АЛГЫШ

Тарихләр бојунча еј бөјүк Вәтән,
Јағыја, дүшмәнә әјилмәдин сән.
Бу күн тәбиәтдән илһам алдым мән,
Кечди сәһәр вахты бу сөз үрәкдән:
Инсана руһ верән дилинә алгыш.

Сәнмисән јурд олан гәһрәманлара,
Сүд верән дөшүндән бу асланлара,
Вермәдин тарихдә бад султанлара,
Гәзәбли бәјләрә, кинли ханлара,
Зүлмә әјилмәјән белинә алгыш.

Гырдын зәнчирләри, јыхдын зинданы.
Залим дүшмәнләрә тутдун диваны.
Һәр заман бәсләдин бир гәһрәманы,
Мөһнәтдән гуртардын Азәрбајчаны.
Хәзанлар көрмәјән күлүнә алгыш!

Бир заман јетирдин Бабәк тәк нәрләр.
Короғлу адланан асланлар, ширләр.
Бөјүтдүн дүшмәни мәһв едән әрләр,
Адына јазылыб даим зәфәрләр,
Гәһрәман јетирән елинә алгыш!

Бир тарих көтүрдүн чијнинә әләм,
Һагсызлыг гәддини еләдин гәләм.
Икидләр бөјүтдүн хејли мөһтәрәм,
Елинә шүчаәт етмисән кәрәм,
Асланлар ојлағы чөлүнә алгыш!

Бу күн хаинләрә етдин үсјаны,
Зүлүмдән гуртардын мәһкум инсаны.
Сән вуруб дағытдын зүлмү, зинданы,
Һејрәтә кәтирдин бүтүн дүнјаны,
Шаһин пәнчәси тәк әлинә алгыш!

Әзәлдән сән олдун сәнәт очағы.
Әдибләр мәскәни, шаир јатағы.
Икидләр бешији, көзәлләр бағы,
Сөјләјир Рази бу мараглы чағы,
Инсана руһ верән дилинә алгыш!

ФӘДАИЛӘР МАРШЫ

Мән азадлыг чәбһәсиндә бир фәдаи әскәрәм,
Бир азадлыг истәјирәм, бир дә азад бир вәтән.

Дүшмәнләрин күлләсијлә гана батам кәрәк мән,
Вәтән үстә парәләнсин бәдәнимдә пирәһән,
Гој мән өлүм, залимләрдән пак олунсун бу вәтән,
Чох разыјам чәбһәдә мән басдырылым бикәфән,
Чүн азадлыг истәјирәм, бир дә азад бир вәтән!

Һәгг истәрәм, һәгг јолунда чандан кечмәк рәвадыр,
Бу өлүмдән кери дурмаг мәзлумлара чәфадыр.
Сәнкәрләрдә гана батмаг дәрдимизә шәфадыр,
Гој мән өлүм, ибрәт алсын биздән сонра һәр кәлән,
Чүн азадлыг истәјирәм, бир дә азад бир вәтән!

Гој сәнкәрләр евим олсун, дағлар башы мәскәним,
Зүлм әлиндән азад олсун бу мүгәддәс вәтәним.
Гузгунлардан, бајгушлардан тәмизләнсин күлшәним,
Гој күл ачсын бундан сонра чәмәнләрдә нәстәрән,
Чүн азадлыг истәјирәм, бир дә азад бир вәтән!

КЕЧМИШ ФӘДАИЛӘРИМИЗИН ЈАДЫ

Гулаг верин, јолдашларым, фикирләшин сөзүмә
Исти бир ган үрәјимдә чошмагдадыр һәвәсдән
Бу күн бүтүн гүссә тозу үрәјимдән силиниб,
Бу гәм чәкән әсир көнлүм азад олуб гәфәсдән.

Салам олсун бизим елдән шәһид олан чанлара,
Азадлығын мејданында төкүлән пак ганлара.
Зүлм одуна кабаб олан Сәттар, Бағырханлара,
Чүн сәадәт сорағында онлар дүшүб нәфәсдән.

Зүлм әлијлә күлләләнән Хијабани һардадыр?
Халг ешгиндә чандан кечән ел гурбаны һардадыр?
Мејданлара зинәт верән тәмиз ганы һардадыр?
Чәннәт ичрә кәзән руһу салам алсын бу сәсдән!

Инди сынды јурдунда әсарәтин зинданы,
Азадлығын пак күнәши нурландырды дүнјаны.
Һүррријјәтин алгыш сәси ојадыбдыр һәр јаны,
Мүртәчеләр јата билмир кечә-күндүз бу сәсдән!

АРАЗ

(Поема)

Мән Аразын адыјлан
Чох замандыр танышам.
Ән кичик јашларымдан
Ону рәванламышам.

Гоча бабам нә вахт ки,
Боғазым ағрыјарды;
«Араз кечмишәм»—дејә,
Боғазымы сығарды.

Сорушардым:—Ај баба,
Араз нәдир, кечмисән?
Нә кими шејдир о ки,
Сујундан да ичмисән?

Суалымдан бабамын
Јашарарды көзләри.
Үзүнүн чинләриндә
Кизләнәрди кәдәри.

Үзүмә мә'јус-мә'јус
Бахыб демәзди бир сөз;
Көрәрдим анчаг онун
Олуб түкләри биз-биз.

Сонра да гардашымын
Адын гојдулар Араз.
Лакин онда да мәнә
Ајдынлашмады бу раз.

Анчаг Араз бешикдә
Јатыб јырғанан заман;
Бу сөзләри динләрдим
Анамын лајласындан.

«Аразы ајырдылар,
Гум илән дојурдулар,
Мән сәндән ајрылмаздым,
Зүлмүнән ајырдылар».

Нечә ил ондан сонра
Дәрс охујан заман биз,
Бунлары дәрс кечирди
Бизә мүәллимимиз:

—Араз бөјүк бир чајдыр
Иранын шималында.
Гафгаз өлкәси дурур
Бу чајын о тајында.

Бир парчајмыш әзәлдән
Башдан-баша бу дијар,
Инди исә ајырмыш
Ону биздән «гәсбкар»...

О күн евә кәлдикдә
Бабамы јахаладым.
Көзләримин јашыны
Јанағыма чаладым.

—Баба, нијә сән мәнә
Танытмадын Аразы?
Онун о тајындакы
Бизим «әсир» Гафгазы?

Бабам һејрәтләнәрәк
Мат-мат бахды үзүмә;
О, ачыглы-ачыглы
Ҹаваб верди сөзүмә:

—Бу нә сөздүр дејирсән?
Нә әсарәт, нә Араз?
Сәнә ким демишдир ки,
Әсирдир инди Гафгаз?

Бабам ачыгландыгда
Гәһр тутду көзүмү,
Ики әлимлә бәрк-бәрк
Тутдум пөртмүш үзүмү:

—Мән нә едим, ај баба,
Мүәллим деди бизә.
Бах, онларын һамысы
Јазылмыш дәрсимизә.

Јенә бабам гызарды
Чатылды чал гашлары.
Тә'сириндән сүзүлдү,
Сагталына јашлары.

Бәдәни әсә-әсә
Гуҹаглады башымы.
Габарлы әлләријлә
Силди исти јашымы:

—Јазыг балачығазлар,
Вәтәнин көрпәләри,
Сизләри һәдәләјир
Виҹдан тәһлүкәләри...

Вәтәнпәрвәрлик һисси
Мүгәддәс бир дујғудур,
Вәтәнини горумаг
Һәр икидин борҹудур.

Вәтәндир бизә үрәк,
Вәтәндир бизә ана,
Илијимиз, ганымыз
Бил ки, бағлыдыр она.

Өз ширин чанымыздан,
Бизә әзиздир вәтән,
Гој даима хар олсун
Вәтәнини севмәјән.

Доғрудур, гәлбимизтәк
Доғмадыр бизә Гафгаз.
Бу ваһид үрәјинсә
Бир дамарыдыр Араз.

Доғрудур, тарих боју
Беләә олмамышыг биз.
Бу чүр бөлүнмәмишди
Ики јерә өлкәмиз.

Анчаг инанмаг олмаз
Бә'зи ујдурмалара,
Чох бәзәкли сөзләрә,
Чох пуч гурамалара.

Доғрудур ки, мүштәрәк
Шанлы кечмишимиз вар,
Бөјүк Азәр јурдумуз
Одлардандыр јадикар...

Лејк, бу, дүз дејил ки,
Демә, Гафгаз елләри,
Әсарәт алтындадыр,
Зәнчирдәдир әлләри.

Бир заман беләјдисә,
Инди дәјишмиш дөвран.
Әсарәт көчүн чатмыш
Бөјүк Гафгазијадан.

Бир заман әсир идик
Һәми онлар, һәми биз.
Зүлм одуна јанырды
Кечмиш нәсилләримиз.

Сонра да парчаланды
Вәтәнимиз арадан.
Бир голчомаг зорлады
Башга голу зорбадан.

О күн Гафгаз гуртарды
Гачар әсарәтиндән,
О гулдур залымларын
Зүлмүндән, зилләтиндән.

Вәлеjкән мә'руз галды
Башга бир әсарәтә.
Тазадан мәһкум олду
Јени бир фәлакәтә.

Чар мүтләгиjjәти
Сүнкү тахды Араза.
Истисмар гары јағды,
Бизим доғма Гафгаза.

Бу икигат әсарәт
Лакин тез чатды баша.
Әмәлдә сәбәб олду,
Әбәди гуртулуша.

Бир гуртулуша ки, о
Һәјат верди елләрә.
Бирдәфәлик сон гојду
О гаранлыг илләрә.

Бөјүк рус милләтинин
Сәбри башдан ашанда,
Пролетар күтләләри
Дәниз кими дашанда.

Бөјүк Петроградда
Ал бајраглар әсәндә,
Габар әлләр тезарын
Нәфәсини кәсәндә.

Бизим Гафгазија да
Дуруб ајаға галхды.
Гудуз ишғалчылары
Кин аловуна јахды.

Рус зәһмәткешләријлә
Дост дејә, јолдаш дејә!
Ганлы вурушмаларда
Чан дејә, гардаш дејә!

Əлбир олуб дөјүшдү
Јыхды зүлмүн бинасын.
Галибијјәтлә гурду
Сосиализмин дүнјасын.

Бөјүк пролетариатын
Јүксәлтди ал бајрағын.
Əсарәтдән гуртарды
Доғма Вәтән торпағын.

Дағытды ханын, бәјин
Гара һакимијјәтин.
Ифтихарла јаратды
Совет чүмһуријјәтин.

Галибијјәт газанды
Ленинин пак әмәли.
Јени бир дөвран гурду
Инсанларын мәрд әли.

Дарыхма инди, оғул,
Əсир дејилдир Гафгаз!
Бу дедијим сөзләри
Динләјиб көнлүвә јаз.

Һәр ким ки, әмәјинә
Маликдир бу дүнјада,
Она мәһкум вә әсир
Демәк олмаз әбәда!

Инди Гафгаз елләри
Маликдир варлығына.
Һамы хошбәхт јашајыр
Партија сағлығына.

Бәлкә дә оғул, инди
Əсир бизләрик, бизләр.
Бу гулдур һөкумәтдән
Башымыз чәкмир нәләр.

Инди әсир бизик ки,
Көрмәјирик бир хош күн.
Бағымыз, әкинимиз,
Талана кедир бүтүн.

Дүнјада бундан ағыр
Милли әсарәт нә вар?
Өз дилимиздә бизи,
Данышмаға гојмурлар.

Бир һөкумәт ки, мәни
Әзишдирир һәр јанда.
Дилими кәсир о өз
Дилимдә данышанда.

Мәкәр ишғалчы дејил,
Ја дејилми гәсбкар?
Дүнјада бундан ағыр
Милли әсарәт нә вар?

Көр ки, әсир бизләрик,
Әсир дејилдир Гафгаз.
Сосиализм өлкәсиндә
Бил ки, әсарәт олмаз!

Гафгазда чохдандыр ки,
Әсарәт кедиб бада.
Сәадәт күлү ачыб
Һәр дашда, һәр гајада.

Гапылардан говулуб
Вахтсыз өлүм, фәлакәт,
Луғәтләрдән позулуб
Ачлыг, зилләт, сәфаләт.

Зүлмкар ханын, бәјин
Кәсилиб ганлы әли.
Һәгигәтә чеврилиб
Күтләләрин әмәли.

Шаһларын гызыл тачы,
Музејләрә атылыб.
Адамчыл гузғунларын
Ганадлары чатылыб.

Башдан атыб инсанлыг
Чәһаләт тәһлүкәсин.
Јујуб өз этәјиндән
Рәзаләт ләкәсини.

Әсрләр зүлмәтиндән
Ајдынлыға чыхыб ел.
Азад һәјат, азад дил,
Азад нәғмә, азад тел.

Ишсизликдән, ачлыгдан
Галмамышдыр бир әсәр.
Сәадәт гучағында
Һамы олуб бәхтәвәр.

Кетмиш дағларын гары
Зимистан дөнмүш јаза.
Гызыл күнәш нур сачыр,
Бизим әзиз Гафгаза.

Чәмәнләри ојнадыр
Бүлбүлләрин нәғмәси.
Дағa-даша сәс салыр,
Чобанларын неј сәси.

Мин зәфәрлә гурулур,
Сосиализмин чәннәти.
Тәбиәти дәјишир
Инсанларын гүдрәти.

Инсанын чомәрд әли
Дәрјалардан бач алыр.
Јарыр мави көјләри,
Улдузлара јол салыр.

Гаггылдашыр, ојнашыр,
Көзәл кәһлик гајада.
Күндә тојдур, бајрамдыр,
Һәр елдә, һәр обада.

Чалыныр сәдәфли саз,
Чырпыныр азад үрәк.
Дејир бир дә бу дијар
Јаман күн көрмәјәчәк.

Чошур шаирин гәлби,
Севинчи ашыр, дашыр.
Ел дејә, Вәтән дејә,
Минбир нәғмәләр гошур.

—Јурдумуз чичәкләнир.
Бәзәнир башдан-баша.
Әмәјимиз руһ верир
Һәр гаја, һәр даша.

Көчүнү чатыб кедиб,
Өлкәмиздән гара гыш.
Елләримиз әбәди
Сәадәтә уғрамыш.

Бизимдир азад һәјат,
Бизимдир бу шән дөвран.
Гој вар олсун, јашасын,
Бу дөвраны јарадан...»

Бабам һеј данышырды,
Пөртүрдү јанаглары.
Һәјәчандан әсирди,
О рәнксиз додаглары.

Дедикчә дирчәлирди
Јорғун көзләри мүдам.
Мәни бәрк титрәдирди
Симасындакы инам.

Инам бәшәријјәтин
О мүгәддәс јолуна.
Инам дедикләринин
Мүсәлләм олдуғуна.

Инам сосиализмә!
Инам о һәгигәтә!
Инам онун елләрә,
Вердији сәадәтә!

Ичимдә ојанырды
Курултулу бир туфан.
Азғынлыглара гаршы
Руһум едирди үсјан.

Үсјан чығалбазларын
Кәләкбазлыгларына!
Вичдан оғруларынын
Сәһнәсазлыгларына!

Ајдын бир һәгигәтә
Баш әјирди инамым.
Ачырды көзләрини,
Ујдурулмуш вичданым.

Өпүрдү һаггын узун
Гәлбимин додаглары.
Өпүрдү онда олан
Дәрин доғмалыглары.

Силинирди гәлбимдән
Чәһилијјәтин пасы.
Мәнә үз көстәрирди,
Вагеијјәт дүнјасы.

Хәјалымын тәрланы
Бәзәјирди шәһпәрин.
Гонурду синәсинә
Алмаз донлу көјләрин.

Јенә дә учалырды,
Көјүн лајбалајына
Ордан нәзәр салырды,
Аразын о тајына.

Аразын о тајына...
О әмәк дүнјасына!
Сосиализм очағына,
Сәадәт јувасына!

Бакыја, Ләнкәрана,
Тифлисә, Ирәвана,
Шәкијә, Нахчывана,
Шамахыја, Ширвана!

Өтүрдү колхозлардан
Памбыг тарлаларындан.
Хәзәр саһилләриндән,
Тахыл тајаларындан.

Саламлајыб өпүрдү
Өз гардаш елләрини.
Мәһәббәтлә сыхырды,
Чалышган әлләрини.

Көрүрдү о шән дијар
Бәзәнмиш башдан-баша.
Сәадәт гушу гонмуш
Һәр гаја, һәр даша.

Алырды чобанларын
Нәғмәли неј сәсини.
Азад азәр гызынын
Азадлыг нәғмәсини.

Мајыл-мајыл бахырды
Ушаг бағчаларына.
Сәадәтлә бој атан
Совет балаларына.

Гачыб гучаглајырды
Комсомолчу Ајдыны.
Өз доғма гардашыны
Болшевизм өвладыны.

Ачырды гаршысына
Өмрүнүн дәфтәрини.
Бир-бир нишан верирди,
Өз гара күнләрини:

—Мәнә гулаг ас, Ајдын,
Ешит гара күнүмдән.
Јохса билмәјирсәнми,
Сәнин гардашынам мән?!

Дамарымызда бизим
Ваһид бир ган ахмајыр!
Гардаш дејә көзүмүз
Бир-биринә бахмајыр!

Сәадәтли бир һәјат
Сәнин чәкир назуву.
Гара гыш гапсамајыр
Баһаруву, јазуву.

Лакин мәним мәскәним
Гаранлыг дахмалардыр.
Өмрүмүн һәр анында
Минбир ачлыг вардыр.

Сөјлә, мән бу һәјатдан
Нејчүн мәһрум олмушам!

Ачмамыш, өз гынымда
Саралмышам, солмушам!

Гулаг ас, көр, нә чәкир
Мәним бәлалы башым.
Бахсан әкәр, јол салыб
Јанағымда көз јашым.

Гара бир јалавачлыг
Чулғамыш бизим ели,
Атама мәзар олмуш
Мазандаран* тунели.

Ағармышдыр сачлары
Анамын, кәнч јашында.
Әримиш, кабаб олмуш
Тәндирләрин башында.

Дығламыш, вәрәм тутмуш
Кичик бачым Јасәмән.
Фәрш карханаларында
Шеһ јердә ишләмәкдән.

Инди бизим өлкәдә
Зүлм тутуб һәр јаны.
Јурдумуз олуб бүтүн
Дириләр гәбристаны.

Халгымы гудуз јағы
Дағыдыр, кәсир, басыр.
Һәр һәгг сөз данышаны
Өлдүрүр, дардан асыр.

Ағыр бир әсарәтә
Мәһкум олмуш елимиз.
Јүз јердән гыфылланмыш
Ағзымызда дилимиз.

Көрәсән сону вармы
Бу ағыр нискилләрин?
Баһары-јазы јохму
Бу боранлы илләрин?

Көрәсән бу ајрылыг
Чатачагдырмы баша?
Ики гардаш бир даһа
Јашајачагмы гоша?...

ҺӘСАРИ

Мир Һидајәт Һәсари Мир Һәбиб оғлу 1929-чу ил октјабр ајынын 20-дә Чәнуби Азәрбајчанын Чулфа шәһәриндә јохсул бир аиләдә анадан олмушдур. Илк тәһсилини дә бу шәһәрдә алмаға башламышдыр. Лакин игтисади вәзијјәтин ағырлығы үзүндән 1937-чи илдә Һәсариләр аиләси һәмин јердән көчәрәк ата-баба јурдлары олан Әләмдара кетмиш, орада да узун мүддәт гала билмәмиш, Әләмдарла Хој арасындакы Кеканкәһриз гәсәбәсинә көчмүшдүр.

Аиләјә көмәк мәгсәдилә Мир Һидајәт һәлә кичик јашларындан ағыр ишләрдә чалышмаға мәчбур олмушдур.

1941-чи илдә Икинчи дүнја мүһарибәсинин башланмасы илә әлагәдар олараг, Һәсариләр аиләсинин игтисади вәзијјәти даһа да ағырлашмыш, онлар Хој шәһәринә көчмүшләр. Ики ајдан сонра Мир Һидајәтин атасы хәстәләнмиш, һәкимсизлик, дава-дәрмансызлыг нәтичәсиндә вәфат етмишдир. 14 јашлы Мир Һидајәт анасы илә әл-әлә верәрәк, үч кичик гардашыны вә бир бачысыны сахламалы олмушдур.

1948-чи илдә Мир Һидајәт Иранын бөјүк шәһәрләриндән биринә (кәрәк ки, Теһрана) көчүр, тез бир вахт әрзиндә ишләмәклә јанашы, тәһсилини дә давам етдирир. 3 ил әрзиндә тәбиијјат саһәсиндә, сонра ријазијјат елми үзрә ихтисаслашыр. Нәһајәт, М. Һ. Һәсари Лондонда јол вә тикинти мүтәхәссиси дипломуну алыр.

М. Һ. Һәсари 1945-чи илдән ше'р јазмаға башламышдыр. Азәрбајчан дилиндә һәм дә мүтәрәгги руһлу ше'рләр јаздығы үчүн о, даим тә'гиб олунмуш, дәфәләрлә «шүбһәли адам» кими мәс'улијјәтә чәлб едилмишдир. Лакин шаир руһдан дүшмәдән «Һидајәт» тәхәллүсү илә өзүнүн бәдии јарадычылығыны давам етдирмишдир.

Һидајәт һәр шејдән әввәл, вәтәнпәрвәр вә мүбариз руһлу шаирдир. Ше'рләриндә хәлгилик, ашыг лирикасы үстүнлүк тәшкил едир. Бурада шаирин јарадычылығынын илк дөврүндә јаздығы ше'р нүмунәләри илә таныш олуруг.

АНА ЈУРДУМ, АЗӘРБАЈЧАН

Еј ана торпағым, еј Азәрбајчан,
Гој артсын күнбәкүн шөвкәтин сәнин,
Асланлар бечәрән, икидләр доған,
Јајылсын аләмә шөһрәтин сәнин.

Азадлыг нәғмәси сәндән учалды,
Милләтләр сәсиндән илһамлар алды,
Һејбәтин шаһлары торпаға салды,
Тарихә нәгш олду гүдрәтин сәнин.

Зүлмә гаршы чыхды гәһрәманларын,
Чаваншир, Короғлу тәк оғланларын,
Сәттархан, Бағырхан, Һејдәрханларын,
Зүлмә баш әјмәјиб милләтин сәнин.

Бабәкин јарлары Гырмызыпушлар,
Һәчәри, Нәбини елләр алгышлар,
Чох кечәр пајызлар, чох кечәр гышлар,
Дилләрдә нәгл олар сөһбәтин сәнин.

Сәһәнд, Саваланын башы учалсын,
Дүнја јашадыгча галсын, гочалсын,
Елләрин һәр јердә зәрбәләр чалсын,
Учалсын аләмдә дөвләтин сәнин.

Үрму дәрјасынын сују дәрмандыр,
Хәзәрин саһили инсана чандыр.
Муғанын дүзләри алү әлвандыр,
Гызылдан артыгдыр түрбәтин сәнин.

Сәни севмәјәнләр хар олсун кәрәк,
Јарамаз дүшмәнин зар олсун кәрәк,
Тарихин, әдәбин вар олсун кәрәк;
Бу сөзә заминдир һүммәтин сәнин.

Еј одлар торпағы, еј ана Вәтән,
«Һәр јерин күл олсун, һәр јерин чәмән».
Һидајәт, вәтәнин азад истәсән,
Артар халг ичиндә һөрмәтин сәнин.

КИЛӘК КӨЗӘЛИ

Сары телли Киләк гызы,
Бурда бир көзала көрдүм,
Јанаглары ал гырмызы,
Үз-көзү пијалә көрдүм.

Ағ бәдән дағлар гарыјды,
Шух мәмә бағлар нарыјды,
Көрәсән кимин јарыјды,
Ај үзүндә һалә көрдүм.

Билмәм нә чүр дүшдүм ода,
Ашкар көрдүм, ја јухуда?
Әјләним галым Шаһыда,
Орда бир тәр лалә көрдүм.

Бу чејран кимин чејраны,
Ким олар бунун һејраны?
Һидајәтин ширин чаны,
Дүшүб мин мәлалә көрдүм.

НАРДЫР, НӘДИР?

О гојнунда, марал көзлүм,
Дикчәләнмиш нардыр, нәдир?
Јохса чаван бир будагда
Тазә кәлмиш бардыр, нәдир?

Арасы сафдыр, мәрмәрдир,
Јол азмышлара рәһбәрдир,
Рәнки бәјаз вә әһмәрдир,
О ағлыгда гардыр, нәдир?

Марал, чох өзүнү өјмә,
Гәрра олуб халгы сөјмә,
Өзү јумру, башы дүјмә,
Синән үстә шардыр, нәдир?

Үстүнә чәкмисән пәрдә,
Чанымы салмысан дәрдә.
Һидајәт, нә вар бу јердә,
Дүнја мәкәр дардыр, нәдир?

СЕВИРӘМ СӘНИ

Ән көзәл бир чүмлә дүнјада нәдир?
Севкијә меһрини едәсән изһар.
Севкинин зәбаны биканәдирсә,
Өз дилиндә десән, тез әсәр гојар.

Инкилисли ола «аj лавиjуо» денән,
Әкәр алманлыдырса «их либедих»,
Фарс дилиндә «дуст дарәм» дејәрләр,
Ерманиләр дејәр «сирумем кез».

Вәтән көзәлләри дүнјада тәкдир,
Һидајәт севирсә онлары севсин.
Бах бу кәлмәләрә, көр нә гәшәнкдир,
«Севирәм сәнин тәк чанлары» десин.

ЧОХДУР ЗИЈАНЫМ

Еј руһи-рәваным,
Еј чисмидә чаным.
Еј вирди-зәбаным,
Еј табү-таваным,
Еј әбру кәманым.
Бирчә нә олар лүтф ејләјиб сорушсан һалым?

Еј аһу, маралым,
Еј маһ чәмалым,
Еј һур мисалым,
Бәсдир да, а залым,
Артырма мәлалым.
Јанды әчәб һичран одуна бу дили-зарым.

Бу ешги-нәһаным,
Јандырды зәбаным,
Атәшдәди чаным,
Ахмагдадыр ганым,
Галмыб да иманым,.
Бу севдада, чананым, әчәб чохдур зијаным.

Еј гөнчә дәһаным,
Еј шух бәјаным,
Јох әлдә куманым,

Гејрәз ки, бу чаным,
Еј сәрви-хурамым,
Гурбан буну да рујуна етмәкди хијалым.

Еј дилдә мурадым,
Дилләрдәдир адым.
Бағлыјды ганадым,
Сәнсән уситадым,
Вар әлдә шаһадым.
Бу гана дөнән, парчаланан гәмли наһадым.

Дүшдүкчә күзарым,
Кујуна никарым,
Галмазды гәрарым,
Бағланды дәһаным,
Һәр аһү фәганым,
Әршә дајаныб, әлиндән еј сәрви-рәваным.

Еј бади-сәбаһым,
Бостанда кијаһым,
Ахыр нә күнаһым?
Гој сәрд ола аһым,
Еј чешми сијаһым,
Рәһмин кәлә бу Һидајәтин һалына`маһым.

МИРЗӘҺҮСЕЈН ГӘРИМИ

Мирзә Һүсејн Гәрими 1931-чи илдә Марағада анадан олмушдур. 1936-чы илдә бабасынын јанында тәһсил алыб, 1957-чи илдә күзәраны јахшы кечмәдији үчүн тәһсилини давам етдирмәклә јанашы, тичарәтлә дә мәшғул олмушдур.

1958-чи илдә шаирин «Рәнкарәнк» вә ја «Күллијјате-әдәбијјате-Гәрим» китабы Тәбризин Сә'ди китабханасы тәрәфиндән чап олунмуш вә охучуларын, хүсусилә азәрбајчанлыларын бөјүк рәғбәтини газанмышдыр.

ШАИР ОҒЛУМ

Бизим оғлан да дејир мән дә һүнәр саһибијәм,
Шаирәм, сөз јазырам, јахшы әсәр саһибијәм.
Меһрә кетди өзүнә шәһридә бир чул тохуду
Дејәсән һеч бу јазыг аһмага бир иш јохуду.
Јапышыбдыр јерә гопмур елә бил мал...
Даш дүшәјди башыма мән дә песәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Көрүрәм чох кечә һеј јорған ичиндә чалышыр,
Дөнүрәм сағ-сола каһи өз-өзүјлә данышыр.
Чин вурур кәлләмә, нејлим, баба, гәлбим алышыр,
Халг оғлан бөјүдүр, мән дә бәғәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Каһ көрүрсән јухудан хортдады диванә кими,
Тез јүјүрди чырағын үстүнә пәрванә кими.
Бәрәкаллаһ долудур кәнчилә виранә кими,
Нә гәмим, бәхтәвәрәм, лә'лү күһәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Каһ көрүрсән отуруб әлдә гәләм фикрә чумуб,
Сәслисән, диндирисән динмири, ағзын да јумуб,
Дејәсән кефлиди биһисс дүшүб јердә тумуб,

Чин вуруб гәшш еjләjиб дәрдү кәдәр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Нә гәдәр евсиз иди, күндә иши кәрдиш иди,
Доланыб һәр jаны сөз тапмаг өзү бир иш иди,
Һеч демәзди атам ах, бир дәнә jохсул кишиди.
Бир әлиндән jапышым, бәсди педәр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Дедим евләнсә бир аз-маз дүшүнәр өз-өзүнә,
Дамад етдим ки, чөрәк нәмнәси дүшсүн көзүнә,
Нечә илди кәлин һәсрәтди онун пис үзүнә,
Боjну сынмыш деjири мән дә .... саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Деjирәм шаир олубсан, бары дүз сөз jаз, утан,
Деjир ах онда мәни чамеә һовлар атачан.
Дүз данышмаглығы ичаб еләмир вәз'и заман,
Көрүрәм милләти ах, мән дә нәзәр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Гәбринә тапдыjым ахыр шүәраи-сәләфин,
Ше'р илә ағлыны аздырдыла бу нахәләфин.
Боjу чатмыр көрә диварын о бирси тәрәфин,
Һәлә пис-пис деjири гуш-у бәсәр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Деjирәм, еj кәдә ше'рү-гәзәл әjјамы деjил,
Имди хош данс еләмәк, зурна-гавал вахтыды бил,
Шаги ганмаз ки, нәдир сагәрү меj, бүлбүлү күл,
Арпадан сөjлә, демә гәнду шәкәр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм,

Jазыг арвад да доjуб чанына, истир бошана,
Деjир ах, мәндә күнаһ jох, кедирәм чүн һаjана,
Сәс кәлир, аj гыз адам тапмадын ах, кетдин она?
Сән дә, аjа, деjирсән арвадам, әр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Халгын оғлу кедир, аләмдә олур мүситидан,
Jахшы ханәндә мәчалисдә көзәл сәдрмәкан.
Көр бу бичарә jазыг һарда кәлиб ачды дүкан,
Еһтиjачым дәхи вар төвлиjә, хәр саһибиjәм,
Бизим оғлан да деjир, мән дә һүнәр саһибиjәм.

Аj чаным, чамеә һеч бир зады ганмыр мәнә нә,
Бири гырх илдир јатыб инди ојанмыр, мәнә нә,
Бири мәччани сатыр чинсин утанмыр, мәнә нә,
Мән мәкәр базрә сәм, нәф'ү зәрәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Тәб'и ше'рин буна дүнјада бу олду сәмәри,
Өзүнә шәһрдә дүшмән гајры мин нәфәри,
Зүлфүгар истири ислаһ едә ноји-бәшәри,
Һејдәр истири ки, десин тиғ-и до сәр* саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Көзү һәрчәнд көтүрмүр көрә бу сәһнәләри,
Әрәби атларын ағзында олан дәһнәләри,
Мәст олуб ағлы мүчәррәм таныјан шаһнәләри,
Дејири динмәсәм ах, мән нә сәмәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Бир дә әзбәс бу нәбати јағы чох даир олуб,
Оды ки, халг кәлиб зөвгә, һамы шаир олуб,
Бунун ечазыды һәр јапма сатан тачир олуб,
Һәр... дејир мән дә хәбәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Еј тәмәддүн, иши көрдүн нечә салдын чәтинә,
Бу нәбати јағы гатдын фүгәранын этинә,
. . . . .аләмдә әчәб ағзымызын ләззәтинә,
Ким дејир мән кишијәм, бир дә кәсәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Гадан аллам, сары јағ, бирчә дүшәјдин әлимә,
Дарашајдым кенә бир гүввә кәләјди белимә,
Әлими јағлы чәкәјдим буғума, сәггәлимә.
Арвада онда дејәрдим нә кәмәр саһибијәм,
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

Дејирәм јазма, Кәрими, нәди бу ше'рү гәзәл,
Дејири мән јазарам һагг сөзү сән етмә әмәл,
Мәнә төфиг эта ејләсә хәллаги әзәл,
Јазарам һагг сөзү, та нури-бәсәр саһибијәм.
Бизим оғлан да дејир, мән дә һүнәр саһибијәм.

ДИЛБӘР

Көтүр нигабы үзүндән, көрүм чамалыны, дилбәр.
Зичачи-дилдә көрүм экси хәтти-халыны, дилбәр.
Сорушдун адымы кечдин, тәкәллүм олмады мәндә,
Чаваба һазырам имди, ејлә суалыны, дилбәр.
Үзүндән олмамышам сир, еј күл үзлү никарым,
Тәрәһһүм ет, мәни-зарә чевирмә далыны, дилбәр.
Нә вахтыдан јанырам атәши-фәрагына, чана,
Үмид вар ки, тапам чешмеји-вүсалыны, дилбәр.
Мәним шәһадәтимилә бу говум ејләмир ифтар,
Вер әбри-зүлф арасындан нишан һилалыны, дилбәр.
Аманды, сән данышанда кәләр гәранәјә тәб'им,
Дилин фәдасы, даныш бир көрүм мәгалыны, дилбәр.
Јадында вар: кечә мәстү хумар гојнума кирдин,
Галыб о гәдри? Көрәјдим сәнин о һалыны, дилбәр.
Тәравәтин ола даим чәмәндә гырмызы күл тәк,
Худа Кәримијә көрсәтмәсин мәлалыны, дилбәр.

ЈАЛВАРМА

Чаһанда бусәдән өтрү никара јалварма,
Хәзан мәшәггәтини чәк, баһара јалварма.
Дүшәндә јадына ағ синәләрдә шух мәмәләр,
Базарда һәсрәт илә бах энара, јалварма.
Белиндән ач шалыны, бојнуна дола кечәләр,
Шәбиһ елә ону кисуји-јарә јалварма.
Мүјәссәр олмаса мәһбуби-чардәһ салә,
Бир әлли синнидәсин ал, кәнара јалварма.
О да тапылмаса, халгын гој, алтына сәфәрин,
Гәбул елә, дадашым, нары, ара јалварма.
Ачанда мусигини халы, сән дә ағзыны ач,
Вәлејк башыны салла, нагара јалварма.
Сәни апарсалар кәр паји-дарә шөвгијлә кет,
Рәфиги-накәсү, напајдара јалварма.
Ачындан өлсән оғул, дәрдини демә биринә,
Тәһәммүл ејлә, дајан, һәр фишарә јалварма.
Сајалла пул кечәләр, сән дә јат дам үстүндә,
Көјүн ситарәләрин гыл шүмарә, јалварма.
Төкүлсә үстүнә итләр чағырма бир нәфәри,
Гој ејләсинлә сәни парә-парә, јалварма.
Кабаб истәсә көнлүн дил ачма шорбачыја,
Кәнаридән чамыша ет нәзарә, јалварма.

Су вачиб олса сәнә, олмаса һәмама јолун,
Пәнаһ апаркилә, бир чуjибарә, јалварма.
Зәманә имдијәтәк етмәјиб вәфа биринә,
Тәмәллүг ејләмә, бу набекарә јалварма.
Көрәндә дузлы ханымлар кәзир хијабанда,
Көзүнү јум, үзүнү тут кәнарә, јалварма.
Башында олмаса бөркүн узаткилән башыны
Ки имди мод беләди, јохду чарә, јалварма.
Фәләк нә гәдр сәни инчидир, гој инчитсин,
Шикајәтә дил ачыб, рузикарә јалварма.
Фәгәт Кәримијә јалвар ки, гојмасын һәчвә,
Она да рәмз илә де, ашикарә јалварма.

ШАИРИН ГӘЛБИ

Шаирин гәлби бир бијабандыр,
Онда чох мәнзәрә нүмајандыр.
Каһ бир шурәзар сәһрадыр,
Каһ бир басәфа күлүстандыр.
Каһ олар гөнчәкүл кими хәндан,
Каһ бүлбүл кими нәвахандыр.
Каһ олар зүлфи-јаридә шанә,
Каһ амачи-тирә мүжкандыр.
Каһ пәрванәвар шәм'ә јанар,
Каһ өзү шам тәк фүрузандыр.
Каһ чанан әлиндә бир сағәр,
Каһ мананди-бәһри-үммандыр.
Каһ аинә тәк мүсәффадыр,
Каһ тарик, һәмчү гәтрандыр.
Каһ олар бир рүбати-виранә
Онда мин-мин хәзинә пүнһандыр.
Каһ мәнзил, каһи-мәлаики-гүдс,
Каһ мә'ваи гөми-шејтандыр.
Каһ агилди, каһ диванә,
Каһ абадү, каһ вирандир.
Каһ олар бәһри-фикридә гәввас,
Каһ дәрјада дүрри-гәлтандыр.
Каһ Мәчнун кими пәришанһал,
Каһ Лејли кими хурамандыр.
Фикри-чанан илә кәһи мә'нус,
Каһ хандану, каһ кирјандыр.
Шаирин гәсди гүрби-вәддәтдир.
Мејјү мә'шугә әлдә үнвандыр.

Шаирин тәб'и чешмеји-һејван,
Каһ гәтрати-аби-нисандыр.
Каһ олар куһи-Турида Муса
Мәһви-әнвари-гүдси јәздандыр*.
Зүлфү әбрујү халү хәтти-никар,
Шүараның әлиндә мизандыр.
Ше'р кәнчи-тәладән әфзалды,
Әһли-мәнајә-руһү рејһандыр.
Ләззәтү тә'ми ше'ри ганмыјаның,
Јох адамлыгда һәгги, һејвандыр.
—Талији-әнбијады чүн, шүәра
Ше'р илһами-һәјји-сүбһандыр.
Пул алыб хәлги һәчв едән шаир,
Сәки бәдхуву тиздәндандыр*.
Солмајыб «Күлситаны» Сә'динин
«Буситаны» һәмишә шадандыр.
Әсчәди, Унсири, Вәгааны
Сөзләри рузү шәб мәһафилдә,
Кәрчи торпаг ичиндә пүнһандыр.
Шәм' тәк зијнәти-шәбистандыр.
Руһи-Фирдовсијү Низаминин,
—Гарги-дәрјаји-фејзи-Рәһмандыр.
Мүрғи-руһиДәхил Гумри тәк,
Бәзми-Солтанидә нәвахандыр,
Закирин күлшәни—баһарында,
Һәмчу булбул Кәрими хошхандыр.
Хидмәти халга мөһзәтән иллаһ,
Сөзләри һәмчү лә'лү мәрчандыр.
Јаздығы шивәји-мәгалатын,
Белә фикр етмә һәчву һәзјандыр.

ДИЛЛИ ПИЛО

Нә олар су сәпәсән бу дили сузәнә, пило,
Едәсән, бирчә тәвәччә мәни-наланә, пило,
Сәнин үстүндә, әзизим, нечә ганлар төкүлүр,
Нечә башлар сыныр, ахыр, нә гарынлар сөкүлүр.
Сәндән өтрү кедә, дүнјада пичаглар чәкүлүр,
Бојадын аләми Рүстәм кими ал гана, пило,
Вердин, инсаф ејлә, аләмләри туфанә, пило,
Нә олар бир кечә лүтф ејлијәсән мәнзилимә,
Верәсән дәстеји-кәфкири мәним сағ әлимә,
Иштаһа илә јејим, јағ сүзүлә сагталыма,

Мәст олам, төвсәни тәб'им кәлә чөвлана, пило,
Шишә гарным јекәлиб бәнзијә әнбанә, пило.
Зә'фәран илә салырсан үзүнә хош рүбәнд,
Чешми-бүлбүл лобијадан дүзүрсән кәрдәнбәнд.
Учалырсан вәсәти-сүфрәдә, чун куһи-Сәһәнд,
Верирсән гүллеи-сәрдә тојуға, ланә, пило,
Каһ хурушдан гојурсан әфсәри-шаһанә пило.
Өзүнү бу тазә гызлар кими мин чүр бәзисән,
Һарда вар бир лоти ламәзһәб, онунла кәзисән.
Дөрәнә бал, кәрә, гајмағы, пәнири дүзүсән,
Каһ мүһасиб олусан шәрбәти-әлванә, пило,
Ким көрүб сән кими бир дилбәри-фәттанә пило.
Сәндәдир тачиру әјјану кәданын нәзәри,
Сәнә ејләр һамы дүнјада фәда симүзәри,
Сән олан мәчлисә дүшмәз фүгәранын күзәри,
Кедәсән һәр кечәни мәчлиси-ә'јана, пило,
Кәлмисән һеч нәјә бу күлбеи-еһзанә, пило.
Күндә тәшриф апарырсан рүәса мәчлисинә,
Вүкәла мәһзәринә, һәм вүзара мәчлисинә.
Нә олар бир кечә кәлсән шуәра мәчлисинә,
Шөвгилә сәбт еләјим мәдһини диванә, пило,
Јазам өвсафыны, бәхш ејләјәм Иранә, пило,
Һарда бир јахшы гонаглыг вар әзәл сән кедәсән,
Шәһрдә һәр нечә дәва ола ислаһ едәсән,
Јахшы бир милләтә ағсаггал олубсан, кәдә, сән,
Сәни веррәм гәсәм инчиллә гур'анә пило,
Мәни јандырма дәхи әтәши-һичранә, пило,
Халг гурбан едири зеһдилә тәгвани сәнә,
Чохлары фәдијә верир динилә иманы сәнә.
Ачын иманы ки, олмаз верә мәччани сәнә,
Бир куманым кәлири бу әримиш чанә, пило,
Кәл едим сидгилә гурбан сәнә мәрданә, пило,
Заһирин ағды әкәр, батинин амма гәрәди,
Кәфкири вурчаг, үчүн сәбзү говурма, тәрәди,
Алчады, әтди, тојуғду, чүчәди, көк фәрәди,
Каһ мәскән верисән кәбки-хурамана, пило,
Каһи һәмсәр олурсан бәррејн-бүрјанә, пило.
Адам ол кәсди мәкәр јүз дили, јүз рәнки ола,
Шүрбијә шүрби ола, бәнки илә бәнки ола,
Дининин, дөвләтинин, милләтинин нәнки ола.
Сохула һәр евә көрсә дүзүлүб ханә, пило.
Бахмыја евди, ја мәсчидди, ја мејханә, пило.

Инди бу әсирдә гурд илә гојун јолдаш олуб,
Тутуб афаги мәаси ишимиз чох јаш олуб.
Вагеән, күлмәли ишдир һачылар әјјаш олуб,
Олуб өз һифзи-шүунатына биканә, пило.
Һәтки-һөрмәт еләјиб Мәккәву Гур'ана, пило,
Үрәјим бир тикәдир, сәндән өтүр гәлбим әсир,
Ашигәм, ағ үзүнү көрмәјә көнлүм тәләсир.
Етмисән ешг кәмәндилә бу мәзлуму әсир,
Вермәрәм вәслини мин һурију гылманә пило,
О көзәл әтрини јүз дәстәји-рејһанә, пило.
Һаны сәндә о сәадәт, кәдә, еј мәһз эвам,
Оласан мө'минә гисмәт, јетәсән фејзә мүдам.
Кедәсән бир елә шәхсә ки, едә фе'ли-һәрам.
Дүзә конјак илә баһәм сәни бир ханә, пило,
Гоја бир јана шәрабы, сәни бир јанә, пило!
Сәни мө'мин јесә гүввәт тапыб әбдијјәт едәр,
Халигә таәт едәр, милләтә һәм хидмәт едәр.
Она чан олсан әкәр мәскәнини чәннәт едәр,
Јолдаш олма бу гәдәр кафирү надана, пило.
Чәкәр ахырда сәни әтәши-ниранә, пило,
Бу мүсаһиблигин, оғлум; һамыда вар әсәри,
Јолдашын һәр кәс ола сәндә бағышлар сәмәри.
Чохларын јыхды мүсаһиб евини мухтәсәри,
Олма бәд чинсә мүсаһиб дојасан чанә, пило,
Кедәр иззәт галасан хару зәлиланә, пило.
Јада һардан салачасган мәни, еј шуму дәни,
Нә рибахарам алам һәр кечә ағуша сәни.
Нә әлимдә елә иш вар ки, сојам һәр кәләни,
Кәтүрәм рүшвәт пулујнан сәни мејданә, пило,
Инчидәм, милләт әлимдән кәлә әфганә, пило.
Һәр көрән вахтыда баггал дүканында дүјүнү,
Үрәјим һүччәтүл-Ислам гапысы тәк дөјүнү,
Һәлл ејлә мүшкүлүмү, сән ачырсан һәр дүјүнү.
Анд верирәм сәни, башындакы галхана, пило,
Кәл јејим, бәлкә бу һәсрәт јетә пајана, пило.
Каса-бошгабы көрәндә салырам јадә сәни.
Кечәләр чох көрүрәм әләми-рөјада сәни.
Бир дојунча јемәдим һејф бу дүнјада сәни,
Рузу шәб дилдә адын ејләрәм әфсанә, пило,
Мәәни јада салачагсан, де көрүм, ја нә пило?
Һеј ушаглар дејири бајрам һачандур, ағачан?
Кенә билдирки кими јахшы дүји, јағ аласан?
Маманым риштә-пило тәбх едә бир јахшы газан,

Бир дә мәхсусиди бир вәгфеји-гурбанә, пило
Кәләр ел бајрамы бир дә бизим ејванә, пило,
Бир кечә кәл мәнә меһман һамы јаранын илә,
Ризәкүфтә, күкү һәм гијмә-фисинчанынилә,
Гардашын гара бадымчаны кәтир јанынилә,
Гыл әвәз мәнзилими рөвзеји-ризванә, пило,
Та вурум чәнкәлилән телләринә шанә, пило.
Нејләјим бәс, нә зәрим варды, нә бир зорлу голум,
Нә адым вар, нә модум сазди нә бир мүфтә пулум,
Бинәвалар јејә билмир сәни, гурбанын олум,
Сәни аллаһ јарадыбдыр бәј илән хана, пило,
Быгы бәј, гарны јоғунлар јејә салана, пило.
Вермир әл кәрчи мәнә һәр кечә бир јағлы кәтә,
Мән дә гане олурам һәфтәдә бир понза әтә,
Ону да вермири, гәссаб, салыри пис сифәтә,
Сатыры јағ-гараны саһиби-милјанә, пило,
Басыры сүр-сүмүјү бисәрү сәмана, пило.
Варды бир иддә, вәли, јағ-гараны мүфтә јејир,
Һәфтәлик бабәтинә шам-наһары күфтә јејир.
О һаман тајфадыр ки, сәни һәр һәфтә јејир,
Ону гәссаб көрәндә, чәкилир јана пило,
Сыхылыр сәрчә кими пәстуји-дүкканә пило.
Сәндә бу гүдрәту гүввәт нәди, еј руһи-рәван,
Һәр ким он күн јесә сәндән олу фир'они-зәман.
Фүгәранын ганын ичмәкдә олу шири-жәјан.
Баки јох, кетсә экәр дин еви талана, пило,
Верәчәк фәдјә отуз чаны бадымчана, пило.
Сәндә олсајды әзәлдән кәрамү меһрү вәфа,
Нијә бәс ач јашады, дадмады сәндән сүләһа?
Һәмнишинин сәнин әввәлдән олуб әһли-чәфа,
Хидмәтин шамил олуб фиргеји-үдвана, пило,
Нијә бел бағламадын Бузәрү Сәлмана,* пило.
Душәсән бир пара бәдчинс мүбашир әлинә,
Сала могуфә малыјнан сәни өз мәһфәлинә,
Еләә кәфкири вура кәлләнә бејнүн дәлинә,
Јејә сәндән, доја гарны, дөнә аслана пило,
Де көрүм вар нә сөзүн халиги-сүбһанә пило.
Еј Кәрими, сәнин әјниндә пило палтары јох,
Сәни һеч мәчлисә гојмазла, тәлаш ејләмә чох,
Шүкр елә, нану пәнир ејлири ач гарныны тох,
Чох јесән горхурам етсин сәни диванә пило,
Сәни ахыр салачаг куһү бијабана пило.

ПИЛО ДАНЫШЫР

Ешидиб бу сөзү бир титрәтди, тәрпәнди пило,
Бахды бир гејзлә, кәлди дилә, дилләнди пило.
Бу гәдәр етмә шәматәт мәни-налана, дадаш.
Чох узатма сөзү лә'нәт елә, шејтана, дадаш.
Сән ки, әввәл мәни-бичарәни тә'риф еләдин,
Шишди голтугларым, әзбәс мәни то'сиф еләдин,
Пис адам тәк нијә бәс ајәни тәсниф еләдин?
Сорадан кечди сөзүн һәрзәву һәзјана, дадаш,
Демәк олмаз сәнә бир ағилү фәрзанә, дадаш,
Мән, дадаш, аллаһын, әлбәттә, көзәл не'мәтијәм,
Ағзынын ләзәтијәм, һәм дизинин тагәтијәм,
Евин ағсаггалыјам, сүфрәләрин зинәтијәм,
Лајигәм азим олам мәһзәри-султана, дадаш,
Бинҹазә кедәрәм мәҹлиси-шаһана, дадаш.
Мәнә нә, бә'зи супа не'мәтә күфран едири,
Мәни конјакла бир сүфрәдә меһман едири,
Мүскратилә мәним рәнкими әлван едири,
Нејләјим мән нә дејим, бир белә һејванә, дадаш.
Мән ки, разы дејиләм кетмәјә бу ханә, дадаш,
Разыјам мән ала әтрафымы бир ҹәм'и-фәгир,
Аҹ гарынлар, нә көзәлдир, јејә мәндән, ола сир.
Нејләјим, чарә нәдир олмушам әрбаба әсир,
Мәни тај-тај јығыб әнбарә зәлиланә, дадаш,
Нә күнаһ илә салыбдыр мәни зиндана, дадаш.
Бир дә лазымды ки, еһсан елијән маһир ола,
Ҹәһд едә сүфрә башында, фүгәра һазыр ола.
Нәки меһманлары хан, бәј, рөәса, таҹир ола,
Доја гарны отуруб башлаја әфсанә, дадаш,
Бахыб ирад еләјә нәгшеи-ејванә, дадаш.
Јахшы дам-дашды, вәли һејф ки, әһлиндә дејил,
Бу имарәт буна, әлбәттә, бәразәндә дејил,
Јахшы вүс'әтлидир, әфсус, мәһәллиндә дејил.
Кәр мәһәллиндә олајды белә кашана, дадаш,
Хибрә јанында дәјәрди ики милјона, дадаш.
Бир дејән јохду доғурдан, бу утанмаз кишијә,
Дојду гарнын дәхи, ганмаз киши, дур, бас ешијә.
Аз машаллаһ декилән ат, гатыра, ит, пишијә,
Пиловун нәш'әси кәтди сәни туғјана, дадаш,
Нохтасыз ат кими дүшдүн белә мејдана, дадаш.
Варды бир иддә әҹамир һәр евә кетсә гонаг,
Көрәсән өз дедији олмаса салланды додаг,

Дөнәр өз јолдашына зүмзүмә башлар бу сајаг;
Нијә кәтдин мәни бу мәнзили-виранә, дадаш,
Шорба-дадсыз, әти аз, сүзмәдән ајрана, дадаш.
Тазә гызлар кими валлаһ дејиләм хасәтәраш,
Әјмијим баггала, сәггәллијә, руһанијә баш
Севим ол шәхси ки, етсин үзүнү күндә тәраш,
Тел гојуб о өзүнү охшада нисвана, дадаш,
Кирәм, атмыш јашы вар, бәнзијә оғлана, дадаш,
Гыз кәрәкдир кишинин бахмыја сәр-сурәтинә,
Позуна, натләтинә, саз модуна, зинәтинә,
Баха шәхсијјәтинә, һәм әлинин сән'әтинә.
Кишијә ајна, дараг ејбди, көр ја нә, дадаш,
Ханыјлан баһәм едә телләрини шанә, дадаш.
Дејисән заһирим ағ, батиним амма гәрәди,
Ағылән гарәни гатмаг өзү бир мәнзәрәди,
Көрүсән милләтин инди нәзәри заһирәди,
Инди дөрд зад едири әбләһи фәрзанә, дадаш,
Пулунан, парти, пило, патлети-шаһанә, дадаш.
Бири әлламеји-дәһр олса фәрасәтдә әкәр,
Зөһдү тәғвасыны тәсдиг едә јүз пејғәмбәр.
Пулсуз олса ону сајмазла бу күн чүзви бәшәр,
Пулдур һејваны салан сурәти-инсана, дадаш,
Сајмарам пулсузу мән, башлама әфсанә, дадаш.
Мәним ашигләрим аләмдә кәрәк зирәк ола,
Һансы мәчлисдә мәним әтрими алды, сохула,
Душә һәр тәб'ә кәрәк, һәр чүрә шәхсә гошула,
Өзүн азадә билиб мејл едә һәр јанә, дадаш,
Нәзәриндә бир ола мәсчиду мејханә, дадаш.
Истәсән сүфрәдә даим сән илә баһәм олам,
Шад едим көнлүнү һәр ләһзә сәнә һәмдәм олам.
Рузу шәб шәрти-вәфада сәниләм мөһкәм олам,
Кәрәк инсафу мүрүввәт кедә талана, дадаш,
Ола бу сидгү сәдагәт сәнә биканә, дадаш.
Инди инсан о адамдыр, һамы рәнкә бојана,
Кедә бичуну чарә кетсә чамаат һајана.
Мүнтәһа, һардаки пир олду, јорулду, дајана,
Сала фөврән өзүнү шәкли-мүсәлмана, дадаш,
Охшада сагаглыны Рүстәми-дастана, дадаш.
Еј Кәрими, дүшүб өмрүндә әчәб фүрсәт әлә,
Сәнәти-ше'ри кәтирдин белә бизәһмәт әлә,
Чох көзәл дөврәдир, дүшмәз белә әмнијјәт әлә.
Рузу шәб ејлә дуа дөвләти-Ирана, дадаш,
Тиғи-әдлиндән олуб зулм еви виранә, дадаш,
Мәдһи лазымды һәмишә мәни-налана дадаш!

КӘМАЛИ

Кәмали Ҹәнуби Азәрбајҹанда милли демократик һәрәкат дөврүндә јазыб-јаратмыш шаирләрдәндир. Онун антолокијаја дахил едилмиш ше'рләри 1945-ҹи илдә нәшр олунмуш «Шаирләр мәҹлиси» мәҹмуәсиндән көтүрүлмүшдүр. Көзәл бәдии тәфәккүрә малик бу вәтәнпәрвәр шаирин ше'рләри, гәзәлләри диггәтәлајигдир.

Кәмалинин һәјаты һаггында һеч бир мә'лумат јохдур. Јалныз ше'рләриндән шаирин хојлу олдуғу ајдынлашыр. О, «Шаирләр мәҹлиси» мәҹмуәсинин мүндәриҹатында «Хојлу Кәмали» кими гејд едилмишдир.

Шаирин милли демократик һәрәкатын мәғлубијјәтиндән сонракы талеји һаггында да һеч бир мә'лумат јохдур.

БӨЈҮК ДАҺИ

Шанлы бир өлкәдән парлады бир нур,
Гаранлыг ҹаһаны ишыг ејләди.
Елләрә хош һәјат бәхш едән өлкә
Ашыглар адына дастан сөјләди.

Ленин ҹан верибдир ҹансыз бәшәрә,
Инсанлар тапыбдыр һәјат јолуну,
О ишыг сапибдир күнә, гәмәрә,
Бүлбүлә бәхш едиб әзиз күлүнү.

О бир күнәшдир ки, ады азадлыг,
Дүнја тә'зим едир о бөјүк ада,
Доғма өлкәсини бүрүјүб шадлыг,
Ора гибтә едир инди дүнја да.

Халгы азад едән борандан, гышдан,
Күллү јаз кәтирән Лениндир, Ленин!
Сыхырды бизләри ајрылыг, һиҹран,
Вүсалә јетирән Лениндир, Ленин!

Әриди гаранлыг, чыхдыг ағ күнә,
Тапды елләримиз гијмәтли көвһәр,
Чичәклән күлшәним, јох завал сәнә,
Чүнки бағбанындыр о даһи сәрвәр.

Ленин, сән јаратдын азад дүнјаны,
Јыхылмаз бу бина гијамәтәчән,
Сүтун гәрар вердин әрзи-сәманы,
Јер дә, көј дә дејир адына әһсән.

Инди бу јурда да күнәш парлајыр,
Азадлыг чанланыр, өлүр истибдад,
Ленинин мәрамы күн тәк јашајыр,
Ондан илһам алыр бүтүн каинат.

ЕЈ ВӘТӘН

Күл ачыбдыр күлүстанын, еј вәтән,
Гој учалсын иззү шанын, еј вәтән.

Еј вәтән, дәниз тәк чошубдур елин,
Хәзандан гуртарыб ачылды күлүн,
Артыб әзәмәтин, ачылыб дилин,
Күл ачыбдыр күлүстанын, еј вәтән,
Гој учалсын иззү шанын, еј вәтән.

Елләрин истәји олубдур һасил,
Олду залымларын ишләри мүшкил,
Бәнддән гуртарды бу севимли дил,
Күл ачыбдыр күлүстанын, еј вәтән,
Гој учалсын иззү шанын, еј вәтән.

Севинир көнүлләр, күлүр чөһрәләр,
Данышыр бешикдә олан көрпәләр,
Инди гадынлар да бизимлә күләр,
Күл ачыбдыр күлүстанын, еј вәтән,
Гој учалсын иззү шанын, еј вәтән.

Ешг олсун, Кәмали, белә гүдрәтә,
Ешг олсун сарсылмаз шанлы нәһзәтә,
Кәрәкдир бүлбүлүн һәр заман өтә,
Күл ачыбдыр күлүстанын, еј вәтән,
Гој учалсын, иззү шанын, еј вәтән.

ЕЛИМ

Азəри елидир гəhрəман бу ел,
Гочадыр тарихи—Мидиjа нəсли.
Икидлик мирасдыр бу еллəрə бил,
Асландыр баласы, асландыр əсли.

Түкəнмəз бу елин гүдрəти, шаны,
Əjилмəз дүшмəнə дизи давада,
Варыдыр Бабəки, həм Сəттарханы,
Ағ олмуш həр заман үзү давада.

Jағы бу jерлəрдə jашаjа билмəз,
Вардыр узаг көрəн көзү бу елин.
Фəхр еjлə, Кəмали, тазə дастан jаз,
Азаддыр гəлəми, сөзү бу елин.

ГƏЗƏЛЛƏР

КӨРҮНҮР

Бəзəниб күлшəнимиз, көр нечə зиба көрүнүр,
Күл ачыб чəннəтимиз түрфə тамаша көрүнүр.

Сөjлəjир дəрдини шанлы елимиз бир-биринə,
Санки тордан гутарыб бүлбүли-шеjда көрүнүр.

Ал кеjиб hүсндə зиба jаранан севкили jар,
Күн кими нур верир көзлəри шəhла көрүнүр.

Халгымыз шөвгə кəлиб чошду дəниз тəк бирдəн,
Мөвчə бəнзəр елимиз, өлкəдə дəрjа көрүнүр.

Еj ичəн ганларыны дəhридə мəзлумларын,
О күнүн ишлəри бил, бир даhа рө'jа көрүнүр.

Гəфəси-зүлм, Кəмали, дағылыр, парчаланыр,
Бизə зүлм еjлəjəн инди хару рүсва көрүнүр.

МИЛЛИ МƏЧЛИСƏ

Инсанын истигамəти мөhкəм ирадəдир,
Онсуз бəшəр həjатда мөhнəт-сəрадəдир.

Әдлин еви јыхылмаз әкәр дәјсә топ-түфәнк,
Зүлмүн бинасы бирчә тәканда фәнададыр.

Дүнјада ад гојар ону бил, һәр вәтән севән,
Һөрмәт о шәхсә јурдуна вермиш вәфададыр.

Һәр һәгсевән кәсин үрәји шаддыр, вәли,
Залым бәшәр һәмишә чәһанда бәлададыр.

Тарихә бах ки, фәхр еј ләјир һәр мүчаһидә,
Һәр гәринләр кечәрсә, чох иззәт о ададыр.

Инди бизим бу мәчлиси-миллимизин ады,
Һөрмәтлә һәр бир өлкәдә, һәр бир обададыр.

Гој шөһрәти чаһана јајылсын бу мәчлисин,
Бу ифтихару шөһрәт һәлә ибтидададыр.

Милләт сечибдир онлары бир пак гәлбилә,
Мәзлум халгларын әли даим дуададыр.

Шад ол, Кәмали, сән даһа бир белә гәм јемә,
Халгын севинч күнләри бундан сорададыр.

ОЛМАСЫН

Еј күнәш, парла, о пис хәффашә меjдан олмасын,
Бир дә бу көнлүм мәним зүлмилә виран олмасын.

Еј баһарым, күлә јетиш, бүлбүл даһа зар етмәсин,
Чәкмәсин бир бөјлә һичран зарү кирјан олмасын.

Кәрчи чох рәнчидә етди хаин әлләр јурдуму,
Ејлә әлләр бир дә јурдумда нүмајан олмасын.

Гој ситәмкар бағрыны ган ејләсин әдлин күчү,
Бир дә азәр халгынын гәлби даһа ган олмасын.

Гој ачылсын даима һичранә дөзмәз көнлүмүз,
Пак олан хош көнлүмүз ган илә гәлтан олмасын.

Халгымыз азад олубдур зүлмү истибдаддән,
Зүлмү истибдадә, ја рәб, бир дә имкан олмасын.

Олдулар чошғун үрәклә халгымыз шадан бу күн,
Зүлмкарын, мүстәбидин гәлби шадан олмасын.

Арзу ејләр Кәмали даима пак гәлбилә,
Бир даһа көз іашларындан бәһрү үмман олмасын.

МӘНИМ

Сағалар мәчруһ көнлүм, руһланыр чаным мәним.
Тапылыб бу хәстәликдә јахшы дәрманым мәним.

Көзләримдән јаш кәләрди интәһасыз, даима,
Көр нечә хәндан олубдур чешми-кирјаным мәним.

Өлкәни виранә гојмушду о хаин кимсәләр,
Даһа азад олду инди Азәристаным мәним.

Һәр тәрәф хар иди, бахсајдым әкәр һәр кушәјә,
Күл-чичәкдир, лаләдир көр инди һәр јаным мәним.

Аз галыр көнлүм гушу учсун һәваја ашикар,
Шөвгә кәлдим, јох даһа һали-пәришаным мәним.

Мә'рифәт әһли билир ки, бириҗадыр сөзләрим,
Мәсләким пакдыр, Кәмали, хошдур иманым мәним.

ИСТӘЈИР

Дилбәра, көнлүм мәним дивари-чанан истәјир,
Бүлбүли-шејда кими вәсли-күлүстан истәјир.
Ашиги-мәһчури кәр кетмиш әлдән тагәти,
Хәстәдир, сәндән тәбибим јахшы дәрман истәјир.

Кәл тәрәһһүм ејлә, гојма ашиги рүсва ола,
Өз рәгибин һалыны ашиг пәришан истәјир.
Гојма сәјјадын әлиндә дәсткир олсун марал,
Өзүнү аһу да азаду хураман истәјир.

Бу гәдәр көнлүмү сындырма мәним, еј дилбәрим,
Көнлүмүн чырпынмасы зүлфи-пәришан истәјир.
Гәфәс ичрә бүлбүл етмәз нәғмә, еј ешг әһли бил,
Чүн онун мә'шугу бүлбүл тәк гәзәлхан истәјир.

Гојмарам әғјар бахсын рујинә һәсрәтлә чүн,
Ешгимиз мә'васыны әғјар виран истәјир.
Чох јыхыг мә'ваны абад ејләдин ме'мар тәк,
Бу јыхыг мә'ва о ме'марындан имран истәјир.

Көрә билмәм хаини чешмим өнүндә бир дә мән,
Әсл амалым мәним хаинә диван истәјир.
Күнәшин нурилә чанланмыш, Кәмали, халглар,
Горхулу гышдан чыхан чаным јени чан истәјир.

МӘН СЕВМИШӘМ

Севмишәм јалныз көзәл бир севкили дүнјада мән,
Гојмарам бир ан нәзәрдән ејшидә, говгада мән.

Вермәрәм бир тар зүлфүн бүсбүтүн маһрулара,
Чүн онун ешгилә ојнатдым сәрасәр бадә мән.

Гојмарам әскик ола бир тар зүлфүндән онун,
Сахларам мә'шугәми иззәтлә һәр мә'вада мән.

Нә замандыр үлфәтим вардыр бу зиба ру илә,
Писсифәт әғјарә гаршы олмушам амадә мән.

Севкилим одлар мәканы Азәристандыр мәним,
Олармы гурбан о чүр зиба, севимли адә мән.

Еј Кәмали, кәр бојанса чаным ал ганым илә,
Миһән уғрунда демәм «оф», кәлмәрәм фәрјадә мән.

МӘНИМ

Бағбанам, бу вәтән бир данә бағымдыр мәним,
Гүввәти-гәлбим, әзизим, шән јатағымдыр мәним.
Чаным һәр зәррәси бурда тапыб нәшвү нүма,
Тәшнәјәм, сираб едән бир хош булағымдыр мәним.
Азәри өвладыјам, јурдумдур Азәрбајчан,
Дүшмәнин гәлбиндә бир од тәк очағымдыр мәним.
Вәтән уғрунда киров гојдум бу бирчә башымы,
Чүн евимдир исмәтим, намус отағымдыр мәним.
Баш әкәр кетсә, Кәмали, фәхрдир бу раһидә,
Өлдүјүм бу раһидә, һәггә сорағымдыр мәним.

ЕТМӘ

Никара, көнлүмүн мә'мурәсин бирчә хараб етмә,
Бу јанмыш көнлүмә рәһм ејлә, һичриндә кабаб етмә.

Сәнин ешгиндә валлаһ мән доланнам күчә-базары,
Кәл инсаф ет, мәни-наланы һәрчајы һесаб етмә.

Гара зүлфүндән өтрү бил ки, сәркәрдану һејранам,
Фәрағында чүнүнәм мән, мәни мәчнун-хитаб етмә.

Соруш бил һалымы, еј дилбәрим, истәкли мә'шугум,
Мәнә бир сөјлә, сәбр ејлә, даһа артыг шитаб етмә.

Кәл, ал гәлбим, сынагдыр чүн јаныр нары-фәрағында,
Дәһанын ач, даныш мәнлә, көзүм јашын сәһаб етмә.

Јәгин ејлә, әзаб ичрә кечир әјјамым, еј мәһвәш,
Даһа бундан зијадә ешгимә чөврү әзаб етмә.

Күли-рүхсарынын һејранызјам, еј афитабым, бил,
Булудлар далдасында руһуну кәл афитаб етмә.

Камалинин көнүл дәзкаһы сынсын аз галыр, дилбәр,
Никара, көнлүмүн мә'мурәсин бирчә хараб етмә.

БИР ДАНӘДИР

Ашигәм, мәһруләр ичрә севкилим бир данәдир.
Һәр нә зүлм олса билин мән ашиги-наланәдир.

Халу хәтти ејләјиб валлаһ мәни мәфтун бил,
Вәсфи тә'рифи онун тарихилә дастанәдир.

Гәдди рә'на, көзләри шәһла, өзү хуршидтәк,
Сөзү ширин, афәринләр бир белә инсанәдир.

Сынаіјан јох ешгимин әфзунлуғун мә'шугәмә,
Мисли бир туфан олан чошмуш бөјүк умманәдир.

Ихтијарым бүсбүтүн кетмиш әлимдән ашигәм,
Анламазлар сөјлүјүрәм чаһил, дәли, диванәдир.

Билмәјир бир шәмдир мә'шугәмин зиба үзү,
Ашиги-налан онун әтрафына пәрванәдир.

Вар һәгигәтдә, Камали, андымыз бир мәсләкә,
Севкилим, ешгиндә үмид етдијин пејманәдир.

МУСА ТАҺИРИ

Муса Таһири 1945—46-чы илләр Чәнуби Азәрбајҹан милли демократик азадлыг һәрәкатынын иштиракчыларындандыр. Гызыл Орду Ирана дахил олдугда ону алгышлајан шаир вә јазычылар ичәрисиндә Муса Таһиринин өз сәси олмушдур. О дөврдә һәлә чох кәнч олан Муса бир сыра ше'рләр јазмышдыр. Милли демократик һәрәкат мәғлуб олдугдан сонра онун талеји мә'лум дејилдир.

Мәҹмуәјә дахил едилмиш ашағыдакы ики ше'р 1945-ҹи илдә чап олунмуш «Шаирләр мәҹлиси» мәҹмуәсиндән көтүрүлмүшдүр.

ХАЛГЫМЫЗЫН ИСТӘЈИ

Варид олдум сүбһдән бир пакидамән заһидә,
Кәрми-тәсбиһи дуа көрдүм ибадәткаһидә.
Сөјләдим: еј пак мә'будун мүкәррәм бәндәси,
Мејвәји-әҹрин нә олду бу бөјүк дәркаһидә?
Чох мәтанәтлә ачыг сима илә верди ҹаваб:
Талиби-һәг, һәгсиз олмаз һәзрәти-аллаһидә.
Ахтарырдым тули-мүддәтдән бәри Јә'губ тәк,
Јусифи-Сиддиги кәһ зинданидә, кәһ ҹаһидә.
Агибәт чатдым мурада, тапдым өз истәклими,
Азәристанда мәгаму игтидару ҹаһидә.
Шүкрилиллаһ, ејләди хәлги әсарәтдән хилас,
Пишәвәр һәзрәтләри бу мүддәти-кутаһидә,
Шүбһәсиз мәзлумларын аһи бизә верди ниҹат,
Сән јәгин ет, јандыран тә'сир вардыр аһидә.
Зүлмү-ҹөврин көрмүшүк дүнјада тә'сиратыны,
Бир һәгигәтдир ки, һаҹәт јох дәлили-шаһидә.
Бу мүгәддәс нәһзәтә ҹанлар кәрәк олсун фәда,
Ҹан, мүһәггәр төвһәдир версән әкәр бу раһидә.
Бу гијамә мисрәи-ахир олур тарихи-сал.

Сәбти лазымдыр бу нәзмин һәр дили-акаһидә,
Халгымыз азадәлик истәрди, јүз минләрчә шүкүр,
Һасил олду бу көзәл мә'мул азәрмаһидә.

ЛЕНИНӘ ИТҺАФ

Еј Ленин, еј намүвәр, еј рәһбәри-аличәнаб,
Еј чәлаләт асиманында ишыглы афитаб.
Еј верән дүнјаја туфани-чәһаләтдән ничат,
Еј едән мә'муреји-зүлми әсасындан, хәраб.
Сән нә јалныз Шурәви халгын јетирдин иззәтә,
Фејзи-тә'лиминдән аләм-әһли олду камијаб.
Пишвалар чох кәлиб дүнјаја, амма һеч бири
Сән кими аләмдә бәрпа етмәјибдир ингилаб.
Күнбәкүн аләм ара сән вердијин тә'лимләр,
Руһларда етди ичад атәшин бир илтиһаб.
Нури-иршадын ишыгландырды јексәр аләми,
Карифәрмалар гојан бүд'әтләр олду нәгши-аб.
Таки бојнундан ачылды чөврикеш инсанларын,
Сәрбәсәр дүнјада бидад илә бағланмыш тәнаб,
Аһ, әфсус, еј дирәхшан күн! Нә тез өз фе'лини,
Әһли-аләмдән кәсиб етдин чаһандан ичтинаб.
Нәјјир-әзәм бәхш едәр һәр бир заман өз фејзини,
Мәнбәи-фејзин булудлар фејзинә олмаз һичаб.
Чан кими гәлби-бәшәрдә ејлијиб меһрин-нүфуз,
Синәләр гијмәтли тә'лиматына олмуш китаб.
Инди һәр бир нөгтеји-аләмдә өвлади-бәшәр,
Мәтаминдә гәрги-меһнәт гәлбиләр пүристираб.
Еј дирәхшан күн, чаһан ичрә бәшәр һадисләри.
Нурини сәјјарәләртәк сәндән етмиш иктисаб.
Хассә Азәрбајчан өвлади бир гәввас тәк,
Ким верәр әлдән чаһан гијмәтли бир дүрри-хошаб.
Тәслијәт вермәклә баһәм Шурәви өвладына,
Таһири-милләт лисанынча бу нөв ејләр хитаб...
Чох јаша, еј Ленинин парлаг мисалы...
Шүкүрләр олсун бу хуршидә олуб наибмәнаб.

##ҺУШЈАР

Һушјарын тәрчүмеји-һалы һаггында гыса мә'лумат верән Гулам Мәммәдлинин јаздығына көрә, шаир јохсул олмушдур.

О, 1941—46-чы илләрдә Чәнуби Азәрбајчанда башланмыш милли азадлыг һәрәкаты мүбаризләриндәндир. 1945-чи илдә тәхминән 40 јашларында иди.

КҮЛСҮН

Тез ол, еј лалә, ачыл, дағ илә сәһра күлсүн,
Рәнки-әлваныны көрсүн һамы дүнја күлсүн.
Мүждәсин вер һамы билсин ки, кәлир фәсли-баһар,
Ешг илә шөвг кәлиб бүлбүли-шејда күлсүн.
Сәни көрсүн чичәк ачсын бу дијарын чәмәни,
Бизим елләр дә едиб јахшы тамаша, күлсүн.
Лаләсиз һүсни надир азәриләр торпағынын,
Кәрәк ачсын чәмәниндә кули-һәмра, күлсүн.
Еј вәтән, тарихә јаздым бу көзәл күнләрини,
Ејләдин бајрағи-һүррријјәти бәрпа, күлсүн.
Күлләр илә вәтәнә бир елә зијнәт верәсиз,
Нәзәр етсин о күлә рәһбәри-шура күлсүн.
Һушјарам, вәтән уғрунда кәрәкдир чалышам,
Дәфтәримлә гәләмим әлдә һүвејда күлсүн.

МӘҺӘММӘДӘЛИ ДҮЗДҮЗАНИ

1941—1946-чы илләр милли азадлыг һәрәкаты заманы Тәбриз гәзетләриндә «Дүздүзани» тәхәллүсү илә ше'рләри чап етдирмәјә башлајан кәнч шаирин ады Мәһәммәдәли, атасынын ады исә Маһмуддур. О, 1922-чи илдә Тәбриздә анадан олмуш вә сәккиз ил «Рүшдијјә» мәктәбиндә тәһсил алмышдыр. 17 јашларында јарадычылыға башламыш, ше'рләрини «Вәтән јолунда» вә «Ситарејн-Азәрбајҹан» гәзетләриндә дәрч етдирмишдир. Онун јарадычылығында гәзәлләр хүсуси јер тутур. Шаирин һәјат вә јарадычылығынын 1946-чы илдән сонракы дөврү һаггында мә'луматымыз јохдур.

ЗҮЛФҮН

Һәр бир көнүлү бәнд eләјиб бир телә зүлфүн,
Халг ичрә дүшүбдүр ады дилдән-дилә зүлфүн.
Гарәт eләјиб әгли дилү диними јексәр,
Ејләр јенә бундан белә мәндән килә зүлфүн.
Аһәстә ичазә вер өпүм аризи-алын,
Еј шух пәричөһрә, мәбада биләә зүлфүн!
Зүлфүн кедәли әлдән ишим мүшкүлә дүшдү,
Јарәб, нола кәр бир дә дүшәјди әлә зүлфүн.
Сәбрим түкәниб, јох дәхи һичранына табым,
Гојмубду гала мәндә, көзәл, һөвсәлә зүлфүн.
Ҹананымын ешги мәни диванә едибдир,
Сал бојнума зәнчир сифәт силсилә зүлфүн.
Та олду о күл аризә сүнбүл кими һаил,
Асан ишими салды мәним мүшкүлә зүлфүн.
Биһудә јерә мән күл илә сүнбүлү севмәм,
Бәнзәр күлә еј шух үзүн, сүнбүлә зүлфүн.

ЈӘДУЛЛА ӘСӘДИ ТӘБРИЗИ

Јәдулла Әсәди һаггында мә'лумата гочаман журналист Гулам Мәммәдлинин Азәрбајҹан ССР ЕА РӘИ-дә мүһафизә олунан гејри-мәтбу тәзкирәсиндә раст кәлирик.

Тәрҹүмеји-һалы бизә әтрафлы мә'лум олмајан Әсәд 1941—1946-ҹы илләрдә Ҹәнуби Азәрбајҹанда башланмыш милли азадлыг һәрәкатынын тәрәфдары кими чыхыш едән шаирләрдәндир. Әсәрләринин әксәријјәти вәтән вә халг мөвзусунда јазылмышдыр. Ашағыда Тәбризинин јалныз әлдә олан ше'рләри верилир.

КҮЛСҮНЛӘР

Гара булуд чәкил, биздән кәнар ол,
Гој ајлар күлсүнләр, илләр күлсүнләр.
Сәһралар күл ачсын, лаләзар олсун,
Обалар күлсүнләр, елләр күлсүнләр.
Мүддәтди күлүмүз дөнүбдү хара,
Өлкәләр әлиндән кәлибди зара.
Кет, чәмәнләр дөнсүн бир күлүзара,
Сүнбүлләр күлсүнләр, телләр күлсүнләр.
Чәкил, күнәш доғсун, бизә нур сачсын,
Боранлы күнләрин тоз кими гачсын,
Бүлбүлләр охусун, бағлар күл ачсын,
Гәләмләр күлсүнләр, дилләр күлсүнләр.
О гарлы хәсјәтин тарумар олсун,
Күлсүн бағларымыз, боллу бар олсун.
Күлсүн һәјатымыз, хош баһар олсун,
Чичәкләр күлсүнләр, күлләр күлсүнләр.

ТӘБРИЗ

Гәдәм гојуб хошбәхтлијә кедирсән,
Дәмбәдәм нурланыр јолларын, Тәбриз.

Азэристан торпағынын чырағы,
Тэбрик едир сэни еллэрин, Тэбриз.

Арзуладын бу күнлэри јашындан,
Кедэр инди гаранлыглар башындан,
Ајрылмазсан елиндэн, гардашындан,
Чүнки һэг сөз дејир диллэрин, Тэбриз.

Әтрафында тамам еллэр ојанды,
Мүгэддэс мэрама ичдилэр анды.
Торпағын, дашларын лэ'л, мэрчанды,
Әтирлидир тамам күллэрин, Тэбриз.

ҺӘГИГӘТ

Көнүл, чалышкилэ һэггин јолунда чэк зэһмэт,
О кэс ки, һэггэ чалышмаз, иши рэван олмаз.
Һэгигэт алэминэ гылкилэн нэзэр һэр ан,
Бу јолда чэкмијэ ким зэһмэт эрмэған олмаз.
О өлкэнин ки бинасы гојулду эдл илэ,
Јэгин о өлкэдэ һеч бир заман фэған олмаз.
Вэтэн јолунда чалышмаг сэнэ сэадэтди,
Вэтэнсиз адэмэ һеч јердэ бир мэкан олмаз.
Вэтэн ки зүлмэти-чэһл илэ тирэ тар олду,
Бу гэдр бил ки, вэтэн эһли шадман олмаз.
Нэ гэдри гүввэн ола һифз гылкилэн вэтэни,
Вэтэн сэнин ана јурдунду, бир зијан олмаз.

II һИССӘ

НӘСР

С. Ч. ПИШӘВӘРИ*

ПУБЛИСИСТИКА

РУЗНАМӘМИЗИН ДИЛИ**

Рузнамәмиз Азәрбајҹан дилинә артыг әһәмијјәт верәҹәкдир. Дилимиз, дүшмәнләрин бош иддиаларына бахмајараг, чох кениш вә гәни бир дилдир. Онун ришәси халгымызын ганында вә үрәјиндәдир.

Биз ону ана сүдү илә әмиб, Вәтәнимизин руһнәваз һавасы илә тәнәффүс етмишик. Она төһин едәнләр, ону тәһмили вә мәснуи көстәрмәк истәјәнләр бизим һәгиги дүшмәнләримиздир, чох хаин вә әҹнәби үнсүрләр гәрнләрлә бу көзәл дили ортадан галдырмаға чалышмышлар. Онун тәрәггисинә вә јашамасына мане олмаг мәгсәдилә мәхсусән ән гәддар азадлыг дүшмәни олан Рза хан дөвләти вар гүввәсини сәрф етмишдир. Бунунла белә о, сарсылмаз вә мөһкәм бир һалда халгын ичәрисиндә баги галыб өз мәгамыны сахламыш, бу васитә илә мәдәни вә мүтәрәгги бир дил олдуғу исбата јетишмишдир.

Азәрбајҹан дили дејими бир дил дејилдир. Онун бөјүк халг, кениш ҹамаат гүввәси кими архасы вардыр. Дилимиз халгын јаратдығы дастанлар, зәрбүл-мәсәлләр, һекајә вә нағыллар васитәсилә дүнјанын ән бөјүк дилләри илә рәгабәт едә биләр, шаирләримиз, әдибләримиз бу дил васитәсилә өз еһсасатларыны, һүнәр вә сәнәтләрини вүҹудә кәтириб халгын нәзәрини ҹәлб едә биләрләр.

Бизим вәзифәмиз ону кенишләндирмәк, мүасир һала салмаг, онун көзәлликләрини, инҹәликләрини, һисс вә аниjјәтини тоз-торпаг арасындан чыхарыб тәмиз вә али бир зәрф ичәрисиндә халга тәгдим етмәкдән ибарәтдир.

Азәрбајҹан дили о гәдәр гүввәтли, онун сәрф вә нәһв гајдалары о гәдәр мөһкәм вә тәбиидир ки, һәтта онун ичинә варид едилмиш фарс вә әрәб кәлмәләри ихраҹ едилсә белә, онунла бөјүк фикирләри, али мәгсәдләри јазыб шәрһ вермәк мүмкүндүр. Лакин биз халгын исте'да-

---

* Тәрҹүмеји-һалы һаггында бах: II ҹилд.

** Мәгсәд—1945-ҹи илдә јарадылмыш Азәрбајҹан Демократ Партијасынын мәркәзи органы олан «Азәрбајҹан» гәзетидир.

дыны нәзәрдә тутуб бу иши накаһани бир сурәтдә көрмәјә еһтијач һисс етмирик. Әгидәмизә көрә, јазы кәрәк халгын данышдығы вә анладығы бир шивәдә идамә тапсын. Мәгсәдимиз әдәби мүсабигә дејил, халгы баша салмаг, она һәгигәти ашкар бир сурәтдә көстәрмәкдир. О чәһәтдән биз халг тәрәфиндән гәбул едилиб исте'мал олунан әрәб вә фарс кәлмәләринин мүвәггәти олса белә сахламаг лүзумуну инкар етмирик. Лакин онлары өз дилимизин гајдаларына тәтбиг едиб, аһәнкинә ујғун бир һала кәтирмәлијик.

Дүнјада бир дил тапылмаз ки, о тамамилә мүстәгил олсун вә гоншу дилләрин тә'сиринә дүшмәсин. Бизим Азәрбајчан дили дә Азәрбајчанын тарихи вә чоғрафи мөвгејинә көрә әчнәби дилләрин тә'сириндән кәнарда галмамышдыр. Истәр-истәмәз бир чох биканә кәлмәләр халгымызын ағзына дүшмүш, мүрур заман илә миллиләшмишдир. Биз дилин тәкамүлүнү нәзәрдә тутуб, о кәлмәләрдән истифадә етмәји лазым билирик. Лакин бундан суи-истифадә едиб дил вә јазыны гәлизләшдирмәк, вәһши вә мә'насы анлашылмаз кәлмәләри һесаба гатмаға чиддән мүхалифәт етмәлијик.

Азәрбајчан јазычыларынын гәбул етдикләри бир чәтин вә ағыр вәзифәни иман вә әгидә илә ифа етмәклә дилимизин көзәллијини вә онун тәрәгги вә тәкамүлүнү тә'мин едәчәкләринә бизим чидди иманымыз вардыр.

МУХТАРИЈЈӘТ МӘСӘЛӘСИ ВӘ ӘНЧҮМӘН ӘЈАЛӘТИ

Теһранын дад-фәрјады јерсиздир. Бу дад-фәрјад Иран милләтинин дејил, мәмләкәтин әсарәтиндән суи-истифадә едәнләриндир ки, һовчулуг илә бизим башладығымыз милли иши әсәрсиз гојмаг истәјирләр. Демократик бир өлкәдә әһзаб вә әгајид азаддыр.

Әһзаб өз фикир вә әгидәләрини истәдикләри кими јазыб, интишар верә биләрләр. Бу күнә гәдәр Вәтәнимизин федератив вә јахуд мухтар әјаләтләрдән тәшкил едилмәси мәсәләсини өз мәрамнамәләриндә јазан чәмијјәтләр аз олмамышдыр. Һәтта Сејид Зијанын шүаримилли ады алтында јазыб интишар вердији е'ламијјәдә ачыгдан-ачыға Иранын мүттәһид дөвләтләр һалына салынмасы ирәли сүрүлмүшдү. Бу күн бизим әнчүмән әјаләти васитәсилә дахили ихтијаратымызын тә'мин едилмәси шүарыны Азәрбајчанын Ирандан ајрылмасы адлан-

дыран јаланчы мәчлис нүмајәндәләри о күн бир кәлмә дә олсун бу хүсусда данышмадыглары һалда, бу күн ријакар дул арвадлар кими көз јашы төкмәјә башламышлар. Бәс көрүнүр, мәтләбин көкү ајры јердәдир.

Онлар әјаләт әнчүмәни ја Азәрбајчан дилиндән вәһшәт етмирләр. Онлары горхуја салан бөјүк азадлыг мәсәләсидир. Онлар тарихин тәкрарындан вәһшәтә дүшмүшләр. Онлар горхурлар Азәрбајчан мәшруә алдығы кими ону дирилтмәјә гијам етсин. Онлар горхурлар Азәрбајчан демократ фиргәси зор вә пул васитәсилә нүмајәндә чыхмаларына хатимә гојсун.

Бу тәсадүфи дејил, әлејһимизә е'ламијјә садир едән хаинләр Азәрбајчанын сәрвәт вә саманыны Теһрана чәкиб апаранлардыр.

Биз инкар етмирик, әлимизә гүдрәт дүшәрсә Азәрбајчаны тәрк едиб Теһрана вә ја ајры шәһәрләрдә Азәрбајчанын күндән-күнә кенишләнмәкдә олан азадлыг һәрәкатына мүхалифәт едән хаинләрин әмлакынын мүсадирә олунуб милләт ихтијарына верилмәсини тә'мин едәчәјик.

Бу тазә бир иш дејилдир. Бөјүк Франса ингилабы буну бүтүн дүнјаја өјрәтмишдир.

Халгын дәсти-рәнчи илә топланмыш сәрвәт онун азадлығы әлејһинә сәрф едилә билмәз. Вә буна јол вермәк хәјанәтдир.

Фиргәмизин бу шүарыны маликијјәт әлејһинә тәғбир вә тәфсир едәнләрин мүғәрриз вә фитнәкар олдуғу мә'лумдур. Азәрбајчанда фиргәмизин сырасына дахил олан минләрчә малик вә хырда маликләр бизим шәхси маликијјәт әлејһинә олмадығымызы исбат етмәкдәдир. Бундан әлавә бә'зи суи-тәдбирләр нәтичәсиндә бәһәрә маликанә вә бид'әтләр үстүндә маликләрлә рәијјәт арасында чыхан ихтилаф фиргәмизин пишгәдәмлији илә рәф олунуб, маликлә рәијјәт арасында сазиш вүчудә кәлмәјә башламышдыр.

Бир дә инди дүнја бу сөзләрә күләр вә мејдана атанлары мәсхәрә едәр. Торпаг мәсәләси вә јер ислаһаты бүтүн мүтәрәгги дөвләтләрин бәрнамәсини тәшкил етдији һалда, бир фиргәни кәндлијә һимајә етмәкдә мүгәссир һесаб етмәк олмаз.

Әкәр әлаһәзрәт шаһ илә рујтәр мүхбиринин мүсаһибәси доғру исә, әкәр шаһ јер бөлкүсүнү шәхсән мејдана атмыш олса вә бу, тәблиғат үчүн вә нүфуз газанмаг үчүн

дејилмәмиш олса, онда сијаси бир фиргәнин азадлығы үчүн вә вәтәнин тәрәггиси үчүн пишнаһад етдији ичтиман тәдбирләринә кәрәк суи-тә'бир едилсин? Тазә беш нәфәр мүстәбидин јаха пара етмәләринин нә әһәмијјәти ола биләр. Биз өз ачыг вә ајдын шүарларымыз илә нә тәк Азәрбајчанын, бәлкә бүтүн Иранда јашајан 15 милјонлуг чамаатын азадлығыны тә'мин етмәк јолуна гәдәм гојмушуг. Бу али вә мүгәддәс мәгсәдә чатмаг үчүн бүтүн Азәрбајчан халгы бизим архамызча кедәчәкдир.

ФИРГӘ КОНГРЕСИ ХАЛГЫМЫЗЫН ЛӘЈАГӘТИНИ ИСБАТ ЕТДИ

Конгремизин Азәрбајчанын ән көркәмли сималарындан тәшкил тапмыш олдуғу сабит едир ки, јерләрдә халгын көзә көрүнән, баш билән вә адлы-санлы гисми фиргәмизин әтрафына топланмагдадыр. Әввәлинчи чәләсәдә конгранын ичәри үзү тамамилә ашкара чыхды. Сәлмас нүмајәндәси ағаји Мүкәрәмүл-мүлк, Маку нүмајәндәси ағаји Мурад Бәјат Маку, Әрдәбил нүмајәндәси ағаји Чөвдәт, Сәраб нүмајәндәси ағаји Һашиминин мә'налы нитгләри көстәрди ки, конгре мүрачиәтнамәмизи иман вә эгидә үзрә гәбул едәнләрдән тәшкил олунмушдур.

«Биз Иран вә Азәрбајчанын нәчатыны бу фиргәнин бајрағы алтында көрүрүк. Онун мүгәддәс шүарларыны һәјата кечирмәк үчүн чанымыз вә малымыз вә намусумуз илә мүбаризә едәчәјик».

Бу иди шәһәрләримиздән кәлән нүмајәндәләрин ахыр сөзү. Мәхсусән ағаји Мүкәррәмүл-мүлкүн дил мәсәләси һаггында сөјләдији мәнтиги вә мәтин сөзләри халгын ана дилимизә олан тәвәчөһ вә әлагәсини чох көзәл сурәтдә ашкара чыхарды.

Ағаји Мүкәррәм деди: «Азәрбајчанлылара моғулларын күч илә өз дилләрини тәһмил етдикләрини иддиа едәнләр чох надан адамлардыр. Моғуллар јүз илдән артыг Азәрбајчанда һөкумәт едә билмәдикләри һалда өз дилләрини бизә тәһмил етмишсә, әчаба 600 илдән зијадә һөкумәт едән фарслар нә үчүн бу дили дәјишдирмәјә мүвәффәг олмамышлар? Бу исбат едир ки, дили зор вә ја ајры васитәләрлә дәјишдирмәк олмаз. Дилимизин мүхалифләри фәгәт бу пуч иддәлары илә Азәрбајчанын фәрһәнкини боғмаг, бу васитә илә халгымызы чәһаләтдә сахламаға чан атырлар».

Ағаји Мүкәррәм бу сөзләри үрәкдән дедији үчүн онун нитги конгремизин тәвәччөһүнү чәлб етди. Курултулу алгышларла конгре көстәрди ки, натиг онун әфкарынын мүфәссири олмушдур. Конгремиздә милли мухтаријјәт мәсәләси чох бөјүк јер тутмушдур. Иранын истиглалијјәт вә тамамијјәти мәһфуз олмагла Азәрбајчанын өз дахили ишләрини азад бир сурәтдә идарә етмәјә гадир олмасы вә буну әмәли етмәк үчүн билатә'хир әјаләт вә вилајәт әнчүмәнләринин чағырылмасы әтрафдан кәлән нүмајәндәләримизин конгредән тәләб етдији ән әсас бир мәсәләдир.

Һәмин күн кәндләрдән вә әтрафдан тәбрик үчүн кәлән минләрчә кәнд вә шәһәр зәһмәткешләри өз шуарлары илә билдирдиләр ки, халгымызын кениш әксәријјәти фиргәмизә е'тимад едир. Ондан өз һәјатыны јахшылашдырмаг јолунда бөјүк үмид көзләјир.

Конгре садә јығынчаг дејил, фиргәнин пајә вә әсасыны мөһкәм зәминә үзәриндә гурмаға лајиг чидди бир ичтима олдуғу үчүн сөзә јох, ишә артыг дәрәчә әһәмијјәт вериб, она көрә тәзаһүр вә узун нитгләрдән пәһриз едиб мәрамнамә вә низамнамә тәсвиби кими бөјүк вә әсас мөвзуларла мәшғул олмагдадыр.

Конгре көтүрдүјү гәдәм вә башладығы ишин гијмәтини вә мәс'улијјәтини чох көзәл бир сурәтдә дүшүнүб анламышдыр. Она көрә нүмајәндәләрин һамысы истәр нитгләриндә, истәрсә пишнаһадларында чох диггәт вә мәтанәтлә изһари-әгидә едирләр.

Бу вахта гәдәр Азәрбајчанда сабигәси олмамыш бир ичтима олдуғуна бахмајараг, конгерәмиз там мә'насы илә мүасир вә мүнтәзәм бир јығынчагдыр. Бунун өзү исбат едир ки, халгымыз өзүнү идарә етмәјә лајиг вә гадир бир халгдыр.

Ики күн әрзиндә мәрамнамә кими әсас бир мәсәләнин һәлли исбат едир ки, бизим конгремиз, мәркәзи парламан адланан мәчлисдән фәалијјәт вә јарарлыг чәһәтдән тәсәввүрә кәлмәјән бир фасиләдә ирәли дүшмүшдүр.

Мәчлис илјарымда киик бир ганун кечирмәјә мүвәффәг ола билмәмишдир. Чүнки ону тәшкил едәнләрин әксәри јаланчы, хаин, худпәсәнд вә мүғәрриз адамлардыр. Конгре бир күндә кәләчәк бөјүк бир фиргәнин әсасыны гурмаг бәлкә мәмләкәти мүтәрәгги вә мүасир бир һала салмаг јолларыны тә'јин етмәк кими бөјүк ишә әнчам вермәклә исбат етди ки, ону тәшкил едәнләр, онда иш-

тирак едәнләр ваһид бир руһ, ваһид бир мәсләк, ваһид бир јол тә'гиб едән фәдакар, чидди вә лајиг адамлардыр.

Халглары әсарәт алтында сахлајыб, күчлә һөкумәт сүрмәк истәјән хаинләр көзләрини ачмалы вә халгын исте'дад вә ләјагәтини тәсдиг етмәлидирләр.

Конгремизин мә'насы чох бөјүк вә онун көрдүјү бөјүк ишләр мә'налы олдуғундан биз онун барәсиндә мүфәссәл мә'лумат вермәлијик.

ҺАРА КЕДИРСИЗ? ДУРУН

Фиргәмиз ишә башладыгдан сонра Теһран иртичаы чох бәрк тәкан јејиб, әчаиб вә гәриб тәдбирләр көрмәкдәдир.

Бир тәрәфдән кичик, алчаг вә далда галмыш јазычылары ит кими һүрмәјә вадар едиб, шәрафәтсизлик, намуссузлуг вә јаланчылыг гамусунда ифтира, төһмәт, ујдурма вә мөвһум чинајәтләри андыра билән нә гәдәр луғәт вә истилаһ варса, бизим тәк-тәк әфрадымыза нисбәт вермәјә чан атыр. Дикәр тәрәфдән бизим һагг сөзүмүзә гулаг асмаг әвәзиндә халгымызын нифрәтини газанан кәсиф үнсүрләри бизә һаким көндәрмәк, пул вә силаһ күчү илә сәсимизи боғмаға чалышыр. Үчүнчү тәрәфдән исә жандарм гүввәсини кәндләрә дағыдыб, мәснуи сурәтдә шулуглуг, ихтилал чыхарыб, бу иаситә илә халгы јағы гәләмдад етмәк истәјир.

Биз бу кәсиф вә алчаглара јарашан сијасәтин ич үзүнү чох јахшы билирик. Она көрә дә индијә гәдәр онлара е'тина етмәјиб, өз тутдуғумуз јола давам едиб ирәли кедирик. Лакин һәр ишин бир интиһасы вә ахыры вардыр.

Теһран рузнамәләри биләхәрә ифтира етдикләри төһмәт вә ифтиралары тәкрар едиб јорулачаглар. Халг да о гәдәр чаһил дејил, тез ја кеч дүшүнәр, анлар, гәрәз илә һәгигәти тәшхис верәр. Дөвләтин алчаг мә'мурлары исә әкәр беш-үч күн һөкумәт сүрмәјә мүвәффәг олсалар белә, нәһајәт, халг өз башладығы иши ахыра јетириб өлкәнин һакими ола билән әјаләт вә вилајәт әнчүмәнләрини вүчудә кәтирмәклә онларын хәјанәтләринин габағыны алар. Фе'лән жандарм мәсәләси әһәмијјәтлидир.

Иш белә кедәрсә, Азәрбајчан кәндлисинин габағыны сахламаг олмаз. Индијәдәк фиргәмиз мәркәздә вә мәһәлләрдә вар гүввәси илә кәндлини сәбр вә мәтанәтә дә'вәт едиб, әмнијјәти сахламаға мүвәффәг олмушдур. Лакин

бу узун мүддәт давам едә билмәз вә ончәhи бизим вичданымыз ичазә вермәз милләтин ган-тәрилә газаныб вердији малијјат онун hејсијјәт вә намусуну тапдаламаг үчүн әмнијјә шәклинә дүшүб кәндләрә көндәрилсин.

XX әсрдә халгын мал, чан вә намусуна тәчавүз етмәк олмаз. Дағ басмаг вә шаллаг алтында өлдүрмәк, ағыз тикмәк, додаг кәсмәк заманы кечмишдир.

Биз ачыг дејирик, әкәр жандарма рәисләри башладыглары чинајәтләрдән әл көтүрмәзсә, фиргә кәндләрдә чыха биләчәк ихтилаллара чавабдеh дејилдир.

Кәндлинин сәбр вә тагәти түкәнмишдир. Маликләр исә бу ишә әбәдән разы ола билмәзләр. Малик дејир: жандарм кәндә ајаг гојдугда о кәнд он илләдәк абад ола билмәз.

Жандарм hәм кәндли, hәм әрбабын вар-јохуну сојуб гуртармаса әл көтүрмәз.

Жандарм рәисләри тәгсири мәркәзи дөвләтин бојнуна атыб (әл мә'мури-мә'зур)* мәсәләсинә чох да бел бағламасынлар. Билахирә мәhәллин әhәмијјәти онлара тапшырылмышдыр.

Онлар hәр бир тәк-тәк жандармын көрдүјү ишә мәс'улдурлар.

Онлар чох көзәл билирләр ки, мәмләкәтин әфрадынын мал, чан вә hејсијјәти ганун мөчибинчә мүгәддәсдир. Она hеч бир кәс әл узада билмәз. Кәндлинин евинә рәсми мәhкәмә вә дадистан әмри олмадан кирмәк олмаз. Жандарм вә ја башга дөвләт мә'мурларынын hүгуги ишләрә гатышмалары ганунән мән' едилмишдир. Кәнлини дөјмәк, ја онун мәhсулуна әл атмаг, чүрмдүр. Ким олурсун, ону чәзаландырыр.

Кәмфүрсәтлик вә мәзлумкешлик, фәгир вә зәифләрин hүгугуну пајимал етмәк бөјүк Иран мәмләкәтини фәлакәт вә ингираза сөвг етмишдир. Моғуллар, әрәбләр вә с. милләтләрин Иран шаhлары үзәриндә гәләбә чалмалары hамысы бундан ирәли кәлмишдир.

Бу күн минләрчә мәзлум азәрбајчанлынын ничат тапмаг үчүн харичи тәбәәси олмаға чалышмаларына ајры бир дәлил јохдур.

Биләхәрә кәндли дә инсандыр, јашамаг вә өз әлинин мәhсулундан истифадә етмәк истәјир. Әлинә кечирдији беш-үч түфәнкә мәғрур олуб зүлм вә вәhшәтләр төвлид

* Тәрчүмә: Мә'мур олан үзүрлүдүр.

едән чәлладлар кор көзләрини ачыб, дүнјаја бахсынлар. Бу күн кәндли-әрбаб мәсәләси артыг мејдандан чыхыб тарихә кечмишдир. Белә бир дөврдә анасынын әмчәкләрини кәсән чәлладлары түфәнк вә әмријјә илә мүчәһһиз едиб, кәндләрә көндәрмәк чәзасыз галмаз. Фарсларын бир мәсәләси вар, дејирләр: «Кәр нә конәд шаһ худа миконәд»*.

Инди исә мәсәлә даһа ајдындыр. Әкәр дөвләт мә'мурлары јерләриндә отурмазса, халг өзү галхар, ону јериндә отурдар. О вахт халгын интигамы шәдид вә бирәһмана олар. Һәриг ки башланды, јаш вә гуруја бахмаз. Габағына чыханы јандырыб-јахыб мәһв вә набуд едәр Жандарма рәисләри од илә ојнамасынлар вә һәрч-мәрч салмаға чох да һәвәс көстәрмәсинләр. Фиргә бундан сонра мәс'улијјәти өз бојнундан атыр.

Ејни заманда жандармалар унутмасынлар ки, фиргә әфрадына төвһин етмәк, фиргә бинасына јахын дүшмәк олмаз. Тез-кеч бу ишә гарышан әлләр кәсиләр. Бизим ахыр сөзүмүз бу иди.

Гој бүтүн дүнја билсин ки, Теһран жандарм васитәсилә Азәрбајчан кәндләриндә мәснуи шулуглуг вә ихтилал јаратмаг истәјир.

Гој бүтүн дүнја билсин ки, Асијаи деспотизм (истибдад) руһу илә руһланан мәркәзи һөкумәт мәмләкәти сүлһ вә арајниш јолу илә идарә етмәјә гадир дејилдир.

Гој бүтүн дүнја билсин ки, Азәрбајчан халгы бу чинајәткар дөвләтин мәнһус сијасәти нәтичәсиндә нә бәлалар чәкмиш, нә сәбәбә өзүнү идарә етмәк үчүн чарә ахтармаға башламышдыр.

Бунунла биз өз вичдани вәзифәмизи ида едиб, онлардан сорушуруг:—Һара кедирсиз? Дурун! Башладығыз ојунун ахырыны дүшүнүб папағызы гази един! Бу ишин далысы јахшы чыхмаз.

ҺӘР ЧЕ ПИШ АЈӘД, ХОШ АЈӘД**

Радиолар Һәкимүлмүлк кабинәсинин мүәррифлијини билдирди. Бу кабинә Һәкимүлмүлкүн өзү илә бәрабәр биртәрәфли бир сијасәт тә'гиб едән адамлардан топланмышдыр. Биз Һәкимүлмүлк вә саир фәрамушхана ә'за-

* Шаһ да етмәсә, аллаһ едәр.
** Тәрчүмә: Нә гаршыја чыхарса, јахшы олсун.

сынын мәснуи вәчһәләринин мәнбәјини чох көзәл билдијимиз үчүн онун ады вә симасы бизи иғфал едә билмәз. Әлавә бәрин о јорулуб, чүрүјүб, тәбии гүввәләрини, мәсәлән, ешитмәк, көрмәк исте'дадыны әлдән вермишдир. Бир ајағы евдә, бир ајағы корда олан мүһафизәкар бу адам Ираны ислаһ етмәк јолунда чидди бир гәдәм көтүрә билмәз. Фәгәт диктаторлуг зәминәси үстүндә чалышан мәгамлар онун биһаллығындан истифадә едиб, өз горхулу сијасәтләрини даһа асанлыгла габагдан апармаға наил ола биләрләр.

Көрүнүр, бу кабинә мәрмуз бир сијасәтин мүгәддәмәсидир. Хаин гималар ојнадыглары хәтәрнак ојунлары онун архасында кизләтмәк фикриндәдирләр. Һәжир вә с. мәшкук типләрин кабинәјә јерләшдирилмәләри Фәррухун Азәрбајҹана вали тә'јин едилмәсиндән даһа намәрданә бир гәдәмдир.

Һәжири Иран сијаси мүһити бир биканә нөкәри таныјыр. Онун мүхтәлиф кабинәләрдә көрдүјү ишләр һәнуз әсрарәмиздир. Бир сөзлә, халг ону әчнәби часусу һесаб едир вә онун иш башына кечмәсинә өз һакимијјәтинә хәләл јетишдијини дүшүнүр вә бу исә садә бир иш дејилдир. Һәкимүлмүлк ону кабинәсинә алмагла өз абру вә һејсијјәт вә нүфузуну тамамилә әлдән верәчәкдир.

Буну да әмдән кабинәјә кечирмишләр. Ојунун ич үзүнү билдијимизә көрә бу иш бизим үчүн тәәччүблү дејилдир.

Мәгсәд әфкари-үмуми олдуғу үчүн һәжир, фәһими вә саир мәрмуз адамларын иш башына кечмәләри халгы наүмид едән ишләрдәндир.

Бурада бејнәлхалг сијасәти позмагдан әлавә чох барик вә чох инчә бир бәдзадлыг да вардыр. Халгы јоруб, инчидиб, мә'јус едиб (мүгтәдир бир дөвләт) шүары алтында гулдур вә голчомаг бир диктатор јаратмаг фикриндәдирләр.

Инди Иран сијасәтинин меһвәри дәјишмиш, мәзачы ганунсузлуг вә диктаторлуға мүсаид олан үнсүрләрин әлинә дүшмүшдүр. Һәкимүлмүлк кабинәси исә онларын чырағына јағ төкүр вә дәјирманларына су бағлајыр.

Бир дә Фәһимүлмүлк јә'ни азәрбајчанлыларын таныдығы Фәһиминин кабинә үзвлүјүнә: мәхсусән вәзарәти кешвәрә кечмәсинин бизә аид олдуғудур.

Фәһими чох мүтәгәллиб вә мүвәззи бир үнсүрдүр. Азәрбајчан халгы ону бир һијләкәр түлкү таныјыр. Бу

адам шәһривәрдән сонра Тәбриздә чох ојунлар ојнајыб, һоггалар чевирдији үчүн ону әмдән вәзири-кешвәр тә'јин етмишләр. Онун Азәрбајчан азадихаһлары илә узун мүддәт сүрән сабигәләри вардыр. Онун гујругларынын көрдүкләри ишләр дә азадихаһларын јадындан чыхмамышдыр. Тағы Бејтуллаһ, Горуби Әбүлгасым Чаван вә саирләрини Азәрбајчан халгы јахшы таныјыр.

Фәһимүлмүлкүн Тағы Бејтуллаһа бир мәктубу вар иди ки, ону һәр кәс үчүн охујуб дејирди:

Фәһимүлмүлк Азәрбајчан Демократ Фиргәсинин шүарларына камилән мүвафигдир. О, әнчүмән әјаләти вә вилајәти чағырмаға чиддән тәрәфдардыр.

Бујурсун, бу көј, бу мејдан. Көрәк вәзарәти-кешвәрдә бизим бу ишимизә нә көз илә бахачагдыр?

Тағы Бејтулла өзүнүн икиүзлү бир адам олдуғуну исбат етди. Онун имзалары бизим архивимиздә галдығы кими, икинчи имзасы да һоггабазлыг илә имзаланан мүхалифәт телеграфында багидир. Фәһимүнин маскасы исә чох тез јыртылачагдыр. Онун хаин симасы өртүксүз бир сурәтдә халгымызын нәзәриндә мүчәссәм олачагдыр.

Һәкимүлмүлк, Фәһимүлмүлк бизим һесабымыза иш башына кечмишләр. Биз өз һесабымызы билиб һәрифләримизи таныдығымыз һалда онлары истигбал едирик. Бујурсунлар, һәр че пиш ајәд, хош ајәд.

ХАЛГ ӨЗ БАШЫНА ЧАРӘ ЕДИР

Беш-үч нәфәр истифадәчу онсуз да ачлыг вә ишсизлијә мәһкум олан халгын азугәсини чәкиб апармагла мәснуи гәһәтлик јаратмаг истәјирләр. Бу хүсусда Шәһристанларда вә Тәбризин өзүндә фиргәмизә мурачиәт едиб, чарә истәјәнләрин сајы күндән-күнә артыб, вәһшәтнак бир вәзијјәт алмышдыр. Она көрә дәфәләрлә фиргә тәрәфиндән дөвләт идарәләринә мурачиәт едилди. Мүәттәәссүфанә идарәләрин башында дуранлардан ичз вә көз јашларындан башга чаваб алынмады. Нәһајәт, ишин горхулу олдуғуну нәзәрә алыб, әһалијә өз васитәләри илә бу хәтәрли ојуна хатимә вермәләри төвсијә олунду.

О күндән е'тибарән Азәрбајчан һүдудундан јағ, пенир, ун, буғда, гојун, әт, тојуг кими харбар шејләринин чыхарылмасынын әһали тәрәфиндән габағы алынмаға башлады. Ешитдијимизә көрә, бу шејләрин чоху һәтта

Иран сәрһәддиндән дә харичә һәлм олунурмуш. Сәлаһијјәтдар олан әшхасын вердији рәгәмләр чох горхулудур. Иш белә давам етсәјди, јағын батманы јүз түмәнә дә тапылмазды. Һәлә инди базарда јемәли, тәмиз јағ тапмаг мүмкүн дејилдир. Тәгәллүбчүләр пиј вә башга јағлардан тәчавүз едиб, вазелин, парафин вә керчәк јағына да әл атмышлар. Пенир, сүд, гатыг габили-истифадә дејилди. Јағ баһа олдуғу үчүн сүдү чарха верир, үзүнү кәрә үчүн көтүрүр, онун дадсыз, тамсыз сујундан пенир вә јоғурт дүзәлдиб баһа гијмәтә халга сатмагдадырлар.

Мијанәдә минләрлә гојун, милјонларла јумурта, тојуг вә камјонларла јағ вә пенир сахланылмышды. Мәсәлән, оранын карвансараларында 3 милјон јумурта мөвчуддур ки, кәндләрдән чох учуз гијмәтә алыб, Теһрана һәмл едирмишләр. Инди Тәбризин өзүндә јумуртанын бири бир риалдан јухарыдыр.

Һеч бир јердән кәлири олмајан халг бу мәснуи баһалыға тәһәммүл едә билмәз. Теһранда мүфт пул чохдур. Бүтүн Ираны гарәт едиб, орада хәрчләјән мүфтәхорлар һәр гијмәтә олса јумурта тапыб, зәһримар едә биләрләр. Биз көзүмүзүн габағында халгымызын адындан өлдүрүлмәсинә тәһәммүл едә билмәрик. Еһтикар вә халгы ачлыға мәһкум едәнләрин чавабы одур ки, Бостанабад, Васминч, Түркмәнчај вә Мијана әһалиси верирләр.

Бир мисгал јағ, бир батман буғда, бир баш гојун, бир һәләб пенир харичә чыхмајачагдыр.

Будур, халгын арзусу, будур бичарәләри ачындан өлдүрмәк истәјән истифадәчиләрин чавабы.

Тичарәт малына исә әкәр еһтикар вә азугә чүнбәси олмазса мәманиәт олунмамалыдыр. Мәсәлән, фәрш, хошкүбар, бадам вә бу кими шејләри азад бир сурәтдә апарыб, дүнја базарларына јетирмәјин зәрәри јохдур.

АЗӘРБАЈЧАНЫН СӘРВӘТИ АЗӘРБАЈЧАНДА ГАЛМАЛЫДЫР

Бизим мөһкәм вә әмәли шүарларымыз милләтимизин нәһвинә чалышан дүшмәнләри ачыгландырыб, онлары диванәләр кими мә'насыз һәрәкәтләр бирузә вермәк вә мәнтигсиз сөзләр данышмаға вадар етмәкдәдир.

Ешитдијимизә көрә Сејид Зија дәстәси вә Азәрбајчана өзүнү кәфил көстәрмәк истәјән беш-үч јаланчы пәһләван ахыр вахтларда садәлөвһ вә һеч бир сијаси иш

илә әлагәси олмајан базар чамаатыны чәкиб Теһрана апармаға чалышырлар. Биз әлбәттә, евини, зиндәканлығыны, кәсб вә тичарәтини тәрк едиб, Теһранда мүртәче фарсларын тәвһини вә тәһгирамиз һәрәкәтләрини өз халгынын гардашлығына тәрчиһ верән адамларын кетмәсиндән чох да тәәссүф етмирик. Онлар чох тез бир заманда көрдүкләри ишин зәрәрини һисс едиб, пешиман олачаглар. Бу пешиманлыг онлар үчүн фајдасыз ола биләр. Бу бизә мәрбут дејилдир.

Бизим нәзәримизи чәлб едән ишин ајры чәһәтидир. Теһран бзим сәрвәт вә варлығымызы бу васитә илә әлимиздән алмаг вә өлкәни фәгр вә фәлакәтә сөвг етмәк истәјир. Фиргәмиз бу чидди мәсәләни, нәзәрдә тутмалыдыр.

Биз ишә башладығымыз заман дүшмәнләримизин көстәрәчәкләри әксүл-әмәли унутмамышдыг. Чох көзәл билирдик ки, онлар бизим габағымыза чүрбәчүр әнкәлләр чыхара биләрләр. Мәхсусән мәснуи ишсизлик јарадыб, халг арасында вәһшәт толид етмәклә әлләринә бәһанә салыб, халгын малына вә һејсијјәтинә әл атмагла буланлыг судан балыг тутмаг кими, алчаглыгда онларын маһир олдуғуну мүкәррәр имтаһан етмишдик. Она көрә әмнијјәти сахламаг, халгын мал, чан вә һејсијјәтини һифз етмәји әсас бир шуар олараг тә'гиб едиб әмәлән һәр јердә баш верән һәрч-мәрчин габағыны алмаға әввәлдән тәдбирләр көрмүшдүк.

Азәрбајчан халгынын дүшмәнләри исә бу зәһмәти пуча чыхармаг јолунда ики ај тамам вар гүввәләрини сәрф едиб, чүрбәчүр ојунлар ојнадылар. Лакин бизим тәсмимиз хәләл-напәзир иди. Инди дүшмәнә һеч бир бәһанә вермәјиб, башладығымыз бөјүк иши мәтанәт вә хунсәрдликлә тә'гиб едиб, фиргәни мөһкәм пајә вә әсас үстүндә гојмаға мүвәффәг олдуг.

Инди халгы горхудуб, бу васитә илә сәрвәтимизи чәкиб апаран хаинанә сијасәт илә чидди сурәтдә мүбаризә етмәк заманы кәлиб чатмышдыр. Бу ишдә дәхи мәтанәт вә хунсәрдлији һифз етмәк лазымдыр.

Дүшмәнләрин төвлид етдикләри вәһшәт вә горхуну ортадан галдырмаг вә халгы фиргәмизин шуарларынын һәгигәтинә инандырмаг үчүн шәһәрләрдә тәблиғат ишини күчләндимәк лазымдыр. Бу иш чох зәриф бир һалдадыр. Мәркәзи Комитәмизин үмуми ичласы конфранслар вә митингләр тәшкилинә ичазә вермишдир. Артыг фиргә дахили ишләрини јолуна гојмуш, кафи мигдарда, фиргә

сијасәти илә ашина олан адамлар јетирмәјә мүвәффәг олмушдур.

Бу күндән е'тибарән тәблиғата киришиб, шүарларымызы халг үчүн бөјүк ичласлар вә кениш митинглэр васитәсилә тәшриһ етмәли вә халгын көзүнү ачыб, ону пешманлыг төрәдән ишләрдән гајтармалыдыр.

Һәркаһ бу иш бир гәдәр дә чидди шәкил аларса, јә'ни халгы вәһшәтә салан үнсүрләр Вәтәнимизин сәрвәтини чәкиб апармагдан әл көтүрмәзләрсә, онда халг өз күчү илә бу ишин габағыны алмалыдыр.

Азәрбајчанын төвлид етдији сәрвәт фәгәт онун доғма халгынын еһтијачларыны рәф етмәјә сәрф олунмалыдыр. Бунун әлејһинә чалышан хаинләрә дејин: биз өлүмә мәһкум олсаг да өз Вәтәнимиздә, өз ана јурдумузда дәфн олмаға ифтихар едирик.

КАРЛАР ЕШИТСИН, КОРЛАР ДА КӨРСҮН

Бир ајын ичәрисиндә фиргәмизин дәфтәринә вә рузнамәләримизин идарәсинә миндән артыг шикајәт эризәләри кәлмишдир. Бу әризәләрдә дөвләт мә'мурларынын вә онларын тәшкил етдикләри әшрар вә чәллад дәстәләринин Азәрбајчан халгы илә етдикләри вәһшијанә рәфтар чох дири вә чанлы бир сурәтдә тәнзим едилиб, халгымызын көз јашлары илә зинәтләнмишдир. Сиз әкәр бир вә ја ики күн идарәләримизә кәлиб бу әризәләри кәтирән азәрбајчанлыларын гијафәләринә, бахсаз, онда бизим гәлбимизин јандығы вичданымызын үсјан етдијинин сәбәбләрини анларсыз.

Азәрбајчан халгынын дилини бағлајыб, ону зүлм вә фишар нәтичәсиндә мәһв етмәк фикриндәдирләр. Демократ дүнја вә онун шәһәримиздә олан нүмајәндәләри бу фәчаје вә бу вәһшиликләри әкәр көрә билмирләрсә, онда өз азадихаһ вә демократ халгларынын онлара тапшырдыглары вәзифәни лајигинчә әнчам вермәдикләри үчүн вичданән вә әхлагән бәшәријјәт мүгабилиндә мәс'улдурлар. Әкәр көрүб-ешидирләрсә, бәс нә үчүн ону өз милләтләринин вә өз рузнамәләринин нәзәринә јетирмәк истәмирләр.

Халг мәһв олунур. Инсанларын варлығы вә һејсијјәти ајаглар алтында тапдаланыр. Бу индики әср үчүн нәнк-

дир. Бу әсрдә мүтәмәддин милләтләрин алимәгам нүмајәндәләринин јашадыгы бир өлкәдә халгын додагларыны кәсир, дәриләрини сојурлар. Кечән нөмрәдә үч-ја дөрд јашлы бир гызын жандарма сәрнизәси илә өлдүрүлмүш чәсәдинин кәравәрини интишар вердик. О бири күн жандарма мә'мурларынын бир кәндлини чәкмә алтында әзиб һәјатына хатимә вердији хәбәри јаздыг. Үч нәфәри өлдүрүб, доггуз нәфәри агыр сурәтдә јаралајан садиг мүчтеһиди азад бир сурәтдә Тәбризин күчә вә хијабанларында кәзиб, синәсини даһа габага вермәкдәдир. Әдлијјә пул алыб, бөјүк чинајәткары бурахмыш, Дадистан исә мизинин далында кагызлар вә пәрвәндәләр ичәрисиндә гәрг олуб галмышдыр.

Сәрдәрудда бәрбәријјәт дөврәсинин агыр вәһшијјәтини андыран чаван ушагларын будларына даг басмаг әфсанә дејил, һәгигәтдир. Бу һәгигәти өртүб-басдырмаг үчүн Теһран дөвләти Азәрбајчан рузнамәсинин Теһранда интишарыны гадаган едир вә халгын көзүнү баглајыб, гулагыны кар сахламаг истәјир.

Гој бүтүн дүнја билсин. Вә Азәрбајчанын мәркәзиндә јашајан мүтәмәддин дөвләтләрин нүмајәндәләри көзләрини ачыб көрсүнләр ки, Теһран дөвләти Азәрбајчан халгындан интигам чәкир, она азадлыг әвәзиндә чәлладлардан, гатилләрдән һимајәт едән, онларын чинајәтләринин үстүнү өртән хаин әдлијјә мә'мурлары, чани жандарма рәисләри, вәһши вә ганичән бәхшидар вә деһдарлар вермәкдәдир.

Биз бу күндән е'тибарән чинајәт гурбанларыны мүтәмәддин өлкәләрин нүмајәндәләринин гапыларына көндәрмәјә мәчбуруг. Гој бүтүн дүнја билсин ки, Азәрбајчанда ганун вә әдаләтдән бир әсәр јохдур. Теһран һөкумәти вә азадлыгы мәһв етмәјә чалышан мүртәчеләр халгымызы ајаглар алтында мәһв-набуд етмәк фикриндәдирләр. Гој һамы билсин ки, Азәрбајчан халгы өзүнүн дахили ишләрини идарә етмәјә бәшәријјәт мүгабилиндә мәс'улдур. Гој мәншур Атлантик кими милләтләр азадлыгы әсасыны тә'гиб едән сәнәдләрдә бу чинајәтләри тәбәррә етмәк үчүн маддәләр вә дәлилләр тапыб көстәрсинләр. Азәрбајчан халгы бу вәһшиликләрә бахмајыб, јашајачаг. Өзүнүн рәһбәри олан демократ фиргәсинин бајрагы алтында зүлм вә әсарәтә хатимә верәчәкдир.

ДИДИ КИ ХУНЕ НАҺАГЕ ПӘРВАНӘ ШӘМ'РА ЧӘНДОН АМАН НӘ ДАД КИ ШӘБРА СӘҺӘР КУНӘД?*

Биз дәфәләрлә кәндләрдә көрүлән вәһшиликләрин горхулу нәтичәсини јазыб дөвләт мә'мурларынын кар гулагларына вә кор көзләринә сохмаг истәдик. Лакин өзләрини Порт-Артур гәләси фатеһи һесаб едән жандарма рәисләри кор тутдуғуну бурахмајан кими әлсиз-ајагсыз кәндлиләрлә вәһшијанә рәфтарларыны даһа да шиддәтләндириб, онларын мал, чан вә намусуна тәчавүз етмәкдән әл көтүрмәдиләр. Нәһајәт, бычаг сүмүјә дајаныб кәндлинин таб-тәваны кәсилди. Өзүнә чарә тапмаг фикринә дүшдү. Инди чәлладлар бујуруб экдикләри тохумун сәмәрәсини дәрсинләр. Ким билир, бәлкә бунларын һамысы гарәткәрлији шиддәтләндирмәк үчүн тазә үнвандыр. Бәлкә чалышырлар ки, бу ад илә кәндләри хак илә јексан едиб, Азәрбајчан кәндлисинин нәслини кәсиб, ортадан галдырсынлар. Лакин иш буну көстәрмир.

Мијанадан, Сәрабдан вә Марағадан кәлән хәбәрләрдән мә'лум олур ки, чана дојуб вәһшәтләрә тәһәммүл едә билмәјән кәндли интигам силаһы илә гијам етмишдир. Гијамчыларын һәдәфи жандарма чәлладларыны хәл'и-силаһ едиб кәндләрдән узаглашдырмагдыр. Бунлар вар гүввәләри илә әмнијјәти һифз етдикләри һалда жандарма постларыны ортадан чыхарыр, онларын силаһы илә өзләрини дифа етмәјә чалышырлар.

Мијанәдән вә Сарабдан кәләнләрин дедикләринә көрә әмнијјәтләри хәл'и-силаһ етдикдән сонра фәдаиләр чәкилиб кетмиш, шәһәрин әмнијјәтини полис мә'мурларынын ихтијарына гојмушлар. Шајиата көрә Сәрабда вә Мијанәдә кәндлиләрин әлинә чохлу силаһ кечмишдир.

Бундан әлавә кәндлиләр дөвләт мә'мурлары васитәсилә кәндләрдә пајланан силаһлардан чох садә бир сурәтдә истифадә едә билмишләр.

Мүтәлле адамларын изһарына көрә шәһривәрдән сонра Азәрбајчаны тәрк едиб, гачан низами гүввәләрин силаһлары тамамилә кәндлиләрин әлинә дүшмүшдүр. Чох кәндлиләр өз намусларыны һифз етмәк үчүн өкүзүнү сатыб түфәнк алмышдыр.

Бу силаһларын күчү еләдир ки, дөвләт мә'мурлары

---

* Тәрчүмә: Көрдүн ки, пәрванәнин наһаг төкүлмүш ганы шәм'ә кечәни сәһәрә чыхармагла белә аман вермәди.

апардыглары әһмәгана сиіасәтин мә'насыны дүшүнмәјә мәчбур олмушлар.

Биз кечән нөмрәләрдә кәндлини дөјүб, өлдүрүб, намусуна әл атмағы атәшлә ојнамаг адландырыб демишдик ки:

Әкәр сәд сал чәбр атәш фирузәд
Әкәр јек дәм дәру офтад бе сузәд*.

Инди Сәрабын вә Мијанәнин жандарма рәисләри бу сөзүн мә'насыны анладылар. Әфсус ки, онлар үчүн бу дәрс баһа баша кәлди. Онлар бир даһа бу тәчрүбәдән истифадә етмәјә гадир ола билмәзләр.

Кечән күн зәнчир вә шаллаг илә дөјүлүб мәчруһ олмуш бир сәраблы идарәмизә кәлиб дејирди: инди өлсәм дә арзум галмады. Ондан өтрү ки, гызымын намусуна әл атан хаин чәзасыны чәкди.

Биз Сәраб әмнијјә рәисинин өлдүрүлмәсиндән хошһал дејилик. Гардаш ганы төкмәји һәркиз вичданымыз гәбул етмир. Лакин кәндлини дә бу ишдә мәзәммәт етмәк олмаз. Мадам ки, Дадрәс јохдур, мадам ки, жандарм зүлмүндән мәркәзә шикајәтә кәләнләри тутуб зинданлара долдурмагла халгы боғмаг истәјирләр, биз дә кәндли илә һәмсәда олуб дејирик:

Дәми абхордән пәс бәд сагал
Беһ әз өмри һәфтадо һәштад сал*.

Бунунла белә биз дөвләт мә'мурларына бу һадисәләрдән ибрәт алыб, рәфтарларыны дәјишдирмәји төвсијә едирик. Төкүлән ганлара онлар милләт гаршысында чаваб вермәлидирләр.

Зинданлар күнаһсыз кәндлиләр илә долдурулдуғу һалда, әлинә силаһ кечирмиш кәндли сојугганлылыг илә рәфтар едә билмәз. Кет-кедә һәриг артыр, таза габағына чыхан јаш вә гурунун һамысыны јандырыб мәһв едә биләр. Јенә тәкрар едирик:

Јолузу дәјишин, дајаныб фикр един, чинајәт вә ган төкмәјин сәмәрәси хәтәрнакдыр. Халгын истәдијини верин. Чинајәткарлары тутуб чәзаландырын. Кәндлинин мал, чан вә намусуна тәчавүз едән жандармалары асын, та кәндли өзү интигам үчүн ајаға галхмасын. Бундан башга әлач јохдур.

---

* Тәрчүмә: Атәшпәрәст јүз ил од јандырса да, бир ан онун ичинә дүшдүјү тәгдирдә јаначагдыр.

** Тәрчүмә: Пис хасијјәтлидән сонра бир ан јашамаг 70—80 ил (бирликдә) јашамагдан даһа јахшыдыр.

ИСТЕ'МАРЧЫЛАРЫН ТӘҺДИДИ БИЗИ ТУТДУҒУМУЗ ҺАГГ ЈОЛДАН ГАЈТАРА БИЛМӘЗ. ЈА ӨЛҮМ, ЈА АЗАДЛЫГ, ҮЧҮНЧҮ ЈОЛ ЈОХДУР

Биз һеч бир гөвм вә һеч бир милләт вә һеч бир чамаата дүшмән дејилик. Өзүмүзә рәва көрдүјүмүз јашамаг вә тәрәгги етмәк василәләрини өзкәләр үчүн дә рәва көрүб бу күнәдәк кимсәнин тәрәгги вә тәалисинә мүхалифәт етмәмишик. Һәтта Теһран иртича һөкумәтинин азадлығымыз әлејһинә ишләтмәкдә олдуғу хаинанә тәдбирләри дә фарс милләтинин һесабына јазмаг истәмирик. Милли әсарәт вә габа истибдад үсулунун мәзәсини анладығымыза көрә әсир милләтләрә үрәјимиз јаныб. Онларын әсарәт вә исте'мар бојундуруғу алтындан хилас олмагларын сәмим-гәлбдән арзу етдијимиз һалда, зүлфи-јарә тохунмаг горхусундан онларын азадлыг һәрәкаты һаггында нәһајәт дәрәчә еһтијатла данышмаға адәт етмишик.

Асија, Австралија вә Африка гитәләриндә исте'мар һалында јашајан бәдбәхт вә бичарә инсанларын фәлакәтли һалы бизи мүтәәссир едир. Бир овуч ганичән мүһафизәкарларын һирс вә тамаһынын гурбаны олан бәшәријјәтин сызылтысы бизи ағладыр. Амма нә етмәли ки, мәл'ун дипломаси мүлаһизәләр бизи сусдуруб руһумуздан гопан е'тираз сәсләримизи додагларымызда гурудуб, фәзаја чыхмаға имкан вермир.

Бизим әсир Һиндистан, бичарә әрәб дүнјасы, мәзлум јунан чамааты, вахтилә бөјүк мәдәнијјәтә малик олан јазыг Мисир әһалиси барәсиндә демәли сөзләримиз чохдур. Нә етмәли ки, гоншулуг мүлаһизәси илә вичданымызын вердији әзаба мүтәһәммил олуб; сәсимизи чыхармырыг. Фарсларын көзәл бир мәсәли вардыр (әчәб бе бәдәһкар чизи нә гуји бе ситанкар мишәвәд*). Бу тамамилә доғрудур, биз дүнјаны әсарәт алтында сахлајан истисмарчыларын гоншулуғуну мүлаһизә едиб, сакит олдуғумуздан онлар суи-истифадә едиб, бизим садә вә тәбии һаггымызы пајимал етмәк үчүн инсанлары тәһгир едән вә әдәбли адамлара јарашмајан васитәләрә тәшәббүс етмәкдәдирләр.

Биз Һиндистаны, Әрәб дүнјасыны, Мисири биләхәрә өз Вәтәнимизин әсас сәрвәтини тәшкил едән чәнуб нефт

* Тәрчүмә: Борчлуја сөз демәсән, о тәләбкар олар.

мә'дәнләрини азад етмәк шуары илә ишә башламамышыг вә исте'марчы вә халгларын ганларыны соран мүһафизәкар дөвләтләрин дахили вә хүсуси ишләри илә дә ишимиз јохдур. Садә бир сурәтдә өз евимизи истәдијимиз кими идарә етмәк истәјирик. Буна исә исте'мар дүнјасы тәһәммүл етмәк истәмир.

Нә етмәли, милләтимиз гәринәләр боју тәһәммүл етдији зүлм вә әсарәт вә һәрч-мәрчдән јорулмушдур. Инди истәјир о да бүтүн милләтләр кими өз сәадәтини тә'мин етмәк имканына малик олсун. Бу арзу һеч бир милләтин дүшмәнлији үзәриндә әсасланмамышдыр. Биз мин дәфә тәкрар етмишик ки, истәдикләримиз мәмләкәтимизин сәрһәдди дахилиндә мәһдуд олмушдур. Ирандан һеч вәчһлә ајрылмаг истәмирик вә мәшрутә үсулуна да сәмим-гәлбдән сәдагәтимиз вардыр. Бунунла белә исте'мар һејкәлләри дүнјанын о башындан бизә ган тутмуш һәрби көзләрини бәрәлдиб дејир: Јох, сиз дә Иранын бүтүн әһалиси кими әсарәт алтында галмалысыз. Бизим мүстә'мирәләримизин һифз вә һәрасәти буну тәләб едир. Бизим сәлтәнәт вә гүдрәтимиз милләтләрин көз јашлары үзәриндә әсасланмышдыр. Буну нәзәрә алмајан милләт мәһв вә набуд олмаға мәһкумдур.

Амма биз өз нөвбәмиздә јашамаг истәдијимиз үчүн исте'марчыларын тәһдидинә гулаг асмајыб, азадлығымызын тә'мини үчүн мүбаризәни ахыра гәдәр давам етдирмәјә анд ичмишик.

ГАРДАШ ГАНЫ ТӨКҮЛМӘСИН

Фиргәмизин вә һеј'әти-миллинин ҹидди игдаматы сајәсиндә букүнә гәдәр шәһәрин әмнијјәти һифз олунуб. Мөвгедән истифадә етмәк истәјән әшхасын нарәва һәрәкәтләринә имкан верилмәмишдир. Буну өзүнүн мәнафејинә мүхалиф көрән дөвләт мә'мурлары ахыр вахтларда чүрбәчүр хаинанә тәшәббүсләрә әл атыр вә шәһәримизин асајишини позмаг истәјирләр.

Мәсәлән, бунлар өзләри дә билир ки, Азәрбајҹанда жандармлара нисбәт шәдид һисси-тәнәффүр вүҹуда кәлмишдир. Буна бахмајараг, кәндләрдә силаһларыны фәдаиләрә тәслим едиб, шәһәрә кәлән жандармлары дүбарә силаһландырыб шәһәрин хијабанларына долдурур вә ја онлара гејри-рәсми либас кејдириб, күчәләрдә халгы тәһдид етмәк кими алчаг вә јарамаз вәзифәләрә мүәјјән

едирләр. Һамы билир ки, сәрбазларымыз вә хырда әфсәрләримизин тәвәччөһү халга олдуғу үчүн Дирәхшани илә Вәрәһрам онлары сәрбазханларда һәбс едиб, әсир һалында сахлајыр. Бунунла белә, бә'зи шәрүшур вә бычагчылара әфсәр вә сәрбаз либасы кејдириб, күчәләрә көндәрир. Онларын васитәсилә халгын еһсасатыны тәһрик етмәк истәјирләр.

Биз баша дүшмүрүк, инди дәжбан Тәбриз шәһәриндә нәјә лазымдыр? Мадам ки, сәрбазлара сәрбазханадан кәнара чыхмаға јол верилмир, дәжбан кими чәлб едәчәкдир вә онун хијабанларда кәзмәсиндән халгы тәһдид етмәкдән башга мә'насы нәдир?

Биз чох көзәл билирик ки, Теһран иртичаы халгымызын вердији бөјүк тәкан васитәсилә мүтәзәлзәл олуб, горхудан Теһраны тәрк етмәјә чалышдығы һалда, Азәрбајчан халгыны бир-биринин чанына салмаг вә дүнјаја өзүнү һәгг-бечаниб көстәрмәк истәјир. Бизә мә'лумдур ки, Дирәхшани илә Вәрәһрам Азәрбајчан халгынын интигам пәнчәсиндән гачмаг үчүн бәһанә ахтарыр вә бу бәһанәни сәрбаз илә халг арасында чарпышмадан ибарәт билир. Бу нөгтеји-нәзәр иләдир ки, фиргәмиз букүнә гәдәр онларын ојнадыглары ојунлара әһәмијјәт вермәјиб, көрдүкләри чәсуранә вә намәрданә тәдбирләри чавабсыз гојмушдур.

Инди исә вәзијјәт тамамилә дәјишмишдир. Фәдаи дәстәләри шәһәрин дарвазаларына сирајәт етмәкдәдир. Шәһәрин өзү артыг Дирәхшани вә онун анламаз һәмкары олан Вәрәһрамын әһмәганә һәрәкәтләриндән чана дојмушдур. Белә бир һалда биз азәрбајчанлы сәрбаз вә әскәрләри сәрбазханаларда әсир кими сахлајыб онлары милләт әлејһинә силаһ көтүрмәјә вадар етмәјин хәтәрини халга билдирмәјә билмәрик.

Сәрбазлар вә әфсәрләримиз вә онларын гоһум вә әгрәбалары биләхәрә бу тилсими сындырыб Дерәхшаниләрин хәјанәтләринә хатимә вермәли, сәрбазларымыз бир дәфә силаһларыны төкүб, хәлгә мүлһәгг олмалыдырлар.

Аталары, аналары, гардаш вә бачылары Демократ фиргәсинин азадлыг бајрағы алтында мүбаризә едән сәрбазы узун мүддәт гуш кими гәфәсдә сахламаг олмаз. Милләт вә вәтән јолунда шәрәф вә ифтихар газанмаг үчүн низами палтар кејән әфсәрләри әһмәганә бир сурәтдә гардаш ганы төкмәјә вадар етмәк габагдан кетмәз.

Кедин балаларызы, гардашларызы, гоһум вә әгрәба, дост вә ашналарызы сәрбазханалардан истәјин. Гој сәрбазларын өзләри бу шәрафәтмәнданә гәдәми көтүрсүнләр.

Кедин балаларызы, гардашларызы, гоһум вә әгрәба, дост вә ашналарызы сәрбазларын өзләри бу шәрафәтнамәнданә гәдәми көтүрсүнләр.

Бөјүк Франса ингилабы, бөјүк Русија ингилабы, биләхәрә, дүнјада вүчудә кәлән милли ингилабларда сәрбазларын көтүрдүкләри гәһрәмананә гәдәмләри онлара гандырын. Сәрбаз һәмишә милләт илә олмушдур. Әфсәрин ифтихары милләт илә әлбир олмагдадыр. О, фәгәт мәрзләрдә дүшмәнлә вуруша биләр, дахилдә милләтин поштибаны кәрәк олсун. Биз билирик сәрбазлар вә әфсәрләримизи гәфләтдә сахламаг үчүн онлара рузнамә охумаг вә мәмләкәтин һалындан хәбәр тутмаг имканы вермирләр. Вәли, милләтин күч вә гүдрәти гәлә вә дивар анламаз. Һәр васитә вә һәр јолла олур-олсун, онун фикри јеринә јетишәр вә истәдији нәтичәни һасил едәр.

Сиз кедиб сәрбаз вә әфсәрләримизи баша салын, онларын милли вәзифәләрини шәрһ верин, азадихаһлар арасында онларын јерләринин бош галдығыны көстәрин.

Гој гардаш ганы төкмәк илә өзләринә шан вә шәрәф газанмаг истәјән хаинләрин әли боша чыхыб, бурунлары әзилсин.

Азәрбајчан сәрбаз вә әфсәрләри бизим гардашларымыздыр. Биз, онлардан гардашлыг көзләјирик. Кәрәк чалышыб, азадлыг дүшмәнләринин әлләриндә аләт олмасынлар.

Һәтта Исфаһан, Шираз чә Теһран сәрбазлары да Азәрбајчан халгынын үзүнә атәш ачмаг истәмирләр. Онларда бизим бөјүк ишимиздән өзләринә ничат вә азадлыг көзләјирләр.

Сәрбазханалар чох тез бир сурәтдә һәбсхана вә зиндан һалындан чыхмалы, сәрбаза халг һәрәкатында ширкәт етмәк имканы верилмәлидир. Сәрбаз вә шәрафәтли әфсәрләрин руһу бизимләдир. Биз онлары өз сыраларымызда көрмәк истәјирик. Јашасын Азәрбајчанын гәјјур вә азадихаһ сәрбазлары! Чаван вә фәдакар әфсәрләримиз! Азәрбајчан сиздән үмид көзләјир! Демократ гардашларымыз сизи көмәјә чағырыр!

ДАЛДАН АТЫЛАН ДАШ ТОПУҒА ДӘЈӘР

Милләтимиз гијам едиб, өз һәгг вә ихтијарыны алды. Артыг Азәрбајҹан милли дөвләти бир һәгигәтдир. Онун демократик әсасы үзрә гурулмуш һөкумәт тәшкилаты вә мәҹлиси-миллиси өзүнүн ләјагәт вә исте'дадыны дүнјаја билдирди. Буну даһа кери гајтармаг олмаз.

Һәлә дөвләт вә милли мәҹлисә малик олмагдан әввәл белә Азәрбајҹан Теһранын чүрүмүш мүстәбид һөкумәтинә вә онун башы көјә титрәмәкдә олан кабинә рәисләринә баш әјмәзди. Инди исә ондан бу тәвәггәни етмәк сәфаһәтдир.

Дөвләтимиз јашајаҹаг, милләти сәадәт вә хошбәхтлијә чыхармаг јолунда һеч бир фәдакарлыгдан ајаг кери чәкмәјәҹәкдир.

Теһран һәнуз бу һәгигәти анламаг истәмир. О, һәлә дә хәјал едир ки, рәҹәзханлыг, фөһш вә насәза демәклә бизи дүнјанын көзүндән салыб, бојнумуза сәвар ола биләҹәкдир.

Биз рузнамәмизин биринҹи шумарәсиндә ачыг вә ајдын сурәтдә јазмышдыг ки, әкәр Теһран ики јол ајрычында иртиҹаја тәрәф кедәрсә, биз өз тутдуғумуз азадлыг јолуна онсуз давам етмәлијик. Инди артыг Теһран о јолу интихаб етмишдир. Биз дә она јалвармадан, онун әһмәганә сөзүнә е'тина етмәдән тутдуғумуз јол илә ирәли кетмәлијик.

Биз әввәл ишә башладыгда чох садә бир сурәтдә азадлығымызы тә'мин етмәк истәјиб, әјаләт вә вилајәт әнҹүмәнләри шүарыны мејдана атдыг. Теһран вә онун башчысы деди: Бир телеграф олмасын, мин телеграф олсун, биз бу һәгги верә билмәрик.

Бу мәсхәрәамиз ҹаваб хәлгимизи бир гәдәм даһа ирәли кедиб әмәлән өз һәггини алмаға, јә'ни мәҹлиси-милли вә милли дөвләт јаратмаға вадар етди.

Сүлһ вә сазиш тәрәфдары олдуғумуз үчүн бир даһа мәҹлиси-мүәссисанымызын вердији е'ламијјә декларасиону Теһрана көндәриб һаггымызы истәдик. Ҹавабында бизи гурд дишләри, јә'ни силаһ вә танк илә тәһдид етдиләр вә милләтимизин ганыны төкмәјә әмр вердиләр.

Милләт өз һаггындан сәрф-нәзәр едә билмәзди. Нәһајәт, силаһа силаһ илә ҹаваб вериб, фәдаи дәстәләринә ишә башламаг фәрманы верди. Нәтиҹәдә пуч вә әсассыз олан истибдад гәләләри јыхылыб, јаланчы пәһләванла-

рын бир гисми силаһларыны атыб гачды, дикәр гисми исә халгымызын габағында диз чөкүб, тәслим олду.

Инди Теһранын әли һәр бир јердән үзүлүб, халгымызы пулсузлуг илә тәслим етмәјә чалышыр. Бу күлүнч вә беччәганә бир һәрәкәтдир.

Өз һаггыны алмаға гијам едән бир милләт бу мүшкүлата да гәт'ән фаиг кәлә биләр. Әкәр Теһран бизим тачирләримизин пулуну јемәк истәрсә, дөвләт тәәһһүд етдији малијјат һиссәсини сахлајыб, онларын тәләбләрини өдәјәчәкдир.

Кечән кечәләрдән бирисиндә Лондон радиосу ујдурма бир хәбәрдә демишдир ки, Азәрбајчан милли һөкумәти өзү пул чап вә нәшр етмәк истәјир. Бу вахтадәк дөвләтимиз бу фикирдә олмамышдыр, әкәр лазым кәләрсә она да тәшәббүс едилә биләр. Һәр һалда биз халгдан фәдакарлыг истәјирик вә халг да о фәдакарлығы көстәрмәјә һазырдыр.

Тачирләримиз Теһранын әһмәганә тәшәббүсләринә истигамәт вә мәтанәт илә чаваб вермәли вә өзләринин е'тибар вә һејсијјәтләрини көзләмәк үчүн бир-биринә мүсаидәт көтсәрмәли, дөвләтин чидди тәдбирләри һәјата кечәнәдәк базарын вәзијјәтини олдуғу кими сахламалыдырлар.

Теһран, ешитдијимизә көрә, әјаләт вә вилајәт әнчүмәләринин интихабатыны башламаға тәшәббүс едир. Бу чох кечдир. Артыг әнчүмән бизи тә'мин едә билмәз. Бу, далдан атылан даш кимидир ки, фәгәт топуға дәјәр вә бир тә'сир бағышламаз.

Сәртиб Дерәхшани вә онун әванисини төгиф вә мүһакимә етмәк даһа күлүнч бир тәдбирдир. Сәртиб өз мејл вә ирадәси илә тәслим олмады. О, мүһасирә һалында иди. Онун сәрбаз вә эфсәрләри халга атәш ачмаг истәмирди. О чох көзәл билирди ки, мүгавимәт ган төкмәк вә шәһәрин бәрбад олмасындан башга бир нәтичә верә билмәз. О анламышды ки, силаһа сарынмыш кәндли ону мәғлуб едәчәкдир. Бу мәғлубијјәт онун сәрбазлыг абру вә һејсијјәтини ләккәдар едә биләр.

Теһран ону тогиф етмәклә бир даһа исбат етди ки, ган төкмәк вә халгымызы фәлакәтә сөвг етмәк јолунда һәр чүр чинајәтә һазыр имиш.

Сәртиб Дерахшнинин тогифи исбат етди ки, фиргәмизин көстәрдији јол дүз имиш, халгымыз әкәр өз милли дөвләтини вүчудә кәтириб милли гошун јарада билмәз

исә Теһран иртичаы онун һәгг вә ихтијарыны һәр ан әлиндән ала биләр.

Биз Иран истиглал вә тамамијјәтини дәфәләрлә е'тираф етмишик, Теһран исә бу истиглалијјәти позмаг јолунда һәр күн тазә фырылдаг чыхарыр. Иш белә кедәрсә, биз тамамилә ајрылыб мүстәгил бир дөвләт тәшкил етмәјә мәчбур олачајыг. Ајры чарә јохдур.

О, Рза ханын нури-чешми сәрһәнк Зәнкинә кими чәлладларын әли илә Азәрбајчан халгынын ганыны төкүр, евини гарәт етдирир, шәһәрләрини харабазара дөндәрир, ибтиһач васитәсилә Азәрбајчан базарыны пулсуз гојуб, халгы ајагдан дүшүб вә ја шикәст олмаға вадар едир.

Иш белә кедәрсә, бизим ајры чарәмиз галмајачаг. Начар кәрәк дејәк: «Сизинки сиздә, бизимки дә биздә». Јахамыздан әл чәкиб, гојун билдијимиз кими өз евимизи идарә едәк.

АЛЫНАН АЗАДЛЫҒЫ САХЛАМАГ, ОНДАН ХАЛГЫН СӘАДӘТИ ҮЧҮН ИСТИФАДӘ ЕТМӘК ЛАЗЫМДЫР

Елимизин шадлыг күнү һесаб олунан он ики шәһривәр јахынлашдыгча халгымызын, елимизин вә она рәһбәрлик едән фиргәмизин ичәрисиндә кениш даирәдә фәалијјәт һисс едилир. Кечән нөмрәмиздә Мәркәзи Фиргә Комитәмизин бајрам бәрнамәсини дәрч етмишдик. Дүнән халгымыз вә онун севимли тәшкилаты һесаб олунан фиргәмизин бир ил мүддәтиндә көстәрдији јарадычылығы јада салмаг үчүн көрүлән ишләрин ән мүһүмләрини хатырладан 200 сәһифәлик бир фећрист мүнтәшир олду.

Бир ајдан бәри Азәрбајчанын бүтүн кәнд вә шәһәрләриндә бөјүк һазырлыг кедир. Кәндлиләр, каркәрләр, кәсәбә вә һүнәр саһибләри бир ил мүддәтиндә көрдүкләри бөјүк ишләр вә көстәрдикләри һејрәтверичи гәһрәманлыглары хатырламаг үчүн үрәк дөјүнтүсү илә шәһривәр ајынын 12-сини көзләјир. О күн дә бир иллик фәалијјәтинә јекун вурмаг истәјир.

Бөјүк нећзәтимизин габағында кедән Тәбриз шәһәринин фиргә тәшкилаты һәмишә олдуғу кими өз доғма фиргә тәшкилатынын рәһбәрлији алтында өзүнүн сијаси мүбаризәдә көстәрдији ләјагәт вә исте'дадыны бир даһа исбат етмәјә чалышыр.

Бир илдә көрдүјүмүз ишләр, әлдә етдијимиз мувәф-

фәгиjjәтләри саjыб jазмагла гуртарасы деjилдир. Гоj ону тарихчиләр jазсын вә биз әмәлдән бәһс едәк, сабаһын мәсәләсини дүшүнәк.

Ел бизимләдир. Биз ону мүнәззим милли бир гурулуша малик етмишик. Бир ил бундан әввәл дәхи халгымыз өзүнүн гәһрәманлығы илә мәшһур иди. О, кечмиш башчыларынын кәсб етдиjи ифтихар илә jашаjыр вә иртичачы гүввәләр илә шәдид мүбаризә апарырды. Амма кәрәк шәрафәт вә инсаф үзрә гәзавәт едәк ки, бу мүбаризәдән халг бир нәтичә ала билмирди. Чүнки онун е'тимад едиб архалана билән милли бир мәркәзи jох иди. Бу чәһәтдән тәшкилатларын көстәрдикләри гәһрәманлыға бахмаjараг, үмумхалгы аjаға галдырмаға гадир деjил иди.

Шәһривәрин 12-дә бинасы гоjулан фиргәмиз исә бу нөгсаны ортадан галдырмаға мүвәффәг олду. Онун бәрг-аса бир сурәтдә меjдана чыхмасы илә халг өзүнә рәһбәр вә баш тапды. Она е'тимад едәрәк шәрәфли мүбаризәсини мүәjjән һәдәф вә мәгсәд илә әлагәдар етди. Көтүрүлән гәдәмләри бөjүк нәтичәләрә бағламагла халгы өзүнә инандырды. Елин үрәjини фәтһ етди. Ел гаjнады, гарышды. Онун һәгиги рәһбәри олду.

О шәһривәрдән бу шәһривәрә гәдәр бөjүк бир фасилә олмадығы һалда елимиз бир гәрн гәдәр бөjүмүш, нәшвнүма етмишдир.

Инди биз бүтүн дүнjада бир милләт кими әрзәндам едиб, өзүмүзү идарә едә билмәк үчүн вүчудә кәтирдиjимиз милли тәшкилатларымыз васитәсилә милли мәдәниjjәт вә милли фәрһәнк үстүндә күндән-күнә тәрәгги вә тәкамүлә доғру бөjүк гәдәмләр көтүрә биләрик.

Биз инди нә тәк Иранда, бәлкә Јахын Шәргдә демократик неһзәтин башчысы вә әләмдары һесаб олунуруг. Бу ады биз өзүмүз өз үстүмүзә гоjмамышыг. Бу дүнjа демократик неһзәтләринә шәдид сурәтдә әлагәмәнд олуб, онун кедишини чох диггәтлә тә'гиб едән дүнjа сиjасәтнамәдарларынын ән садиг нүмаjәндәләринин бизим һәрәкәтимизә вердиjи гиjмәтдир.

Ел бу фәдакарлыг нәтичәсиндә бу ифтихарла долу ады газанмаға наил олмушдур. Бу ифтихары бизә верән шәһривәрин 12-сидир. Јә'ни фиргәмизин тәшкилидир.

Бу шәрәфли күнүн мүбаризә гәһрәманлары исә бир ил тамам сүрән мүбаризәмиздә даима фәтһ вә галибиjjәт үчүн jашамаға, елин шәрафәт вә ифтихары үчүн өлмәjә амадә олан фәрмандәлар кими зәфәрә доғру говушан

халг күтләсинин габағында кетмиш, истәр сијаси, истәр һәрби, истәр игтисади, истәр дипломати вә тәшкилати ҹәбһәләрдән бөјүк ифтихар илә башыуҹа чыхмаға мүвәффәг олмушлар.

Халгымыза инди намуслу, шәрәфли инсанлар башчылыг едир. Шәһриварин бизә вердији нәтиҹәләрин бөјүјү дә будур. Башсыз милләт, рәһбәрсиз ел һәдәфә доғру кедә билмәз. Инанылмыш тәшкилат јарада билмәјән бир милләт азад јашаја билмәз. Шәһривәрдән бу тәрәфә милләтимиз бу бөјүк нөгсаны рәф етмәјә мүвәффәг олмушдур.

Һәр һалда, ел бу бөјүк бајрамы даһа тәнтәнәли бир сурәтдә истигбал етмәјә һазырлашыр. Фиргә тәшкилатларымыз исә бу тәнтәнәли күндән даһа бөјүк истифадәләр етмәлидир. Кечән шәһривәр бәјанијјәмизи фәгәт гырх нечә нәфәр имза етмишди ки, онлардан бир нечәси дә јолун јарысында јорулуб, ја горхуб ајаг далы гојдулар. Һәтта мүбаризәнин ағыр күнләриндә онлардан бир нечә намәрд вә алчаг хаинләр чыхды ки, бизә далдан хәнҹәр вурмаг гәсдилә дүшмәнләр сырасына кечиб, Лондона вә с. әҹнәби өлкәләрә телеграфлар көндәрмәк васитәсилә неһзәтимизи боғмаг истәдиләр. Лакин бу күн халгымыза ағыр күнләрдә рәһбәрлик едән бөјүк шәхсләримизин истигамәти сајәсиндә бүтүн мүшкүлата фаиг кәлән фиргәмизин бајрағы алтына топланан үзвләрин сајы 200 мини тәҹавүз етмәкдәдир...

Бу ил шәһриварин 12-дә доғрудан-доғруја Азәрбајҹан Иран азадихаһларынын кә'беји-амалы мәгамыны газанмышдыр.

Ел тәк бунун үчүн бајрам етмир, онун үрәјиндә бөјүк үмидләр, дәрин арзулар, битмәз-түкәнмәз истәкләр вардыр! О бу шәһриварә гәдәр истибдадын сәрпәнҹәсини сындырмыш, азадлыға чыха билмишдир. О чох јахшы билир ки, бу кафи дејилдир. Халг кәрәк өзүнүн милли фиргәсинин рәһбәрлији сајәсиндә алдығы азадлығы һәнуз чох шәдид олан хәтәрләрдән горусун вә ондан өз сәадәти үчүн нәтиҹәләр алсын.

Инди ел тутдуғу сәнкәрләрдә дајаныб тәнәффүс едир. Сабаһ даһа бөјүк сәнкәрләр алмаға еһтијаҹ олдуғу она кизли дејилдир.

Шәһривәр ҹәшни исә онун јорғун руһу үчүн мүгәвви бир Рза һөкмүндәдир. Һәрби мүбаризә нөгтеји-нәзәриндән ону бир маневр дәхи һесаб етмәк олар.

Бу маневри идарэ етмэк вэ бу васитэ илэ халгын гүдрэт вэ исте'дадыны көстэрмэк јерли фиргэ башчыларынын вэ гэһрэман фиргэ тэшкилатчыларынын мүстэгим вэзифэсидир.

Мэхсусэн шэһривэр чэшни һомэлэри идарэ едэн комитэ сэдрлэри, тэшкилат вэ тэблиғат шө'бэ мүдирлэри илэ синфи каркэр вэ иттиһадијјэлэринэ рэһбэрлик едэн иттиһадијјэ кадрлары өз гүдрэт вэ бачарыгларыны бирузэ вермэк үчүн бир мүсабигэ мејданы вүчудэ кэтирэчэкдир.

Бу ишин кедиши фиргэ вэ иттиһадијјэ кадрларынын мэслэк, идеал вэ эфкарымыза нэ гэдэр бағлы олдугларыны көстэрэчэкдир. Халг һазырдыр, ел тэкан јемишдир, кадрлар исэ ону тэшкил етмэли вэ чешндэ дэхалэт вермэли вэ бу дэхалэти мүнэззэм һалда идарэ етмэлидирлэр.

Ел бајрамыны елин намуслу гызлары вэ оғланлары лајиг бир шэкилдэ тэшкил едэчэклэринэ биз инанырыг.

Бу бајрамда елимиз «алынан азадлығы сахламаг вэ ондан халгын сэадэти үчүн истифадэ етмэк» шүары илэ һэрэкэт едэчэкдир.

«ГЫЗЫЛ СӘҺИФӘЛӘР» МҮГӘДДИМӘ*

Күндэлик ағыр мүбаризэ вахтында тарих јазмаг вэ ја эдэби мөвзулар илэ мэшғул олмаг мүшкүл бир ишдир. Тарихи һадисэлэр барэсиндэ ачыг вэ ајдын нэзэријјэ вериб, габаға сүрүлэн фикирлэри дэлил вэ сүбут илэ эсасландырмаг иш вэ вахт истэјир. Буну эмэли мүбаризэ дэрјасында чырпынмагда олан бир фэдаидэн көзлэмэк олмаз. Она көрэ бу сэтирлэри охујанлардан хаһиш едирэм: јаздыгларым һаггында гэзавэт едэркэн бу вэзијјэти нэзэрдэ тутсунлар.

Мэн бу сэтирлэри шөһрэт вэ тэзаһүр үчүн јазмырам. «Азэрбајчан» рузнамэсинин күндэлик шүмарэлэрини үрэк дөјүнтүсү илэ тэ'гиб едиб, она бөјүк эрзиш гаил олан достларымдан бириси деди: јаз.

---

* Бу, 1946-чы илдэ чап олунмуш «Гызыл сэһифэлэр» китабына јаздығы мүгэддимэдир.

Мән дә бөјүк ишләрдән вахт оғурлајыб, јорғун вә әзкин дәгигәләрдә онун арзусуну әнчам вердим. Мәгсуд милләтимизин азадлығы јолунда апардығы мүбаризәдән нүмунәләр көстәрмәкдир. Ону олдуғу кими тәсвир вә тәрсим етмәји мүвәррихләр, әдиб вә шаирләримизә тапшырмаг лазымдыр. Бу, онларын милли вә әхлаги вәзифәләридир. Бизим фиргәмиз дөвләт вүчудә кәтирмәклә мәшғул олдуғу үчүн мән дә башга фиргә үзвләри кими тарих јаратмаг ишинә мәшғулам. Гој бизим вүчудә кәтирмәкдә олдуғумуз милли дөвләтин тарихини мүвәррихләр јазыб кағыз үзәринә кәтирсинләр. Биз о тарихи јаратмаға даһа артыг диггәт етмәлијик.

Мән фәгәт садә бир дил илә башлајыб дејә биләрәм ки, Азәрбајчан халгы өзүнүн азадлыг мүбаризәсини чох гәдимдән башламышдыр. Бу мүбаризә заман вә әсрләр тәгазасына көрә мүхтәлиф шәкилләрдә тәзаһүр олуб, мүхтәлиф шүарлар илә тә'гиб едилмишдир. Ола биләр ки, Азәрбајчанын варлығыны сүбут едән һадисә вә мүбаризәләрин гәһрәманларындан чохусу ајдын вә ачыг бир сурәтдә өз көрдүкләри ишләрин мә'на вә әһәмијјәтини дәрк етмәмишләр. Лакин көтүрдүкләри гәдәмләр халгымызын варлығыны вә хүсусијјәтини исбат етмәк үчүн мөһкәм дәлил вә гәви мәдрәк һесаб олуна биләр. Биринчи нөвбәдә бир мәсәләни кәрәк ашикар сурәтдә бәјан етмәк, о да Азәрбајчанын фарс дилинә олан нисбәт вә рабитәсидир. Мүтәәссиб фарс јазычы вә мүвәррихләри ағызлары көпүкләнмиш һалда, дад вә фәрјад салыб, бизим фарс олдуғумузу, инди данышдығымыз дилин моғуллар васитәсилә бизә тәһмил едилдијини исбат етмәк истирләр. Биз моғуллар вә башга фатеһ милләтләр барәсиндә бәһс етмәк истәсәк, бөјүк бир китаб јазмаға мәчбур оларыг. Бурада фәгәт бу гәдәр демәк лазымдыр ки, Азәрбајчан моғул истиласы заманында мүтәрәгги вә мүтәмәддин бир милләт олдуғу үчүн гәтијјән асанлыг илә вәһши гәбиләләрдән ибарәт олан о чамаатин нагис дилини гәбул етмәзди вә аз бир заманда јабанчы бир дил бир милләтин ичәрисиндә елә ришә сала билмәзди ки, онун әфрадындан бир нәфәр дә олса гәдим дилә ашина олмасын вә ја о дилдән тәзә дилдә һеч бир әсәр вә әламәт көрүлмәсин. Ја зәлзәләдән, ја вәлвәләдән, биләхәрә, Азәрбајчанымызда өз милли дилимиздән башга бир дил јохдур. Фарсларын бизә тәһмил етдикләри дил исә, хошбәхтанә, пишрәфт едә билмәмишдир. Дилимизин нүфузу

daha әзим вә рүштү, daha дәриндир. Онун тарихи исә, әвамфәриб вә мүтәссиб фарс јазычыларынын пуч иддиаларынын хилафына олараг чох да көһнә вә гәдимдир.

Кәсрәви кими бошбоғазлар белә фарсчылыг тәблиғаты апардыглары һалда, Азәрбајҹанын хүсусијјәтини е'тираф етмәк мәҹбуријјәтиндә галыб, Азәрбајҹанда фарс дилинин шахәси олан азәри дилинин мәрсум олдуғуну иддиа етмәкдәдир. Биз бу азәри дилини дә рәдд етмирик. Демәк, гәдим заманлардан белә азәрбајҹанлы дил ҹәһәтиндән хүсусијјәтә малик имиш. Бу сөзүн тарих јазан нәзәриндә бөјүк әһәмијјәти вардыр. Кәсрәви вә с. фарсчылыг тәблиғ едәнләртәк ғазијә кетмиш, она көрә иддиаларыны һәгигәт сајмаға адәт етмишләр. Бәли, биз әсл һәгигәти ачыб халга көстәрмәлијик, әсл һәгигәт исә будур ки, Азәрбајҹан һеч вахт фарс дилини ана дили кими гәбул етмәмиш, ондан әдәбијјат вә ше'р саһәсиндә чох аз истифадә етмишдир. Фарслар бә'зи Азәрбајҹан шаирләринин фарсча ше'р јаздыгларыны бизим фарс олдуғумуза дәлил көстәрирләр. Бу күлүнҹ вә кудәканә бир иштир. Әкәр бу иддианы гәбул етмиш олсаг, бүтүн иранлыларын әрәб олдуғуну гәбул етмәлијик. Чүнки әрәб истиласындан сонра минләрҹә фарс әдиб, шаир вә мүтәфәккири өз әсәрләрини әрәб дилиндә јазыб, интишар вермишләр. Һәтта әсримизин башланғычында белә әрәбҹә јазыб-охуја билмәјән иранлы савадсыз һесаб олунарды вә инди дә фарс дили әрәб әдәбијјатынын вә әрәб нүфузунун әсарәтиндә давам етмәкдәдир. Бу һәгигәти көрәкөрә беш-үч Азәрбајҹан шаиринин фарсча ше'р јазмасыны дәлил көстәриб, азәрбајҹанлыларын фарс олдугларыны сүбут етмәјә чалышанлар һәгигәтән мүғриз вә ҹаһил адамлардыр.

Низаминин фарс дилиндә ше'р јазмасын онун фарс дилинә дәлил көстәрәнләр Ибн Мүгәффә, Ибн Сина вә с. фарс философларынын әрәбҹә јаздыгларына, әҹәба, нә мә'на верә биләрләр? Османлы султанларынын јаздыглары фарс ше'рләрини кимин һесабына јазмаг лазымдыр? Бу адамлар азҹа көзләрини ачыб, мөвзуа диггәт илә бахсалар, бу сөзләри ағызларына алыб данышмағы белә мәсхәрә һесаб едәрләр. Әдәбијјат, мәхсусән, ше'р һеч вахт миллијјәт чәрчивәсиндә галмаз. Узун мүддәт Франсада латын вә јунан дилиндә јазылмајан әсәрләр әдәби һесаб едилмәзди. Рус шаир вә әдибләриндән дә бә'зи әсәрләрини фирәнк дилиндә јазанлар олмушдур. Бөјүк

алман шаһы Фридрихин фирәнк дилиндә ше'р јазмасы вә онун бөјүк фирәнк јазычысы Волтер илә олан мүнасибәты әфсанә дејилдир. Әфсус ки, күндәлик чари мүбаризә иҹазә вермир вә илла, шаирләримизин јаздыглары фарс ше'рләри, мәхсусән Саиб Тәбризи вә Низаминин ше'рләрини онларын фарслығына дәлил көстәрәнләрә дејилмәли сөз вә дишсындыран ҹавабларымыз чохдур.

Фарсчылар Низамини мәнимсәмәк үчүн онун гумлу олдуғуну исбат етмәјә чалышырлар. Бу әһмәганә бир иштир. Онлар бу иддиа илә демәк истирләр ки, азәрбајҹанлы фарс имиш вә Низами Гумдан көчүб Кәнҹәјә кетмиш, орада јә'ни Азәрбајҹан дили данышан кәнҹәлиләр арасында өз ана дилиндә, јәни фарсҹа ше'р јазмышдыр. Биз, бу јалан иддиадан доғру истифадә едиб, она азәрбајҹанлыларын һәтта, Низами заманында белә фарс олмадыгларына фарсларын е'тираф етдији кими бахырыг. Амма Низами исә фарс дејил, халис азәрбајҹанлы имиш, о, Кәнҹәдә доғулуб орада фөт етмишдир. «Хәмсә»нин тәсвир етдији дағлар, дәрәләр, чәмәнләр вә Низаминин ше'рини тәзјин едән күлләр, чичәкләр һамысы көзәл Азәрбајҹан мүһитинин мәһсулудур. Мүтәссифанә, о вахт сарајларда фарс әдәбијјатына гијмәт верилдији үчүн Азәрбајҹан шаири өз ше'рләрини о дилдә јазмаг мәҹбуријјәтиндә галмышдыр. Низаминин фарсҹа ше'р јазмасы Кәсрәвинин өзүнә мәхсус фарс дили вүҹудә кәтирмәси вә мәним «Ажир» рузнамәси васитәсилә јаратдығым фарс шивәсинә охшајан бир һадисәдир. Тәсәввүр етмирәм, Кәсрәви 30 ил Теһранда јашадығы һалда ләһҹәсини тәғјир вериб, халис фарслар кими даныша билсин, онун Һөкмәбад ләһҹәси заһирә чыхмасын. Өз барәмдә исә данышмаг истәмирәм. Хүласә, фарс дили билиб, фарсҹа ше'р јазмаг фарсылыг дејилдир.

Тазә фарс нәслинин мүәссисләри ичәрисиндә Мирзә Мелкум хан бөјүк јер тутур. О, исә бир нәфәр ермәнидир. Азәрбајҹан ады тәзә ад дејилдир. Азәрбајҹанлыларын фарс олмамалары да тарихдә исбат едилмиш бир һадисәдир. Азәрбајҹан халгы исә нечә мин иллик истила вә әсарәтә бахмајараг, һәркиз өзүнүн хүсусијјәтини әлдән вермәјиб, Иран императорлуғу әрәбләрин бөјүк вә мүгтәдир хәлифәләринин гәддар тәсәллүтү вахтында белә туфанлы дәрјалар арасындан баш галдыран сынмаз вә сындырылмаз гајалар кими мөһкәм дајаныб, онун поладдан даһа бәрк синәси һәр тәрәфдән үзәринә һүҹум едән

дəhшəтли ләпәләри сындырыб дағытмыш вә заманәмизәдәк өз мөвчудиjjатыны сахламаға мувәффәг олмушдур. Фирдовсинин «Шаhнамәси»ндә нәзәримизи чәлб едән Иран сәркәрдәси Рустәмин әрәб hәмләси мунасибәтилә јаздығы тарихи мәктуб халгымызын гәhрәманлыг вә шәрәфини субут етмәк үчүн гиjмәтли бир мәдрәкдир. Фирдовси Рустәмин дилиндән шаhы мәғлуб олдугда азад вә мәрд инсанлар мәскәни олан Азәрабадәкана пәнаhәндә олмаға тәрғиб едир. Она тач-тәхтин фәгәт бу васитә илә сахланыла биләчәјинә үмид бағладығыны көстәрир. Бу тәсадүфи вә иттифаги бир вәсиjjәтнамә дејилдир. Онун сәбәби Азәрбајчанын милли варлығында аранмалыдыр. Көрүнүр, мин ил бундан әввәл белә Азәрбајчанын Иран императорлуғунда өзүнәмәхсус мөвгеји вар имиш, вә ора азадәләр мәскәни hесаб олунуб, онун халгынын мәрд хасиjjәтләринә бөјүк Иран сәркәрдәси инаныб бел бағламыш имиш. Тәәссүф батаглығында гәрг олмуш фарс мүвәррихләри исә hәмин хүсусиjjәтләрдән горхуја душүб ону ортадан апармаг үчүн гәрнләр боју кизли вә ачыг мүбаризәдән бир ан гәфләт етмәмишләр. Вәли, hәгигәти әбәди олараг өрт-басдыр етмәк олмаз. Вәтәнимиз өз ағуши-мәhәббәтиндә бәсләдији бөјүк сималар васитәсилә ишыглы күнәш кими овhам вә хурафат булудлары арасындан өз адыны дүнјаја көстәриб, өз вүчудуну аләмә танытмышдыр. Зәрдүштүн бөјүк адыны Азәрбајчан намындан ајры салмаға hеч бир мүвәррих мүвәффәг ола билмәмишдир. Фарс мүвәррихләри исә начарлыгдан бу Азәрбајчан даhисинин вүчудуну Азәрбајчанын Ирандан ајрылмаз чүз олмасына дәлил көстәрирләр. Әввәлан, дүнјада ајрылмаз чүз јохдур, елм вә тәмәддүн көз илә көрүлмәси гејри-мүмкүн олан зәррәни, атом белә тәчзиjjә етмәјә, ондан бөјүк вә мүдhиш гүввәләр јаратмаға мүвәффәг олмушдур. Азәрбајчан даhиси Зәрдүштүн бүтүн Иранда интишар вердији әсаслар онун гејри-азәрбајчанлы вә ја фарс олмасына дәлил ола билмәз. Буну биз гәбул едәрсәк, hәзрәти Мәhәммәдин дә бир иранлы олдуғуну гәбул етмәлиjик. Чүнки онун тә'лим етдији үсул да Иранда әсримизә гәдәр давам етмәкдәдир. Зәрдүштүн тә'лим етдији әсас hәгигәтән Азәрбајчанын хүсусиjjәтиндән төвлид олмуш фикирләрин үзәриндә гурулмушдур. Азәрбајчанлы зираәт, бағбанлыг вә зәhмәт сајәсиндә өз hәјатыны тә'мин етмәјә мәчбурдур, онун торпағы вә аби hавасы инсанлары чалышмаға вадар едир. Зәрдүшт зама-

нынадәк Һинд јолу илә Ирана сирајәт етмиш Әгаид исә муртазлыг, лаүбалилик (нервана) фәна фи Аллаһ тәрғиб едән бирәһмән вә буда мәзһәби үзәриндә имиш. Бу исә азәрбајҹанлыларын һәјатына ујғун кәлә билмәзди.

Она көрә Зәрдүштүн фәалијјәт вә зәһмәт тәшвиг едән мәзһәби бәргасә бир сурәтдә Азәрбајҹанда, сонра Ирандан интишар тапыб, Һиндин Ибн Үрфан (Мүстәзәм) вә лаүбалијә тәшвиг едән фәлсәфәсини сүрүб ортадан чыхармышдыр. Әсримиздә исә азәрбајҹанлылар өз мәнликләрини сүбут етмәк үчүн бөјүк ишләрә игдам едиб, бөјүк фәдакарлыглар көстәрмишләр. Теһран һөкумәтинин Тәбриз шәһәрини икинчи пајтахт һесаб едиб, оранын вәлиәһдинишинин гәрар вердијинә бахмајараг, Азәрбајҹан XX әсрдә Теһранын истибдад пәнҹәсиндән хилас олмаг үчүн һәмишә мүбаризә апармыш, һеч вахт орадан разы галмамышдыр.

Мәшрутә ингилабында Азәрбајҹан милли гәһрәманларынын көстәрдикләри фәалијјәт вә онларын Теһрана чәкилиб хаинанә бир сурәтдә өлдүрүлмәләри тәсадүфи бир иш дејилдир. Азәрбајҹанда милли бир һөкумәт вүҹудә кәтириб, Теһран һөкумәтинә дирсәк көстәрән Шејх Мәһәммәд Хијабанинин фәҹиј бир сурәтдә гәтл едилиб, онун гатили олан Һаҹы Мүхбүруссәлтәнәнин сәлам вә сәлават илә мәҹлис нүмајәндәлијинә гәбул едилмәси вә онун Пәһләви дөвләтиндә узун мүддәт дөвләт рәиси олмасы да инкар едилә билмәјән бир һәгигәтдир. Бунлардан әлавә, јүзләрҹә Азәрбајҹан азадихаһ ҹаванларыны Гәсри-Гәҹәр зинданында вә ҹәнубун ҹәһәннәминдән даһа пис аби-һаваја малик олан шәһәрләриндә вәһшијанә бир сурәтдә мәһв вә набуд едилмәләрини дә садә бир һадисә һесаб етмәк олмаз. Бунларын һамысы Азәрбајҹанын хүсусијјәтини вә онун Теһран илә апардығы тәбии мүбаризәсини көстәрир.

Шәһривәрдән сонра исә бу фикир даһа ајдын бир сурәтдә мејдана чыхмышдыр. Азадихаһларымызын XIII мәҹлис нүмајәндәләрини узун мүддәт гәбул етмәмәләри вә Фәһимүлмүлкүн валилији заманы әнҹүмәни-әјаләти вә вилајәтинин тәшкил едилмәси һаггында Азәрбајҹан милләтпәрәстләринин игдаматы нәтиҹәсиз галмыш олса белә халгын милли азадлыг тәмајүлүнә бөјүк бир дәлилдир.

Бунларын һамысы илә белә, 1324-ҹү ил шәһривәр ајынын 12-дә мүнтәшир олан фиргә бәјаннамәси еләдир ки,

Азәрбајчан халгы әләни вә ашкар бир сурәтдә өз милли һаггыны алмаға там мә'насилә, бир милләт кими гијам етмишдир. О тарихдән дә фиргә, һөкумәт вә милләтимизин дили вә нашири-әфкары олан «Азәрбајчан» гәзетәси инкишара башламышдыр.

Беш ајдан артыг тарихә малик олмајан бу гәзетә фиргә һөкумәт вә милләтимизин гурулушу тарихи үчүн ән бөјүк мәдрәк вә ән рөвшән аинә һесаб олуна биләр. Охучу онда фиргәнин гәдәмбәгәдәм ирәли кетдијини вә дүшмән әлејһинә ишләтдији шәдид силаһы ајдын вә ачыг бир сурәтдә көрә биләр.

Фиргә мүәссисәләринин вәзифәләри сијаси тәшкилатларын бирләшмәси һаггында көрүлән тәдбирләр нәһајәт фиргә конфрансы, фиргә конгреси, мәһәлләләрдә фиргә мүәссисәләринин фиргә низамнамәси үзрә тәшкил едилмәси, сонра бөјүк халг митингләриндән доған Мәчлиси-мүәссисан («Милли конгере) онун тәсвиби нәтичәсиндә вүчудә кәлән һеј'әти-милли (Мүвәггәти һөкумәт) Мәчлиси Милли вә Милли һөкумәт барәсиндә гәзетимизин сәһифәләринә чанлы изләр вә дири һиссләр зәхирә едилмишдир.

Жандарм чәлладларынын кәндлиләрин башына кәтирдикләри мүсибәтләр Теһран мүртәчеләринин бармағы илә азадлыг һәрәкатымызы ләкәдар етмәјә чалышан сатылмыш вә алчаг дахили милли дүшмәнләринин һәрәкаты Теһран дөвләтини дә Теһранда интишар тапан вәрәгпарәләрин гилү-галы әлејһинә апарылан бирәһманә мүбаризәдә гәзетимизин сәһифәләриндә даһа ајдын бир сурәтдә ин'икас тапмышдыр.

Бунунла белә, е'тираф етмәк лазымдыр ки, милли мүбаризәмиз әмәлдә бөјүк нәтичәләрә вә бөјүк мүвәффәгијјәтләрә мүнтәһи олдуғу һалда, бу нәтичәләр барәсиндә нәинки Азәрбајчанын харичиндә, бәлкә дахилдә белә халга кениш мә'лумат вермәк мүмкүн олмамышды. Истибдад режиминин јаратдығы шәраит чәһәтиндән Азәрбајчан гәзетәси өз вахтында халгын әлинә чатмамышдыр. Она көрә мүасир адамлар белә көрдүјүмүз ишләр вә көтүрдүјүмүз гијмәтли гәдәмләрин тарихи әһәмијјәтини дәрк едә билмәмишләр.

12 шәһривәр тарихли фиргә бәјаннамәси Биринчи фиргә Конгресинин тәсвиб етдији мәрамнамә, Мәчлиси-мүәссисанымызын гәбул етдији гәрарлар вә демократик дөвләтләрә көндәрдији рәсми е'ламијјә, нәһајәт, Мәчлиси

Миллимизин Низамнамәси илә онун вүчудә кәтирдији Милли Дөвләт Бәрнамәси фиргәмизин көрдүјү ишләри систематик бир сурәтдә тәсвир едән сәнәдләрдир. Бу сәнәдләрин һамысы вә гәзетимизин сәһифәләриндә мүн'әкис олдуғу үчүн онун дөврәси фөвгәл'адә гијмәтли бир китаб һесаб олуначагды. Бу китабын кәләчәк нәсил үчүн даһа гијмәтли олдуғуну нәзәрдә тутуб, онун тез бир заманда топланылыб јенидән чап едилмәси лүзумуну фиргә тарихинә әлагәмәнд оланлар нәзәрдә тутмалыдырлар.

Бу хүсусда бу рисаләни нәшр едәнләрин көтүрдүкләри гәдәм вә көрдүкләри иш фөвгәл'адә гијмәтли бир ишдир. Һәтта демәк лазым кәлир ки, фиргә әснады вә «Азәрбајчан» гәзетәсинин әсас мәгаләләриндән топланылан бу рисалә гәзетәнин дөврәсиндән даһа фајдалы олачагдыр, чүнки бурадаән лазымлы вә ән мүһүм мәдрәкләр күлчин едилиб, охучуларын ихтијарында гојулмасы илә онларын зәһмәтләри азалмыш, аз савадлы охучулар үчүн мәтләби сечмәк вә мөвзунун әһәмијјәтини дәрк етмәк ишкалы да бу васитә илә ортадан галдырылмышдыр.

Артыг фиргә, һөкумәт, һәтта милләтимизин мүбаризә тарихилә ашина олмајан, көрдүјүмүз иш вә јаздығымыз мәдрәкләрин мә'насыны анламаг истәјәнләр бу рисаләдән бөјүк фајдалар апарачаглар. Бу исә рисаләни вүчудә кәтирәнләрин милли һәрәкатымыза бөјүк хидмәт көстәрдикләрини вә онларын бу һәрәката үрәкдән бағлы олдугларыны көстәрир.

Халгымыз исә бу кими тәшәббүсләри алгышлајыб, онлара игдам едәнләри тәшфиг етмәлидир.

АҒАЈИ БОЗОРГ ӘЛӘВИНИН ИКИ КИТАБЫ ҺАГГЫНДА
«ЗИНДАН ВӘРӘГПАРӘЛӘРИ»
«53 НӘФӘР»

«ЗИНДАН ВӘРӘГПӘРВӘРЛӘРИНИ» НЕЧӘ ЈАЗДЫЛАР?

Бозорг Әләви «Зиндан вәрәгпарәләрини» Гәср һәбсханасында, мәним јанымда јазмышдыр. О өзүнүн бир чох һекајәләрини һамыдан әввәл мәнә охујарды.

Шаир вә јазычылара хас олдуғу кими Әләвинин дәдујғулары инчәдир. Әсәрләрини бөјүк шөвг вә һәвәслә јазыр. О, реалистдир. Һәм дә елә реалистдир ки, өз да-

хили аләмини реал һадисәләрлә бирләшдирир вә бунунла да она руһ вә гүввәт верир.

Мән Әләвини бәлкә дә бүтүн мүасир јазычылардан даһа јахшы танıјырам. О, һәмишә мүәјјән һекајәни јазмаг истәдикдә, өзүнә хүсуси бир шәкил алырды. Мән өз-өзүмә дејирдим ки, јенә дә кәнч гуш јумуртламаг истәјир. Белә һалларда Әләви башыны ашағы салараг һәбсхананын һәјәтиндә сүр'әтлә кәзәр вә дикәр мәһбуслардан узаглашарды. Һәтта мәним дә јаныма кәлмәзди. О, јалныз һиссијјат дәнизиндә маһир бир үзкүчү кими батыб-чыхараг санки онун дәринликләриндәки мирварылары овламаг истәрди. Белә вахтларда мән чох һәвәслә өзүмү бир јахшы һекајә вә новелла динләмәјә һазырлајардым. Бир һәфтәдән сонра новелла јазылыб гуртарарды. Бу мүддәт әрзиндә о өз әсәринин гәһрәманы һаггында дүшүндүјү һалда, мән дә онун әтрафында сејр едәрдим.

Әләви типик мәһбуслары ахтарыб - тапар, онларын тәрчүмеји-һалыны папирос гутусунун галын кағызы вә ја әлдә етдији тикә-пара кағызлар үзәриндә гејд едәрди. Мән исә ону сејр едиб, мисилсиз фәалијјәтини көрмәкдән ләззәт алардым.

Кәнч јазычы бир һәфтә кәркин ишләдикдән сонра фүрсәт тапыб зинданда коридорун әтрафыны јохлајар, полис вә шүбһәли мәһбусларын олмамасыны јәгин етдикдә мәним јаныма кәләрди. О јаздығы әсәри кизлинчә мәнә охујар вә өз фикрими һәмин әсәрләр барәдә билдирмәји хаһиш едәрди. Әләви јахшы билирди ки, мән јазыја фикир вермәдән ону тәсдиг едән вә ја әсассыз тәнгид вә тәкзибә јол верән адам дејиләм. Мән онун «Падәнк» вә с. әсәрләрини чох севирдим. Бу дастанларын гәһрәманларыны танıјырдым вә онларын һәр биринин руһијјә вә тәрчүмеји-һалындан да хәбәрдар идим.

«Зиндан вәрәгпарәләри» адлы китаба дахил олан һекајәләр мәнчә, рәван вә ширин бир услубда јазылмыш, бәдии реалист бир әсәрин ән јахшы нүмунәсидир. Әләви мүәјјән бир типин симасында бир чәмијјәтин дахили аләмини охучуларын нәзәриндә чанландырыр, о, бир инсан васитәсилә охучуларын нәзәриндә мүәјјән типи, мүәјјән чәмијјәти тәчәссүм етдирир. Әләвинин әсәрләриндәки гәһрәманлар өз типләринин һәгиги нүмајәндәләридир. Онун новеллаларындакы гәһрәманлар типләрин нүмајәндәләридир. Типин әхлаг вә руһијјәси мүәјјән адамда өзүнү

тәзаһүр етдирир. Гәһрәманлар өз шәхсијјәтләрини ахыра гәдәр горујуб сахлајырлар.

Бозорг Әләвинин јазычылыг сәбки шаиранәдир. Онун гыса чүмлә вә ибарәләри бә'зән һәр бир бејтинин мүстәгил мә'насы олан Һафиз гәзәлләрини хатырладыр.

Бүтүн гәзәлдән исә ајры бир нәтичә әлдә олунур.

Әләвинин новеллаларынын аһәнкдарлығы охучуну чәлб едир. О, бә'зән Илја Еренбурга* охшајыр. О, охучулары јерсиз тәсвирләрлә јормур, «буна көрә», «бу чәһәтдән», «она бинаән», «бундан әлавә» вә с. бу кими ифадәләрин ишләдилмәсинә е'тинасыздыр. Әләви там чүр'әт вә рәшадәтлә јазыр. Кәлмәләрин ирәли ја кери дүшмәсиндән горхмур. Гәсри-Гачар һәбсханасындакы зарафатчыл мәһбуслардан бири Бозорг Әләвини бибиханыма охшадырды. О дејирди: чох үзвү олан бә'зи аиләләрдә даим һәрәкәтдә олан, һамыја үрәји јанан, һәр шејә гарышан, һәр аилә үзвүнүн ишинә баш чәкән јашлы гадынлара «бибиханым» дејирләр. Һамы ону севир, санки Бибиханым олмаса аиләнин үзвләри дағылар. Бибиханым өзү дә белә хәјал едәр ки, мәһз о, һәмин аиләни идарә едир вә һәр шеји һамыдан јахшы баша дүшүр. Буна көрә дә о, бүтүн ишләрә јетишмәли вә һеч бир иш көрмәмәлидир. Бу тәшбиһ мүәјјән гәдәр ағаји Әләвинин әхлағына ујғун кәлирди. Һәбсханада олдуғум он бир ил әрзиндә о, мәним растлашдығым ән инчә вә гајғыкеш адам иди.

Јахшы бир әсәр јазмаг истәјән бир јазычы гәләмә алачағы һәр бир сүжетин бир сәтри үчүн он сәтир әдәбијјат охумалыдыр. Мәнчә, Бозорг Әләви белә бир иш көрмүшдүр. Данышыг вә сөһбәтиндән көрүнүр ки, инди дә вахтынын чохуну китаб охумагла кечирир. Бу бир јазычы үчүн зәруридир. Әләви өз гаршысына мәгсәд којмадан демәк олар ки, Гәрбин бүтүн бөјүк јазычыларынын әсәрләри илә таныш олмушдур. Алман, инкилис дилләрини, һабелә франсыз дилини билмәк, она дүнја әдәбијјатынын әсас мәнбәләриндән истифадә етмәјә имкан вермишдир. Рус дилини дә зинданда өјрәнмишди. Бир һалда ки о, онсуз да рус әдәбијатындан лазыми гәдәр истифадә етмишдир. Әләви рус јазычылары ичәрисиндә Достојевскини башгаларындан даһа чох бәјәнмишдир. Толстојун «Дирилмә» әсәринә јүксәк гијмәт верәрди. Дүнја әдиб-

* Көркәмли совет јазычысыдыр.

ләринин мә'налы, сәлис вә мәтин әсәрләрини мүталиә етмәк Әләвини дөврүн мә'луматы вә бәшәр дүнјасынын әсас инчиләри илә таныш етмиш, онун фикрини, дилини вә руһијјәсини гијмәтләндирмишдр. Әкәр о, һәмин чәһәтләри фарс әдәбијјатыны ардычыл мүталиә етмәклә тәкмилләшдирсә иди, бу күн ону Иранын ән гүдрәтли јазычысы адландырмаг оларды. Тәәссүф ки, о бу саһәдә лазымынча ишләмәмишдир. Әләви өзү дә өзүнү фарс дили саһәсиндә устад вә тәчрүбәли һесаб етмир. Буна бахмајараг, фарс әдәбијјатындан лазымынча истифадә едә билир.

Гејд етдијимиз кими, Әләвинин дили ахычы вә сәлисдир. Чүмлә вә ибарәләриндә долашыглыг вә сүн'илик көрүнмүр. Лакин бу һеч дә кифајәт дејил. Биз истәрдик ки, онун әсәрләриндә фарс дилинин ширин вә өзүнәмәхсус зәрб-мәсәл вә истилаһлары да өз әксини тапмыш олсун. Тәәссүф ки, бу саһәдә бошлуг һисс олунур.

Бә'зиләри дејирләр ки, Әләви фарсча јазмыр. Бу бөһтандыр. О, фарс дилиндә, һәм дә чох јахшы вә тәбии фарс дилиндә јазыр. Лакин халис фарсдилли јазычыларын хүсусијјәт вә сирләринә һәлә јијәләнә билмәмишдир. Бу исә онун тәгсири дејил, әслиндә фарс әдәби китаблары Әләви типли адамлары гане едә билмәз. «Күлүстан» вә «Кәлилә вә Димнә» китабларыны да мин дәфә охумаг олмаз. Кәнч нәслин тәрбијә олунмуш руһу мүасир дөврүн дојдуручу гидасыны тәләб едир. Тәәссүф ки, букүнкү фарс дилиндә белә бир гида тапылмыр. Башы-диби бәлли олмајан солғун, мә'насыз әфсанәләр вә ја нагис тәрчүмәләр Әләви кими адамларын башыны гата билмәз. Буна көрә дә онлар мәчбури олараг ачарыны әлдә етдикләри Гәрб әдәби хәзинәсинә тәрәф үз гојурлар. Белә бир вәзијјәтдә, биз онларын һәмин әдәбијјат тә'сири алтына дүшмәјәчәкләрини көзләјә билмәрик. Бундан башга, нәзәрә алмаг лазымдыр ки, Әләви гәср зинданына дүшмәздән әввәл халг күтләси илә букүнкү фарс дилини јарадан мүһитлә әлагәдә олмамышдыр. Дилин әсл истилаһларыны, зәрб-мәсәлләрини, форма вә инчәликләрини һеч дә китабдан өјрәнмәк олмаз. Зиндан бу чәһәтдән онун үчүн фајдалы олса да, һеч дә кифајәтләндиричи дејил.

Өз әсәринин мөвзууну билаваситә тәбиәт вә чәмијјәтдән көтүрмәк истәјән јазычы чәмијјәтин дахилиндә олмалы, адамларын күндәлик һәјатында иштирак етмәлидир. Сә'ди «Күлүстан» әсәрини алтмыш, бәлкә дә јетмиш

јашында оларкән јазмышдыр. Бу әсәр бир өмүрлүк сәјаһәтин мадди вә мә'нәви мәһсулу олмушдур. Әләвидә исә бу чатышмыр. Әкәр о, Һафиз кими өз фикир вә арзуларыны шаиранә һиссләрлә бојајыб ону гәзәл шәклинә салсајды, биз ондан тәҹрүбә, әлагәләнмә вә һәјатилик тәләб етмәздик. Лакин мүасир һәјат бу күн јазычыдан даһа чох шејләри тәләб едир. Тәкҹә тәшәббүс вә мә'лумат кифајәт дејилдир. Мүасир јазычыдан јүксәк сәнәткарлыг, көзәл үслуб, инҹә техника тәләб олунур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Әләви јазычылыг техникасында мәһарәтлидир. Хошбәхтликдән мән Тагорун* әдәби әсәрләриндән бирини һәбсханада фүрсәт әлдә едәрәк диггәтлә охудум. Бу, бөјүк јазычы чох ирәли кетмишдир. Һәтта мәшһур Александр Думанын романлары онун гаршысында чох мискин көрүнүр. Тагорун әсәрини охудугда белә хәјал етдим ки, Толстојун әсәрләрини охујурам. Тагор һинд халгынын руһијјәсини дәриндән өјрәнмишдир. О, Һиндистандакы тајфа вә халгларын тәкҹә адәт вә ән'әнәләрини дејил, бәлкә онларын мә'нәвијјатыны да охуҹунун нәзәриндә ҹанландырыр. Тагорун дили садә олмагла бәрабәр чох зәнкиндир. О, һекајә јазмаг техникасы саһәсиндә Авропа сәбкини хошламышдыр. Мән бурада Әләвини Тагорла мүгајисә етмәк фикриндә дејиләм. Истәр-истәмәз гәләм сөзү бураја кәтириб чыхартды. Шүбһәсиз ки, Әләви фарс әдәбијјаты үзәриндә ишләјиб, халг илә мүаширәт нәтиҹәсиндә ҹәмијјәтин дахили аләмини даһа дәриндән өјрәндији тәгдирдә Тагордан гәтијјән кери галмајаҹагдыр.

Үмумијјәтлә бизим әдәбијјат аләминин јеканә бөјүк вә бағышланылмаз нөгсаны эдбләримизин јашајышынын мәһдуд олмасындан ибарәтдир. Бизим јазычылар шәһәрин дарвазасындан кәнара чыхмаг, Иран халгларынын әксәријјәтини тәшкил едән кәндлиләр вә с. иҹтимаи тәбәгәләрин һәјаты илә таныш олмаг вә мә'лумат әлдә етмәк истәмирләр. Бу бизим јазычыларын ән бөјүк бәдбәхтлијидир. Тагор исә бу ишдә олдугҹа јүксәкдә дурур.

ӘЛӘВИНИН ӘСӘРЛӘРИНИН МӘНШӘЈИ ВӘ ӘСАСЫ

Әләви Ремаркын «Гәрбдә бир хәбәр јохдур» адлы мәшһур китабы дүнја әдәбијјаты сәмасында парламаға

---

* «Фәлакәт» романынын мүәллифи, һинд јазычысы Рабиндранат Тагор нәзәрдә тутулур.

башлајан вахт јазычылыға башламышдыр. Бир чох мүасир јазычылар кими о, да өзүнү бу һејрәтамиз китабын тә'сириндән хилас едә билмәмишди. Лакин Әләвинин хүсусијјәти орасындадыр ки, о, кор-коранә сурәтдә, там мә'насында бу әсәрә табе олмамышдыр. Она көрә ки, Әләви Ремаркдан башга бир чох мүәллифләрин дә китабларыны охумуш, башга јазычыларын даһа дәрин фикирләри вә даһа чошгун һиссләри илә таныш олмушдур. Бу чәһәтдән дә «Гәрбдә бир хәбәр јохдур» адлы әсәр Әләвинин јарадычылығына шиддәтли тә'сир көстәрсә дә о, Ремаркын ишләтдији чиркин вә хошакәлмәз ифадәләрдән, чылпаг сүжетләрдә чәкинмишдир. Ремаркдан камилән тәглид едән ағаји Мәһәммәд Мәс'удун «Кечә тәфриһләри» китабында тәсвир едилән чиркин фикирләрә, мәнфур сөзләрә «зиндан вәрәгпарәләри» китабында раст кәлмәк олмур. Әләви өз гәләминә бөјүк һөрмәт бәсләјир. О, чевик вә иманлыдыр. Охучу Әләвинин новеллаларында ешг вә ашиглик одуна јаныб-јахылмағы билдирән ифадәләрә раст кәлмир. Һалбуки бу әсәрләрин чохунун әсас сүжети ешг вә мәһәббәт әсасында гурулмушдур.

Әләви бә'зи инсанларын мүртәкиб олдуглары күнаһ вә чинајәтләрин бүтүн көкләрини шәһвәтранлыг тәмајүлләриндә ахтарыр. Лакин о, чалышыр ки, буну ачыг јазмасын. «Падәнк» әсәриндә гәтл һадисәси анчаг шәһвәтранлыг үзүндән баш верир. «Өлүм рәгси» адланан әсәриндә сүжети һәмин мәсәлә әсасында гурулмушдур.

Әләвинин «Интизарда» адлы әсәрини диггәтлә охудугда көрәчәксиниз ки, мүәллиф диванә мәһбусун һејрәтләндиричи һәрәкәтләринин сәбәбини ешгдә көрүр. Гејд етдијимиз кими, јазычы өз мәгсәдини бурада ашкар сөјләмир. О, истәјир ки, ишарә вә кинајә илә охучуну һәмин мәгсәдә сөвг етсин.

Бәлкә дә һәмин чәһәтдән Әләвинин китаблары һәлә дә кениш сурәтдә јајылмамышдыр. Бунун сәбәби һәр шејдән әввәл ондан ибарәтдир ки, садә, даһа доғрусу, үчүнчү тәбәгәјә мәнсуб олан охучулар мүәллифин мәгсәдини асанлыгла баша дүшмүрләр. Лакин савадлы вә дүшүнчәли охучулар бу эфисерләрә бөјүк гијмәт верирләр. Әләви һадисәләри үмумиләшмиш һалда тәсвир едир. О, ову дејил, јалныз дағы көстәрир. Охучу өзү бу ову тапмалы, әсәрдән өзү-өз пајыны көтүрмәлидир. Бу, Әләвинин әсәрләринин јахшы чәһәтләрини тәшкил едир. Лакин тәәссүф ки, аз савадлы мүһитимиздә онун тәләбкары аз-

дыр. Бизим мүһитимиз һәлә дә Морис Леланын полис романларыны вә Мишел Зваконун узун-узады әфсанәләрини даһа чох хошлајыр. Буна көрә дә Әләви өз сәбкинә јенидән бахмалыдыр. Онун јазылары Авропа мусигисини хатырладыр. Бундан исә өлкәмиздә чох аз бир иддә ләззәт ала билир. Әксәријјәт һәлә дә Иран тарынын үрәкјандырычы наләләрини хошламагдадыр. Халгын әксәријјәти Авропа мусигисини баша дүшмүр вә бунун үчүн ону тәгсиркар һесаб етмәк олмаз.

«Зиндан вәрәгпарәләри» мүхтәлиф һекајәләрдән ибарәтдир. Бу китабда гәһрәманлар һәмрәнк дејилләр. Бурада гәһрәманлар мүхтәлиф типләрдән ибарәтдир. Әсәрдә һадисәләр вә конфликтләр дә бир-биринә охшамыр. Өз арвадыны өлдүрмәкдә иттиһам едиләрәк үч ил һәбсә мәһкум олунмуш «Падәнк»ин гәһрәманы сүпүркәчи Гуламһүсејн чәфәнк, шүурсуз, гафасыгалын вә ләјагәтсиз бир адамдыр. Әләви әсәрдә белә көстәрмәк истәјир ки, о, бу шәхсин гатил олмасына шүбһә едир. Мүәллиф гатилин белә бир иши көрмәјә ләјагәти олдуғуна инанмыр.

«Интизар» әсәринин гәһрәмалары олан Ејрәч вә Рөвшән өз өмүрләри боју јалныз бир дәфә хошбәхтлијә јахынлашан кәнч, дүшүнчәли вә талесиз типләрдир. Јазычы охучулара чатдырмаг истәјир ки, инсан һәјатда үз верән тәсадүфләрдән истифадә етмәлидир. Чүнки әлдән чыхан фүрсәт бир даһа гајытмыр. Фүрсәтин гәдрини билмәк лазымдыр.

«Бағышланма» һекајәсинин гәһрәманлары исә тамамилә ајры типә мәнсубдурлар. Бунлары мәһбуслугдан башга «өлүм рәгси» адлы әсәрин һеч бир гәһрәманына охшатмаг олмаз. Буна көрә дә 150 сәһифәлик «Зиндан вәрәгпарәләри» китабы башдан-баша рәнкарәнклик вә јенилик нүмунәсидир. Бурада јекнәсәг адлана билән шеј варса, о да јазычынын өз һиссијјатындан вә руһијјәсиндән ибарәтдир. Бу руһијјә бүтүн сәтирләрдә өзүнү көстәрир вә бизи баша салыр ки, јазычынын һәјатында төрәнмиш дәһшәтләр, үрәк дөјүнтүләри, шиддәтли һәјәчантәрәддүдлү хәјаллар, ешг, мәһрумијјәт вә интизар ону башга чүр фикирләшмәјә, јазмаға вә тәсвир етмәјә гојмамышдыр.

Мәним фикримчә, Әләви, јолдашлары илә бирликдә, өзүнү дә танымаг истәдији «53 нәфәр» адлы китабындан даһа артыг «Зиндан вәрәгпарәләри» китабында өзүнү та-

нытмышдыр. Тәнгидчиләрдән бири Мадам Десвенјенин јаддаштлары һаггында дејир: «Өз тарихи мәктубларында мүасирләринин руһијјә, әхлаг вә рәфтарыны, һабелә Франса пајтахтындакы сијаси мүһити демәк олар ки, тәсвир едә билмиш бу гадын елә бир сәјјаһа бәнзәјир ки, өз атынын чиловуну, јә'ни гәләмини әлиндә тутараг ону өз мәгсәдинә вә һәдәфинә доғру јөнәлдир. Јолда исә бә'зән чичәкләр дәрмәји дә јаддан чыхармыр. Әләви дә демәк олар ки, ејни иши көрүр. О, әсәрин әсас хәттини ардычыл сурәтдә давам етдирмәклә бәрабәр, тәфәррүатдан да данышыр. Кушә, кинајә вә ришхәнд јолу илә дә сүжетдәнкәнар мөвзулара да ишарә едиб кечир. Мән һәмишә демишәм ки, сүжетдән кәнар сөјләнән фикирләр Әләви јарадычылығынын дузудур. Зиндандакы кизли ичласларда данышаркән гејд етдијим бу фикирдән Әләвинин дә хошу кәләрди. Биз һәмин истилаһы әдәбијјата дахил етмишдик.

Әләви јазычылыгда өз гәләмини азад бурахыр. Лакин онун чиловуну һеч вахт әлдән вермир. Буна көрә дә истәдији јердә сүжет хәттини тапа билир. Бу азадлыг вә чәсарәт она имкан верир ки, горхмадан гәләмини ишләдәрәк һәјат бағынын ичәриләринә дахил олсун вә охучу үчүн орадан рәнкарәнк чичәкләри төһфә кәтирсин.

Дедијимиз кими о, әсас сүжет хәттини һеч вахт әлдән бурахмыр. Охучуну өзү илә апармаг үчүн тәкрардан чәкинмир. Лакин бу тәкрар әсла јоручу дејил. Охучу исә ону даһа да хошлајыр. Әсас е'тибарилә мәгбул олмајан тәкрар бә'зән һәмаһәнклик јаратмаг вә јазы услубуну гүввәтләндирмәк үчүн вачиб вә фајдалы олур. Хүсусилә Әләвинин тәкрарлары чох јерли тәкрарлардыр. «Падәнк» әсәриндә әкәр «Мән једди ил һәбс чәзасына мәһкум едилмишәм» сөзү тәкрар олунмасајды, бу һекајә белә тә'сирли чыхмазды. «Өлүм рәнки» әсәриндә тәкрарән өлүмүн хатырладылмасы һекајәдәки өлүјә чан вә һәјат бағышлајыр. «Әфви-үмуми» әсәриндә дә бағышланма кәлмәсинин ејни тә'сири вардыр.

Ремаркын «Гәрбдә бир хәбәр јохдур» адлы әсәринин тә'сири алтында Әләвинин, еләчә дә Садиг Чубәк вә Садиг Һидајәтин өјрәндикләри тәкрарлар эксәрән тәркиббәндләрә охшајыр. Тәрчибәндинән јахшы нүмунәси Сә'динин мәшһур «Отуруб сәбр едәк, ишимизин ардыны давам етдирәк» мәтләиндә верилмишдир. 700 ил бундан

әввәл јазылмыш бу әсәрдә мүәјјән мөвзуда бир бејт 21 дәфә тәкрар олунур. Шүбһәсиз ки, тәкрар јахшы дејил. О, охучуну јорур вә дарыхдырыр. Мүәллифи исә сәтһи вә мә'луматсыз бир адам кими көстәрир. Лакин јазычы билә-билә өз фикрини гүввәтләндирмәк мәгсәдилә ондан истифадә етдикдә, тәкрар чох јахшы вә көзәл олур.

Әсас е'тибарилә јахшы јазычыларын вә һәгиги сәнәткарларын әсәрләри јахшы олур. Сәнәткарын әли хәта етмир, һөкмү исә тә'сирсиз галмыр. Сиз мүәјјән шаирә бир бејт ади ше'р јаздырын вә ону ән хошбәхт адамын јазысы илә мугајисә един, гәт'и сурәтдә шаирин јаздығындан даһа чох ләззәт алачагсыныз. Бу шиширтмә дејил. Мән бу тәчрүбәми өз һәјатымда дәфәләрлә сынагдан кечирмишәм. Ади сөзләр сәнәткарын әлинә кечдикдә чанланыр. Зәннимчә, исте'дадлы вә зөвглү јазычылар өз јүксәк мә'нәвијјатлары илә һәр бир јазыја сеһрамиз гүдрәт верирләр вә һәмин ғүдрәт бизи өз чазибә гүввәсинин тә'сири алтына алыр. Буна көрә дә биз кәнч јазычылара өз әсәрләриндә тәкрара јол вермәји мәсләһәт көрмүрүк. О, о вахт ола биләр ки, онлар зәһмәт чәкиб тәкрарын ишләнмәси јерини өјрәнәләр.

Үмумијјәтлә, Әләви тәкрара әл атмадан мәтләбин әлајағыны бир јерә јығыб, өз јазысындан нәтичә чыхармаға гадир ола билмәзди. О, чәсарәтли сурәтдә бу иши көрмәсәјди, јазылары классик дәрс китаблары кими јоручу вә руһсуз оларды.

Мәним әгидәмчә, Әләвинин ән јахшы әсәри «Чарчојл» әсәри иди. Тәәссүф ки, о полис әлинә кечди. О күн Әләви чох кәдәрли иди. Полисләр јохлама заманы јазыны онун балышынын ортасындан тапмышдылар вә бунун үчүн Әләвијә јени бир пәрвәндә дүзәлтмәк истәјирдиләр. Нәһајәт чохлу зәһмәтдән сонра бу иш өрт-басдыр олунду. Бу һакәјадә ағаји Әләви гәдим мәһбуслардан биринин руһијјәсини бир нечә нәфәр башга адамын мә'нәвијјаты илә бирликдә тәсвир етмишдир. Ағаји Әләви вәзијјәтини тәсвир етдији һәмин мәһбусу мәним кими таныја билмәзди. Буна көрә дә һекајә бу чәһәтдән мәним нәзәримчә зәиф чыхмышды. Лакин Әләвинин јазы сәбкиндән хәбәрдар олмајан саир адамларын фикринчә, бу әсәр ән јахшы вә ән валеһедичи әфсанә һесаб олунур. Тәәссүф ки, Әләвинин мөвчуд «Зиндан вәрәгпарәләри» дахилиндә һәмин әсәр көрүнмүр.

ИКИ БӨЈҮК БӘДБӘХТЛИК

Әләви вә онун әмәкдашларынын ән бөјүк бәдбәхтлији орасындадыр ки, онлар өз әсәрләрини, мин нәфәрдән доггуз јүз дохсан доггуз нәфәри китаб охумајан бир милләт үчүн јазырлар. Бунлар өз јазыларыны елә бир өлкәјә тәгдим едирләр ки, орада ән мәшһур елми вә әдәби китабы ики мин нүсхәдән артыг чап етмирләр. Бундан әлавә, һәмин китабларын сатышы үчүн фырылдагчы олмајан, доғру вә дүзкүн ишләјән бир мүәссисә јохдур. Јазычылар өз әсәрләри мүгабилиндә нәинки ҹүзи бир фајда әлдә етмирләр, һәтта мүәссисәләрә әлавә бир пул да вермәлидирләр ки, онлар бөјүк миннәт илә һәмин китаблары чап едиб сатсынлар.

Авропанын елми шәхсијјәтләриндән бири мүһарибәдән әввәлки Авропа јазычыларынын һәјат вә мәишәтләри һаггында јазмышдыр ки, Авропада јазычылыг улдузу батмаг үзрәдир. Кино вә театрын, радионун һабелә саир механикләшдирилмиш мүасир мәшғулијјәтләрин шиддәтли рәгабәти мүгабилиндә әдәбијјат мәглуб олараг чох мискин бир сәвијјәјә енмишдир. Авропалы орта бир јазычы өз јазылары һесабына алдығы пула истинад едәрәк јашаја билмир. Буна көрәдә кәнҹ јазычыларын бир чоху мәҹбур олмушдур ки, чох зәһмәтли јазычылыг сәнәтиндән әлавә өз күзәраныны тә'мин етмәк үчүн ајры бир ишлә дә мәшгул олсунлар. Гејд етдијимиз шәхс һәмин сәбәбләрә көрә иддиа едирди ки, Авропада шиддәтли әдәби бөһран төрәнәҹәк вә јазычылыг сәнәти пис вәзијјәтә дүшәҹәкдир. Бу сөзләр елә бир өлкәләр һаггында дејилир ки ,орада һәлә дә китабларын тиражы милјонлары өтүб кечир. Һәр бир евдә вә аиләдә ән азы бир нечә нәфәр китаб охујан вардыр. Бу өлкәләрдә китаб охумаг һәјатын ән зәрури вә ҹидди тәләбатындан бири сајылыр. Һәмин сәбәбә көрә дә әдәбијјата әлагә бәсләјәнләр, онун кәләҹәјини дәһшәтли вә горхулу еһтимал едәнләр һәмин тәһлүкәнин габагҹадан гаршысыны алмаг, јазычылыг мәгамыны, һабелә јазычыларын тутдуғу мөвгеји горујуб сахламаг вә јүксәлтмәк үчүн даһа әлверишли шәраит вә зәминә һазырлајырлар.

Инсафла данышаг. Кәлин көрәк биз өз бөјүк вә ја кәнҹ јазычыларымыз үчүн нә етмишик? «Ажир»ин бә'зи охуҹулары тәәҹҹүбләнирдиләр ки, онларын әгидәсинҹә әдәби дәјәри олан лакин мәним нәзәримдә исә садә вә

зәрури јазы сајылан бу мәгаләјә мән нә үчүн «Әләвинин китаблары» башлығыны сечмишәм. Бу мүстәгил бир мөвзу олдуғуна көрә мән ајры башлыг алтында өз сөзләрими дејә биләрмишәм. Әлбәттә, охучуларын тәгсири јохдур. Бизим адәт вә иш гајдамыз белә олмушдур. Биз һәлә дә ичтимаи вә әдәби мәтләбләрә шәхси нәзәрлә бахыр, исте'дадлы адамларын танытдырылмасыны, онларын фајдалы әсәрләринин тәһлил вә тәнгид олунмасыны әдәби хидмәт һесаб етмирик вә буну хәјалымыза белә кәтирмирик. Бизим гәзетләримиз дә бу ишдә гәфләт етмишләр.

Әдәби тәнгидин бөјүк фајдалары вардыр. Бу фајдаларын ән кичији китабы шөһрәтләндирмәкдән, ону күтләләрә охутдурмағы долајы јол илә ашыламагдан ибарәтдир.

Јазычыларымызын башга бир бәдбәхтлији дә бундан ибарәтдир ки, онларын гијмәтли әсәрләри фарс дилиндә данышан иранлыларын мәһдуд даирәсиндән кәнара чыхмыр. Бу һеч дә јазычынын тәгсири дејил. Онун бир чох сәбәбләри вардыр. Мааріф хадимләринин бу ишә әлагәсизлији вә өлкәләр арасында мәдәни-мааріф әлагәләринин зәиф вәзијјәтдә олмасы һәмин сәбәбләрин башлычасыдыр.

Авропа бир јана галсын, һәтта Һиндистан, Әфганыстан вә Пакистандакы фарс дилини билән адамлар да бизим мүасир јазычыларын әсәрләри илә таныш дејилләр.

Әкәр Авропа Биситун китабәләри вә Тәхти-Чәмшид һаггында әлдә етдији мә'луматын миндән бир фаизи гәдәр бизим чанлы әдәби әсәрләримиз һаггында мә'лумат әлдә етсәјди, биз бу ишдән чох разы галардыг. Бәлкә дә мән кери галмыш вә мә'луматсыз бир адамам вә Авропа дилләриндә сер Едуард Браунун* гыса вә нагис «Иранын јени әдәбијјаты» адлы китабындан башга ајры бир әсәр көрмәмишәм. Инди һәтта мәдәни рабитә мүәссисәләринин нәшр етдикләри журнал вә брошүраларда вә јалныз Иранын гәдим әдәбијјатындан бәһс олунур. Шәргшүнаслар әсла истәмирләр ки, өз башларыны гәдим дөврүн хәрабәләриндән вә гәдим китабханаларын тоз-торпағы ичәрисиндән чыхарараг бизим чанлы, мүасир әдәбијјат аләмимизи сејр етсинләр вә мүасир мәдәнијјәтимизин јетишдирдији парлаг улдузлара бир нәзәр салсынлар. Бу гә-

* Мәшһур инкилис шәргшүнасыдыр.

ләт иш гајдасы, бу јолухучу хәстәлик өз мүһитимизи дә елә тә'сир алтына алмышдыр ки, алимләримиз әсла дири адамлар һаггында јазмаг истәмирләр. Фәзиләт, камал вә билији анчаг кечмишләрдә ахтарырлар. Ишләри даим өлүләрләдир. Кафтар кими гәбирләри газырлар. Онларын ән бөјүк ифтихарлары филан мәшһур китабын әлјазма нүсхәләриндән бирини тапмагдан ибарәтдир. Ону нәшр етмәклә халгын бојнуна бөјүк бир миннәт дә гојурлар.

Белә бир мәсәл вар, дејәрләр ки, гочалар кечмиш, кәнчләр һал-һазыр, ушаглар исә кәләчәклә јашајырлар. Биз парлаг вә ифтихарлы кечмиши олмуш гочалара охшајырыг. Өз сәләфләримизин хәрабәләри үзәриндә сүрүнүр, онлардан галмыш ирсин ифтихары илә истәјирик ки, дүнјанын дири милләтләр вә тајфалары арасында башы уча ола. «Кечмишдә белә иди, белә шејләрим вар иди». Демәјин сәмәрәси јохдур. «Нәјәм вә нәјим вардыр» мәсәләләриндән данышмаг лазымдыр. Кечмишдә һәр нә идинсә, кечиб кедибдир. Инди де көрәк, нәјин вардыр вә нә иш көрүрсән? Кәләчәкдән данышмаг. Өз мәгсәд вә арзуларыны бизә көстәр. Тарих кери гајытмыр. Индидән вә кәләчәкдән данышмаг лазымдыр. Јухарыда гејд етдијимиз кими, биз бу саһәдә иш көрмәмишик вә дүнја бизи танымыр. Бу чәһәтдән дә һәр һансы исте'дадлы бир јазычымыз өзүнү дүнјаја танытдыра билмир вә дикәр милләтләрин әдибләри кими дүнја шөһрәти газана билмир. О, Хәјјам, Сә'ди, Фирдовси вә гәдим дөврләрин дикәр әдибләринин шөһрәтинин миндә бири гәдәр белә шөһрәт әлдә едә билмир. Бунунла белә, Әләви кими чаван јазычыларын варлығы чох севиндиричи һалдыр. Биз бүтүн васитәләр вә имканлардан истифадә едәрәк бунлары тәшвиг етмәлијик. Мәним эгидәмчә, һәр бир мүәллифин китабларынын нәшр едилмәси онун үчүн ән јахшы тәшвигдир.

ӘЛӘВИ ЈАХШЫ ТАРИХЧИДИРМИ?

Һәјатда инсанларын иши һаггында, хүсусилә дост вә танышлар һаггында гәзавәт етмәк чох чәтиндир. Әләви мәним нә демәк истәдијими өзү баша дүшүр. Буна бахмајараг, фүрсәтдән истифадә едиб, дејилмәли сөзләри демәк лазымдыр. Әләви зиндана кәлдији вахт тәчрүбәсиз вә садә бир кәнч иди. Зүлм, тәзјиг, тәчавүз, икиүзлүлүк вә

һијләкәрлик ону инсанлара, ичтимаи мүһитә гаршы бәдбин етмишди. Мән Әләвинин чошғун һиссијјатында Иранын окүнкү вәзијјәтинә гаршы кәскин нифрәт вә кин мүшаһидә едирдим. Әләви бә'зән өз нифрәт вә кинини билдирмәкдә ифрата јуварланыр, әгидә вә мүһакимәләриндә өз дахили һиссијјатыны бир кәнара гојуб, битәрәф мөвгө тутмагда чәтинлик чәкирди. Мән дүшмәнләр һаггында битәрәф гәзавәт етмәји арзуладығым һалда, онун инадлы вә интигамчы һиссләриндән хошум кәлирди. Ола билсин ки, мән дә бә'зән өз јазыларымда һиссијјата гапылыб, мүхалифләрим һаггында даһа шиддәтли сөзләр вә ибарәләр ишләтмишәм. Лакин бу һеч дә үмуми һал олмамышдыр. Мән инди дә һәр һансы бир адам һаггында гәзавәт етдикдә инсаф вә әдаләт чәрчивәсиндән кәнара чыхмамағы хошлајырам. Лакин сијаси дөјүш вә мүбаризәдә бу гәдәр дә битәрәф галмаг фајдалы дејилдир. Мүбаризәјә киришиб көһнә дүнјаны дағыдан вә онун јериндә јени бир дүнја јаратмаг истәјән бир адам дүшмәнә гаршы кәскин олмалыдыр. Хүсусилә, сијаси адам өз дүшмәнини јыхмаг үчүн онун зәиф вә мәнфи чәһәтләрини шиширтмәли вә рәһмсиз зәрбәләрлә дүшмәни арадан апармалыдыр. Мәнтиг вә әглин һөкмү беләдир. Лакин нә етмәк олар. Мән ичтимаи мүһитин тә'сири алтында башга бир шәкилдә боја-баша чатмышам. Фикрим будур ки, јазычы өз мүһакимәләриндә битәрәф олмалыдыр. Һәтта мән буну бир нөв әхлаги шәһамәт гајдасы һесаб едирәм. Әлбәттә, бә'зән битәрәф гәзавәт етмәк инсанын зәрәринә баша кәлә биләр. Лакин әксәр һалларда бу, фајдалыдыр, битәрәф гәзавәт етмәк инсан үчүн е'тимад вә е'тибар јарадыр. Нәһајәт, дүшмән дә мәчбур олур ки, белә бир инсанын шәхси руһ јүксәклији гаршысында тәслим олсун. Лакин һаггында чохлу зүлм олмуш бир кәнчдән белә бир шеј көзләмәк олмазды. Буна көрә дә Әләвинин бә'зән мүһакимәләринин садә көрүнмәсинә бахмајараг, онун интигам һисси илә долу јазыларындан мәним хошум кәлирди.

Мән Әләвини чох тез таныдым. Биз, садә бир саламмәлејк илә таныш олдуг. Ади вәзијјәтин әксинә олараг бир-биримизә чох тез е'тимад бәсләдик. Сијаси, ичтимаи вә әдәби мәсәләләрдә бир-биримизлә бир чох мүбаһисәләрә киришдик.

Гејд етдијим кими, Әләви чох кәнч иди. Үмумијјәтлә ики-үч нәфәр истисна етмәклә, демәк олар ки, 53-ләрин

һамысы кәнҹ вә тәҹрүбәсиз идиләр. Лакин еһсасатда онларын һеч бири Әләвијә чатмазды. Мән Әләвинин ше'рләрини көрмәмишәм. О, шаир олмасыны узун мүддәт кизләдирди. Сонра мә'лум олду ки, о, ше'р дә дејә билир. Тәбәри вә Горгани 53, нәфәрин дахилиндә шаир һесаб едилирдиләр. Онларын бир чоху сијаси мәсәләләр һаггында мәгаләләр јазырдылар. Лакин, Әләви ајры бир истигамәтдә ирәлиләјирди. Бир күн она дедим ки, сән зиндандан бурахылдыгдан сонра гәзет мүдири олмалысан. О деди: «Јох, мәним башга арзум вардыр». Мән онун мәгсәдини баша дүшмүшдүм. О әдиб олмаг, Иранын Горкиси олмаг истәјирди. Бә'зән дејирди ки, Горки дә чох түнд кедир. Инди охучулар ону артыг фиргә тәблиғатчысы һесаб едирдиләр.

Әләви һәгигәтдә истәјирди ки, фиргәдән јүксәкдә дуран бир јазычы олсун. Јазыларында ади вә чејнәнмиш тәблиғати сөзләр ишләтмәкдән чәкиниб битәрәф галсын. Лакин бу иш һеч бир јазычы вә әдиб үчүн имкан дахилиндә олмајыб вә олмајачагдыр.

Һәр һансы бир јазычы, һәр һансы бир әдиб, шаир вә ја инҹәсәнәт хадими ејни һалда тәблиғатчыдыр. О, истәр-истәмәз мүәјјән фикри вә мүәјјән мәгсәди, мүәјјән һәдәфи тәблиғ етмәлидир. Сөз јох ки, бә'зиләри өз ишиндә о гәдәр мәһарәтли устад олур ки, әсл мәгсәдини билдирмир. Бәлкә дә Әләви бу тип јазычылар сырасына дахил олмаг истәјирди. Лакин зиндандан азад олундугдан сонра хошбәхтлик вә ја бәдбәхтликдән о, бирдән-бирә өз тутдуғу јолуну дәјишәрәк «53 нәфәр» китабыны јазды вә бунунла да ади бир тәблиғатчы кими танынды.

Бир шаиранә әсәр үчүн мәһәббәт, интигам, кинә, кәдәр вә һәсрәт һиссләринин үстүнлүјү һеч дә нөгсан сајылмыр. Бә'зи вахтларда буну һәтта јахшы ҹәһәт кими һесаба алмаг лазым кәлир. Лакин бир тарихчи үчүн сојугганлылыг вә битәрәфлик һеч дә үстүн ҹәһәт дејил. Әләви өз маһијјәтинә көрә јазычылыгда һиссијјатыны кәнара ата билмәз. Бу ҹүр јазычылар исә тарихчиликдә чох аз мүвәффәгијјәт газана биләрләр.

«Зиндан хатирәләриндә» мәним 53 нәфәр һаггында да гејдләрим вар иди. Лакин онлары нәшр етдирмәјә ҹәсарәт етмәдим. Битәрәф гала билмәјәҹәјими һисс етдим. Көрдүм ки, ағалары танындығым кими јазсам, чохлу дүшмән газанаҹағам. Ејни һалда онларын сијаси дүшмәнләрин әлинә бәһанә верәҹәјәм. Јерсиз тәаруф вә тәсдигә

әл атдығым тәгдирдә исә тарихи ојунчаға чевирәчәјәм. Бундан исә нә өзүм, нә дә 53 нәфәрин хошу кәлмәјәчәкдир. Дикәр тәрәфдән, достларым өз јахшы чәһәтләрини ешитдикдән сонра мәнимлә мүнасибәтләриндә азад олмајачаглар. Һәтта бә'зиләри белә хәјал едә биләрдиләр ки, мән јалтаглыг едирәм. Башгалары исә мәним доғру сөзләрими дүшмәнлик кими јоза биләрдиләр. Ағаји Әләви исә бу мүлаһизәләри бир тәрәфә бурахыб өз үслубу вә сәлигәсинин әксинә олараг, бирдән-бирә 53 нәфәрин— јә'ни өз зиндан јолдашларынын адына галын китаб јазмыш вә ону тарих адландыраг нәшр етмишдир.

Кечмиш мәгаләләрдә јаздығым кими, Әләви әсәрләрини јүксәк еһтирасла јазыр. О, шаир олдуғу үчүн еһсасаты чошанда әлинә гәләм алыр вә әдиблик хүлјаларынын тә'сири вә көстәриши әсасында мүәјјән һекајәни кағыз үзәринә кәтирир. Ону охудугда һамыдан чох өзү ләззәт алыр. Бу чүр јазмаг чох јахшы ишдир. Лакин, тарихи мәсәләләрдән бәһс етмәк лазымдыр. Буна көрә дә **«53 нәфәр» китабы** һаггында мәним чохлу сөзүм вар. Онларын бир сырасыны јазмаг истәрдим.

«53 НӘФӘР» КИТАБЫ ТАРИХДИРМИ?

Әләви «53 нәфәр» китабыны тарих адландырмышдыр. Бу мүәјјән нөгтеји-нәзәрдән дүзкүндүр. Әләви һәмин китабда бир чох тарихи мәсәләләрдән бәһс етмишдир. Лакин ону әсас е'тибарилә тарих адландырмаг олмаз. Она көрә ки, тарих мүдәррик вә сәнәдләр әсасында, мүәјјән сәбәбләр вә амилләрин тәһлили әсасында јазылыр. Тарихчи һадисәләрин төрәнмә сәбәбләрини вә ја чарәјаныны тәдгиг едир. Лакин, Әләви үмуми мәсәләләрдән данышмыш вә јалныз мүһүм вә башлыча мәсәләләри охучунун нәзәриндә чанландырмаг истәмишдир.

Тарих јазмаг чәтин ишдир. Бу иш үчүн бөјүк зәһмәт чәкмәли, тәлаш көстәрилмәлидир. Тәдгигат вә дәгиглик олмадан бу иши көрмәк мүмкүн дејил. Бәлкә дә Әләвинин өз јазыларыны әввәлдән ахырадәк икинчи дәфә охумаға вахт олмамыш вә бу иш үчүн зәһмәт сәрф етмәмишдир. Лакин о, китабыны әввәлдән ахырадәк охуса көрәчәк ки, бир-ики јердән башга бу китабда ил вә ајын тарихинә әһәмијјәт вермәмиш вә үмуми мәсәләләр әтрафында һәрләнмишдир. Адамларын адыны гејри-мүәјјән јазмаг тарих үчүн јарамаз. Әләви мүгәддимәдә бу нөгсан һаг-

гында үзр истәмишдир. Лакин мәним нәзәримҹә, онун бу үзрү әсла гәбул едилә билмәз. Әсәрдә ја бүтүнлүклә ад чәкилмәмәлидир, ја да ад вә фамилин јазылмасына ҹидди сурәтдә риајәт олунмалыдыр.

53 нәфәри танıјанлар бәлкә дә бу күн јахшы билирләр ки, доктор (У) јазмагдан мәгсәд доктор Јәздини, (М) Мәләки, (Р) исә Радмәниши көстәрмәкдир. Лакин тарихи ики күн үчүн вә ја мүәјјән бир адам үчүн јазмырлар. Еләҹә дә мүәллиф нәзмијјә вә зиндан мә"мурлары адларынын биринҹи һәрфи илә кифајәтләнмәкдә һаглы дејил.

Адларын јалныз биринҹи һәрфини гејд етмәк мә'насыздыр. Һәтта бу иш әдәби нөгтеји-нәзәрдән дә ҹүмләләри позуб нөгсанлы едир.

«53 нәфәр» китабы мүнәззәм гејдләр дә дејилдир. Она көрә ки, гејд өзү дә тарих тәләб едир. Шүбһәсиз ки, Әләвинин мүнәззәм гејдләри ола билмәзди. Зиндан шәраитиндә бу мүмкүн оласы дејилди. Буна көрә дә һәмин иш үчүн ону тәнгид етмәк олмаз. Садә шәкилдә демәлијик ки, «53 нәфәр» китабы јалныз ағаји Әләвинин хатирәләриндән ибарәтдир. Буна бахмајараг, китаб чох мараглы вә фајдалыдыр. Әләви чалышмышдыр ки, өз һиссијатыны мүхтәлиф ифадәләрлә охуҹулара тәгдим етсин. О, «53-ләр»ин тарихини јазмаг иддиасында олса да, бизим әгидәмизҹә, јалныз өз фикирләри вә һиссләрини бу барәдә гәләмә ала билмишдир. Шүбһәсиз ки, Әләви «53-ләр»ин әксәринин әфкарыны тәмсил едир. «53-ләр»ин өзү дә демәк олар ки, өз дөврләринин зијалыларынын нүмајәндәләридир. «53 нәфәр» китабы һәмин нөгтеји-нәзәрдән бир тарихи сәнәд һесаб едилә биләр. Биз һәмин китаб васитәсилә дөвләт гуллугларындан, еләҹә дә диктаторлуг үсули-идарәсинин контрат вә с. бу кими бол сәрвәт кәтирән ишләриндән имтина едән Авропа көрмүш ҹаван зијалы бир типин неҹә фикирләшдијини мүәјјәнләшдирә билирик.

53 нәфәри коммунистлик иттиһамы илә зиндана салмышдылар. Әләви чалышыр ки, бу иттиһамы рәдд етсин. Бу исә чох мараглы мәсәләдир. Мәним фикримҹә, доктор Әрани коммунист фиргәсинин үзвү олмаса да, бир нәфәр кәнҹ зијалы марксист олмушдур. «Дүнја» мәҹәлләсиндә јазылмыш сөзләр, һабелә доктор Әранинин мүһакимә заманы сөјләдији бәјанат буну камилән сүбут едир. Лакин, «53-ләр»ә дахил олан дикәр адамлар һаг-

гында буну демәк олмаз. Она көрә ки, бә'зиләри нәзмиј-јәдә тәзјиг алтында бир сыра е'тирафлар етмишләр. Һәләлик бизим әлимиздә бундан башга ајры бир сәнәд јохдур. Әләвинин өзү дә бу барәдә ајдын сөз демәмишдир.

Үст-үстә «53 нәфәр» китабындан вә агаларын өз дедикләриндән көрүнүр ки, онларын һәбсә салындыглары вахт Иранда фиргә адландырыла билән мүнәззәм бир дәстә олмамышдыр. Онлардан бә'зиләринин тәшкилат һаггында е'тирафларыны сәнәд адландырмаг олмаз. Әләвинин өзүнүн дә јаздығы кими, бунларын чоху гандал тәзјиги алтында сөјләнилмиш е'тирафлар иди.

Әсас е'тибарилә 53 нәфәр зиндана дүшмәздән әввәл сијаси китаб охумагдан, «Дүнја» мәчәлләсини нәшр етмәкдән, бә'зән тәсадүф үзүндән тәләбәләрин тә'тил һәрәкатына гарышмагдан башга көзәчарпан бир иш көрмәмишләр. Буна көрә дә онларын һамысынын тутулмасы, мүһакимә едилмәси әсассыз, сәбәбсиз вә сахта олмушдур. Нәзмијјә вә әдлијјә мә'мурлары бунунла да диктатор шаһа јахшы хидмәткар олдугларыны көстәрмәк истәјирмишләр. Әләви өз әсәриндә бу нөгтәни бир нөв охучуја чатдырмаг истәјир. Бу башга чүр дә олмамышдыр.

Әләви өз китабында 53 нәфәрдән чидди сурәтдә тәрәфдарлыг етмәсинә, онлары чәмијјәтин сечилмиш нүмајәндәләри кими гәләмә вермәјә чалышмасына бахмајараг, бә'зән елә ибарәләр ишләтмишдир ки, бу сијаси бир мәһбус үчүн лајиг дејил. Мәсәлән, «бирдән үрәјим үзүлду», «рәнким гачды», «додагларым көјәриб гурумушду», «далбадал сыгар чәкирдим» вә с. Әлбәттә, Әләви бу ибарәләрлә мүәјјән һәгигәти тәсвир етсә дә, мән шәхсән бу сәлигәни хошламырам, мүмкүндүр охучулар белә хәјал етсинләр ки, бүтүн сијаси мәһбуслар тутулдуглары вахт белә тәәссүфләндиричи вәзијјәтә дүшмүшләр. Лакин нәзәрә алмаг лазымдыр ки, бу форм ибарәләр јазычынын иддиасы илә ујғун кәлмир. О, иддиа едир ки, тутулмамышдан әввәл кичик бир сијаси чәрәјана гошулмамыш, диктаторлуг әлејһинә бир аддым белә атмамышдыр. Һәтта, әдлијјә ганунлары нөгтеји-нәзәриндән дә һеч бир ганундан кәнар иш көрмәмишдир. Белә бир битәрәф адам тутулдугда бу гәдәр ачизлик вә зәифлик көстәрә билмәзди. Әкәр о, сијаси бир иш көрмүшсә, полис гаршысында заһири вәзијјәтини һифз етмәли вә өзүнү сакит көстәрәрәк, әл-ајағыны итирмәмәли иди. Чүнки бир гајда олараг, нәзмијјә мә'мурлары овладыглары адамын тәшвишә

дүшмәсиндән суи-истифадә едәрәк белә бир һаләти тәгсиркарлыг әламәти кими јозурлар. Бундан әлавә, мүттәһим зәифлик көстәрдикдә полис даһа да чәсурлашыр. Полисин чәсурлуғу исә һәмишә мүттәһимин зәрәринә баша кәлир. Мән өзүмү рәшадәтли бир адам кими көстәрмәк истәмирәм. Лакин тутулдуғум вахт әһвали-руһијјәм чох мөһкәм иди. Полис мәним гаршымда чох мискин вә алчаг көрүнүрдү. Мән чалышырдым ки, еһсасата тәслим олмајым. Гәсдән өзүмү сојугганлы вә лагејд көстәрирдим. Он бир иллик зиндан хатирәләримдә гејд етдијим кими, јолда бизи узаг мәсафәдән мүшајиәт едән рәһмәтлик Әнзабијә ишарә илә мүәјјән көстәришләр вериб, бунунла да өзүмү вә јолдашларымы һәдәләјән хәтәри она чатдыра билмишдим. Бир һалда ки, мән о күн диктаторлуг, зүлм вә тәчавүз әлејһинә кечә-күндүз мүбаризә етдијим үчүн там мә'насында сијаси бир мүттәһим идим. Хошбәхтликдән һал-һазырда һәјатда олуб вә бу һадисәләри вахтилә көзү илә көрән бир чох адамларла о заман рабитә сахајырдым. Билирдим ки, полис һеч дә бу асанлыгла мәндән әл чәкмәјәчәкдир. Тәкчә мән дејил, көһнә сијаси мәһбусларын бир чоху, аз-чох фәргли сурәтдә белә рәфтар етмишләр. Ајры чүр дә ола билмәзди. Она көрә ки, јолдашларымызын чоху мүбаризә вә дөјүшләрдән чыхмышдылар. Биз истинтаг заманы өзүнү нечә апармаг, полис илә үз-үзә кәлдикдә нә кими тәдбирләр көрмәк һаггында чохлу сөзләр ешитмиш, башгаларынын хәјанәт вә фәдакарлыгларындан хәбәрдар идик. Нечә дејәрләр, көз-гулағымыз ачыг иди. Бундан башга, сијаси һәјатын өзүнүн дә мүәјјән рәсм вә гајдалары варды. Биз һәмин мәсәләләрлә дә аз-чох таныш идик. Әләви вә 53 нәфәр исә јалныз зинданда бу мәрһәләјә дахил ола билдиләр. Бу чәһәтдән дә Әләвинин горхуја дүшмәси һалына көз јуммаг олар. Лакин о, бу мәсәләни гәләмә алмалы иди.

Гәдим мәһбусларын ичәрисиндә зәиф вә хаин үнсүрләрин тапылмасына бахмајараг, онлар хүсусилә илк истинтаг заманы 53 нәфәрә нисбәтән даһа мөһкәм вә даһа чидди олмушлар. Әләви исә гәсдән бу мөвзу һаггында аз јазмышдыр. Лакин мәним әгидәмчә 53 нәфәрин истинтаг чәрәјаныны билмәк, ичтимаи ишләрә јеничә башлајан кәнчләр үчүн чох әһәмијјәтлидир. Бу чәһәтдән Әләви јахшы иш көрмүшдүр.

Гејд етдим ки, 53 нәфәрдән бә'зиләринин етдији е'тирафларын әсасы олмамыш бу е'тирафлар јалныз нәзмиј-

јәнин шиддәтли тәзјиг вә ишкәнчәси алтында алынмышдыр. Буну бир даhа тәкрар етмәлијәм ки, бу ишдә ағаларын тәчрүбәсизлијинин вә кәнчлијинин дә мүәјјән тә'сири олмушдур. Мән дә Әләви кими даhа бә'зиләринин хәјанәти, намәрдлији вә ловғалығы барәдә данышмаг истәмирәм. Бир һалда ки, тарих јазмаг истәсәјдик, јахуд һәгиги бир тарих китабындан тәнгид етмәк истәсәјдик, бунларын һамысыны бүтүн тәфәррүаты илә бирликдә арашдырмалы вә изаһ етмәли идик. Белә бир мәсәл вар, дејәрләр: тикансыз күл олмаз—53 нәфәрдә 100 фаиз гәһрәман, 100 фаиз ејиб вә нөгсансыз олмамышдыр. Лакин заман вә мәкан шәраитини нәзәрә алараг, онлары дикәр зијалылара нисбәтән фәдакар, чидди, фајдалы вә јахшы адамлар һесаб етмәк лазымдыр. Лакин һеч дә белә демәмәлијик ки, азадихаһлыг тарихи јалныз онларла башланмышдыр. Еләчә дә бә'зиләринин шәхсигәрәз вә мүхалифәти үзүндән 53 нәфәрин һамысыны зәиф вә ләјагәтсиз адам һесаб етмәк дә сәһвдир.

ДОКТОР ӘРАНИ—ДОКТОР БӘҺРАМИ

Сөз јох ки, 53 нәфәр ичәрисиндә доктор Әрани бүтүн чәһәтләринә көрә даhа ләјагәтли иди. Зиндандан харичдә онунла таныш олмадығыма, зинданда исә тәәссүфләр олсун ки, ону бир дәфәдән артыг көрә билмәдијимә бахмајараг, Әранинин јолдаш вә танышлары еләчә дә мүхалиф дүшмәнләри о гәдәр бу адам һаггында данышмышдылар ки, мән ону камилән таныдығымы, руһијјә вә ишләрилә таныш олдуғуму иддиа едә биләрәм.

Мәнчә, доктор Әрани сијаси мүбаризәнин рәһбәрлик үчүн ирәли чәкдији вә јетишдирдији фөвгәл'адә вә надир адамлардан бири олмушдур. Онун китабларындан, јазыларындан, мәгаләләриндән, хүсусилә дифаијјә лајиһәси вә мәһкәмәдәки нитгиндән көрүнүр ки, өз өмрүнүн чохуну китаб охумаг вә әсәр јазмаға, фикир вә гәләм мүбаризәсинә һәср етмишдир. Доктор Әрани истәр дост вә истәрсә дә дүшмәнләрин е'тирафына әсасән, зүлм, зоракылығын вә мүртәгијјәтин ән шиддәтли дөврүндә зијалы кәнчләр јетишдириб тәрбијәләндирән, диктаторлуг һөкумәти, һабелә чүрүмүш вә гәләт иртичаи фикирләр әлејһинә мүбаризә едән јеканә шәхсијјәт олмушдур. 53 нәфәрин чоху јалныз онунла таныш олмаг үстүндә һәбсә алынмышлар. Көрүнүр, Әрани чиддијјәтлә ишләјир вә

бир интизамлы чәмиjjәт jаратмаг үчүн зәминә һазырлаjырмыш. Тәәссүф ки, ағаjи Әләви бу саһәjә әһәмиjjәт вермәjәрәк онун үзәриндән е'тинасызлыгла өтүб кечмишдир. Бир һалда ки, «53 нәфәр» китабында «Дүнjа» мәчәлләсинин мәгаләләриндән вә доктор Әранинин чәршәнбә күнләри гәбулундан әтрафлы сурәтдә бәһс олунмалы иди. Мән он бир иллик зиндан хатирәләримдә jалныз онун өлүм хәбәринин тә'сирини тәсвир едә билмишәм. Бу тәхминән 100 сәтирлик мәгалә олмушдур. Зәннимчә, бурада мән лазыми сөзләри деjиб, 53 нәфәрин вә с. мәһбусларын о күнкү руһиjjәсини мүәjjән дәрәчәдә тәсвир едә билмишәм.

Әләви мүсибәтләри вә хошакәлмәз һадисәләри шиширдилмиш вә мүбалиғәамиз тәрздә шәрһ етмишдир. Бу исә сиjаси мәһбусун мөвгеиjjәти вә онун һөрмәтини охучунун көзүндә алчалдыр.

Әранинин өлүмү вә сиjаси мәһбуслар тәрәфиндән бу һадисәнин гаршыланмасы диктаторлуг дөврү мүбаризәләринин гәһрәманлыг вә шүчаәт нүмунәләри олмушдур. Бу һадисә аһу-налә, ачизлик кими гәләмә алнымамалы иди.

Доктор Әрани сиjаси мүбаризә үчүн jаранмышды. О, jазмағы, данышмағы, елми вә ичтимаи мәсәләләрдә изһаз-нәзәр етмәjи бачарырды. Мән 53 нәфәр арасында онун гәдәр һафизәли, исте'дадлы, шәһамәтли вә фәдакар бир шәхс көрә билмәди. Доктор Әранини Әләви чох севирди. Буна мән jүз фаиз инанырам. Лакин 53 нәфәрин һәбсә алындығы илк вахтларда онларын тәрәфиндән докторун әлеjһинә бир чох хошакәлмәз сөзләр сөjләнирди. Әкәр мүһакимә чәрәjаны гаршыjа чыхмасаjды, мүттәһимләрин вердикләри ифадәләр һамынын гаршысында охунмасаjды, бәлкә дә доктәр Әрани өзүндән дифа едә билмәзди.

Лакин истинтагларын охунмасы вә мәһкәмәнин чәрәjаны Әраниjә бәраәт газандырмагдан әлавә ону даһа да jүксәлтди. Һамы, һәтта Әрани һаггында намәрдлик етмиш шәхсләр белә онун бөjүк әхлагы вә jүксәк руһиjjәси гаршысында баш әjдиләр.

Шүбһәсиз ки, Әләви бу һәгигәти шәрһ едә билмәзди. Ичтимаи мәсләһәт нөгтеjи-нәзәриндән онун бу мәсәләни шәрһ етмәмәси jахшы иш олмушдур. Лакин нәтичәдә «53 нәфәр» китабы нагис вә чатышмаз шәклә дүшмүш, өз тарихи әһәмиjjәтини итирмишдир. Буна көрә дә, ағаjи

Әләвинин китабы әсасында 53 нәфәрин ајры-ајры үзвләри һаггында гәзавәт едә билмәрик. Һәтта гејд олунан дәстә илә рабитәдә олмајан адамлар Әләвинин китабы васитәсилә онларын кимләр олдугларыны баша дүш билмәзләр. Бу чәһәтдән дә бизим нәзәримизчә китабын ады «53 нәфәр» гојулмасајды, даһа јахшы оларды.

Доктор Бәһрамијә кәлдикдә, мән билмирән нә үчүн Әләви һамынын адыны башланғыч һәрфләрлә гејд етдији һалда, јалныз доктор Бәһраминин адыны вә фамилијасыны ашкар гејд етмишдир. Мәним һеч дә иһанәт вә тәһгир етмәк нијјәтим јохдур. Лакин тарихлә ојнамаг олмаз...

Ағаји доктор Бәһрамини сијаси мүбаризәдә доктор Әранидән үстүн тутмаг вә ја доктор Әрани илә бир сырада сајмаг инсафсызлыгдыр. Тәәссүф ки, ағаји Әләви белә бир иши көрмүшдүр. Доктор Бәһрами һәтта шәһривәрдән сонракы «демокраси» мүһитиндә белә өзүнү көстәрә билмәмишдир. Сијаси адамлар үчүн тәкчә паклыг, дүзкүнлүк вә иманлылыг кифајәт етмир. Бу адамлар фәалијјәт көстәрмәли, фәдакарлыг етмәли, халга мүстәгим рабитә сахламалыдырлар. Онлар јазычылығы, ичтимаи јерләрдә нечә данышмағы билмәли вә бүтүн бунлардан јериндә истифадә етмәлидирләр. Лакин ағаји Бәһрамидән биз белә бир һәрәкәт вә фәалијјәт көрмүрүк. Бир һалда ки, 53 нәфәрдән олан кәнчләрин бә'зиләри бу ики-үч ил әрзиндә өз ләјагәтләрини, бачарыгларыны вә мисилмиз фәалијјәтләрини нүмајиш етдирмишләр.

КӘНҸӘЛИ СӘБАҺИ

Кәнҹәли Сәбаһи 1906-ҹы илдә Мәрәнд јахынлығында Мијаб кәндиндә анадан олмушдур. 7 јашында икән анасы Шимали Азәрбајҹана атасынын јанына кәлмишдир. Ибтидаи мәктәби Шамхорда, орта мәктәби исә Кәнҹәдә битириб, АДУ-нун дил вә әдәбијјат факүлтәсинә дахил олмуш, 1932-ҹи илдә университетдә тәһсилини баша вурараг орта мәктәбдә ишләмишдир.

1946-ҹы илдә Ҹәнуби Азәрбајҹана гајыдыб, јени тә'сис едилмиш Тәбриз Университетиндә Азәрбајҹан дилинин тәдрисини өһдәсинә көтүрмүшдүр.

Милли һөкумәт девриләндән сонра зиндана салыныр, доггуз ајдан сонра «мүһаҹир» ады илә Бәндәрабада, орадан да Лористана сүркүн олунур. Ики ил сүркүндә галдыгдан сонра азад едилир вә Тәбризә аиләсинин јанына гајыдыр. Һөкумәти-низами тәрәфиндән Теһрана көчмәјә мәҹбур олур. Сијаси-иҹтимаи мүһит ону нә гәдәр сыхса да, өз әдәби фәалијјәтиндән әл чәкмир. Јазмыш олдуғу кичик һекајәләри сон Иран ингилабындан сонра (1979) мәҹмуә шәклиндә «Гартал» вә «Һәјат фаҹиәләри» ады алтында чап едир.

Бу дөврдә Теһранда тәшкил олунмуш «Јазычылар вә шаирләр ҹәмијјәти»нин мүәссисләриндән бири олур. Бундан башга «Варлыг» вә «Јолдаш» журналларында әдәби вә тәнгиди мәгаләләр чап етдирир.

1961-ҹи илдән бәри «Достлар көрүшүр» ады илә тәшкил олунмуш әдәби мәҹлисләрдә иштирак етмишдир. Онун «Ше'римиз заманла ајаглашыр» китабы һәм Ҹәнуби, һәм дә Шимали Азәрбајҹанда јаранан мүасир ше'римизин инкишаф јолларыны вә бәдии кејфијјәтләрини дәриндән ишыгландыран гијмәтли елми-тәнгиди бир әсәрдир.

1327-чи илин (1948-чи ил) бәһмән ајынын үчү иди. Мәһкәмә салону тамашачыларла долу иди. Гәлиз сигар түстүсү сејрәк бир думан кими салона јајылмышды. Издиһам сонсуз бир һәјәчан ичәрисиндә мәһкәмәнин гәрарыны көзләјирди. Кешикчиләр мүттәһимин саг-солуну алмышдылар. Вәкил нараһат бир һалда гәдәм вурурду. Дадсетан өз мүвәффәгијјәтинә үмидвар бир һалда гүрурла сигарыны чәкиб, түстүсүнү һаваја бурахырды. Мүттәһим сәндәлинин јахынлығында, бир ханым гуру дөшәмәнин үзәриндә отуруб, көһнә чадрасыны әмиздирмәкдә олдуғу бир јамшар көрпәсинин башы үзәринә чәкиб ону киритмәјә чалышырды. Алты јашында бир оғлан ушағы да бојнуну буруб каһ мүгәссирә, каһ да анасына бахырды. Ханым тез-тез мүттәһимә бахыр, долғун көзләрини сыхдыгча, јаш мирварид данәләри кими јанағындан дығырланыб көрпәнин үзүнә төкүлүрдү. Бу, мүгәссирин арвады иди. Әри адам өлдүрмүшдү. Онун вә ушагларынын мүгәддәраты мәһкәмәнин гәрарына бағлы иди. Мәһкәмә һеј'әти дахил олачағы хәбәр верилди. Һамы ајаға дурду. Сәс-күј кәсилди. Мәһкәмә сәдри ејнәјини көзүнә вуруб, һөкмү охумаға башлады:

— Мүттәһим Әлимирзә Меһди оғлу Шөһрәт Әһмәди өз күнаһыны бојнуна алмајараг көстәрир, кујадеј ајынын онунда кечә саат бирдә кефли һалда күчәдән кечәркән бирдән ајағы мәгтула илишир, дајаныб она бахыр. Гејри-иради олараг јерә дүшмүш ганлы пычағы әлинә алыр. Бу тәсадүф ону мәстликдән ајылдыр, сәс-күј салыб чамааты көмәјә чағырыр. Онун сәсинә кешикчи полис вә бир нечә нәфәр һадисә баш вермиш јерә кәлиб ону тутурлар. Мүттәһим өзүнү тәбриә етмәјә чалышса да, кешикчинин вә башга шаһидләрин шәһадәтиндән, еләчә дә мәрһум Чинкиз ханын гәтлә јетирилдији пычаг үзәриндә апарылмыш азмаиш нәтичәсиндә зарәбин әл нишанәләри мүшаһидә олунмушдур. Мәһкәмә һеј'әти көстәрилән дәлилләри әсас тутараг Әлимирзә Меһди оғлу Шөһрәти Әһмәдини Чинкиз ханы гәтлә јетирдији үчүн мүгәссир таныјыб. Ч. Л. М. М. маддәси әсасында е'дама мәһкум едир. Гәрар гәтидир,—дејиб һөкмү гуртардыгда мүттәһимин үзүнә өлүм тозу гонду. Башы кичәлләнди. Көзләринә гаранлыг чөкдү. Јыхылмамаг үчүн мәһәччәрдән јапышды. Гадыны үрәкјандырычы бир нәва илә ағламаға башлады. Оғлу да

онун сәсинә сәс верди. Тамашачылар арасында бир һәјәчан вүчуда кәлди. Мәһкәмә һеј'әти пәрвәндәни көтүрүб о бири отаға кечмәк истәдикдә бирдән:—Дајанын,—дејә хурултулу бир сәс салону долдурду. Һамы сәсә тәрәф дөндү. Сәси учалан адамлары јара-јара мәһкәмә һеј'әти гәрар тутанын габағында дајанараг:

— Әдаләтли һакимләр! Е'дам һөкмү вердијиниз бу бәдбәхтин һеч бир шејдән хәбәри јохдур. Чинкиз ханы мән өлдүрмүшәм!—дедикдә, чамаат арасында јенә бир гарышыглыг әмәлә кәлди. Мәһкәмә сәдринин гашлары чатылды. Зәнки чалараг тамашачылары сакит еләди. Ејнәјини көзүнә тахыб диггәтлә Гүдрәтә бахды, додаглары әсә-әсә деди:

— Оғлан! Һеч билирсән нә дејирсән?

Дадсетан тутулмуш һалда һәтта:

— Бу дәлидир,—деди. Мәһкәмә сәдринин сөзүнүн арасына сөз атды.

Вәкил исә марагла Гүдрәтин сөзләрини динләјир, көзләриндә үмид гығылчымлары ојнајырды. Гүдрәт гәзинин суалына чаваб олараг:

— Бәли, чәнаб һаким! Мән јахшы билирәм нә данышырам, ағлым да башымдадыр. Мән өз интигамымы алмышам,—дејә чаваб вердикдә, вәкил она јахынлашды.

— Дејирсән сән өлдүрмүсән?!

— Бәли, мән өлдүрмүшәм!—дејиб мүгәссири нишан верди.—О, бичарәнин е'дам һөкмү охунанда ханымынын налә сәси бир од парчасы кими үрәјими парчалады. Өз гадыным, ушагларым јадыма дүшдү. Көрдүм мәним көрдүјүм иш үчүн башгасыны дар ағачына тапшырырлар. Даһа дајана билмәдим, Чинкиз ханы мән өлдүрмүшәм.

— Әһсән!...—дејә ағызлардан гопан сәсләр бир-биринә гарышды. Мәһкәмә һеј'әтинин кичик бир мүшавирәсиндән сонра Гүдрәтин һәбс олунмасына һөкм јазылды. Әли гәфил өлүмдән гуртардығы үчүн ханымы һәм дә өзү билмирдиләр ағласынлар, јохса күлсүнләр.

Гүдрәтин дастаны дилдән-дилә дүшдү. Онун Чинкиз ханы өлдүрмәјинин илләтини јуху кими һәрә бир јерә јозурду. Рузнамәләр үчүн јени мөвзу тапылмышды. Рәнк вә бојаларла Гүдрәтин һаггында кими «бир инсани-камил», бә'зиләри «мәрмуз гатил», «зүлмүн. мүкафаты» вә с, вә и. а. чүрбәчүр үнванларла гәләмә кәтириб, каһ тәбрикә едир, бә'зән дә дар ағачына тапшырырдылар.

Јенидән башланмыш тәһгигат сүр'әтлә гуртарды. Бәһмән ајынын он бешиндә мәһкәмә салонунда ијнә салмаға јер јох иди. Гүдрәт мүттәһим сәндәлиндә отурмушду. Һамы марагла она бахыр, һаггында чүрбәчүр гәзавәтләр јүрүдүрдүләр. Нәһајәт, мәһкәмә рәсмијјәт тапды. Данышыглар сорғу-суаллар гуртардыгдан сонра өзүнү дифа етмәк үчүн сөз Гүдрәтә верилди. Онун үзүнү түк басмышды. Рәнки ағармыш, көзләри чухура дүшмүш олдуғундан арам вә хунсәрд нәзәрә кәлирди:

— Мән ону тә'гиб едирдим. Нәһајәт, деј ајынын онунда ахшамүстү онун гумарханаја кирдијини көрдүм. Көзләдим, чох көзләдим, кечә јарыдан кечмишди. О, кефли бир һалда гумарханадан чыхды. Мән онун далынча дүшдүм. Өз күчәләриндә габағыны кәсдим. О, мәним зиндиканлығымы, һәјатымы әлимдән алмышды. Оғлумун өлүмүнә, ханымымын диванә олмасына баис олмушду. О, бир тәк мәнә зүлм етмәмишди. Мәним кими јүзләрлә аиләләрин фәлакәт вә өлүмүнә сәбәб олмушду. Анчаг бу чинајәтләр үчүн һеч кәс ондан һесаб истәмирди. Буна көрә мән өзүм ондан интигамымы алдым. Мән өзүмү мүгәссир билмирәм. Чүнки ганичән бир зүлмкары өлдүрмүшәм. Мән өз вәкилимдән хаһиш едирәм Чинкиз ханла мәним дастанымы, даһа доғрусу, мәним башыма кәтирдији фачиәни олдуғу кими сөјләсин. Үмидварам ки, ваге'ијјәт ајдынлашдырыланда һамы мәнә һәгг верәчәк,— дејиб өз јериндә отурду.

Вәкил һәмин күнаһсыз мәһкум Әһмәдинин вәкили иди. О, Гүдрәтин мәрданәлик сифәтинә көрә көнүллү олараг ондан дифа етмәји өһдәсинә көтүрмүшдү. О, сөзә беләбашлады:

— Мөһтәрәм һакимләр! Гүдрәт өз күнаһыны бојнуна алараг, күнаһсыз бир инсаны дар ағачындан гуртарды. Онун аиләсини һәтми бир сүгутдан ничат верди. Бунунла о бир чани дејил, гәлби меһри-мәһәббәтлә долан шәрәфли бир инсан олдуғуну сүбут етди. Биз ону бу чинајәтә сөвг едән илләтләри ајдынлашдырмамыш онун һаггында дүзкүн гәзавәт едә биләрик. Буна көрә дә ичазә версәниз, Чинкиз ханла Гүдрәтин, даһа доғрусу, бир әрбабла рәијјәтин әһвалатыны сизә сөјләрәм. Үмидварам ки, сөһбәтим Гүдрәтин һаггында дүзкүн гәзавәт үчүн дәјәрли бир сәнәд олсун.

Мәһкәмә сәдри башы илә өз разылығыны билдирди. Вәкил сөзә белә башлады:

ГУРАХЛЫГ ИЛИ

1327 (1948)-чи хирмән вахты иди.

Иллик мәһсул топланыб, тахыллар дөјүлүб, соврулмуш һәр тәрәфдә саман тумпалары вә онларын јахынлығында сүпүрүлүб тәмизләнмиш јерләрдә арпа, буғда вә човдар јығынлары көрүнүрдү. Јајын јоручу ағыр ишиндән јаха гуртармыш иш маллары хәрмәнин әтрафында јајланыб көвшәјир, бә'зиләри дә иштаһаја кәлиб, рәнкләри саралмыш гуру отлардан отлајырдылар. Һәр тәрәфдә арвад, ушаг гајнашырды. Кәндлиләр өз мәһсулларынын дөврәсинә топланмышдылар. Мә'мулән мәһсул вахты кәндләрдә һәјәчан, шадлыг, чалмаг-ојнамаг көрүнәр. Анчаг бурда боғучу бир сукут һөкм сүрмәкдә иди. Гашлар чатылмыш, гијафәләр тутгун, көзләрдә изтираб вә үмидсизлик ләпәләнирди. Чүнки әкин јахшы битмәмишди. Мәһсул бол оланда әрбаб пајыны апарар, мүбаширин чиби долар, сејидә, моллаја, кәндлинин өзүнә дә чатар. Анчаг бу ил гурахлыг олмушду. Чохлары сәпдикини дә көтүрә билмирди. Ачлыг вә фәлакәт кәнди һәдәләјирди. Топланылмыш бу аз мәһсулда әрбабын һагг-һесабларыны тәмизләмәк үчүн мүбашир ики ајағыны бир башмаға јерләшдириб кимисини дөјүр, кимисини тоһин едир, сөјүрдү. Кәнд әһли лап чана дојмушду. Хирмәнә јығыланларын арасында пыч-пыч илә башланан е'тираз сәсләри учалмагда иди. Гүдрәт күнәшин һәрарәтиндән алнында габаран тәр дәнәләрини әлијлә силәрәк сөзә башлады:

— Гурахлығы ки, өзүн көрдүн,—хәрмәндәки тахыллары нишан вериб,—бу да бизим иллик мәһсулумуздур. Әрбаб өзү дә кәлиб көрдү. Даһа бизи нијә дара гыснајырлар?

Гүдрәтин бу сөзүндән чүр'әтләнән кәндлиләр сәсләрини учалтмаға, үрәкләрини бошалтмаға башладылар.

— Јағмады, битмәди, буна бәндә нејләсин?

— Биз ки, өлмәли дејилик!

— Алтымызын палазыны да чәкиб апардыз. Даһа бизДән нә истәјирсиз?

— Јохдур, јох! Јохдан нә верәк?—дејә һәр тәрәфдән учалан сәсләрдән һиддәтләнмиш мүбашир бурнуну јердән галдырды. Сәрф ит кими јанларыны гапараг:

— Һамыз ачыздан өлүн, гырылын? Мәнә нә? Мән ағанын һаггыны алачағам!—дејиб, сөзүнү гуртармамыш, га-

рышыг бир һалда учалан сәсләр арасында бунлары ешитди:

— Әкәндә јох, бичәндә јох, јејәндә ортаг гардаш! Јохдан нә верәк?

— Һејф, аға! Бунлар дејир еркәксән дә доғ, дишисән дә доғ!

— Күнү бу күнү евимдә бир тикә чөрәјим јохдур.

— Јохдан аллаһ да безарды.

— Јохдур, јох! Јох нә олдуғуну анлајырсанмы?— дејә һәр тәрәфдән јағдырылан е'тиразларын ичәрисиндә Һүммәт киши өзүнү аралыға атараг, бир тәрәфдән чамааты сакит етмәјә, о бири тәрәфдән өзүндән чыхмыш мүбаширин көнлүнү алмаға чалышырды.

— Бизим сөзүмүз јохдур. Аллаһ әрбабын көлкәсини бизим башымыздан әскик еләмәсин. Елә биз индијә кимн онун сајәсиндә бир тикә чөрәк јемишик—дејиб, јасты-јасты сөзүнү давам етдирдикдә Гүдрәт таб кәтирә билмәди. Сөзүнү ағзында гојараг:

— Нә дејирсән? Әрбабын сајәсиндә һәмишә јаз әкинчи, гыш диләнчи олмушуг.

Һүммәт киши Гүдрәтин сөзләрини ешитсә дә, өзүнү о јерә гојмајыб, ганысојуглугла:

— Аға мүбашир!—деди.—Бунлар чавандыр, дүшүнмүрләр. Елә сән нечә бујурсан, елә дә еләрик, вермәјиб нә дејәчәјик?—Дедикдә, мүбаширин дүз габағында, әлиндәки дәјәнәјә сөјкәниб дуран Әһмәд дајы боғунуг, јоғун бир сәслә:

— Сән верәрсән, тохун ачдан нә хәбәри?—дејә Һүммәт кишинин сөзүнү кәсди. Сәсләр кәсилмирди:

— Һеч бир шеји верә билмәрик.

— Бизә нә вермисиниз, ала билмирсиниз?

— Пишији дара гыснасан, гајыдар үзүнү чырар,—бу сөзү дејән дә Әһмәд дајы иди. Онун сөзләри мүбашири алышдырды. Өзүнү сахлаја билмәјиб әлиндәки шаллағы һавада ојнадараг:

— Кәл үзүму чыр көрүм, нечә чырырсан?—дејиб гочанын кәләлсиндән ендирди. Киши кичәлиб јерә јыхылды. Онсуз да чамаатын сәбри түкәнмишди.

— Вурун бу анламазы!—дејән кими һамы һәрәкәтә кәлди. Мүбашири дөјә-дөјә говуб кәнддән чыхартдылар. Хирмәнә јығылмыш тахыллары евләринә дашыдылар. Әлбәттә, кәндлиләр билирдиләр ки, «ганунсуз» иш көрүрләр. Бу әмәләлри «мүкафатсыз» галмајачаг. Анчаг

чарәләри јох иди. Әкәр хәрмәнә јығылмыш бу аз мәһсулу әлдән версәләр, индидән ачлыг вә јохсуллуг илә әлбәјаха олмалы идиләр. Инсан һәр чәтинлијә дөзә билсә дә, ачлыға дөзә билмәз.

ГҮДРӘТИН ЧИНКИЗ ХАНЛА ҮЗ-ҮЗӘ КӘЛМӘЈИ

Дан јери јеничә сөкүлүрдү. Гүдрәт јухудан ајылды, көзләрини овушдуруб, сағ-солуна бахды. Ләләнин јери бош иди. О, һамыдан тез дуруб инәји сағар, очағы галар иди. Анчаг сәккиз јашлы гызы Марал илә он дөрд ајлыг оғлу Ејваз һәлә јатырдылар. О, далғын бахышларла онлары сүздү. Ејвазын үстү ачылмышды. Кәнара ахмыш јорғаны астача онун үстүнә чәкди. Әјилиб јавашчадан додагларыны онун күл рәнкинә бәнзәјән үзүнә јапышдырды. Дизи үстә отурараг онлара тамаша етмәјә башлады. Санки о бу күнаһсыз фириштәләрин кәләчәјини дүшүнүрдү. Дәрин бир аһ чәкәрәк, архасы үстә јеринә узанды. Бәдәниндә бир сојуг кизилти һисс етди. Көзләрини отағын таванында сыра илә дүзүлмүш чылпаг дирәкләрә зилләди. Кечән күн хирмәндә баш вермиш һадисә бир анда көзүнүн өнүндән кечди. О, илан чалмыш адам кими бирдән јериндән сычрады.

— Јох, бу барәдә фикир етмәјәчәм. Һәр нә олачаг, гој олсун—дејиб палтарыны кејди. Гүдрәтин вар-дөвләт адына чиј кәрпичдән дүзәлмиш икиотаглы кичик бир һәјәти вар иди. Бу отагларын бириндә өзү олур, о бириндә исә бир инәк вә үч баш кечисини сахлајырды. О, дајанмадан инәји нахыра гатды, кечиләри дә дөшә өтүрдү. Ләлә ханым һәлә дүнәндән евдә чөрәк биширмәјә ун олмадығыны ешитдирмишди. Тәзә буғдадан кисәјә долдуруб чијнинә атды. Өзүнү кәндин шималында олан јахын дәјирмана јетирди. Шарылты илә ахыб көзләрини долдуран сујун күчү гаршысында таб кәтирә билмәјиб, сүр'әтлә фырланан ири чәрх өз күчүнү ағыр дәјирман дашына көстәрәрәк, ону рәгсә мәчбур едирди. Даш да ачығыны аста-аста боғазына төкүлән данәләрә төкүб курулту гопарыр, тәлашла әзиб јумшаг уна дөндәрир, ешијә вериб тоз-думан галдырырды. Елә бил ки, дәјирмана јығыланларын дәрдини билир, тез јола салмаға чан атырды. Күнорта чағы Гүдрәтин нөвбәти чатды. О, дәнини дәјирманын боғзанына төкмүшдү. Чыхан уну өз кисәсинә долдурурду. Бирдән ешикдә сәс-күј гопду:

— Кәлдиләр! Дағытдылар!.. Вурдулар!..

«Әрбаб», «әмнијјә» сөзләри далғаланараг, дәјирман дашларынын хырылтысы-курултусу ичәрисиндә итирди. Гүдрәт исә өз ишиндә иди. Күнәшин гаршысыны һәрдән тутуб өтән сејрәк булудлар кими гапыдан ичәри дүшән ишығын габағы далбадал тутулуб-ачылмағы Гүдрәтин нәзәрини чәлб етди. О, башыны галдырыб баханда бир нечә нәфәрин арасында гызы Маралы көрдү. О, һөнкүртү илә ағлајырды. Гача-гача кәлдијиндән алнындан ахан тәр дәнәләри көз јашына гарышмышды. Гүдрәт әлиндәки көврәји јерә атыб тез гыза доғру јүјүрдү:

— Нә вар, нијә ағлајырсан?

Марал арасыкәсилмәдән һычгырыглар ичәрисиндә:

— Әмнијјәләр төкүлүб евимизи дағытдылар. Анамы вурдулар, тахылларымызы јығыб апардылар—дедикдә, гәфил зәрбәдән кичәлләнән адамлар кими, Гүдрәтин көзләринә гаранлыг чөкдү. Дизи үстә чөкәрәк, Маралы гучаглајыб башыны көксүнә сыхды. Јанағындан өпәрәк тутгун сәслә:

— Ағлама!.. деди—Мән билирдим чанавардан мәрһәмәт уммаг олмаз,—дејиб ајаға дурду. Үзүндә ачы бир тәбәссүм гымылданды. Үјүтмәкдә олдуғу дәни дәјирманчыја тапшырды. Маралын әлиндән тутуб орадан чыхды. Әјри-үјрү, дашлы дар күчәләрдән кечиб, кәсмә јол илә өзүнү мејдана јетирди. Арвад-ушаг гарышыглы чамаат мәсчидин габағына топланмышды. Әрбабын күкрәнмиш ат кими бурну јелләнмишди. Кәрдәнини шух тутараг, һамыны һәдәләјир, тәһдид едирди. Нөкәрләр илә әмнијјәләр һәлә дә евләрә сохулуб, арвад-ушагларла әлбәјаха ола-ола тахыллары чәкиб мәсчидин габағына төкүрдүләр. Ушаглар горхудан ағлашыр, итләр һүрүшүрдү. Кәнди вәһшәт бүрүмүшдү. Бу һал һәрч-мәрчлик дөврүндәки гулдур дәстәләринин кәндә басгыныны јада салырды. Үзләрдә әзаб, көзләрдә нифрәт шө'лә чәкир, һамынын диши бағырсағыны кәсир, әлачлары олса әрбаби башындакыларла дидиб-парчалардылар. Анчаг нә едә биләрдиләр, әмнијјәләр дөвләт нүмаіәндәси иди. Дөвләтә тәрәф олмаг садә бир иш дејилди. Бу аралыгда Һүммәт киши дөшүнү габаға вериб:

— Чаным, мән дејирәм кәмидә отуруб кәмичи илә дава етмәк олмаз, дејирләр олар, бујурун!.. Инди Гүдрәт тој кәлиб чавабларыны версин,—дејиб, чубуғуну тәнбәки илә долдурду. Од вуруб дәрин бир нәфәс алды, елә бу анда архадан:

— Јалтаг,—дејә бир сәс ешидилди. Бу, Гүдрәтин сәси иди. Һәр сөз јериндә ишләдилсә, дәјәрли олар. Бу сөз дә итә дәјмиш бир көсөвә охшады.

Гүдрәт отуз ики јашында, ортабојлу, енликүрәкли, гарабәниз, хошәхлаг бир адам иди. Һәмишә үз-көзүндә тәбәссүм ојнарды. Онунла үз-үзә кәләң нә гәдәр тутгун-вә ја әсәбани олса да, истәр-истәмәз додаглары гымылдар, үзү күләрди. Анҹаг баш вермиш бу һадисә ону бүсбүтүн һал алмышды. Палтарына, үзүнә вә позғун телләринә чөкмүш дәјирман тозу ону узаг сәфәрдән тәзәҹә јетишмиш бир адама, даһа доғрусу, бир дәјирманчыја охшадырды. Ағыр аддымларла әрбаба доғру ирәлиләди. Өзүндән чыхан әрбаб ағзы көпүкләнә-көпүкләнә даш дәјмиш донуз кими донгулданырды.

Санки бу тәсадүф онун үчүн көзләнилмәз иди. Нитги кәсилмишди. Көзләри бахса да, хәјалы узагларда сејр етдији ајдын көрүнүрдү. О, иштибаһ етмирди, додаглары тәрпәнди. Ешидилмәз бир һалда:

— Одур, өзүдүр,—деди.

О, он ил бундан әввәл Гүдрәтлә үз-үзә кәлмишди. Инсан һәјатында чох һадисәләрлә гаршылаша биләр. Лакин вахт кечдикҹә јаваш-јаваш јаддан чыхардар, унудар. Анҹаг әрбабла Гүдрәтин арасында баш вермиш иттифаг онунчун унудулмаз хатирәләрдән иди. О күндән дүз он ил кечирди, бу гаршылашма онун ачы хатирәсини тамам вәһдәт илә көзүнүн өнүндә ҹанландырды.

ИЛК КӨРҮШ

1317-ҹи илин јајы иди. Чинкиз хан өз аиләси илә кәндә јајлаға кәлмишди. Кәндлиләринә гонаг иди. Һәр күн үч ев нөвбә илә ағанын евинә лазым олан тојуг, јумурта, бал, кәрә, әт вә и. а. һәр нәјә еһтијаҹлары олса јетирәр, әрбабы разы салмаға чалышардылар. Аға өзүнү мәшғул етмәк үчүн чох вахтларыны ова чыхмагла кечирәрди. Бә'зән дә јејиб һарынламыш ат кими кәндин арасында гәдәм вурараг көзәлләр сејринә чыхарды. Онун шоркөзлүјүнү һамы билирди. Кәндин көзәлләри һәмишә үзләрини ондан горујардылар.

Бир күн ахшамчағы о, хәлвәт күчәләрдән, јашыл ағаҹларын көлкәси алтындан әлиндә сигар гәдәм вура-вура өз-өзүнә мызылданыр, һәрдән дә бир фышгырыг чалмаг-

ла гушларын чәһ-чәһинә чаваб вермәк истәјирди. Гәфләтән чаван бир гыз онун габағына чыхды. Әрбаб көзләрини она зилләди. Елә бил ки, ону овсунлајачагды. Гыз әрбабын бу әдасындан тутулду, башыны ашаға салыб, онун јанындан өтдү. О, гырмызы күллү читдән тәзә бир блуз вә туман кејмишди. Гара һөрмә сачлары илан кими күрәјиндән ашағы салланырды. Јанаглары пајыз алмасы кими ал гырмызы, гашлары гара, көзләри ала, бахышлары чан алан, додаглары тәзә ачылмыш гызыл күл гөнчәси кими ләтиф вә көзәл иди. Гыз өз көзәллији илә әрбабы овсунламышды:

— Бәһ-бәһ!—дејә јериндәчә гурујуб галмышды. Кәклик јеришијлә ондан узаглашмагда олан дилбәрин далынча бахырды, Гыз дөнкәни дөнүрдү. Бу һалда елә бил ки, «нијә дурмусан, ахмаг?!—дејә әрбабы дүмсүкләдиләр. О, тәлгин олунмуш адам кими ирадәсиз бир һалда гызын далынча дүшдү. Гыз архасына бахмадан, кәндин шәрг тәрәфинә доғру кедирди. Күнәш өзүнү уча дағларын далына јетирмәјә чан атырды. Көј үзүндә сејрәк булудлар учушур, сәрчәләр будагдан-будаға сычрајараг чик-чикләрини учалдыр, арабир өтмәкдә олан ала гарғалар гарылдашараг, санки бир туфандан хәбәр вермәк истәјирдиләр. Гыз исә өз һәдәфинә доғру ганад чалан азад бир гуш кими учурду. Нәһајәт, кәнддән чыхды.

Әрбаб маһир бир овчу кими өз овуну көздән гојмурду. Көлкә кими онун далынча сүрүнүрдү. Кәндин шәрг тәрәфиндә дүшмүш узун бир дәрә вар иди. Галын, сых ағачлыг бураны мешәјә бәнзәдирди. Дәрәнин тәкиндән ахыб кедән сујун шарылтысы дағ-дәрәјә сәс салмышды. Гыз дәрәјә енди. Әрбабын һәрис көзләри ишыгланды. Мәгсәдинә чатмагда олан бир адам кими ағзы ачылмыш, көзләри күлүр, үрәји шиддәтлә дөјүнүрдү. Һәрдәнбир јанјөрәсинә бахыр, еһтијатыны да әлдән вермирди.

— Аллаһ јахшы јетириб,—һәрдән додагларыны јалајыб дишләрини итилдирди. Гыз өзүнү дәрәнин дөшүндән чыхан сәрин булағын башына јетирди. Сөјүд ағачы өз јашыл сачагларыны булаг үзәринә салмышды. Көзләрини доландырыб јан-јөрәсинә бахды. Сонра булағын башында отуруб әл-үзүнү јуду, овучуну долдуруб, су ичди. Бу фүрсәтдән истифадә едән әрбаб өзүнү она јетирди. Алычы гуш кими гызын башынын үстүнү алды. Лалә әлләрини әтәјилә гурулујаркән, көзләри дуру булаг сујунда бир һејкәлә дүшдү. Әввәл елә билди ки, одур, өз ни-

шанлысыдыр. Диггәтлә бахдыгда, горхмуш бир һалда јериндән сычрады. Әрбаб дишләрини ағарда-ағарда дајанды. Гызын горхдуғуну көрдүкдә:

— Горхма, чејраным, мәнәм,—дејә она тәрәф аддымлады. Лалә өзүнү итирмишди. Нә едәчәјини билмирди. Өзүнү гуртулмаз бир тәләдә көрдүкдә дили долаша-долаша:

— Әрбаб, әрбаб! Нә истәјирсиниз?!

— Нә истәјәчәјәм? Сәни истәјирәм. Бир бахышда ағлымы башымдан алдын, мәни диванә етдин—дејә, еһтијатлы вә гыса аддымларла гыза доғру ирәлиләди. Јырғы кими онун үстүнү алмышды. Гыз әлләрини габагда галхан едәрәк о јахынлашдыгча, кери чәкилирди. Әрбабын гара фикрини анламышды. Бирдән сычрајыб гачмаг истәди, анчаг кеч иди. Әрбаб бир сычрајышда ону гамарлады. Лалә тора дүшмүш чејран кими чапалајыр, әлгол атыр, јалварырды.

Шәһвәт еһтирасы илә ганы чошмагда олан әрбаб јыртычы бир чанавара дөнмүшдү. Гызы синәсинә сыхараг, галын, әтли додагларыны онун бухағына јапышдырды. Лалә вар күчү илә:

— Гүдрәт!..—дејә бағырды. Онун нә һарај-дадынын, нә дә тәлашынын әрбаб үчүн тә'сири јох иди. Бу анда онун көзләри гызмышды. Фәгәт өз атәшини сөндүрмәк, кам алмаг истәјирди. Гыз исә вар күчү илә онун үз-көзүнү чырыр, силләләјиб әлиндән гуртармаға чан атырды. Лаләнин мүгавимәти узун сүрмәди. Әрбаб бир пәһләван кими гызын голларыны далында бәнд едиб гуш кими көтүрүб јерә гојду. Гыз бир дә:

— Гүдрәт!—дејә сәсләди. Јенә дә өзүндән дифа етмәјә чалышырды. Гүввәси түкәнмишди. Үмидсизлик һәјула кими үрәјинә чөкмүшдү. Көзләри гаралыр, башы кичәлир, әл-голу сусталырды. Бу анда әрбаба дәјән тутарлы бир јумруг әрбабы кичәлтмишди. Лаләнин илк фәрјады Гүдрәтин гулағына чатмышды. Гача-гача өзүнү онун һарајына јетирмишди.

Булағын башы Лалә илә Гүдрәтин көрүш вә рази-нијаз јери иди. Бу күн дә Лалә она көрә кәлмишди. Гүдрәтин вурдуғу јумруг әрбабы кичәлтмишди, гызы гафилкир етдији кими, өзү дә тәләјә дүшдүјүнү дујду. Әрбаб өзүнү доғрулдуб дурду. Өз хәтасыны анласа да, бир рәијјәт гаршысында өзүнү сындырмаг арына кәлди. Габармыш бир һалда дуруб, Гүдрәтин габағында дикәлди.

— Мәни вурурсан, ахмаг?!—дејә Гүдрәтә бир силлә вурду. Гүдрәтин көзләри гызармыш, ган бејнинә вурмушду. Әкәр бир аз да кечиксә, намусу ләкәләнәрәк, чичәкләнмәкдә олан арзу вә үмидләри солачаг, лә'нәт дамғасы һәмишәлик олараг алнына јапышачаг иди. Ондан сонра о адам ичинә чыха билмирдими? Јашајышын онун үчүн нә мә'насы ола биләрди. Намус ләкәсини нә илә јуја биләрди? Гүдрәт јараланмыш гаплан кими мәғрур аддымларла әрбабын габағында дајанды:

— Әрбаб рәијјәтин ағасы, атасы, сәрвәридир, еһтирамы әзиздир. Анчаг башгасынын намусуна әл атса, өлүмү вачибдир,—дејиб онунла әлбәјаха олду. Бири наз илә бөјүмүш, јејиб јајланмыш гәви һејкәл, габағындан јемәјән, о бири бәдәни ишдә бәркимиш, әли габарлы, полад голлу бир чаван иди. Дүшдүләр бир-биринин чанына. Лалә исә сонсуз бир һәјәчан вә үрәк чырпынтысы илә ики гочун дөјүшүнә тамаша едир, аллаһа јалварырды. Онларын вурушу чох узун чәкмәди. Әрбаб јаваш-јаваш ләһләмәјә башлады. Гүдрәтин зәрбәләринин габағындан гачмаг она ағыр кәлирди. Вар гүввәсини топлајыб Гүдрәтин үзәринә шығыды. Анчаг бу дәфә Гүдрәтдән једиҹи зәрбә ону сусталтды. Башы кичәлләнәрәк јерә сәрилди. Гүдрәт хәшм илә јердән бир ири даш галдырды, әрбаб көзләрини ачмышды. Анчаг дурмаға, өзүндән дифа етмәјә гүдрәти јох иди. О, дашы һавада, Гүдрәтин әлиндә көрдүкдә өлүмүнү көзүнүн габағына кәтирди. Әлләрини бир аз јухары галдыраг јалвармаға башлады:

— Мәни өлдүрмә, амандыр! Анламамышам, гәләт еләмишәм. Икид басдығыны кәсмәз,—дејиб, үмидсиз бир һалда көзләрини јумду. О өзүндән кетмишди. Бу анда Лаләнин дә:

— Амандыр! Өлдүрмә!—дејә учалан сәсиндән даш бир анлыға Гүдрәтин әлләри арасында галды. Елә бил голларыны тутдулар. Дејәсән, «икид басдығыны кәсмәз» сөзләри илә Лаләнин сәси өз чаду гүдрәтини көстәрмишди. Өзүнә мүсәлләт олду. Бу чинајәтин сону илдырым сүр'әтилә хатириндән кечди. Хәшм илә көјә галдырдығы дашы әрбабын башы үстүндән о тәрәфә атды. Буну ағыл она һөкм етмишди. Әлләрини белинә вурараг, бир фатеһ кими Лаләнин јанына кәлди, ону гучуб, көзләринин јашыны силди. Һәр икиси сүр'әтлә ордан узаглашдылар.

Әрбаб көзләрини ачды. Тәрпәнмәк истәдикдә, једиҹи

зәрбәләрдән әзилмиш бәдәни сызылдады. Гаранлыг чөкмүшдү. Гурбағаларын гурултусу, чырчырамаларын арасыкәсилмәјән јоручу маһнылары ахшамын сукутуну позурду. Уғурсузлуглары јуху кими хәјалындан кечди. Гүдрәт дашы һавадан онун кәлләсинә чырпмаг истәдији көзүнүн өнүндә чанланды. Даш кәлләсинә дәјсә, дағылмалы иди. Бәс нечә олуб ки, дири галыб?—дејә, бир аз фикрә кетди. Өзүнү јығышдырыб, јанындакы ағача сөјкәнди. Горха-горха әлини башына чәкди. Башы сәламәт иди.

— Көрүнүр ки, мө'чүзә олуб,—дејә, өз сағлығына севинди. Дуруб, өзүнү булағын башына салды. Әл-үзүнү јујаркән, көзүнүн алтында шиш һисс етди. Бир аз су ичиб, һала кәлди. Бир кәндли оғлунун, бир рәијјәтин гаршысында белә биабырчасына сынмағы онун руһуну әзмиш, мәнлијини, гүруруну ортадан апармышды. Сүләк бир ит гәдәр кичилтмишди. Дүшүндүкчә өзүнү фағыр, кичик һисс едирди. О өз рәијјәтинә јалвармыш, аман истәмишди. Дәрәнин гаранлығында башыны галдырыб әтрафына бахды. Она елә кәлирди ки, һәр тәрәфдән ону һаја басыб, ағыз әјир, «намус оғрусу»,—дејә һәдәләјирләр. О, руһи бир бөһрана тутулмушду. Дәли кими јериндән дурду. Ири аддымларла ордан узаглашды. Кечә илә шәһәрә јолланды. Һеч кәс бу һадисәдән бир шеј билмәди. Чүнки һәр ики тәрәфин мәсләһәти дә бунда иди. Бу бир сирр олараг Чинкиз ханла Гүдрәтин арасында галды. Бу һадисәдән сонра әрбаб өзү бу кәндә аз-аз кәләр, Гүдрәт дә көзүнә көрүнмәз, ондан кәнар кәзәрди.

ГҮДРӘТИН ТУТУЛМАҒЫ

Беләликлә, әрбаб Гүдрәтлә үз-үзә кәлдикдә нә үчүн һејрәт вә вәһшәт она үз вердији бүтүн вучудуну сарсытдығыны анламаг чәтин дејил. Гүдрәтин мүбариз хоруз кими, бирдән онун габағында дикәлмәји Чинкиз ханын көһнә јараларыны тәзәләмишди. Она елә кәлирди ки, индичә Гүдрәт һүчум едәрәк ону дидиб-парчалајачагдыр. Дөврәсини алмыш әмнијјәләри белә унутмушду. Бирдән өзүнә кәлди. Әмнијјәләрә дөнәрәк гәзәблә:

— Нә дурмусуз?! Тутун буну!—дејә, бағырды. Әмнијјәләр чәлд тутуб Гүдрәтин голларыны бағладылар. Әрбаб дөшүнү габаға верәрәк, она доғру ирәлиләди.

— Инди сөзүнү де!

Әрбабын бу рәфтары чамаата әчиб кәлсә дә Гүдрәт үчүн көзләнилмәз дејилди. Әрбабын элиндә әсир олса да, өз вүгарыны, гүруруну һифз етмәкдә иди. Чидди бахышларыны Чинкиз ханын көзләриндән ајырмырды.

— Дејирәм «икид басдығын кәсмәз»!

Гүдрәтин бу сөзү зәһәрли бычаг кими әрбаба дәјди.

— Мән ки сәнин чаныны алмырам, һаггымы истәјирәм.

— Сән бу аз мәһсулу биздән алмагла бир тәк мәним јох, бүтүн кәндин чаныны алырсан.

— Мән өз һаггымдан кечмәрәм.

— Инсаф ет, бу дијардан гачаг дүшдүјүн күнләри јадына сал.

Гүдрәтин бу сөзләри 1324-чү ил 21 Азәр ингилабына ишарә иди. Гәсбкарларын гарәт вә таланларындан, әрбабларын зүлмүндән, жандармларын шаллағындан чана дојмуш халг үсјан едәрәк, зүлм вә ситәмә сон гојду. Чинкиз ханлар, гарәткарлар баш көтүрүб гачмышдылар. Тамам бир ил халг азад нәфәс алды. Өзү-өз евинин ағасы олду. Азадлыг күлшәнинин чичәкләри ачыб, өз әтрилә өлкәни бүрүдүјү заман гәсбкарлар јенидән басгын едиб, азадлығы боғдулар. Чинкиз ханлар јенә кери дөндүләр. Ач гурд кими халгын чанына дүшдүләр. Нүмунәси көзүмүзүн габағындадыр. Гүдрәт сөзүнә давам едәрәк:

— Бу ил көрдүјүнүз кими гураглыг олду, битмәди. Кәлән ил әвәзини верәрик—дедији заман мүбашир әјилиб әрбабын гулағына:

— Гурбан, һамыны јолдан чыхардан елә будур,—дејә пычылдады.

— Бәс белә!..—дејиб, әмнијјәләрә:

— Апарын буну!—деди.

Әмнијјәләр ики тәрәфдән онун голларындан тутуб апармаг истәдикдә. Гүдрәт бүтүн гүввәсини топлајыб, әмнијјәләри кәнара атды.

— Унутма ки, гудурғанлығын, зүлмүн дә бир сону вар!—дејиб, Чинкиз хана доғру ирәлиләди. Санки бу садәликлә әмнијјәләрә тәслим олуб, голларынын бағланмағына пешиман олмушду. Анчаг кеч иди. Әмнијјәләр ону гамарлајыб зиндан үзүнә тә'јин олунмуш кичик бир төләјә салдылар.

Ганунсузлуг—будур дәрәбәјлик дөврүнүн һөкмү. Га-

нун әрбабларын ирадәси, әмниjjәләрин шаллағыдыр. Истәдикләри кими евләрә сохулуб таласынлар. Дөjүб, сөjүб, тәһгир етсинләр. Башгасынын намусуна әл атсынлар. Бүтүн бу jарамазлыглары үчүн һеч кәс онлардан һесаб истәмәjәчәкдир. Нә вахт бунлара сон гоjулачагдыр?!

ЛАЛӘ

Дан jери сөкүлүрдү. Хорузлар өз авазы илә jатанлара сәһәр мүждәсини верирдиләр. Арабир чанавар һүчумларыны совмуш көпәкләрин һөвсәләсиз, jорғун һүрүшләри ешидилирди. Сәһәр jели хәзан вурмуш jарпаглары будагларындан гопарараг jерә сәпирди. Кәндин кәнары илә ахыб кедән су өзүнү чаj дашларына, чала-чухура чырпараг, өзүнәмәхсус бир аһәнк jарадырды. Jатмыш кәнд исә jаваш-jаваш jухудан оjанырды.

Шәһәрә доғру узанан әjри-үjрү jолда бир гаралты көрүнүрдү. О, Лалә иди. Гүдрәт зиндана дүшәндән сонра, Лаләнин күнү гара олмушду. О, өмрүндә илк дәфә аjрылыг одуна дүшмүшдү. Бу аjрылыг ону шәм кими әридирди. Билмирди доланышыг фикриндә олсун, jохса Гүдрәтин дәрдини чәксин. Һәр үч һәфтәдә, аjда бир дәфә шәһәрә, зиндана Гүдрәтин көрүшүнә кедирди. Илк дәфә о, jола-изә бәләд олмадығындан Гүдрәтин даjысы Сәфәр киши илә кетмишди. Чүмә күнләри көрүшә ичазә верилдиjи үчүн бу дәфә Еjвазы да jанына салыб, көрүш үмиди илә jола дүшдү. Сағ әлиндә саллаjа-саллаjа апардығы дәстмалда бир нечә jағлы чөрәк, jумурта вә сүзмә вар иди. Jол узуну өз-өзүнә данышыр, бә'зән дә:

Шам jанар jағда әрир,
Гар jағар, дағда әрир,
Мән дүшән дәрдә дүшсә,
Мум ола jағда әрир.

Бу кими jаныглы баjатылардан охуjуб ағлаjыр, көз jашыны төкмәклә үрәjинин аловуну сөндүрүрдү. Саат она jахын jорғун, әзкин бир һалда зинданын гапысына чатды. Гүдрәтлә көрүш үчүн адыны jаздырыб бир кәнарда диварын дибинә чәкилиб әлиндәки дәстмалы jерә гоjду. Еjвази далындан ачды. Jолун нараһатлығындан ушаг әзилмишди. Ону нәвазиш едәрәк охшамаға—индичә дә-

дән кәләчәк,—дејиб өпә-өпә јерә гојду. Өзү дә јанында отуруб, көзләмәјә башлады. Нәһајәт, «Гүдрәтин адамы»—дејә ону сәсләдиләр.

Гүдрәт ики ај иди ки, ушагларындан ајры дүшмүшдү. Лалә илә Ејвазы көрдүкдә үрәји көврәлди. Ејвазы гучағына алыб бағрына басды, дөнә-дөнә өпдү.

Гүдрәтин рәнки ағармыш, көзләри бир аз чухура дүшмүшдүр. Лаләнин үрәкдән һөнкүртү илә ағламасы, көрүшә кәләнләри дә мүтәәссир етмишди. Гүдрәт она тохдаглыг верәрәк:

— Ағлама, ағлама! Мәкәр нә олуб? Иш адам башына кәләр, өзүндән, ушаглардан даныш, ағлама!—дејә она тәсәлли вериб, үрәјини тохтатмаға чалышырды. Онлар аз да олса дәрдләшә билдиләр.

— Мәнә дејирләр, кет әрбабын гапысына, дүш ајагларына, јалвар. Бәлкә рәһмә кәлиб Гүдрәти бурахдыра,—дедикдә, Гүдрәт бирдән алынды, тутгун јаз булуд кими гурулдајараг:

— Јох, јох!.. Сән гәләт едәрсән онун гапысына кедәрсән! Мән бүтүн өмрүмү зинданда галарам, анчаг сәнин онун гапысына кетмәјинә дөзә билмәрәм. Һәјәчанла изафә етди:—Анлајырсанмы нә дејирәм?!

Лалә онун дарылдығыны көрдүкдә өз дедијинә пешиман олду. Башыны ашағы салыб, даһа динмәди. Онун үзү, көзләри, додаглары белә гәлбиндәки кәдәрдән данышырды. Гүдрәт тез јумшалды. Јахшы билирди ки, о һәр нә етсә, Гүдрәтин хатиринә етмәк истәјир.

— Дарыхма! Евдә һәр нә вар, сат, гојма ушаглар корлуг чәксин. Аллаһ кәримдир,—деди. Вахт тамам олмушду, кешикчинин:

— Вахт тамам олду, гуртарын!—дејә сәси учалды. Гүдрәт евдә икән Ејваза чох мәһәббәт едәрди. Онунла ојнар, атыб-тутар, севәр, саатларла ону әјләндирәрди. Гүдрәт зиндана дүшәндән сонра бир мүддәт онун шылтаглығыны еләди. Јазыг Лаләни лап јоруб дилдән салды. Инди о, күчлә атасыны тапмышды. Ондан ајрылмаг истәмирди.

— Дәдә!—дејиб, кичик голларыны онун бојнуна салыб, башыны бәрк-бәрк синәсинә дајамышды.

Онун күчлүләрлә күчсүзләр, мүтиләрлә амирләр арасындакы учурумлардан һәлә хәбәри јох иди. О, нә ганун, нә дә өзүндән күчлү бир һаким танымырды. О, атасыны истәјирди. Онун гојнунда хумарланмаг, меһру мәһәббәт-

лә долу ата гәлбинин дөјүнтүсүнә гулаг асмаг истәјирди. Ајрылыг вахты чатды. Ону зор илә, көз јашлары илә ајырдылар. Ону чәкиб атасынын гучағындан алыркән азадлығы әлиндән алынмыш, гүруру тапдаланмыш кими үрәкдән ағламаға башлады. Нәһајәт, додагларыны бүзүб көзләрини јумду. Башыны анасынын синәсинә сыхды, даһа атасынын да үзүнә бахмырды. Санки гучағындан вердији үчүн ондан да күсмүшдү. Гүдрәт үрәјиндә вулкан, көзләриндә һәсрәт, онлардан ајрылды.

ЗИНДАН МҮҺИТИНДӘ

Гүдрәт өмрүндә биринчи дәфә зиндана дүшдүјүндән илк күнләр зиндан мүһити ону чох сыхды. Гәфәсә салынмыш вәһши һејван кими раһатлығы, арамы јох иди. Дарыхдығындан чох вахт дизләрини гучаглајыб өз ичи, өз дәрдләри илә әлләшәрди. Онунла бир отагда олан мәһбусларын фикирсиз, лагејд һәрәкәтләри вә данышыглары, гәһгәһәләри она ачыг кәләрди. Өз-өзүнә:

— Елә бил бәхтәвәрләри аналары елә бурадача доғуб,—дејәр, һәсуд бахышларла онлары сүзәрәк һеч кәслә данышмаз, елә бил һамыдан вәһшәт едирди. Она верилән суаллара көнүлсүз, дилучу чаваб верәрди. О, зинданын ашағы тәбәгәсиндә бөјүк, анчаг күнкөрмәз, рүтубәтли бир отагда иди. Буранын пәнчәрә әвәзинә ики мүрәббе шәклиндә дәмир бармаглығы вар иди. Чәркә илә дөшәмәјә салынмыш халча, пәту, килим вә саир... мәһбусларын јатаг јерләрини, даһа доғрусу, јијәләнмиш олдуглары јери нишан верирди. Бурда чаһаршәнбә јемиши кими һәр чүрә адам вар иди.

Күчлүләрин мәнлији һәр јердә өз чиркин сифәтини, габа дишләрини нишан вердији кими, зиндан мүһитиндә даһа да артыг өзүнү көстәрә билирди. Лап јухарыда Кечәл Јәһја әјләшмишди. О, сабигәли, көһнә бир оғру иди. Күнләринин чохуну зинданда кечирдијиндән, бура онун үчүн өз еви кими иди. Дөшләриндән асылмыш медалларла ифтихар едән бир гәһрәман кими, о да бәдәниндә, голларында дөјүлмүш халлары илә шиширди. Онун көрүшүнә кәлән чох олурду. О, кәтирилмиш шејләри өзү тәк јемәзди. Көзү-көнлү тох, әлиачыг, өзүндән зәифләрә зор көстәрмәјән һәгиги бир лоту иди. О, бу отағын ағсаггалы иди. Дөврәсини алмыш чаванлар да өз силкиндән

иди. Әксәрән бунларын вахтлары гумар ојнамагда кечирди. Ојунун кедиши сөјүшләр, бәһсләр, бә'зән дә боғушма-чырпышмалар, даһа сонра Кечәл Јәһјанын арачылығы илә өпүшмә-барышмаларла гуртарарды. Һеч кәс онлара «көзүнүн үстә гашын вар» дејә билмәзди. Өз јорғунлугларыны чыхартмаг үчүн һөрдән дә бир нәш'әверичи зәһәрли маддәләрдән истифадә едәрдиләр.

Садә бир чаван бунларын ичинә дүшсә, чох асанлыгла фәсад батаглығында үзә биләрди. Јердә галанлар исә отағын ајаг тәрәфиндә јерләшмишдиләр. Бунлар өз күнләрини изтираб, горху ичәрисиндә, өз дәрдләрини бир-биринә сөјләмәк вә јахуд сөјләнилән нағыллара гулаг асмагла кечирәрдиләр. Өмүр адына өтмәкдә олан бу ағыр күнләри бир-бир јола салырдылар.

Илк күнләр Гүдрәтин һамыдан һүркмәји һәддиндән артыг дөзүмсүзлүјү, саатларла дизләрини гучаглајыб, аһ-зар етмәји лотуларын нәзәр-диггәтини өзүнә чәлб етди. Јаваш-јаваш она мәтәләк дејиб саташмаға, шит зарафатлар едиб күлмәјә, даһа доғрусу, өзләринә тәфриһ үчүн бир тәлхәјә дөндәрмәјә башладылар. Шүбһәсиз, онун гәлбинә ағырлыг едиб сыхан гәм-кәдәрләриндән хәбәрсиз идиләр. Онларын бу һәрәкәтләри Гүдрәтә ағыр кәлсә дә, анчаг чатылмыш гашлары, нифрәтсачан бахышларындан үрәјиндән кечәнләри һамы охуја биләрди. Гапынын јанындача Гүдрәтә јер вермишдиләр. Онун бөјрүндә Үмид адлы гарабәниз, орта бојлу, ағыр тәбијјәтли сағламбәдән вә азданышан бир оғлан вар иди. Кејиминдән вә әлләринин габарындан каркәр олдуғуну анламаг чәтин дејил иди. О, бир һәфтә иди ки, зиндана дүшмүшдү. Анчаг нә үчүн тутулдуғуну һеч кәс билмирди. Нәдәнсә, Гүдрәтин ганы она гајнады. Өзүнә һамыдан јахын, дәрданлајан ону көрдү.

Кечә јахынлашанда мәризә дарыхма үз вериб, бәдәнинин ағрылары артдығы кими, Гүдрәтин дә ахшамлар дарыхмасы артырды. Лалә, Марал, Ејваз јадына дүшүр. Ајрылыг бир дәмир һәлгәјә дөнүб ону өз арасында сыхырды. Ахшам иди, о, чөмбәлтмә отуруб, дизләрини гучаглајыб, гәм дәрјасында әл-гол атырды. Башга мәһбуслар да ики-бир, үчбир баш-баша вериб сөһбәт едирдиләр. Кечәл Јәһјанын да дәстәси арасы кәсилмәјән чығыр бағыртылар ичәрисиндә өз ишләриндә идиләр. Әһмәд Бигәмин, мәрдимәзарын дујғулары гымылданды. Әлиндәки вараглары јерә гојуб ајаға дурду.

— Ушаглар!, һым!..—дејә әлләрини додагларына јапышдырды. Бу һәрәкәтлә о өз јолдашларыны сукута дә'вәт етди. Сычрајыб јүнкүл аддымларла истәканы сәрин су илә долдурду. Оғру аддымларла Гүдрәтин башы үзәриндә дајанды. Бирдән сују онун бојнуна чалады. Гүдрәт диксинмиш дәли кими јериндән сычрады. Лотулар дәстәсинин вәһши күлүшләри бүтүн зиндана јајылды. Әһмәд Бигәм өз көрдүјү ишдән ләззәт алараг бир әли илә гарныны тутуб, о бири әли илә дә Гүдрәти нишан верәрәк күлүрдү. Күлүшүнүн шиддәтиндән ағзы ајрылараг, көзләриндән јаш төкүлүрдү. О бири зинданилләр исә нараһат бир һалда каһ Гүдрәтә, каһ да дујғусуз јарамазлара, даһа сонра бир-бирләринин үзүнә бахараг башларыны ашағы салдылар. Гүдрәт ағыр аддымларла Әһмәд Бигәмә доғру ирәлиләди. Ачығындан көзләри гызармыш, ган бејнинә вурмушду.

— Адамаохшар ешшәк!—дедикдә, Әһмәд башына бузлу су төкүлмүш мәст адамлар кими әјилиб өзүнү јығышдырды. Ахы о да габағындан јемәјән бојнујоғунлардан иди. Ону тоһин етмәјә шир үрәји лазым иди. Көзләрини бәрәлтди. Дишләрини гычырдыб:

— Нә дедин?—дејә Гүдрәтин габағында дајанды. Гүдрәт она фүрсәт вермәдән вар гүввәси илә она бир силлә вурду. Әһмәд Бигәм фырфыра кими фырланыб јерә дәјди. Һамы ајаг үстә галхмышды. Һејран вә һәјәчан ичәрисиндә каһ Гүбрәтә, каһ да Әһмәдә бахырдылар. Јолдашлары әлләриндәки гумар вәрәгләрини јерә атыб, Гүдрәтә һүчум етмәк истәдикдә Үмид онларын габағыны кәсди:

— Бир нәфәрә он нәфәр олмаз!—деди. Бу анда Әһмәд өз шәрур гијафәсинә кирмишди. Додаглары гачды. Үзкөзүндә кинајәјә охшар ачы бир тәбәссүм ојнады. Јолдашларына:

— Дајанын, дүз дејир, бир нәфәрә он нәфәр олмаз!—дејиб Гүдрәтә тәрәф јериди. Үмидин арха дурмағы Гүдрәти үрәкләндирмишди. Өзүндә Әһмәдлә вуруша јенилмәз бир күч һисс едирди. Һәр ики кишмишлә бечәрилмиш дөјүш хорузлары кими бир-биринә һүчум етдиләр. Әһмәдин зәрбәләринин гаршысында Гүдрәт чаваб зәрбәләри үчүн фүрсәт ахтарырды. Бирдән гызмыш пәләнк кими сохулуб Әһмәди јердән галдырды, хәшмлә јерә чырпды. Үмидлә бир нечә нәфәр Гүдрәт тәрәфдә, о тәрәфдән дә лотулар дәстәси бир-биринә һүчум етмәк истәдик-

дэ Кечэл Јэһјанын учалан курултулу сэси һамыны дајандырды:

— Һеч кэсин эл ачмаға һэгги јохдур! Тэгсир Эһмэдин иди. Гудрэт киши кими өзүндэн дифа етди,—дејиб һамыны сакит етди. Эһмэди һуша кэтирдилэр. Кечэл Јэһја Эһмэдэ:

— Оғул! Танымадығын атын далына кечмэ. Ат тэпији јаман олар,—дејиб Гудрэтин голундан тутду. Күлэ-күлэ Эһмэдин јанына кэтирди. Эһмэд отурдуғу јердэчэ чэпчэп шэрэр јаған бахышларла рэгибинэ бахырды. Һамы никаран бир һалда Эһмэдин верэчэји чавабы көзлэјирди. Анчаг дејэсэн Јэһјанын шухлуғу вэ Гудрэтин икидлији онун хошуна кэлмишди. Бирдэн гырышыглары ачылды. Үзүндэки кин вэ гэзэб тэбэссүмэ чеврилди.

— Доғрудан да «сујун лал ахыны, адамын јерэ бахаены»—дејиб, Гудрэтин элини сыхды.

— Мэним киши адамдан хошум кэлэр,—дејиб јумшаг гэһгэһэлэрлэ гучаглајыб ону өпдү. Кечэл Јэһјанын аловланмагда олан одун үстүнэ су сэпиб сөндүрмэји һамынын хошуна кэлди. О күндэн һеч кэсин Гудрэтлэ иши олмаз иди. Һамы она еһтирам гојар, хэтрини истэрди. О, Үмид илэ бир дост кими сэмими олмушду. Үрэјини она ачар, дэрдини дејэр, онун вердији тэсэлли вэ үмидлэр Гудрэтин гэлбиндэ тохтаглыға сэбэб оларды.

Белэликлэ, Гудрэт бир ил тамам истинтаг алтында јатды. Она истинад олунан чүрм ихлалкэрлик вэ халгы эрбабын элејһинэ тэһрик етмэк иди. Анчаг ону мүттэһим етмэјэ тутарлы бир дэлил јох иди. Өз кэндлилэриндэн һеч кэс кэлиб онун үзүнэ дурмамышды. Бу бир или о Чинкиз ханын тапшырығы илэ зинданда галмышды.

Нэһајэт, бир күн азадлығы она е'лан едилди. Зинданын гара дэмир гапысы үзүнэ ачылды.

ГУДРЭТ ЕВИНДЭ

Ахшам олмушду. Кечэнин гаранлығы кэнди гојнуна алмышды. Чираг ишыглары өз зэиф нурларыны һэјэтлэрэ вэ дар күчэлэрэ салмышды. Арабир һүрэн көпэклэрин сэси, кэндин этрафында вэ араларында олан күчэ вэ арх кэнарларында гурулдашан гурбағаларын вэ бир-биринин бэһсинэ сэслэрини даһа да учалдан чырчыраларын авазына гарышараг, кэндин сукутуну позурду. Лалэ отур-

дуғу јердәчә ајагларынын үстүнә кичик бир балыш гојуб Ејвазы онун үзәринә узатмыш, бешик кими јырғалајырды. Она лај-лај дејиб, јатыртмаға чалышыр. Әлләриндәки јун ипдән чораб тохујурду. Марал да онун јанында отуруб, анасынын лајласына гулаг асырды. Јуху онун көз гапагларына ағырлыг етсә дә, гәлби сыхылдығындан бә'зән лајланы бајатыја чевирәрәк:

Дағлар дағымды мәним,
Гәм овлағымды мәним,
Диндирмә ган ағларам,
Јаман чағымды мәним.

—дејә охудуғу бајатылар каманча кими јаныглы иди. Үрәјини бошалтмаг үчүн ағламаг истәјирди. Анчаг Маралын јанында көз јашларыны ичәри өтүрүрдү.

Бирдән күчәдә итләрин јүрүш-һүрүшләри ешидилди. Бир аз сонра һәјәт гапысы дөјүлдү.

— Гапыны ачын, мәнәм!—дејә Гүдрәтин сәси ешидилди. Лалә ајагларынын үзәриндә јарымјухулу мызылдајараг анасынын сәсинә сәс вериб јатмагда олан Ејвазы нечә јерә атыб гуш кими өзүнү гапыја јетирдијини өзү дә билмәди. Ики ајрылыг хәстәси сармашыг кими бир-биринә сарылды. Һәр икисинин көзләри долмушду. Кәдәрлә севинч бир-биринә гарышмышды. Кечәнин гојнунда улдузлар парылдашараг бир-биринә көз вурурдулар. Марал илә Ејваз отагдан чыхыб гапынын ағзындача онлары көзләјирдиләр. Марал:

— Атачан!—дејәрәк, өзүнү Гүдрәтин голлары арасына атды. Ејваз исә һүркмүш гузу кими өзүнү евә сохду. Онлар отаға кечдиләр. Ејваз горхмуш һалда јүјүрүб өзүнү анасынын үстүнә атды. Лалә ону гучаглајыб, севәсевә!

— Нәдән горхурсан, дәдәдир!—дејә ону арам етмәјә башлады. Ејваз бир бармағыны ағзына алараг, оғру бахышларла Гүдрәти сүзмәјә, елә бил кечмиш күнләри јуху кими јадына салмаға чалышырды. Дејәсән бу адам көзүнә таныш кәлирди. Бирдән додагларында тәбәссүм ојнады. Назлана-назлана өзүнү Гүдрәтин голлары арасына атды.

Бир илдән бәри аһ-зардан боғулмуш ев бир анда ишыгланды, шадлыг вә севинчлә долду.

ЕЛ-ОБАДАН АЈРЫЛЫГ

Сәһәр олду. Гүдрәтин кәлмәк хәбәри кәндә јајылды. Јад-гоһум дәстә-дәстә онун көрүшүнә кәлир, азадлығыны она тәбрик едирдиләр. Һамынын үзүндә шадлыг көрүнүрдү.

— Көзләрин ајдын, а Лалә!

— Демәдимми гара күнүн өмрү аз олар,—дејә, ардыарасы кәсилмәдән верилән көзајдынлыглары Лаләнин тәбәссүмлә долу додагларыны јени ачылмыш гызыл күлә дөндәрмишди. О, гуш кими ганад ачараг, һәр тәрәфә учур, кәләнләрдән гәдрданлыг едирди, габагларына чај гојуб фыр-фыр фырланырды. Бу көрүшләр Гүдрәтин бүтүн ачылыгларыны, ағрыларыны јадындан чыхартмышды. Дејир, күлүр, хошһал көрүнүрдү. Бу көрүш бүтүн күн давам етди. Ахшам олду. Јахын достлар, гоһумлар онун дөврәсини алмышдылар. Сөз-сөз кәтирәр—кечмишдән, кәләчәкдән, әкин-бичиндән, өлүб-итәндән, кечән илки гурахлыгдан, кәнддән баш көтүрүб, кедәнләрдән, нәһајәт, бу илки гураглыгдан, гәһәтликдән сөһбәтләр олду. Кәнд јағышдан чыхыб долуја тутулмушду. Бу ил кечән илдән дә ағыр иди. Јенә гураглыг олмуш, тахыл битмәмишди. Кечән ил һеч олмаса кәндлиләрин һәрәсинин өзүнә көрә гапысында мал-гарасы, евиндә килим, кәбә вә башга дәрдәдәјән, пулакедән шејләри вар иди. Һәр кәс өз олуб-галаныны сатыб ачлығын габағыны ала билирди. Олмајанлар да өз ушағынын әлиндән тутуб, ишыгкәләнә доғру кедирди. Анчаг бу ил гытлығын габағында таб кәтирмәк чәтин иди. Индидән ачлыг әждаһа кими ағзыны ачыб кәнди һәдәләјирди. Әрбаб исә өз кефиндә иди. Нә кәнд, нә дә рәијјәтин фикрини чәкирди. Кечән илки кими әлинә кәләни јығышдырыб ортадан чыхмышды.

Гүдрәт ики һәфтә евдә динчәлди. Кәндин вә'зини, өз доланышығыны мүталиә етди, һәр үзүнә вурушдурду. Лалә инәји, кечиләри, евинин фәршинә кими сатыб-совурмушду.

Күнләр кечдикчә Гүдрәтин никаранлығы артырды. Кәләчәјин фикри ону көтүрүрдү. Сон күнләр һәмишә тутгун, фикирли олмасы Ләләдә бир никаранлыг доғурмушду. О, Гүдрәти далғын, өз ичилә әлләшән көрдүкдә ачыјыр, көзләрини онун үзүндән ајырмырды. Санки онун сөзә кәләчәјини, үрәк сөзүнү ачачағыны көзләјирди.

Ахшам иди. Отуруб шам јејирдиләр. Лаләнин үрәји даһа таб кәтирмәди, сөзү ачды.

— Ахы мәним үрәјим партлады, сәнә нә олуб? Фикирхәјалдан ајрылмырсан. Бир дәрдини десәнә, мән дә билим.

Елә бил ки, Гүдрәт үрәјини ачмаг үчүн белә бир суал көзләјирмиш. Башыны галдырыб, онун көзләринин ичинә бахды. Бахышларындан фикриндәки тәлатүм ајдын дујулурду. О өз кәләчәјинин нәгшәсини чәкмишди. Анчаг ачыб демәјә чүр'әт етмирди.

— Дүз дејирсән, Лалә—деди.—Бу күнләр фикрим чох гарышыгдыр, өзүн көрүрсән пајыз кириб, бу күн-сабаһ гыш гапыны алачаг, бизим нә јемәјә чөрәјимиз, нә дә кејмәјә палтарымыз вар. Мәнә белә кәлир ки, биз бундан сонра кәнддә долана билмәјәчәјик. Көрүрсән ки, нә өзүмүздә вар, нә дә ки өзкәләрдә, һеч олмаса алыб кечинәк. Бир дә бу чүр намәрд адама рәијјәт олмагданса, баш көтүрүб бурдан узаглашмаг јахшыдыр,—дедикдә Лаләнин вүчудуну кизли бир горху бүрүдү.

— Дејирсән, бурдан узаглашмаг?!—дејиб гәм ојлағына дөнмүш көзләрини эринә зилләди.

— Бәли, кәрәк бурдан узаглашаг,—дејә Гүдрәт вердији чавабы санки Лалә ешитмәди. Көзләри отағын бошлуғунда, бир нөгтәдә дајанды. Үзүнү гәм-кәдәр, чискин думан дағы бүрүјән кими бүрүдү. Ајрылыг, гүрбәт дәһшәтли бир учурум кими көзүнүн өнүндә чанланды. Елә бил ки, ону индичә камына алачагды.

Гүдрәтин көзләри һәлә Лаләнин көзләриндә иди. О өз тутдуғу тәсмимин Лаләјә нечә тә'сир бағышладығыны охумаг истәјирди. О, јахшы анлајырды ки, Лаләни өз ата-анасындан ајырмаг, ел-обасындан узаглашдырмаг, сүдәмәр көрпәни өз анасындан ајырмаг гәдәр чәтин вә дөзүлмәздир. Анчаг нә едә биләрди? Бу һәјатын чәбри иди. Бир дә бу тәк Гүдрәтлә Лаләнин башында дејилди. Феодал шаллағы өлкәмиздә һәрәкәтә кәлән күндән кәндлинин үзү күлмәјиб. Һакимләрин һөкмү, күчлүләрин тәчавүзү, эрбабларын зүлмүндән чана дојмуш, бә'зән дә бир парча чөрәк үчүн өз ел-обасындан, вәтәниндән баш көтүрүб дијарбәдијар дүшән ата-ана, севкилим,—дејә гүрбәт елләрдә һәсрәтлә чан верәнләр азмы олмуш?! Көзү јолда, оғул һәсрәти илә ағламагдан кор олан ата-аналар, вүсал үмиди илә илләр боју отуруб интизарла баш ағардан гыз вә кәлинләрин фачиәли хатирәләри һәлә дә унудулмамышдыр.

ТƏЛƏ

Өлкəнин бөһранлы бир вахты иди.

Хан, ханлыг дəбдəбəлəри харабазарлыға дөндəрдији кими, истеʼмар сијасəтлəри нəтичəсиндə дə шəһəрлəр чыхылмаз вəзијјəтлə үз-үзə кəлмишди. Ишсизлик, јохсуллуг бир асиман бəласы кими өлкəни бүрүмүшдү.

Гүдрəт һəр күн сəһəр тездəн дуруб иш далынча кедирди. Иш əвəзинə һəр дөнкəдə өзү кими кəндлəрдəн ахыб кəлмиш вə карханалардан ешијə төкүлмүш јүзлəрчə əли гојнунда галмыш ишсизлəрлə үз-үзə кəлирди. Һəрдəнбир күнəмузд кичик ишлəр киринə дүшүр, аз-чох алырды. Бир күн Фирдовси хијабанын башында, үч јол ајрымында дајанмышды. Күн јаваш-јаваш күнорта јеринə јахынлашырды. Ишдəн хəбəр олмадығындан, мəʼјус көрүнүрдү. Санки ушагларынын јанына əлибош гајытмаға утанырды. Көзү јол чəкəн адам кими, бир нөгтəјə бахыб дурурду. Бу анда өз гаршысында бир гаралты дајандығыны һисс етди. Бу гаралты онун үзүнə бахыб күлүмсəјирди.

Гүдрəтин фикри дағыныг олдуғундан габағындакыны бир өтəрки саныр, үзүнə дə бахмырды.

— Гүдрəт!—дејə учалан сəс ону силкəлəди.—Дадаш! Бəс нијə донмусан? Нə хəбəрдир?—дедикдə, Гүдрəтин көзлəриндə севинч гығылчымлары рəгсə кəлди.

— Үмид!...—дејə онунла гучаглашыб-өпүшдүлəр. Үмид алты ај бундан габаг зиндандан бурахылмыш иди. Гүдрəтə раст кəлдијиндəн чох шад көрүнүрдү. О Гүдрəти јахын бир гəһвəханаја чəкди. Бир күнчдə отуруб, јаваш-јаваш сөһбəт етмəјə башладылар. Гəһвəчи кичик истəканларда ики дəнə рəнкли чај кəтириб онларын габағына гојду.

Зинданда Гүдрəт Үмиддəн мəһəббəт вə сəдагəт көрдүјүндəн үрəк сөзлəрини она ачмыш, бүтүн башына кəлəнлəри она сөјлəмишди. Инди дə зиндандан сонра кəндə гајытдығыны, гəһəтликдəн, ушаглары көтүрүб Тəбризə кəлдијиндəн она данышды. О, бир нəфəр тапыб дəрдини сөјлəдијинə көрə өзүндə бир јүнкүллүк һисс етди. Гүдрəтин һалына Үмид чох мүтəссир иди. О, ишсиз дөрд баш аилəни доландырмағын нə гəдəр чəтин олдуғуну јахшы билирди. Гүдрəтə үмидварлыг вериб, əлини чибинə салыб, бир аз пул чыхардыб онун овчуна басды. Гүдрəт пулу алмаг истəмирди. Үмид исрарла пулу она верди.

— Мән буну сәнә борҹ верирәм. Ишә кирәндән сонра газаныб верәрсән,—деди.

Һава сәрин дә олса ичәринин һавасы јај бүркүсү кими Гүдрәтә ағыр вә боғучу кәлди. Утандығындан алнында тәр данәләри көрүнмәјә башлады.

Чајларыны ичиб гәһвәханадан чыхдылар. Үмид Гүдрәти кәтириб өз ишәлдији јери нишан верди. О бир дәмирчи кәркаһында чүшкарлыг ишиндә ишләјирди.

— Һәрдәнбир бура, мәним јаныма баш вур. Мән сәнә иш тапмаға чалышачағам,—деди. Үмидин рәфтар вә вә'дәси Гүдрәтә бөјүк дајаг олду. Үрәјини ишыгландырды. Үмиддән ајрыларағ өз ушагларынын јанына кәлди. Анчаг һарда јербәјер олдуғуну достундан кизләтмишди. Харабалыгда јашадығыны демәк арына кәлмишди. Үмид вердији пулу сол әлиндә, чибинин ичиндә бәрк-бәрк сыхыб, сахлајырды. Ачыб бахмаға да үрәји кәлмирди.

Тез гајытдығындан Лалә дә бир никаранлыг дујду. Анчаг әринин гырышыгларыны ачыг көрдүјүндән бир сөз демәди. Гүдрәт пулу чыхардыб сајды. Әлли түмән иди. О, Лаләјә:

— Дүнја хали дејил, јахшы адамлар да вар,—деди. Сонра Үмидлә зинданда нечә таныш олдуғуну вә бугүнкү көрүшүнү, иш тапачағына сөз вердијини, бир-бир Лаләјә сөјләди.

Ики күндән сонра Гүдрәт кәзә-кәзә Үмидин јанына кәлди. О, ишә мәшғул иди. Гајрылмыш дәмир гапынын парчаларыны оксикен илә бир-биринә јапышдырырды. Көзләрини бәрг ишығы инчитмәсин дејә, үзүнә дәмир маска вурмушду. Әлиндәки ишә о гәдәр мәшғул иди ки, Гүдрәтин бајагдан бәри онун башы үзәриндә дајаныб көрдүјү ишә тамаша етдијинә мүтәвәҹе дејилди. Нәһајәт, әлиндәки иши гуртарды. Ајаг үстә дуруб масканы үзүндән көтүрдүкдә, Гүдрәти көрдү.

— О... Салам, Гүдрәт! Нә јахшы ки, кәлдин—дејә онунла әл верди. Дәмирдән дүзәлдилмиш бир сәндәли кәтириб ону отуртду. Өзү дә јаныны дәзкаһын кәнарына гојуб отурду. Каркаһда Үмиддән башга бир нечә нәфәр дә ишләјирди. Хырылты-курултудан ағыз дејәни гулаг ешитмирди. Үмид.

—Бир тиҹарәтханада сәнә иш тапмышам. Иш сәнә лајиг олмаса да һәләликдә... дедикдә Гүдрәт севинчиндән аз галды ганад ачсын.

— Нә данышырсан? Пис-јахшы нәдир? Мәнә иш ол-

сун. Чөрәк чыхсын,—дејә Үмидин сөзүнү кәсди. Үмид тапдығы иш бир тичарәтханада һаммаллыг иди. О, јүкләрин ачылыб-бағланмағына көмәк едәчәк, мүштәриләрин алдығы шејләри истәдикләри јерә апарыб музд алачагды.

Беләликлә, Үмид Гүдрәти өзү илә апарыб ширкәтин мүдиринә тапшырды. Һәмин күндән Гүдрәт тичарәтханада ишәмәјә башлады. Голдан күчлү, нәзакәтли вә үзүјола олдуғундан, чох тез һамынын мәһәббәтини газана билди. Фикри бир аз раһатланды. Ону инчидән борчу иди. Борчлулуға адәт етмәдәјиндән, өзүнә ағыр бир јүк билирди. Чијниндән атмаға чалышырды. Иши тутдуғундан, аз бир мүддәтдә, Үмидин пулуну дүзәлдиб верди.

Пајызын-сон ајы иди. Һавалар кетдикчә сојуглашмагда иди. Инди Гүдрәтин гаршысында дуран ев мәсәләси иди. О, бу барәдә Үмидлә данышмышды. Сабаһ баһәм ев мәсәләсини дә һәлл едәчәкдиләр. Чаһаршәнбә күнү иди, һава тутулмуш, јел шиддәтлә әсирди. Ахшам тәрәфи мағаза сатычыларындан бири Гүдрәти сәсләди, тәзә чә'бәдә сатылмыш бөјүк бир радиону она нишан вериб:

— Бу ханымла кедәчәксән—деди.

Ханым дедији он дөрд јашында гарабәниз бир кәндли гызы иди. Кејими, рәфтарындан күлфәт олдуғу көрүнүрдү. Гүдрәт чә'бәни далына алыб, јола дүшдү. Базар шулуг иди. Бир-биринә тохуна-тохуна о тәрәф, бу тәрәфә һәрәкәтдә оланлардан өзүнү горуја-горуја гызын далынча даш мағазалара тәрәф јолланды. Нәһајәт, гыз бир јердә дајаныб, гапыны дөјдү. Чох чәкмәди ки, дәрваза ачылды. Нөкәр гачыб ханыма хәбәр верди. Гыз габагда, Гүдрәт дә онун далынча кениш бир һәјәтә кирдиләр. Һәјәтдәки ағачларын чәркә илә дүзүлмүш гызылкүл колларынын хәзан вурмуш олса да, баһарда, јајда һәјәтә вердији сәфа вә көзәллији нәзәрдә чанландырмаг чәтин дејилди.

Һәјәтин ики тәрәфиндән дә сәф чәкиб дүзүлмүш шам ағачлары өз атлас донлары илә чилвәләнмәкдә идиләр. Зәриф кашиләрлә дүзәлмиш һовузун ортасында фәвварәләр, кәнарында сәнәткарлыгла дүзәлмиш мүчәссәмәләр чанланмагда иди. Ханым ејвана, алдығы радиограмын истигбалына чыхмышды. Олдугча шад көрүнүрдү. Көзләринин ичинә кими күлүрдү. Јашы гырхдан кечмиш олса да, һәлә өз көзәллијини итирмәмишди. Һаллы-дуллу бир ханым иди. О, радиограмы јухары отаға чыхартмагларыны тапшырыб,назлана-назлана әринин далынча,

ону тамашаја чағырмаг үчүн јан отаға кечди. Гүдрәт јүкү еһтијатла галдырыб икинчи тәбәгәдә, кениш бир салонда јерә гојду. Сонра чәкилиб гапынын ағзында дајанараг, дөшәмәјә салынмыш гијмәтли фәршләрә, мизләрин үзәриндә, еләчә дә мәгабләра дүзүлмүш антик шејләрә, диварлардан асылмыш нәфис таблолара тамаша етмәјә башлады. О, өмрүндә белә тәмтәраглы ев көрмәмишди. Башы тамашаја елә гызышмышды ки, аға илә ханымын сүн'и күлүшләрлә:

— Сән алдығын шеј ки, пис олмаз.

— Бах, сонра тә'рифлә,—дејә ичәри кирдикләрини белә һисс етмәмишди.

Чинкиз хан амиранә сәслә:

— Оглан! Нә дурмусан? Бунун ағзыны ачсана!—дедикдә, Гүдрәт диксинмиш бир һалда сәсә тәрәф дөндү. Бу сәс она таныш иди. Бу сәси о, јухуда да ешитсә горхуја дүшәр, титрәрди. Чинкиз ханы гаршысында көрдү. Бу тәсадүф онун үчүн көзләнилмәз иди. Һејрәт ичәрисиндә донуб галды. Бу е'тинасызлығы көрән әрбаб она тәрәф дөндү. Көзләри Гүдрәтә саташанда ачылмагда олан ағзы ајрыг галды, тәәччүблә:

— Сән һәлә дә, сағсан?!

— Бәли, аға!

— Сән бурда нә едирсән?

— Чә'бәни кәтирмишәм!

Әрбаб истеһзалы бир тәбәссүмлә галын вә әтли додагларыны гачыртды:

— Һм... һаммаллыг едирсән?

— Иш ар дејил. Бәндәчиликдән јахшыдыр.

— Бәндәчиликдән јахшыдыр? Кәнди дағытдын ки, бәндәчиликдән гуртарасан, еләми?

— Кәнд дағыдан олсајдым, мәним дә чаһ-чәлалым оларды.

— Көрүнүр ки, бурнун һәлә дә јахшы овулмајыб.

— Зиндәканлығымы әлимдән алдын, зиндан күнчләриндә јатыртдын, чөлләрә салыб һаммал да етдин. Бундан атрыг нә етмәк истәјирдин?

Гүдрәтин вердији дик чаваблар Чинкиз хана күллә кими дәјирди. Ханымын јанында онунла белә кобуд, данга-данга данышмағы ону тәһгир етмәк демәк иди. О да ким? Бир рәијјәт. Һирсиндән додагларыны кәмирирди. Әкәр күчү чатдығына инанса, силлә, јумруг вә тәпик ал-

тында әзәр, чаныны аларды. Амма чүр'әт етмирди. Дејирләр көз нәдән горхар, көрдүјүндән. Ханым, нөкәр, күлфәт бунларын тә'нәли атмача сөзләриндән бир шеј анламадыгларындан, мат-мат бахыр, һаммалын чүр'әт вә бозлуғуна тәәччүб едирдиләр.

— Кедә биләрсән.

— Муздуму көзләјирәм.

— Кет, һәјәтдә көзлә, кәтирәрләр—дедикдә, Гүдрәт даһа дајанмады. Гапыдан чыхыб пилләләрдән ашағы дүшдү.

Чинкиз ханын бејниндә гара бир фикир чөвлана кәлди. Тез бармағындакы үзүјүнү чыхардыб нөкәрә верди. Нә исә она анлатды. Гүдрәт бу тәсадүфдән нараһат, күскүн бир һал алмышды. Ити аддамларла далына бахмадан һәјәтдән чыхды. Нөкәр далынча јүјүрүб:

— Һаммал! Еј һаммал!—дејә ону сәсләди.

Гүдрәт ајаг сахлады. Нөкәр јетишиб, әлиндәки бир түмәни она узатды.

— Бәс нијә гачырсан? Пулуну ал,—дејиб, сүртүнә-сүртүнә онунла күчә башына кими кетди. Бирдән:

Ажан-ажан!...—дејә бағырыб, Гүдрәти бәрк-бәрк гучаглады. Онун бу һәрәкәтиндән Гүдрәт ачыгланды. Силләләјиб, нөкәри өзүндән кәнара атды. Бунларын сәсинә полис өзүнү јетирди.

— Нә вар, нә олуб? Нә хәбәрдир?—дејә сорушдугда, нөкәр Гүдрәти нишан верәрәк:

— Оғрудур, оғру! Тутун буну!—деди.

Полис мәсәләни ајдынлашдырмаг үчүн Гүдрәти кери гајтарды. Бу бөһтан Гүдрәти кичәлтмишди. Һәјәтә кирәндә Чинкиз хан онларын габағына чыхды:

— Кәдә, утанмаз, сән һаммалсан, јохса оғру? Үзүјү һара апарырсан?

— Әрбаб, бу нә сөздүр? Нә гәрәдир мәнә јахырсан? Мәкәр мән оғрујам?

— Инди мә'лум олар,—дејиб полисә дөндү:—Бунун чибләрини ахтарын.

Полис еһтирамла:

— Чәшм, гурбан,—дејиб,—Гүдрәти ахтармаға башлады. Гүдрәт рәнк вериб, рәнк алырды. Өзүндән архајын олдуғу үчүн мүгавимәт көстәрмирди. Полис онун јан чибиндән бир алмас үзүк чыхартды. Әјри-әјри онун үзүнә бахды:

— Оғру дејилсән, бәс бу нәдир? Әрбаб јалан данышмаз.

Гүдрәт чибиндән чыхарылмыш үзүјү керәндә, көзләри бөјүдү.

— Аллаһ шаһиддир. Мәним руһумун да бундан хәбәри јохдур! Ону гәсдән мәним чибимә салыблар.

— Чиб кәсәнләр елә һамысы сәнин кими дејирләр,— дејә чаваб вердикдә, Гүдрәт өзүндән дифа етмәји јерсиз көрдү. Полис үзүјү онун чибиндән чыхартмышды. Бу садәликлә тәләјә дүшдүјүндән өзүнүн-өзүндән ачығы кәлди. Бир анда харабалыг, Лалә вә ушаглар көзүнүн өнүндән кечди. Јазыглыг тозу үзүнә чөкдү. Сәсиндә бир јалварыш.

— Әрбаб! Олан олуб, кечән-кечиб һәр нә олуб, мәнә олуб. Мән ки, сәнә бир јаманлыг етмәмишәм. Мәни зиндана көндәрсән, ушагларым шәһәрдә башсыз галар. Ачлыгдан, сојугдан гырыларлар. Инсаф ет, амандыр,—дејә јалвармаға башлады.

Әрбаб е'тинасыз бир һалда:

— Ики ит күчүјү әскик олмағындан дүнја дағылмаз—деди.

Бу чаваб елә бил илдырым иди, Гүдрәтин башындан шахды. Үрәји одланды:

— Пәстфитрәт, вичдансыз!—дејиб она доғру ирәлиләмәк истәдикдә полислә нөкәр ону тутуб чәкә-чәкә кәләнтәријә апардылар.

ЛАЛӘНИН ДӘРДИ

Кечә өз гара чадрыны гурмушду. Јеничә тохтамыш күләк көј үзүнү тутмуш булуд јығынларыны дағытмыш иди. Өз дәстәсиндән ајры дүшмүш дурналар кими, учушан сејрәк булудлар совушдугча араларындан улдузлар парылдашырды. Харабалыгда учалан бајгуш сәси арабир уламагда олан авара итин сәсинә гарышараг ләпәләнә-ләпәләнә шәһәрин гаранлығында боғулурду. Харабалығын гојнунда бостан чардахларына бәнзәр гурулмуш комада јанан лампа ишығы көзләрини гаранлығын дәринлијиндән ајырмајан Лаләнин тутгун үзүнү ишыгландырмышды. Марал онун көзләриндә далғаланан изтираб вә никарлығы сејр едәрәк:

— Мән ачам,—дејә-дејә јухуја кетмишди. Диварын дибиндә гурулмуш очағын үстүндә кичик бир газанча көрүнүрдү. Бу Лаләнин шам үчүн пијдән дүзәлдилмиш

соғанча шорбасы иди. Газанчанын алты кечмиш, өзү дә гајнардан дүшмүшдү. Онлар Гүдрәти көзләјирдиләр ки, Гүдрәт чөрәк кәтирсин, бирликдә шамларыны јесинләр. Анчаг нәдәнсә, Гүдрәтдән хәбәр јох иди. Вахт кечдикчә Лаләнин инкәранлығы артырды. Бир сәс ешидән кими јериндән сычрајыб бахыр, зәиф бир фәрјадла:—Јох, кәлмәди!—дејә мә'јус бир һалда отуруб, онун һәмишә кәлдији јола тәрәф бахырды. Онун никаран олмаға һаггы да вар иди. Чүнки Гүдрәт һәмишә ишдән чыхан кими ишыгкөзү евә гајыдарды. Вахт кечдикчә мүбһәм бир горху Лаләнин вүчудуну бүрүјүр, үрәјиндә бир вәһшәт доғурурду. Дуруб јатаг јерләрини дүзәлтди. Ушаглары өз јерләринә узатды. Үстләрини басдырыб көнүлсүз бир һалда өз јеринә узанды. Јорған-дөшәји бир тиканлыға дөнмүш, санки атлы гарышгалар бәдәнинә дараныб ону санчырды. Мығмығалар өз вызылтылары илә ону горхуја салыб јухусуну әлиндән алырдылар. Фикирләшдикчә һәјәчанынын шиддәти артырды. Һәрдән дә:—бу күн ев ахтармаға кедәчәк идиләр, бәлкә дә елә она көрә јубаныб,—дејә өзүнә тохтаглыг верирди. Анчаг кечә јарыдан кечди. Гүдрәт кәлмәди. Лаләнин гулағы сәсдә, көзләри интизарда галды. Хәјалындан кечән гара фикирләр сәф чәкиб варлығыны чејнәјирди. Үрәк чырпынтысы сон дәрәчәјә чатмышды. Дәгигәләр, илә дөнмүшдү. Кечәнин өмрү она сонсуз көрүнүрдү.

Хорузларын илк баны сәһәр мүждәчиси кими онун үрәјини бир аз ишыгландырды. Јунлары ешијә чыхмыш јорғанын башына чәкиб, көзләрини бәрк-бәрк јумду. Санки бунунла өзүнү она һүчум етмәкдә олан һәјал селиндән гуртармаг, јухуја кедиб, һәр шеји унутмаг истәјирди.

Лалә туфана тутулмуш бир кәмичи кими узун пајыз кечәсини изтираб, һәјәчан ичәрисиндә, бәлкә дә гыздырмасы сон дәрәчәјә галхмыш бир мәриз һалында кечиртди. Нәһајәт, дан јери сөкүлдү. О, һәлә дә ајыг иди. Көзләри јумулу, хәјал дәрјасында үзүрдү. Бирдән ушагларын ач јатдығы јадына дүшдү. Шорба газанчасы һәлә дә очағын үстүндә иди. Дуруб очағы јандырды. Сүфрәни ачыб дүнәндән галмыш гуру чөрәк гырынтыларыны доғрајыб, касаја төкдү. Күн чыхмыш, шорба газанчасы тәзәчә гајнара дүшмүшдү ки, Марал јухудан ајылды. Көзләрини овушдуруб; бир шеји итирмиш кими јан-јөрәсинә бахды. Атасынын јерини бош көрдүкдә, нараһат бир һалда анасына дөндү:

— Аначан, ағам кәлмәди?—дејә суал верди. Лалә ешитсә дә, тутулдуғундан гызынын суалына чаваб верә билмәди. Ејвазын һөвсәләсиз:

— Ана!—дејә ағламаға охшар сәси учалды. Лалә:— Чан!—дејәрәк өзүнү она јетирди.

Көрпәсини гучағына алараг нәвазишлә әл-үзүнү јуду. Марал һәр шеји анлајырды. Ач олса да үзүнә кәтирмирди. Анасынын дәрдинә шәрик олмаға чалышырды. Анчаг Ејваз:

— Ачам, дејә ајағыны јерә дөјүб, јемәк истәјирди. Лалә:

— Гурбан оларам, бу саат,—дејиб, газанчаны очағын үстүндән көтүрдү. Шорбанын сујуну доғрамыш олдуғу чөрәк гырынтыларынын үстүнә төкәрәк, касаны ушагларынын габағына гојду. Өзү исә јанларында дизләрини гучаглајыб тамаша етмәјә башлады. Марал анасынын јемәдијини мүтәвәчче олду. Гашығы јерә гојуб, мә'налы-мә'налы бир бахышла анасынын үзүнә бахмаға башлады. Лалә тәәччүблә:

— Нијә јемирсән, Маралым?—дејә сорушдугда, гыз күскүн бир һал алараг:

— Бәс сән нијә јемирсән, ач дејилсән? Сән јемәсән, мән дә јемәјәчәјәм,—деди. Гызынын гајғысы ана үрәјини јумшалтды. Јаз булуду кими долмуш көзләринин јашыны кизләтмәк үчүн гашыг бәһанәси илә ајаға дурду.

— Сиз јејин, мән дә кәлирәм—дејиб, өзүнү кәнара чәкди. Чәргәтинин учу илә көзләрини гурулајыб, ушагларынын јанына дөндү. Ашын дурулуғу дәнин јохлуғундандырса, шорбанын дурулуғу чөрәјин јохлуғундан иди. Сүбһанәни јејиб, габлары јудугдан сонра Лалә чадрасыны башына өртдү.

— Мән гајыдана кими гардашыны көзлә, бурадача ојнајын,—дејиб чәргәтинин учун ачды. Бир беш гранлыг көтүрүб, Марала верди.

— Ачсаныз чөрәк аларсан,—дедикдә, Марал һәјәчанла:

— Сән һара кедирсән?!

— Атанын далынча. Ахы көрәк, һарада галды,—дејиб сағ әли илә гызын позгун телләрини сығаллады. Үзүндән өпүб јола дүшдү.

Лалә Гүдрәтин ишләдији јери танырды. О, тичарәтхананын габағына чатанда дүканлар ачылмышды. Һәр кәс өз ишинә мәшғул иди. О, сыхыла-сыхыла бир-ики нә-

фәрдән Гүдрәти сорушду. Анчаг дүзкүн чаваб верән олмады. Нәһајәт, бир сатычыја мүрачиәт етди.

— Аға, мән Гүдрәтин әјалыјам—дедикдә, сатычы диггәтлә ону көздән кечиртди.

— Нә бујурурсуз, ханым?!

— Ахы, Гүдрәт дүнән евдән чыхдығыдыр. Кечә дә евә гајытмајыб. Дедим көрүм башына нә бәла кәлиб.

Сатычы ағыз-бурнуну әјди:

— Нә олачаг, дүнән шеј апардығы евдән оғурлуг едиб. Тутуб салыблар зиндана.—дедикдә, елә бил Лаләнин башындан бир газан гајнар су чаладылар. Шашгын бир һалда:

— Оғурлуг едиб?!—Елә бил ки, бу суалы өзү-өзүнә верирди. Бирдән чылғын бир һал алды:

— Јох, јаландыр! Гүдрәт оғру дејил, јаландыр!—дејә елә бәркдән чығырды ки, сәси бүтүн тичарәтханаја дүшдү. Һамы, һәтта јолдан өтәнләр белә дајаныб һејрәт ичәрисиндә она бахмаға башладылар. Лалә вәһши марал кими дуруб әтрафына бојланды. Таныш бир гијафә тапмады ки, үрәјини она ачсын. Дәрддән аз галырды ки, үрәји партласын. Үмидсиз бир һалда, һөнкүртү илә ағлаја-ағлаға орадан чыхды.

ЛАЛӘНИН ТОРА ДҮШМӘСИ

Мә'лум олдуғу кими, 1327—1328-чи (1948—1949) илләрдә баш вермиш гураглыг нәтичәсиндә Азәрбајчан кәндләри гәһәтлијә дүчар олмушду. Ачлыг рәһмсиз бир чәллад кими өз кәрәнтисини һәрәкәтә кәтириб, габағына кәләни от кими бичирди. Белә бир шәраитдә дајаныб бахмаг адама өзү-өз кәфәнини бичмәк кими иди. Әчәл кәрәнтисинин ағзындан гуртармаг үчүн баш көтүрүб гачмаг, узаглашмаг лазым иди. Буна көрә дә ән узаг кәндләрдән белә шәһәрләрә доғру бир ахын башлады. Мүтәсифанә, шәһәрләрдә дә вәзијјәт јахшы дејилди. Игтисади бөһран, ишсизлик кечә гаранлығы кими шәһәрләрә чөкмүшдү. Буна көрә чағырылмамыш гонаглардан пәзирајлыг чәтин иди. Өз зәһмәтләри илә дүнјаны бәзәјиб дојуздуран әлигабарлы, вүгарлы инсанлар күчәләрә дағылмыш, јерсиз-јурдсуз, ач вә чылпаг:—«Ағалар, ачам!»—дејә, бир тикә чөрәк үчүн әл ачмаға мәчбур олмушдулар.

Пајызын өмрү сона чатдыгча вахтсыз өлүм даһа да

артырды. Һәр күн сәһәр ачыланда күчәләрдә пәнаһсыз инсан чәсәдләри көрүнүрдү. Бу дүзәлмәз фачиә дилдән-дилә дүшдү. Һөкмдарларын да гулағына чатды. «Диләнчи әлиндән тәрпәнмәк олмур», «Һејсијјәтимиз ләкәләнир»,—һәр тәрәфдән учалан е'тираз сәсләриндән вәһшәтә дүшдүләр. Бөјүк шәһәрләрдә «истиханалар» дүзәлдилмәси әмри верилди. Мә'мур олунмуш полис дәстәләри хијабанлара дүшүб, кәндли аиләләрини, арвад, ушаг гоча-чаван, һамысыны бир әсир кими габагларына гатыб, «истихана»лара һајлајырдылар. Бу «истиханалар»дан бири дә Тәбриздә иди. Полис дәстәси габағына кәләни гојун сүрүсү кими «истихана»ја сүрүрдү. Дағлар далдасындан ојнајыб галхан боз булудлар күнәшин гаршысыны тутмушду. Көјдә гарылдашараг дәстә илә учушан гарғалар гарлы-боранлы бир кәләчәкдән хәбәр верирдиләр. Лакин бу туфан талеји сөнмүш Лаләнин гәлбиндә гопан фыртынанын дәһшәти гәдәр күчлү дејилди. О, тичарәтханадан јараланмыш бир аһу кими чыхды. Өзүнү ушагларынын јанына јетирмәјә чан атырды. Бирдән полис дәстәсинә раст кәлди. О, һәр шејдән хәбәрсиз, гара күнүнә ағларкән, зиндандан гачмыш бир чани кими өзүнү полис мүһасирәсиндә көрдү. Бир-биринин далынча башындан енән гәза јумруғу ону кичәлтмишди. Итәлијә-итәлиј ону да апардыглары кәндли аиләләринә гатдылар. Лалә бирдән хәтәрн дујду. Чылғын бир һалда:

— Мән кетмирәм!.. Мәни һара апарырсыз?!—дејиб адамлары јара-јара дәстәдән гачмаг истәди. Анчаг әл-гол атмагла дүшдүјү тордан гуртулмағы мүмкүн дејилди. Мә'мурлара јалвармаға, онлары өз дәрдиндән һали етмәјә чалышды. Дәрд анлајан, дил билән ким иди?... Онлар фәгәт өз мә'муријјәтләрини јеринә јетирмәк, кәндлиләри «истихана»ја апармагдан башга ајры бир шеј дүшүнмүрдүләр. Мә'мурларын сојугганлығы вә дујғусузлуғундан Лалә лап дарыхды:

— Амандыр, рәһм един! Балаларым галды!...—дејә гопардығы фәрјад белә дадына чатмады.

ЈАЛГЫЗ МАРАЛ

Лалә Гүдрәтин далынча кетдикдән сонра Марал Ејвазын башыны ојнамагла гарышдырмаға чалышырды. Анчаг вахт кечдикчә көрпәнин шылтаглығы артыр, Ма-

рал үчүн дарыхдырычы олурду. Ушағын дөзүмсүзлүјү, о бири тәрәфдән дә Лаләнин кечикмәји Маралын өзүндә дә бир никаранлыг вә горху доғурмушду. Ејвазы далына алыб јанларыны баса-баса анасы кедән тәрәфә чыхыр, көзләрини јола дикмәкдән јорулуб-овсунараг өзү дә Ејваза гошулур, зар-зар ағлајырды.

Сәһәрдән бәри гаршысына булуд гатларындан пәрдә чәкилмиш күнәш дағларын далына чәкилдикчә, ачы јел Маралын позғун телләрини ојнадараг ал јанагларыны даһа да бозардырды. Һава јаваш-јаваш гаралыр, арабир итләрин боғуну сәсләри ешидилирди.

Марал үмидсиз бир һалда харабаја дөнду. Ағлашмагдан үзкүн дүшмүш Ејвазы јуху апарды. Тәклик, харабалыг, кечәнин гаранлығы вә ата-ана никаранлығы әл-әлә вериб гудуз ит кими она диш ағардырды, горху вә һәјәчаныны артырырды. Һәр шејдән өзүнү горумаг, мүдһиш хәјаллардан јаха гуртармаг үчүн јеринә кириб јорғаныны башына чәкди.

Сәһәрин сојуғу ону тез ојатды. Көзләрини ачан кими анасынын јерини јохлады. Додаглары бүзүлдү. Көз јашы јанагларыны ислатды.

— Мән нә едим, ај аллаһ!—дејә, өз тарысы илә дәрдедил етмәјә башлады. Бу һалда Ејвазын зарылтысы гулағына дәјди. Тез дуруб она јахынлашды. Нәдәнсә, Ејвазын јанаглары гызармышды, көзләрини ачыб:

— Ана!...—дејиб јенә јумду. Марал онун јенидән јатдығыны көрүб, чөрәк фикринә дүшдү. Дүнән анасы вердији беш гранын ики гранына чөрәк алмышды. Үч граны һәлә чибиндә иди.

Тез дуруб өзүнү чөрәкчијә јетирди, чөрәк алыб сүр'әтлә гача-гача өзүнү гардашына јетирди. Ејваз һәлә дә јатырды. Онун зарылтысы Маралын никаранлығыны артырды. Ону силкәләјиб ојатмаг истәди. Ејваз ајыг иди, анчаг гыздырма ону көз ачмаға гојмурду. Бәрк мәризләмишди. Гыз лап өзүнү итирди. Нә едәчәјини билмирди. Каһ дуруб јоллара бахыр, каһ да көрпәнин башы үстә отуруб зар-зар ағлајырды. Гүрбәт, кимсәсизлик өз чиркин сифәтини олдуғу кими нишан верирди. Бүтүн күнү беләликлә кечди. Заваллы гыз пәрванә кими Ејвазын башына доланырды. Ахшам олду. О, Ејвазын јанындача јухуја кетди.

Сәһәр олмуш, күнәш өз солғун шүаларыны һәр јерә

јамышды. Марал јухудан ајыларкән сөнүк бир үмидлә јенә анасынын јеринә бахды. Сона мә'јус бир һалда Ејваза тәрәф дөндү. Көзләри ушағын һејва кими саралмыш рәнкинә дүшдүкдә, чанында бир кизилти һисс етди. Горха-горха она јахынлашды.

— Ејваз, дадашчан, дур!—дејә ону силкәләјиб ојатмаг истәди. Һејһат!.. о гонча солмуш иди. Онда һәјатдан бир әсәр галмамышды.

— Ејваз! Ејваз! Дур, Ејваз!—дејәрәк о гурумуш бәдәни гучаглајыб өпмәјә хәзан вурмуш үзүнү күнаһсыз көз јашлары илә ислатмаға башлады.

Өзүнү јалгыз көрән Марал даһа таб кәтирмәјиб ағлаја-ағлаја анасы кетдији јолу тутуб кетди. Ордан узаглашды.

ИСТИХАНА

Күлүстан бағынын шималында гуртармаг үзрә олан дөрдмәртәбәли бөјүк бина ағзына кими кәндли аиләләри илә долдурулмушду. Бура «истихана» иди. Дәмир дарвазанын габағында ики нәфәр силаһлы кешикчи дајанмышды. Кениш һәјәтин мәнзәрәси, әсир дәстәләринин дүшәркәсини көз өнүндә чанландырырды. Кишиләр әлләри гојнунда баш-баша вериб, дәрдләширдиләр. «Көрәчәк күнләримиз вар имиш»,—дејә талејин онлар үчүн ачдығы ојуну, даһа нәләр тохујачағыны дүшүнүр, өз гара күнләринә ачыјырдылар. Арвадлар, кәлинләр, јудуглары көһнә ушаг әскиләрини сәрир, ушаглар гыдсыз бир һалда ојнајырдылар. Отагларын вәзинә кәлдикдә, дөзүлмәз иди. Һәр отаға дөрд-беш аилә јерләшдирилмишди. Ијгохудан баш кичәлирди. Бит гарышга кими гајнашырды. Һәр тәрәфдә мәризләрин зарылтысы ешидилирди. Күндә бурдан нечә-нечә инсан чәсәдләри чыхарылдығындан халг арасында бура «саллагхана» ады верилмишди. Анчаг «истихана» «саллагхана»дан даһа артыг бир зиндана охшајырды. Чүнки бура дүшәнләр өз азадлыгларыны тамамән әлдән вермиш олурдулар. Бир мәһбус кими һеч кәсин ешијә чыхмаға һаггы јох иди.

Бизим бәхтидөнмүш Ләләни дә кәтириб «истихана»ја

салдылар. О, овчу торуна дүшмүш марал кими өзүнү һәр тәрәфә атыб,—Балаларым галды!.. дејә фәрјад гопарыр, әсарәтдән гуртармаға чан атырды. Һәр дәфә гапычыларын тәһгир, бә'зән дә көтәкләринә мә'руз галырды. Баласыны итирмиш аһу кими һәјәтдә чөвлан вурурду. Онун јадына нә јемәк, нә дә јатмаг дүшүрдү. Бурда олан гарылар, кәлинләр онун дөврәсини алараг, мин дилләә она тәсәлли вериб, овундурмаг истәркән, мат-мат онларын үзүнә бахыр, дәрданлајан көрүб, бир аз тохтајырды. Амма бирдән јенә харабалыг, башсыз галмыш ушагларыны хатырлајырды. Елә бил ки, балаларынын ағламаг сәси гулағына кәлир, јериндән сычрајыб јенә фәрјад гопармаға башлајырды. О, бүтүн күнү ағладығы кими, кечәнин лал гојнунда да наләси мәризләрин зарылтысыны боғурду.

Лалә ики күн-ики кечә бу минвал илә кечиртди. Мә'мурлар онун сөзләринә гулаг асыб дәрдинә галмаг әвәзинә «дәли» ады вердиләр. Тутулдуғунун үчүнчү күнү иди. Сәһәр саат доггуза јахын иди. Јухусузлуг, аһ вә наләдән үзүлмүшдү, әзкин бир һалда икинчи тәбәгәдә бинанын күнчыхан тәрәфиндә пәнчәрәнин габағында отуруб мәлул-мәлул милли мејдана доғру бахырды. Нечә күндән бәри әл дәјмәмиш позғун телләри үзүнә дағылмышды. Бәнизи солмуш, ири ала көзләри үзүнү күл өртүмүш көз кими сөнүк көрүнүрдү. Анчаг руһу јенә дә балаларынын башы үзәриндә ганад чалырды. Бирдән көзләри бөјүмәјә, јаваш-јаваш јериндән галхмаға башлады. Тутгун чөһрәсиндә севинч ојнады:

— Одур, одур! Мәним гызымдыр! Маралдыр! Кәлир! Бах, бу тәрәфә кәлир,—дејиб дигәтлә она бахмаға башлады. Бир анда шадлыг чизкиләри үзүндән чәкилди.

— Көр нечә дә позғундур, аһ... ағлајыр. Јох, о дөндү о тәрәфә,—дејиб, күчү кәлдикчә:

— Марал!...—дејә бағырыб јерә сәрилди.

Беләликлә, хидмәтчиләр онун дәли олдуғуну сабит етдиләр. Анчаг Лалә јанылмајырды. О, көрдүјү өз гызы иди. Марал гардашынын өлүмүндән вәһшәтә дүшүб, анасынын далынча кәлиб бура чыхмышды. О, анасынын «Марал!»—дејә чығыранда сәсини ешидиб, дајанды. Анчаг бу сәс һардан кәлдијини вә нијә кәсилдијини билмәдијиндән Пәһләви хијабанына јолланды.

ҮМИДИН ТӘЛАШЫ

Гүдрәтлә Үмид наһар вахта көрүш тә'јин етмишдиләр. Бирликдә Гүдрәтә отаг ахтармаға кедәҹәкдиләр. Күнорта әзаны учаланда Үмид тиҹарәтхананын габағында иди. Тиҹарәтхана мүдири Һаҹы ханла үз-үзә кәлди. Һаҹы хан уҹа бојлу, шыг кејимли, хошгијафә вә хошәхлаг бир адам иди. Үмиди көрән кими еһтирамла онун әлини сыхды. Әһвалыны сорушдугдан сонра достҹасына килеј етмәјә башлады.

— Мән һеч күман етмирдим ки, сән мә'руфчулуг етдијин адам белә чыха,—дедикдә Үмид тәәҹҹүблә онун үзүнә бахды:

— Мәкәр нә олуб?—дејә һәгигәти анламаг истәди.

— Дејирләр ки, дүнән Чинкиз ханын евинә шеј апарыб имиш. Үмид онун сөзүнү кәсди:

— Дедин Чинкиз ханын?—дејә тәәҹҹүблә суал вердикдә, Һаҹы хан:

— Бәли, бәли! Чинкиз ханын. Евдән чыханда бир алмас үзүк чалмыш имиш. Кирифтар олуб,—дејиб сөзүнү гуртардыгда Үмид тамам е'тимадла:

— Ҹәнаб Һаҹы хан, инанмајын! Гүдрәт тәмиз бир адамдыр. Мүмкүн дејил онун әли оғурлуға ачыла.

— Дејирләр полис өзү үзүјү онун ҹибиндән чыхардыб. Буна нечә инанмајасан?—дедикдә:

— Чинкиз ханла Гүдрәтин дүшмәнчилији вар. Мән јәгин билирәм ки, гәсдән буна гара јахыблар,—дејә—вердији ҹавабдан Һаҹы хан фикрә кетди.

— Јә'ни дејирсән ишдә һијлә вар?

— Шүбһәсиз.

— Каш ки, елә олајды. Јахшы оғландыр, онун ләкәләнмәји бизә дә тохунур,—дејиб, Үмиддән ајрылды. Үмид кефли адамлар кими өзүнү кәнара чәкиб, бир аз фикрә кетди. Үрәји тутулмуш, гашлары чатылмыш, мүтәфәккир бир гијафәт алмышды. Өз-өзүнә:

— Бичарә Гүдрәт! Јенә дә онун торуна дүшдүн?—дејиб, сусду. Көзләри хијабанын бошлуғунда чырпынаркән гәт'и бир сәслә:

— Јох! Мән она көмәк етмәлијәм!—дејиб јола дүшдү. Онун јадына өз әмиоғлусу Пәрвиз дүшмүшдү. О, шәһәрбанидә ҹинајәт шө'бәсинин рәиси иди. Наһар вахты олдуғундан шәһәрбани дәһлизиндә вә дәфтәрханада кеткәл аз иди. Үмид гапыны дөјүб ичәри кирди:

— Салам, Пәрвиз хан!—дедикдә, Пәрвиз башыны ишдән галдырды.

— Әлејкәсалам! Бәһ, бәһ, нә әҹәб?—дејә ајаға галхыб, күләр үзлә ону гаршылады. Үмид отуруб, Гүдрәтин башына кәләни она сөјләди вә изафә етди:

— Мән сәнин јанына кәлмәмишәм ки, мәним хәтримә бир оғурлуғун үстүнә пәрдә чәкәсән. Мәним сәндән хаһишим будур ки, һәгигәти рөшән едәсән. Бөһтана тутулмуш бир бәдбәхтә ниҹат верәсән,—деди.

Пәрвиз дуруб јан кечди. Бир аз кечмәмиш Гүдрәтин пәрвәндәси әлиндә, кери дөндү. Мизинин далында отуруб, пәрвәндәни көздән кечиртди. Сонра зәнки чалыб, кешикчијә Гүдрәти кәтирмәјә тапшырды. Пәрвизин рәфтары Үмидин үрәјини ишыгландырмышды. Чох чәкмәди ки, Гүдрәти кәтирдиләр. Бу бир күнүн тәсадүфи ону о гәдәр сындырмышды ки, мәризханадан чыхмыш бир адама охшајырды. О, Үмиди көрәндә үзү ишыгланды. Өз башынын гәзасынамы, достунун вәфасынамы, ихтијарсыз көзләри долду: Пәрвиз:

— Отур,—дејә она јер көстәрди.

Гүдрәт Чинкиз ханла неҹә үзбәүз кәлдијини, араларындан бәдәл олан сөзләри, сонра нөкәрин күчәдә она чатыб пул вермәји, онунла күчә башына гәдәр кетдијини, еләҹә дә полис үзүјү ҹибиндән чыхартдығыны бирбәбир сөјләди. Рәис ону диггәтлә динләди.

— Сән вурмадын, мән јыхылмадым. Бәс үзүк һардан ҹибинә дүшдү?—дејә суал вердикдә, Гүдрәт башыны ашағы дикди. Санки бу сорғуја ҹаваб јох иди. Рәис:

— Нөкәр сәнинлә күчә башына кими кедәндә, сәнә чохму јахынлашырды?

— Лап јанашы кедирдик. Һеј мәнә сүртүнүрдү,—дејә Гүдрәт ҹаваб верди.

Рәис отурдуғу јердән дурду. Әлләрини думбузи үзәриндә чарпазлајыб отагда ики баш о тәрәф-бу тәрәфә гәдәм вурду. Дајаныб бармагларынын арасында оду сөнмүш сигарына атәш вурду. Бир нәфәс чәкдикдән сонра:

— Бәс белә—дејиб, Гүдрәтә тәрәф дөндү. Үмидварам ки, өз доғрулуғуну сүбут едә биләрсән.

— Сәнә гурбан олум! Түлкү-түлкүлүјүнү сүбут единҹә дәрисини боғазындан чыхартдылар. Мәним ушагларым башсыз галыб, амандыр!—деди.

Рәис:

— Мән өз сә'јими едәҹәјәм—дејиб зәнки чалды. Кешикчи дахил олуб Гүдрәти апарды. Рәие:

— Сән јәгин билирсән ки, бу адам дүз адамдыр, оғурлуг етмәз?—дејә Үмидә суал вердикдә:

— Мән ону пак бир инсан танымышам. О, ачындан өлсә дә, әли оғурлуға ачылмаз,—дејә ҹаваб верди.

Пәрвиз фикрә кетди. О, Чинкиз ханын нүфузуну билирди. Онунла тәрәф олмаг елә дә садә бир иш дејилди. Һәр јердә сөзү гылынҹдан кәскин иди. Онун бир гуру сифариши илә чох һаглар батил олуб, ҹинајәткарлар күнаһсыз гәләмә верилиб. О һәр мәсәләни асанлыгла өз хејринә һәлл едә биләр. Ејни заманда өз әмиоғлусуна да хидмәт етмәк истәјирди. Ахы, о һеч вахт онун јанына хаһишә кәлмәмишди. Үмид ону фикирдә көрдүкдә:

— Пәрвиз хан! Унутма ки, бу бөһтанын үстүнү ачмагла бир аиләни һәтми бир су гујусундан гуртармыш олурсан, дедикдә, Пәрвиз һөвсәләсизликлә:

— Билирәм, билирәм, дадаш!—дејә Үмидә ҹаваб верди. Санки виҹдан сәдасы онун горху вә мүһафизәкарлығына гәләбә чалмышды:

— Сән архајын ол, кет, сабаһ иши ајдынлашдырырам.

— Бәс Гүдрәти мәнә зәманәт вер.

— Үмидварам ки, сабаһ зәманәтсиз сәнә тапшыра биләрәм,—дејиб, күләр үзлә Үмидин әлини сыхды.

Һәмин күнүн ахшамы Пәрвиз тәһгигата башлады. Әввәл үзүјү Гүдрәтин ҹибиндән чыхардан полиси данышдырды. Ертәси күнү Чинкиз ханын нөкәрини данышдырды. О, Гүдрәтин сөјләдикләриндән вә ишин кедишиндән анламышды ки, Чинкиз хан үзүјү нөкәрин әли илә Гүдрәтин ҹибинә салдырыб. Анҹаг нөкәр бојнуна алмырды. Пәрвиз сүн'и бир сәһнә дүзәлдиб, өз ишчиләриндән бирини нөкәрлә үз-үзә гојду. Беләликлә, нөкәр дәрвазадан чыхыб Гүдрәти сәсләдијини, онунла јанашы кедиркән үзүјү онун ҹибинә салдығыны көрдүјүнү дедикдә, нөкәр вәһшәтә дүшдү. Пәрвиз ону ағыр ишкәнҹә вә зиндан ҹәзалары илә һәдәләди. Сонра гылығына кириб:

— Дүзүнү десән, азадсан, јохса зинданларда чүрүдәрәм,—дедикдә, нөкәр ағлар бир һал алды.

— Валлаһ, мәним тәгсирим јохдур. Аға бујурду, мән дә еләдим—дејәрәк, јалвармаға башлады. Нөкәр күнаһыны бојнуна аланда ахшам олмушду. Идарәләр бағланмышды. Үмид дәһлиздә сәбирсизликлә гәдәм вурурду. О, нөкәрин е'тираф хәбәрини ешитдикдә севинҹиндән гуш

кими ганад ачды. Бир аз пәнир вә чөрәк алыб, гапычы илә Гүдрәтә көндәрди. Сүбh азад олачағыны она јетирди. Ордан бир баш hачы ханын јанына гачды:

— Мән демәдим ки, Гүдрәт тәмиз адамдыр,—дејә, чәрәјаны она сөјләди. Әлбәттә hачы хана хәбәр вермәји Гүдрәтин ишинин әлиндән чыхмамағы хатиринә иди.

СОЛМУШ ЧИЧӘК

Сәhәр тездән Үмид рәисин гапысынын ағзыны кәсмишди. Саат доггуза аз галырды. Пәрвиз Үмиди чағырыб, Гүдрәтин азадлыг гәрарыны она верди.

— Мүвәффәг олдун!—дејә, ону јола салды. Беләликлә, Гүдрәт тәләдән гуртулду. О, Үмиди гучаглајыб өпдү:

— Билмирәм сәндән нечә разылыг едим. Сән мәним бојнума гардашлыг hәгги гојдун. Өләнә кими бу јахшылығыны унутмарам,—дејә Үмиддән разылыг етмәјә башлады.

— Бу мәним вәзифәм иди. Анчаг ајыг ол ки, бир дә белә тәләјә дүшмәјәсән—дејиб, күлдү. Онлар бирликдә хијабана гәдәр кәлдиләр. Гүдрәт өзүнү ушагларына јетирмәјә тәләсирди. Әл вериб, ајрылмаг истәдикдә, Үмид онун әлини бурахмады.

— Дајан, достум!—деди. hавалар сојујуб, бундан сонра ачыг hавада јашамаг олмаз. Евимиз кичик дә олса, hәләликдә кечинәрик. Јахшысы будур ки, баhәм кедиб ушаглары јығышдырыб бизә апараг,—дедикдә Гүдрәт бир аз дурухду.

— Сән мәни hәддиндән артыг утандырырсан. Ахы...— Үмид онун сөзүнү кәсди.

— hеч данышмајачагсан. Кедәк!—дејиб онун голундан тутуб, јола дүшдүләр.

Онлар Гары көрпүсүнүн үстүндән кечиб, көч салдыглары харабаја јахынлашанда «ла илаhә илләлаh», «ла илаhә илләлаh» сәсләри учалды. Чијинләриндә табут кичик бир издиhам илә үз-үзә кәлдиләр. Гүдрәт hујушмуш бир hалда дајаныб диггәтлә онлара бахды. Горхаг аддымларла ирәлиләјәрәк:

— Бу нәдир?! Өлән кимдир?—дејә шашгын бир hалда суал вердикдә издиhам дајанды. Табуту јерә гојдулар, Гүдрәт вургун бир hалда шашгын бир вә'з алдығындан, hәр шеј анлашылырды. Онун үрәји шиддәтлә дөјүнүр, вүчудуну мүдhиш бир горху бүрүмүшдү. О, әлләри титрә-

рəјə-титрəјə чəназəнин үзəринə чəкилмиш ағ өртүјү кəнарə вурдугда, илан чалмыш адам кими саралды.

— Аһ!—едиб, көзлəрини јумду.—Аман, еј бөјүк танры!—дејиб ајаг үстə дурду. Јығынчаға мүрачиəтлə:

— Бəс бунун анасы һаны?—вердији суала чаваб алмадығындан, һəјəчанла өзүнү харабаја атды. Лəлə көчүб, јурду галмышды. Јерə салынмыш јорған-дөшəкдəн вə позғунлугдан башга һеч бир кəс јох иди. Басгын олунмуш бир јурда дөнмүшдү. Јенə кери дөндү:

— Амандыр, мəнə рəһм един! Дејин көрүм, бунларын башына нə кəлиб? Бəс бунун анасы, бачысы һаны?—дејə суал вердикдə бир ағсаггал киши габаға кəлиб:

— Оғлум! Өзүнə тохтаглыг вер, бир бу көрпəнин чəсəдиндəн башга һеч кəси көрмəмишик. Ушаглар кəлиб хəбəр вердилəр. Јохса һеч бундан да хəбəримиз олмајачагды.

Гүдрəт одлу бир аһ чəкəрəк, дизи үстə табутун габағында јерə чөкдү. Санки дөврəсинə јығылмыш бу адамлар, бөјүк биналар, һəтта узагларда көјə баш галдырылмыш дағлар белə онун үстүнə кəлəчəк, башына төкүлəчəкди.

— Мəним Ејвазым! Солмуш чичəјим!—дејиб додагларыны онун саралмыш үзүнə јапышдырды. Јығынчаг кетдикчə артырды. Үмид Гүдрəтин башына кəлəни гыса бир сурəтдə ордакылара сөјлəди. Бир чаван оғлан ирəли кəлиб үч күн бундан əввəл «Истиханаја» апарыланларын ичиндə бир кəлинин «балаларым галды»—дејə фəрјад етдијини вə нишанларыны сөјлəди. Сонра 12—13 јашларында бир оғлан ушағы да:

— Бу күн сəһəр тездəн бир гызын ағлаја-ағлаја бурдан кетдијини көрдүм. Онун о һалда бурдан узаглашдығыны көрəндə мəн марагланыб бура кəлдим. Бу ушағын өлүсүнү көрəндə гачыб чамаата хəбəр вердим»,—деди.

Гүдрəтин башынын гəзасы вə бəдбəхтлији һамыны мүтəəссир етди. Чəназəни көтүрдүлəр. Белəликлə, о ачылмамыш гончаны ана торпаг өз гојнуна алды.

ИНТИГАМ

Гəбиристанлыгдан дөнəн кими Үмид бүтүн наһијјəлəрə телефон етди. Маралын бешинчи кəлантəридə олдуғуну өјрəнди. Гүдрəтлə бирликдə наһијјəјə кəлдилəр. Марал

бир тәрәфдә отурмушду. Рәнки гачмыш, ағламагдан көзләри шишмиш, күнләр-һәфтәләр јорғуну кими сүст дүшмүшдү. Гүдрәти көрдүкдә чана кәлди.

— Атачан!—дејиб, ағлаја-ағлаја өзүнү онун гучағына атды. Гүдрәт ону бағрына басыб, сакит етмәјә чалышырды. Боғазы гурумушду. Гәм вә кәдәрин чохлуғундан нитги кәсилмишди. Одур ки, онун солмуш јанагларыны дөнә-дөнә өпмәклә тохтатмаға чалышырды.

Күн батмаға аз галырды. Үмид илә Гүдрәт Маралы да көтүрүб Истиханаја кәлдиләр. Лаләнин сорағыны тутдугда бу күн дәлиханаја көндәрилдијини хәбәр вердиләр. Гүдрәт рузикарын далбадал она ичиртдији ачы шәраблардан кичәлмишди. Үмид Гүдрәтлә Маралы евләринә кәтирдиләр. Үмидин еви Дикбашы дејилән мәһәлләдә үчотаглы кичик бир һәјәт иди. Гонаглары анасына тапшырыб, өзү, Гүдрәт көч салмыш олдуғу харабаја гајытды. Олуб-галанларыны бир дүрүшкәјә долдуруб, евә кәтирди. Шејләри Гүдрәт үчүн бошалтдығы отаға јығды.

Тимаристанда көрүш чүмә күнләриндә иди. Үмид илә Гүдрәт чох кәздикдән сонра Лаләни хәзан вурмуш бир бөјүк чинар ағачынын дибиндә тапдылар. О, гәдәр дәјишмишди ки, танымаг чәтин олмушду. Рәнки солмуш, арыгламыш, телләри пәришан бир һалда дағылмышды. О, өз-өзүнә данышыр, көзләри һәјәтин дәринликләриндә чырпынырды. Гүдрәт она јахынлашды:

— Лалә!.. дедикдә, о диксинди, Гүдрәтә тәрәф дөндү. Мат-мат онун үзүнә бахараг, додагларындан ачы бир тәбәссүм гачыртды. Сонра јенә габагча бахдығы тәрәфә дөндү, әли илә нишан верәрәк:

— Бах! Мәним балаларымдыр. Мәним Маралым, мәним Ејвазым!—дејиб, ајаға дурду. Чылғын гәһгәһәләрлә әллини узатдығы тәрәфә узаглашды.

— Лалә, дајан! Мәнәм, Гүдрәтәм!—дејә ону дајандырмаг истәди. Анчаг Лалә өз аләминдә иди, һеч кәси танымырды. Гүдрәтин дизләри сусталды. Лаләјә тәрәф ачылмыш голлары јанына дүшдү. Лаләни изләјән бахышлары јерә санчылды. Чөһрәсиндә, көзләриндә үмидсизлик булуду һәрәкәтә кәлди. Бу сәһнәни тамаша етмәкдә олан Үмид һејкәл кими дурдуғу јердәчә гурујуб галмышды. Елә бил Гүдрәтин бүтүн изтираб вә һәјәчаныны о кечирдирди. Өз-өзүнә:—Доғрудан да дөзүлмәздир, лә'нәт бу фачиәләри доғуран дөврана, лә'нәт зүлмә, ситәмә!—дејиб, Гүдрәтә доғру ирәлиләди.

— Əзиз достум, мүтəəссирəм. Анҹаг нə етмəк олар?— дедикдə Гүдрəт башыны галдырды.

— Артыг һеч! Евим дағылды, оғлум өлдү. Бахт улдузум сөндү. Даһа нə едə билəрəм? Бундан сонра мəнə өлүм лазымдыр,—дедикдə Үмид:

— Мəн сизин дəрдинизə шəрикəм, анҹаг унутма ки, бу бəдбəхтлик бир тəк сəнин вə мəним башымда дејил. Бу, иҹтимаи бир дəрддир. «Истихана»ја, о бөјүк мəһвəтəјə долдурулмуш аилəлəри көрмəдинми? Онларын һəр биринин бизим кими фаҹиəли бир сəркүзəшти јохдурму?! Бир овуч рəзил бу кен дүнјаны һамынын башына дар етмəјибми?! Сəн јашамалысан, садə бир һəјаты сəнə чох көрəн, өзүнүн вə аилəнин фəлакəтинə баис олмуш азғын, гары дүшмəндəн интигам алмалысан.

Үмид данышдыгҹа, Гүдрəт һалдан-һала дүшүрдү. Үзүндə чырпынан мə'јуслуг, гəзəбə чеврилирди. Солмуш јанагларында ган ојнамаға башлајырды. О, Лалə узаглашдығы тəрəфə дөнəрəк:

— Лалə! Анд ичирəм о пак вə мүгəдəс ешгимизə! Гəддар дүшмəндəн интигамымы алаҹағам!—деди.

— Бах, белə!.. Һəјат өзү инсанлары гырманҹлајыб, ајылдыр. Ирəли, мүбаризəјə... дејə һөкм јазыр.—Анҹаг унутма ки, алаҹағын интигам бүтүн əзилəнлəрин интигамы олмалыдыр. Истибдада, зүлмə, ситəмə гаршы олмалыдыр,—деди.

Вəкил сөзүнү бу јерə јетирдикдə хитабə мизинин үзəриндə олан судан бир ливан долдуруб ичди. Сонра өзүнү доғрулдараг сөзүнə белə давам етди:

— Гүдрəт Чинкиз ханын əли илə далбадал дəјəн зəрбəлəрдəн сарсылмышды. Үмидин нə демəк истəдијини тəһвил ала билмирди. Бу анда онун бејниндə, үрəјиндə аловланан өз интигамы иди. Мөһтəрəм һакимлəр! Будур, Чинкиз ханла Гүдрəтин сəркүзəшти. Даһа доғрусу, бир рəијјəтлə əрбабын фаҹиəси.

Мөһтəрəм һакимлəр! Чинкиз ханын өлүмүндə Гүдрəтə һагг вермəсəлəр дə, ону күнаһсыз танıјаҹагларына үмидварам. Чүнки бу кими ҹинајəтлəрин јаранмасында Чинкиз ханлар иҹтимаи мүгəссирдир,—дејиб сөзүнү гуртарды.

Салонда һəл-һəлə, позғунлуг əмəлə кəлди:

— Гүдрəт тəбрəə олунмалыдыр!

— Тəгсир өлəндəдир вə саир сөзлəр салону долдурду.

Гүдрəтин сəркүзəшти бир тəк тамашачылары дејил,

мәһкәмә һеј'әтини дә мүтәәссир етди. Мәһкәмә сәдри ајаг үстә дурараг:

— Сакит!—дејә зәнки басыб, һамыны сүкута дә'вәт етди. Сонра тәнәффүс е'лан едәрәк, мүшавирә отағына кечдиләр. Беләликлә, Гүдрәтин мәһкәмәси гуртарды. Ону үч ил зиндана мәһкум етдиләр.

Тәбриз, 1329, шәмси

АББАС ПӘНАҺИ

Аббас Пәнаһи (Макулу) 1902-чи илдә Маку шәһәриндә анадан олмушдур. О, илк тәһсилини Хојда, Мирзә Јусиф мәдрәсәсиндә, сонралар јени үсулла тәшкил олунмуш «Хејријјә» мәдрәсәсиндә алмышдыр. Пәнаһи аиләси илә бир нечә ил Хој шәһәриндә галандан сонра Макуја гајытмышдыр.

Пәнаһи 1935-чи илдә азадхаһлыг вә дөвләт әлејһинә үсјан етмәкдә тәгсирләндирилиб, бир ил зинданда сахланылдыгдан сонра өмүрлүк Зәнчан шәһәринә сүркүн олунмушдур. 1941-чи илдә Совет Ордусу Ирана кәләндән сонра бүтүн сијаси дустаглар кими о да азад едиләрәк Зәнчандан Тәбризә гајытмышдыр. Пәнаһи Азәрбајчан Демократ партијасы тәшкил олунан кими она үзв јазылараг «Азәрбајчан» рузнамәсиндә әдәби фәалијјәтә башламышдыр. Онун китаб шәклиндә чыхмыш «Тәбриз кечәләри», «Мүбаризләр», «Сәттархан», «Хијабани», «Кизли зиндан» адлы әсәрләриндән башга бир чох һекајәләри дә алманах вә журналларда чап олунмушдур.

Аббас Пәнаһи 1971-чи ил сентјабрын 29-да Бакыда вәфат етмишдир.

«Гуру чинар гырылар, лакин әјилмәз»
АЗАДВӘТӘН

ИНТИГАМ ДӘСТӘСИ

Адамчыл гурдлар

Дағларын арасындан әсән күчлү күләк кечәдән јаған тәзә гарлары совурараг, чала-чухурлара долдурмагда иди. Кәндал кәндиндән Гаразәми кәндинә кедән үч нәфәр атлы баш-гулагларыны исти вә јун шејләр илә сарыдыгларына көрә вә әсән күләјин уғултусундан, бир-биринин дедији сөзләри күч илә ешидә билирдиләр.

Ағ јохуш дејилән јердә чох сәрт бир eниш башлады-

ғындан сәвариләрин үчү дә атларындан јерә ениб атларыны једәкләриндә чәкмәјә мәчбур олдулар. Онсуз да күләјин, бөранын шиддәтиндән вә һаванин сојуглуғундан ат үстүндә отурмаг мүмкүн дејилди. Күләк о гәдәр күчлү әсирди ки, јолчулар вә атлар ајагларыны јердән көтүрәр-көтүрмәз онларын изләрини гар долдурурду.

Јолчулар һәлә Ағ јохушу тамамилә енмәмишдиләр ки, Кәндал дүзүнә јахын Шот вә Гаразәми јолундан ешидилән бир нечә күллә сәси онларын диггәтини чәлб етди. Һамыдан габагда ағ мадјан атыны једәјиндә чәкән кәнч ајаг сахлајыб, үзүнү далынча кәлән јолдашларына тутараг әлини һовхура-һовхура сорушду:

— Күллә сәсләрини сиз дә ешитдинизми?

Һәмин кәнчин архасында арыг вә гырмызы јабысыны чәкән киши динмәдисә дә, башынын һәрәкәти илә күллә сәсләрини ешитдијини билдирди. Архадан кәлән кәнч исә дурдуғу јердән уча сәслә чаваб верди:

— Тогај бачы, мән лап јахшы ешитдим, өзү дә Шот вә Гаразәми јолундан кәлирди.

Арада олан јашлы јолчу кәнчин сөзүнү кәсиб, сајмазјана бир төвр илә:

— Көрәсән һансы јазығын беридир, һараја күллә атыб һавар чағырыр.

Тогај бачы дејә чағрылан јолчу киши либасы кејмиш бир гадын иди. Һәрәкәт етдији заман онун дөшүндә бир шеј парлајырды, лакин бу һеч дә гадынлара мәхсус дашгаш вә гызылдан гајрылмыш башга зинәт шејләриндән дејилди. Бу, Ијирми бир Азәр* ингилабында фәал сурәтдә иштирак етдији үчүн Азәрбајчан милли һөкумәти тәрәфиндән бу гадына верилмиш «Ијирми бир Азәр» медалы иди. Бу, гарагаш, гаракөз, узункиприк, јүксәкбој, инчәбел гадына кејдији френч вә галифе шалвар чох јахшы јарашырды. Фәдаиләрә мәхсус олан гулаглы мәхмәр бөркү, боз шинели, парлаг чәкмәләри, чијинләриндән асдығы патрон гатарлары, әлиндәки балача бир түфәнк она көзәлликлә бәрабәр, мәрдлик вә икидлик сифәти дә верирди. Ешитдикләри күллә сәсләринә јашлы јолдашларынын әһәмијјәт вермәдијини көрүнчә, бу гадын бир аз тутулан кими олду. О өз пәртлијини заһирә вермәјәрәк үзүнү һәмин јашлы јолдашына тутараг деди:

— Елә исә онун һарајына чатмалыјыг.

Киши бу дәфә дә лагејд бир төвр илә:

— Ики шејдән биридир,—деди,—ја биз ора јетишинчә

о адам өзүнү сағ-саламат кәндә јетириб чаныны гуртарар, ја да ки адамчыл гурдлар онун ишини битирәр, о ки галды сән дејирсән онун һарајына чатаг, сөзүм јохдур. Гар вә боран бундан артыг јеримәјә имкан верирсә, чатаг. Көрүрсән ки, адам ајағыны ата билмир. Әкәр дүздә гар аз олса, о заман мүмкүндүр ки, атлара бир аз зор кәләк.

Бу вахт ахырда кәлән кәнч икинчи дәфә олараг сөзә гарышыб деди:

— Сизин данышығыныздан белә чыхыр ки, куја о күлләләри атан тәк бир адамдыр? Өзү дә һејванатын горхусундан күллә атыб өзүнә һаварчы чағырыр, беләдирми?

Гоча сөзә башламамыш Тогај кәнчә чаваб вериб деди:

— Бәли, Һәсән әминин фикринчә eләдир.

— Гәтијјән белә бир шеј јохдур,—дејә кәнч Тогаја чаваб верди.

Бајагдан бәри данышыглары фөвгәл'адә бир сојугганлылыгла динләјән гоча бу дәфә әсәби һалда архаја дөнүб:

— Кедәрик, көрәрик,—дејә, кәнчә е'тираз етди.

Гочанын бу әсәбиләшмәсинә әһәмијјәт вермәјән кәнч чох садә бир тәврлә:

— Һәсән әми, ачыгланмајын,—деди,—мәсәлә сиз дүшүнән кими дејил. Ешитдијиниз күллә сәсләрини бир дә хатиринизә кәтирин. Һәмин күлләләр бир нәфәрин јох, бәлкә бир нечә нәфәрин түфәнкинин ағзындан бир анда чыхан күллә сәсләри иди. Бир нәфәрин күлләси елә сүр'әтлә далбадал ачыла билмәзди. Бунлардан әлавә һаварчы чағырмаг үчүн һаваја атылан күлләләрин сәси һәмишә һавада јајылар. Бу күлләләрин кумбулдајыб һәмин дәгигә сәсләринин кәсилмәси атылан күлләләрин һаваја күллә олмајыб һәдәфә дәјән күллә олдуғуну көстәрир. Буна көрә дә атылан бу күлләләри ади бир шеј һесаб етмәк олмаз. Мәнчә, биз бачардығымыз гәдәр сүр'әтимизи артырыб өзүмүзә Шот вә Гаразәми јолуна јетирмәлијик.

Кәнчин бу дүзкүн мүлаһизәси Тогајдан әлавә јашлы јолдашлары олан Һәсән әмини дә гане етди. Бу сөһбәтләрдән сонра јолчулар өз һәрәкәтләрини сүр'әтләндирмәк истәдиләрсә дә, арзуларына мүвәффәг ола билмәдиләр. Һәсән әми демишкән, гар, боран бундан артыг јеримәјә имкан вермирди.

Онлар Ағ јохушун ајағына јетишмәмишдиләр ки, он аддымлығда күчлү бир гар боғанағына раст кәлдиләр. Һәсән әми:—«Гыз, дајан!»—дејә гышгырды. Тогај исә дәрһал дајанды вә Һәсән эминин бу көзләнилмәз бағыртысындан өз тәәччүбүнү кизләјә билмәди. Бу заман Һәсән әми тәләсик түфәнкини чијниндән ашырыб чахмағыны чаггылдатды. Һәсән эминин бу накаһаны бағырмасы вә онун далынча патрону сандыгдан лүләјә јеритмәси тәк Тогајы дејил, кәнч јолдашлары Исламы дәхи тәәччүбләндирмишди. Һәсән эминин бу һаләтинә һәр икиси мат галмышдылар. Бу заман Һәсән әми дүбарә сәсләниб:

— Нәјә дуруб бахырсыныз, көрмүрсүнүз мәкәр?—дејә бағырды вә онлара јахынлашан гар боғанағыны бармағы илә көстәриб гышгырды:—Адамчыл гурдлар!

Бу дәфә һамыдан габагда дуран Тогај боғанаға дүрүст диггәт етди вә дәрһал түфәнкини чыхардыб патронлады, чүнки о да бир нечә боз гурдун, архаларыны бунлара тәрәф дөндәриб гарлары совура-совура ирәлиләмәләрини көрмүшдү. Бу заман Һәсән эминин түфәнки сәсләнди, гурдлардан бири гејри-ади бир сәс чыхарараг гарын үстә јыхылды. Онун ахан ганыны көрән башга гурдлар өз чинсләриндән олан бу һејваны парчаламаг үчүн һүчум етмәк истәдиләрсә дә, бу вахт Тогајын түфәнки дәхи ачылды. Гурдлар ирәлиләјә билмәјиб кәнара чәкилдиләр. Һәсән эминин јараладығы гурд дәхи јарасы јүнкүл олдуғу үчүн о бириләрин далынча сүрүнә-сүрүнә гачмаға башлады.

Јолчулар дүзә ендикләри заман күләк сакитләшиб һава ачылмышды. Амма гар чох олдуғу үчүн онлар јенә дә атларыны сүр'әтлә сүрә билмирдиләр. Атлар бә'зән јолун гарла долу олан чухурларына дүшүб дөшләринә кими батыр, чох зәһмәтлә јола чыха билирдиләр. Јолчулар Шот вә Гаразәми јолуна јетишдикдә јердәки изләрдән бир гәдәр атлы вә пијаданын Гаразәмидән кәлиб Маку тәрәфинә кечдикләрини билдиләр. Бу мүшаһидә јолчуларын үчүнү дә тәәччүбләндирди. Бунлар он күн әввәл, јә'ни 1325-чи ил азәр ајынын 12-дә Азәрбајчан Демократ Фиргәсинин Гаразәми рајон комитәси тәрәфиндән Гарагојун маһалында олан һөвзәләри, чаванлар тәшкилаты вә гадынлар тәшкилатларыны јохламаг үчүн сәфәрә чыхмышдылар. Онлар хаин Гәвамүссәлтәнәнин* Инкилис вә Америка дөвләтләринин тәләби вә көмәји илә Азәрбајчан милли һөкумәтинә гаршы хаин басгынындан, инди Тәб-

риздә һөкумәтин мүртәче Иран дөвләти әлиндә олмасындан вә һәр јердә Азәрбајҹан демократларынын тә'гиб едилмәсиндән һәлә дә хәбәрдар дејилдиләр. Чүнки онларын кетдикләри дағ кәндләри Гаразәми кәндиндән чох узаг иди вә арамсыз јаған гар кәнд араларында олан чығырлары тутуб кет-кәли кәсмишди. Буна көрә дә онлар Тәбриздә, Макуда вә Гаразәмидә баш верән һадисәләр һаггында һеч бир шеј билмирдиләр. Онлар јола чыхдыглары заман һәмин Гаразәми кәндинин рајон комитәси сәдри Әзиз өз арвады Тогаја вә әмиси Һәсән әмијә баҹардыгҹа тез дөнмәләрини тапшырмышды. Һәмин һеј'әт нечә күн әввәл кери дөнмәли иди. Јухарыда дејилдији кими, гар вә боран јоллары бағладығындан онларын гајытмасы тә'хирә дүшмүшдү. Сон һадисәләр һаггында һеч бир мә'луматлары олмајан бу үч нәфәр јолдакы изләрдән бу гәдәр атлы вә пијаданын Гаразәмијә јығылыб орадан Шот вә Маку тәрәфинә кетдикләрини биләркән хејли дүшүнмәли олдулар. Јолчуларын ичиндә Тогај һамыдан артыг фикир дәрјасына гәрг олмушду. Нәдәнсә, Тогај бу изләри әри Әзизин ишләри илә әлагәләндирир вә буна көрә дә өзүнү чох нараһат һисс едирди. Гадынлара мәхсус олан һәссаслыг вә баш верәҹәк һадисәни габагҹадан дәрк етмәк габилијјәти илә бу изләрә бахаркән о, пис бир һадисә илә гаршылашаҹағыны дүшүнүрдү. Башына мин ҹүр гара фикирләр кәлир вә өз кәләҹәји үчүн мин ҹүр бәд фал вурурду. Бу горхунҹ вә сыхычы фикирләрдән јахасыны гуртармаг үчүн башыны башга бир шејлә мәшғул етмәк истәсә дә, баҹармырды. Ара чох сакитлик иди. Атларын наллары алтында әзилән гарларын хышылтысындан башга һеч нә ешидилмирди. Јолчуларын һәр үчү өз дүшүнҹәләринә далдыгларындан һеч бири данышмырды.

Кәндә үч километрә гәдәр галмыш бир тәпәнин дибиндә Һәсән әминин гышгырығы әввәлкиндән даһа артыг уҹалды. О, бајагкиндән даһа сүр'әтлә атындан дүшүб түфәнкини патронлады, Һәсән әми түфәнкини долдурадолдура өз-өзүнә «Мән куја дүнәнки ушаг гәдәр дә билмирдим»—дејә дејинирди. Сонра јолдашларына тәрәф дөнәрәк:

— Бајагдан демирдим мәкәр бу күлләни атан ким исә ҹанаварларын мүһасирәсиндә галыбдыр, күлләләри һаваја атыб өзүнә көмәк чағырыр. Бујурун, көрүн,—деди вә өзләриндән әлли гәдәм аралы јолун сағ кәнарында,

јем үстә гарпышан бир нечә чанавары јолдашларына көстәриб әлавә етди:—Һансы бәдбәхти исә тәзәчә дағыдыб јемәјә мәшғулдурлар.

Ислам илә Тогај Һәсән әми көстәрән тәрәфә баханда чох дәһшәтли бир мәнзәрә илә гаршылашдылар. Бир нечә метр јерин үстүндәки гарлар ики нәфәрин гырмызы ганына бојанмышды. Үзү үстә дүшмүш бу ики чәсәдин әтрафына јығышан гурдлар бири-бирләри илә боғуша-боғуша өз гисмәтләрини парчалајырдылар.

Јолчуларын атдығы түфәнкләрин сәсиндән чанаварлар горхуб дағылдылар. Һәсән әми, Тогај вә Ислам тәлашла өзләрини мејитләрин үстүнә јетириб онларын ким олдуғуну тә'јин етмәк үчүн чәсәдләри мүајинә етмәјә башладылар.

Чәсәдләрин һәр икиси дә үзү үстә дүшмүшдү. Онларын будларынын вә голларынын јумушаг әтләрини гурдлар бүсбүтүн јејиб гуртармышдылар. Јолчуларын һәр үчү атларыны једәкләриндә тутараг чәсәдләрини јанында дајаныб көзләрини онлара зилләмишдиләр. Онлар кәскин вә кәдәрли бахышлар илә мејитләрә хејли бахандан сонра биринчи олараг Ислам сөзә башлајараг сорушду:

— Әкәр бунлар түфәнк атыб һаварчы чағыран адамлардыса, бәс бунларын түфәнкләри һаны?

Доғрудан да чәсәдләрин белләриндә патрон гатарлары олмадығы кими, јанларында һеч бир түфәнкләри дәхи јох иди. Исламын бу сөзләриндән Тогај илә Һәсән әми диксинәрәк јухудан ајылан адамлар кими күт нәзәрләрлә бир-биринин үзүнә бахдылар: Һәсән әми:

— Һә, бала дејәсән сән дејәндир. Тут аты көрүм, дејә, атынын чиловуну Ислама вериб өзү исә габағында олан мејитә тәрәф әјилди. Һәр икисинин әлләрини, ајагларыны вә бәдәнләринин саир һиссәләрини диггәтлә јохладыгдан сонра чәсәдләрин јанында чөмбәлиб үзүнү јолдашларына тутараг башыны јырғалаја-јырғалаја деди:

— Јекә бир чинајәт ваге олубдур. Бу бәдбәхтләр һәр ким олса да чох намәрдлик илә гәтл олунубдурлар. Һәр икисинин дә әл ајаглары бағлы олдуглары һалда, чох бигејрәтликлә архадан вуруб өлдүрүбләр. Адамчыл гурдларын бунлары дағытмасы тәсадүфдән башга бир шеј дејил. Бахын һәр икисинин дә әлләри кәндир илә далдан бағлыдыр. Бу сол тәрәфдә дүшән адамын күрәјиндәки дәлик гурдларын ити дишләри илә дәлинмәјиб, о, күллә јеридир, һәм дә чох јахындан дәјән күллә.

Ислам бурада Һәсән әминин сөзүнү кәсиб сорушду:

— Күлләнин јахындан дәјмәсини нәдән билирсиниз?

— Бах көр јаранын дөврәсини барыт нечә јандырыбдыр,—дејә, Һәсән әми өз тәһгигатына давам едиб чәсәдләрин бирини чевирмәк истәди. Бу заман Тогај илә Ислам да атларынын чиловларыны јәһәрин гашында бәркидиб Һәсән әмијә көмәјә кәлдиләр. Габаг тәрәфдән чәсәдин либаслары вә үз-көзү чырылыб дағылмаса да, үзүндә донуб галан ганлы гарлар онун танынмасына мане олурду. Чәсәдин үст палтары әввәлдән чыхарылдығы үчүн онун ағ көјнәји дә ганлара булашыб бәдәнинә јапышмышды. Нәдәнсә онларын танынмасына Тогај һәр икисиндән артыг чидди-чәһд едирди. О, бајагдан бәри башына сарыдығы јун башлығы башындан ачыб, тәмиз гарларла исладараг чәсәдин ганлы үзүнү силмәјә башлады. О гәдәр чәкмәди ки, чәсәдин үзү тәмизләниб танынмаг дәрәчәсинә кәлди. Бу адам Гаразәми рајон комитәсинин хәзинәдары Мәрдан иди.

Мәрдан Гаразәми рајон комитәсинин фәал үзвләриндән олуб, кәнд әһалисинин гајғысына галан меһрибан вә хош сифәт бир адам иди, буна көрә дә кәнд чамаатынын јанында онун хүсуси һөрмәти вар иди. Тогајын өзү вә әри, јә'ни һәмин кәндин рајон комитәси сәдри Әзиз бу адамын хатирини һамыдан артыг истәрдиләр. Буна көрә дә Тогај вә јолдашлары бу дәһшәтли һәгигәтә тәсадүф етдикләри заман илдырым вурмуш бир адам кими гурујуб јерләриндә галдылар. Онларын рәнки гар кими ағармышды. Үчү дә соручу нәзәрләрлә бир-биринин үзүнә бахырдылар. Һеч чүр мә'на верә билмәдикләри бу иш барәсиндә һәрәсинин гәлбиндән чүрбәчүр фикирләр кечмәкдә иди. Бајагдан бәри өз кәләчәји үчүн бәд фаллар вуран Тогај, о фикирләрин бир һәгигәт сла биләчәјини дүшүндүкчә өзүнү титрәмәкдән сахлаја билмирди. Һәсән әми илә Исламын һалы Тогајынкындан јахшы дејилди. Бир аз сонра Тогај мөһкәм бир ирадә илә, көзләри јашардығы һалда һәмин чәсәдин башыны гар үстә гојуб, о бири чәсәди архасы үстә чөндәрди вә үз-көзүнү тәмизләмәјә башлады. Бу заман Һәсән әми нә исә дүшүнүб Тогајы мејитдән узаглашдырмаға чалышды, мүмкүн олмады. Тогај өз-өзү илә данышырмыш кими: «Мәрдан илә Әзиз бир дәгигә дә олсун ајрылмаздылар. Аллаһ еләмәсин бәлкә...!» Мејитин чеврилмәси илә, Тогајын «Әзиз» гышгырыб мејити бағрына басмасы бир олду.

Доғрудан да бу чәсәд Тогајын севкили әри Әзизин парчаланмыш мејити иди.

ГЫРМЫЗЫ АШЫГЛАР

Гапычы гапыны ачар-ачмаз үзәриндә сарај нишаны олан ишыг вә көзәл бир машын хәстәхана һәјәтинә дахил олуб арамсыз фит вермәјә башлады. Бу гејри-ади сәсдән бир-биринә дәјән хәстәхана хидмәтчиләри, кишили-гадынлы һамы һәјәтә јүјүрдү. Машын фит вермәкдә дадам едирди. Хәстәхана хидмәтчиләри машынын әтрафына јығышсалар да, һәләлик кимсә машынын гапысына јахынлашмаға вә машындакы затын нә истәдијини сорушмаға чәсарәт едә билмирди. Машынын үзәриндә сәлтәнәт сарајы нишаны парладығындан, ичәрисиндәки адамын ја шаһын өзү, ја да сараја ән јахын адамлардан бири олдуғу ајдын иди. Буна көрә дә хидмәтчиләр горхуларындан јериндә донуб галмышдылар. Һамы баш һәкимә мүнтәзир иди.

Нәһајәт, һәјәтин о башындан јоғун көвдәли баш һәким көрүндү. О, фысылдаја-фысылдаја, көзләнилмәјән һалда һәјәтә сохулан вә арды кәсилмәјән фит сәсијлә тәләсдијини анладан машына тәрәф ирәлиләјирди. Хәфиф күләк онун ағ халатынын әтәкләрини јелләндирирди. Баш һәким машына јахынлашаркән көзләри шаһын јахын мә'мурларына мәхсус нишан вурмуш бир кәнчә саташды вә дәрһал өзүнү итирәрәк баш әјди. Бу мәғрур забит јериндән тәрпәнмәдән шәһадәт бармағынын һәрәкәти илә баш һәкими өзүнә тәрәф чағырды. Баш һәким халатынын әтәкләри машына сүртүшәнә кими ирәлијә кетди, вә бир дә тә'зим едиб ичәридәки кәнчин гаршысында дајанды. Баш һәким көзләрини забитин додагларына дикиб дурмасы илә онун бујурачағы фәрмајишләри ешитмәк үчүн һазыр олдуғуну билдирирди. Кәнч тә'хир етмәдән:

— Баш һәким сәнсәнми?—дејә, сорушду.

— Бәли, мәнәм,—дејә, баш һәким бир дә тә'зим етди.

— Ә'лаһәзрәти-һүмајунун әмринә көрә бу јаралыны гәбул едиб мүаличә етмәлисиниз. Сәнин өзүндән башга кимсә илә данышмајачаг.

— Баш үстә.

—Јарасы хәтәрли олмајыб сағалса, хәстәхананы тәрк етмәкдән әввәл нәзмијјә идарәсинә тәһвил верәрсән. Билдинми?

— Бәли, билдим.

Баш һәкимин ишарәсилә кәнарда дуран хәстәхана хидмәтчиләриндән ики нәфәр јахындакы ағ сувағлы бинаја дахил олуб, әлләриндә хәрәк бајыра гајытдылар вә машынын сол гапысына јахынлашыб јаралыны көтүрдүләр.

Јаралы бу заман һәм зарыјыр, һәм дә хырылдајырды. Чүнки о, боғазындан кәсилмишди. Јаралынын боғазындан ахан ган бәдәнинин һәр тәрәфини ислатмышды. Онун сағ әли даһа чох гана бојанмышды. Белә нәзәрә кәлирди ки, јаралы јараланыб һушуну итирәнә кими һәмин әли илә боғазыны кәсән аләт вә ја әл илә мүбаризә апармышдыр. Бу адам чалсаггал вә арыг бир адам иди. Онун дазлашмыш кәлләсиндән вә чаллашмыш саггал-бығындан әлли вә ја әлли беш јашларында олдуғу анлашылырды. Јаралынын либасы олдугча чырыг вә бичимсиз иди. Ајагларында гурујуб галан хам көн чарыгларындан вә кобуд тохунмуш ип чораблардан онун кәндли олдуғу анлашылырды. Хәстәнин сарај машыны вә шаһын хүсуси мә'муру васитәсилә кәтирииб сијаси дустаглара мәхсус тапшырыгларла хәстәханаја тәһвил верилмәси бу адамын башга хәстәләрдән сечилдијини көстәрирди.

Бир аздан сонра јаралыны чәрраһлыг мизиндән көтүрүб баш һәкимин кабинетинин јанындакы отаға кәтирәрәк, орадакы тахтын үстүнә узатдылар. Бу кими хәстәләрин баш ағрысы вә зәһмәти чох олмаларына бахмајараг, баш һәким бу чүр хәстәләрлә даһа артыг мараг-ланырды. Чүнки, онларын гәрибә сәркүзәштләрилә өз хатират дәфтәрини тәкмилләшдирирди. О, индијә кими тәсадүф етдији бир чох белә сирли хәстәләрин сәркүзәштләриндән бир нечә галын дәфтәр јазыб долдурмушду.

Баш һәкимин нәзәринчә, һәмин гочанын сирләри даһа мараглы олмалы иди. Баш һәким хәстәнин сағалыб-сағалмајачағына о гәдәр әһәмијјәт вермәсә дә, ону данышдырмаг үчүн әлиндән кәлән гәдәр гејрәт сәрф едирди. Күнортадан бир саат сонра јаралы көзләрини ачыб, отағын сәгфинә дирәди. О, чох бәрк зарыјырды. Онун һаләтиндән фикирләрини бир јерә топламаг вә һарада олдуғуну тә'јин етмәјә чалышдығы көрүнүрдү. Көзләрини о тәрәф-бу тәрәфә доландырыр вә һеч бир шеј сечмәјән

нәзәрләрлә әтрафы сејр едирди. Нәһајәт, көзләрини үзүнә зилләјән баш һәкими вә онун јанында дуран ағ көјнәкли чаван гызы сечән кими олду вә көзләрини онларын үзүнә зилләјиб бахмаға башлады. Онун јарасы олдугча ағыр иди. О, данышмаг истәсә дә, зәифлик вә ағры мачал вермир, онун данышмасына мане олурду. Бир аз сонра хәстәнин зәиф сәси ешидилди. Бу сәс санки гујудан чыхырды. О, данышмаг истәдији сөзләри анчаг гырыг-гырыг дејә билирди. Баш һәкимин әмри илә јаралыја бир ијнә даһа вурулду. Инди о, боғазына төкүлән илыг сүдү гуртум-гуртум ичә билирди. Ијирми дөрд саатдан сонра јаралынын кефи нисбәтән јахшылашмышды. О, инди һарада олдуғуну билир вә ағыр-ағыр нәфәс алыб данышырды. Јалныз баш һәким дејил, бәлкә хәстәхананын тамам хидмәтчиләри инсанда олан мараг гүввәсинин тә'сирилә бу сирли гочанын ким олуб, сарај илә нә кими мүнасибәт сахладығыны билмәк истәјирдиләр. Лакин баш һәкимин әмринә көрә өзү олмадан хәстәнин отағына кимсә кирә билмәзди. Баш һәким билирди ки, бу хәстә бир сијаси адам олмаса белә, јенә дә онда халга дејилмәси лазым олмајан бир сирр вардыр ки, ону халгла данышмагдан бу чүр горујурлар. Ону һәр шејдән артыг раһатсыз едән кишинин гијафәси иди. Әкәр бу киши ади бир адамдыр вә сијасәтлә иши јохдурса, онун һаггында олунан бу тапшырыглар нә демәкдир? Јох, әкәр бу киши шаһын нәзәрини чәлб едәчәк дәрәчәдә сијаси бир үнсүрдүрсә, бәс бу гијафә нәдир? Баш һәким ијирми дөрд саатдан бәри бир саат да олса раһатланмајыб, јаралынын мүаличәсилә мәшғул иди. Нә олур-олсун о, јаралыны данышдырмаг истәјирди. Икинчи күн күнортадан сонра саат бешдә хәстә әзијјәтлә олса да ағыр-ағыр данышмаға башламышды. Баш һәким алчаг сәндәлдә хәстә илә үзбәүз отуруб, онун әлини өз әлинин ичәрисинә алмышды. О, хәстәнин үзүнә күлүмсәјәрәк:

— Кефин нечәдир?—дејә, ону диндирди.

Хәстә ағыр-ағыр нәфәс алараг:

— Бабатам,—дејә,—чаваб верди.

Һәким тәкрар сорушду:

— Өзүнү нечә һисс едирсән?

Хәстә башыны булады.

— Ахы сәнә нә олуб? Сәни ким јаралајыб?—дејә, о, хәстәјә јенә бир суал верди.

Хәстә ачы бир тәбәссүмдән сонра:

— Башымын бәласы чохдур. Аһ... һәлә дә мән сағам!
Һәким тәскинликверичи меһрибан бир сәслә:

— Горхма, јахшы оларсан, бир шеј олмаз,—деди.— Бир сөјлә көрәк сәни ким бу һала салыб?

— Өзүм.

Хәстәнин бу сөзүндән һәкимин тәәччүбү даһа да артды:

— Өзүн?

— Бәли өзүм. Мәним јеримә һәр кәс олса елә белә еләрди. Мән анчаг һәлә өлмәјиб, сағ галмағыма тәәччүб едирәм.

Гочанын һаләтиндән анлашылырды ки, о да дәрдини дејиб, јүнкүлләшмәк истәјир. Чүнки о, инди өз-өзүнә данышырмыш кими:

— Сөјләмәк, сөјләмәк, һамыја сөјләмәк, аһ, о мүдһиш дәгигәләр јенә дә кәлиб көзүмүн габағында дајанды,—дејә, сөјләнмәјә башламышды.—Евимизин сәадәти балача Гәһрәман! О, күләндә ев, ешик, дам, даш, оғул, кәлин, һамысы күләрди. О, гәмкин олса, тамам аилә јаса батарды. Кәлинин гучағындан дартыб алдылар. Көзүмүн габағында ушағы вуруб јерә сәрдиләр. Балача ушағы мүдафиә етмәк истәдијим үчүн үч нәфәр бирдән үстүмә төкүлүб, башымдан түфәнк гундағы илә вурдулар вә һәмин дәгигә голларымы бағладылар. Евимизә долан жандармларын дөрд нәфәри дә шәрәфсиз вә алчаг адамлар иди. Мәрдләрә лајиг олан сифәтләрин һеч бири бунларда јох иди. Јатдығы јердә арвады илә атасынын дөјүлүб-тәһгир олундуғуну көрән оғлум, хәстә вә зәифлијинә бахмајараг, ағача дајана-дајана отагдан һәјәтә дүшәркән һәјәтин о тәрәфиндә дуран арыг вә тирјәки бир жандарм ону нишан алды. Һәмән дәгигәдә мән оғлумун јериндә олајдым...

Бурада гоча дајаныб, данышмасына мане олан көз јашларыны балынчын учу илә гурудамаг истәди. Онун мәгсәдини баша дүшән баш һәким тахтдан салланан мәләфәнин учу илә онун көзләрини силиб, сөзләринин далысыны ешитмәк үчүн өзүнү мүнтәзир адамлар кими көстәрди. Хәстә исә сөзүнә давам едиб деди:

— Күлләнин ачылмасы илә оғлумун аһ дејиб, јерә јыхылмасы бир олду. Инсан өлүмүндән зәррә гәдәр мүтәәссир олмајан жандармлар өз һалларына азачыг да олсун тәғјир вермәдиләр, санки ади бир иши көрмүшдүләр. Гоча атанын гаршысында чаван оғлуну вә чаван бир кәлинин јанында чаны гәдәр севдији әрини өлдүрүб, бир

аиләни, бәлкә дә бир нәсли мәһв етмәјин санки һеч бир әһәмијјәти јох имиш. Дашдан сојуг олан бу адамлар әринин үстүнә јыхылыб ағлајан бир гадыны мин тәһгир илә ајырыб, кәнд мәсчидиндә чәм етдикләри бир дәстә демократ арвад-ушагларынын ичинә гатдылар. Көрүнүр ки, бир нечә дәгигә әввәл сәсини ешитдијим күлләләр боша атылмырмыш, онлар да адама дәјирмиш. Мән нечә олурса-олсун евдән чыхмаг истәмәјиб, оғлумун һәнуз тамамилә сојумамыш чәсәдини гучагламаға чан атырдым. Лакин бу гансыз алчаглар мәни сүрүјә-сүрүјә бир евдә һәбс етдикләри гочаларын јанына кәтирдиләр. Биз олдуғумуз јердә мәсчиддә јығылан арвад-ушағын налә, фәрјадыны вә ачы бајатыларыны чох јахшы ешидирдик. Онлардан һәр кәс өз әзизләрини чағырыб ағлајырды. Мән өз кәлинимин сәсини бу сәсләрин ичиндә таныдым. О да өз севкилисинин адыны чағырыб ағлајырды. Бир аз сонра бизим голларымызы бағлајыб шәһәрә кәтирдиләр вә зиндана тәһвил вердиләр.

Он беш ајдан бәри кимсәдән һөрмәт вә мәһәббәт көрмәјән гоча баш һәкимин она диггәтлә гулаг асдығыны көрүнчә руһланыр, вар гүввәсини бир јерә топлајараг сөзләрини ахыра јетирмәк истәјирди. Бу ачы хатирәләрин тә'сири илә гочанын фәнәр кими бирдән сөнмәсиндән горхан һәким гочадан бир нечә дәгигә раһатланмасыны вә өзүнә бир гәдәр тохтаглыг вермәсини хаһиш етди. Гоча сусду вә һәким дә јериндән дуруб өз отағына кетди. Бир аздан сонра шәфгәт бачыларындан бири әлиндә ијнә дәсткаһы олдуғу һалда һәким илә бәрабәр хәстәнин јанына кәлиб голуна бир ијнә вурду. Шәфгәт бачысы чыхыб кетди. Һәким исә өз јериндә отурараг, хәстәнин данышмасына мүнтәзир олду. Өзүндә јени бир гүввә һисс едән хәстә сөһбәтинә давам етди:

— Он беш ај зинданда чәкдијим әзаблардан данышыб сизи јормајачағам. Бу гәдәр дејә биләрәм ки, демократлыг илә мүттәһим олуб, зиндана дүшән адамларла едилән рәфтар инсанлығы ләкәләјән бир рәфтардыр. Милли һөкумәт дөврүндә азадлыг адыны чәкән бүтүн чаванларын гоча аталарыны анчаг зинданда тапа биләрсиниз. Јер дарлығыны нәзәрә алараг, бир ај бундан әввәл гочалардан бир һиссәсини зиндандан бурахдылар. Чүнки тәзә тутулан дустаглар үчүн зинданда јер јох иди. Мән дә о вахт азад олдум. Еј, каш азад олмајајдым. Мән зинданда олдуғум мүддәт нәвәм илә кәлинними тапмаг уми-

дилә јашајырдым. Тәәссүфләр олсун ки, иш мән көзләјән кими олмады. Мин зәһмәт вә әзијјәтдән сонра доғулуббөјүдүјүм кәндә гајытдым. Кәндимизә һәлә хејли галмыш мән билдим ки, ахтардыгларымы бу јердә тапа билмәјәчәјәм. Чүнки кәнддә нә түстү чыхыр вә нә дә ит һүрүрдү. Кәнд хали вә хараба галмышды. Лакин бир сирли гүввә мәни бураја чәкирди. Кәндимизи кәздим, доландым, нәһајәт евимизә кетдим. 21 Азәр һадисәсиндән бир күн әввәл оғлум вә нәвәм илә отурдуғум отағымыза кирдим. Нәвәмин јерә сәрилиб дағылан гырмызы ашыгларыны апармамышдылар. Мән онлары јығыб чибимә долдурдум.

Бурада гочанын боғазы гурујуб көзләриндән јаш ахмаға башлады. О, бир гәдәр тохтадыгдан сонра јенә давам етди:

— Бу харабазарлыгда бајгуш кими улајан тәкчә өзүм идим. Доландым, кәздим, ағладым, өз евимиздән башга гонум-гоншу, дост-ашналарын да харабаларына баш вурдум. Кәндимиз харабазара дөнмүшдү. Кәндимизин гәбристанына да кетдим. Таныдығым гәбирләрин сајы артмышды. Лабүдд јени гәбирләрин бири дә оғлумун иди. Амма мән фәрг гојмадан һамысынын үстүндә ағладым. Һамысынын үстүндә көз јашлары ахытдым. Ағламагда вә көз јашы төкмәкдә дә һаглы идим. Бир кәнд вә бир абаданлыгдан галан тәкчә мән идим. Мәнә белә кәлирди ки, елә мән ағламаг үчүн галмышам. Гоншу кәндә кедиб, кәндимизин кечирдији изтираблы дәгигәләри вә халгымызын башына кәләнләри онлардан өјрәнмәк фикринә дүшдүм. Әфсус, әфсус! О кәндин дә бөјүк һиссәси дағылмышды. Кәнддә гара чаргатлы јаслы гадынлардан башга кимсә јох иди. Чох кәздикдән сонра кәндлиләрин бириндән өјрәнә билдим ки, кәндләри жандармлар дағыдыб гарәт едәндән сонра арвад-ушаглары да намә'лум бир јерә сүрүбләр. Сәфир-сәркәрдан доланырам. Нә едәчәјими, һараја кедәчәјими өзүм дә билмирәм. Санки әввәлдән дә мән күчәләрдә доғулуб бөјүмүшдүм. Нә јерим вармыш, нә дә јурдум.

Нәһајәт, белә гәрара кәлдим ки, шәһәрә гајыдыб бәдбәхт аиләмин сүрүлдүјү јери жандарм вә гошун идарәләриндән өјрәним. Һансы идарәјә кетдим, сөзүмә гулаг асан олмады, ағзыма дөјүб кери гајтардылар. Кечә мәсчидләрин сојуг вә гаранлыг буҹагларында галырдым, күндүзләр исә өзүмү ора-бура вурурдум. Нәвәм Гәһрәманын гырмызы ашыгларындан башга аиләмдән һеч бир

јадикар галмамышды. Буна көрә дә бу ашыглар мәним јанымда олдугча әзиз вә гијмәтли иди. Чүнки балача Гәһрәманым бунлары һәр шејдән артыг севәрди. Ахырынчы үмидим олан бир ушағын гохусуну мән о ашыглардан алырдым. Буна көрә дә Гәһрәманын өзү кими онлары тез-тез јохлар, чыхардыб бахар, тез дә чибимә гојардым. Бу һаләтдә мәни көрәнләр дәли дејә дөврәмә топлашар, тәәссүфлә бу мәчнунанә һәрәкәтләримә бахыб, башларыны булајараг чыхыб кедәрдиләр.

Бир күн башыма јығыланлардан бир нәфәр овчума бир шеј басыб фөври көзүмдән итди. Бу адам һәр кәс исә гәдим дост-ашналардан, јаинки демократлардан олмалы иди. Чүнки овчума басдығы шеј он түмән пул иди. Бу чүр јашамаг, хүсусән, бу наүмидлик мәни зара кәтирмишди. Бир јанда да дәлилијим шәһәрә јајылыб шөһрәт тапмышды. Адамлар мәнә бир дәлијә бахан кими бахыр, гадынлар вә ушаглар «дәли кәлди» дејә, мәндән горхуб гачырдылар. Мән халгы гынамырам. Онлар мәнә дәли демәјә һаглы идиләр. Мәндән үз верән һәрәкәтләр, мәним гырмызы ашыглара олан мәһәббәтим, әлбәттә, халгын көзүндә гејри-тәбии көрүнүрдү. Тәәссүф олсун ки, бу гәдәр ағыллыларын ичәрисиндә бу дәли дедикләри адамын сөзләринә гулаг асан тапылмады. Идарәләрә о гәдәр кедиб-кәлмишдим ки, тамам гапычылар мәни јахшы танымырды. Бир күн әдлијјә идарәси гапысындан кечәндә орада дуран гапычы мәни чәкиб деди:

— Бах, әми, ики күнә кими шаһ бу шәһәрә кәләчәк. Јахшы олар ки, сән бир әризә јазыб дәрдләрини шаһын өзүнә билдирәсән.

О, бу сөзләри күлә-күлә дедијиндән билирдим ки, мәни мәсхәрә едир. Балача бир шәһәрин жандарм рәисини көрмәк мүмкүн олмајан бир өлкәдә бу үсули-идарәләрин баниси олан адама әризә вермәк олармы? Бу аз вахтын ичәрисиндә чох мәсхәрә едилдијимдән һәр чүр тәһгирә алышмышдым, буна көрә дә әдлијјә мә'мурунун мәсхәрәси мәни о гәдәр инчитмәди. Бир күн сонра хијабандан кечдијим заман дүканларын габағына бајраг вә халча вурмаг үчүн полисләрин дүканчылары мәчбур етдијини көрдүм. Билдим ки, әдлијјә мә'мурунун дедији доғру имиш. Дәрдләрими бир әризәдә јазыб шаһын өзүнә вермәји гәт етдим. Өз дәрдләрими гыса бир сурәтдә јаздым, бир дәфә дә охујандан сонра јахшы бир пакетә гојуб јанымда сахладым.

Бурада баш һәким гочанын сөзүнү кәсиб сорушду:

— Савадын вардырмы, әми?

— Бәли, моллаханада аз-маз охумушдум.

Һәким гочанын сәркүзәштини ешитмәјә нә гәдәр әчәлә едирдисә, гоча да демәјә бир о гәдәр тәләсирди:

— Мән әризәни јазыб һазырласам да,—дејә, гоча давам етди,—әризәми она чатдыра биләчәјимә, јахуд онун мәндән әризә гәбул едәчәјинә гәлбим һеч чүр инана билмирди. Күнортаја јахын иди. Мән мәнзил етдијим харабадан бајыра чыхдым. Һәмин демократ достумун мәнә вердији он түмәнин ики түмәнинә бир дәнә јахшы Зәнчан бычағы алмышдым. Сәккиз түмәни галырды. Мән өзүмә јахшы бир јер тапмаг үчүн хијабана дүзүлүб дуран чамаат арасында доланырдым. Һәр нә гәдәр чалышдымса да, бир јер тапыб дајана билмәдим. Чүнки һара кетдимсә, говдулар. Шаһын кәлмәси јахынлашырды. Бир саата кими өзүмә бир јер тапыб дура билмәсәјдим, һәјатда сонунчу үмидим дә бир дәфәлик итмиш олачагды. Мәдрәсә шакирдләри дүзүлән јердә бир нәфәр полис интизама бахырды. Мән өзүмү онун јанына јетириб, шаһа јаздығым әризәни она көстәрә-көстәрә һәмин сәккиз түмәни дә овчуна басдым. Пулу мәндән алдандан сонра полис үзүмә бахараг күлүмсәди вә мәндән хәбәр алды:

— Гырмызы ашыгларын һарададыр?

Мән о саат билдим ки, полис идарәсиндә дә шәһәр чамааты кими мәни диванә таныјырлар. Полисин бу суалынын мүгабилиндә мән данышмајыб әлими чибимә салдым вә гырмызы ашыглары чыхарыб она нишан вериб јенә дә чибимә төкдүм. Мәним бу һаләтимдән полис хејли күлдү вә сонра мәни мәдрәсә шакирдләринин чәркәси гуртаран јердә јахшы бир јерә кәтириб, отуртду. Инди мән шаһы көрәчәјимә хатирчәм олмушдум. Амма әризәни вериб-верә билмәјәчәјимә һәлә дә хатирчәм дејилдим. Фикир дәрјасына гәрг олмушдум. Лакин бирдән фитләрин сәси мәни өзүмә кәтирди. Шаһ јахынлашырды. Мәним дә гәрарым гәти иди: ја әризәми она верәчәкдим, ја буна мүвәффәг олмасам һеч бир зүлмкарын тарихиндә көрүнмәјән бир иш көрәчәк вә онун бу гара тарихчәсини даһа да гаралдачаг идим. Өзүмү тамамилә һазыр вә амадә еләдим. Демәк олар ки, сәфаләт күнләримин ахыр дәгигәләрини кечирмәкдә идим.

Шаһ Азәрбајчан сәјаһәтинә чыхан күндән баш һәким Тәбриз радиосуна мүнтәзәм сурәтдә гулаг асырды. Чүнки

Тәбриз шаһын мүсафирәти һаггындакы мә'луматлары Теһрандан әввәлҹә алырды. Тәбриз радиосунун верилиш вахтына аз галдығы үчүн баш һәким хәстәдән бир нечә дәгигәлик үзр истәјиб, зәнки басды. Ичәријә кириб һәкимин верәҹәји әмрә мүнтәзир дајанан шәфгәт бачысына јанашыб деди:

— Отур мәним отағымда, Тәбриз радиосунун вахты олан кими радиону ач.

— Сиз бурадан ешидә биләрсинизми?—дејә, шәфгәт бачысы баш һәкимдән сорушду.

— Әлбәттә, әлбәттә...

Гыз отагдан чыхан кими баш һәкимин хаһиши илә гоча сөһбәтинә давам етди.:

— Полис мәни отуздуран јер узаг дејилди. Шаһ бизим табағымыздан кечәҹәкди. Узагдан беш-алты дәнә көзәл, тәзә вә шыг машын көрүндү. Ҹамаат бу машына отуран вә өзләрини әшрәфи-мәхлугат сајан адамлары көрмәк үчүн бир-бирини итәләјә-итәләјә габаға сохулмаг истәјирди. Биздән о тәрәфдә дүзүлән ҹамаатын «урра» сәсләри ешидилирди. Бу, падшаһын әјләшдији машынын ҹамаата јетишдијини билдирирди. Инди һамы машынлар кәлән тәрәфә бахырды. Машынлар исә аһәстә-аһәстә ирәлиләјирди. Балача бир гыз гучағына јекә бир күл дәстәси олараг мәдрәсә шакирдләринин габағында дурурду. Гызын јанында гара костјум кејиб бојнуна јаха вуран бир адам дајанмышды, о, гызы өјрәдирди. Бу комедијаны шаһ дәфәләрлә көрдүјү үчүн өз ролуну чох көзәл бачарырды. Гыза бир нечә гәдәм галмыш о, машындан дүшдү. Шаһын далынҹа кәлән машынларда отуруб өзләрини дартан бир чох бөјүк адамлар да машынлардан дүшдүләр. Бунлар һамысы өз ролларыны чох көзәл ојнајырдылар. Гыз күл дәстәсини шаһа тәгдим етди вә сонра әзбәрләдији сөзләри грамафон кими деди. Шаһ вә ә'јанлар гыза гулаг асыр вә күлүмсәјәрәк өз мәмнунијјәтләрини билдирирдиләр. Бундан мүнасиб вахт тапа билмәјәҹәкдим Үрәјимин дөјүнмәсинә бахмајараг, өзүмү бир гуш гәдәр јүнкүл һисс едирдим. Пакети чыхардыб шаһа тәрәф јумулдум. Мәндән пул алан полис һамыдан әввәл далыма дүшүб мәни тутуб гајтармаға чалышды. Лакин мән артыг шаһа јахынлашмышдым. Полис ирәли кәлмәјә ҹәсарәт етмәди. Шаһ мәни көрсә дә үзүмә бахмырды, чүнки фикри һәлә дә о зил сәслә данышан балача гызда иди. Шаһын

дөврәсиндә дуран бөјүкләрдән бир нечәси мәни көрүнчә фарсча, сонра азәрбајҹанча мәнә «рәдд ол» дедиләрсә дә, мән онларла һесаблашмајыб өзүмү даһа да ирәли дүртдүм. Шаһ үзүнү дөндәриб мәнә нифрәтлә бахды. Еһтимал о, мәним кими чындыр. кејинмиш, диванәсајаг бир адамла биринҹи дәфә үз-үзә кәлирди. Буну мән онун үз-көзүнү туршутмасындан, гашларыны дартмасындан анладым. Анҹаг мән әһәмијјәт вермәдим, әризәми она тәрәф узадыб, һәнуз сөзүмү ахыра чатдырмамышдым ки, архасына дөнәрәк: «Мәрдәкра рәдд конид»* деди. Мән о саат билдим ки, мәним бу ҹәсарәтим онун аҹығына кәлибдир. Әризәми гәбул етмәдијини анладым. Инди мән чәкдијим нәгшәнин икинҹи гисмини јеринә јетирмәли идим. Бу мәгсәдлә ирәлидән ағзыны ачыб ҹибимдә һазыр гојдуғум бычағы дәрһал чыхарыб, она һәмлә етмәк истәдим, лакин бу вахт о, мәндән узаглашмышды, машынына тәрәф кедирди. Онун јанындакы адамлардан ики нәфәр мәни тутмаг үчүн үстүмә јумулду.

Мән өзүм дә тәәҹҹүб едирәм ки, бу ики адамын әлиндән нә ҹүр гуртарыб бу гәдәр ҹамаатын ичиндә: «Мәһв олсун бу ҹүр әдаләтсиз шаһ!» дејәндән сонра бычағы нечә өз боғазыма чәкмишәм.

Гоҹанын сөзү бураја чатанда әсәбиликдән бүтүн бәдәни титрәди. Ҹан верән адамлар кими зарымаға башлады.

Бу заман баш һәкимин дәфтәрханасындан радиоверичи ҹиһазын сәси уҹалды. Орадан бир киши сәси дејирди:

— Шаһпурдан алынан хәбәрләрә көрә шаһ өз мүбарәк гәдәмләрилә бу кичик шәһәри мүзәјјән бујурдуғу заман онун ајагларынын алтында јүзләрлә өкүз, гојун гурбан кәсилди. Азәрбајҹан демократлары тәрәфиндән еви гарәт олуб, оғлу өлдүрүлән бир нәфәр гоҹа тамашачылары јарараг өзүнү һүзури-мүбарәкә чатдырыб әрз еләди: «Гурбан, демократлар мәндә нә өкүз, нә гојун вә нә өвлад гојмајыблар ки, сәнин кими адил бир падшаһын гаршысында гурбан кәсәм. Одур ки, әһд еләмишәм кәрәк өзүмү сәнин мүгабилиндә гурбан кәсәм». Бу сөздән сонра гоҹа сүр'әтлә ҹибиндән бычағы чыхарыб өз боғазына чәкди. Гоҹа һәнуз өлмәјиб, ә'лаһәзрәтин тапшырығы илә «Ширу-хуршид» хәстәханасынын баш һәкими ағаји доктор Әфшарын тәһт-нәзәриндә мүалиҹә олунур.

Баш һәким радиону динләдикҹә көзләрини ири ачараг гаршысындакы хәстәјә бахыр вә шашырмыш һалда

јериндә гурчаланырды. О, нәһајәт давам кәтирә билмәјиб јериндән галхды вә һүчум едирмиш кими бир баш радионун үстүнә кедиб сәсини кәсди вә отагдан чыхыб бајыра гачды.

Отаға дәрин бир сүкут чөкдү, чан чәкишән јаралынын зарылтысындан башга һеч бир шеј ешидилмирди.

ФӘТҺИ ХОШКИНАБИ

Ҹәнуби Азәрбајҹанда демократик әдәбијјатын јаранмасында көркәмли хидмәтләри олан јазычылардан бири дә Фәтһи Һәмзә Хошкинабидир. Онун нәср әсәрләриндә зәһмәткеш фәһлә вә кәндлиләрин һәјат вә мүбаризәси долғун бәдии әксини тапмышдыр.

Фәтһи Һәмзә Хошкинаби 1922-ҹи ил мартын 21-дә Ҹәнуби Азәрбајҹанын Хошкинаб кәндиндә таванасыз кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Фәтһинин гајғысыз ушаглыг илләри доғма Хошкинабда кечмишдир. О, илк тәһсилини дә бурада моллаханада алмышдыр. Сонра јени типли мәктәбдә тәһсилини давам етдирмишдир. Лакин бир илдән сонра ишләмәјә мәҹбур олмушдур. Бу дөврдә кәнҹ Фәтһи кәнд вә шәһәрләрдә сәфаләт, аҹлыг вә јохсуллуг ичәрисиндә әзаб чәкән зәһмәткешләрин ағыр һәјаты илә јахындан таныш олмуш, онларын талеји һаггында дүшүнмүшдүр.

Фәтһинин 16—17 јашларында ингилаби һәрәката гошулмасына сәбәб дә онун азадлыг вә хошбәхтлик ахтарышлары илә бағлы иди. Бу дөврдә Фәтһи өз фикир вә дүшүнҹәләрини фарс дилиндә јаздығы ше'рләрдә вә кичик һәҹмли һекајәләрдә ифадә едирди. Лакин Милли Демократик һөкумәтин јаранмасындан сонра Фәтһи дә бир чох гәләм саһибләри кими доғма ана дилиндә әсәрләр јазмаг имканы газаныр.

1945—1946-ҹы илләрдә Фәтһи Һәмзә Хошкинаби мәгалә, фелјетон вә һекајәләр јазыб чап етдирир. О, илк ириһәҹмли «Ешг вә мүһарибә» повестини дә бу дөврдә гәләмә алыр.

Азадлыг уғрунда фәал мүбариз 1945-ҹи ил сентјабрын 5-дә нәшрә башлајан «Азәрбајҹан» рузнамәсинин тәшкилатчыларындан бири олур, сонралар һәмин гәзетдә мүдирлик вә редакторлуг едир. 1946-чы илин декабрында Милли һөкумәт иртиҹа гүввәләри тәрәфиндән боғулдугдан сонра Фәтһи Хошкинаби Совет Иттифагына пәнаһ кәтирир. Бурада онун бәдии јарадыҹылығына кениш им-

канлар јараныр. Фәтһи Һәмзә Хошкинабинин Бакыда «Ата» (1959), «Ики гардаш» (1959) романлары, «Ики дост» (1951), «Сон бајрагдар» (1954), «Һекајәләр» (1956), «Мәһәббәт вә нифрәт» (1965) адлы һекајәләр китаблары нәшр олунмушдур.

Фәтһи Һәмзә Хошкинаби драматуркија саһәсиндә дә гәләмини сынамышдыр. Онун фарс дилиндә јаздығы «Сәјавуш» вә «Бижән вә Мәнижә» пјесләри Душәнбәдә Лаһути адына театр сәһнәсиндә тамашаја гојулмушдур. Јазычынын «Ата» вә «Ики гардаш» романлары Болгарыстанда, Софија шәһәриндә «Народна проссвета» нәшријјаты тәрәфиндән түрк дилиндә чап олунмушдур. Онун һекајәләри, «Ата» романы рус дилиндә дә күтләви тиражла нәшр едилмишдир.

Фәтһи Һәмзә Хошкинаби 1970-чи илдә «Иран әдәби ирси ән'әнәләри вә мүасир фарс бәдии нәсринин бә'зи мәсәләләри» мөвзусунда намизәдлик диссертасијасы мүдафиә етмишдир. Әдәбијјатшүнас алим вә јазычы дөври мәтбуатда әдәбијјатшүнаслыға даир долғун мәзмунлу мәгаләләрлә чыхыш едир, јени тәдгигат әсәри үзәриндә чалышыр. О, һазырда Москвада јашајыр, јазыб-јарадыр.

ТАНЫШ ОЛУН

1

Һејдәр үчүн һәр шеј тәзә иди. Бураја кәлиб-кедән адамларын һамысы ә'јанларданды. О, ики аја јахын иди ки, бурада јашајырды. Бүтүн өмрүндә анчаг ики ај шәһәрдә, ону да белә бир јердә галмышды. О, бурадача галачаг, бу евдә һәм нөкәрлик едәчәк, һәм дәрс охујачаг иди.

Һејдәр бу аз мүддәт ичәрисиндә хејли дәјишилмишди. Ханым она бир дәст нисбәтән јахшы палтар алмышды. Бу палтар евин о бири нөкәрләри олан Әлиаға вә Бабанын палтарларындан гијмәтчә учуз олса да, тикиши пис дејилди. Һејдәр өзү дә сағлам вә көзәл әндамлы бир оғлан олдуғу үчүн, бу палтар она јахшы јарашырды. Ағанын гызы Ә'зәм ханым да ону хошлајырды. О, бир полковникин гадыны иди. Һејдәрә башмаг вә бөркү о алмышды. Һејдәр тәмиз вә јарашыглы бир оғлан олмушду. Инди ону кәндлијә охшатмаг олмазды...

* * *

Бир ај бундан әввәл бурада тәшкил тапан тәнтәнәли бир гонаглыгда Һејдәр бир гызла таныш олмушду. «Таныш олмушду» дејәндә—бир аз бөјүк дүшәр, дүзү будур ки, һәлә Мүлүк ханым Һејдәрин ким олдуғуну билмирди. Ахы онун алнында јазмајыблар ки: «Бу нөкәрдир». Нә јахшы ки, јазмајыблар!..

Һәјәтдә рәнкбәрәнк лампалар јанырды. Кәрдиләрдә олан күлләр көзәл бир гоху илә һәјәти долдурмушду. Ағаларын вә ханымларын хејли һиссәси гонаг отағында, бә'зиләри исә, һәјәтдә идиләр. Һәјәт чох кениш иди. Гонаг отағындан кәлән шән сәсләр һәјәти бүрүјүрдү. Гонаг отағы чох мараглы иди.

Һејдәр бу отағы бирчә дәфә, онда да чох өтәри көрмүшдүсә дә, јенә көрмәк арзусунда иди. Она гонаг отағына кетмәјә ичазә вермәздиләр. Нөкәрин нөкәр, ағанын ağа јери варды. О, анчаг бир дәфә тәсадүфи олараг ораја бахмышды. Диварларда көзәл вә рәнкарәнк лампалар варды. Бу лампаларын алтында мүхтәлиф таблолар вурулмушду. Бөјүк бир таблода Мәрјәмин шәкли көрсәнир, бир башгасында исә, Исаны дара чәкмишдиләр. Ağa ермәни дејилди, мүсәлман иди. Һәтта ијирми ил бундан әввәл о, молла имиш. О, анд ичирди ки, өмрүндә бир дәфә дә олсун малына һарам гатмајыбдыр. Дедијинә көрә, һарам шеј онлара дәдә-бабадан дүшмәзди. Нә олсун ки! Бу таблолар антиг олдуглары үчүн бураја вурулмушду. Лут гадынларын таблолары диггәти даһа артыг чәлб едирди. Ağа бу таблоларын һаггында һәлә бу күн өз гонагларына бир чох сөзләр демиш, надир таблолар олдугларыны билдирмишди. Гонагларын чоху таблолар һаггында ағанын бу күн тәкрар етдији сөзләри бураја гонаг кәлдикләри заман бир нечә дәфә ешитмишдиләр.

Һејдәр һовузун башында дурмушду. О, шәрабын вә арағын күчүнә, уғуна-уғуна күлән вә гышгыран адамлара бахырды. Онлар бир-биринә гарышыб ичир, бадәләр галдырыр, фарсча данышыр, авазла охујур вә мүхтәлиф ојунлар ојнајырдылар. Ләтифәләр дејир, күлүшүрдүләр...

Һејдәр өмрүндә илк дәфә белә бир һәнкамә көрүрдү.

Һејдәрә бахан јох иди. Бу гәдәр шәнликдән бир зәррә дә олсун она пај дүшмүрдү. Һәр нә чүр олса анасынын меһрибан гучағындан ајрылмыш вә кәнддә нисбәтән сәрбәст јашамыш Һејдәр үчүн белә тәклик чәтин иди. О, он

беш ил, jә'ни доғулдуғу күндән индијә гәдәр кәнддә јашамышды. Нә белә гонаглыглар, нә белә хошбәхт инсанлар көрмүш, нә дә онлара һәсрәт чәкмишди. Онун гулаглары илк дәфә иди ки, белә шән күлүшмәләр ешидирди.

Һејдәр еләчә дурмушду. Мүлүк отагдан һәјәтә кәлди. Пилләканлардан ениб бир аз о јан-бу јана бојландыгдан сонра кәлиб һовузун башында дурду. Бурада Һејдәрдән башга һеч кәс јохду. Һовузда рәнкбәрәнк балыглар үзүрдү. О, бунлара бахыр, ләззәт алырды. О, һәтта әлини дә суја узатды ки, онлардан тутсун, лакин бу мүмкүн олмады. О, башыны галдырыб Һејдәрә бахды. Һејдәр дә она бахырды. О, әмринә мүнтәзир кими дурмуш Һејдәрә:—«Ағa!»—дејә фарсча онунла сөһбәтә башлады. «Ағa!..» Һејдәрә аға демәк!?.. Бу һәр һалда Һејдәрә хош кәлирди. Бурада ахы мәдәни ағалар вә ханымлар танымадыглары адамларла данышанда, онлара «аға» дејирләр. Бә'зән диләнчиләрә дә «аға» дејәнләр олур. Лакин аға о адамдыр ки, онун гонаг отағы олсун вә тәкчә бу отагда олан шејләрин вә мебелләрин гијмәти, Һејдәрин вә онунла бирликдә кәнддә јашајан кәндлиләрин бүтүн «әмлакына» бәрабәр олсун. Аға буна дејәрләр!

Аға! Өзү дә лап көнлүн севән аға.

Һејдәр кәнддә фарсча охумушду. О, јахшы даныша билмәсә дә, Мүлукун дедикләрини анлајырды. Мүлук Һејдәрлә јашыд оларды. Гарашын узунсов сифәти, гара, чазибәли көзләри варды, гыврым-гыврым сачлары күрәјинә төкүлмүшдү. Әјниндәки гырмызы күллү назик ипәк дон дизләриндән дә јухарыда иди. Лә'нәт шејтана! Биринчи дәфә иди ки, Һејдәр белә бир гызла, өзү дә меһрибан бир ханымла, нөкәрә аға дејән инсанпәрвәр бир гызла данышырды.

— Бу балыглардан тутуб мәнә верә биләрсизми?—дејә, о, фарсча Һејдәрә суал верди.

Һејдәр удгунду вә күчлә:

— Нә?—дејә, утанчаг бир сәслә дилләнди.

О, хүсуси бир әда илә:

— Хаһиш едирәм, чани-мән! Һә, тутурсунуз?—дејә фүсункарлыгла Һејдәрин үзүнә бахды. Бу бахыш да она дәрин бир тә'сир бурахды. Һејдәрин инди балыглары тута билмәкдән башга һеч бир арзусу јох иди. Мүлук ајаға дурду. Онун әлиндән јапышды, чәкди, өзү илә һовузун башында отуртду. Балыглар үзә галхыр вә јенә дә сујун дибинә кедирдиләр. Онлары тутмаг олмазды. Му-

лук бу балыглар һаггында узун-узады данышды. Бир нечә дәфә сол әли илә Һејдәрин әлиндән тутуб һовуза әјилди вә сағ әли илә балыглары тутмаға чалышды. Сонра дуруб јенә дә Һејдәрә бахды. Онун әлиндән тутуб һовуздан узаглашды. Онлар һовуздан о јанда олан вә һәр ики тәрәфиндә бадам вә алча ағачлары әкилмиш кичик хијабана кәлдиләр. Мулук орада дајанды. Һејдәрин әлләриндән тутду. Онун көзләринә бахды. Сонра ағачларын арасында әкилмиш олан күлләри сүздү вә Һејдәрдән ајрылыб бу күлләрдән дәрмәјә башлады. Бир дәстә күл дүзәлтди. Ијләди вә онлардан бирини ајырыб Һејдәрин јахасына санчды:

— Билирсиниз дај? Гырмызы күл мәһәббәт рәмзидир...—деди вә чазибәли көзләри илә Һејдәри сүздү, сонра бирдән сүр'әтли аддымларла отаға тәрәф гачды. Гонаг отағындан ичәри кирәркән, дөнүб гаранлыгда ағачларын алтында дуран Һејдәрә бахды.

Һејдәр биринчи дәфә олараг, «гырмызы күлүн мәһәббәт рәмзи» олдуғуну дүшүнүр вә чырпынан үрәјини сакитләшдирмәјә чалышырды...

* * *

О кечәдән сонра Һејдәр о гызы даһа унуда билмирди. О, көзәл олмагдан әлавә нәчиб вә меһрибан бир гыз иди. Һејдәри «аға»—дејә чағырмышды. Онунла елә данышмышды ки, дејәсән бунлар дәдә-бабадан бәрабәр һүгуглу адамлар имишләр...

Һејдәр јенә дә ону көрмәк арзусунда иди. Онун ким олдуғуну һеч кәсдән соруша билмәмишди. Бу суал гәрибә бир суал оларды. Һејдәр палтарларыны тәмизләмиш вә елә бил ки, хејли көзәлләшмишди. О, тәәссүфләнәрәк дејирди: «Бирчә башымын түкләри дә узун олсајды!»... Һејф ки, о, башыны гырхдырмалы олмушду. Аға она сачларыны узатмаға ичазә вермирди. Ахы онун оғланларынын да, нөкәрләринин дә сачлары узун олса, онларын арасында даһа нә фәрг ола биләр? Ағалар һәтта белә ишләрә дә диггәт јетирирләр...

Јенә дә тәнтәнәли гонаглыг олачаг иди. Ики күн иди ки, Һејдәр дә о бири нөкәрләрлә бәрабәр базардан шеј алыб дашымагдан чана кәлмишди...

Аға өз оғлу Әрдәшири чағырыб деди:

— Һејдәрлә кедәрсән, сәрһәнкин бачысы Исмәт ха-

нымкилә. Дејәрсән ки, гонаглығымыздыр, сабаһ бизә тәшриф кәтирсинләр.

Дејәсән ишләр дүзәләчәкди, Һејдәр фикирләшди:

«Сабаһ јенә дә һовузун башында дурачағам. Бәлкә о гыз да гонагларын ичиндә олду». Бу дәфә Һејдәр өзү гырмызы күлләрдән дәриб о гыза верәчәк иди. «Билирсиниз дај? Гырмызы күл...»...

Һејдәр Әрдәширлә бирликдә евдән чыхды. Исмәт ханымын еви «Дашкәсәнләр» күчәсиндән дә о тәрәфдә иди. Һәр икиси јол кедирдиләр. Һејдәр фикирләширди: Әрдәшир анчаг кејдији либасларла ондан фәргләнирди. Әлбәттә, һәр јердә ону Һејдәрдән артыг бәјәнәчәкдиләр. О, әрбаб оғлудур. Өзү дә елә әрбаб сајылыр... Анчаг о гыз?! Ону бу бири инсанлара гарышдырмаг олмаз. О анчаг Һејдәри севәчәкдир. Бә'зи инсанлар үрәкләринин гулу олурлар. Һәм Һејдәр, һәм дә о гыз нәчиб дујғуларла долу бир үрәјин һакимијјәти алтында јашајырлар. О, ағаја-нөкәрә бахмајараг Һејдәри севәчәкдир. Бир дә о гыз Һејдәри нә танытыр ки! Һејдәрин алнында јазмамышдылар ки: «Бу нөкәрдир»...

Ахырда онлар бир гапынын гаршысында дајандылар. Гапыны дөјдүләр. Нөкәр гапыны ачды. Әрдәширин адыны соруштду, ичәри гајытды. Сонра кәлиб онлары һөрмәтлә гаршылады. Һәр икиси ичәри кирди. Пилләканлардан јухары чыхдылар. Бирдән-бирә Һејдәрин көзү Мүлукә саташды. Диггәтлә бахды, Бәли, өзүдүр ки, вар. Намаз гылма, оруч тутма, ишин белә раст кәлсин! Демәк, онлар Мүлукун анасыны вә өзүнү гонаг чағырмаға кәлмишдиләр. Һејдәрин рәнки гызарды. Көрәсән бу гыз о кечәни унутмамыш ки? Каш унутмајајды!Өзү дә јадында сахлајајды ки, Һејдәрә: «Гырмызы күл мәһәббәт рәмзидир»—демишди. Јох, бу сөзү унутмаг олмаз.

Исмәт ханым Әрдәширлә көрүшдү. Һејдәрин әлини дә мәһәббәтлә сыхды. Мүлүк Әрдәширлә әл вермәдән, Һејдәрин әлини сыхмышды. Өзү дә елә бил ки, вар күчү илә сыхмышды...

Һејдәр нә едәчәјини билмирди. О, билмирди ки, о да Әрдәшир кими сәндәлин үстүндә отурсун вә ја фәршин үзәриндә диз чөксүн. Ахы о, бу мүһүм мәсәләни бир нечә санијәнин ичиндә нечә һәлл етсин? Евдә аға, сәндәл үстүндә отурмағы она гадаған етмишди: «Оғул, сән бу шәһәр адамлары кими өзүндән чыхма, һеч вахт! Ахуруну

јахшы таны! Нөкәр ағанын вә ја ханымын јанында сәндәл үстә отурмаз. Ајаг үстә дурар. Ичазә версәләр, фәрш үстүндә отурар». Аға тапшырмышды ки, о, бу сөзләри һеч вахт унутмасын, һәмишә фәрш үзәриндә дәвә кими диз чөксүн. О фәршләр ки, Һејдәрин бабасы да көрмәјибдир... «Ичазә версәләр!» бурада она ким ичазә верәчәк иди. Бурада, Мүлукун јанында!... «Ахуруну таны!». Онун ахуру Исмәтханымкилин евиндә, Мүлук олдуғу бир јердә—һансы тәрәфдә иди?!

Һејдәр фикирләширди...

Һејдәрин кичәлләниб ајаг үстә дурдуғуну көрән Мүлук онун әлиндән тутду.

— Бешијнид, бефермеид!*—деди. Онун көзләриндән һәдсиз бир мәһәббәт сачылырды. Нә дә меһрибан гыздыр. Һејдәр бүтүн варлығы илә ону севирди. О, сәндәл үстүндә отурду вә алтдан-алтдан Әрдәширә бахды. О, үрәкдән аллаһа јалварырды:

«Әрдәшир, ағаја хәбәр вермәјәјди бары!». Анчаг Әрдәшир динмәди. О, Һејдәр һаггында һеч бир кәсә һеч бир сөз демәдән, Исмәт ханымла данышырды. Әрдәшир јахшы оғландыр. Тајы тапылмаз. Адам белә оғлана чаныны гурбан еләсә дә, аздыр!..

Онлар Әрдәширлә Һејдәр арасында һеч бир фәрг гојмурдулар. Дејәсән һеч Мүлук сәрһәнк Һәсән ханын бачысы гызы дејилмиш, ајағы чарыглы бир кәндли гызы имиш! Она, бу күн гырмызы күллү дон дејил, ағ вәназик бир ипәк дон кејдирмишдиләр ки, бу, ону даһа да көзәлләшдирирди.

Мүлук Һејдәрин габағында бүллур габда олан киләләнмиш нарлары она тәрәф етди. Һејдәрин рәнки гызарды. Утандығындан көзләри дә суланды. Күмүш чај гашығыны көтүрдү вә нар дәнәләрини јемәјә башлады. «Көрәсән белә јејирләр?» О, Әрдәширә бахды. Әрдәшир дә о чүр јејирди. «Демәли белә јејирмишләр!».

Онлар данышырдылар.. Мүлук исә анасындан утанмадан, Һејдәрлә данышырды. Бүтүн данышыгларында исә «сән» әвәзинә «сиз» дејирди. О, Һејдәрин лап јахынлығында отурмушду. Она елә мәһәббәтлә бахырды ки, Һејдәри севдијинә һеч бир шүбһә етмәк олмазды. Бу һәрәкәт Әрдәшири нараһат етмишди. Инди о, ачыглы бахышлары илә алтдан-алтдан Һејдәрә бахыр, лакин һеч бир сөз дејә билмирди. Санки Мүлукун Һејдәрә бу гәдәр меһрибанлыгла јанашмасына һәсәд апарырды...

Сөһбәтин лап ширин јериндә гапы дөјүлдү. Бир аз сонра Исмәт ханымын гызы Мәләктач ханым ичәри кирди. Исмәт ханымдан башга отагдакылар һамысы ајаға галхдылар. О, уча бојлу инчә бир гызды.

Мәләктач Әрдәширлә көрүшдү. Сонра чазибәли бахышлары илә Һејдәри сүздү вә әлини она тәрәф узадаркән Әрдәширә деди:

— Јәгин ки, аға да сизин гоһум...

Әрдәшир онун сөзү гуртармадан чаваб верди:

— Таныш олун, бизим нөкәримиздир.

Мәләктачын үзүндәки ифадә дәјишилди. Күлүмсәр сифәтиндә анлашылмаз бир ифадә көзә чарпды. Һејдәрә узатдығы әлини тез ашағы салды. О, Әрдәширин јанында отурду. Бајагдан өз чазибәли бахышлары вә нәвазишкар данышыглары илә Һејдәрә охшајан Мүлүк да инди чәкилиб лап узагда отурмушду. Елә бу тезликдә! Һејдәр өзүнү лап итирди. «Таныш олун, бизим нөкәримиздир!». Ахы, Әрдәшир бу сөзү демәсәјди нә оларды? Бу вахта гәдәр Һејдәр өзүнү башга бир аләмдә һисс етмишди. Лакин инди о, нөкәр иди. Санки һәр тәрәфдән, һәтта чансыз шејләр дә дилә кәлмишдиләр: «Бу нөкәрдир!».

Демәк инсанлар «ағалара» вә «нөкәрләрә» ајрылдыгда, онлара олан мүнасибәтләр дә тез дәјишиләрмиш! Инди артыг һеч кәс Һејдәрә күлүмсәмирди. Мүлукун гара сүрмәли көзләри исә, бир дәфә дә олсун Һејдәри сүзмүрдү. Һәр шеј, һәтта «мәһәббәт рәмзи» дә унудулмушду.

«Таныш олун!» Хејир, о, таныш олмур. О, истәјир ки, ону танымасынлар. Она да инсан кими јанашсынлар. «Бизим нөкәримиздир!» Һејдәр анд ичирди ки, һеч бир кәсә нөкәр олмасын. Анчаг инди јох, о вахт ки, башга јердә чөрәк тапа биләр... Инди нөкәр олса да, дөзәчәк вә дәрс охујачагды. Сонра бәлкә дә нөкәрликдән гуртарачагды.

О, дүшүнүрдү... Ахы бу өлкәнин һәр јериндә инсанлар ики һиссәјә ајрылырлар: «нөкәр» вә «аға» вәссалам!

Һәлә һәјат мејданына горхаг аддымларла атылан бу кәнч, бу нөкәр вә кәндли индидән белә тәһгир олунурду. Онун гаршысындакы јол исә гаранлыг иди. Онда һеч бир ишыг вә үмид көзә чарпмырды. Бу өлкәнин әтрафына сәд чәкмиш вә онун харичи аләмлә әлагәсини кәсмишдиләр. Бурада бирчә аләм вар иди: ағалыг вә нөкәрлик аләми!

Ахырда онлар видалашдылар. Һәјәтдә сәки илә кечәркән, Әрдәшир кәрдинин гырағында әкилмиш рәнкбә-

рәнк күлләрә бахды. Буну көрән Мүлук тез кәрдијә доғру кедиб, бир дәстә гырмызы күлләрдән дәриб Әрдәширә верди. Сонра көзләрини Әрдәширин көзләринә зилләди. Онун додагларында сеһрли бир тәбәссүм көрсәнди. О, санки дејирди:

«Билирсиниз дај? Гырмызы күл мәһәббәт рәмзидир».

Онлар һәјәтдән чыхдыглары заман бураја кәләркән Һејдәрә әл верән адамлар һеч онун үзүнә дә бахмадылар. Һејдәр күчәдә Әрдәширин далынҹа јол кедирди. Елә бил ки, һәр тәрәфдән она бағырырдылар:

«Таныш олун, бизим нөкәримиздир!»

II

Һадисәләр хүсусилә бизим замәнәмиздә чох тез-тез дәјишир. Инди Һејдәрин ијирми беш јашы вар иди. О, һәр бир ҹәһәтдән он беш јашында олдуғундан фәргли иди. О, һәјатын мүхтәлиф һалларыны көрмүш, бир чох јерләрдә фәһләлик етмиш вә бәркә-боша дүшмүшдү... Инди о, демократ фиргәсинин үзвү иди. Азәрбајҹан халгы өз милли һөкумәтини гурмуш вә өз мүгәддәратыны әлинә алмышды. Һејдәрин дә фиргәдә мүһүм мәс'ул иши вардыр.

Ким билирди ки, мүһарибә олаҹаг, хиласкар Совет Ордусу Азәрбајҹана вә Ирана кәләҹәк, халгын көзүнүн габағына чәкилмиш пәрдәләр көтүрүләҹәк вә аз бир мүддәт ичәрисиндә зеһинләрдә, һәјатда вә сијасәтдә бу гәдәр дәјишикликләр әмәлә кәләҹәкдир! Һәр нәсә, тарих ирәлијә доғру һәрәкәт едирмиш!..

Артыг Һејдәр азад јашајырды. О, фиргәнин е'тимадыны лајигинҹә газанмышды...

Һејдәрин олдуғу кәндин торпагларыны да мүсадирә етмәк вә кәндлиләрә пајламаг үчүн гәрар гәбул олунмушду. Әрбаб дөрд ил бундан әввәл Һејдәрин ата-анасыны кәнддән чыхармышдыса да, инди онлар јенә дә өз доғма јурдларында јашајырдылар...

Халг дүшмәнләриндән бир чоху Теһрана гачмышды. Бунларын ичәрисиндә олан маликләрин торпаглары кәндлиләрә бөлүнмүш вә бөлүнмәкдә иди. Сон ајларда бә'зиләри өз чилдләрини дәјишиб Азәрбајҹана гајыдыр, бурада мүсадирә едилмиш јерләрини алмаға чалышырдылар. Онлар тамамилә демократ олдугларына анд ичир, мух-

тәлиф һиҹләләрә әл атмаға башлајырдылар. Әрдәшир дә онлардан бири иди. О, әввәлҹә Теһрана гачмыш вә бир мүддәт орада галдыгдан сонра Азәрбајҹана кәлмишди. Онун атасы ики ил әввәл өлдүјүнә көрә инди о, әрбаб иди. О, Мүлук ханымла евләнмишди. Тәбризә гајытдыгдан сонра Һејдәрлә көрүшмәк гәрарына кәлди. «Кедим, һәр нә ҹүр олса ахы о, бизим чөрәјимизи јејибдир»—дејә, дүшүнүрдү. Торпагдан әл чәкмәк олмаз. О, һәр јерә баш вураҹаг, торпагларыны гајтармаға чалышаҹаг, һәтта фиргәјә үзв олмаға да сә'ј едәҹәк иди. О, Һејдәрин фиргәдә һөрмәтә малик олдуғуну, мәс'ул иш саһиби олдуғуну билирди. О, хејли көтүр-гој етдикдән сонра өз ханымы Мүлукла бирликдә Һејдәри көрмәјә кетди. Фиргә комитәсинә кәлиб Һејдәрин отағыны хәбәр алды. Әрдәшир Һејдәрин отағына кәлдији заман Һејдәр отагда дејилди. Онун јолдашларындан бир нечәси отагда отуруб сөһбәт едирдиләр. Әрдәшир онлара өзүнү Һејдәрин јолдашларындан бири олдуғуну сөјләди, өзү вә ханымы онларла таныш олду. «Таныш олду» дејәндә, бир аз бөјүк дүшәр. Дүзү будур ки, һәлә Һејдәрин јолдашлары Әрдәширин ким олдуғуну билмирдиләр. Ахы онун алнында јазмајыблар ки: «Бу, әрбабдыр»; нә јахшы ки, јазмајыблар! Әрдәшир чох еһтијатлы бир һалда отурмушду. Өзүнүн әрбаблығына аид бир кәлмә дә олсун ағзындан сөз гачырмамаг үчүн, бүтүн диггәтини данышығына топламышды. Ахы Азәрбајҹанда инди әрбабын да, демократын да, халг дүшмәнләринин дә, һәрәнин өз јери вар иди.

Һејдәр јолдашлары Әрдәширә дә «јолдаш» дејирдиләр. «Јолдаш!» Әрдәширә «јолдаш» демәк! Бу, һәр һалда Әрдәширә хош кәлирди. Лакин јолдаш о адамдыр ки, халг дүшмәни олмасын, кәндлиләри истисмар етмәсин... Буна дејирләр јолдаш, өзү дә көнлүм севән јолдаш!

Һәлә Һејдәр кәлмәмишди. Һејдәрин јолдашлары Әрдәшир вә Мүлукмлә чох сәмими вә мәһәббәтлә данышырдылар. Чүнки ону Һејдәрин лап јахын јолдашларындан билирдиләр.

Һејдәр кәлиб Мүлуку вә Әрдәшири өз отағында көрдү. Әрдәшир ајаға галхды. Голларыны Һејдәрин бојнуна долады. Онун үзүндән өпдү. Һејдәр дә онун әһвалыны сорушду. О, елә бил ки, һәр бир шеји унутмушду. Әрдәшир үрәкдән аллаһа јалварырды: «Һејдәр өз јолдашларына бир сөз демәјәјди бары!» Һејдәр һәлә динмирди. «Һејдәр

јахшы оғландыр, тајы тапылмаз. Адам белә оғлана чаныны гурбан еләсә дә, аздыр!..»

Һејдәрин јолдашлары Әрдәширин онунла белә сәмими көрүшдүјүнү көрәндән сонра она етдикләри һөрмәтә көрә, өзләриндән разы галдылар. Әрдәшир «ишини гуртарды». О, чохдан бәри бу ролу ојнамаг үчүн һазырлыг апармышды. Онун көзләриндә анчаг Һејдәрин һисс едә биләчәји бир ифадә варды.

Һејдәрин јолдашларындан бири мәһәббәтли бахышлары илә Әрдәшири сүздү вә Һејдәрә мүрачиәт едәрәк деди:

— Јәгин ки, јолдаш да сизин гоһум...

Һејдәр онун сөзү гуртармадан чаваб верди:

— Таныш олун, бизим әрбабымыздыр!

Һејдәрин јолдашларынын үзләриндәки ифадә дәјишилди. Көзләриндә вә бахышларында башга бир ифадә јаранды.

Әрдәширин рәнки саралды, өзүнү итирди. О, һәлә дә отурмамышды. Бәлкә дә Һејдәрдән ичазә алмаг истәјир, сәндәл үстә вә ја дәвә кими диз чөкүб фәршин үзәриндә отурмаг һаггында фикирләширди?!

О, фикирләширди. Ахы бу бир нечә санијәнин ичиндә о, бу мүһүм мәсәләни нечә һәлл етсин?!

Һејдәрин јолдашлары бир-бирләри илә данышырдылар. Чох да чидди данышырдылар. Бир нәфәр дә олсун Әрдәширә бахмырды вә онунла марагланмырды. Онларын гаршысында дуран әрбаб халг дүшмәни иди.

Әрдәшир көзләрини Һејдәрин мизинин үстүндәки рузнамәләрә дикмишди. Һејдәр гәсдән јолдашлары илә данышырды. Сонра о, е'тинасызлыгла Әрдәширә јер көстәрди. Әрдәшир отурду.

— Сизин кәндиниздә бөјүк бир мәктәб бинасы тикмәјә башламышлар,—дејә Һејдәр Әрдәширә күлүмсәди.

Әрдәшир башыны јухары галдырды. Онун ағзы елә гурумушду ки, данышмаға имкан тапмады. О, кәлдијинә пешиман олмушду. Һејдәр ону таныш еләмәсәјди, јеркөјә говушмазды ки! Ахы онун башы үстүнә јазыб вурмамышдылар ки: «Бу әрбабдыр».. «Таныш олун!» Зор ки дејил, о таныш олмур. О истәјир ки, ону танымасынлар...

Әрдәшир дүшүнүрдү. Онун маскасы јыртылмышды. Өзү дә лап пис вә лазым олмајан бир вахтда! О, дүшүнүрдү ки, инсанлар ики һиссәјә ајрылырлар: «аға» вә «нөкәр». Лакин онун дүшүндүјү «нөкәр» инди јох иди.

Инди һамынын азад јашамасы мәсәләси зеһинләрдә һөкм сүрүрдү. Әрдәшир фикрә далмышды. Демәк инсанлар ики һиссәјә бөлүндүкдә, онлара олан мүнасибәтләр дә тез дәјишилирмиш. Ағанын аға вә нөкәрин нөкәр јери вар имиш!..

Әрдәширә е'тина етмәјән вә анчаг Һејдәрлә данышан јолдашлары кетмәјә һазырлашдылар. Мүлук да ајаға галхды. Һејдәр е'тинасызлыгла ону сүздү. Сонра мизин үстүнә гојулмуш гырмызы күлләрә бахды. Бу күлләр бүллур бир күлданда гојулмушду вә отаға көзәл бир гоху сачырды. Һејдәр онлардан бир нечәсини көтүрүб Мүлука узадараг:

— Билирсиз даj? Гырмызы күл...—деди вә сөзүнү гуртармадан, мә'налы бахышларла бу ишә һејрәт едән Мүлука бахды. Әрдәширлә Мүлум кетдиләр вә кетдикләри заман һеч бир кәслә әл вермәјә чәсарәт етмәдиләр. Әрдәшир сүр'әтли аддымларла күчәдә кедәркән елә бил ки, һәр тәрәфдән она бағырырдылар:

«Таныш олун, бизим әрбабымыздыр!».

Декабр, 1949

САМАВАР

1939-чу ил гышын орта ајы иди.

Маһмуд күчәдән кәлән кими өз отағына кечди. О, әлләрини мангала тутду. Орада тутарлы бир көмүр олмадығындан онун истиси дә чох зәиф иди. Мангалын истилији хүсусилә она көрә аз иди ки, о, мангалдакы көмүрләри көтүрүб самавара салмышды. Мангалда галан көмүрләр исә олдугча назикләшмишдир.

Маһмуд мангалы ешәләди вә бармагларыны ораја тутду. Онун әлләри бајырда чох үшүмүшдү. Тәбризин шахтасы адамын лап иликләринә ишләјирди.

Отағын пәнчәрәләри донмуш вә онларын шүшәләриндә сәрв будагларына бәнзәјән шәкилләр әмәлә кәлмишди. Һәјәтдә исә һовуз, тулумба буз бағламышды. Маһмудун отағы икинчи мәртәбәдә иди. Һәјәтдән кичик бир отаға, орадан да пилләкәнләрдән чыхыб бөјүк отаға кирмәк лазым иди. Маһмуд самавары бу пилләкәнә гојмушду. Бир аз сонра о гајнајачаг вә Маһмуд чај ичәчәкдир.

Бу отаг бајыр һәјәтдә иди. Аға исә өз аиләси илә ичә-

ри һәјәтдә јашајырды. Бајыр һәјәтдә исә она мүрачиәт едән адамлары гәбул едәрди. Аға сәләмчи иди. Өзү дә әдлијјә вәкили вә мүлкәдарды. Она мүрачиәт едән адамларын чохуну Маһмуд олан отағын јанындакы өз хүсуси отағында гәбул едәрди. Бу отаг Маһмудун отағына јапышыг олса да, һәтта она охшаса да, ондан фәргләнирди. Бу отагда көзәл стуллар вә јумшаг мебелләр вардыр ки, орада анчаг гонаглар, ағалар отурардылар. Маһмуд отуран отагда исә стул, филан јох иди.

Аға бүтүн гонаглары гуру сөзлә вә анчаг чај вермәклә јола саларды. Чајы да һәмин бу самаварда һазырлајардылар. Гонаглар кәлдији заман Маһмуд онларын һәр биринә бир стәкан чај верәрди. Анчаг бир стәкан! Аға она тапшырмышды: «Чајы гајнатмағы унутма, беш-алты бурун гајнат ки, рәнк салсын. Гәләт eләјирләр, һәр кәләнә тәзә чај вермәли олсаг башымызда папағымыз да галмаз. Бах, јаддан чыхарма, үччә чај гашығы чај ат, вәссалам! Гандын, ја јох? Декилән: гандым!»

— Гандым,—дејә Маһмуд инандырычы бир аһәнк илә чаваб верәрди. Маһмуд гонаглара чај вердији заман өзү әсла һеч бир заман чај ичмәзди. О, бир гајда олараг бу ишлә разы олмушду. Һеч разы олмасын, өз хошуна дејил ки! Аға, чај ичмәји бирдәфәлик она гадаған етмишди. Аға, чајын инсан организми үчүн зәрәрли олмасы һаггында фәлсәфә тохујарды: «Чајы сәһәрә гәдәр гој стәканда галсын, сабаһ көрәчәксән ки, стәкан гапгара гаралыбдыр. Адамын мә'дәси дә о чүр олур».

Бәли, чај инсан организмини корлајыр, лакин ач галмаг корламыр; ијләнмиш әт јемәк дә корламыр. Маһмуда чох вахтлар ијләнмиш өкүз вә ја чамыш әти биширәрдиләр; чүнки бу, учуз баша кәләрди. Бу әти бир нечә чөлмәјә төкәр, наһар вә шамда она верәрдиләр. Бу, она көрә иди ки, һәр наһар, шам биширмәк үчүн лазым олан одуна гәнаәт олунсун вә бир нечә күнлүк хөрәк бир дәфә биширилсин. Маһмуд она верилән ән хырым-хырда вә бојат сәнкәкләри бу шорбаја доғрајыб јејәрди. «Аллаһын вердији не'мәтләрә» шүкүр! Бу, инсан организми үчүн зәрәрли дејил, гыш күнүндә бузлу су ичмәк дә зәрәрли дејил, анчаг чај зәрәрлидир. Инанмырсыныз, «чајы гојун сәһәрә гәдәр стәканда...»

Бу ишләрлә ишимиз јохдур. Һәләлик Маһмуд анчаг чөрәк һаггында дүшүнүрдү; чүнки бу өлкәнин һеч јериндә бу кими адамлара чөрәк тапылмыр. Чөрәк анчаг аға-

ларындыр. Күчәләр ачлаг вә ишсизләрлә долудур; адамлар шахтадан донур, евсиз-ешиксиз олан бу ушаға вә онун кимиләрә ким саһиб дурачаг? Јох, ијләнмиш эти јемәк олар, анчаг ачындан өлмәк олмаз.

Бу кечә чүмә кечәсидир. Аға чүмә күнләри гонаглары гәбул етмәзди. Јәгин ки, бу кечә дә о, бајыр отаға кәлмәјәчәкдир. Она көрә дә Маһмуд дүнәндән бәри мангалда галмыш одлары көтүрүб самавара салды. О, хәстә иди. Она бәрк сојуг дәјмишди. Бу күн дә аға бураја кәлмәјәчәк вә Маһмуд чај ичәчәкди.

Маһмуд бардаш гуруб мангалын кәнарында отурду. Онун әјниндә анчаг пенчәк вә шалвар варды. О, јајда да, гышда да бу шалвары кејәрди. Маһмудун тәгрибән он дөрд-он беш јашы варды. Буна бахмајараг, онун алны гырышмыш, гара вә ири көзләри чухура дүшмүш, үзү исә һәддән артыг арыгламышды. Ата-анасы өлдүкдән сонра о, һәдсиз әзаблара мә'руз галмыш вә нәһајәт бу аға ја нөкәр олмушдур.

Маһмудун отағы чох сојугду. Бурада соба јандырмаға, күрсү гурмаға ичазә верилмирди. Аға бу отаға кәләр, нәфәси илә һовлајараг:

—Отаг истидир машаллаһ, нәфәс билинмир,—дејәрди.

Лакин отаг «исти» олса да, Маһмуд үшүјүр, өзү дә һәдсиз дәрәчәдә үшүјүрдү.

Маһмуд дуруб самавары пүфләди вә отаға гајытды. Бир аз сонра ичәри һәјәтдән өскүрәк сәси ешидилди. Аға өскүрәрди: «үһү, үһү!». Бу сәс һаванын далғаларыны јара-јара кәлиб бу отағын бузлу пәнчәрәләриндән ичәри кирди. Маһмуд диксинди, гулагларына инанмамалы олса да, бу ағадыр, аға! Аға икинчи дәфә өскүрдү. Артыг о, далана јетишмишди. Бурадан кечиб бајыр һәјәтә кәлирди. О, һәјәтдә икән ит дә һүрмәјә башладыгда, аға сәсләнди: «Алабаш!».

Алабаш Маһмудун отағынын алтындакы зирзәмидә оларды. Ағанын дедијинә көрә бу ит чох јахшы чинсдәнди. Ону Һәштәридән Аббасгулухан сәртиб аға үчүн көндәрмишди. Онун јери чох исти оларды. Зирзәмидә итин алтына пејин төкүлмүшдү ки, ит јумшаг јердә јатсын. Аға ону о гәдәр севәрди ки! Маһмудун өз ифадәси илә демиш олсаг: «Аға бу ити өз атасындан да чох севәрди». Онун отағы исә һәр күн тәмизләнмәли иди. Итә гуллуг етдикчә көзәлләшир вә ағанын даһа артыг хошуна кәлирди.

Алабаш ағанын сәсини ешидиб тәнбәл-тәнбәл дуруб

өз отағындан һәјәтә чыхды. Габаг ајагларыны јерә гојуб синәсини ашағы әјәрәк кәрнәшди вә ағанын јанына кәлиб гујруғуну буламаға башлады. Лакин һава сојуг олдуғундан о, јенә дә ичәри гајытды. Һеч аға да разы олмазды ки, Алабаш бу сојугда зирзәмидән чыхсын. Она көрә дә о.

— Һејван, кет јат!—дејә рәһмдилликлә сөјләнди.

Бу заман Маһмуд лап горхмушду. О, пилләкәнләрә јүјүрдү. Нә етсин? Самавары нә етсин? Маһмуд ону әлинә көтүрдү. Бир пиллә ашағы енди, самавары зирзәмидә кизләтмәк үчүн һәјәтә енмәк лазым кәлирди. Лакин сиз билирсиниз ки, аға вә ит һәјәтдәдирләр. Отагда кизләтмәкдән башга бир чарә јох иди. Анҹаг јенә билирсиниз ки, аға отаға кәлир...

Маһмуд өзүнү лап итирди. Лакин ани бир фикирдән сонра о, ичәри кирди вә самавары тахчаја гојду. Самаварын атәшханасындан пилләкәнә төкүлән күлү дә тәмизләјиб тез мангала төкдү вә һеч бир мүһүм һадисә үз вермәјибмиш кими мангалын башында отурду. Бу заман аға балача отаға кирмәк истәјирди. О, ичәри кирмәдән әввәл гапыда дуруб көјә бахды:

— Пәһ, балан өлмәсин! Гәрибә ајаздыр,—деди,—шахтадан улдузларын һәр бири өкүз јекәликдәдир.

Сонра о, Маһмуду сәсләди. Маһмуд ону гаршылады. Аға ичәри кириб отағы һовладыгдан сонра:

— Отаг истидир машаллаһ, нәфәс билинмир,—деди.

Маһмуд динмәди.

— Еләдир, елә дејил?—дејә аға суал верди. Маһмуд јавашҹадан:

— Хејир, бир аз сојугдур, мангала дүнәндән бәри көмүр төкмәмишәм,—деди вә шахтадан бир-биринә дәјән дишләринин һәрәкәтини дајандырмаға чалышды.

—Бир аз, бир аз!.. Утанмырсан һеч? Сән нәдир, шахтаны билди нәдир?

О, бу сөзләри дејәркән өз отағына кирди. Аға о гәдәр јоғунду ки, аз гала гапыдан кечә билмирди. О чијнинә бир дәнә дә узун Хорасан күркү салмышды. Ај бу күрк Маһмудун олајды! Бу күрку Маһмуда версәјдиләр, о гар үстүндә јатыб јухуламагдан белә горхмазды.

Аға бу кечә, дүнәндән јарымчыг галмыш бә'зи ишләрини көрмәк үчүн бураја кәлмишди. О, бир аз ишләдикдән сонра Маһмудун отағына кәлиб мангалын јанында дәри үстүндә отурду. О, һәлә ајаг үстә икән дәрини кәтириб бураја салмағы Маһмуда әмр етмишди. Ағанын бу

отагда отурмасы үчүн бир ағ вә јумшаг гојун дәриси вар иди. О, һәр дәфә бу отаға кирәндән чыхана кими бу дәринин үстүндә отурарды. Бу дәри тәкчә ағаја мәхсус иди.

Аға мангала бахды вә Маһмуду хејли данлады:

— Јахшы, дүнән көмүр төкәндә нә олар ки! Күлү ешәләјирсән, көмүр пуч олуб кедир, мангалы ешәләмәзләр.

— Дүзкүндүр, аға!

— Алабашын отағына мангал гојубсан, ја јох?

— Бәли, гојмушам.

— Нә гәдәр хәкә гојдун?

— Һәр күнкү кими, аға!

— Инди ора истидир ја јох?

— Бәли, лап истидир,—дејә Маһмуд инандырычы бир сәслә чаваб верди.

— Алабашын отағынын истиси алтдан бураны да гыздырар,—дејә аға Маһмуда бахды вә сонра:

— Һеч билирсән Алабаш нечә әсл-нәчабәтли вә чинс итдир?—деди.

— Еләдир ки, вар, чинс итдир...

— Она јахшы гуллуг елә, һа!

Ағанын евиндә хүсуси бир интизам вар иди. О нөкәр вә күлфәтә јаман демәли оланда, јаман дејәр, дил төкмәли оланда да дил төкәрди. Аға, Алабаш һаггындакы әсаслы мүзакирәни гуртардыгдан сонра бир аз сусду. О, Маһмудун кинајә илә дедији ахырынчы сөзүнү дүшүнмәмишди. «Әсл-нәчабәтли итдир» сөзүнү Маһмуд гәсдән демишди. Ағалар анчаг ата-бабалары дөвләтли олан адамлары әсл-нәчабәтли адамлар һесаб едирдиләр. Ит һаггында әсл-нәчабәт сөзүнү ишләтмәк ағаларын бу ифтихар һиссини тәһгир етсә дә, Маһмудун бу сөзүнә о гәдәр фикир вермәди.

Аға диггәтлә Маһмуда бахырды. Елә бил ки, мә'сум вә кичик јашлы Маһмудун сојугдан ағармыш үзү вә титрәмәкдә олан бәдәни ону дүшүндүрүр вә онда ағалара мәхсус бир рәһмдиллик јарадырды. Ола билсин ки, елә буна көрә дә аға јени бир сөз демәк һаггында фикирләширди. Бир аз сонра аға:

— Һеч бир мәндән сорушурсан ки, нечәсән?—дејә меһрибан бир нәзәрлә Маһмуда бахды. Маһмуд «хәчаләт дәнизиндә» гәрг олду; чүнки аға өзүнүн хәстә олдуғуну билдирди вә Маһмудун бу ишлә нә үчүн марагланмадығындан наразы олдуғуну да сөјләди. Аға сөзүнү давам етдирди:

— Оғул, нәмәкбәһәрам олма, мән ки, әлимдән кәлән јахшылығы һеч бир аллаһ бәндәсиндән әсиркәмирәм. Дејирәм, хуб, аллаһ мәнә вериб, гој мәним сајәмдә бунлар да долансын.

Сонра о данышыг аһәнкини дәјишиб јумшагчасына деди:

— Амма сән өз ағанын әһвалыны да сорушмурсан?!

Бәли, аға дүзкүн фәрмајиш едирди. О, Маһмудун ағасы һесаб олунурду. Һәлә Маһмуда ајда үч түмән дә пул верирди. Үч түмән! Бу пулла исә аға бир бутулка шәраб ичиб хош да ола биләрди, лакин о, Маһмуд кими аллаһ бәндәләринә рәһм едиб дејир:—«Хуб, аллаһ мәнә вериб, гој мәним сајәмдә бунлар да долансын!» Ди кәл, Маһмуда! Һеч олмазса «өз ағасынын әһвалыны да сорушмур!». Аллаһ өмүр версин. Маһмуд ағанын сајәсиндә һеч олмазса һәрдән бир ијләнмиш чамыш вә ја өкүз әти дә јејирди. Маһмуд башыны галдырыб:

— Аллаһа шүкүр ки, јахшы олубсунуз, мән хәстә олдуғунузу һеч билмирдим,—деди.

Аға сусду вә бир аз сонра фит чалмаға башлады. Бу заман Маһмуд јенә дә ағанын һаггында фикирләширди: сојугда ишләјиб евә гајытдыгдан сонра ағанын бу отағы (унутмамаг лазымдыр ки, һәр шеј кими, бу отаг да ағанын хүсуси мүлкијјәтиндә иди) олмасајды, бәс көрәсән Маһмуд нә едәрди? Ахы Тәбриздә вә әсла һеч бир јердә ону ишләдән олмазды. Бәс нечә! Ишләдән олмазды, јохса Маһмудун ағаја ишләмәкдән хошу кәлмир ки! Маһмуд башга бир мәсәлә һаггында да дүшүнүрдү: әкәр ағалар әсла олмасајдылар, онда нөкәрләр дә олардымы? Јәгин ки, «ағалыг» олмаса, «нөкәрлик» дә олмаз, о заман бу отаглар да ағаларын олмазды.

Бу оғланын фикринә бир бах! Аға чох јахшы дејир ки, аллаһ дағына бахар гар верәр, о лап дүз дејир, бәли, дүз дејир; чүнки әкәр Маһмуд аға олсајды вә бу аға, аға олмасајды, Маһмуд она чәрәк вермәзди. Ағанын Маһмуда вердији сөјүшләр әвәзиндә она бир күн ағлајарды ки, бир күн ағлајарды ки!..

Бәли, аға һәр шеји билирмиш! Аға, һәтта Гурандан да ајә кәтирир вә дејирди ки,: «Аллаһ истәдији адамлары әзиз едәр, истәмәдији адамлары зәлил едәр; истәсә адамлара мүлк верәр, истәмәсә онларын мүлкүнү алар».

Ағанын чәмијјәтдәки синфи мүнасибәтләр һаггында фәлсәфәсинин әсасыны Сә'динин:

«Курбеји мискин әкәр пәр дашти,
Тохми-кончүшк әз чәһан бәр дашти»*.

—ше'ри тәшкил едирди. Аға дејирди ки, Маһмуд кими мискин пишикләрин ганады олсајды, сәрчәләрин нәслини дүнјадан кәсәр, дүнјаны бир-биринә вурардылар.

Нә јахшы ки, Маһмуд кими пишикләрин ганады јохдур, јохса әсл-нәчабәтли ағалар һеч олмазса Алабаш кими әсл-нәчабәтли итләри сахламагдан мәһрум олардылар.

Маһмуд бу кими фикирләриндән бирдән ајылды. Онун көзләри тахчаја тикилди. Тахчаја! Аға, јенә дә данышырды, өзү дә лап мүһүм бир мәсәлә һаггында данышырды. Бу ил көмүрүн баһа олмасындан! О, әт ичәрисиндә итмиш олан көзләрини Маһмуда зилләмишди ки, Маһмуд бу ил көмүрүн баһа олдуғуну јахшы баша дүшсүн вә анласын ки, «бу ил көмүр баһадыр». Көмүрүн беш килосу үч түмәндир. Маһмудун бир ајда алдығы мааш гәдәр! Елә көмүрүн белә баһа олмасына көрәдир ки, Маһмудун отағында «машаллаһ, нәфәс билинмир».

Маһмуд ағанын сөзләрини ешитмирди. О, ағынын көмүр һаггындакы нәғмәси әвәзинә, көмүрүн Маһмуд һаггындакы нәғмәсини динләјирди. Көмүрләр тахчада дилә кәлмишди. Бир аз кечмәдән ағанын көзләри отағы доланмаға башлады вә сонра тахчаја тикилән көзләринин сајы дөрд олду. Ики адам вә дөрд көз тахчаја бахырды. Анчаг бу көзләрин икисиндә гәзәб, икисиндә исә дәһшәт вар иди. Адамлар да о чүр! Онлар тахчаја бахырдылар, о тахчаја бахырдылар ки, самавар ораја гојулмушду. Вај дәдәм, вај! Самавар иш ачачаг. Самавар сәсләнир вә онун сәси кетдикчә учалараг отағы бүрүјүрдү. Маһмуд өскүрдү. О өзүнү итирди. Бир сөз тапыб данышмаг истәјирди. Лакин көрәсән белә заманларда сөз тапмагдан чәтин бир шеј вармы? Онун дили тутулду. Елә бил ки, шахта бүтүн сөзләри дә дондурмушду. Лакин самавар сусмаг билмәјиб зүмзүмә еләјир вә вахтсыз хоруз кими банлајырды. Аға бөјүк көвдәсилә ајаға галхды. Тахчаја јахынлашды вә әлини самаварын үстүнә гојду. Самавар исти иди; чүнки самаварда од варды. Од да ки, көмүрдәндир, јә'ни о шејдәндир ки, о бу ил баһадыр, беш килосу үч түмәндир. Маһмудун бир ајлыг маашы гәдәр!

Аға дөнүб Маһмудун үзүнә бахды. Маһмудун көзү исә фәршә зилләнди. Һадисә о гәдәр мүһүм вә әһәмијјәтли иди ки, аға һәлә динмир вә санки белә бир вәзијјәтә ла-

јиг олан һансы кәлмәләрлә сөзә башламаг һаггында фикирләширди. Бу мүддәт аз олса да Маһмудун нәзәриндә узун иди. О, һәлә бу аз мүддәт ичәрисиндә бир-ики дәфә (анчаг јарымчыг) ағанын үзүнә бахмыш, сонра јенә дә көзләрини фәршә зилләмишди; фәршин нахышларына! Елә бил ки, Маһмуд бу нахышлары индичә көрүрдү. Елә бил ки, бу нахышлардан ајрылмаг истәмирди...

Аға әлинин зәрбәси илә алтдан Маһмудун чәнәсиндән вурду. Маһмудун дишләри бир-биринә дәјди.

— Итин баласы! Үзүмә бах, фәршдә нә көрүбсән?!

Лакин Маһмуд онун үзүнә баха билмирди. Белә гәзәбли көзләрә ким баха биләрди? Аға һирсләниб итә дөнмүшдү. О, нәрилдәди:

— Үзүмә ба-а-ах!..

Маһмуд онун үзүнә бахды. Ағанын армуда бәнзәр бурнунун үстүндә сејрәк түкләри варды. Бир, ики, үч... хејир, чохдур. Инди ки, ону сајмаг олмаз.

— Буна ким од салыб вә нијә салыб?—дејә аға гануни вә рәсми бир суал верди.

Маһмуд ағанын көзүнүн ичинә бахды, анчаг чаваб верә билмәди. О, билирди ки, аға һирсләндији заман өзүнә мәхсус «әсл-нәчабәтини» унудур, она чаваб вермәк ағаны даһа да гызышдырар. Аға јенә дә лап учадан:

—Дејирәм буна ким од салы-ы-б?—дејә бағырды.

Маһмудун боғазынын јолу тутулду. Онсуз да чаваб вермәли бир шеј јох иди. Самавара Маһмудун од салмасы ајдын бир мәсәлә иди, лакин аға е'тираф алдыгдан сонра чәза вермәк истәјирди. Маһмуд сағ әлини галдырды, икинчи бармағынын учу илә сағ гашынын үстүнү гашымаға башлады. Бирдән аға ушағын сифәтинә елә бир силлә вурду ки, о јаны үстә јерә јыхылды. Бунунла јанашы олараг санки бүтүн отағы ләрзәјә кәтирин бир сәс курлады:

— Мәнә чаваб ве-е-ер!...

Маһмуд duruб дивара дајанды, әлини үзүнә гојду. О инди гәзәбләнмишди. Бир аз әввәл онун вүчудунда һөкм сүрән горхаглыг инди өз јерини һәдсиз бир нифрәт вә гәзәбә вермәкдә иди... О инди һеч шејдән горхмурду. Бир сөз дејиб ағанын гаршысында гышгырмаг үчүн онун додаглары һәрәкәтә кәлди. Лакин елә бил ки, сөзләр бу додаглардан гачыб онун һәјәчанла чырпынан үрәјиндә боғулду. Һирсиндән онун боғазы тутулду. Маһмуд бала-

ча јумруғуну дүјүмләјәрәк ағаја бахды. Бу заман аға өз-өзүнә гышгырды:

— Мән чапылдым ахы, мән таландым ахы! Дејирәм киши, бу көмүрә нә кәлир, демә ки, аға Маһмуд кечә олчаг самавара од салырмыш!

Аға јенә Маһмуда:

— Де көрүм, нијә самавара од салыбсан?—деди.

Маһмуд бирдән:

— Чај ичмәк үчүн!—дејә кәскин бир сәслә дилләнди.

— Чај ичмәк үчүн? Сән нә һагла чај ичирсән?

— Бу һаггы мән кимдән алмалыјам?—дејә Маһмуд ағанын үзүнә габарды. Елә бил ки, Маһмуд белә бир чыхыш үчүн чохдан бәри өзүнү һазырламышды.

Маһмудун бу суалы садә вә бир ушаг суалы иди, лакин нәдәнсә, аға сусду. О, әлләрини јанына салыб сакит дурмушду. Санки, о, бу суала чаваб тапа билмирди.

Маһмуд јенә дә данышмаг вә нечә олурса-олсун кет-кедә шө'ләләнмәкдә олан ачығынын одуну сөндүрмәк истәјирди. Инди дејәсән даһа горхмурду.

Аға тез өзүнү доғрултду:

— Сән оғрусан, сән мәним малымы оғурлајырсан.

Маһмуд бармагларынын учларыны овчунун ичинә сыхды. О, санки бу кичик јумруғу илә бирдән атылыб ағаны вурмаға һазырлашырды. О, бир аз кәнар чәкилиб көзләнилмәдән:

— Мән оғру дејиләм,—дејә елә гәти бир аһәнклә чаваб верди ки, индијә гәдәр бу ушағы өз әлиндә бир әсир вә ојунчаг һесаб едән аға тәәччүбләнди.

— Сән оғрусан,—дејә, габагкы вәзијјәти гајтармаг вә өзүнүн азалмыш үстүнлүјүнү јенидән бәрпа етмәк үчүн сүн'и олараг гышгырды.

О, додагларыны чејнәди, гәзәбли көзләрини Маһмуда зилләди, лакин инди Маһмуд горхуб башыны ашағы салмаг әвәзинә ағламсына-ағламсына ағанын үзүнә бахырды. О, башга бир адамла данышырмыш кими сөзә башлады:

— Өзләри ишләмир, јејир-ичир, халгы чапыб-талајырлар, бизә дә оғру дејирләр. Оғру сизсиниз, мән оғру дејиләм. Мән ишләјирәм, сәһәрдән ахшама гәдәр јол дөјүрәм. Бир гарын чөрәји дә мәнә чох көрүрсүнүз, оғрулар, бишәрәфләр!

Маһмудун сәси кет-кедә учалырды. Аға шашырмыш кими һәр ики әлини јанына салды. О, тәәччүблә Маһму-

да бахырды. Она елә кәлирди ки, Маһмудун бу данышыглары бу дөврүн бүтүн гануларыны позур. О, биринчи дәфә иди ки, белә сөзләри ешидирди. Бу сөзләрин чавабыны тапа билмирди. Биринчи дәфә иди ки, бир ушаг дилә кәләрәк она «оғру» дејирди. Анчаг аға өзү чох јахшы билирди ки, о оғру дејил. Оғру, ағанын өз хүсуси мүлкү олан бир отагда, ағанын хүсуси малы олан самавара од салан Маһмуддур, о оғрудур, ону бағышламаг олмаз. Ағзындан сүд ији кәлмәсинә вә «бирчә беләчә» боју олмасына бахмајараг, ағаны сөјүр. Ачындан өлмәсиндән горхмур...

Аға артыг сусду. Елә бил ки, о, Маһмудун бу һәрәкәтинин «фәлсәфи» мә'насыны дүшүнүр, өзүнүн мүдафиә етдији «фәлсәфәсинин» һәјатда дүзкүн олмасыны үрәкдән тәсдиг едирди. Һәлә бу «мискин пишијин» ганады јох иди. Әкәр ганады олсајды, онда аллаһ билир ки, ағаја даһа нә сөзләр дејәрди!

Аға даһа һеч бир сөз демәдән сакитчә вә ағыр аддымларла отагдан чыхыб ичәри һәјәтә кетди. Маһмуд самаварын сујуну бошалдыб јенә дә тахчаја гојду. Инди о тәк галмышды. Онун ачыглы көзләри самавара тикилди вә ондан ајрылмады. Елә бил ки, бүтүн ачығыны самавардан чыхмаг вә ону сындырмаг истәјирди. Лакин ону нечә сындырмаг олар? Бу самавар онун дејилди, бу ағанын иди. Онун хүсуси малы иди. Хүсуси мүлкијјәт исә «мүгәддәсдир». Она бу өлкәдә тәчавүз етмәк олмаз. Аллаһ бу самавары ағаја вермишди ки, елә Маһмуд ону сындырсын? Маһмуд билмәли иди ки, «аллаһ истәсә адамлара мүлк верәр, истәмәсә онларын мүлкүнү әлиндән алар...», истәсә бир самавар верәр, истәмәсә...

Маһмуд буну билмәли иди. О, бирдәфәлик билмәли иди ки, бурада һәтта бир нечә стәкан чајын үзәриндә дә хүсуси мүлкијјәт вардыр. Бу чај «инсан организминә зәрәрли олса да...» хүсуси мүлкијјәт сырасындадыр, һәр адам ону ичә билмәз. Бу, ганундур, буну нәзәрә алмајанлары ганун чәзаландырыр.

Маһмуд јенә дә ачыглы-ачыглы савамара бахды, лакин бахдыгча даһа артыг дүшүнүрдү ки, бүтүн бу һәјәт вә отаглар ағанын олдуғу кими, бу самавар да онундур.

Бу заман аға һәјәтдән гышгырды:

— Бураја кәл.

Маһмуд бир аз дајанды. Сонра јенә дә самавара бахды. Ушағын сифәти ағармышды. Башынын түкләри пырт-

лашмыш вә бәдәни даһа артыг сојумушду. О, папағыны башына гојду. Дар вә көдәк шалварынын гырышыгларыны дүзәлдиб ајаггабыларыны кејди вә һәјәтә енди. Аға евдә фикирләшдикдән сонра бајыр һәјәтә кәлиб Алабашын отағыны јохлајырды, әлини онун башына чәкәрәк онун белинә салынмыш көһнә мәхмәр чулуну да јохлады, сонра ондан бир аз узагда дурмуш Маһмуда бахды вә чәлд дөнүб онун әлиндән јапышды. Ону күчә гапысына тәрәф апармаға башлады. Күчәнин гапысыны ачыб:

— Дүз кет, јохса бу кечә әлимдә өләрсән,—деди вә Маһмуду бајыра атды. Маһмуд дөнүб данышмаг истәјирди ки, гапы шиддәтлә үзүнә чырпылды. Онун чәфтәси салынды. Гапынын далындан узаглашмагда олан ајаг сәсләри ешидилди.

Күчә сакитликди. Анчаг Шапур хијабанынын узагларындан фајтон атларынын ајаг сәсләри, бир дә електрик мәфтилләринә тохунуб выјылдајан вә өз сојуг нәфәси илә донмуш күчәләри долашан күләјин сәси ешидилирди...

Маһмуд һараја кедәчәјини билмәдән гапыдан узаглашды...

ҺӘМИД МӘММӘДЗАДӘ

Ҹәнуби Азәрбајҹан демократик әдәбијјатында Һәмид Мәммәдзадә көркәмли әдәбијјатшүнас-алим вә насир кими танынып. Онун һекајә вә повестләриндә Ҹәнуби Азәрбајҹан фәһлә вә кәндлиләринин ағыр һәјаты, зүлмә вә һагсызлыға гаршы мүбаризәси, азадлыг арзулары вә кәләҹәјә инамы әксини тапыр. О, истеʼдадлы алим кими өз фәалијјәтини Ҹәнуби Азәрбајҹан әдәбијјатынын тәдгиги, тәблиғи вә нәшринә доғру јөнәлтмиш, бир сыра фајдалы ишләр көрмүшдүр.

Һәмид Мәммәдзадә 1924-ҹү ил март ајынын 18-дә Тәбриздә анадан олмушдур. Онун атасы Мәшәди Рза әттарлыг едәрди. Һәмид ибтидаи тәһсилини «Нәҹат» милли мәктәбиндә алыр. Бундан сонра «Пәрвәриш» мәктәбиндә тәһсилини давам етдирир. 1942-ҹи илдә һәмин мәктәби битирир вә Тәбриз дарүлмүәллиминә дахил олур. Ики илдән сонра Әрдәбилдә «Сәфәви», «Пурандохт», «Сәнʼан», «Әнвари» мәктәбләриндә мүәллимлик едир. Бу дөврдә о, халг һәјаты илә јахындан таныш олур.

Ҝәнҹ Һәмид Ҹәнуби Азәрбајҹанда милли демократик һәрәкатынын тәлатүмә кәлдији бир вахтда Иран Халг Партијасына гәбул олунур. Милли һөкумәт дөврүндә партијанын көстәриши илә Демократ Ҹаванлар тәшкилатынын МК тәблиғат шөʼбәсинә вә «Ҹаванлар» гәзетинә башчылыг едир. О, илк публисист јазыларыны да бу дөврдә јазыр.

1946-чы ил декабр ајынын 12-дә доғма вәтәни тәрк етмәјә мәҹбур олан Һәмид Мәммәдзадә Совет Иттифагына пәнаһ кәтирир. Бакыда Али Партија Мәктәбиндә, Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин журналистика факүлтәсиндә, Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасынын Низами адына Әдәбијјат Институтунун аспирантурасында тәһсилини давам етдирир. О, 1955-ҹи илдә «Ингилабчы јазычы вә журналист С. Һ. Пишәвәри» мөвзусунда намизәдлик диссертасијасы мүдафиә едир.

1968-ҹи илдә Һәмид Мәммәдзадә «М. Ф. Ахундов вә

Шәрг» мөвзусунда докторлуг диссертасијасыны мүвәффәгијјәтлә мүдафиә етдијинә көрә ,она филолокија елмләри доктору елми дәрәчәси верилир.

Һәмид Мәммәдзадә 1958-чи илдән ССРИ Јазычылар Иттифагынын үзвүдүр. Онун илк һекајәләри дөври мәтбуатда мүнтәзәм чап едилир. Јазычынын «Һекајәләр» (1957), «Футболчу» (1959), «Илк мәһәббәт» (1967), «Тәбриз хатирәләри» (1978) вә с. китаблары нәшр олунмушдур.

Һәмид Мәммәдзадә Азәрбајчан әдәбијјатынын фарс охучуларына танытдырмаг, ејни заманда фарс дилиндә олан әдәби абидәләрин доғма дилә тәрчүмәси саһәсиндә чидди фәалијјәт көстәрир. Онун Һачы Зејналабдын Марағајинин үччилдлик «Ибраһим бәјин сәјаһәтнамәси» әсәрини тәрчүмә етмәси тәгдирәлајигдир.

Һәмид Мәммәдзадә һазырда Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Јахын вә Орта Шәрг Халглары институтунун Иран филолокијасы шө'бәсиндә баш елми ишчи вәзифәсиндә чалышыр.

ТӘБРИЗИН ИЛК ПИОНЕР ГЫЗЫ

Мүлајим күләкли јај күнләриндән бири иди. Бузовнанын гајалыг саһили һәмишәкиндән даһа көзәл көрүнүрдү. Хәзәрин јашыл сулары көз ишләдикчә узаныр, узагларда көјлә говушурду. Далғалар гатарла учан ағ өрдәкләр кими бир-биринин ардынча саһилә тәрәф ирәлиләјир, гајалара чырпылыб дағылырды.

Саһилдәки пионер дүшәркәсинин әнчир вә тут ағачлары арасындан баш галдырмыш гырмызы бајрағыны күләк далғаландырырды. Күнәш үфүгдә мис кими гызармыш булудларын архасында көздән итән вахт дүшәркәдән мусиги сәси јүксәлди. Јүзләрлә пионер Азәрбајчан һимнини охуду:

«Азәрбајчан—дүнја көрмүш бу шәрәфли, шанлы дијар. Вәтән ешги бабалардан галмыш әзиз бир јадикар...»

Мән пионер дүшәркәсинин алчаг диварына сөјкәниб бахырдым. Абшерон күнәши алтында онларын һамысы түнч кими гаралмышдылар. Бу ушагларын үзүндән хошбәхтлик јағырды.

Дәстәнин башында дуран узунсач, гарагаш, гаракөз гызы көрчәк јадыма нәләр дүшдү?! Онун он-он бир јашы оларды. Јанындакы јолдашынын әлиндән тутуб, додаг-

лары гача-гача, көзләри күлә-күлә охујурду. Бу анда мәним хәјал гушум узаглара учду. Тәбризин азад вә шән күнләри јадыма дүшдү. Тәбризин илк пионер дәстәсинин башында дуран Зәрифә көзүмүн гаршысында дајанды. О да бу гәдд-гамәтли гыз кими, башына ағ лент бағлајыб, дөшүнә пионер нишаны тахмышды. Бу нишаны она бир совет әскәри вермишди. Һадисә белә олмушду:

Тәбриз әһалиси совет гошунларыны јола салан күн Зәрифә анасы илә бирликдә һазырладығы чичәкләри атлы бир әскәрә вермиш, әскәр исә әјилиб Зәрифәни јердән галдырыб алнындан өпмүш, она бир шәкил бағышламыш вә јахасына пионер нишаны тахмышды.

Зәрифә өмрүндә бу гәдәр севинмәмишди. О, бу һадисәни јолдашларына данышар, гүрурла дөшүндәки нишана бахырды. Әскәрин вердији пионер гызын шәклини исә Зәрифә евин јухары башындакы тахчаја гојмушду. О, һәјатында баш верән бу мүһүм һадисәни мәктәбли јолдашларына тәфсилаты илә данышмаг үчүн бә'зән анасындан кизлин шәкли китабын арасында мәктәбә апарар, ону һеч кимин әлинә вермәдән ушаглара көстәриб белә дејәрди:

— Көрүрсүнүз, нечә дә мәнә охшајыр.

Шәкилдәки гыз Зәрифәјә охшамырды. Лакин онун да гара көзләри, гара гашлары вә галын һөрүкләри вар иди.

Нечә күн иди ки, Зәрифә анасындан шәкилдәки гызын кејиндији пионер палтарындан истәјирди. Касыблығын дашыны тәзәчә атмыш анасы Зәрифәнин хаһишини јеринә јетирмәли олду, она палтар алды, гырмызы галстук тикди. Беләликлә Зәрифә гырмызы галстуклу пионер олду. Онун јолдашлары, сонра Тәбризин бир чох ушаглары да белә етдиләр. Гырмызы галстуклу ушагларын сајы сүр'әтлә артды.

Тәбризин Хијабан мәһәлләсиндә ушагларын өз тәшәббүсү илә дүзәлдилмиш илк пионер дәстәси белә әмәлә кәлди.

Јазын орталары иди. Тәбризин күчәләриндә көјләрә баш галдырмыш гәләмә вә чинар ағачларынын јарпагларыны мүлајим баһар күләји ојнадырды. Сылдырым гајалыгдан төкүлән шәләләнин сәси ешидилирди. О ил Тәбриз чамааты баһарын көзәллијини вә фүсункарлығыны бәлкә дә илк дәфә көрүрдү. Ахы ким билмир ки, фәлакәт вә ачлыг тәбиәтин көзәлликләрини көрмәјә, ондан зөвг алмаға мане олур. Азад баһарын белә көзәл чағын-

да гоча Тэбризин говғалы күчэлэри өмрүндэ илк дэфэ тэзэ чичэклэр көрүрдү. Пионерлэр маһны охуја-охуја Хијабан мэһэллэсиндэн кечирдилэр. Тэбризин азад баһарынын бу чичэклэри өз этирлэрини һэр тэрэфэ јајмышдылар, узун иллэр боју сызылты вэ налэ сэсиндэн безмиш эһалинин санки үзүнэ күлаб сэпдилэр. Һамынын кэсалэти гачды, шэһэрин һэр јерини һэтта онун сакит сэмасыны јени сэслэр, шэн маһнылар сэси ојнатды.

Күчэнин һэр ики тэрэфиндэ дајанан чамаат бу шэн ушаглары јахындан көрмэјэ чан атырды. Бир чохларынын көзлэри јашарырды, бу көз јашлары кэдэрдэн дејил, севинчдэн иди.

Зэрифэ дэстэнин башында кедирди. О, бир гоча кишинин вердији күл дэстэсини элиндэ тутуб аддымлајыр, һэрдэнбир дэ дөшүндэки пионер нишанына бахырды. Она елэ кэлирди ки, бүтүн чамаат анчаг она бахыр. Онун јанаглары элиндэки гызыл күллэр кими алланмышды.

Пионерлэр чэркэ-чэркэ кэлиб аддым-аддым Тэбриз күчэлэриндэн кечдилэр, сонра дағылышыб евлэринэ тэрэф кетдилэр.

Зэрифэнин анасы гапыны ачан кими гызыны гучаглајыб өпдү, ону боју бэрабэри галдырыб еви доландырды.

Зэрифэ анасынын јеканэ өвлады иди. Онун атасы һэлэ Зэрифэ үч јашында икэн дэмир јол чэкмэк үчүн Иранын чэнубуна кетмиш, бир нечэ ај сонра түнелин алтында тэлэф олмушду. Онун гызы үчүн алдығы палтары фэһлэ јолдашлары гара хэбэрлэ бирликдэ кэтирмишдилэр. Зэрифэнин анасы о күндэн Зэрифэ үчүн һэм ана, һэм дэ ата олду. Онун гоншулары дејирдилэр: «Машаллаһ, Ситарэ гејрэтли арвaддыр. Гызы елэ сахлајыр ки, һеч атадан јетим олдуғу билинмир».

Узун иллэр јохсуллуг ичиндэ јашајан Ситарэ кэнчлик үзү көрмэди. Онун јашы отуздан артыг олмаса да сачларына чохдан дэн дүшмүшдү. Үзүндэ эзаб вэ эзијјэтдэн дэрин излэр галмышды.

Экэр Иран Азэрбајчанында Милли һөкумэт тэшкил олунмасајды, бу излэр һеч вахт онун үзүндэн силинмэјэчэкди. Ситарэнин дахмасында бир чох башга дахмалар кими азадлыг күнэши илэ ишыгланды. Анчаг өмрү боју дүчар олдуғу мэшэггэтлэрин изи нэ үзүндэн, нэ дэ руһундан бу тезликлэ кедэн дејилди.

Сакит дэнизин синэсини тэлатүмэ кэтирэн фыртыналар јатандан сонра да далғалар ојнашыр, эввэлки сакит-

лијин бәрпа олунмасы үчүн муәјјән вахт лазым олур. Ситарә гызынын гара сачларыны чичәклә бәзәјәрәк:

— Гызым, сөјлә, нә көрдүн,—дејә сорушду.

Зәрифә бу суалы көзләјирмиш кими анасыны гучаглајыб деди:

— Ај ана, һеч билирсән тамашамыза нә гәдәр адам кәлмишди! Һәр тәрәфдән башымыза күл-чичәк сәпирдиләр, һамынын диггәти мәним нишанымда иди. Һамыдан да чох мәнә күл верирдиләр.

Һәфтәләр вә ајлар кечдикчә пионерләрин сајы артырды. Инди јалныз Хијабан мәһәлләсиндә дејил, Тәбризин бир чох мәһәлләләриндә пионер дәстәләри көрмәк оларды.

* * *

Шахталы күнләрин бириндә Зәрифәнин охудуғу мәктәбә бир дәстә силаһлы жандарм кәлди. Онлар ушаглары дөјүб китабларыны әлләриндән алдылар вә өзләрини мәктәбдән говдулар. Мәктәб дағылды, шакирдләрин шән нәғмәләри бир даһа ешидилмәди. О күндән жандармалар бурада мәскән салдылар.

Дејирләр: «Сөз вахтына чәкәр». О күн дә, индики кими күнәш үфүгә јахынлашырды. Онун сон гырмызы шүалары пәнчәрәләрин шүшәләрини гана бојамышды. Теһран чәлладлары Азәрбајчан дилиндә олан китаблары јығыб јандырырдылар. Зәрифәнин севдији «Ана дили» китабы да бунларын ичиндә иди. Китаблар алышдыгча пионерләрин бахышларындакы гәзәб санки белә дејирди: китаблары јандырсаныз да дилимизи јандыра билмәјәчәксиниз. Онларын бә'зиләри гырмызы галстуку һәлә бојнундан ачмамышды. Бунларын ичиндә Зәрифә дә вар иди. Дәстә хејли китабы оддан хилас етмишди. Јарысы јанмыш бир китабы Зәрифә гачыраркән ажан ону тутмуш, галстукуну бојнундан ачмаг вә дөшүндәки нишаныны гопармаг истәмишди. Зәрифә вар күчү илә ажанын әлини дишләмишди. Ажанын сәсинә јығышан чамаат Зәрифәни онун әлиндән алыб өз араларында кизләтмишдиләр.

* * *

Сәһәр Зәрифәни мәктәбә дејил, өзү илә ишә апаран Ситарә галстуку сәлигә илә бүкүб сандыға гојду. Гызынын дөшүндәки нишаны чыхардыб онун јахысынын алтына вурду вә:

— Гызым, көрүрсән ара гарышыгдыр, һәләлик буну көстәрмә,—деди.

Ситарә доғру дејирди. Тәбриз јенә дә думанлы иди. Думан оланда улдуз көрүнмәз, анҹаг о, һәмишә думан алтында да галмаз!

* * *

Күнәш артыг батмышды, пионерләр нәғмәләр охумагда давам едирдиләр, дүшүнүрдүм көрәсән бу шән сәсләри Зәрифә ешидирми?

ХӘДИҸӘ ПАША

Тәбризин кәнар мәһәлләләриндән бириндә чох гәдимдән галмыш сығаллы бир гара даш вар. Бу дашын узунлуғу үч аршын, ени исә јарым аршындыр. Дејирләр, бу ҹүр дашлары гәдим вахтларда варлы адамларын гәбирләри үстүнә гојармышлар ки, гурд-гуш кәлиб гәбри дағытмасын, һәм дә гәбр үчүн бир нишанә олсун. Мәһәллә гоҹаларынын дедијинә көрә, бу даш Тәбризин мәшһур Кәҹил гәбиристаныны дағыдыб шәһәр бағы дүзәлдәндә бураја кәтирмишләр. Инди бу дашын әтрафында күндүз ушаглар ојнајыр, ахшамлар исә бир гајда олараг, онун үстүндә Кәрпичкәсән Күлмәммәди, Пери Гулуну, Кәблә Ибраһим Новакеши вә Һәсән Гануну көрмәк оларды.

Мәһәлләдә Һәсән Ганундан башга бу адамларын һәр бирини өз пешәләри вә ја заһири хүсусијјәтләринә көрә верилмиш ләгәбләри илә чағырардылар.

Һәсәнин пешәси һамбаллыг иди. О данышанда «ганун» кәлмәсини тез-тез тәкрар едәрди. Бириси ондан сорушанда ки; «Аға Һәсән, бу јүкү нечәјә апарарсан?»—Дејәрди: «Ганунумуз ики грандыр». Десәјдин: «Ән күчлү һамбал нә гәдәр јүк көтүрә биләр?»—Дејәрди: «Гануни јүк сәккиз пуддур, анҹаг мән он пуд апарырам; ишим бәркә дүшәндә он ики пудун да алтына кирирәм». Әкәр ону инҹитсәјдиләр дејәрди: «Һәр шејин бир гануну вар. Мәнимки мәнә бәсдир, нијә инҹидирсән». Әкәр бириси дүзкүн данышмасајды Һәсән дејәрди: «Аға, ганунсуз данышырсан»... Беләликлә, онун ады олмушду: Һәсән Ганун. Инди кечәк әсл мәтләбә.

Нағыл едәҹәјимиз әһвалат 1939-ҹу илдә олмушду.

Күн баша чатырды, достлар јенә дә гара дашын үстүндә отуруб сөһбәт едирдиләр. Бу күн нечә олмушса, Һәсән Ганун көрүнмүрдү. Һәмсөһбәтләр ачыг-ајдын көрүрдүләр ки, Һәсән Ганунсуз мәчлис сојуг кечир.

Пери Гулу данышанда көзү башга јердә кәзир, анчаг мә'лум олмурду ки, кимә бахыр. О, чери иди, чичәк чыхарандан сонра сағ көзүнә пәрдә кәлмишди. Пери Гулу адланмасы да буна көрә иди.

— Бәли, Һәсән Ганунун савады олсајды, вәзир оларды,—дејә Пери Гулу сөһбәтини давам етдирирди,—кәдәнин јаман кәлләси вар; кәлсәјди, онунла да мәсләһәтләшәрдик. О, «һә десә, бу иши көрмәк чәтин дејил».

Күлмәммәд дә Пери Гулунун сөзүнү тәсдиг етди:

— Бош јерә демәјибләр ки, «Кечәл ағыллы олар». Һәсән Ганун дедијинин бир кәлмәсини дә ганунсуз данышмаз, савадлы олсајды, лап мәһкәмә вәкили оларды.

Елә бу вахт узагдан Һәсән Гануну көрән Пери Гулу:

— Одур һа, кәлир,—дејә күлмәјә башлады.

Күлмәммәд Һәсән Ганун кәлән тәрәфә бахды:

— Балам, дејәсән, әлиндән тутдуғу да гызы Разијәдир, о ки гызыны һеч күчәјә кәтирмәзди?

Һәсән Ганун кәлиб онларын јанында, гара дашын үстүндә отурду.

Күлмәммәд онун гаш-габаглы олдуғуну көрчәк:

— Ај Һәсән,—деди,—нә вар, јенә дә гаш-габағын јер сүпүрүр?

Һәсән Ганун гызынын голундан тутуб јахына чәкди:

— Ај Күлмәммәд, ахы адам нә еләсин, һамбалын ганунп јүки сәккиз пуддур, мән он пуд апарырам, һамы ганунла он саат ишләјәндә, мән он дөрд саат ишләјирәм. Бојнумун дамарлары да јүк алтында аз галыб гырылсын. Күндә үч дәфә көјнәјими чыхарыб тәрини сыхырам, күнә сәриб гурудурам. Вур тут он-он беш гран газанырам, кәлиб мин дава-шава илә һамысыны верирәм чөрәјә, ону да ки, ит јемәз; бир парча даш, гум, гылчыг...—Бирдән о гызынын ағзыны ачды.—Бахын, бүтүн дишләринин диби јарадыр, бу да ки, гарны—көпүб дөнүб дарабана!* Ахы мәним ики түмәним һарададыр ки, апарыб верәм доктора, буна дәрман јазсын? Дәрман да ки, аллаһ билир иксир гијмәтиндәдир. Инди мән һансы дашы салым бу тәпәмә. Бу ушаглар јазыг дејил? Валлаһ, Әлиш дә Вәлиш

* Халг арасынад дарабан—барабана дејилир.

дә бу көкдәдир.—Һәсән Ганун чибиндән дәсмалыны чыхарыб ачды, әл бојда чөрәк парчасыны онлара көстәрәрәк сорушду:—Дејин көрәк бу чөрәкди, ја сахсы? Һава дәјән кими гурујур, су вуранда да дөнүб олур чиј кәрпич.

Күлмәммәд онун сөзүнү кәсәрәк:

— Еләдир, гардаш, еләдир,—деди.—Срағa күн мин зәһмәтлә бир понза мал әти алдым, вердим ушагларын анасы асды, сујуна сәнкәји доғрајан кими леһ тәкин ачылыб касанын дибинә јатды, әтин сујуну да корлады.

Пери Гулу чубуғуну одлајыб бир гуллаб вурду, гәлиз түстүнү ағзындан вә бурнундан бурахараг деди:

— Ај балам, дејирләр ахы сәнкәк торпаг көтүрмәз.

Күлмәммәд һирслә она чаваб верди:

— Кәдә, сән дә мәнә олдун чөрәкчи Күмүшкәмәр Гуламын гардашы Коруш Јүзбашы? Нечә јә'ни сәнкәк торпаг көтүрмәз?! Гарныны сөксәләр ики тај торпаг чыхар. Дәјирманчы Нағы дәјирманы тәзә ишә саланда һәјәтиндә дағ бојда торпаг вар иди. Инди бах еј, һәјәт гују кими чухура дүшүб. О торпаг бәс нечә олду? Кәрпич кәсдирди, јохса чөлә дашытдырды? Јох! Сән, мән батманыны ики түмәнә алыб гарнымыза долдурмушуг.

Пери Гулу чубуғунун учуну јанағына силиб Һәсән Гануна тәрәф узатды. Һәсән Ганун чубуғу алыб бир-ики гуллаб вурдугдан сонра:

— Гануна дурсан, гәдимләрдә сәнкәк лап јахшы чөрәк иди, һәтта ону дөвләтлиләр дә јејәрди,—деди. Анчаг инди олуб бир парча заггум.

Пери Гулу Һәсәнин гызынын башыны сығаллаја-сығаллаја деди:

— Гызым, ағзыны ач көрүм.

Ушағын дишләринин диби сулугланмышдыр.

— Боғазы да јарадыр, баләнк тохумуну исладыб вермәк лазымдыр, ахы ушағын бу кичик дишләри дашы-кәсәји нечә әзсин?—дејә Пери Гулу кәдәрлә аһ чәкди.

— Мән өзүм көрмәмишәм, амма билирәм, гануна дурсан ушаг ки сүддән ајрылды, јумшаг шејләр јемәлидир.— Печенје, алма,—о, ағзынын сујуну удуб,—чаным сәнә десин портағал, армуд,—дејә Һәсән бир-бир садалајырды. Ата данышдыгча баланын ағзы суланыр, ачлығыны даһа бәрк һисс едиб атасынын үзүнә бахырды. Ушаға елә кәлирди ки, атасы бу сајдығы шејләри онун үчүн алмаг истәјир.

— Јахшы, инди ушағы һараја апармаг истәјирсән?— дејә Күлмәммәд сорушду.

Һәсән Ганун азча фикрә кетди, сонра шикајәтлә дилләнди:

— Һара апарачағам, евдә ушагларын анасы мәни о гәдәр данлады ки, лап безикдим. Дејир: «Сән киши дејилсән. Бу харабада һәр шеји алт-үст еләмәк лазымдыр. Лап валинин јахасындан тутуб демәлисән ки, күлфәтим ачдыр, чылпагдыр. Бәсдир бу чамааты ач годун». Дејирәм: «Ај арвад, валијнән данышмаг сәнә зарафат кәлмәсин, сәнин үчүн о, тирјәки ажан дејил ки, габағына гатыб дөјәчләјәсән». Дејир: «Сизә папаг гојмаг јарашмыр, кедин башыныза ләчәк салын...» О гәдәр данышды ки, башым дәнк олду, дедим дур, бала, јенә дә дәрдими бу гара даш баша дүшәр.

Пери Гулу күлдү. Күлмәммәд она ачыгланды:

— Кәдә, лап әнтигә адамсан һа, нәјә күлүрсән? Бурада күлмәли нә вар?

— Бундан артыг нә олачаг! Өз кишилијимизә күлүрәм. Һәлә бизә бу да азды; доғрудан да кәрәк биз папаг әвәзинә башымыза ләчәк салаг.

Бајагдан бәри сакит әјләшән Кәблә Ибраһим Новакеш көзләрини јерә дикиб деди:

— Гәдим әјјамда арвадларын әлачы һәр јердән кәсиләндә кедиб өз дәрдини «сәнки-сәбр»ә дејәрди, ја даш чатларды, ја да адам. Көр иш һара јетиб ки, инди даш да кар олуб ешитмир. Мин де, нә даш чатлајыр, нә дә ки биз.—О, башыны галдырды, сәсини учалдараг деди:—Бир биздән сорушан јохдур ки, нә күнүнүзә шад олуб јашајырсыныз?

Күлмәммәд дәриндән аһ чәкиб, мүлајим сәслә деди:

— Нә еләјәк, ај Кәблә Ибраһим, голларымыз бағлыдыр ахы!

Кәблә Ибраһим сәсини даһа да учалдараг:

— Бура Тәбриздир, чөрәјнән зарафат етмәк олмаз,— деди,—һансы бәлваны* көтүрсән көтүр, һамысы чөрәкдән башлајыб. Бах, һәр бир фыртына бу чөрәкчихананын тәндириндә гызыб бүтүн шәһәри одлајыб. Рәһмәтлик ата-бабаларымыз киши идиләр. Чөрәк бир гәдәр чәтинә дүшәндә, јарым шаһы баһалананда о саат валинин гапысыны јандырардылар.

* Бәлва—халг һәрәкаты мә'насындадыр.

Күлмәммәд дизләрини гучаглајыб чубуғуна сонунчу гуллабы вурараг деди:

— Инди ки сөз ачылды, мәним дә бир сөзүм вар. Анчаг бир гәдәр...

Һәсән Ганун тез сорушду:

— О нә сөздүр?

Күлмәммәд чубуғунун күлүнү чырпыб Пери Гулуја тәрәф узатды.—Ал, долдур,—деди.—Сонра үзүнү Һәсәнә тутараг:

— Гардаш, мәсәлә беләдир: мәним беш батман арпам вар, ону үстүндә дуруб, дәјирманда үјүтдүрүб әләкдән кечирәк, сән дә чөрәкчиханада хәмир салмағы көтүр өһдәнә, шатыр да олсун бизим Әли, дејәрик биширәр. Чөрәкчихананын лап кәвәнини* дә, чырпысыны да өзүмүз верәрик. Һеч олмаса бир дојунча торпагсыз чөрәк јејәрик. Сонра да бир аз өз чөрәјимиздән бир гәдәр дә һөкумәт унундан бишән чөрәкдән көтүрүб валинин јанына кедәрик.

— Шикајәтә бахан кимдир, ај рәһмәтлик оғлу!—дејә Пери Гулу башыны тәрпәтди.

Күлмәммәд һиддәтлә Пери Гулуја бахыб мызылдады.

— Лә'нәт сәнә, наүмид шејтан!

— Мән бу ишә һазыр,—дејә Һәсән Ганун гәтијјәтлә чаваб верди.—Күнүн сабаһ арпаны апарыб үјүдәрәм, хәмирини дә тутарам, биширтдирмәји дә сизин өһдәнизә. Гануна дурсан, буна һеч ким бир сөз дејә билмәз!

Достлар гара дашын үстүндә бу гәрара кәлиб дағылышдылар.

* * *

Һәсән Ганун, Пери Гулу, Күлмәммәд вә Кәблә Ибраһим дајаныб биринчи чөрәјин тәндирдән чыхмасыны көзләјирдиләр. Нәһајәт, чөрәк тәндирдән чыхды. Һәсән Ганун чөрәји әлинә алыб диггәтлә о јан-бу јанына бахды, бурнуна тутуб ијләди вә Күлмәммәдә тәрәф узадараг:

— Валлаһ, бу әсл чөрәкдир,—деди,—о бири чөрәкләрин јанында хасадыр.**

Пери Гулу чөрәјин гырағындан кәсиб ағзына гојду. Ағзыны јандыра-јандыра чејнәдији һалда:

— Әчәб ләззәтлидир,—деди.

---

* Кәван—јандырмаг үчүн ишләдилән кол.

** Халис буғдадан биширилмиш чөрәјә хаса дејилир.

Аз кечмәдән чөрәкчихананын ортасында јерә дөшәнмиш тахтанын үстү сәнкәклә долмушду. Шатыр хәмирин сон күндәсини күрәјә саламраг тәндирин гызмыш дашлары үстүнә сәрди, сонра кәлиб чөрәкләрә бахды, өз ишиндән разы галдығыны билдирән бир аһәнклә:

— Хәмир јахшы оланда ону тәндирә салмаг да, тәндирдән чыхармаг да раһат олур,—деди.

Достлар елә орадача, чөрәкләри бөлүшдүрмәјә башладылар. Шатырын пајыны вердикдән сонра һәр биринә сәккиз дәнә сәнкәк дүшдү. Онлар пилләкәнләри чыхыб гапыја чатанда чөрәкчи Күмүшкәмәр Гулам ики ажан вә пәдовла* габагларында дајаныб јолларыны кәсдиләр. Күмүшкәмәр Гулам габагда кәлән Һәсән Ганунун голундан тутуб:

— Дајан көрәк, бачыоғлу,—деди,—бу чөрәји һараја апарырсан?

— Һара апарачағам, евимә! Јахшыдыр ки, ганун-гајдасыјнан өз көзүнүн габағында унуну кәтирмишәм.

— Унуну кәтирмәјинә кәтирмисән, анчаг најыб сәни јолдашларынла бирликдә наһијјә чағырыр,—дејә Гулам чөрәкчи ажанлара ишарә етди.

Һәсән Ганун һејрәтлә:

— Нәним најыбнан, најыбын мәннән нә иши ола биләр? Мән ки, бир адамын тојуғуна киш, пишијинә пиш демәмишәм...

— Бу сөзләри орада дејәрсән. Мән билирдим ки, сән гара даш үстүндә бунларнан димдик-димдијә вериб ахырда бир иш чыхардачагсан.

— Нә иш чыхарачағам, ун кәтириб чөрәк биширмәк дә мәкәр хатадыр?

Күлмәммәд габаға кечди:

— Киши, гојарсан бу чамаат бир тикә чөрәјини раһат јесин?!—О, ажанлара ишарә едәрәк деди:—Бу чамааты нијә авара еләмисән?

Күмүшкәмәр Гулам үзүнү ажанлара тутуб нә исә демәк истәдикдә, ажан она мачал вермәди.

— Ешитдиниз ки?! Бу да ажана әһанәт—дејә Күлмәммәдин голундан тутуб итәләди. Гулам ажанын сөзүнү тәсдиг едәрәк:

— Бәли, бу да ә'лаһәзрәтин чыггасына сөјүш!—дејә әлавә етди.

---

* Пәдов—чөрәкхана хидмәтчиси.

Һәсән Ганун ирәли кечиб Күмүшкәмәрин јахасындан тутду.

— Түнбәтүн оғлу, бурада чыгга нә кәзир!—дејә ону силкәләди.

Күмүшкәмәр Гулам ики әли илә өз боғазыны сыхараг боғуг сәслә:

— Мәни боғурсан, мәни боғурсан, адам өлдүрүрсән? Ај һарај! Кәлин! Чамаат, дуканымы дағытмағы бәс дејил, өзүмү дә боғур!..—дејә гышгырмаға башлады.

Ажанлар Һәсән Гануну вә јолдашларыны габагларына гатыб апардылар. Онлар јолда да сөзләшдиләр. Јалныз Кәблә Ибраһим чөрәји голтуғуна вурараг динмәзсөјләмәз јеријирди. Һәсән Ганунун евинә бир аз галмыш онларын сәси даһа да учалды. Һамы Һәсән Ганунун арвады Хәдичәнин индичә әлинә бир дәјәнәк алыб күчәјә чыхачағыны көзләјирди. Анчаг гапы ачылдыса да, Хәдичәнин әвәзинә оғлу Әлиш чыхды. Хәдичә евдә јох иди, о чәһрәдә әјирдији ипи фәрш карханасына апармышды.

Әлиш атасынын әлиндән тутуб ажанлара бахараг ағламаға башлады. Һәсән Ганун голтуғундакы сәнкәкләри она вериб деди:

— Кет анана де ки, дадашы идарәјә апардылар, никаран галмасын.

Күмүшкәмәр Гулам үзүнү ажанлара тутараг гышгырды:

— Чөрәји гојмајын апарсын, елә һәр нә вар о чөрәкдәдир.

Һәсән Ганун Күмүшкәмәр Гуламын үстүнә чумуб јахасындан вә кәмәриндән јапышыб башына галдырды, лакин ону јерә вурмаг истәдикдә көзү оғлуна саташды, нәдәнсә пешиман олду, Күмүшкәмәри јавашча јерә гојду. Гәрибә бурасында иди ки, Күмүшкәмәр чохдан өзүндән кетмишди. Күлмәммәд ону тутараг:

— Һәсән, нә eләјирсән, бу көпәк оғлунун ағзыны тутсан чаны чыхар—дејә һәјачанла дилләнди вә јолдашыны сакитләшдирмәјә чалышды.

Һәсән Ганунун галын вә гара бығлары һирсдән титрәјирди, көзләри даһа кениш ачылмышды. О, гәзәб вә изтирабла:

— Нә eләјим ахы,—деди,—кедирик наһијәјә, мә'лум дејил нә вахт гајыдачағыг. Белә дә дәрд олар! Өз чөрәјимизи дә евә апармаға гојмурлар.

Ажанлар чөрәји Әлишин әлиндән дартыб алдылар. Ушаг ағлаја-ағлаја евә тәрәф гачды.

Аз сонра голтуғуну долу јунла евә гајыдан Хәдичәјә гоншу арвадлар бүтүн әһвалаты нағыл етдиләр. Бу арвадларын ичиндә Күлмәммәдин, Пери Гулунун арвады вә Кәблә Ибраһимин бачысы да вар иди. Хәдичә һәјәчанла деди:

— Индијәчән нә еләјибләр динмәмишик, дејирләр бәс дилсиз-ағызсыз һејваныг, она көрә дә кәтириб чөрәк әвәзинә чамаата кәпәк једирирләр. Бу зүлмә дөзмәк олар?

— Бизим әлимиздән нә кәлир, бачы, јепјекә кишиләри салыб габагларына апарырлар, биз нә еләјә биләрик— дејә гадынлардан бири дилләнди.

— Нә ејләјәк? Ону еләјәк ки, кедиб лап идарәни башларына чевирәк!

Хәдичәнин гәтијјәтлә дедији бу сөзләр чамаата гәрибә тә'сир етди.

Һәр тәрәфдән:

— Дүздүр.

— Лап еләдир!

— Дағытмаг лазымдыр!

— Сарала-сарала јашамагданса, гызара-гызара өлмәк јахшыдыр,—сәсләри учалды.

Хәдичә башыачыг бир әлиндә гуру сәнкәк, о бири әлиндә јунчырпан ағач күчәјә чыхды.

— Бу зүлмә дөзмәк олмаз! Чамаат ачындан гырылыр,—дејә о, сүр'әтлә ирәлиләди.

Хәдичә о гәдәр әсәбләшмишди ки, керијә дә бахмырды, санки тәкликдә бүтүн манеәләри јыхыб дағыдачағына, әзиб мәһв едәчәјинә инанырды.

Хәдичә ирәлиләдикчә далынча кәлән гадынларын да сајы артырды. Дәстә дағдан гопуб дәрәјә јуварланан гаја кими гүввәтләнир, әтрафа сәс салырды. Онлар артыг күчәнин бүтүн енини тутмушду. Һамы сүр'әтлә кедән Хәдичәјә чатмаг истәјирди.

* * *

Наһијә рәиси ажанын рапортуну динләдикдән сонра әввәлчә чөрәкчини чағырды. Гулам гапыдан ичәри кирән кими икигат әјилиб салам верди. Наһијә рәиси учадан деди:

— Кенә чамааты инчидирсиз, чөрәји күндән-күнә писләшдирирсиниз; кетдикчә тамаһыныз артыр...

Гулам чөрәкчи бир-ики аддым ирәли кедиб:

— Аға рәис, вичдан һаггы, һөкумәт нә верир ону да бишириб сатырыг,—дејәндә рәис даһа да чошду:

— Елә бир сиз чөрәкчиләрдә вичдан вар, бир дә мәним бу ажанларымда.

Гулам рәисин чошдуғуну көрүб јалвармаға башлады:

— Дүзүнү десән, аға, доланмаг чәтин олуб, күндә әлли түмән зијаным вар, дөвләтин вердији ундан чөрәк чыхмыр, бизим јахамыз чамаатын әлиндә галыб.

— Јаландан зарыма! Дөвләт, дөвләт... Дөвләт бир гатанда ики дә сиз гатырсыныз. Чыхарт көрүм, чөрәјин нечәдир?

Гулам чөрәкчи бир гәдәр севинән кими олду. Әлини голтуғуна атыб бир дәнә он түмәнлик чыхарараг рәисин гаршысына гојду.

— Оланы будур, аға, кәрәк ки, пис чөрәк биширмирик.

Рәис чәлд пулу көтүрүб чибинә гојду вә ажаны чағырыб ики стәкан чај кәтирмәји тапшырды. О, Гулама кичик мизин архасындакы сәндәлин үстүндә әјләшмәји тәклиф етди. Ажан чајлары кәтирдикдән сонра рәис Һәсән Гануну вә јолдашларыны чағыртдырды.

Һәсән рәисин отағына кирәндә Күмүшкәмәр Гулам столун үзәринә јајылараг ажанын тәгдим етдији чајы, чох диггәти чәлб етмәмәк үчүн гычларыны бүкүб күрәјини вә бојнуну ашағы әјмишди Онун сағында вә солунда јолдашлары дурмушду. Бир гәдәр кәнарда исә ажанлар дајанмышдылар.

Рәис Һәсәни башдан-ајаға сүздүкдән сонра сорушду:

— Кәдә, адын нәдир?

— Һәсәндир, гурбан,—дејә о, мәзлуманә чаваб верди вә дәриндән көксүнү өтүрдү.

Күмүшкәмәр Гулам бармағы илә Һәсән Гануну көстәрәрәк:

— Јалан дејир, Һәсән дејил, Һәсән Ганундур, өзүндән ганун чыхардыр, чамааты гара дашын үстүнә јығыб онлара болшевик гануну өјрәдир.

Һәсән Ганун һарада олдуғуну да унудараг һирслә:

— Јаланчынын атасы итнән јатсын,—деди,—һеч мән ганун чыхармышам?!

Рәис онун үстүнә гышгырды:

— Әдәбсиз данышма, ешшәк, бәс нә үчүн сәнә Ганун дејирләр?

Һәсән тәрс-тәрс Күмүшкәмәр Гуламын үзүнә бахдыгдан сонра деди:

— Најиб, гануна дурсан, бизим мәһәлләдә...

Күмүшкәмәр јериндән сычрајараг:

— Көрдүнүз, аға рәис, јенә дә ганундан данышыр.

Һәсән Ганун әсәби һалда:

— Киши, ганун демирәм, гануна дурсан дејирәм.

Рәис ајаға галхды:

— Ај кечәл көпәк оғлу, нә «гануна дурсан» дејирсән? Елә ганундан данышмаг сәнин ағзына, бурнуна јарашыр!—дејә гәзәблә бағырды.

— Хејир, рәис; мән дејирәм ки... Бизим мәһәлләдә һәр кәсә бир ләгәб верирләр...

— Кәдә, ләгәб гәһәтдир, ганунилан нә ишин вар?!

— Нејләјим ки, чамаат мәнә Һәсән Ганун дејир. Гануна дурсан, мәним бундан хәбәрим јохдур...

Рәис ирәли кәлиб Һәсәнин үзүнә мөһкәм бир силлә илишдирди. Һәсән јериндән тәрпәнмәди, һәтта көзүнү дә гырпмады, јалныз сифәти гызарды вә азча тәрләди. Рәис саг әлини тутуб овушдурараг гапы ағзында дуран ажана әмр етди:

— Апарын буна ики јүз шаллаг чәкин, көрсүн ки, ганунун дады нәлир.

Һәсән Гануну отагдан чыхаран кими, бөјүк издиһам сәси һәр тәрәфи бүрүдү, рәис изтирабла јериндә дајаныб гулаг асмаға башлады. Һәсәни апаран ажан гајыдыб дили тутула-тутула:

— Рәис, арвадлар идарәјә долдулар,—деди.

Рәис әлини тапанчасына атараг гышгырды:

— Һансы арвадлар, кедә, дәли олмамысан ки?!

— Будур һа,—дејә ажан далана долушан арвадлары көстәрди.

— Габагларыны сахлајын, күлләләјин бу ит күчүкләрини!—дејә рәис отагдан чыхды. Күмүшкәмәр Гулам өзүнү тез мизин архасына салыб кизләнди.

Арвадлар сел кими, гаршыја чыханы јериндән гопарыб ирәлиләјирдиләр. Идарә арвадларла долмушду. Онлар рәисин башына вуруб тапанчасыны әлиндән алдылар; Күмүшкәмәр Гуламы исә дөјә-дөјә отагдан чыхартдылар.

Һәсән Ганун јолдашларынын јанында дуруб тәшвиш-

лə издиһама бахырды. Күлмəммəд онун голундан тутуб деди:

— Һəсə, бүтүн бу ишлəри еjлəjəн Хəдичə бачыдыр һа, чанавар шеjмиш...

Һəсəн Ганун арвадыны һеч вахт бу гəдəр һирсли вə горхунч көрмəмишди. Лакин Хəдичəнин башыачыг олмасы, сачларынын дағылыб дөшүнə вə күрəклəринə төкүлмəси онун хошуна кəлмəди, утандығындан гызарды, анчаг көзү Хəдичəнин јанындакы арвада саташанда азачыг сакитлəшди: «Демəли белə лазыммыш».

Арвадлар рəиси, Күмүшкəмəр Гуламы вə бир нечə ажаны əмəлли-башлы дөjдүкдəн сонра учадан гышгырыб:

— Алагапыjа кедиб валинин атасыны јандырмаг лазымдыр!—дедилəр.

Онлар рəислə Күмүшкəмəр Гуламы габагларына салыб дөjə-дөjə Алагапыjа тəрəф апардылар.

Һəсəн Ганун өзүнү Хəдичəjə јетирди:

— Арвад, чых кет евə, башыачыг абрымы апарма!

Хəдичə гызмыш аслан кими əринə бахыб деди:

— Кəс сəсини, сəнин анчаг мəнə күчүн чатар!—О, рəислə Гуламы көстəрди — амма бу тирjəкилəрин əлиндə ачиз галмысыз!

Бу сөз Һəсəнə тохунса да динмəди, гаjыдыб јолдашлары илə бирликдə гадынларын архасынча кетмəjə башлады.

Чамаат хиjабан долусу Алагапыjа тəрəф ахышырды. Бурада күчə узуну фаjтон вə машынлар даjанмышды. Шəһəр идарəсинə аз галмыш чамаатла үз-үзə кəлəн тəзə бир машын да даjанды, сонра јана чеврилиб кери гаjытмаг истəди. «Гоjмаjын! Тутун ону, валинин машыныдыр!»—деjə гадынлар сəс-сəсə вердилəр. Арвадлар чалаған кими машынын үстүнү алдылар, вуруб шүшəлəрини сындырдылар. Күчлə өзүнү чəкəн көдəк, гарныjоғун вали машындан чыхыб шəһəр идарəсинин пиллəкəнлəрини үзү јухары чыхмаға башлады. Хəдичə тез өзүнү ирəли вериб, валинин јахасындан јапышыб, гуру сəнкəjи она көстəрəрəк титрəк сəслə деди:

— Бу чөрəкдəн бир тикə јесə идин, енин боjуну басмазды!

Сонра о, вар күчү илə сахсы кими гуру чөрəк парчасыны валинин үзүнə чырпараг:—Кəллəнə дəjсин бу чөрəк!—деди вə валини пиллəкəнлəрдəн ашағы итəлəди.

Әли чомаглы арвадлар валини әмәлли-башлы ислатмаг истәдиләр, лакин шәһәр идарәсиндән чыхан ажанлар онлара имкан вермәди. Валини арвадларын әлиндән алдыгдан сонра ажанлар түфәнкләрин чахмағыны әлләшдириб издиһама доғру јүјүрдүләр. Бу вахт Һәсән Ганун јолдашлары илә ирәли кечиб ажанларын гаршысыны кәсди. Кишиләрлә үз-үзә кәлән ажанлар гајаја дәјиб гајыдан далға кими кери дөндүләр...

Бу издиһамын хејри о олду ки, шәһәр идарәсиндә сөз вердиләр ки, күнү сабаһдан чөрәјин вәзијјәти дүзәләчәкдир. Лакин һирсләри тамам сојумајан арвадлар үч-дөрд чөрәкчини дә тутуб дөјдүләр вә сабаһдан чөрәк ишинин дүзәлмәсинә өзләрини инандырыб евләринә дағылышмаға башладылар.

* **

Бу һадисәдән сонра ики күн чөрәк тапылмады. Үчүнчү күн чөрәји бир гәдәр јахшылашдырдылар, анчаг бираз кечди, һаман һамам олду, һаман тас; јенә дә халга палчыг једиртмәји давам етдирдиләр. Газанылан чәһәт бу олду ки, Хәдичә халанын ады дәјишиб Хәдичә паша олду. Даһа Һәсән Ганун она фәрсиз бир арвад кими бахмырды. Онун јанында ким ки арвадыны писләсәјди, дејәрди:

— Сәһвсән, гардаш, чөрәк јејәнин ачизи олмаз. Арвада имкан вер, көр нә аләм ачар!..

Бакы, 1953, август.

III ҺИССӘ

ФОЛКЛОР

БАЈАТЫЛАР

Әзизим гара дағ а,
Күн доғар гара дағ а,
Мән Гарадағ әһлиҗәм,
Јаз мәни Гарадағ а.

Тәбриз үсту Марағ а,
Зүлфүн кәлмәз дарағ а,
Ахтарырам јары мән,
Кәзиб сораг-сорағ а.

Күл әкдим күлмәканда,
Јерин бил күл мәканда,
Сән күлдүн, мән дә күлдүм,
Мән һанда, күлмәк һанда.

Мән ашигәм нәваја,
Бир гулаг ас нәваја,
Нә намәрдә јолдаш ол,
Нә аһа дүш, нә ваја.

Учадыр бизим гала,
Дәрд кетмәз јүз ил гала,
Бәдәсил әсил олмаз,
Бојунча гызыл гала.

Мән ашиг ај чамала,
Јар әлдән ај чам ала,
Көтүр үзүн өртүјүн,
Бахым бир ај чамала.

Мән ашиг јалгыз алма,
Ағ ачда јалгыз алма,
Јардан өпүш аланда,
Чүт-чүт ал, јалгыз алма.

Кәл мәни бәндә атма,
Хојдан Мәрәндә атма,
Һамы үз дөндәрибди,
Рәһм елә, сән дә атма.

Тәбриз үсту Мијана,
Күл сүнбүлә дајана,
Оху, бүлбүлүм, оху...
Бәлкә јарым ојана.

Күнләри бир-бир сана,
Гој верим бир-бир сана,
Бир елм, бир дә сәнәт,
Хәзинәдир инсана.

Мән ашигәм ајына,
Бәндәм гашын јајына,
Горхурам кирпик чалам,
Үзүндән көз јајына.

Башында сары санчаг,
Аҕ санчаг, сары санчаг,
Нә гыз олдум, нә кәлин,
Одлара јандым анчаг.

Бостан әкдим таҕ үздә,
Ајран алтда, јаҕ үздә,
Мән сәнә нә дедим ки,
Тәр көрүнду аҕ үздә.

Дан јери сөкүләндә,
Зүлф үзә төкүләндә,
Шеһ дүшмүш күлә бәнзәр
Аҕ үздән өпүләндә.

Әзизинәм синәндә,
Овчу овун синәндә,
Јазыҕам, ал гојнуна
Бәслә мәни синәндә.

Карван кедир Тәбризә,
Јолу чыхыбдыр дүзә,
Дүнән дедим кәлмәдин,
Бу күн бары кәл бизә.

Араз гырағы мешә,
Кәтир дәсмалын дөшә,
Арасына күл гојум,
Дөврәсинә бәнөвшә.

Әзизим ода салмаз,
О Хојдур, о да Салмаг,
Сәмәндәр дә мәним тәк
Өзүнү ода салмаз.

Јаз күнүндә гар олмаз,
Сојуг галхар бар олмаз,
Икидилли көзәлдә
Әһдә е'тибар олмаз.

Араз, Араз, хан Араз
Султан Араз, хан Араз,
Севдијим кәмидәдир.
Кәл ејләмә ган, Араз.

Әзизим лала јалгыз,
Күл гоша, лала јалгыз,
Чыхарам дағ башына,
Чәкәрәм нала јалгыз.

Ашыг сөзү дүз деди,
Күлү бағдан үз деди,
Халын јери бухагды,
Нијә сәндә үз деди?

Әзизим тәрсинәди,
Үзү нә, тәрси нәди,
Мәни бу дәрдә салан
Ағ бухаг, тәр синәди.

Ашыг доланды бәнди,
Кәзди маһалы, кәнди,
Ләбләриндән кам алан
Нејләр шәкәри, гәнди.

Көзләрин хумар инди,
Јаш төкәр јумар инди,
Төк зүлфүн синән үстә,
Көрән нар умар инди.

Әзизиjәм, ов дили,
Ов данышар ов дили,
Јарымы овлаjыблар,
Өjрәнмишәм ов дили.

Мән ашиг jара jери,
Сызылдар jара jери,
Нә сәндән ох түкәнди,
Нә мәндән jара jери.

Зүлфүн гара jахшыды,
Чәксән дара jахшыды,
Дүшмәним ағ кеjинмиш,
Мәнә гара jахшыды.

Әзизиjәм нә галды,
Нә паjланды, нә галды,
Көзләрим көзләринә
Һәсрәт галды, нә галды.

Мән ашигәм үз ганды,
Синә ганды, үз ганды,
Хал өпмәк бир ган олса,
Бухаг өпмәк jүз ганды.

Әзизим Күлүстанды,
Ач оху «Күлүстан»ды,
Бүлбүлүн көз jашындан
Бахчада күл истанды.

Мән ашигәм нә малы,
Сүнбүл судан нәм алы,
Руһум jара вермишәм,
Мәләк кәлсә нә малы?

Әзизим даша чалы
Өмрүнү даша чалы,
Јесән намәрд чөрәjин,
Гаjыдар баша чалы.

Дағ башын чән алармы,
Алса көлкә салармы?
Бир мәзлумун гисасы
Бир залымда галармы?!

Әзизим оба һаны,
Ел һаны, оба һаны,
Зүлфүнә чан вермишәм,
Ким верәр о баһаны.

Халларын өз гарасы,
Јахшыды көз гарасы,
Су јујар һәр гараны,
Јујулмаз үз гарасы.

Ашиг бириjлә кәрәк,
Көвһәр дүриjлә кәрәк,
Дүнјада көзәл чохдур,
Илгар бириjлә кәрәк.

Хоја кәл, Мәрәндә кәл,
Бағдан бар дәрәндә кәл,
Бир кәлдин хәстә көрдүн,
Бир дә чан верәндә кәл.

Бу мешә мешә дејил,
Күлү бәнөвшә дејил,
Өпәндә ләбләрдән өп,
Көз өпмәк пешә дејил.

Мән ашиг күлдән аллам,
Күлабы күлдән аллам,
Бағда бүлбүлүм өлсә,
Ганыны күлдән аллам.

Гөнчә күләм, бағданам,
Бәнөвшәјәм, дағданам,
Бостанчыдан хәбәр ал,
Десин һансы тағданам.

Араз кими буланнам,
Бағча кими суланнам,
Әлим сәнә чатынча,
Һәр тәрәфи доланнам.

Әлимдә саза јаннам,
Гәмзәјә, наза јаннам,
Баш гојсам дизин үстә,
Гыш јатсам, јаз ојаннам.

Сулар сары ахмарам,
Баша һәна јахмарам,
Бир дәфә үзүн көрсәм,
Аја, күнә бахмарам.

Чағырдым: Сәнәм, Сәнәм,
Сәс кәлди. Мәнәм, мәнәм.
Дедим: Ләбин ким әмсин?
Деди ки: Сән әм, сән әм.

Гызыл күлү әкмәрәм,
Дәриб јерә төкмәрәм,
Зүлфүн бојнума дүшсә,
Шаһмар олса чәкмәрәм.

Ағзым ача билмирәм,
Јолдан гача билмирәм,
Белимдә һичран јүкү,
Атыб гача билмирәм.

Әзизијәм, вар дәрдим,
Јох дәрманым, вар дәрдим,
Хар әкәнләр күл дәрди,
Мән күл әкдим, хар дәрдим.

Ашыг сүзкүн көзләрим,
Гәмдән үзкүн көзләрим,
Көзәлдән доја билмәз
Бахса јүз күн көзләрим.

Ашыг јаралы чаным,
Сызлар јаралы чаным,
Әзрајыл, кет ешијә,
Мәним јар алы чаным.

Еј мәним турач көјлүм,
Гырғы кәлди гач көјлүм,
Чәкил дағлар башына,
Гәм китабын ач көјлүм.

Гов төкүлдү чахмагдан,
Су дајанды ахмагдан,
Көзләримә ган дамды,
Јолларына бахмагдан.

Ары доjмаз балындан,
Көзәл чыхмаз шалындан,
Үстүмә нур сәпилди,
Јарын аj чамалындан.

Әзизиjәм, зүлфүндән,
Нәдән салыб зүлфүн дән,
Шаһмар кәлсә горхмарам,
Көзлә мәни зүлфүндән.

Пәнчәрәдә пәрдә мән,
Дүшдүм гәфил дәрдә мән,
Өjрәтдин синән үстә
Нечә jатым jердә мән?

Фәләjин чархы дөнсүн,
Су кәлсин архы дөнсүн,
Ләбләриндән өпүш вер,
Ағзымын тәлхи дөнсүн.

Әзизим бара дивар,
Чәкмишәм бара дивар,
Көзүн бағ, гашын бағбан,
Кирпикин бара дивар.

Саваланын дузу вар,
Үстүндә сал бузу вар,
Белә ки, jар салланар,
Үрәjиндә сөзү вар.

Хумар-хумар бахан jар,
Булаг кими ахан jар,
Көзлә көрән олмасын,
Ачылыбды jахан jар.

Әзизим бадамчалар,
Бар вермәз бадамчалар,
Зүлфүнү гоj гоjнуна,
Гаjыдар адам чалар.

Бу дағлар, гоша дағлар,
Чатыб баш-баша дағлар,
Нечәсиз бир аһ чәким
Дөнәсиз даша дағлар.

Букүбдү бели дағлар,
Ағардыб тели дағлар,
Сағалмамыш дағ үстән
Чәкдиләр тәзә дағлар.

А дағлар, гарлы дағлар,
Мејвәли, барлы дағлар,
Јарыма јол көстәрин
Көзәл илгарлы дағлар.

Дағлар мешәли дағлар,
Тәр бөнәвшәли дағлар.
Нәдән көјлүм ачылмыр,
Сәндән ашалы дағлар.

Дағлар, ағ башлы дағлар,
Көзләри јашлы дағлар,
Јалварырам, дүз дејин
Сиздән ким ашды дағлар.

Чатылыб гашын дағлар,
Билинмир јашын дағлар,
Һичран сәнә дә дүшдү,
Ағарды башын дағлар.

Кечә ағлар, дан ағлар,
Бу дәрдә һәр јан ағлар,
Јар јадыма дүшәндә,
Дәрдли көјлүм ган ағлар.

Көјдә көјәрчин ағлар,
Јувада лачын ағлар,
Сән јадыма дүшәндә
Башымда сачым ағлар.

Аразы ајырдылар,
Гумунан гајырдылар,
Мән сәндән ајрылмаздым,
Зүлмүнән ајырдылар.

Ағ думан гаша долар,
Кәкликләр даша долар,
Јар хәбәрин ешидән,
Ја ағлар, ја шад олар.

Еләми, јар азарлар,
Тохтамаз јара зарлар,
Бир јандан ел ситәми,
Бир јандан јаз азарлар.

Әзизим дамар-дамар,
Чан олуб дамар-дамар,
Кәсәјдим дүшмән дилин,
Доғрајдым дамар-дамар.

Дәрјада чыраг јанар,
Бахдыгча ираг јанар,
Долдуррам гәм бадәсин,
Ичдикчә үрәк јанар.

О тај бу таја бахар,
Арасындан чај ахар,
Кор олсун мәним көзүм.
Сәнсиз дүнјаја бахар.

Кедирсән һара дилбәр,
Гаш-көзү гара дилбәр,
Рәһмин кәлсин, кәл ејлә,
Дәрдимә чара дилбәр.

Чејранлар гоша кедәр,
Көзлә, ох боша кедәр,
Јар илгары дүз олса,
Өмүр-күн хоша кедәр.

Әзизим аја көзләр,
Карваны маја көзләр,
Јел әсди, зүлф ајрылды,
Саташды аја көзләр.

Каманын атан телләр,
Назымы сатан телләр,
Әл вурма чалар сәни,
Гыврылыб јатан телләр,

Әзизим күлүш олду,
Зәр дөндү күлүш олу,
Мәним ганлым ағ бухаг,
Сәнин ганлын диш олду.

Бу кәлән Үскүлүдү,
Әлиндә јас күлүдү,
Нечә јердән јарам вар,
О да јар нискилиди.

ЛАЈЛАЛАР

Лај-лај үрәјим бала,
Дузум, чөрәјим бала.
Танрыдан әһдим будур,
Көрүм көмәјин, бала.

Атыбам тутдум сәни,
Әчәб овутдум сәни,
Чан гојдум, чәфа чәкдим,
Шүкүр, бөјүтдүм сәни.

Лај-лај а балам, лај-лај,
Алынмаз галам, лај-лај,
Сәнә кәч баханлары,
Јандырсын налам, лај-лај,

Лај-лај мәним бәбәјим,
Бир арзум, бир диләјим,
Дар күндә, пис ајагда,
Сәнсән мәним көмәјим.

Оғул, сән јарағымсан,
Күзкүмсән, дарағымсан,
Һәр күн лазым олмасан,
Дар күндә дајағымсан.

Бир сәс кәлир елләрдән,
Ширин-ширин дилләрдән
Танры баламы сахла,
Ағыр ајлар, илләрдән.

Баламы танырам мән,
Һәр сөзүң ганырам мән,
Јухуда аһ чәкәндә,
Од тутуб јанырам мән.

Бала, өмрүн чох олсун,
Көјлүн, көзүн тох олсун,
Сәнә лајла чағырым,
Дүшмәнләрин јох олсун.

Гапымызда вар чинар,
Јарпағы динар-динар,
Мәним бир тәк баламы,
Сахласын пәрвәрдикар.

Сән доғулдун бәхтијар,
Бешијинә күн доғар,
Бөјү һәлә, күл, јаша,
Нурлу кәләчәјин вар.
Лај-лај а чејран, лај-лај,
Сәнә мән гурбан, лај-лај.

Бир севинч вар сәсиндә,
Үзүндә, нәфәсиндә,
Нә дадлыдыр јашамаг
Азадлыг өлкәсиндә.
Лај-лај, бешијим лај-лај,
Евим-ешијим, лај-лај.

Јуху билмәз көзләрим,
Дурмушам кешијиндә,
Мәним үрәк сөзләрим
Сәсләнир бешијиндә.
Лај-лај, һәјатым лај-лај,
Голум-ганадым лај-лај.

Анан тел дүзәр сәнә,
Бачын күл бәзәр сәнә,
Танрыдан арзум будур,
Дәјмәсин нәзәр сәнә.

Евиндә, ешијиндә,
Јат гузум, бешијиндә,
Бир мән, бир дан улдузу,
Дурмушуг кешијиндә.

Икид галасын истәр,
Дағын лаласын истәр,
Мән баламы истәрәм.
Балам баласын истәр.

Мәним күл бутам оғлум,
Әтринә батам оғлум,
Бир арзум вар үрәкдә,
Тојуну тутам оғлум.

НАЗЛАМАЛАР

Балама гурбан инәкләр,
Балам һачан имәкләр.

Балама гурбан иланлар,
Балама һачан дил анлар.

Балама гурбан сәрчәләр,
Балам нә вахт әл чалар,

Балама гурбан ағ атлар,
Балам һачан чај атлар.

Дағда дарылар,
Сүнбүлү сарылар,
Гоча гарылар,
Бу балама гурбан.

Дағда чобанлар,
Гојун сағанлар,
Гачды јағышдан,
Дурду јатанлар.
Бу балама гурбан,
О балама гурбан.

Дағын маралы,
Көзләр гаралы,
Овчу көрәндә,
Галмаз гаралы,
О балама гурбан,
Бу балама гурбан.

Сүд диби, гајмаг диби,
Гурбанын олсун биби,
Сүд јала, гајмаг јала,
Гурбанын олсун хала.

Тулуг сәни асајдым,
Јағви таса басајдым,
Оғлум бөјүк оланда,
Гулплу газан асајдым.
Чалхан-чалхан јағ олсун,
Оғлум јејиб сағ олсун.

Шан бағлајан арылар.
Гонар, ҝүлә сарылар,
Балама гурбан олсун,
Јашы өтмүш гарылар.

АҒЫЛАР

Әзизиjәм, бу дағa,
Елләр көчәр бу дағa,
Елә ки, мән дөзүрәм,
Кимсә дөзмәз бу дағa.

Әзизиjәм, дәрjада,
Кәмим галды дәрjада,
Ағладым, көз jашымдан
Чошду, дашды дәрjа да.

Әзизим, jанар ода,
Пәрванә jанар ода,
Дәрдими дағa десәм,
Од тутар jанар о да.

Дедим сонам, ағлама,
Гара чарғат бағлама,
Өз дәрдим мәнә бәсди,
Сән үрәjим дағлама.

Мән ашиг оху сана,
Дәрс алыб охусана,
Сән бир көзәл маралсан,
Ким вурду оху сана.

Чыхдым дағлар башына,
Jазы jаздым дашына,
Кәлән-кедән охусун,
Нәләр кәлди башыма.

Еләми гаргамыша,
Гар jағыб гаргамыша,
Jүз дил-ағыз неjләсин,
Бир фәләк гаргамыша.

Овчулар дуран јердә,
Јај-охун гуран јердә,
Көрүм әлин гурусун,
Мәнә ох вуран јердә.

Јахшы дост, дөз күнүмә,
Кәлди бир сөз күнүмә,
Фәләк әлимә дүшсә,
Саларам өз күнүмә.

Бәнөвшә чичәкләнди,
Јарпағы ләчәкләнди,
Јатмағы јалан олду,
Өлүмү керчәкләнди.

Мән ашиг гәмчиләнди,
Сәмәндим гәмчиләнди,
Мәним виран көнлүмә,
Дәрд јағды, гәм чиләнди.

Бүлбүл күл бәрабәри,
Марал чөл бәрабәри,
Бурда бир икид өлмүш,
Вәтән, ел бәрабәри.

Шалым гара бојанды,
Учу јерә дајанды,
Мәним аһу-зарымдан,
Јатмыш фәләк ојанды.

Араз гырағындајам,
Чешми чырағындајам,
Итирмишәм баламы,
Онун сорағындајам.

Фәләји диндирәјдим,
Билмәзин билдирәјдим,
Мәнә јазы јазанда
Гәләмин сындырајдым.

Кечмәјир сөзүм, нејлим,
Бу дәрдә дөзүм, нејлим,
Аһ чәксәм аләм јанар,
Чәкмәсәм өзүм нејлим.

Гајнар газаным мәним,
Чалар озаным мәним,
Дүшсүн әлдән гәләмин,
Јазы јазаным мәним.

Әзизим, бу дағынан,
Ел кедәр бу дағынан,
Мән өлүм, сәнә гурбан,
Сән өлмә бу дағынан.

Пәришанам, пәришан,
Јох һалымы сорушан,
Һаны мән тәк дүнјада,
Дәрди-дәрдә гарышан.

Ләлә мәнәм, ләлә мән,
Јүк алтдајам һәлә мән.
Дәрддән, гәмдән, һичрандан,
Бағламышам шәлә мән.

Тапмадын тај мәнимчүн,
Вермәдин һај мәнимчүн,
Мән өлсәм сәнә гурбан,
Сән өлсән вај мәнимчүн.

Бу дағлар јалын дағлар,
Мөһнәти галын дағлар,
Сиздә икид басдырдым,
Кешикдә галын, дағлар.

Дағлар башын сар алмыш,
Думан алмыш, гар алмыш,
Көјдән дүшән бир дашла,
Од очағым гаралмыш.

МОЛЛА НӘСРӘДДИН ВӘ ОҒРУ

Бир кечә оғру кирир төвләјә молланын ешшәјини апарар. Молла ахуры бош көрүнчә һај-һарај салмаға башлар. Һај-һарајы ешидән гоншулар јығышырлар гапыја. Һәр ағыздан бир сәс кәләр. Бири дејәр:

— Олмаја јаддан чыхарыб гапыны бағламадын?.

Бир ајрысы көстәриб гапынын тајларыны дејәр:

— Һәлә сән бир буна бах, бундан да гапы олар?

Бир өзкәси артырар:

— Нијә сән ешитмәдин оғрунун хышылтысын?

Молла көрәр гоншулар башсағлығы јеринә ону данлајачаглар: Дејәр:

— Ај хошинсафлылар! Бәс күнаһ мәндә имиш, оғруда јох имиш күнаһ!

ПАРЧАСАТАН МАҒАЗАДА

Бир күн бир ханым мағазадан парча алмаг истәјирди. Сатычы деди:

— Ханым, бу парчаны бу күн тәзә кәтирмишик.

Ханым деди:

— Горхурам рәнки кедә.

Сатычы деди:

— Ики ајдыр бурда күн габағында галыб рәнки кетмәјиб.

БИЗИМ ЈЕРЛИДИР

Гәдим заманда бир күн бир һаким өз фәррашына дәстур верир ки, кетсин бир күнаһкары кәтирсин.

Фәрраш кедиб күнаһкары кәтирир. Шәһәр јахынлығында онун ајагларыны бағлајыб гојур орада, өзү кәлир.

Һаким нәтичәни сорушур. Мә'мур дејир ки, тәпә башында ајагларыны бағладым. Һаким дејир:

— Ахмаг киши, әлләрилә ајагларыны ачыб гачар.

Мә'мур чаваб верир:

— Гурбан, о да бизим јерлидир, гачмаз.

ИНШАЛЛАҺ ӨЗҮМӘМ

Автомобил, дәрошкә, һәтта арабалар үмумијјәт тапмадан әввәл һакимләр, ханлар өз шејләрини јајлаға, гышлаға апаранда вә мүсафирәтә кедәндә өзкә гатырларына чатдырырдылар.

Бир күн бир кишинин ики-үч гатыры вар иди. Сүбһ евдән чыханда арвадына деди:

— Чај-чөрәји һазырла, мән кедим гатырлара су верим. Арвад деди:

— А киши, иншаллаһ де. Киши әһәмијјәт вермәјиб кетди булаг башына. Демә о күн малтутду имиш, кишинин дә гатырларыны өзкә гатырлара гатыб апардылар, та ханын малларыны дашысынлар. Бу иш үч ај чәкди. Үч ајдан сонра киши гатырлары кәтирир вә евләринин гапысыны дөјүр. Арвад сорушур:

— Кимди?

— Иншаллаһ өзүмәм, иншаллаһ өзүмәм.

БИР ИСФАҺАНЛЫНЫН ГӘНАӘТЧИЛИЈИ

Бир тарих бир исфаһанлы игтисад дәрси охумаг үчүн Авропаја кетмишди. Игтисад устады ај ишығында тәләбәләр үчүн игтисад вә гәнаәтдән данышырды. Бәргләр дәхи јанырды. Исфаһанлы тәләбә ичазә алыб деди:

—Биз ки, јазы јазмырыг. Кечә дә гаранлыг дејил, ај камла ишыг етмиш бу мәнтәгәдә бәргләрин јанмасы гәнаәтсизлик вә игтисад чәһәтдән гәләтдир.

Устад бу е'тиразы јерли билди.

ШАЛВАРЫМ ХАРАБ ОЛАР

Бир күн бир исфаһанлы игтисад устадынын јанына кедиб бә'зи суаллар етмәк истәјирди.

Устад деди:

— Чүн јазы ишимиз јохдур, јахшыдыр ки, чыраглары хамуш едәк вә етдиләр.

Устад сөзүнү гуртарыб чырағы јандырмаг истәдикдә көрдү тәләбә шалварыны кејир, устад сәбәбини сорушду. Тәләбә чаваб верди. Чүн гаранлыг иди, бир-биримизи көрмәјәчәк идик, шалвар сәндәлијә сүртүшүб кәләчәкдә тез хараб оларды. Она көрә дә чыхартдым.

ҮЗҮ АҒ ЧЫХДЫМ

Бир малик өз рәиј̌јәтләрини, чобанларыны чох инҹидирди. Бир күн баш чобан өзүнә јахын чобанлары чағырыб дејир:

— Мән истәјирәм әрбабын мәндә олан јүз гојунуна бир һесаб дүзәлдим, сонра гојунлары өзүмүз үчүн отараг вә истифадә едәк. Онлар разылашдылар.

Баш чобан бир кузә гатыг көтүрүб бир нәфәр өзкә чобан илә шәһәрә кәлир. Чобан әрбабын јанына кедиб деди.

— Кәлмишәм гојунларын һесабыны верим.
Әрбаб деди:
— Вер керәк.
Чобан деди:
— Гырхыны вердим гәссаба, гырхын кәтирмә һесаба.
Јердә галды ијирмиси.
Доггузу дағдан учду,
Доггузу дәрәјә дүшдү.
Јердә галды икиси,
Бу да бирисинин дәриси.
Јердә галды бириси,
Мәнә верәрсән вер,
Чобан һаггы едирсән ет.

Әрбаб әсәбаны олуб гатыг күзәсини вурду чобанын башына. Гатыг дағылды чобанын үзүнә-көзүнә. Чобан гапыја чыхыб үзүндә олан гатығы јолдашына көстәрәрәк деди:

— Көрдүн, үзү ағ чыхдым.

КАРЫН КӨНЛҮНДӘКИ

Бир күн бир нәфәр ки гулаглары јахшы ешитмәјирди, кедирди өз достунун көрүшүнә. Јолда фикир еләди ки, мән мәриздән сорушарам:—Һалын нечәдир? О дејәҹәк:—Јахшыдыр. Мән дејәрәм:—Аллаһа шүкүр. Сонра сорушурам:—Нә јејирсән? Әлбәттә, дејәҹәк:—Аш, суп, ја сүд. Мән дејәрәм:—Нуш ҹан. Сонра сорушарам:—Һәкимин кимдир?—Дејәҹәк филан һәкимбашы. Мән дејәрәм:—Гәдәми јахшы олсун.

Нәдәнсә, о күн мәризин һалы хараб вә әсәбаны иди. Қар сорушанда ки:

— Һалын нечәдир?

О деди:—Чох пис.

Қар деди:—Аллаһа шүкүр.

Қар сорушанда:—Нә јемисән?

Ҹаваб верди:—Зәһирмар.

Қар деди:

— Нуш ҹан.

Қар сорушду:—Һәкимин кимдир?

Деди:—Әзрајыл.

Қар деди:

— Гәдәми јахшы олсун.

Мәриз даһа да әсәбаны олуб көрүшә кәләнлә савашды. О да кетмәјә мәҹбур олду.

БИР ГРАН ДА ЈОХДУР

Бири вар иди, бири јох. Јалан аз иди, доғру чох. Инанмаг вар иди, инанмамаг јох. Јазы аз иди, дүз сөз чох.

Белә бир дөвранда бир малик вар иди, бир дә онун нөкәри. Бу тарихдә алым-сатым чох вахт сөз илә олурду. Инсанларын сөзү дүз иди. Јалан данышан аз оларды.

Јаздығымыз маликин бир нечә дүканы вар иди, сөз илә ичарәјә вермишди. Ичарәләр һәр күн јығылмалы иди.

Малик өз нөкәрини көндәрирди кедиб ичарәләри јығсын. Нөкәр чох вахт кәлиб дејирди ки, аға, дедиләр пулумуз јохдур.

Малик тәәҹҹүб едәрди. Бир күн о өз нөкәринә бир гран пул верди.

Нөкәр кетди кирајәләри јығмаға. Кирајә верәнләр дедиләр ки, пулумуз јохдур. Нөкәр сорушду ки, бир граныныз да јохдур верәсиз? Бир граны оланлар вердиләр. Бу јол илә нөкәр бир мигдар ичарә топлајыб маликә кәтирди.

Нөкәрин ҹибиндә пул олмајанда фөврән кери гајыдырды. Чүн өзүнүн пулу јох иди, һамыны пулсуз билирди.

ЕНИНИ БОЈУНА ДҮЗӘЛДӘҸӘКДИМ

Шәһәрә бир иранлы кәлир. Сөһбәт әснасында дејир:

— Исфаһанда шаһын нечә јүз отаглы, нечә мин аршын мәртәбәдә сарајлары вар.

Молла:

— Бизим шәһәрдә бир нечә дәнә белә сарај вар, һәтта тәзә тикилән сарајын узуну беш мин аршындыр...

Бу һалда о шәһәрдә јашајан иранлылардан бири ичәри кирир.

Молла сөзүнә давам едиб:

— Ени исә әлли аршындыр.

О:

— Бәс нечә олду, ени боју илә дүз кәлмәди ки...

Молла:

— Әкәр бу адам кәлмәсә иди, мән онун енини бојуна дүзәлдәчәкдим.

БИЗИМ ИМАМЗАДӘМИЗ ЈОХДУР

Алтмыш-јетмиш ил бундан әввәл шаһсевәнләр јолчулары, карванлары сојмағы ади иш билирдиләр. Бир күн бир карван ичиндә бир сејид олур. Ону да истәјирләр сојсунлар. Сејид дејир:

— Мәни сојмајын, пејғәмбәр вә имам өвладыјам.

Шаһсевәнләр дејирләр:

— Биз пејғәмбәр, имам билмәјирик. Сән имамзадәсән?

Сејид дејир:

— Имамзадәјәм.

Шаһсевәнләр дејирләр:

— Јахшы олду, бизим кәнддә имамзадә јохдур. Сәни өлдүрәрик бурада басдырарыг, та бизим дә имамзадәмиз олсун. Сејид горхур, дејир:

— Мән о имамзадәләрдән дејиләм. Онлар башларына јашыл сарыјырлар, мәним башымда гара вар.

Шаһсевәнләр гане олуб, сејиддән әл чәкирләр.

ҺҮНӘРИН ВАР, БУНУН БАШЫНЫ ЈАР

Бир күн бир кечәл бөрксүз һәјәтдә иди. Бирдән долу јағды, Кечәлин башына дүшүб ону јарды. Кечәл нараһат олуб кетди ашпазханадан бир һәвәнкдәстә кәтирди, һәвәнки галхызды, үзүнү көјә тутуб деди:

— Һүнәрин вар, бунун башыны јар.

КӘНДЧИ АРВАДЛАРЫ ИЛӘ ШӘҺӘР АРВАДЛАРЫНЫ ТАНЫМАГ

Нәсрәддин шаһ бир күн бир кәнддән кечәндә көрүр кәндчи арвадлары кѳһнә либасларда кәнд ишләрилә мәшғулдурлар. Кәндчиләрә дејир:

— Бу нә арвадлардыр ки, сиздә вар?

Бир нәфәр чүр'әт едиб дејир:

— Гурбан, кәндчи арвадлары илә шәһәр арвадлары бир мүддәт јағыш алтында галандан сонра мә'лум олар. Кәндчи арвадларынын кири, шәһәрли арвадларынын бәзәји кедәр, онда мә'лум олар һансы көзәлдир.

ЕШШӘЈИН ГОҺУМЛАРЫ

Сарыгәлихан бир күн ешидир ки, Әбачыоғлунун ешшәји һиз олмуш. Бир нечә нәфәри јығыб кәтирир Әбачыоғлунун гапысына. Гапыны дөјүрләр, дејирләр:

— Кәлмишик ешшәји көрмәјә.

Әбачыоғлу нөкәри чағырыр:

— Ағалы, Ағалы, төјләнин гапысыны ач, ешшәјин гоһумлары ону көрмәјә кәлибләр.

НАҒЫЛЛАР

ГУРДУН НАЛӘСИ

Бири вар иди, бири јох иди, аллаһдан башга һеч кәс јох иди.

Бир гурд вар имиш. Гурд бир күн бир гоча раст кәлир. Она дејир:

— Кәл сәни јејим.

Гоч чаваб верир:

— Тәк мәни јемә. Гој кедим өзкә гочлары да кәтирим, сонра је!

Гурд она инаныб кедир. Сонра гојуна раст кәлир. Дејир:

— Кәл сәни јејим.

Гојун дејир:

— Мәни тәк јемәкдән фајда јохдур. Кедим ојун өјрәним, бир нечә дәнә дә гојун кәтирәм сонра је.

Гурд ондан да әл чәкир. Сонра бир гузуја раст кәлир. Дејир:

— Гузу, кәл сәни јејим.

Гузу дејир:

— Гој кедим бир аз көкәлим дад-дуз тапым, сонра кәлим мәни је. Гурд ону да бурахыр.

Сонра бир кечијә раст кәлир:

— Кечи, кәл сәни јејим. Кечи дејир:

— Мән гуру сүмүкәм. Гој кедим бир нечә дәнә кечи кәтирим сонра бизи је. Гурд ону да бурахыр. Сонра бир ешшәкә раст кәлир. Ону јемәк истәјир. Ешшәк дејир:

— Сәнин атан мәним атамы јејәндә јорған-дөшәкдә јејәрди. Гој кедим јорған-дөшәк кәтирим, раһатлыгла је. Гурд ону да јемәјир. Сонра ата раст кәлиб дејир:

— Ај ат, кәл сәни јејим. Ат дејир:

— Сөзүм јохдур, је. Вәли, мән кағыз апарырам. Кәл кағызы көтүр ки, мәни јејәндән сонра саһибимә јетирәсән. Гурд кедир кағызы атын далысындан көтүрсүн, ат тәпиклә вурур гурдун әнки әзилир. Ат да гачыр.

Һалдан кетмиш гурд ағлаја-ағлаја дағын башына чыхыр, сонра бу сөзләри охујур:

— Сән көрдүн бир дәнә гоч, је галсын гуру гыч. Сән нејләјирсән нечә чүт гоч? Мәкәр гоч дөјүшдүрмәјә кедәчәкдин?

— Сән көрдүн бир дәнә гојун, је галсын гуру бојун. Сән нејләјирсән ојун-мојун? Мәкәр ојунчулуға кедәчәкдин?

— Сән көрдүн бир дәнә гузу, је галсын гуру дизи. Сән нејләјирсән дад-дузу? Мәкәр ашпазлыға кедәчәкдин?

— Сән көрдүн бир дәнә кечи, је галсын гуру гычы. Сән нејләјирсән чохлу кечи? Мәкәр чобанлыға кедәчәкдин?

— Сән көрдүн бир дәнә ешшәк, је галсын гуру көшшәк. Сән нејләјирсән јорған-дөшәк? Мәкәр јорған-дөшәкдә јатачагдын?

— Сән көрдүн бир дәнә ат, је јер дә галсын мат. Сән нејләјирсән кағыз барат? Мәкәр гасид олачагдын?

Бу сөзләри дејиб ағлајырды.

Гурд мурадына чатмады. Сиз мурадыныза чатасыз вә нағыллары унутмајасыз.

НИФАГ НӘТИЧӘСИ

Бири вар иди, бири јох иди, аллаһдан башга һеч кәс јох иди. Бир кишинин үч дәнә гара, ағ вә сары өкүзү вар иди.

Киши бунлары чох ишләдәрди вә јахшы јемәк вермәзди.

Бир күн гара өкүз өз тајларына деди:

— Бу киши бизи чох ишләдир вә инчидир. Кәлин гачаг, өзүмүз үчүн јашајаг.

О бири өкүзләр дә разы олдулар. Бир күн фүрсәт тапыб мешәјә гачдылар. Орада јахшы от јејиб, тәмиз су ичиб, тәмиз һавада нәфәс алдылар. Кет-кедә көкәлдиләр. Бунларын арасында бирлик вә сәмимијјәт вар иди. Она көрә дә ваһши һејванлар онлара һүчум едә билмәздиләр. Едәндә исә онлар бирләшиб һүчуму дәф едирдиләр.

Бу бирлији көрән түлкү һәсәд етди, мәзлуманә бир сурәтдә кетди гара өкүзүн јанына. Башлады ону тә'риф етмәјә. Бир аз тә'риф едәндән сонра деди:

— Сән о бири өкүзләри өзүнә лазымсыз шәрик етмишсән. Кәрәк тәк өзүн буранын ағасы оласан.

Гара өкүз түлкүнүн јалан тә'рифләринә алланыб бир бәһанә илә ағ өкүзү, сонра исә сары өкүзү арадан апарды. Әтләрини исә һијләчи түлкү једи.

Гара өкүз тәк галдыгда јахшы јејә билмәјирди. Мәчбур иди, о јан, бу јанын көзләсин. Нәтичәдә зәифләшди.

Өкүзүн зәифлијини көрән түлкү гурдун јанына кедиб деди:

— Кет өкүзү өлдүр, әтини, сүмүјүнү је. Бир аз артыг уртугундан мәнә вер.

Гурд кедиб өкүзү бир аз мүгавимәтдән сонра өлдүрдү. Өкүз вурушмадан әввәл түлкүнү көрүб өз сәһвини баша дүшдү.

Өкүз арадан кетди. Вәли бу мисал инсанлар арасында галды. Јалан тә'рифләрә инанмамаг, бирлији позмамаг.

Ушаглар, сиз дә бирлији позмајын, јалан тә'рифләрә инанмајын.

СӘТТАРХАН ДАСТАНЫ*

Мәммәдәли шаһын Қәјан тахтында отурдуғу, Иран торпағына падшаһлыг еләдији заманлар иди. Шаһ мәмләкәтин бүтүн варидатыны гурд кими јејир, халгын вар-јохуну әлиндән алыб өз хәзинәсинә долдурур вә Иранын ган-тәрини гызыла чевириб торба-торба Фирәнкистанын Парис шәһәриндә ханымларын кејф мәчлисләринә төкүрдү. Мәммәдәли шаһ ејшү-ишрәтлә мәшғул олдуғундан бир дәгигә белә башы кејфдән ајрылмырды ки, дөвләт ишләрилә мәшғул олсун. Буна көрә дә өлкәнин вәзијјәти фәна бир һала дүшмүшдү. Әһалинин һалы хараб олмушду. Мәмләкәтдә әдаләтсизлик һәддиндән ашмышды, хүсусән Иранын шималында, јә'ни Азәрбајчан вилајәтләриндә халгын күзәраны һәдсиз позулмушду вә һәддиндән артыг пис бир вәзијјәт алмышды. Теһран ағалары Азәрбајчан кәндлиләри вә фәһләләринин ганыны зәли кими соруб өз зәнкин сарајларына дашыјырдылар. Бу тәрәфдән дә Азәрбајчан елләринин сәбр касасы долуб дашмаға башлајырды. Азәри торпағында тез-тез үсјанлар галхырды. Елин икид оғланлары силаһа гуршаныб дөвләт мә'мурлары илә дава еләјирдиләр вә һәр јердә өз дүшмәнләриндән гисас алыб ат белиндә дағлара, мешәләрә чәкилирдиләр. Азәрбајчандан кәлән бу һәјәчанлы хәбәрләр јаваш-јаваш Теһран сарајларыны титрәтмәјә вә ә'јанларын күркүнә бирә салмаға башлады. Она көрә дә Теһран сарајынын ә'јанлары, вәзир-вәкилләри чәм олуб шаһын јанына кедиб вәзијјәти она нағыл едиб бу ишә бир әнчам вермәсини шаһдан хаһиш етдиләр. Шаһ вәзир-вәкилләрдән суал етди ки, Азәрбајчандакы бу үсјанын габағыны ким ала биләр?

Бүтүн сарај әһли бир ағыздан чаваб верди ки, азәрбајчанлыларын дилини анчаг өз ичләриндән чыхан адам биләр вә Теһран мә'мурлары бу ишин өһдәсиндән кәлә билмәз. Шаһ суал етди ки, бу адам ким ола биләр. Јенә

* Дастанын мүәллифи Ашыг Һүсејн Чавандыр.

бүтүн сарај әһли бир ағыздан чаваб верди ки, бу адам фәгәт бирчә гарадағлы Сәттархан ола биләр. Чүнки о чох зирәкдир. Һәм халг ичиндә һөрмәти вар вә һәм дә үсјанларын чоху онун әлилә јарадылыр. Әкәр Сәттархан бу ишдән әл чәксә вә халгы да үсјанларда иштирак етмәјә гојмаса бүтүн азәрбајчанлылар онун сөзүнә бахар вә беләликлә Азәрбајчанда вәзијјәт бир гәдәр сакит олар. Белә гәрара кәлдиләр ки, Сәттарханы Теһрана чағырсынлар. Шаһ бир намә јазды. Гасидә верди ки, бу намәни Тәбриздә Сәттархана јетир. Шаһ Сәттарханы ширин дилә тутуб Теһрана дә'вәт едирди.

Сәттархан шаһын намәсини охујуб вә мәтләбиндән бахәбәр олуб, Теһрана кетмәк үчүн һазырлыг көрмәјә башлады. Онун достлары бу ишин бир тәлә олдуғуну Сәттархана дејиб бу сәфәрдән ону дашындырмаг үчүн чох чалышдылар, анчаг бу фајда көрмәди:

Азад елләрин пәнаһы
Гојмарыг сәни Теһрана.
Сәнә нә вә'дә етсәләр,
Инанма шаһа, солтана.

Зүлм едир шаһлар милләтә,
Јағыдырлар мүрүввәтә.
Кәл бизи салма зилләтә,
Ат сүрмә тәкчә мејдана.

Бел бағлама һәр инсана,
Гәрғ едәр сәни туфана,
Рәһм елә Азәрбајчана,
Јетишиб тазә дөврана.

Ешит бизим сөзүмүзү,
Јолда гојма көзүмүзү,
Солдурма күл үзүмүзү,
Бағрымыз дөнәр ал гана.

Лакин бу нәтичә вермәди. Сәттархан деди ки, мән шаһын мәгсәдини баша дүшмүшәм, кетмәсәм шаһ дејәр Сәттархан горхду, кәлмәди, бир дә мәним өзүмүн дә шаһа дејәли сөзүм вар. Сәттархан буну дејиб атына сәвар олду вә Теһран јолуна чыхды. Дост-ашна илә һалаллашыб ајрыланда Сәттархан белә деди:

Икид мүчаһидләр, гоч пәһливанлар,
Изн верин о дијарә кедим мән.
Дејим һаг сөзүмү мәрди-мәрдана,
Шаһа вурмаг үчүн јарә кедим мән.

Кәрәк хаинләрин адын итирәм,
Халгымын арзусун баша јетирәм.
Кәләндә сизә бир мүждә кәтирәм,
Дәрдизә тапмаға чарә кедим мән.

Азадлыг јолунда ахса да ганым,
Гурбандыр вәтәнә бу чүсмү чаным,
Гој дөнсүн күлшәнә Азәрбајчаным,
Бағым долсун ширин барә, кедим мән.

Әзиз јолдашларым, ганадым, голум,
Дар күндә көмәјим, гәһрәман елим,
Һаггын әтәјиндән тутубдур әлим,
Бел бағлајым кирдикарә, кедим мән.

Сәттарханам будур мәним нијјәтим,
Һаггымы алмаға вардыр гүдрәтим.
Сизә үрәк сөзүм бир вәсијјәтим,
Алданмајын о әғјарә, кедим мән.

Сәттархан нечә күн ат сүрүб Теһрана јетишди. Теһранда Сәттарханы бөјүк дәбдәбәјлә пишваз eләдиләр. Сәттархан сараја варид оланда дамлардан онун башына күл вә чичәк јағдырырдылар. Сарајын бөјүк салонунда бир сүфрә ачылыб бөјүк бир мәчлис гурулду. Бу мәчлисдә шаһ Сәттарханa деди:

— Сәттархан, Азәрбајчандакы бу гарышыглыг нәдир? Сән кәрәк бу үсјанлары арадан көтүрүб она нәһајәт верәсән. Чүнки сән һәм икидсән, һәм дә халг сәнин сөзүндән чыхмаз. Әкәр үсјаны јатырсан, сәни дүнја сәрвәтиндән гәни едиб, сәнә бөјүк бир вәзифә верәрәм.

Бу сөзү дејиб шаһ Сәттарханын габағына бир торба гызыл пул гојду. Сәттархан пуллара бахыб кинајә илә ачы-ачы күлдү вә деди:

— Шаһ, мәни нә һесаб едирсән, јохса Сәттарханы гызыл-күмүшлә сатын алмаг истәјирсән? Анчаг бил ки, Сәттархан азәри оғлудур вә дүнјанын һеч бир шејинә алданыб, өз вәтәнини, өз халгыны сатмаз. Әкәр сән Азәрбајчанда әмнијјәт истәјирсәнсә онда өз һаггымызы өзү-

мүзә вер, гој биз дә инсан кими азад зиндәканлыг сүрәк. Онда биз дә раһат оларыг, сиз дә.

Сәттархан бу сөзләри дејиб пуллары шаһын үстүнә атды. Мәммәдәли шаһ Сәттарханын бу ҹавабындан тез гејзә кәлиб ҹәллад чағырды, әмр верди ки, Сәттарханы дар ағаҹындан ассынлар. Ҹәлладлар Сәттархана јахынлашмаға маҹал тапмамыш Сәттархан шир кими јериндән галхыб тапанчасыны ајаға чәкди вә бир нә'рә чәкиб деди:

— Ким јахын кәлсә, бејнини күл кими совурарам.

Онун бу сөзләриндән сонра даһа бир кишидә ҹәсарәт олмады ки, јериндән тәрпәнсин. Сәттархан адамлары јарыб гуш кими чөлә атылды вә Гәмәр атынын белинә сыҹрајыб вәтән дејә бир баш Тәбризә кәлди, вәтәнә јетишән кими бу сөзү охуду:

Еј одлар өлкәси, ширләр мәскәни,
Ана вәтән, сәни дејиб кәлмишәм,
Сән бөјүтдүн өз гојнунда ширләри,
Ана вәтән, сәни дејиб кәлмишәм.

Ширләрин адәти пәнҹә чалмагдыр,
Дүшмәни үз үстә јерә салмагдыр.
Икидләрин борҹу һаггы алмагдыр,
Ана вәтән, сәни дејиб кәлмишәм.

Галсын тарихләрдә Сәттархан ады,
Үрәјимин будур әввәл мурады,
Чыхсын азадлыға Азәр өвлады,
Ана вәтән, сәни дејиб кәлмишәм.

Тәбризә јетишән тәк өзүнүн јолдашы Бағырхана бир мәктуб көндәрди. Бу мәктубун мәзмунунда бу ше'рләри јазды вә гасидә верди:

Мәним бу намәми јетир Салара,
Бөјүк арзум, үрәк сөзүм дејинән.
Бир мәрамын ешги долуб гәлбимә,
Һеј ахтарыр һәсрәт көзүм, дејинән.

Азәр өвладынын артыбдыр аһы,
Јохдур бир пәнаһы, бир үмидкаһы.
Зүлм едир елимә Иранын шаһы.
Бу дәрдими һара јазым, дејинән.

Өз ана јурдумда азадлыг үстә,
Вәтәнин ешгиндә олмушам хәстә,
Гәм кәлир үстүмә дәстәбәдәстә,
Сәттарханам нечә дөзүм, дејинән.

Гасид мәктубу көтүрүб Салара јетирди. Салар мәктубу еһтирамла алыб мәзмунундан хәбәрдар олан тәк атыны миниб бирбаша Сәттарханын јанына кәлди. Ики әзиз дост бир-бирилә көрүшүб бир гәдәр сөһбәт едәндән сонра белә бир гәрара кәлдиләр ки, бүтүн азадлыгсевән азәрбајчанлылары бир јерә чәм едиб азадлыг нә олдуғуну баша салсынлар вә инсан нә чүр зиндәканлыг кечирдијини онлара анлатсынлар. Бүтүн мүчаһидләри бир јерә јығыб, мәтләби баша саландан сонра Сәттархан бу ше'ри чамаата охуду:

Һүгугун анлајыб дујан бәшәрин,
Кәрәк өз элиндә ихтијар олсун,
Кәләчәк нәслини салсын јадына,
Тарихдә онлара јадикар олсун.

Инсан олан вәтәнини сатмасын,
Тәмиз ганын напак гана гатмасын,
Намусун, гејрәтин, арын артмасын,
Өзү-өз јурдунда пајидар олсун.

Горхмајаг өлүмдән, мәрданә дураг,
Һәгигәт бинасын әдлилә гураг.
Азадлыг бајрағын Тәбриздә ураг,
Күн кими аләмдә ашикар олсун.

Әзиз мүчаһидләр, сиз кәлин чоша,
Бу көзәл мәрамы јетирәк баша,
Јетишсин азадлыг һәр вәтәндаша,
Һәр бир тамарзија бир нүбар олсун.

Сәттархан бу јолда гојубдур чаны,
Вәтәндир истәји, дини, иманы,
Кәрәк азад едәк Азәрбајчаны,
Ешитсин дүшмәнләр хәбәрдар олсун.

Сөз тамам олан тәк јенә сөһбәтә башлады. Деди, әзиз гардашларым, ешидирәм, хаин Мәммәдәли шаһ мәчлиси топа бағлајыб азадлыгсевән инсанлара чәза верир.

Тамам мүчаһидләр бу сөзү ешидән тәк белә гәрара кәлдиләр ки, Мәммәдәли шаһа бир мәктуб јазсынлар. Мәктубун мәзмуну бундан ибарәтдир:

Еј Иранын шаһы, Азәрбајчана,
Лазымдыр азадлыг верәсән бизә,
Баис олма наһаг төкүлән гана,
Сел кими ганлары чыхартма дизә.

Мәзлум милләтләрин сорубсуз ганын,
Һаггы вар вәтәндә һәр бир инсанын.
Бағлајыбсыз көзүн Азәрбајчанын.
Пәрдәләр чәкибсиз ишыглы көзә.

Ачылсын көзләри мәзлум милләтин,
Онлар да билсинләр дүнја ләззәтин.
Көзәл һәгигәтин, хош сәадәтин,
Бағлы гапылары ачылсын үзә.

Сәттархан, Бағырхан ачыб көзләрин,
Јазырлар мәрдана үрәк сөзләрин,
Учалдыб гәддини, әјмәз дизләрин,
Ахыр мухтаријјәт алар Тәбризә.

Намәнин башыны бағлајыб Мәммәдәли шаһа көндәрдиләр. Намә кәлиб Мәммәдәли шаһа јетишән кими намәни ачыб мәзмунундан хәбәрдар олду. Азәрбајчанлылар өз һүгугуну баша дүшүб өзләринә мухтаријјәт истәјирләр. Белә гәрара кәлди ки, тамам ел бөјүкләринә хәбәр верилсин ки, Азәрбајчанда гурулан чәмијјәти вуруб дағытсынлар. Бәхтијар ели, Гараханлы ели, Лорустан, Шаһсевән бәјләри вә Әмир Әшаирә, Рәһимхана, Шүчаи-Низама, Маку сәрдарына, гејри тајфалара хәбәр верди ки, кәрәк Тәбризә һүчум едиб бу үсјаны јатырдасыз. Бу хәбәр ел башчыларына чатан кими һамысы мүсәлләһ олуб Тәбризә һүчум етдиләр. Тәбриздә дава башланды. Сәттархан мүчаһидләри башына јығыб бир гәдәр сөһбәт едәндән сонра бу сөзләри охумаға башлады:

Азәрбајчан чаванлары,
Јеријин дүшмән үстүнә!
Короғлулар, Чаванширләр,
Мәрд кедин мејдан үстүнә!

Ат салын, кирин меjдана,
Чәнк един, мәрди-мәрдана,
Боjансын дүшмән ал гана,
Һәр бириз бир хан үстүнә!

Сәттархан да кечиб чандан,
Горхусу јох бәјдән, хандан,
Түлкүләр гачар меjдандан,
Кәләнмәз аслан үстүнә!

Сөз тамам олан кими бир тәрәфдән Сәттархан, о бири тәрәфдән Бағырхан өзләрини меjдана вуруб шаһын гошунларыны гырмаға башладылар. Сәттархан бир гәдәр вурушуб шаһын гошунларыны пәракәндә саландан сонра бу сөзләри демәjә башлады:

Азәр өлкәсинин икид оғлуjам,
Ким кәлир чәнкимә мәрдана кәлсин,
Чәкиб гылынчыны әлиндә тутсун,
Атыны кәтирсин чөвлана, кәлсин.

Гылынчымы зәһәр илә суларам,
Шаһ гошунун өз ганына буларам,
Бағырсағын аjағына доларам,
Боjарам меjданда ал гана, кәлсин.

Гошун солтанлары еjләсин чәнки,
Ат салсын меjдана, чәксин үзәнки,
Сәттархан әлиндә паjә түфәнки,
Деjин Әшаирә һәр jана кәлсин.

Сәттарханын әмри илә о күн бир дава олду ки, һеч бир тарих нишан вермәjибдир. Дава нечә күндән сонра шаһ ордусунун мәғлуб олмасы илә гуртарды. Шаһ гошунунун сағ галан гисми шәһәри мүһасирә едиб јоллары кәсдиләр. Һеч шеj шәһәрә бурахмадылар, шәһәр әһли вә мүчаһидләр төкүлүб Сәрдара дедиләр ки, јоллар бағланыбдыр. Сәрдар буну ешидән тәк деди ки, нә гиjмәтә баша кәлир-кәлсин кәрәк јоллар ачылсын. Белә әмр верди:

Совлаjын гылынчы, силин түфәнки,
Сабаһ кәрәк бағлы јоллар ачылсын,
Короғлу тәк чәкин меjданда чәнки,
Титрәсин сәһралар, чөлләр ачылсын.

Кәрәк азад олсун Азәр торпағы,
Алын сәнкәрләри, вурун бајрағы,
Бојанын ал ганла тәпәни, дағы,
Һәр дәрәдән ахсын селләр ачылсын.

Икид нә'рәсиндән дағлар ојансын,
Мәрд оғуллар сәнкәриндә дајансын,
Азадлығын шәфәгилә бојансын,
Сәһраларда гызыл күлләр ачылсын.

Гој уча гајалар сәс версин сизә,
Күлләниз бош јерә кетмәсин дүзә,
Һансы дүшмән илә дурсаз үз-үзә,
Гылынчлар ишләсин, голлар ачылсын.

Адым Сәттархандыр, ширләр јолдашым,
Дајаныб архамда һәр вәтәндашым,
Шаһиддир вәтәним, торпағым, дашым,
Истәрәм бағланан дилләр ачылсын.

Сөзләр тамам олан тәк һүчум едиб сәнкәрләри алдылар. Шаһ гошунларыны гыра-гыра Вәсминчә гәдәр говдулар. Сонра гајытдылар шәһәрә, бир нечә күндән сонра јенә хәбәр вердиләр Сәрдара ки, Маку сәрдары Тејмур аға кәлиб Ачычајын гырағында гәрар тутуб. Сәрдар мүчаһидләри башына јығыб дава нәгшәси тутандан сонра мүчаһидәрә бу сөзләри охуду:

Сабаһ Маку сәрдарынын
Нә һаггы вар гала бурда,
Напак бир инсан гәдәмин,
Баса билмәз бу пак јурда.

Аслан үстә кәлән түлкү,
Бач аламмаз ону бил ки,
Мүгәддәсдир Азәр мүлкү,
Ширләр шикар вермәз гурда.

Сәттарханам мән бу јолда,
Гоч икидләр сағда-солда,
Тејмур аға бизим елдә,
Кәрәк дүчар олсун дәрдә.

Сәттархан мүчаһидләри башына јығыб Тејмур илә чәнкә башлады. Бир нечә күн чәнк едиб Тејмур ағанын гошунуну сындырыб Алвардан кечириб гајытды. Шәһәрин әмнијјәтинә башладылар. Бу һалда Сәрдара хәбәр вердиләр ки, гошун сәркәрдәси Ејнүлдөвлә шаһ ордуларыны башына јығыб Васминчдә јенә чәнкә һазыр олмаг фикриндәдир. Сәрдар буну ешидән кими белә фәрман верди:

Гошун сәркәрдәси Ејнүлдөвләни
Мәрд икидләр, тутун, дара кәтирин,
Голу бағлы гатын атлар дөшүнә,
Үзү үстә бу дијара кәтирин.

Бағлајын јоллары, һәр јаны кәсин,
Илдырым тәк чахын, јел кими әсин.
Ја тутун кәтирин, ја башын кәсин,
Әлин един тикә-пара кәтирин.

Дағыдын ордусун хаин напакын,
Одлар өлкәсинин басмасын хакын...
Сүрүјүн үз үстә дивана чәкин,
Дәрдинә олмасын чара, кәтирин.

Еј ана јурдумун асланы, шири,
Шаһын ордусундан галмасын бири,
Гојмајын Теһрана гачмаға дири,
Салын атдан үзүгара кәтирин.

Сәттархан Азәрин шир баласыдыр,
Вәтәнин вурғуну, мүбтәласыдыр,
Јурду Короғлунун даш галасыдыр,
Хаин башын тез сәрдара кәтирин.

Мүчаһидләр һүчум едиб Ејнүлдөвләнин гошунуну Гызылча мејданына гәдәр гыра-гыра апардылар. Гызылча мејданындан гајыдыб Тәбризә кәлдиләр. Өз ишләринә башладылар. Арадан та бир мүддәт кечди вә бир мүддәтдән сонра Рәһимхан 1800 атлы илә кәлиб Тәбризин әтрафында гәрар тутду. Сәрдар Рәһимханын кәлмәсиндән хәбәрдар олуб бир нечә мүчаһид көндәрди ки, милләтин гырылмасына баис олма, гошунуну көтүр, бурадан кет. Рәһимхан чаваб верди ки, Сәрдар, мән даваја јох, әм-

нијјәтә кәлмишәм. Сәрдар бунун һијләләрини гәбул етмәјиб белә бир кағыз јазды, Рәһимхана көндәрди:

Рәһимхан ордусу хәбәрдар олсун,
Бу давада нечә башлар кедәчәк.
Ган ахачаг сәһраларда сел кими,
Сел ичиндә ағыр дашлар кедәчәк.

Нечә мин сәркәрдә, нечә мин гошун,
Мејданда низәјә вурарам башын.
Гојмарам көзүндән гурусун јашын,
Көзләриндән ганлы јашлар кедәчәк.

Сәттархан бу јолда дуруб мәрданә,
Јетирин намәни о Рәһимхана.
Тамам атлыларын бојарам гана,
Мәнә көмәк аркадашлар кедәчәк.

Намәнин башыны бағлајыб вердиләр гасидә. Гасид намәни көтүрүб Рәһимхана верди, Рәһимхан намәни охујуб чавабыны јазды ки, мән даваја кәлмәмишәм, әмнијјәтә кәлмишәм. Ичазә вер, мән шәһәрә дахил олум. Гасид намәни көтүрүб Сәрдара јетирди. Сәрдар намәни охујуб Рәһимханын һијләсини баша дүшдү. Сонра мүчаһидләрә даваја һазыр олмагларыны билдирди. Сәрдар дава үчүн белә бир әмр верди:

Гоч икидләр, гәһрәманлар,
Кирин мејдана-мејдана,
Гылынч вурун ночаванлар,
Мәрди мәрдана-мәрдана.

Дүшмәнин јолларын кәсин,
Данышан дилләрин кәсин,
Хаинин әлләрин кәсин,
Мәрди мәрдана-мәрдана.

Залимин өзүн кәтирин,
Дохсанын, јүзүн кәтирин,
Чыхарын көзүн, кәтирин,
Мәрди мәрдана-мәрдана.

Бичин, төкүн алајлары,
Азәрин шир балалары,
Алын полад галалары,
Мәрди мәрдана-мардана.

Сәттархан горхмаз өлүмдән,
Түфәнкин гојмаз әлиндән,
Хаини Азәр елиндән,
Говун мәрдана-мәрдана.

Сөзләри тамам олан тәк Сәрдарын фәрманы илә дава башлады вә бир нечә күн давам еләди. Рәһимханын гошуну гырыландан сонра о, Сәрдара бир намә јазды ки, бир нечә ағсаггал сиздән, бир нечәси дә бизднән кәлиб данышсынлар. Һәр тәрәфдән једди нәфәр әјләшдиләр сөһбәтә. Сөһбәтдә белә гәрара кәлдиләр ки, Рәһимхан кәлсин Тәбризә, һарда гошуну олса, орда бир ағ бајраг вурсун. Рәһимхан кәлиб Бағи-шималда гәрар тутду. Арадан 4—5 күн кечәндән сонра Рәһимханын гошуну шәһәрдә башлады адам сојмаға, дүкан дағытмаға.

Сәрдар буну ешидиб башына јүз атлы чәм едиб шәһәрдә Рәһимханын ағ бајрагларыны вуруб јерә төкә-төкә кәлди Саларын евинә. О кечә Салар илә бир нәгшә чәкиб белә гәрара кәлдиләр ки, сабаһ дава башлансын, Рәһимханы шәһәрдән чыхарсынлар. Сабаһ Сәрдар мүчаһидләри башына чәм едиб белә фәрман верди:

Ганичән јағылар, гудуз чәлладлар,
Азәр өлкәсиндә тутулсун кәрәк,
Вәтән хаинләри, алчаг инсанлар,
Бирјоллуг вәтәндән атылсын кәрәк.

Ширләр мәсканинин бөјүкдүр ады,
Сөнмәз азадлығын бу гызыл оду,
Билсинләр Азәрин икид өвлады,
Дүшмәнләр гол-гола чатылсын кәрәк.

Хаини, оғруну, гулдурбашыны,
Тутун Рәһимханы, гырын гошуну,
Кәтирин Сәрдара дүшмән башыны,
О башлар торпаға гатылсын кәрәк.

Сәттарханын әмрилә Рәһимханын өзүнү вә гошунуну шәһәрдән чыхартдылар. Рәһимхан гошунуну көтүрүб Мешкинә кетди. Сәттархан вә Бағырхан шәһәрин низам-интизамына башладылар. Аз мүддәтдә бу хәбәр Теһранда Мәммәдәли шаһын гулағына јетишди. Һәр нә гәдәр Азәрбајчана гошун кедирсә Сәттархан, Бағырхан һамысыны

məhв-набуд едиб гырыр. Мәммәдәли шаh белә гәрара кәлди: дөрд мин гошун илә Епримханы Тәбризә көндәрсинләр. Епримхан дөрд мин атлы башында, нечә топ, топхана јанында, кәлиб јетишди Тәбризә, бир адам көндәрди Саларын јанына, ичазә версә, кәлим бир нечә дәгигә сөhбәт едәк. Салар ичазә верди Епримхан кәлди; Салара деди ки, Сәрдардан ичазә ал, бир гәдәр дә онунла сөhбәт едәк. Салар Сәрдардан ичазә алмаг үчүн вә Епримханын Тәбризә кәлмәсинә даир бир намә јазды. Намә кәлиб Сәрдара јетишән кими ичазә верди ки, кәлсинләр. Бағырхан, Епрымхан бир нечә ағсаггал илә бәрабәр Сәрдарын јанына кәлдиләр. Епримхан нечә күн Сәрдара гонаг галыб hәр чүр сөhбәтләр едәндән сонра бу гәрара кәлдиләр ки, Рәhимханы тутсунлар. Сөhбәт бир-биринә хош кәлди. Сәрдар әмр едиб гошуну hазырлатды. Салар вә Епримханла бәрабәр Сәрдар белә фәрман верди:

Минсин ат белинә гылынч вуранлар,
Нә'рә чәксин бу мејдана јерисин.
Сәдасындан дағлар, дашлар әрисин.
Чаваншир тәк о мәрдана јерисин.

Дүшмәнә мәрдана десин сөзүнү,
Учалтсын гәддини, ачсын көзүнү,
Короғлу тәк нишан версин өзүнү,
Ады чыхсын, hәр бир јана јерсин.

Сәттархан да бу тарихдә галачаг,
Азадлығы ел күчүнә алачаг,
Бу мәкан дүнјаја ишыг салачаг,
Сәс дүшәчәк бу чаhана, јерисин.

Сәрдарын әмрилә гошун hәрәкәт еләди вә кәлиб Шаhсевән елинә јахынлашды. Сәттархан Шаhсевән бәјләринә белә бир намә јазды:

Әчәл мејданына сүрмүшәм атым,
Чәкмәјә дүшмәни дара кәлмишәм.
Белимдә гылынчым, голда гүввәтим,
Етмәјә чијәрин пара кәлмишәм.

Азадлыг јолунда ејләрәм чәнки,
Титрәдәр гүдрәтим ширү пәләнки.
Солмаз мәзлумларын бу лалә рәнки.
Онларын дәрдинә чара кәлмишәм.

Тәслим олсун Шаһсевәнин елләри,
Бојанмасын гызыл гана чөлләри.
Қороғлу тәк чәм етмишәм дәлләри,
Залыма вурмагчын јара кәлмишәм.

Намәни Шаһсевән елинә көндәрди. Шаһсевән ели намәни охујуб мәзмунундан бахәбәр олду. Сәттархан, Бағырхан вә Епримхан 4 мин атлы, топ-топхана елә кәлибдир ханлар илә даваја. Бир јердә белә гәрара кәлдиләр ки, тәслим олмағымыз һамысындан мәсләһәтдир вә она көрә бир кағыз јаздылар. Өзләри дә кағызла бәрабәр Сәрдарын хидмәтинә кәлиб тәслим олдулар. Сәрдар суал едиб Рәһимханын сорағыны Мешкин дағларында алыб она көрә фәрман верди. Гошун һәрәкәт едиб Мешкин дағларынын дамәниндә гәрар тутдулар вә Рәһимхан илә дава башламаға һазыр олдулар. Сәрдар белә фәрман верди:

Мешкинин дағлары алынсын кәрәк,
Түфәнк атан гәһрәманлар ојансын,
Јерисин мејдана ширләр, пәләнкләр,
Јухусундан гој асланлар ојансын.

Бүрүјүб дағларын тутун башыны,
Гара кејсин јағыларын гошуну,
Кәтирин Рәһимин мәнә башыны,
Бабәк кими пәһләванлар ојансын.

Сәсизә сәс версин гајалар, дашлар,
Хәзәл тәк бәдәндән төкүлсүн, башлар,
Әзиз мүчаһидләр, әзиз гардашлар!
Бу давада мәрд инсанлар ојансын.

Қәсилмәсин дағдан түфәнкин сәси,
Он-он баш хаиндән кечсин күлләси,
Топларын сәдасы, икид нә'рәси,
Азәр нәсли мәрд оғланлар ојансын.

Бир тәрәфдән Сәрдар, бир јандан Салар,
Бир јандан Епримхан, гошун нә ки вар.
Бир јандан пијада, бир јандан сәвар,
Гылынч вуран новчаванлар ојансын.

Бу сөзләрдән сонра дава башланды. Бир нечә күн дава оландан сонра гошун вә Әмири-Әршәд тәслим олду. Рәһимхан гачыб арадан чыхды. Сәрдар атланыб Рәһим-

ханын далынча кетди. Ахыр тапыб кәтирди. Тутандан сонра шад вә хураман гајыдыб Тәбризә кәлән заман бир кәндин кәнарындан кечәндә 70 јашында бир гоча бу хәбәри ешидиб севинчлә гошунун габағыны кәсди:

— Гошун сәркәрдәси кимдир?—дејә сорушду вә бу сөзләри деди:

Гошун сәркәрдәси, милләт атасы,
Азад өлкәмизә пасибан кимдир?
Бу јохсул милләти јадына салан,
Атадан, анадан мећрибан кимдир?

Зүлмү-әсарәтдән гуртаран бизи,
Јағыдан һифз едән гоча Тәбризи,
Чалышан бу јолда кечә-күндүзү,
Бабәкләр нәвәси гәһрәман кимдир?

Азадлыг бајрағын көјә учалдан,
Дүшмәнләри чаван икән гочалдан,
Аллаһ аман версин вахтсыз әчәлдән,
Мән көрүм Сәттархан, Бағырхан кимдир?

Гочанын бу һәвәслә гошун сәркәрдәсини сорушмағыны Сәрдара вә Салара хәбәр вердиләр. Һәр икиси атларыны сүрүб гочанын јанына кәлиб гочаја чох еһтирам етдиләр. Онун әһвалыны сорушуб кејфинә хәбәр алдылар вә гоча дилилә бир дә сорушду:

— Оғул, Сәттархан, Бағырхан кимдир?

Сәрдар деди:

— Гоча нејләјирсән?

Деди:

— Көрмәк истәјирәм ки, бу мәзлумлары зүлмдән гуртаран кимдир?

Одур ки, гочанын сөзләри Сәрдарын хошуна кәлиб бу сөзләрлә чаваб верди:

Бу ана јурдума, мәзлум милләтә,
Атадан-анадан мећрибан мәнәм.
Азәр өвладына хош күн јарадан,
Одлар өлкәсинә пасибан мәнәм.

Зүлмүн зәнчирини гопардыб атан,
Фәһләнин, кәндлинин дадына чатан,
Азадлыг јолунда ган-тәрә батан,
Дилләрдә дејилән һәр заман мәнәм.

Тәбриздә азадлыг бајрағын вуран,
Һәгигәт бинасын әдлинән гуран,
Өлүмдән горхмајан, мәрданә дуран,
Бабәкләр нәвәси Сәттархан мәнәм.

Сонра Сәрдар гочаја деди:

— Гоча, бу давалар сизин тәк намуслу адамларын балаларындан өтрүдүр ки, бизим тәк онлар да бәдбәхт олмасынлар. Онларын кәләчәји үчүн хош күн јарансын:

Гоча деди:

— Оғул, нә ола иди ки, мәним он оғлум олајды, сәнин тәк азадлыг јолунда гылынч вуруб һәмишә өлмәз олајды. Ја да ки үрәјим тәк чаван олајдым. Сәнинлә чијин-чијинә дава едиб тарихин ағ синәсинә гызыл хәтт илә јазылајдым. Сонра да бу сөзләри әлавә етди:

Бөјүк тарихләрдә јазылар адын,
Сәсин дүшәр һәр бир јана сәрдарым!
Кәләчәк нәсилләр анд ичәр сизә,
Тәмиз гана, пак вичдана, сәрдарым!

Әдибләр, шаирләр вәсф едәр сәни,
Јазарлар шә'нинә бөјүк дастаны,
Оларсан вәтәнин дини-иманы,
Чох шад ола ата-ана, сәрдарым!

Сәттархан, Бағырхан, галар јадикар,
Күн кими күнјаја олар пајидар,
Азәр ели сиздән едәр ифтихар,
Вәтән дөнәр күлүстана, сәрдарым!

Нур кими шөһрәтин елә јајылар,
Јатан инсан јухусундан ајылар,
Бу јолда өләнләр шәһид сајылар,
Олар бөјүк бир нишана, сәрдарым!

Алтмыша јетимишә јетишиб јашым,
Ағарыб кипријим, ағарыб гашым,
Чох бәлалар чәкиб зүлүмдән башым,
Десәм дүшәр бир дастана сәрдарым!

Гоча сөзүнү гуртарыб деди:

— Оғул, аллаһ һәмишә сәни пајидар еләсин, даһа өлсәм дә бундан сонра үрәјимдә арзум галмады. Ондан өтрү ки, бизим сәнин кими икид оғлумуз вар.

Сәрдар гоча илә һалаллашыб ајрылды, бир баш атыны сүрүб, кәлди Тәбризә. Тәбризин әмнијјәтинә, хошбахтлығына нәгшә чәкиб бөјүк арзулар ејләјирди. О һалда үрәји чоша кәлиб Тәбриз үчүн бу сөзләри охумаға башлады:

Кечә-күндүз гылынч вуррам,
Сәнә хош күн алым, Тәбриз!
Мәзлумлар олсун асудә,
Мән дә дилшад олум, Тәбриз!

Һәгигәтин очағысан,
Әзиз ана гучағысан,
Чәннәтин бир бучағысан,
Ачыб гөнчә күлүм, Тәбриз!

Еј мүгәддәс ана јурдум,
Дүшмәнләрә зәрбә вурдум,
Сәнә көзәл ганун гурдум,
Нә көзәлдир һалым, Тәбриз!

Азәрбајчанын көзүсән,
Шаирин ширин сөзүсән,
Көзәл чәннәтин өзүсән,
Өлүм, сәндә галым, Тәбриз!

Сәнин кими ана һаны,
Шөһрәтин тутуб дүнјаны,
Јахшы сахла Сәттарханы,
Сәнә оғул олум, Тәбриз!

Сәрдар сөзләри тамам елејиб үзүнү Бағырхана вә Епримхана тутуб деди:

— Чох шүкүр аллаһа, бундан сонра өлсәм дә арзум јохдур.

Дедиләр:

— Нијә?

Деди:

— Ондан өтрү ки, һәр вахт мән аллаһдан арзу едәрдим ки, аллаһ мәнә өмүр версин, бу мәзлум милләтимә бир хош күн јарадым. Шүкүр аллаһа, мәни хәчаләт етмәди, инди једијим, ичдијим даһа чаныма сынәр.

СӘТТАРХАНА ИТҺАФ

Азәр өлкәсинин гәһрәман оғлу,
Азадлыг јолунун гурбаны олдун,
Анд ичдин вәтәнә икид Сәттархан,
Вәтәнин илгары, иманы олдун.

Вәтән хаиниjлә еләдин ҹәнки,
Ат салдын меjдана, чәкдин үзәнки,
Саралды горхудан дүшмәнин рәнки,
Онларын гәтлинин фәрманы олдун.

Сән олдун сәркәрдә Азәрбајҹана,
Азадлыг јолунда дурдун мәрдана,
Гудуз ҹәлладлары бојадын гана,
Өз ана јурдунун солтаны олдун.

Сәбәби сән олдун күләр үзләрин,
Ишығы сән олдун бағлы көзләрин,
Гүввәти сән олдун мөһкәм дизләрин,
Тәмиз үрәкләрин пак ганы олдун.

Шаирләр шә'нинә јазыр дастаны,
Фәрман тә'риф едир сән тәк асланы,
Сән әкибсән бизә бу күлүстаны,
Көзәл күлшәнләрин бағбаны олдун.

ӘЛАВӘ

МӘММӘДӘЛИ МАНАФЗАДӘ САБИТ

Мәммәдәли Манафзадә Сабитин тәрчүмеји-һалы вә ше'рләриндән нүмунәләр китабын ахырында верилир. Манафзадә хроноложи принсиплә гурулмуш бу антолокијанын II чилдинә дүшмәли иди. Лакин бә'зи шәхсијјәтләр кими, онун да әсәрләрини шө'бәмиз вахтында әлдә едә билмәмишди. Тәдгигатчы Гулам Мәммәдли икинчи чилддәки мүрачиәтимизи охудугда Манафзадәнин биографијасыны вә ше'рләри кәтириб бизә тәгдим етмишдир. Гулам мүәллимә тәшәккүрүмүзү билдирир вә Манафзадәнин әсәрләриндән нүмунәләри охучуларын нәзәринә чатдырырыг.

* * *

Шаир, јазычы вә мүәллим Мәммәдәли Манафзадә Сабит 1888-чи илдә Тәбриздә јохсул аиләдә доғулмушдур. Илк тәһсилини шәһәр мәктәбиндә алмыш, 1908-чи илдә Тәбриздә америкалылар тәрәфиндән ачылмыш «Момуриал» адлы мәктәби битирмишдир. 1906—1911-чи илләрдә Чәнуби Азәрбајчан вә Иран ингилаби һәрәкатында иштирак етмишдир. 1910-чу илдә гәддар истибдадчы Һачы Сәмәдхан Шүчаүддөвләнин Тәбриздә һакимијјәти заманы өлүм чәзасына мәһкум един Манафзадә Русијаја пәнаһ кәтирмишдир. Бир ил Бакыдакы «Иттиһад» мәктәбиндә, ики ил Владигафгаздакы «Новруз» мәктәбиндә чалышмыш, 1913—1937-чи илләр арасында Бакы, Дашкәнд, Сәмәргәнд вә Ашгабад шәһәрләриндә азәрбајчанлылара мәхсус бир сыра мәктәбләрдә мүәллим, јахуд мәктәб мүдири олмушдур. 1924—1925-чи тәдрис илиндә Бакыдакы «Иттиһад» мәктәбиндә ишләдији заман «Јени јол», «Коммунист» гәзетләриндә вә «Молла Нәсрәддин» журналында мәзмунлу јазылары илә чыхышлар етмишдир.

Ашгабадда јашадығы илләрдә мәдәни-маариф вә театр саһәсиндә фәалијјәт көстәрмишдир. Бу дөврдә онун «Талан-талан», «Мүнафигләр», «Шәрг» пјесләри тамашаја гојулмушдур.

Манафзадә Гафгаз вә Орта Асијада јашадығы илләрдә Мәһәммәд Һади, Ҹавид, Ҹ. Мәммәдгулузадә, М. С. Ордубади, Лаһути, С. Мүмтаз илә јахын дост олмушдур. Кәнҹ тачик шаирләри Мирзо Турсунзадә, Сатым Улугзадә вә башга шаир, јазычылар онун тәләбәләри олмушлар.

Гафгазда нәшр олунан «Сәдаји-вәтән», «Сәдаји-һәгг», «Игбал», «Бәсирәт», «Ачыг сөз», «Молла Нәсрәддин», «Мәзәли», «Тути», Орта Асијада исә «Түркмәнистан», «Зәһмәт», «Зәрәфшан», «Мәшрәб» вә дикәр мәтбуат органларында фәал иштирак етмишдир. Сатирик ше'рләрини әсас е'тибарилә «Дәстанчы» имзасы илә јазмышдыр.

Манафзадә 1920-ҹи илдә Шәрг халгларынын Бакыда чағрылмыш I гурултајында «Закаспи ингилабиjјуни-Иран ҹаванлары»нын нүмајәндәси кими иштирак етмишдир. О заман нәшрә башлајан «Фүгәра Фүјузаты» журналларында чап етдирдији «Еј ингилаб, еј наҹији-миләл» башлыглы мәгаләсиндә бөјүк Ленинин 1919-ҹу илин нојабрында Шәрг халглары нүмајәндәләри гаршысында сөјләдији нитгиндән ситат кәтирәрәк алтында јазмышдыр: «Иштә биз бөјүк тәфсилатилә ачмаг истәдијимиз һәгигәти, улу гәһрәман, о мәшһур рәһбәрин өз ағзындан ешитмишик».

М. Манафзадәнин «Хатират», «Ики фатман», «Инсан вә тәбиәт» (тачик дилиндә) әсәрләри вә Фирдовсинин сечилмиш әсәрләринә фарсҹа јаздығы елми кириш китаб шәклиндә чапдан чыхмышдыр, дикәр әсәрләри исә 1948-ҹи ил Ашгабад зәлзәләси заманы итмишдир.

Манафзадә 1940-чы илдә вәфат етмишдир.

ГӘМЛИ ХАТИРАТ

Бунҹа ҹаһаны гәрг едән бәһри-гәмү мәлаләтә,
Зүлмү ситәмлә баш верән бир һәјәҹанлы һал имиш.
Бунҹа бәшәрләри чәкән бадијеји-әсарәтә,
Мәғзләр ичрә јер тутан нәш'әли бир хәјал имиш.

Пәнҹеји-зүлм гапламыш ҹүмлә ҹаһаны сәрбәсәр,
Күнбәкүн олмаг истәјир атәши-ҹөвр шө'ләвәр.
Әсрдә бунҹа мә'диләт, бу һамы әдли-бисәмәр,
Зидд олараг һәгигәтә, бүсбүтүн еһтимал имиш.

Вурду чәһаләт аләми тәбли-чәфаны дәмбәдәм,
Пәнчеји-зүлм говзады көјләрә бејрәти-әдәм,
Та ки, јазылды ганилә сәфһеји-әсрә бу рәгәм,
Иштә бинаји-мә'диләт зүлмилә пајимал имиш.

Јетди мәратиби-бәшәр јыртычы гурд мәгамына,
Јыртды, дағытды бир-бирин насионализм намына,
Үмдә сәбәб бу гуртларын јыртычы еһтимамына,
Шә'бәдеји-«сәлиб» һәм мә'рәкеји-«һилал» имиш.

Дад, бу ганлы вәг'әләр күнбәкүн имтидад едәр,
Шәргдә имтидади-чөвр аләми-Гәрби шад едәр,
Һәр ганичән бу мәсләки шанү шәрәфлә јад едәр,
Пәс көрүнүр ки, мә'диләт аләм әра мәһал имиш.

Дәһрдә варса әдл әкәр, бу ситәмү чәфа нәдир?
Бунча бу ганлы вәг'әләр, бу һаму мачәра нәдир?
Шәрги әсир етмәјә Гәрбдә мүддәа нәдир?
Бәс бу јаланчы мә'диләт пәк гуру бир хәјал имиш.

НӘВАЈИ-ҺИЧРАН

Еј вәтәндән кәлән ел ашинасы,
Шадлығымдыр кәтирдијин пәјамын!
Бәс нәдир әјниндә о гәм либасы,
Бу кәлмәкдән аја, нәдир мәрамын?
Јохса о јерләри дүшмәнләр алмыш,
Вәтән мүлкү јанмыш, хәрабә галмыш?

Бир бах, мән дә сәнин кими гәрибәм,
Вәтәндән чыхдығым бир чох замандыр,
Ел үзүнә һәсрәтәм, бинәсибәм,
Гүрбәт әсиријәм, һалым јамандыр.
Бу рәһмсиз фәләк чаван јашымдан,
Алды мәни анамдан, гардашымдан!

Күн батаркән мәни мәзлум едәрләр,
Үфүгләрдә гәмкин дуран булудлар.
Сонра бир аз дуруб-дуруб кедәрләр,
Зүлмәт чәкәр, гәлбим сызылдар, ағлар,
Ағлар көзүм ган јаш илә долунча,
Тәк мәнзилдә кечәм сабаһ олунча.

Бах, көјләрә чыхмыш фәғаным-аһым,
Күл бүлбүлүн, бүлбүл күлүн атармы?
Еј адил аллаһым, еј дадихаһим,
Бу наһаг зүлмләр јердә јатармы?
Баһар икән, бағымдан ајры галдым,
Хәзан кәлди, күл ачмамыш саралдым.

БИР ЛӨВҺӘ ГАРШЫСЫНДА

Кечәнләрдә Авропа мәчмуәләринин бирисиндә, «Мүһарибә дәһшәтләри»нә раче мәшһур бир рәссамын мәһсули-мәһарәти олан бир тәсвир көзүмә илишди.

Инсанлығын букүнкү әһвали-мүдһишәсини кәмалынча тәсвир едән о лөвһеји-мәлал мәни тамашаја чәлб етди. Бахдым, бахдым... нәһајәт, устади-маһирин кағыз үзәриндә јапдығы мәнзәрәләр мәним ә'маги-хәјалымда чанланды, даһа доғрусу, ше'р олмаға башлады. Иштә:

Гаршымда шү ловһеји-фәлакәт,
Башдан-баша бир мүһити-гәмдир.
Инсанлыг үчүн мәдари-ибрәт,
Бир чанлы нүмунеји-әдәмдир...
Бахдыгча бу вәз'и-һала һәр дәм,
Көздән төкүлүр дә ганлы јашлар.
Руһум һәјәчаны јә'сә башлар.
Фикримдә чаһан олур мүчәссәм,
Бир сәһнеји-пүрмәлала бәнзәр!

Атәшлә бөјүк-бөјүк биналар
Јанмыш да хәрабәзара дөнмүш,
Галмыш бу од ичрә бинәвалар,
Һәр чүмләсинин һәјаты сөнмүш.
Бир јанда заваллы мадәри-зар—
Һәсрәтләр ичиндә һүзнә далмыш,
Ган-јаш төкәрәк сызылдар, ағлар,
Куја, чочугундан ајры галмыш
Зәнчирә дүшән ғәзала бәнзәр!...

Јатмыш ган ичиндә тазә дамад,
Бируһ ләбиндә чаји-бусә,
Һәр ләвһә едәр дә аһү фәрјад,
Бах иштә о назлы новәрусә.
Билмәм кими јад едиб дә һәр ан,

Әфлака бүләнд олур сүруду,
Ҹан вермәдә бир ҹочуг ачындан,
Һәп шиддәти-зә'фдән вүҹуду
Мәғрибдә чыхан һилала бәнзәр.

Һејһат! Бу фаҹиати-дөвран
Инсанлыға ејләмәзми тә'сир?
Иштә мәдәнијјәт, иштә инсан,
Инсанлығы көстәрир бу тәсвир?
Јекдикәр үчүн бу халг, јексәр,
Бир горхулу, бир ситәмли ҹәллад.
Виҹдан буна гаршы нифрәт ејләр.
Зира ки, ҹаһани-беҹәһтабад,
Бир мә'рәкеји-гитала бәнзәр.

Һәр јанда һәјата гаршы «еј ваһ!»,
Мөвтүн күлүјүр лигаји-шуму.
Һәр чөһрәдә рәһмә гаршы икраһ,
Һәр јанда бу дәһшәти-үмуми,
«Ати» дејилән бу мөвти-һәмра,
Көјдә, дәрәдә, дәниздә һаким.
Сөјләр: мәнәм инди һөкмә дара
Итлафи-нүфусдан нә баким?!
«Тәхлиси-бәшәр мәһалә бәнзәр!»

ЈАХЫН ШӘРГ ГАДЫНЛЫҒЫНДА

Јолдаш Наҹијә ханым үчүн

Артыг о шанлы нәшәләриздән бүтүн-бүтүн,
Зүлмәтләр ичрә сизләри мәһбус едән һиҹаб,
Мәһв олду күнбәкүн,
Башланды ингилаб.
Еј ингилабы булмағы сәрбәст олан мәләк,
Бир аз да уч көрәк!
Уч-уч вә бил ки, учмададыр јүксәлиш, кәмал,
«Јүксәлмәк» иштә бах, сана бир руһи-мө'тәна.
Артыг о эски һал
Лајиг дејил сана.
Кечмиш һәјата гаршы шу дәһшәтли нифрәтин!
Пәк јерли, пәк мәтин.
Затән, бүтүн әсарәтә, өвһама сәрбәсәр,

Mə'nalы көзлəриндəки далғын бахышларын,
Һəтмəн, бу күн, јарын,
Е'лани-һəрб едəр.
Сон башлајар көзəлчə вə азадə бир һəјат,
Еј шəмси-талиат!
Ахыр бизим үфүгдə дə чыхдын вə парладын
Бу парлајыш түлууна шаһид дејилми ја?..
Еј мөһтəрəм гадын!
Еј мөһтəшəм зија!
Јүксəк сəмаји-Шəргдə һүснүнлə парла, гал,
Еј ше'ри-зимəал!

НƏ ИМИШ

«Һəрдəмхəјал» рəфигəмə бағышлајырам

Билмəдим доғрусу, «хилгəт»дə бу мə'на нə имиш?
Јашамагчын јашајанларда тəмəнна нə имиш?

Јашамаг фикрини тə'гиб гылан чинси-бəшəр,
Бир дејəрсиз иш үчүн мин чүрə хүлјаја дүшəр.
Һəлə шəхсијјəтə аидсə бу əһвал, өтүшəр,
Каһ олур бүсбүтүн инсанлыға бир алəти-шəр.
Бу шəрафəт, бу рəзалəт, бу тəгəлла нə имиш,
Хилгəтин бунлара лүтф етдији мə'на нə имиш?

Əсəбијјəтлə доған һисс үрəклəрдə дашыр,
Миллəтə, динə пəрəстиш күчү һəддиндəн ашыр.
Бу уғурларда бəшəр күтлəси һала долашыр,
Бөјлə бир һалы көрүб фикир гачыр, əгл чашыр.
Мəзһəб үстүндə гопан бир белə говга нə имиш,
Хилгəтин бу ишə көстəрдији мə'на нə имиш?

«Азгын инсанлығы» əср ејлəмəмиш рам һəнуз,
Гапамыш көзлəрини пəрдеји-овһам һəнуз.
Бири кафир, бири мүшрүк, бири ислам һəнуз,
Кечијор бөјлə шəраитлə бу əјјам һəнуз.
Бəс «тəрəгги» дејə башлардакы хүлја нə имиш?
Бу сəфаһəт, бу тəəссүбдəки мə'на нə имиш?

Башымыз бош, гуру севдалара ујмуш, далмыш,
«Башгалыг» һисси үрəклəрдə бүтүн көк салмыш,

Дин адијлә һәрә бир рәнкә бојанмыш, галмыш,
Бу бојанмагла бәшәр ганлы мүкафат алмыш.
Бу мүкафата сәбәб бош-гуру севда нә имиш?
Бу сәфаһәт, бу тәәссүбдәки мә'на нә имиш?

ГӘЗӘЛ ДЕЈИЛ, МӘЗӘЛ

«Мәзәли»јә, «мәзәл» јозмалы

Рәһм ет көзәлим, мәһбәси-һичранына дүшдүм,
Ешгиндә мүгәссир кими зинданына дүшдүм.
Меһраб саныб гашыны, дурдугда намаза,
Алданды көзүм, фитнәји-шејтанына дүшдүм.

Тутдум сәри-зүлфүндән, о залим дә илан тәк,
Әпритди мәни, та јыхылыб јанына дүшдүм.
Дурдум ки, ичәм «аби-шәфа» лә'ли-ләбиндән,
Накаһ, сүрүшүб чешмеји-һејванына дүшдүм.
Бир нөв'и үзүб шыл-шыл чыхдым чәмән үстә,
Куббулту илә чаһи-зәнәхданына дүшдүм.
Галдым о гаранлыг гујуда, бәски дарыхдым,
Сејр етмәк үчүн новхәти-рејһанына дүшдүм.
Рејһанлар әра кәздијими анлады бағбан,
Бир силлә јејиб кушеји-даманына дүшдүм.
Ешгиндә бу ејзәнләрә гатлашмајыб ахыр,
Алдым «Дәјәнәк» тәк гәләми, чанына дүшдүм.
Сонра охујуб, күлмәли дәстанына дүшдүм.
Бир-бир һамы әтрафыны јаздым «мәзәл» етдим,
Тапдым јолун, истәр кечә јүз ил, өтә мин ил,
Бундан сонра әһвал будур, шимди өзүн бил.
Вәссалам!

Дәстанчы.

ДЕДИМ, ДЕДИ

Бир аз бәнзәтмә кими

Дүн варид олду мәнзилимә бир јекә һәпәнд,
Јетчәк чығырды башыма: Кеј, башыбош ләвәнд,
Шәрм ет, утан, бу гәдр мүсәлмана олма бәнд!
Кәл бошла, бәс дејилми о јаздыгларын чәрәнд?!
Сордум:—Әму, чүнунму бу һаләт!—дедим, деди:
—Јох, јох... Сәнинлә чаки-кирибан олаг кәрәк.
Көрдүм јаваш-јаваш данышыр башга бир сајаг;
Һәр бир дилләјалварырам, вермәјир гулаг.

* Һәбибинин мәшһур «Дедим-деди» ше'ри нәзәрдә тутулур—*Г. М.*

Сохмуш әбасы алтына ләззәтли бир чомаг,
Һәр дәмдә бир дөјүр јерә зәрбилә таггатаг.
—Фикрин нәдир? Де, вермә мәламәт!—дедим, деди;
—Дур чых, бајырда дахили-мејдан олаг кәрәк!
Дүз сөз, бир азча чанымы титрәтди бу кәлам,
Дурдум ајаға, бир икигат ејләдим сәлам.
Бир бахды, сөјләди:—Мәни сән чох да билмә хам!
Чүн билмишәм ки, күфри-зәлаләтдәсән мүдам.
—Көстәр, нәдир бу фикри-зәлаләт?—дедим, деди:
—Куја һәр ишдә вазеһи-бүрһан олаг кәрәк?
—Күфрүндә сөјлә шәкк варындырмы? Лил'әчәб,
Шүғлүн дејилми нәшри-хүрафат рузү шәб?
Бу сөз бир аз да һаләтими гылды мүнгәләб,
Сордум: Әму ки, сиздә нәдир бөјлә бисәбәб
Үрфана гаршы бунча бәхаләт?—дедим, деди:
—Бизләр һәмишә дүшмәни-үрфан олаг кәрәк.

Көрдүм ки, бош-бош ичзү нијаз етсәм һәр гәдәр
Әсла гүрури-чәһлә бу ичз ејләмәз әсәр.
Чәкдим кәмали-јә'силә бир аһи-пүршәрәр:
«Аја, һәнуз, үммәти-ислам үчүн мәкәр,
Кафи дејил бу гәдри чәһаләт?»—дедим, деди:
—Јох, јох! Һәмишә чаһилү надан олаг кәрәк.

Бахдым, бу сөздә риштеји-сәбр олду тарумар,
Бу күтлә мүстәидди-әсарәтдир ашикар.
Бундан зијадә мәндә јох ислаһа игтидар,
Изһари-мәзирәтлә сүкут етдим ихтијар.
—Раһәт јатын, о сиз, о сәфаләт—дедим, деди:
— Һә бах! Бу сөздә табеи-фәрман олаг кәрәк.

ЗАҺИДА

Заһида, фикрин фәгәт ичраји-таәтдән сәнин,
Хәлгә тә'риф етдијин севдаји-ризвандыр јәгин!
Мәнчә, үмдә мәгсәдин рәсми-ибадәтдән сәнин,
Һәггә ичз етмәк дејил, тәсхири-дөврандыр јәгин,

Јахшы ујмуш гөвлүнә әфради-үммәт, ваәсәф,
Атдығын тәзвир оху һәр јанда булмушдур һәдәф.
Бах, нечә алдатдығын мө'мин, мүсәлман, һәр тәрәф,
Мәчмәи-үшшаг тәк кујунда дурмуш сәфбәсәф.
Бунлары пабәнд едән һури вә гылмандыр јәгин,
Хәлгә тәлгин етдијин севдаји-ризвандыр јәгин.

Сән чалыш, та үнсири-үммәтдә чәһл етсин давам,
Гојма хәлг ачсын көзүн, бу иш зәрәрдир вәссәлам.
Һушијар ол, вә'з үчүн етдикдә ирадн-кәлам,
Һәр кәси бир башга чүр сөһбәтлә алдат, ејлә рам,
Сәнчә, бу бичарәләр бир мүшт һејвандыр јәгин.
Бунлары пабәнд едән һури вә гылмандыр јәгин.

Ејләјирсән һәр заман овсафи-чәннәтдән бәјан,
Ағладыб бу шурилә халгы јыхырсан јанбәјан.
Сәнки мәчлисдә олур һәнкамеји-мәһшәр әјан,
Бу гәдәр ағлатмаг олмаз, бәсдир, еј залым, дајан.
Көз јашындан мәгсәдин дәрјаји-үммандыр јәгин.
Хәлгә тә'риф етдијин севдаји-ризвандыр јәгин.

Һәр заман үрфана зидд ол, та чалыш гыл пајимал,
Көр сәнин тәкзибинә чалышса бир әһли-кәмал,
Һәрби тәкфирилә сән тез кәс лисанын ејлә лал,
Сөјлә бу вәчһиләдир гур'анда әмри-зүлчәлал.
Шәккисиз бу сөзләрин гур'ана бөјтандыр јәгин,
Мәгсәдим гур'ан дејил, тәсхири-дөврандыр јәгин.

«ДИН ИНГИЛАБЧЫ»СЫ

Ајрылды «сијасәт» јолу, бир нечә гол олду,
Мән билмәз идим бөјлә..., бу «јол» башга јол олду.

Дөвран дәјишилмәкдә, хәраб олмада һејһат...
Бир күн: мәсәлән, бизләр үчүндүр демокерат,
—Бир дөври-сәадәтди... фәгәт инди бу овгат,
Һәр өлкәдә, һәр фиргәдә «сағ» дөнду «сол» олду,
Мән билмәз идим бөјлә..., бу јол башга јол олду.

Мән зөвг илә һүрријјәтин әввәлки заманы,
Дердим ки, мүсәлман тутачаг чүмлә чаһаны,
Һәр ишдә рәис ејләчәкләр «үләма»ны,
Сон пәрдәни галдырдылар, «рол» башга «рол» олду,
Һәр өлкәдә, һәр фиргәдә «сағ» дөнду «сол» олду.

Инди бу күн аләмдәки бу вәлвәләву шур,
Позду бүтүн әһвалымызы, ејләди рәнчур,
Һәп фәһлә кими ишләмәјә «зәһмәт»ә мәчбур,
Ишдән сары памбыг кими әлләр мазол олду.
Мән билмәз идим бөјлә..., бу «рол» башга рол олду.

Јандырды фәләк бағрымы, һәр күн мәни сыхды,
Башдан-баша мә'мурәји-амалымы јыхды,
Илләр узуну зәһмәтү сә'јим һечә чыхды.
Јүз минләрим, һәм сәрвәтим ахырда «нол» олду,
Мән билмәз идим бәјлә, бу јол башга јол олду.

Әввәлки әјалым габарыб үстүмә галхды,
Сон алдығым арвад мәни бир дибли бурахды,
Исмәтли гызым ачды үзүн мәктәбә бахды,
Оғланларымын һәр бири бир комсомол олду.
Мән билмәз идим бөјлә..., бу «јол» башга јол олду.

ШЕЈХИН МИНБӘРДӘКИ СОЛ МӨВЗӘСИНӘ ИТҺАФ

Дун кәлди бизә күлмәли бир намәси Шејхин.
Минбәрдә јенә башлады һәнкамәси Шејхин.
Дерләр ки о күн мовизә зиминдә бу һәзрәт,
Ағзын ачараг јумду көзүн, башлады төһмәт,
Һәрдәмхәјала верди өз әхлагыны нисбәт,
Бир чох атылыб-дүшдү, гызыб чошду, нәһајәт,
Дәрвазә сыныб, лахлады һәнчамәси Шејхин,
Титрәтди бүтүн мәсчиди һәнкамәси Шејхин.
Һагсыз да дејил, чүнки бу күнләрдә мүкәррәр,
Журналымызын мүндәрәчатындакы сөзләр,
Ачмыш, ачачаг бунларын ә'малыны јексәр,
Бундан долајы гејзә кәлиб шимри-ситәмәкәр,
Фитва јазыјор гәтлимизә хамәси Шејхин,
Афагы басыб шуриши, һәнкамәси Шејхин.
Һәр һәфтәки вә'зиндә бу «Гәллаши-гәдими»,
Гулдурлара мәхсус билир нари-чәһими.
Бир парча дүшүн, ејлә һәкәм әгли-сәлими,
Мәкр илә чапынмыш фүгәра малы дејилми?
Сәччадәси, ләббадәси, әммамәси Шејхин?
Нә'лејнләри, шалвары, зирчамәси Шејхин?
Мәшһәддә олан вахт бу әлламеји-дөвран,
Етмиш сары бир дилбәрә тәслими-кирибан.
Сон, һәр икиси биркә олуб азими-Тәһран,
Ондан сора тәбдил олунур вислэтә һичран,
Теһранда јашар инди дә Гуттамәси Шејхин,
Һәр јанда гопар бир белә һәнкамәси Шејхин.

ЧАРШАФЛЫ-ЧАРШАФЛЫ

Гадынлар шө'бәсиндә рәһбәрәм, чаршафлы-чаршафлы,
Бүтүн нисвани азад истәрәм, чаршафлы-чаршафлы.

Мәни сәтр ејләјән чаршафлар әсбаби-вүгарымдыр,
Әвамүлнас ичиндә һөрмәтимдир, е'тибарымдыр,
Анамдан галма ирсим, һәп мүгәддәс јадыкарымдыр,
Ишыг өмрә гаранлыглар сачан мүзләм мә'зарымдыр.
Һәјаты сејр едән бир мәгбәрәм чаршафлы-чаршафлы,
Бүтүн нисвани азад истәрәм чаршафлы-чаршафлы.
Һәја-һөрмәт јолун анлармы һеч азадә бир дүхтәр!?
Гадынлыг исмәт истәр, абиру истәр, һәја истәр,
Вәли, чаршафсыз исмәт, абиру мүмкүнмүдүр, көстәр,
Ачыг түрк арвады, јә'ни адам шәклиндә бир әнтәр.
Фәгәт мән, мәһлига бир дилбәрәм чаршафлы-чаршафлы,
Бүтүн нисваны азад истәрәм, чаршафлы-чаршафлы.
Әкәрчи күнбәкүн гануни-һүрријјәт олуб мәчра,
Кулубларда ачыг ичлас едир нисвани-бәзмара.
Фәгәт мән әскидән бир башга руһа олмушам дара,
Ачыглыг мәсләкин төрвичини мән етмәрәм, зира,
Мүриди-хаси-Молла Гәнбәрәм чаршафлы-чаршафлы.
Бүтүн нисвани азад истәрәм чаршафлы-чаршафлы.
О күн шејхин көзәл вә'зиндән алдым һәззи-руһани,
Бујурду: танрымыз әввәлчә хәлг етдикдә инсаны,
Шү еркәкләрә намәһрәм јаратмыш чинси-нисваны,
Хүсусән бир дә мәһкуми-һичаб етмиш мүсәлманы.
О күндән хакбуси-мәнбәрәм чаршафлы-чаршафлы,
Өзүм дә мәһлига бир дилбәрәм, чаршафлы-чаршафлы.

ФҮЗУЛИ ХАТИРӘСИНӘ

(Бешләмә)

Әдәби фәалијјәтинин 400 иллији үчүн

Шејх шәрһ ејләрсә дә чәннәтдә гылман олдуғун,
Бәнчә, билмишдир бунун јерсиз бир үнван олдуғун,
Горхусундан е'тираф етмәз пешиман олдуғун,
«Нола заһид билсә күфри-зүлфүн иман олдуғун,
Шимди көрмүшләрмидир кафәр мүсәлман олдуғун?»

Бинәва гафил ујуб овһама, дүшмүш гәфләтә,
Сәрф едир өмрүн ријакаранә бир вәзијјәтә,
Мәндән өјрәнсин тәриги-күфрү, чатсын раһәтә,
«Бән әкәр ашиг олуб дин вермәјејдим гарәтә,
Ким билирди ешг мүлкүн кафәристан олдуғун?»

Лаүбали бир, шејәм, азадә, шејда, сәрсәри,
Ешг дастанијлә рүсва, үрфү адәтдән бәри.

Руһ сәрмәсти-ҹунундур, һәп көнүл ган саҹәри,
«Гыл сәбәб еј көз, төкүб ган, вагиф ет алимләри,
Мејл едәнләр ешгә, билсинләр чикәр ган олдуғун».

Бир ҹочуг тәк әјләнир, зөвг ејләрәм мәсрур, шән,
Дилбәри-«амал»ымын базичеји-ешгијлә мән.
Каһ галыр ешгиндә сабит, каһ олур пејманшикән,
«Ешгини асан билиб, олдум әсири тифл икән,
Билмәдим кетдикҹә бир ашуби-дөвран олдуғун».

Әгли динләрсәм, дејир: севдаја пабәнд олма бәс,
Чүнки ҹанан васлинә һәр ашиг олмаз дәстрәс,
Шаһраһи-ешгин һәр сәмтиндә вар мин харрү хәс,
«Еј Фүзули, хублар васлинә ејләрсән һәвәс,
Күиjа билмәзмисән васл ичрә һиҹран олдуғун».

БОШБОҒАЗ

I

Сөзлә дејил, ишлә мараглан бир аз,
Еј гуру нагггалыг едән бошбоғаз.
Јахшы «ударниксән» һәгигәт, сағ ол.
Сөздә јүз он беш олусан, ишдә нол!
Иш көрәҹәк јердә «сөз» ојнармы рол?
Темпилә иш көрмәк үчүн күчлү гол,
Гүввә кәрәкдир, нә ки, гырхдилли саз?
Бошла бу нагггалығы, ај бошбоғаз!
Биздә һәр үстүнлүјә күч варса да,
Зәрбәли ишдән кәрәк алсын гида
Сәндә вар анҹаг гуру, бош бир сәда,
Бәјлә «ударниклијә» руһум фәда,
Сөздә дәрин, ишдә тәмамән дајаз,
Нитгилә дүнјаны јоран бошбоғаз.
Гурдуғумуз зәрбәли ишләрдә пәк,
Бир пара нөгсанларымыз вар демәк.
Сөјлә бу нөгсанлары сәтр ејләмәк,
Күтләдән ислаһ үчүн етмәк көмәк,
Нә јени тәнгид, нә дә бир е'тираз,
Бошла бу нагггаллығы, ај бошбоғаз.
Фиргәмизин тутдуғу јүксәк мәрам,
Һәп вурулуб синфи јох етмәк тәмам,
Сәндә ки, јохдур бу ләјагәт балам,
Бас бајыра, биздән ачыл, вәссәлам!
Кет бүтүн өмрүндә сөз әзбәрлә, јаз,
Һәр кәси сөзләрлә боғ, еј бошбоғаз.

ШӘРҺЛӘР

Һамыдан көзәлдир Маһмуда Ајаз

Маһмуд-Султан Маһмуд Гәзнәви (969—1030)—Гәзнәвиләр сүлаләсинин әсасыны гојмуш Сәбүктәкинин оғлудур. 998-чи илдә тахта чыхараг, узун мүһарибәләрдән сонра бир чох јерләрин, о чүмләдән Әфганыстанын, Пәнчабын Иранын вә Орта Асијанын бир һиссәсинин саһиби олмуш вә бөјүк дөвләт јаратмышдыр.

Ајаз—Султан Маһмуд Гәзнәвинин сон дәрәчәдә истәкли гулу олмушдур. Буна көрә дә классик Шәрг әдәбијјатында «Маһмуд вә Ајаз» адлы дастанлар јазылмышдыр.

сәһ. 20

Хилгәтдә әбәди һаким дејилсән,
Әрәбә, Дејләмә, Лора дәјмә сән.

Бурада Рза Шаһ Пәһләви (1878—1944) нәзәрдә тутулур. Онун 1925—1941-чи илләрдә Килан, Хузистан вә Иранын чәнуб әјаләтләриндә кәндли һәрәкатына тутдуғу ганлы дивана ишарәдир.

сәһ. 21

Дедим, чәрх дамында бу Кејван нәдир?

Кејван (Зүһәл)—Сатурн сәјјарәси. Күнәшдән узаглығына көрә алтынчы јердә дурур.

Орта әср астролокијасында ајын әграб бүрчүнә вә Мәррихин (Марс улдузунун) Кејвана јахынлашмасы нәһс һесаб едиләрәк јер үзүндә бир фәлакәт төрәјәчәји кими гәләмә верилмишдир. Бурада Кејван мәчази мә'нада јүксәклик демәкдир.

сәһ. 21.

Тас дамдан дүшүбдүр:

Аталар сөзүдүр: ел арасында филанкәсин тасы дамдан дүшүб, чинкилтиси аләмә јајылыбдыр,—дејилир. Мә'насы филанкәс биабыр олуб вә ја өлүб демәкдир.

сәһ. 22

«Јада сал» ше'ри Чаһанкир хан Ширазинин 1908-чи илдә Иран истибдады тәрәфиндән өлдүрүлмәси мүнасибәтилә јазылмышдыр.

Чаһанкир хан «Сури-Исрафил» гәзетинин мүдирләриндән олмушдур.

сәһ. 22

Кәлди о Аһура еһтишамилә

Аһура-Аһурамәзда (Һүрмүз)—Зәрдүшт дининдә ишыг вә хејир аллаһыдыр. О, куја бүтүн аллаһларын вә мадди аләмин јарадычысыдыр. Һүрмүз јунан әсатириндә Рома империјасы дөврүндә Јупитер адландырылмышдыр. Өлүм вә зүлмәт сәлтәнәтинин аллаһы Әһримәнә гаршы әбәди мүбаризә апармагдадыр. Әсатири е'тигадын тәблиғинә көрә инсанлар јер үзүндә о заман бәхтијар олачаглар ки, Һүрмүз бу мүбаризәдә Әһриман үзәриндә гәти гәләбә чалачаг, шәр гүввәләр дүнјадан силинәчәкдир.

səh. 22

Əhrimən düşübdür artıq tələjə

Əhrimən—Zərdüşt dininə görə şər və zülmət allahıdır. Kuja xejirin şər ilə, işığın zülmətlə barışmaz mübarizəsi Əhrimənin məğlubijjətilə nətiçələnəçək, jer üzündən bədxahlıq silinəçək, bəşərijjət xoşbəxt həjat sürəçəkdir. Əsatirə görə Əhrimən ejni zamanda ölüm allahıdır, çəhənnəmdə jalanı və şər işləri törədən divlərin başçısıdır. O, allahların düşmənidir, insanlara bədbəxtlik və bəla gətirir.

səh. 22

Jusifin munisi bu zindanda sən

Jusif—Jəgub pejğəmbərin oğludur. Ağlı və gözəlliji ilə gardaşlarından seçildijinə görə atası onu övladlarının hamısından çox istəmiş, ökej gardaşları həsəd və gibtə üzündən onu gujuja atmışlar. Karvanla Misirə gedən bir sarvan onu gujudan çıxarmış, Misir bazarında gul kimi satmışdır. Fir'onun vəzirinin arvadı Züləjxa Jusifi satın almış, son dərəçə gözəl olduğuna görə ona aşiq olmuşdur.

Tövratda və Gur'anda öz əksini tapmış bu əfsanə sonralar dünja ədəbijjatında ən'ənəvi mövzuja çevrilmişdir. Jusif Şərg ədəbijjatında gözəllik və güdsijjət rəmzinə çevrilmişdir.

səh. 23

Sən bir al nəzərə o Turi-İmrani

Burada jəhudi dininin banisi Musa nəzərdə tutulur. O, təxminən beş min il bundan əvvəl jaşamışdır. Dini rəvajətə görə kuja Musa pejğəmbər Ərəbistan jarımadası ilə Misir ərazisi arasında jerləşən Sina jarımadasında mügəddəs sajılan Tur dağında allahla ilk dəfə danışıg aparmışdır.

səh. 23

Nə çənnət rəsmi var, nə də ki, Şəddad

Şəddad (İbn-Əmləg)—Eramızdan əvvəl, Jəməndə allahlıq iddiası edən hökmdar olmuşdur. Məçazi mə'nası zalım, sərt, gaba deməkdir.

səh. 25

Nə mən Vamiq kimi Əzradən ötrü edərəm əfğan

Vamig və Əzra ejni adlı dastan gəhrəmanlarıdır. Orta əsrlər Jaxın və Orta Şərg poezijasında «Vamig və Əzra» süжeti çox jajılmışdır. «Lejli və Məçnun», «Xosrov və Şirin» kimi, bu süжetin də əsasını gənc sevkililərin məhəbbət maçəraları təşkil edir. Burada Vamigin öz mə'şugəsi Əzraja sonsuz məhəbbəti jolunda çəkdiji iztiraблara işarədir.

səh. 25

Nə Sən'anam olan tərsa, çıxam mən tutduğum joldan

Burada din xadimi Şejx Sən'ana işarədir. Rəvajətə görə, tərsa (xaçpərəst) gızını sevən Şejx Sən'an eşgi jolunda müsəlmanlıgdan üz döndərib xaçpərəst olmuşdur.

səh. 26

Abi-Kovsər—dini əfsanəjə görə kuja behişdə olan çajın suju; **məçazi mə'nada içki.**

səh. 28.

Turi Sina—Ərəbistan jarımadası ilə Misir arasında jerləşən Sina jarımadasında bir dağın adı. Əfsanəjə görə Musa pejğəmbərlə allah arasında ilk danışıg jeri həmin dağ olmuşdur.

сәh. 29.

Мө'чүз—Чәнуби Азәрбајчан шаири (1873—1934). Әтрафлы мә'лумат үчүн бах һәмин антолокијанын икинчи чилдинә.

сәh. 33

Мәчлиси-Миллијә

Бу ше'р 1945-чи ил декабрын 12-дә Чәнуби Азәрбајчанда ачылан Милли Мәчлисә хитабән јазылмышдыр.

сәh. 33

Азәр

Бурада 1945-чи ил декабрын 12-дә Чәнуби Азәрбајчанда силаһлы үсјан нәтичәсиндә милли һөкумәтин јарандығы күн—21 Азәр нәзәрдә тутулур.

сәh. 33

Ијирми бириндә Сәттархан ели

Сәттархан (1870—1914, халг гәһрәманы)—Чәнуби Азәрбајчанда демократик һәрәкатын (1905—1911) көркәмли хадими. Халг ону бөјүк еһтирам вә мәһәббәтлә «Сәрдари-милли» адландырмышдыр.

сәh. 35

Шејх Мәһәммәд Хијабани (1882—1920)—1920-чи илдә Тәбриздә Азәрбајчан милли азадлыг һәрәкатынын рәһбәри олмушдур.

сәh. 35

Сәндә галды чаван чијәркү—Оғлунун Чәнуби Азәрбајчанда галмасына ишарәдир.

сәh. 37

Демократ фиргәси—Бурада Азәрбајчан Демократ Партијасы нәзәрдә тутулур. Бу партија 1945-чи илин сентјабр ајында С. Ч. Пишәвәринин башчылығы илә јарадылмышдыр. 1945—1946-чы илләрдә АДП Чәнуби Азәрбајчанда демократик һәрәкатын тәшкилатчысы олмуш, онун рәһбәрлији алтында милли Азәрбајчан һөкумәти, орду јарадылмыш, торпаг ислаһаты вә бир сыра тәдбирләр һәјата кечирилмишдир. 1946-чы илин ахырында АДП Иран һөкумәти тәрәфиндән гадаған олундуғуна көрә кизли фәалијјәтә кечмишдир.

сәh. 37

Зөһһак—Иран әсатириндә дәмирчи Кавәнин мәглуб етдији залым вә ганичән падшаһ. Фирдөвсинин «Шаһнамә»синдә мәнфи сурәтләрдән биридир; мәчази мә'нада залым, ганичән һөкмдар.

сәh. 42

«Гызыл сәһифә»—Сәид Меһди Пишәвәринин (1892—1947) мәгаләләр мәчмуәсинин адыдыр.

сәh. 45

О күн ки, Хәтаи елләди реһләт—Шаh Исмајыл Хәтаинин (1486—1526) өлүмүнә ишарәдир.

Кәр бу күн Иранда һаким нахәләф өвладыдыр,

Трумен, Чөрчилл вә Маршалл онларын устадыдыр.

Трумен Һарри (1884—1972))—Американын сијаси вә дөвләт хадими, демократик партијасы башчыларындан бири, 1945—1953-чү илләрдә АБШ президенти олмушдур;

Чөрчилл Уинстон Леонард Спенсер (1877—1965)—Көркәмли инкилис дөвләт хадими, Инкилтәрә мүһафизәкар партијасынын башчысы (1940—1955), коалисија вә мүһафизәкарлар һөкумәтинин баш назири (1940—1955). олмушдур;

Маршалл Чөрч Кетлетт (1880—1959)—кенерал, АБШ-ын ирти-

чачы сијаси хадими, 1939—1945-чи илләрдә Америка ордусунун Баш Штатынын рәиси, 1947—1949-чу илләрдә, АБШ дөвләт катиби, 1950—1951-чи илләрдә мүдафиә назири олмушдур. Бәднам «Маршалл планы» онун мүртәче сијасәтинин бәһрәсидир.

сәһ. 67

Сејид Зија—1921-чи илин әвәлләриндә Теһранда кизли часус тәшкилатынын башчысы, инкилистпәрәст Сејид Зијаәддин Тәбатәбаи нәзәрдә тутулур.

сәһ. 51

Вәслиндә әлифтәк көрүнән гәддимә бир бах,
Һичран јүкүнүн алтда олубдур нечә бир нун.

Әлиф—әрәб әлифбасында I ишарәси илә јазылан һәрфин ады. Бурада мәчази мә'нада дүз бәдән, гәдд-гамәт демәкдир.

Нун—әрәб әлифбасында ن илә ишарә олунан һәрфин ады. Бурада мәчази мә'нада бели әјилмиш бели бүкүлмүш демәкдир.

сәһ. 53

Ағаји Һәддадын мәктубуна чаваб

Һәддад (1901—1966)—Чәнуби Азәрбајчан шаиридир.

сәһ. 54

Сам. Нәриман—Фирдовсинин «Шаһнамә»синин баш гәһрәманларындан бири олан Рәстәми Залын бабасы вә атасы.

сәһ. 67

Шејхи өлдүрдүләр—Шејх Мәһәммәд Хијабани (1880—1920) нәзәрдә тутулур.

сәһ. 68

Мүхбирүссәлтәнәт—1920-чи илдә иш башына кәлмиш Чәнуби Азәрбајчанын кенерал-губернатору. Хијабани һәрәкатынын дағыдылмасына башчылыг едиб.

Јәһја Шејда, Дирәфши, Мәһәммәд Бағыр Никиам, Аббас Сабир, Мәһәммәд Ејмән-мүасир Чәнуби Азәрбајчан шаирләридир. Антолокијада онларын әсәрләриндән нүмунәләр вериләчәкдир.

сәһ. 82

Сејјиди-Ибрар—Мәһәммәд пејғәмбәрин адларындан бири.

Фиридун Ибраһими (1918—1947)—Чәнуби Азәрбајчанда милли һөкумәтин баш прокурору, С. Ч. Пишәвәринин јахын силаһдашларындан бири олмушдур.

сәһ. 82

Күлүстан—Тәбриздә ән бөјүк мәдәнијјәт паркларындан бири.

сәһ 85

«Сәдрдә сәдрнишин көр нечә хәндан олмуш—Демократик һәрәкат заманы (1941—1946) Тәбриздә «Вәтән јолунда» гәзети нәздиндә јаранмыш «Шаирләр мәчлиси»нә ишарәдир ки, һәмин мәчлисә мәрһум алим вә шаир Чәфәр Хәндан рәһбәрлик едирди.

сәһ. 85

«Вәтәнин матәминдә».

1946-чы илин декабр ајында Чәнуби Азәрбајчанда милли һөкумәтин Иран иртича гүввәләри тәрәфиндән дағылмасына вә азадхаһлара диван тутулмасына ишарәдир.

сәһ. 90

Мәзән битәаммүл бе гофтар дәм

Никү гу экәр дир гофти, че гәм—Сә'динин бејтидир, тәрчүмәси беләдир:

Фикирләшмәмиш данышмаға башлама,
Јахшы даныш, әкәр кеч десән нә зәрәри вардыр.

сәһ. 92

Сүлејман—Давуд пејғәмбәрин оғлудур.

Атасынын өлүмүндән сонра ерамыздан әввәл 1016-чы илдә сәлтәнәт тахтына чыхмышды. Бејтүлмүгәддәс—үдс (Јерусәлим) шәһәри онун заманында рөвнәг тапмышды. Сүлејман Гудсу пајтахта чевирмиш, орада бир сыра истеһкамлар, көзәл сарајлар тикдирмишди. Сүлејман ејни заманда «Әғани» адлы лирик ше'рләр вә әхлаги фикирләр тәлгин едән һикмәтли сөзләр китабынын мүәллифидир. О, Шәрг әдәбијјатында әдаләтли һөкмдар кими тәрәннүм олунмушдур.

сәһ. 92

Бәһрами-Кур (Кур)—Сасаниләр сүлаләсинин көркәмли нүмајәндәси Бәһрам V (421—438). Низаминин «Бәһрамнамә» («Једди көзәл») поемасынын гәһрәманы.

сәһ. 92

Фәрманрәваји-Кахнишинан—сарај һөкмдарлары.

сәһ. 94

Рүстәми-Зал—«Шаһнамә» гәһрәманларындан биридир. Әфсанәви икидликләр көстәрмиш пәһләвандыр. Систан вә Забилистан һөкмдары Залын оғлудур. Атасы Залын ады илә әлагәдар олараг Шәрг әдәбијјатында Рүстәми-Зал кими дә поетик образа чеврилмишдир.

сәһ. 119

Никаристани—Чин олса вә јахуд сурәти-Мани

Мани 215-чи илдә Месопотамијада анадан олуб вә тәгрибән 276-чы илдә Иранда е'дам олунмушдур. О, мәшһур рәссам вә «маниһеизм» нәзәријјәсинин баниси иди.

сәһ. 102

Көшки-балабан—Чәнуби Азәрбајчанда халг ојунунун ады; Чәнуби Азәрбајчан јазычысы Һилал Нәсирин бир поемасы да белә адланыр.

сәһ. 102

Назим јарым кедәли—Шаирин арвады Әзизә ханымын өлмәсинә ишарәдир.

сәһ. 121

Мәрјам көчүб кедибән, Шәһрзадын да кедир. Мәрјам вә Шәһрзад шаирин гызларынын адыдыр.

сәһ. 124

Бирдән дә Әлијев кими ослаңы көрәндә Шәһријарла бир нечә дәфә көрүшмүш профессор Рүстәм Әлијев.

сәһ. 124

Сәлсәбил—јүнкүл вә ләзәтли су (куја чәннәтдә олан әфсанәви бир чешмәнин адындан).

сәһ. 128

Беһишти-Зәһраја—Теһранда гәбиристанлығын ады.

сәһ. 137

Јухарыда бу барәдә мә'лумат верилмишдир.

Чәлаләддин Мәһәммәд Кә'бәси—Кә'бә—аллаһын еви, (ән бөјүк мәсчид).

сәһ. 133

Шеjх Маhмуд Шәбүстәри (1287—1320)—Чәнуби Азәрбајчанын көркәмли мүтәфәккири, «Күлшәни-раз» әсәринин мүәллифи.

сәh. 133

Саиб Тәбризи (Мирзә Мәhәммәдәли) (1601—1676)—XVII әсрдә јашамыш бөјүк сөз устадларындан биридир. I Шаh Аббас дөврүндә Тәбриздән Исфаhана көчмүш, 1625-чи илдә Һиндистана кетмишдир. Јахын Шәргин Һерат, Кабил вә Кәшмир шәhәрләриндә јашамышдыр. 1642-чи илдә Һиндистандан Ирана гајытмышдыр. II Шаh Аббас заманында «Мәликүш-шүәра» олмушдур. Исфаhанда вәфат етмиш, орада да дәфн едилмишдир. «Гәндәhәрнамә», «Мәhмуд вә Әјаз» адлы поемаларын, ики мин бејтдән ибарәт фарс вә Азәрбајчан дилләриндә диванын мүәллифидир.

сәh. 155

«Шәфәг»—1945-чи илдә Азәрбајчан дилиндә Тәбриздә чыхан журнал.

Рәhим хан—1907—1909-чу илләрдә Сәттархан hәрәкатына гаршы мүбаризә апаран мүртәче дәстәләрин башчысы олмушдур.

сәh. 189

Билирәм ки, сабаh јарадачагдыр
Бачын да Тәбриздә «кәнч гвардија».

Бөјүк Вәтән мүhарибәси дөврүндә алман-фашист гошунларынын Украјна торпағыны ишғал етдикләри заман Ворошиловград вилајәтинин Краснодон шәhәриндә кизли фәалијјәтдә олан комсомол тәшкилаты «Кәнч гвардија» (1942.VII—1943.I) хатырланыр. Шаир бурада кәнчләрин азадлыг уғрунда кәләчәк мүбаризәсинә инамы ифадә едир.

сәh.

Бах: јухарыда мә'лумат верилмишдир.

сәh. 254

Фиридун Ибраhими—(1918—1947)—Чәнуби Азәрбајчанда милли hөкумәтин баш прокурору, мүртәче шаh режими тәрәфиндән едам олунмушдур.

Зүлејха—Јусифә вурулмуш гәдим Мисир фир'ону Әзизин арвады.

сәh. 213

«Шаирләр мәчлиси»—1941—1946-чы илләрдә Тәбриздә нәшр едилән «Вәтән јолунда» гәзети редаксијасы нәздиндә јарадылмышдыр. Ше'рдә адлары чәкилән Әли Фитрәт, Әбүл Гасым, Кәмали, Сәид Меhди, Е'тимад, Билал Насири hәмин әдәби мәчлисин үзвләри олмушлар.

сәh. 218

«Китаб тонгалы»—1946-чы илин декабр ајында Иран иртича гүвәләри тәрәфиндән Чәнуби Азәрбајчан милли демократик hөкумәти дағыдылдыгдан сонра Азәрбајчан дилиндә олан китаблар вәhшичәсинә јандырылмышдыр.

Бу ше'р hәмин hадисәјә hәср едилмишдир.

сәh. 222

Ашыг Һүсејн Чаван (1916—1985)—Көркәмли шаир-ашыг, исте'дадлы сөз устасы. Чәнуби Азәрбајчанда Гарадағын Кәрмәдуз маhалынын Ут кәндиндә доғулмушдур. Көјчә маhалында устад ашыглардан дәрс алмыш, Чәнуби Азәрбајчанда милли-азадлыг hәрәкатынын фәал иштиракчысы олмушдур.

сəh. 257

Белојаннис Никос (1915—1952)—јунан фəhлə hərəкатынын көркəмли хадими. Јунаныстан Коммунист Партијасы Мəркəзи Комитəсинин үзвү (1950) олмушдур.

сəh. 300

Тиғе-до сəр—икибашлы гылынч. Бурада həзрəт имам Əлинин гылынчына ишарəдир.

сəh. 303

Мəhви-энвари-гүдси-јəзданəст—илаhи мүгəддəслик нурунун мəhвидир.

сəh. 303

Сəке бəд ху вə тиз дəнданəст—пис тəбиəтли вə ити дишли итдир.

сəh. 424

Əhмəд Гəвамүс-Сəлтəнə—1921-чи илин мајында Иранын баш назири Сејид Зија өлкəдəн гачандан сонра баш назир олмушдур. Америкапəрəст кими танынмыш, 1942-чи ил августун 9-дан 1943-чү ил февралын 13-дəк јенидəн Иранын баш назири олмушдур. Мүəјјəн фасилəдəн сонра јенə бу вəзифəјə кечмишдир (1946.I—1947.XII). Чəнуби Азəрбајчанда милли hөкумəтин дағыдылмасы үчүн əмр верəн.

сəh. 437

Мəрдакера рəдд конид—Бу кишичијəзи рəдд един.

сəh. 456

Күрбеји-мискин эскəр пəр дашти
Тохми-кончүшк эз чəhан бəр дашити.
Тəрчүмəси: Əкəр јазыг пишијин ганады олсајды, дүнјада сəрчəлəрин нəслини кəсəрди.

ЧОҒРАФИ АДЛАР

Азәрибадәган	— Азәрбајчанын гәдим ады.
Гум	— Иранда гәдим шәһәр.
Дәмавәнд	— 1) Теһранын шималында шәһәр; 2) Дағ.
Дәрбәнд	— Теһранын јахынлығында шәһәр.
Исфаһан	— Иранда Теһрандан сонра ән бөјүк шәһәрин ады. Шаһ Аббас заманы Иранын пајтахты олуб.
Јәзд	— Иранда шәһәр ады.
Кашан	— Иранда шәһәр ады.
Кирман	— Иранда шәһәр ады.
Килан	— Хәзәр дәнизинин чәнуб саһилиндә јерләшән вилајәтин адыдыр.
Мәдаин	— Дағылмыш көһнә шәһәр ады. Сасани шаһларынын гыш сарајы иди. Авропада Ктесифон шәһәри кими мәшһур иди. Инди онун јахынлығында Бағдад шәһәри јерләшир.
Наин	— Иранда Исфаһанын јахынлығында јерләшән шәһәр ады.
Рәшт	— Иранда шәһәр ады.
Реј	— Теһранын јахынлығында гәдим Реј шәһәринин галыглары гоншулуғунда салынмыш шәһәр ады.
Урмија	— Чәнуби Азәрбајчанда шәһәр ады.
Шираз	— Иранда шәһәр ады. Сә'динин вә Һафизин мәгбәрәләри бу шәһәрдә јерләшир.
Мәрәнд	— Чәнуби Азәрбајчанда шәһәр ады.
Урмијјә дәрјасы	— Урмија көлү.
Лалә	— Тәбризин јанында кәнд ады.
Чејһун	— Аму-Дәрја чајынын көһнә ады.
Тури-Сина	— Әрәбистанда дағ.
Мазандаран	— Иранда әјаләт.
Куһи-Сәһәнд	— Чәнуби Азәрбајчанда дағ.
Савалан	— Чәнуби Азәрбајчанда дағ.
Елбруз	— Елбрус дағы
Вәрзәған	— Кәнд ады.
Гуру көл	— Тәбризин Шәргиндә тәхминән 30 км тәбии көл. Јајда сују азалыб бөјүк бир һиссәси гурудуғуна көрә белә адландырылмышдыр.
Куһи-Тури	— Куја Муса пејғәмбәрин аллаһ илә сөһбәт етдији дағдыр.
Гызыл үзән	— Чәнуби Азәрбајчанда чај адыдыр.
Бағмешә	— Тәбриздә мәһәллә адыдыр.

ЛҮҒӘТ

А

Ажан — полис.
Аждад — нәсил.
Албах — әблаг, икирәнкли.
Амар — статистика, һесаблама, сәнәд.
Амачи — тири-мүжекан — кирпик охунун һәдәфи.
Ара — бәзәјән, зинәтләндирән, шәнләндирән.
Ариз — јанаг, үз.
Асиман — көј, сәма.
Атәши-сузан — јанар од, јандырычы од.
Аһәнү фулад — дәмир вә полад.

Б

Баби-сәадәт — сәадәт гапысы.
Базрәс — мүфәттиш, мүстәнтиг.
Балү пәр — гол-ганад, әл-гол.
Балидәләнир — бөјүмүш, бој атмыш, учалмыш.
Бануване — вәтән-вәтән гадынлары
Баран — јағыш.
Батәсәллүт — Ба«илә» шәкилчисидир. Тәсәллүт исә һаким олмаг, әлә алмаг, әлә кечирмәк. Јә'ни әлә алмагла, әлә кечирмәклә, саһиб олмагла.
Беһишти-эдни — даими чәннәт.
Бәгәр — гарамал.
Бәзми-нишат — шәнлик мәчлиси, зијафәти.
Бәнки — нә'шәхор, анаша чәкән.
Бәрбәријјәт — барбарлыг (1) вәһшилик, чәһаләт (2) кобудлуг
Бәрг — илдырым, електрик ишығы, шимшәк, парылты, парлама.
Бәрреји-бүрјан — гызардылмыш гузу.
Бәшарәт — хош хәбәр, муштулуг, көзајдынлығы.
Бишүмар — сајсыз-һесабсыз.
Бимә — сығорта.
Бизүрк — бөјүк.
Бутимар — (бурада нис, мурдар хасијјәтли гуш) бајгуш.
Бүнјад — өзүл, көк, әсас, бина, тә'мәл.

В

Вагеијјәт — һәгигәт, керчәклик, реаллыг, варлыг, һәјат.
Вали — губернатор, вилајәтин бүтүн ишләрини доландыран бөјүк һөкумәт мә'муру.
Варид олмаг — таныш олмаг, билмәк, ичәри дахил олмаг.
Вадиә — әманәт.
Вәз'ин — вәзијјәт (ин), вәзвәзијјәт.
Вирд — 1) дуа; 2) даима тәкрар едиб сөјләмәк.
Вирди-зәбан — дилин (ин) әзбәри.
Вәрзишкар — идманчы.

Г

Гәза-гәдәр — алын јазысы, талe.
Гәзәли-нәғзи — көзәл, ләтиф, зәриф гәзәл.
Гәрни-бистум — 20-чи әср.
Гәтреји-аби-нисан — нисан ајында јаған јағыш сујунун гәтрәләри (нисан ајы — Рум тәгвиминдә апрел ајына ујғундур).
Гиссә — нағыл, һекајәт.
Гөвми-напак — пак (тәмиз) олмајан нәсил.
Гол вермәк — сөз вермәк.
Гүллаби — сахта, фырылдаг.

Ғ

Ғәрре — ловғалыг.
Ғәза — гида, јемәк.

Д

Дадаш — ата (бурада).
Даир олуб — саһмана дүшүб, јолу ачылыб (бурда «дәб олмаг»).
Данешсәра — техникум.
Деһкәдә — кәнд.
Дәжбан — һәрби комендант, гала рәиси, һәрби полис.
Дәмәт — дәстә (күл дәстәси) түрк дилиндә.
Дәр пеји-мөвтә — өлүм ардынча.
Дәрбәчә — кичик гапы.
Дәсти рәнч — әмәк, әл зәһмәти.
Дирәфши — илдырым, парылты, ишыг (бајраг).
Дифа (дефа) — мүдафиә өзүнү дүшмәндән горума.
Дуру-дираз — узун-узады.
Дуатәшә — икигат тәмизләнмиш, икигат сафлашдырылмыш. Мәсәлән, ики дәфә бишмиш, гурудулмуш чөрәк.
Дүнјаји-дун — алчаг дүнја.
Дүрри-хушаб — ән ә'ла мирвари.

Е

Еһгаги-һәгг — һәгигәти ашкар етмә.

Ә

Әббән-чәддән — ата-бабадан.
Әвамфириб — авамлары алдатмаг, демагог, фырылдагчы, кәләкбаз.
Әл'ан — инди.
Әләм — бајраг
Әлһан — көзәл сәсләр.
Әнвари-һидајәт — доғру јолун нурлары (ишыглары).
Әнгаји — әфсанәви гуш
Әндәлиб — бүлбүл.
Әнин — инләмә, инилти, зарылты.
Әнкәбут — һөрүмчәк.
Әрши-ә'ла — көјүн чох уча гаты.
Әсләһәтә — силаһ.
Әфкар — фикирләр.
Әфсәр — забит.
Әһбаб — достлар.
Әчр — 1) јахшы бир иш гаршысында верилән шеј, гаршылыг. 2) мүкафат.
Әширә — гәбилә, ојмаг, көчәри һалында јашајан тајфа.
Әшк — көз јашы.

З

Зимам — чилов, јүјән; 2) мәч. идарәт етмә, доландырма.
Зимистан — гыш.
Зиндә — чанлы, дири.
Зиндәканлыг — јашајыш, һәјат.
Зичач — бүллур, шүшә.
Зишт әф'ан — чиркин ишләр.
Зүлал — сојуг, дуру вә шәффаф су.

И

Игамәт (әгамәт) — 1) отурма, сакин олма; 2) јашајыш јери.
Игтидар — 1) едә билмә, бачарыг; 2) гүдрәт, һакимијјәт.
Иғфал — алдатмаг јолдан чыхармаг.
Иддеји (еддеи) — мәгампәрәст бир груп вәзифә истәјән (вәзифәпәрәст).
Иззү шанын — шанын вә иззәтин.
Иктисаб — газанма, кәсб етмә, әлә кечирмә, газанч.
Истичабәт — 1) рицанын гәбул едилмәси, хаһишин јеринә јетирилмәси; 2) дуанын, намазын, оручун вә с-нин гәбул едилмәси (дини).
Итмам — тамам олма.
Ичтинаб — сагынма, чәкинмә.
Иштиһар — шөһрәт тапма, мәшһурлашма, ад газанма.

Ј

Јавәр — 1) јардымчы, көмәкчи; 2) адјутант; 3) кечмиш

Иран ордусунда вә полисиндә мајор.
Јад вермәк — өјрәтмәк.
Јағы — дүшмән

К

Кар — иш.
Карфәрма — иш бујуран, иш верән, саһибкар.
Кас — тутгун, рөвнәгсиз.
Кахнешинан — сарајда әјләшәнләр, сарај әһли (һакимләр).
Кәлантәри — полис мәнтәгәси.
Кәмәршикән — бел сындыран, ағыр бели әзән, үзүчү, јоручу.
Кәмин — пусгуда дуран, кизләнән, пусгу.
Кәрамәт — сәхавәт, еһсан, харигүл'адә дини һал.
Комејти-тәб — тәбин көһләни, тәбин аты.
Кот — пенчәк.
Крават — галстук.
Кушеш — чалышма, сә'ј етмә.
Күрәк зүвәндә — күрәјин үстүндә отуруб сүрүшәндә.

К

Кејсу — сач.
Кәндүм (кәндом) — буғда, данә.
Кәндүми, халын — буғда данәсинә бәнзәјән халын.
Кәрдәндераз — бојну узун.
Келе — килеј.
Көвдал — чала.
Күли-һәмра — гырмызы күл, гызылкүл.

Л

Лөлө — мәрчан, дүрр, инчи.
Ләч — һөччәт едән.
Лисан — дил.

М

Мадәр — ана.
Манәнд — бәнзәр, охшар, мисл, тај, кими.
Мали-мәкал — мүлк, әмлак.
Маһи-тәбан — ишыглы ај.
Меһр — севки, мәһәббәт.
Меһри-дирәхшан — парлаг күнәш.
Мәван-гауми — бир нәслин јурду, мәскәни.
Мә'ва — мәскән, мәнзил, јурд.
Мәдар — 1) мәркәз; 2) орбита; 3) ох, меһвәр; 4) истинад нөгтәси; 5) даирә, чеврә; 6) өзүл, тәмәл.
Мәлаик — мәләкләр.
Мә'мул[1] — 1) арзу едилән, көзләнилән; 2) үмид едилән.
Мә'мул[2] — гајрылмыш, ишләнмиш, дүзәлмиш, истеһсал едилмиш.
Мәни-мәһчүр — һичран чәкән мән.
Мә'нус — алышмыш, үнсијјәт тапмыш, адәт вә вәрдиш едилмиш, өјрәнмиш.
Мәкәс — милчәк.
Мәриз — хәстә.
Мәсмум — зәһәрләнмиш.
Мәхарич — чыхыш, чыхачаг јер; 2) хәрч, мәсариф.
Мәһән — гәм, кәдәр.
Мәрфәлләр — чәмијјәтләр, дәрнәкләр, мәчлисләр, јығынчаг јерләри.
Мәһчур — узаглашмыш, узагда галмыш; 2) јаддан чыхмыш, унудулмуш; 3) көһнәлмиш, архаик (сөз); 4) атылмыш, тәрк едилмиш.
Мә'дум — јох олан, мөвчуд олмајан.
Миһән — вәтән.
Мөвч — далға.
Му — сач, түк.
Муш — сичан.
Мүбһәм (мобһәм) — өртүлү, кизли, гаранлыг, ајдын олмајан.
Мүддәти-кутаһ — гыса мүддәт.
Мүкәррәм — 1) мөһтәрәм, һөрмәтли; 2) сәхавәтли, әлиачыг.
Мүлки-бишүмар — сајсыз мүлк.
Мүрғ (морг) — гуш.
Мүсаһиб (мисаһиб) — 1) сөһбәт едән, һәмсөһбәт; 2) кечмишдә бөјүк бир адамын јанында олуб, ону ләтифә вә

хош сөһбәтләрлә әјләндирән адам.
Мүсәббиб (мосәббиб) — 1) сәбәб; 2) сәбәбкар.
Мүсәлләһ (мосәллеһ) — силаһлы
Мүтәвәччеһ — 1) диггәт едән; 2) мүәјјән истигамәтә кедән, мурачиәт едән.
Мүтәәссиф — тәәссүф етмәк.
Мүһәггәр — тәһгир олунмуш, алчадылмыш алчаг, хар; 2) аз гијмәтли, алчаг нөвдән олан.
Мүчазат (Мочазат) — чәза.
Мүчаһид — чалышма, сә'ј етмә; 2) дин, јахуд азадлыг уғрунда чарпышан.
Мүшкүл — чәтин.

Н

Нам — ад.
Нами-ник — јахшы ад.
Насеһа — мәсләһәтләр.
Нахәләф — ата-бабасына әчдадына бәнзәмәјән, хејирсиз (өвлад).
Нәбати јағы — битки јағы.
Нәгшә — хәритә.
Нәнк — ејиб; ар бәднамлыг.
Нәсими — чин-руһу охшајан күләк.
Нәстәрән — 1) ағ рәнкли бир чичәк, нәстәрән чичәји; 2) итбурну.
Нәһан — кизли.
Нимичан — јарымчан.
Ниран — чәһәннәм, одлар.
Нисар — 1) сачма, сәпмә, дағытма; 2) тојда шабаш верилән пул; 3) гурбан.
Нурлу әхтәр — нурлу улдузлар.
Нүмајн — 1) көркәмли; 2) көрүнән; заһир олан.

О

Офсаф — тәсвир, вәсф сөзүнүн чәми.
Оксижен — оксикен
Отрул — автомобил.

П

Пајә — 1) мәртәбә, рүтбә, мәнсәб; 2) пајә; 3) пилләкән, нәрдиван; 4) ајаг, стул вә с.; 5) мәрһәлә, пилләә; 6) әсас, база.
Пакидамән — 1) намуслу; 2) күнаһсыз, тәмиз (адам).
Пасибан — гаравулчу, полис.
Пәдәр — ата.
Пејкан — ох.
Пејманә — бадә, чам.
Пәсәр — оғул.
Пәдов — чөрәкхана хидмәтчиси (диалект).
Пәнабәд — Он шаһы (Гачарлар дөврүнүн күмүш пул ваһиди).
Пәрәстарлыг — гуллуг етмәк.
Пәрчәми — әдл-әдаләт бајрағы.
Пәхш — јајмаг, сәпмәк.
Пираһән — көјнәк.
Понза-(панздәһ) — он беш, јерли диалект.
Пүризтираб — сыхынты илә долу, әзаб илә долу.
Пүрхун — ганлы, ганла долу.

Р

Раз — сирр.
Рајикан — мүфтә.
Раһ — јол.
Раһи-аһән — дәмирјол.
Реһләт — рәһмәтә кетмәк: көчмә, сәфәр етмә.
Рәммал — фалчы.
Рәнчидән — инчимәк, күсмәк, мә'јус олмаг.
Рәсид — чатма гәбзи.
Рәхти-хаб — јатаг, јорған-дөшәк.
Риба — фаиз, муамилә, сәләм.
Рибахор — сәләмчи.
Рикаб — үзәнки.
Рузи-әләст — илк јараныш күнү, субстансија.

С

Самејә — ешитмә дујғусу.
Саһиби-шәһамәт — гәһрәман.
Сејд — ов.
Сејли-һәвадес — һадисәләр сели.
Сәктә — ифлич.
Сәрбәсәр — башдан-баша, бүтүнлүклә, тамамилә.

Сәрбүләнд (сәрболәнд) — башыуча, алныачыг.
Сәрәтан — хәрчәнк.
Сәрневишт — мүгәддәрат, тале, бәхт, алын јазысы.
Сәртиб — кенерал-мајор.
Сәрһәнк — полковник.
Синн (сени) — јаш.
Силсилә — бојунбағы, зәнчир.
Синәма — кино.
Сир — дојмаг.
Сиришк — 1) көз јашы, 2) дамла, зәррә.
Сичилл — паспорт.
Сөвләт — шиддәт, чох ити, гызғын.
Сузидән — јанмаг.

Т

Тарик — гаранлыг.
Тезар — чар.
Тејј етмәк — 1) бүкмәк; 2) кәсмәк; 3) кечиб баша чатдырмаг.
Тејр — гуш.
Тәбли-эррәһил — көч тәбили.
Тәвәччәһ — диггәт.
Тәғафил — 1) өзүнү билмәмәзлијә вурма, өзүнү хәбәрсиз кими көстәрмә, 2) јаддан чыхарма, унутма; 3) гәфләт.
Тәғзијә — бәсләнмә, гидаланма.
Тәјәммүм — торпагла дәстамаз алмаг.
Тәкәллүм — данышма, сөјләмә.
Тәнзил — 1) ашағы салма (гијмәти), күзәшт; 2) фаиз; 3) дин, илаһи вәһј (Гуран).
Тәмәддүн — мәдәнијјәт.
Тә'ми-зиндәлик — јашајышын дады.
Тә'минат — (бурада кизли полис.
Тәрәһһүм — рәһм етмә, јазығы кәлмә, ачыма.
Тәчзијјә — тәдгигат.
Тимаристан — дәлихана.
Тири-мүжкан — кирпијин оху.
Тишә — кәсәр, кәсәрти, күлүнк.
Тули-мүддәт — узун мүддәт.
Тулумба — насос.
Тусәни-тәб'им — чошғун тәб'им.
Түррејн-сәмәнса — јасәмән кими этирли вә көзәл гыврым телләр.
Тутији-тәб'им — илһамын тутиси.
Түрфә (торфе — 1) гәрибә, тәәччүблү, мараглы, јә'ни надир шеј; көрүнмәмиш, антигә; 2) һәдијјә, төһфә олунан гијмәтли, баһалы шеј.

Ү

Үдван — дүшмәнчилик, јағылыг; 2) зүлм, һагсызлыг.
Үдванә — әдаләтсизлик, зүлм.
Үмдә — 1) дајаначаг, сөјкәнәчәк; 2) **ән әсас, ән башлыча.**
Үфтадә — јыхылмыш.
Үчрәт — әмәк һаггы, музд.

Ф

Фанус — фәнәр.
Фејз — 1) боллуг, бәрәкәт; 2) не'мәт; 3) мүвәффәгијјәт, хејир, фајда; 4) ләззәт.
Фөвәран — (фәввара, фантан) фантан вурмаг.
Фәдаи — мәсләк уғрунда өз һәјатыны гурбан едән.
Фәрамуш — јаддан чыхармаг.
Фәрманрәва — һаким, әмр едән.
Фәтһ — 1) ачма; 2) башлама; 3) зәбт етмә, истила етмә алма (бир өлкәни, шәһәри); 4) галибијјәт, зәфәр.
Фишари-хун — ган тәзјиги.
Фокул-крават — јаха-галстук. **инисиалы, фамилијасы.**
Форузан — парылдајан, алышан ишыглы.
Фөвче-зүлмкар — бир дәфтә зүлмкар.

Х

Хаби-рәхт (рәхти-хаб) — чарпајы, јатаг.
Хамә — гәләм.
Ханә — ев, бина.

Хаса — халис буғдадан биширилмиш чөрәк (јерли диалект).
Харкән — тикан кәтириб сатан.
Хәлвәрчиләр — тахылы јығанлар.
Хәндә — күлүш.
Хәсарәт — зәрәр, зијан, итки.
Хәсми-чан — чан дүшмәни.
Хәффаш — јараса, кечәгушу.
Хошкел — көзәл, көјчәк.
Хушкү тәр — гуру вә јаш.

Һ

Һасил — мәһсул, бәһрә.
Һәбиб — дост, јар.
Һәнк — 1) гәдр, гәдр-гијмәт; 2) мигдар; 3) зор, күч, гүввәт; 4) ағыл, дәррακә.
Һәнуз — һәлә дә, инди.
Һәтк — 1) јыртма, јорма; 2) шәрәфсизлик, рүсвајчылыг.
Һәтм — гәтијјәтлә, тәрәддүдсүз.
Һизб (һизб) — партија.
Һичаб — чаршаб, өртүк.
Һүвејда — бәлли, ашкар, заһирдә олан.

Ч

Чаки-кирибан — ачыг јаха.
Чәрчи — кәндләр арасы долашыб хырдават сатан.
Чешмә-гурбан — көзүм үстә, гурбан (аға мә'насында).
Чешмеји-һејван — дирилик булағы.
Чуночера — суал, сорғу-суал.

Ҹ

Ҹавидан — әбәди.
Ҹамә — палтар.
Ҹамәә — ҹәмијјәт, халг.
Ҹаһид — ҹәһд едән, чалышан.
Ҹобраи — әвәзи верилмә, өдәмә, бәрпа етмә.
Ҹәзирә — ада.
Ҹәннәти-ризван — мәләкәләрин ҹәннәти.
Ҹәрәсләр — зынгыровлар, зәнкләр.
Ҹәгин — бајрам.
Ҹөвчү — додагларын кәнары.
Ҹүннәмәкин — чаван икән өлән.

Ш

Шанә — дараг.
Шәбпәрә — јараса, кечә гушу.
Шәбчәрә — гыш кечәләри јејилән чәрәз.
Шәгавәт — 1) бәдбәхтлик; 2) јарамазлыг, гәддарлыг, залымлыг; 3) гулдурлуг.
Шәматәт — биринин башына кәлән бәла вә мүсибәтдән башгасынын севиниб кам алмасы, бәдхаһлыг, тә'нә, данлаг, ришхәнд.
Шәмси-мүнәввәр — нурлу (парлаг) күнәш.
Шәмси-дирәхшан — парлаг күнәш.
Шәрар — 1) гығылчым, гор; 2) (мәч) мүсибәт: фәлакәт.
Шәстли — бојлу-бухунлу.
Шәһамәт — шүчаәт, гәһрәманлыг.
Шәһд — шан балы.
Шәһрибани — полис идарәси.
Шурәви — Совет (Совет Иттифагы мә'насында да ишләнир).
Шүрәзар — шоранлыг, шоран.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Институтдан 5
Милли-азадлыг мүбаризәси вә демократик һәрәкатын гызыл сәһифәләри 8

Биринчи һиссә — ше'рләр

Мәммәдәли Сәфвәт (тәрчүмә едәни—Әбүлфәзл Һүсејни) 19
Әләкбәр Деһхуда (тәрчүмә едәни—Әбүлфәзл Һүсејни) 20
Әли Фитрәт 24
Ибраһим Закир 31
Чәфәр Кашиф 46
Фәхрәддин Мәһзун 49
Мир Меһди Е'тимад 56
Һәбиб Саһир 74
Һәддад 89
Һилал Насири 102
Һүсејн Сәһһаф 113
Мәммәдһүсејн Шәһријар 121
Мир Меһди Чавуши 136
Чошгун 147
Мир Тағы Милани 151
Гулу хан Борчалу 154
Ашыг Һүсејн Чаван 157
Мәһәммәдбағыр Никнам 171
Балаш Азәроғлу 177
Һашым Тәрлан 190
Мәфтун 195
Мүзәффәр Дирәфши 200
Јәһја Шејда 206
Әли Тудә 215
Исмајыл Чәфәрпур 226
Әбүлфәзл Һүсејни (Һәсрәт) 236
Сүлејман Чаһани Никбин 244
Һәкимә Биллури 247
Мәдинә Күлкүн 258
Сөһраб Таһир 268
Сәһәнд 291
Һәсари 293
Мирзә Һүсејн Кәрими 298
Кәмали 309
Муса Таһири 316
Һушјар 318

Мәһәммәдәли Дүздүзани 319
Јәдулла Әсәди Тәбризи 320

Икинчи һиссә — нәср

С. Ч. Пишәвәри 324
Кәнчәли Сәбаһи 377
Аббас Пәнаһи 421
Фәтһи Хошкинаби 439
Һәмид Мәммәдзадә 461

Үчүнчү һиссә — фолклор

Бајатылар 480
Лајлалар 490
Назламалар 493
Ағылар 495
Ләтифәләр 498
Дастан 506
Әлавә 523
Шәрһләр, чоғрафи адлар, лүғәт 535

АНТОЛОГИЯ
ЛИТЕРАТУРЫ
ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА

В четырех томах

том третий

(На азербайджанском языке)

Һәшријјат редактору *Р. Кәримова*
Бәдии редактору *Ф. Сәфәров*
Техники редактору *В. Огнијенко*
Корректору *Н. Мәликова*
ИБ № 1451

Јығылмаға верилмиш 8. 01. 87. Чапа имзаланмыш 16. 11. 87. ФГ 29530. Форматы 84×108¹/₃₂. Мәтбәә кағызы № 1. Шрифти әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу. Шәрти чап вәрәги 28,98. Рәнкли шәрт ч/в. 28,98. Һес.-нәшријјат вәрәги 26,41. Тиражы 25.000. Сифариш 22.
Гијмәти 2 ман. 50 гәп.

«Елм» нәшријјаты
370143. Бакы-143, Нәриманов проспекти, 31.
Академија шәһәрчији Әсас бина.
Азәрбајҹан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тиҹарәт Ишләри Комитәсинин.
Мәтбуат истеһсалат сәнаје бирлији
«Гызыл Шәрг» мәтбәәси.
Бакы, Һәзи Асланов күч., 80.

Тәртиб еданләр
**Мирәли Мәнафи, Заһид Әкбәров,
Рәфигә Гасымова**

Шәрһләр, чоғрафи адлар вә лүғәт
Әшрәф Ағазадәниндир

Редактору
Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасынын
академики, республиканын халг јазычысы
Мирзә Ибраһимов

© „Элм“ нәшријјаты, 1981.

А $\frac{70500-000}{М-655-81}$ 123—81